

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ЈАДРАНКА МИЛОШЕВИЋ

ГОВОР СРЕДЊЕГ ТОКА МЛАВЕ

ДОКТОРСКИ РАД

БЕОГРАД, 2014.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTET OF FILOLOGY

Jadranka Milosevic

SPEECH IN THE REGION OF THE MLAVA RIVER MIDDLE COURSE

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2014

Ментор: Проф. др Михаило Шћепановић

Филолошки факултет у Београду

Београд, 2014.

Чланови комисије:

Проф. др Михаило Шћепановић, Филолошки факултет Београд

ГОВОР СРЕДЊЕГ ТОКА МЛАВЕ

Сажетак

У раду је извршена језичка анализа из акцентологије и дијалектологије, фонетике, морфологије, лексикологије, лингвистике и синтаксе. Уочене су занимљивости из области културологије, социологије, етнологије, антропониције, географије и историје наведене територије.

Намера је била да се покаже и докаже у којој мери говор Млаве одступа од књижевног језика и колико је сличан другим косовско-ресавским говорима.

Кључне речи: анализа, акцентологија, дијалектологија, фонетика, морфологија, лексикологија, лингвистика, синтакса, косовско-ресавски говори.

Научна област: Србистика

Ужа научна област: Дијалектологија

SPEECH IN THE REGION OF THE MLAVA RIVER MIDDLE COURSE

Abstract

In the text linguistic analysis was carried out in accentology, phonetics, morphology, lexicology and syntax. Interesting facts are found in the field of culturology, sociology, ethnology, anthroponomy, geography and history of the region.

The intent was to show the extent to which the speech of the Mlava region is different from the standard language and similar to other dialects in Kosovo-Resava region.

Keyword: analysis, accentology, phonetics, morphology, lexicology, syntax, Kosovo-Resava region.

Academic Expertise: Srbistika

Mayor in: Dialectology

САДРЖАЈ

АПСТРАКТ	12
УВОД	14
СКРАЋЕНИЦЕ	15
СРЕДЊИ ТОК МЛАВЕ	16
ФОНЕТИКА	
А. ПРОЗОДИЈСКИ СИСТЕМ	
Однос акцента нашег говора према косовско-ресавској системи	42
СУДБИНА (`) АКЦЕНТА ВАН ПРВОГ СЛОГА У РЕЧИ	
Краткосилазни на отвореној и затвореној ултими и иза неакцентоване краткоће	43
Померање (`) по косовско-ресавском обрасцу	
Чување (`) на ултими иза краткоће	45
Кановачки акценат	46
Померање (`) по новоштокавском обрасцу	
Краткосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване дужине	49
Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће	49
Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине	50
СУДБИНА (^) АКЦЕНТА ИЗВАН ПРВОГ СЛОГА У РЕЧИ	
Дугосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване краткоће	53
Скраћивање (^) у финалној позицији иза неакцентоване дужине	56
Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће	59
Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине	60
Неке акценатске специфичности	62
Б. ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ ГЛАСОВА И ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ	
ИЗГОВОР ВОКАЛА	76
Отворени вокали	
Затворени вокали	
ИКАВИЗМИ ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ТИПА	79
Ијекавизми	84
Полугласник	84
Глас Р	85
Дифтонгизација и проблем фонолошке егзистенције дифтонга	86
Секвенце у којима је на другом месту вокал и	89

Упрошћавање вокалских група _____	91	
Сажимање самогласника _____	96	
ХИЈАТ		
Елизије вокала _____	99	
<i>Редукције вокала</i> _____	101	
<i>Афереза</i>		
<i>Синкопа</i>		
<i>Апокопа</i>		
<i>Покретни вокали</i> _____	105	
Хаплоглогије _____	108	
ПРИНЦИПИ ФОНОЛОШКЕ ДИСТРИБУЦИЈЕ		
Дистрибуције _____	112	
Супституције _____	113	
Вокализација сонаната		
Супституције вокала _____	115	
ИЗГОВОР КОНСОНАНТА		
СОНАНТ Ј _____	121	
Глас ј на почетку речи		
Глас ј у средини речи		
Глас ј на крају речи		
ФОНЕМЕ в, ф _____	136	
Сугласник н _____	140	
Сугласник х _____	140	
АФРИКАТЕ		
Палаталне африкате _____	141	
О ПРОБЛЕМУ ДЕСОНОРИЗАЦИЈЕ ЗВУЧНИХ КОНСОНАНТА _____		144
ПРИНЦИПИ ДИСТРИБУЦИЈЕ КОНСОНАНТА _____		146
<i>Судбина неких консонантских група</i>		
<i>Консонанти на почетку речи</i>		
<i>Ремећење дистрибуције у медијалној позицији</i>		
А) Супституције _____	151	
Супституције по принципу асимилација _____	151	
<i>Асимилација по звучности</i> _____	151	
<i>Асимилација по месту и начину творбе</i> _____	151	
<i>Африкатизација</i> _____	153	
<i>Јовање</i> _____	155	

<i>Алтернације успостављене палатализацијом</i>	159
Супституције настале дисимилацијом	162
<i>Дисимилација консонаната у контакту</i>	162
<i>Дисимилација на одстојању</i>	165
Б) Појаве које немају карактер супституција	
<i>Метатеза</i>	174
<i>Редупликација</i>	174
Ограничења дистрибуције консонаната у финалној позицији	175
Упрошћавање финалних група консонаната	175
МОРФОЛОГИЈА	
А. РЕЧИ СА ДЕКЛИНАЦИЈОМ	181
Именице	
Именице I врсте	181
СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА И ГРУПА ИМЕНИЦА М.Р.	
Именице које мењају род	207
Именице II врсте	210
Именице средњег рода	210
Именице са проширењем на <i>-ет</i> у косим падежима	
Формирање множине код именица с проширењем на <i>-ет-</i> у сингулару	
Формирање множине код осталих именица	
Збирне именице	218
Плуралија тантум	219
Поједине именице и групе именица	220
СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА И ГРУПА ИМЕНИЦА С.Р.	
Именице III врсте	226
Именице женског (и мушког) рода на <i>-а/-ја</i>	226
ЗАПАЖАЊА У ЗНАЧЕЊУ И ОБЛИЦИМА ИМЕНИЦА ТРЕЋЕ ВРСТЕ	
Именице IV врсте	241
Именице женског рода старијих основа	241
ЗАПАЖАЊА У ЗНАЧЕЊУ И ОБЛИЦИМА ИМЕНИЦА ЧЕТВРТЕ ВРСТЕ	
Заменице	
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	252
ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ	252
Личне заменице првог и другог лица једине и лична заменица за сва лица	252
Личне заменице трећег лица	259
ОСТАЛЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	264
Заменице <i>кој, куј</i>	264

Заменице сложене са <i>ко</i>	265
Заменица <i>што (шта)</i>	271
ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА	
Однос тврдих и меких основа	276
Мушки и средњи род	
Женски род	
Придевски вид	284
Компарација придева (прилога)	288
Специфичности појединих група придева	
Присвојни придеви	291
Специфичности осталих врста придева	294
Специфичности појединих група придевских заменица	295
Присвојне заменице	295
Показне заменице	300
Количинске заменице	306
Остале придевске заменице	307
Заменица сав	307
Напомене о заменичким речима	
Бројеви	315
Кардинални бројеви	315
Збирни бројеви	318
Збирне бројне именице	319
Редни бројеви	321
Ситније појаве у морфологији бројева	322
Б. РЕЧИ СА КОНЈУГАЦИЈОМ	
ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА	
Презент	324
Имперфекат	330
Аорист	331
Перфекат	333
Радни глаголски придев	334
Плусквампефекат	334
Футур први	335
Футур II	337
ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ	338

Императив	338
Потенцијал	341
ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ	342
Инфинитив	342
Трпни глаголски придев	342
Глаголски прилог садашњи	343
Глаголски прилог прошли	343
ОСНОВЕ КОНЈУГАЦИЈСКИХ ФОРМИ	
Глаголи прве врсте	344
Друга врста глагола	349
Трећа врста глагола	351
Глаголи четврте врсте	351
Пета врста глагола	353
Глаголи шесте-седме врсте	
Запажања у конјугационом систему	
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	359
ПРИЛОЗИ	359
ПРЕДЛОЗИ	373
ВЕЗНИЦИ	378
РЕЧЦЕ	381
УЗВИЦИ	383
ТВОРБА РЕЧИ И ЛЕКSIKA	
СЛОЖЕНЕ РЕЧИ	386
Именице	386
Придеви	389
Заменице	391
Непроменљиве речи	391
Глаголи	392
ИЗВЕДЕНЕ РЕЧИ	
Именице	398
Суфикси за извођење именица	405
Творба хипокористика	416
Изведени придеви	

Присвојни_____	419
Описни и остали придеви_____	420
Глаголи_____	424
Речник мање познатих речи_____	427
Коментар речника_____	462
Клетве у долини Млаве_____	474
Благослови_____	481
СИНТАКСА	
СИНТАКСА ПАДЕЖА _____	489
Номинатив_____	489
Генитив_____	492
Датив_____	501
Акузатив_____	506
Вокатив_____	509
Инструментал_____	510
Локатив_____	514
СИНТАКСА РЕЧЕНИЦЕ _____	521
Конгруенција_____	521
Утицај говора влашког становништва_____	525
ЗАКЉУЧАК _____	525
ТЕКСТОВИ _____	555
ЛИТЕРАТУРА _____	633
ПРИЛОЗИ	

АПСТРАКТ

Моје одрастање и школовање у Петровцу на Млави пружило је одређену основу за студирање, стручно усавршавање и бављење истраживачким радом.

Вишеструка мотивација условила је да се одредим за тему под називом: *Говор средњег тока Млаве*. До изабране теме довели су следећи разлози:

- Осећам потребу да се одужим бившим суграђанима на неки начин;
- Имала сам прилике да будем у контакту са говорницима овог дијалекатског подручја па ми је њихов говор добро познат;
- Средњи ток Млаве је неистражено језичко подручје;
- Вршила сам раније језичка истраживања из лексикологије на поменутој територији.

Основну и средњу школу завршила сам у Петровцу на Млави и осећам моралну обавезу да опишем и продубим научно истраживање на тој територији из области језика.

У контакту са говорницима била сам око петнаест година, а касније, од 2007. до 2011., по повратку на терен у летњим месецима, вршила сам истраживања око четири године. Тако је на основу прикупљених чињеница са терена, снимања теренских записа, применом техника анкете и интервјуа, као и необавезног разговора, прикупљено много језичког материјала.

Циљ овог истраживања био је добијање прецизних информација на терену ради тачне слике о аутентичном говору средњег тока Млаве.

До научне дескрипције, класификације и типологизације језичке грађе дошло се после петогодишње обраде. Разврставање грађе вршено је према моделима које су већ применили признати стручњаци из области науке о језику.

Дати су подаци о читавој области, са акцентом на детаљно проучавање средњег тока Млаве, коме припада општина Петровац са свим селима. Овакав избор теме учињен је стога што у горњем току преовлађују влашки говори, а у доњем току Млава протиче кроз Стиг, који се одликује посебним говорним особинама.

Извршена је језичка анализа из акцентологије и дијалектологије, фонетике, морфологије, лексикологије, лингвистике и синтаксе. Уочене су занимљивости из области културологије, социологије, етнологије, антропониције, географије и историје наведене територије.

Намера је била да се покаже и докаже у којој мери говор Млаве одступа од књижевног језика и колико је сличан другим косовско-ресавским говорима.

Сачување се један говор од заборава и прича човека о самоме себи.

ABSTRACT

My growing up and schooling in Petrovac na Mlavi provided me with a specific base for my studies, professional development and research.

I was motivated to choose the subject “Speech in the Region of the Mlava River Middle Course” and the reasons for this are multiple:

- I feel the need to somehow repay my former fellow citizens;
- I was in contact with the speakers living in this dialect area so I am well acquainted with their speech;
- The middle course of the Mlava river is an unknown region from the linguistic point of view;
- I have already done some linguistic research in this region related to lexicology.

I finished primary and secondary school in Petrovac na Mlavi and I feel a moral obligation to do scientific research at this territory in the field of language.

I was in contact with the speakers for about 15 years, and later, during the summer months from 2007 to 2011 I carried out the linguistic research. A lot of linguistic material was collected based on the facts obtained in the field, recorded speech, surveys and interviews as well as informal conversations.

The aim of this research was to obtain precise information in the field and create an authentic picture of the speech in the Mlava river middle course.

The result of the five-year work was the scientific description, classification and typologization of the linguistic material. The categorization of the material was done according to the models already applied by renowned linguistic experts.

The data on the whole area is provided, with the special emphasis on the region of the Mlava middle course – Petrovac and villages. Such a selection of the topic is due to the fact that the Vlach dialects are spoken in the upper river course and in the lower course the Mlava flows through Stig which has special linguistic characteristics.

The linguistic analysis was carried out in accentology, phonetics, morphology, lexicology and syntax. Interesting facts are found in the field of culturology, sociology, ethnology, anthroponomy, geography and history of the region.

The intent was to show the extent to which the speech of the Mlava region is different from the standard language and similar to other dialects in Kosovo-Resava region.

A dialect will be saved from oblivion as well as a story about Man.

УВОД

Косовско-ресавски говори заузимају територију која се простире од Косова на југу до источног Баната на северу. Читаво подручје може се поделити на неколико говорних типова: косовски, жупски, ресавски, левачки, трстенички, ђердапски, смедеревско-вршачки.

Говор Млаве такође припада косовско-ресавским говорима.

Иако се у нашој дијалектологији српски говори одавно испитују, а проучено је много регија, ипак нема података о говору житеља у долини Млаве. Зато се у овом раду, осим научне дескрипције нашег подручја, износе и паралеле са другим косовско-ресавским говорима као што су: трстенички, ресавски, ђердапски, левачки, смедеревско-вршачки.

Посебна пажња посвећује се следећим питањима: изговору вокала (отвореном и затвореном), акцентима, замени вокала јат, африкати дз, једнакости генитива и локатива множине, употреби падежа везаној за глаголе мировања и кретања. Уочен је утицај влашких говора и других српских говора одакле су доселили становници Млаве, нпр. са Косова, из Тимока, Крајине, Ресаве и Мораве.

У предговору I издања Српског рјечника (1818) Вук Карацић каже да се ресавским наречјем говори: „по Браничеву, по Ресави, по Лијевчу и по Темнићу и горе даље уз Мораву, по наји Параћинској, по Црној ријечи и по крајини Неготинској“.

С обзиром на чињеницу да се општина Петровац на Млави састоји из влашких и српских села, наше истраживање сведено је на следећа села са српским живљем: Бистрица, Бошњак, Буровац, Везичево, Велики Поповац, Велико Лаоле, Вошановац, Добрње, Забрђе, Каменово, Кнежица, Крвије, Лопушник, Мало Лаоле, Орешковица, Панково, Табановац, Трновче, Товдин, Шетоње.

Могу се уочити говорне разлике међу старијим људима, који још чувају чист дијалекат, и млађим школованијим, код којих има и правилног изражавања и књижевног акцента.

Наш говор је истражен у компарацији са говором Трстеника, Ресаве, Ђердапа, Левча, Доње Мутнице и других говора косовско-ресавске зоне.

СКРАЋЕНИЦЕ

К-Р	Косовско-ресавски
Ш-В	Шумадијско-војвођански
Н	Номинатив
Г	Генитив
Д	Датив
А	Акузатив
В	Вокатив
И	Инструментал
Л	Локатив
јд.	једнина
мн.	множина
сг.	сингулар
пл.	плурал
плт.	плуралија тантум
м.р.	мушки род
ж.р.	женски род
с.р.	средњи род
Би	Бистрица
Бо	Бошњак
Бу	Буровац
Ве	Везичево
Велики Поповац	ВП
Велико Лаоле	ВЛ
Вошановац	Во
Добрње	Д
Забрђе	З
Каменово	Ка
Кнежица	Кн
Крвије	Кр
Лопушник	Л
Мало Лаоле	МЛ
Орешковица	О
Панково	Па
Табановац	Та
Трновче	Тр
Ћовдин	Ћ
Шетоње	Ш

МЛАВА

„Именом *Млава* назвао сам садањи млавски срез пожаревачког округа. Млавски срез је, пак, онај део пожаревачког округа, што се налази са обе стране реке Млаве и то почевши од излаза њена из Горњачке Клисуре, па све до оне брдске косе, што раздваја ову област од простране равнице Стига.“ (Ј. Јовановић 1903 : 251).

Река Млава извире из Жагубичког врела на 325м надморске висине. Проучавања су показала да вода подземно долази из два правца – са истока, од Црног врха, и са Бељанице, односно да су прави извори Млаве удаљени око 15км од Жагубице. На врелу избијају воде понорнице Црне и Суводолске реке (Гавриловић, Дукић 2002 : 94).

Млава се раније уливала у Мали Дунав (Дунавац), десни рукавац дуж аде Острво. Пошто је Мали Дунав преграђен на оба краја, по средини Острва прокопан је канал, тако да се сада река улива у леви рукавац Дунава, око 10км узводно, према селу Дубовцу на банатској страни.

Млава протиче кроз композитну долину. Одмах по изласку из врела прима са десне стране Велику Тисницу. Она тече кроз алувијалну раван, широку до 800м, и код села Рибарице улази у Рибарско-горњачку клисуру. У њој је познати манастир Горњак, задужбина српског кнеза Лазара. Подигнут је између 1378. и 1381. године и првобитно се називао манастир Ждрело, по најужем делу клисуре, а од XVIII века познат је као Горњак. На самом излазу из клисуре налази се место Ладне Воде. Добило је име по хладним крашким изворима који ту избијају. То је једно од најветровитијих места у источној Србији, познато по ветру „горњаку“, који готово без прекида дува из клисуре према западу. По изласку из клисуре река протиче кроз крај звани Горња Млава (Гавриловић, Дукић 2002 : 94).

Територија општине Петровац припада средишњем току Млаве. Низводно од Петровца алувијална раван Млаве у Стигу постаје све шира, достижући код Братинца 2200м. Код села Калишта прима своју највећу (десну) притоку Витовницу. Одатле се рачуна да почиње територија Доње Млаве (доњи ток реке). Млава је дугачка 78км. Највеће притоке су: Велика Тисница, Јошаничка, Осаничка и Крупајска река.

Општина Петровац је онај део Браничевског округа који се налази са обе стране реке Млаве, почевши од улаза у Горњачку клисуру па све до косина које прелазе у Стишку равницу.

У формирању и развоју Петровца велику улогу имала је развијена занатска и трговачка делатност. Најбројније занатлије тог времена су: абације, ћурчије, терзије, обућари, пекари итд.

Балкански ратови и Први светски рат одразили су се на даљи развој Петровца. Са изградњом националне железнице 1912. године Петровац још брже напредује и постаје важно тржиште за жито, стоку и живину. Положај, плодна земља, шуме и воде, Хомољске планине, залеђе Млавске области, понекад сурове са својим висовима и често различитим климатским карактеристикама, неодољиво су вековима привлачили многе народе који су овде правили своја станишта.

Материјални остаци забележили су да су се овде око 6500 година пре н.е. налазиле прве насеобине. Остали су трагови неолитске културе која је, током млађег периода праисторије са развојем металургије, рударства, изградила насеља, која су се током бронзаног и гвозденог доба постепено приближавала кориту Млаве и формирала на обронцима и подножју Хомољских планина.

Овуда су пролазили и Фридрих Барбароса и Темплари, борили се за своју државу и стварали је кнез Лазар, краљ Милутин и Драгутин и ту подизали своја светилишта.

Након пада српске средњовековне државе 1459. насеља су настајала и нестајала. Пред најездом страних завојевача старо становништво се склањало, одсељавало, а кад завлада мир, долазило је ново. Нарочито се много Срба иселило између 1689. и 1690. године. Тек кад су Аустријанци истерали Турке из Србије 1718. године, поново се враћа живот у многе старе насеобине.

У Горњој Млави, у селима која су одмах испод Горњачке клисуре, досељеници су из Крајине, Хомоља, Старе Србије, Млаве, Ресаве, Влашке и из „прека“. У селу Витовници и у Млави (Стамница, Бистрица, Велико и Мало Лаоле, Кнежица) досељеници су из Влашке, Ердеља, Крајине, Црне реке, Мораве, Шумадије, Ресаве, Хомоља, Македоније, Звижда, и уопште из „прека“. (Миграциона струјања на карти 1.)

Први пут је кнез Милош наредио да се за скупштину од 19. децембра 1815. године саставе нови спискови и да се у њима изнесе колико у ком селу и општини има неочењених лица пре свега за порез, а колико мушкараца од седам година старости и више за „Царски харач“.

О правим демографским подацима може се говорити тек почев од пописа од 1859. године.

По положају Петровац се налази у перипанонској средњој Србији, у микрорегији Стига (Доња Млава). Општина се граничи са шест других општина: Мало Црниће на северу, Кучево и Жагубица на истоку, Деспотовац на југу, Свилајнац на југозападу и Жабари на западу. Петровац је од Београда удаљен 110 километара, од Пожаревца 37, Жагубице 48 и Бора 94 километра. Петровац лежи у широј долини Млаве, низводно од њене Горњачке клисуре, на 125 метара надморске висине. У источном залеђу дижу се Хомољске планине, а северно се простиру заравни са долинама Млаве и притока. Поднебље Петровца је умерено континентално.

Трагови праисторијских насеља откривени су на десној обали Млаве, у самом центру града, а остаци римске културе у већини насеља општине Петровац. Налази фрагмената керамике и камених секира говоре да је место основано у време винчанске културе током петог миленијума пре нове ере. Насеље из тог периода постојало је и на јужној периферији града, на левој обали Бусура, између крвијског и лаолског пута. Античка насеља регистрована су у потесу Карауле и Лесије. У северозападном делу града регистрована је траса римског пута, који је негде код Каменова прелазео реку Млаву и ишао ка југу према Великом Лаолу. До краја деветнаестог века Петровац се звао Свине. То село је пописано у Браничевском тефтеру из 1467. године када броји 8 кућа (Мирослав Поленек 2007 : 21).

Најзначајније археолошко налазиште из доба праисторије представља локалитет БЕЛОВОДЕ. Ту су откривени трагови великог насеља из млађег неолита, које припада временском периоду од 5500-4500. године п.н.е, када је на простору централног Балкана егзистирала винчанска култура.

Локалитет је смештен на брежуљкастом терену, око 10км југозападно од Петровца на тремеђи села: Великог Лаола, Крвија и Табановца. Захвата површину до 70ха, што га сврстава у већа насеља винчанске културе (Поленек 2007 : 23).

До римског освајања ове територије долази почетком I века нове ере. Процес романизације затеченог становништва трајао је око 100 година. У периоду римске доминације територија Петровца се налазила у оквирима провинције Горње Мезије чији је главни град био Виминацијум, данашњи Костолац, на ушћу реке Млаве у Дунав.

Успостављање римске границе на Дунаву имало је за последицу изградњу бројних утврђења и сложене путне мреже која је повезивала унутрашњост градова на Дунаву. Захваљујући једном краку римског пута који је ишао долином Млаве од Костолаца према Ћуприји на подручју Петровачке општине регистрована су бројна налазишта из античког периода. Из стишке равнице у млавску област траса пута је ишла десном обалом Млаве, ближе или даље од корита реке у зависности од конфигурације терена. Између Каменова и Петровца пут је прелазео на леву обалу Млаве и водио до локације „Градац“ на Бусуру где је локализована поштанска путна станица *Iovis Pagus* (Јупитерово село). Одавде је пут ишао преко Врбовца, неколико километара од села Ћовдина, где је претпостављена локализација *Mutatio Bao*.

Значајан и редак налаз представља неколико фрагмената војничких диплома са локалитета „Бела вода“ у Рановцу, што указује на постојање неког насеља. У самом Каменову на потесима „Црквиште“ и „Калина вода“ регистровани су остаци из антике. У Великом Поповцу такође има римских остатака и вероватно се тамо налазила Вила Рустика. Сондиран локалитет Градац на Бусуру у Млавској области представља најзначајније археолошко налазиште из античког периода.

Налази се око 5км јужно од Петровца, припада атару села Велико Лаоле. Смештен је на десној обали речице Бусур, недалеко од њеног ушћа у Млаву. Идентификован је као римски каструм *IOVIS PAGUS*. Према Феликсу Каницу то је „квадратно утврђење са странама дугим 95м“. На угловима су истурене потпуно округле куле. У ствари, *Iovis pagus* је подигнут као путна станица на тзв. Цариградском друму који је ишао долином Млаве. Обновљен је током IV века када је изграђена фортификација и функционисао је све до Хунске провале, до средине V века.

Раније станиште предака овог краја било је у пределу Деоница, које се свакако звало Делница као што је насебина била Свилне. Насебина је лоцирана изнад „Римског пута“ који се у каснијем времену звао „Турски пут“ и који је био део чувеног пута „*Via militaris*“. Римске легије су овде ишле из Виминацијума на Дунаву према Гамзиграду и „*Via ignatia*“. На том путу био је римски каструм, утврђење чије су развалине у близини Великог Лаола.

Остаци велике цркве Св.Тројице и још неких цркава указују на то да су ту била и велика средишта духовног живота.

Треба споменути попршта ратова на овом тлу која су остала незабележена у историји.

У времену Римљана спомињу се убиства легионара. Касније је историја забележила битку са Турцима у Лудом пољу, битку у Клисури, битку код Рашанца и Орлева у време повлачења српске војске према југу.

Према Браничевском тефтеру из 1467. године село Свиње је припадало Ждрелу, тимару Хамзе, сина Догановог. После овог помена, назив места се наводи различито: Свине, Свилне, Свиње и Свиња. Чини се да је код писара постојала недоумица, те су понекад у исто време разни писари ово име писали као Свине и Свиње.

Следеће, 1860. године је донета одлука да се име овог, сада већ значајног среског места, промени. Ако погледамо тумачења порекла имена Петровац, запажају се три претпоставке.

Прва претпоставка: Петровац је добио име по називу имена биљке *петровац*, одн. *пеновац*. Ова биљка је приликом трљања у води, обилно пенила па је служила за прање рубља у реци Млави. Као образложење ове претпоставке наводи се попис насеља која су припадала цркви у Каменову 1730. године, а које је сачинио егзах Максим Ратковић. У том попису се налази и село Пеновац, па се претпоставља да су се временом спојила села Свине и Пеновац, те је заједничко насеље добило име Пеновац, одн. Петровац.

Друга претпоставка: Петровац је добио име по пријатељу Кнеза Милоша Обреновића, државном саветнику Петровићу. Званичници Скупштине општине Петровац на Млави закључили су да се ради о Милутину Петровићу који је једно време био кнез Млавске кнежевине, те су му поводом Дана општине 4. јуна 2002. године подигли споменик.

У трећој претпоставци, Милорад Јовановић у својим истраживањима каже да Архимандрит Платон, у својој књизи о цркви Св. Николе на Новом гробљу у Београду и о њеним ктиторима Станојлу и Драгињи Петровић, наводи тврдњу Милана Ћ. Милићевића да је кнез Милош преиначио име села Свине по имену Петра, оца Станојла Петровића.

Указ о проглашењу Петровца за варошицу потписао је кнез Милан Обреновић 14. 5. 1873. године (Поленек 2007 :26).

По пописима становништва види се да је Петровац 1863. године имао 1227 становника, од тога 646 мушких и 381 женско лице, у 274 домаћинства, од којих је 238 било земљорадничких. Тада је у Петровцу био један учитељ, један уметник, један писар, два свештеника и 28 разних занатлија и трговаца. Касније, налазећи се на раскрсници путева са природним условима за живот Петровац је стално растао, да би 2002. године достигао 7851 становника и имао најмању миграцију у целом крају (Поленек 2007 :29).

Општина Петровац налази се између Горњачке клисуре на југу (омеђена Хомољским планинама), стишке равнице на северу, а са западне стране граничи се са Сопотском гредом, у делу источне Србије.

У административном смислу општина се са севера граничи општином Мало Црниће, са запада Жабарском, са југа Деспотовачком и Свилајначком и са истока Жагубичком и Кучевском општином.

Укупна површина ове територије износи 655км (квадратних), на којој у 34 насеља живи 34511 становника у 10576 домаћинстава, претежно двочланих.

Највеће место, административни и културни центар је град Петровац и једино градско насеље у општини, које представља индустријски, трговачки, здравствени и културни центар овог краја.

Град се налази на 126км удаљености од Београда и око 80км од слободне царинске зоне и луке Смедерево и својим саобраћајницама омогућује транзитне пролазе за целу источну Србију.

Остала 33 насеља у општини су: Бистрица, Бошњак, Буровац, Бусур, Везичево, Велики Поповац, Велико Лаоле, Витовница, Вошановац, Добрње, Дубочка, Ждрело, Забрђе, Каменово, Кладурово, Кнежица, Крвије, Лесковац, Лопушник, Мало Лаоле, Манастирица, Мелница, Орешковица, Орљево, Панково, Рановац, Рашанац, Стамница, Старчево, Табановац, Трновче, Ћовдин и Шетоње.

„Велика већина села у области Млаве право су збијеног типа. Сеоске куће обично су груписане, те села имају сокаке и мале. Мале су обично одвојене једна од друге само сокаком или потоком. Оне носе различне називе, и то увек према породицама, које у њима живе“ (Јовановић 1903 : 261).

У овој области има пуно остатака ранијег живота и културе. Скоро у сваком селу налазимо остатке некадашњих насеља који представљају податак о неком времену или догађају из наше историје. Остаци из старине су следећи: гробља, тврђаве, стара рударска окна, чаршије, путеви (калдрме).

Насељавање овог простора може се поделити у пет периода:

- крај XVII и почетак XVIII века;
- време аустријске владавине у Србији и после ње до краја прве половине XVIII века;
- друга половина XVIII века све до рата са Пазван-Оглуом око Видина;
- доба устанка од 1804. до 1815. године;
- време после устанка од 1815. до 1870. године.

„У Србији су у већини села млади досељеници, и већина породица, нарочито Старог Влаха и Шумадије, није старија од 100-150 година. Порекло се породица може, дакле, поуздано сазнати“ (Цвијић, 1902, CLVII).

Највише досељеника у области Млаве има из Србије, нарочито из Црне Реке и Крајине. Из осталих крајева Србије мање је досељеника: из Мораве, Ресаве, Шумадије, Хомоља и осталих крајева. Од земаља које су ван граница Србије долазе на прво место земље у Аустро-Угарској. Досељеници се помињу из старе Србије, Влашке, Бугарске. Процент досељеника из Македоније, Црне Горе и Босне је незнатан (Јовановић 1903 : 293).

Млава је унеколико и етнографски поделила ову област на два дела. „На десној страни њеној, и у области Витовнице, у већини села чује се влашки говор и види се влашка ношња. Села, где се српски говори врло су спорадична. Међутим, на левој страни Млаве, обрнут је случај“ (Јовановић 1903 : 294).

Премда на овој територији они који говоре влашки веома добро говоре и српски (у Мелници на пример), ипак се мора извршити подела на влашка и српска села, с обзиром на захтеве нашег истраживања. Тако се у влашка села убрајају: Лесковац, Кладурово, Рановац, Ждрело, Стамница, Витовница, Бусур, Дубочка, Мелница, Манастирица, Орљево, Рашанац, Старчево. (Ареал простирања влашких села види се на карти 2.)

И ношња становништва ове области врло је помешана. Не би се могло рећи шта су Срби примили у ношњи од Влаха, а шта ови од Срба (Јовановић 1903 : 295).

Одећа мушких влашких становника подразумева следеће: дугачку кошуљу од конопље, гуњче, јелек, тканице, тозлуке, чарапе и опанке; на глави – шубару. Одећа српских мушких становника, претежно старијих, подразумева чакшире, јелек грудњак или кожух. Женска одећа састоји се од дугачке, везене кошуље, сукње, јелека и кецеље.

Овамо, где се влашки говори, носе се две кецеље: с преда једну и позади другу, а кошуља је до колена. Зими се овде носе беле гуње, дугачке скоро до земље (Јовановић, 1903 : 296).

Презимена или називи породица у селима, где се влашки говори, имају на крају наставак -оњи или -шће. На пример: Стефанешће, Србоњи, Зрикоњи. У осталим селима називи су српски и то обично по имену оснивача породице, најчешће, пак, по деди (Јовановић 1903 : 296).

Познато је да породица слави славу, чак и *преславу* (слава од куће, од имања) и да свако село има своју славу – *заветину*. Најомиљенија сеоска заветина у целој области је Св. Тројица.

Становништво се углавном бави земљорадњом и сточарством. Очуван је обичај *бачијања* при чему се неколико домаћина удруже и терају сву стоку у планину од пролећа до јесени. Преци сељака из овог краја били су праве занатлије: абаџија, дунђер, ковач, колар, качар, ћерамидар, каменорезац.

БИСТРИЦА

Бистрица је ратарско сеоско насеље збијеног типа, на обалама Бистричке реке, десне притоке Млаве, 12км од Петровца. Површина атара износи 2072ха. Име добија по *бистрој* изворској води.

Убраја се у стара српска села. Помиње се у XIV веку, у оснивачкој повељи кнеза Лазара манастиру Горњаку. Турски извори из 1467. бележе село Кушљево (4 куће), чији се назив сачувао у имену потеса Кишљево, између Млаве и Бистричке реке (Радосављевић 2001 : 198).

Остаци из старине су следећи: рушевине манастира који сељаци називају Ђеринац, згуре – стара рударска окна, каменови без натписа који потичу са неког старог гробља (Јовановић 1903 : 391).

Становништво је српско, стариначко и досељено са Косова (Бојовићи 1%, Миликићи 6%, Павићевци 6%), из Кавадара – Левач (Томашевићи 20%), Мораве – Ацибеговац (Рајкаче 3%, Јововци 12%), Хомоља - Јошанице (Пржаци 4%, Јовановци 5%), Кучајне (Јелинци 12%), Црне реке (Петровићи 6%, Звезданци 2%), Тимочке крајине (Мирковићи 1%, Шкуље 3%).

Православна црква подигнута је 1937. на темељима старог манастира, за кога се претпоставља да потиче из доба деспота Стефана Лазаревића.

Асфалтни пут добијају крајем 70-их година прошлог века, а телефонске везе 1989. године. Имају дечји вртић, четвороразредну школу, дом културе, споменик борцима палим у Првом и Другом светском рату.

Етници: Бистричанин, Бистричанка; ктетик: бйстрички.

БЃШЊАК

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа, на источним падинама Сопотске греде. Налази се у долини кроз коју протиче Бошњачки поток, десна притока Чокордина, 12км западно од Петровца. Површина атара износи 862 ха.

Према предању, географски назив потиче од порекла првих досељеника – *Бошњаџи*.

Јужно од села, у подножју Липара, налази се извор Врело, а у средишњем делу села је Баба Дуњин кладенац. На брду Лазни има остатака старијег непознатог насеља (црепови, новац, разне алатке).

Становништво је српско старином са Косова и из Тимочке крајине (Валакоње и Шарбановац), Црне Реке, Баната (Баваниште), Звижда (Кучајна) и Млаве (Велики Поповац и Буровац).

Електрификација села је спроведена 1955, телефонске везе су успостављене 1993. године. Имају четвороразредну школу и дом културе.

Етници: Бошњаџ, Бошњанка; ктетик: бџшњачки.

БЃРЃВАЦ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа, на странама Буровачке реке, леве притоке Бусура, с обе стране пута ка Свилајнцу, 16км од Петровца.

Површина атара износи 1569ха. На путу ка Ђуринцу налази се извор Немања.

Место је добило назив по земљишту које се често обурвавало.

Име је селу дошло отуда, како се прича, што се непосредно изнад њега земља обурвава, те отуда – *Буровац* (Јовановић 1903 : 322).

Остаци старине: На ливадском путу у Црвенац-пољу налази се мноштво чапара од тугала, цигала из римског доба са шапом утиснутом, као и разне парице (Јовановић 1903 : 325).

Село је основано у првој половини XVIII века, у време аустријске окупације Србије. Становништво је српско, досељено из Војводине, Ресаве (Стевановићи 1%, Стојковци 5%, Бугарске (Чаушани 7%), околине Параћина (Минини 1%, Радовањени 1%, Мутавцићи 1%, Бугари 2%), Црне Реке (Дановци 1%, Новаковићи 1%) и Тимочке крајине (Митуљевци 1%). Распоређено је по малама: Горња, Доња и Радојевска (досељени из Немачке 11%).

Имају православну цркву. Сеоска заветина се одржава на Бели петак. Три пута годишње се организују вашари у овом селу: Пољобранија, Мала Госпојина и Свети Лука.

Електрификација села спроведена је 1960, асфалтни пут завршен 1977, телефонске везе су успостављене 1983. године.

Имају осморазредну школу и дом културе са библиотеком.

Етници: Бурџанин, Бурџанка; ктетик: бурџачки.

ВЕЗИЧЕВО

Везичево је ратарско сеоско насеље збијеног типа, налази се на странама потока Клисуре и падинама брда Парлози и Јоргован, 21км јужно од Петровца. Површина атара износи 1604ха. У атару се налази извор Трмчиште, а у самом селу још три извора: Бојага, Кладенац и Чесма.

Према предању име села води порекло од назива цркве Везиља.

Село више пута мења локацију (Селиште, Збеговиште), а од средине XVIII века је на садашњој територији. Настало је на месту са значајним траговима предсловенске насељености (неистражено археолошко налазиште из римског периода на локалитету Градиште).

Остаци из старине су: камени темељи старог „јелинског“ града, парице, копља, рбине од посуђа (Радосављевић 2001 : 198).

Преко поља близу Бусура и сад се налазе трагови пута – калдрме (Јовановић 1903 : 311).

Становништво је српско пореклом из Шарова у Мађарској (Швабе 2%), Мораве (Бабићи 1%, Станкићи 1%, Грујовићи 1%), Ресаве (Јовчићи 2%) околине Сјенице (Подићи 5%, Ерићи 15%, Васојевићи 1%).

Житељи села Везичева распоређени су по „малама“ са родовским називима: Ерићка, Шарунска, Швапска, Ђуровска, Грујовска, Мутавцићка, Бабића, Јовчића, Станкића, Васојевића, Подића.

Сеоска заветина је Св. Тројица.

Електрификација села датира од 1961, асфалтни пут од 1979, а телефонске везе су успостављене 1989. године.

Имају четвороразредну школу, дом културе и земљорадничку задругу.

Етници: Везичевац, Везичѐвка; ктетик: везичевски.

ВЕЛИКИ ПОПОВАЦ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа, на брдској коси – огранку Сопотске греде, и странама Васићког потока, на 12км од Петровца. Површина атара износи 1541ха.

У селу постоје следећи извори: Точурак, Бучура, Жедна вода, Трахил, Цајник, Букурани, Стублове, Бабина глава, Бакаличина чесма, Васићи, Милошевачки и Влашки кладенац.

Подаци из старине су следећи: На селишту има римских остатака, као што су тугле и парице. У Раденцу се налазе парице, тугле и рбине од посуђа. Стари пут калдрме и сад се још познаје. Од старог гробља, за које се не зна чије је, има трагова у крушару, затим близу Млаке Вуке и више Точка (Јовановић 1903 :349).

До 1897. село носи назив Арнаут-Поповац. Повезује шест „мала“ са родовским називима: Васићку, Карићку, Нерићку, Влашку, Момировску и Милошевачку.

Становништво је српско, пореклом са Косова, из Црне Реке, Мораве, Ресаве и Хомоља. Најстарија породица су Несторовићи, родом са Косова, чији су преци основали ово село.

Православна црква сазидана је 1920. године.

Електрификација села спроведена је 1957, асфалтни пут 1975, а телефонске везе 1994.

Имају четвороразредну школу, дом културе и Специјалну установу за лица ометена у развоју.

Етник: Поповчанин, Поповчанка; ктетик: поповчачки.

ВЕЛИКО ЛАОЛЕ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа, у источном подножју Сопотске греде. Налази се на старом античком путу од *Viminacium* ка *Novae Margi*, 7км јужно од Петровца. Површина атара износи 2679ха.

Има више извора: Баба Љубин кладенац, Смрдан, Стубањ, Брестине.

Остаци старина постоје у Беловодама и на ушћу Бусура у Млаву.

На брду Лешје, према реци Бусуру налази се развалина града, коју сељаци зову Градац и кажу да је још за време Римљана зидана. На овоме нема никаквих натписа, али се у њему налазе римски новац и тугле. Старога гробља има у Врбовцу, где је до скоро било доста каменова, које сељаци узимају за темеље, а налази се и златно прстење и златан римски новац (Јовановић 1903 : 378).

У Горњачкој повељи кнеза Лазара помиње се под именом Хлаоли.

Становништво је српско, стариначко и досељено са Косова (Диздари 5%, Крстићи 1%, Кумријићи 5%, Станковићи 6%), из Тимочке крајине (Крајинци 0,5%, Мисаћи 5%, Ранићи 12%, Страхинићи 5%, Урлићи 2% Ћирићи 3%), старе Србије (Јосимовићи 1%, Стојкићи 7%), Шумадије (Боговићи 5%, Ђуричићи 10%, Живановићи 3%, Лалићи 3%), Влашке (Човинићи 7% , Првуловићи 8%), Хомоља (Рибарци 5%) и Црне Реке (Влачићи 4%).

Сеоска заветина је Спасовдан.

О имену села писао је Јоаким Вујић у свом делу Путешествије по Србији.

„Онда, кад је Кнез Лазар спремао војску да пође на Косово, узео је гуслара са собом и ишао од села до села и звао народ да иде да се бори противу Турака. Сви му обећаше и почеше се спремати. Кад, али на месту, где је требало да се скупе, дођоше сви сељаци из околних села, само из Лаола не дође нико. Наљућен Кнез Лазар узвикнуо је: Гледај, лола, ниједан не дође! Сељаци из околних села били су јако огорчени на ове

и вративши се натраг, прозову их лолама, што се доцније пренесе у име села – Лаоле“ (Јовановић 1903 : 376).

Од 1893. године датира податак да се Велико Лаоле наводи као „седиште панађура са два вашара“.

Православни храм подигнут је 1936. године.

Електрификација села завршена је 1950, асфалтни пут је изграђен 1969, а телефонске везе успостављене 1986. године. Има дечји вртић, осморазредну школу, дом културе, фестивал „Млава пева“, земљорадничку задругу.

Етник: Лаолац, Лаолка; ктетик: лаолски.

ВОШАНОВАЦ

То је ратарско сеоско насеље збијеног типа, кроз који протиче поток Бучина, десна притока Чокордина. Село се простире на косама Косице и Чукара, 13км од Петровца. Површина атара износи 1016ха.

Имена извора: Точак, Кладенац под косом, Живадиновски и Милошев кладенац, Општинска чесма, Љубисављев, Милетин, Бугарски и Радосављев кладенац.

Има трагова старина на месту Црквиште.

На месту Нерезини налазе се чапари од тугала, па и целе тугле, парице, стакла, згуре и цигле, као да су ту биле неке радионице. „У потоку испод села и код места Браника налазе се вазда којекакве гвожђурине, справице, као: кантари сикирице, копља, а више места у Бранику налазило се гробље, које зову јелинско гробље, где се такође налазе парице“ (Јовановић 1903 : 335).

Под именом *Вошановци* помиње се у повељама кнеза Лазара 1378. и 1381. године. О имену села забележено је и следеће: „Један човек из Бучина сиђе у Кошарњу, па украде једног вола из кошаре кнежеве и утекне. Али се то сазна и од тога доба назову ово село Вошановац“ (Јовановић 1903 : 333).

Становништво је српско, староседелачко и досељено из Црне реке (Ђорђевићи 9%, Мићовци 1%, Младеновићи 1%, Пешићи 4%, Чодићи 8%), Мораве (Анцићи 1%, Ивановци 6%, Пудићи 1%), Тимочке крајине (Вокићи 8%, Крајинци 7%), Видина у Бугарској (Бугари 12%), околине Крушевца (Живадиновци 9%), из Параћина (Зеленковићи 10%), из Алексиначке бање (Бањци 9%), Божевца (Стевановићи 1%), Црљенца (Павловићи 1%).

Село је издељено по малама које носе назив по пореклу: Живадиновска, Бранковска, Бањска, Зеленковићка, Бугарска, Крајинска и Влашка.

Сеоска заветина је Ђурђевдан, а преслава Пољобранија.

Електрификација села спроведена је 1959. године, асфалтни пут завршен крајем 80-их година, а телефонске везе су успостављене 1987. године.

У селу постоји четвороразредна школа и дом културе.

Етник: Вошан̄овч̄анин, Вошан̄овч̄анка; ктетик: в̄ош̄ановачки.

ДЌБРЊЕ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа, на источним падинама Сопотске греде. Кроз њега протиче поток, изворишни крак Чокордина, леве притоке Млаве. Село је удаљено 9 км од Петровца.

Површина атара износи 1397 ха. Источно од села налази се Добрњска бучина (јаруга дужине 350м).

Становништво је српско пореклом са Косова, из Тимочке крајине и Црне реке.

У Добрњу су рођени Петар Тодоровић Добрњац, знаменити војвода из Првог српског устанка, и његов брат Стеван Добрњац, „кнез моравски“, који се одликовао у Другом устанку.

Електрификација села спроведена је 1959, асфалтни пут изграђен крајем 80-их година, а телефонске везе успостављене 1992. године.

Имају четвороразредну школу и дом културе.

Етник: Добрњац, Добрњка; ктетик: добрњски.

ЗЀБРЊЕ

Приградско ратарско сеоско насеље збијеног типа, на странама брда Јастребице и Љубановца, удаљено је 4 км од Петровца. Површина атара износи 1043 ха.

Познат је извор лековите воде Панарија.

Убраја се у стара насеља. Остаци старина су многобројни а потичу из античког периода. То су темељи кућа, тугле, рбине од посуђа, често и бојене, парице римске, којих има у приличном броју, разне алатке. Одмах више црквине наводи се и гробље, које зову јелинско гробље. Ту је било много каменова, али је Кнез Милош наредио, те је све однесено у цркву, која је од тог камена и сазидана (Јовановић 1903 : 342).

Забрђе се први пут помиње у Браничевском тефтеру 1467. године.

Становништво је српско, старином са Косова (Бојићи 22%, Величковићи 18%, Игњатовићи 18%, Јанковци 10%, Матићи 4%), из Хомоља, Медвеђе у Ресави, Кучајне (Огњановићи 2%), из Стига (Чолаци 5%), из Крајине (Крајинци 5%), Црне реке и Војводине. Подељено је у мале, према именима породица: Бојићка, Туфегцићка мала.

Сеоска заветина је Света Тројица.

Електрично осветљење добијају 1956, а телефонски саобраћај 1989. године.

Имају четвороразредну школу, дом културе, споменик борцима палим у Првом и Другом светском рату. Покренули су манифестацију од 1961. године под називом „Сусрети села“.

Основна занимања су земљорадња и сточарство, али и дунђерски занати.

Етник: Забрђанин, Забрђанка; ктетик: забрђдски.

ЂОВДИН

Ратарско село збијеног типа лежи на брдској коси – развођу Шетоњске реке и Бусура, у подножју северних обронака Крилаша. Село се простире 18 км југоисточно од Петровца. Површина атара износи 2927 ха.

Према предању, у атару се налази лековит извор Студена вода. У селу има више извора, од којих су најпознатији: Водица, Кучпарски извор, Слана и Коточка. Називи потока су следећи: Ђовдински поток, Јоксимове ливаде и Црвенац.

Читав атар подељен је на више мала: Кучпарска, Црвењачка, Косовска, Нешићка.

Основан је на месту са траговима раније насељености – вишеслојно налазиште са остацима из каменог доба па све до средњовековног периода (привезак, амајлија од малахита, бронзана секира „Келт“, фрагменти керамике, новац Септимија Севера и Трајана, златно, сребрно и бакарно прстење, врхови копља, стрела), (Радосављевић 2001: 208).

На месту Трскину брду има остатака старог незнаног гробља на коме се налазе каменови без натписа (Јовановић 1903 : 315).

О имену села постоји ова прича: „Куга је често долазила у ову околину. Једном приликом она помори све жене у Шетоњу, па се упути и овамо. Али два брата близнака, да би спасли село од куге, нађу два вола, белца без белеге, па направе разор око целог села. Дошавши до тога разора, куга није могла прећи него је морала обилазити, а чим би нашла кога изван разора, она би га уморила. Због тога што је куга ово село обилазила прозову га именом Ћовдин, што значи село вере (Јовановић 1903 : 314).

Део шире територије, којој припада и село Ћовдин, први пут се помиње под називом Врбовац или Врбовник још у XIV веку у повељи кнеза Лазара манастиру Горњаку. Такође је исти назив забележен у XV веку у Браничевском тефтеру.

Становништво је српско, досељено из старе Србије (Миленковићи 13%), околине Сјенице (Бињовци 3%, Катанићи 4%, Косовци 12%, Мићунци 2%), Тимочке крајине (Лаловићи 3%), Бугарске (Нешићи 3%), Јабланице (Торлаци 2%), Хомоља (Брзановићи 1%) и Црне реке (Луковци 1%).

Сеоска заветина је Бели четвртак.

Електричну енергију сељани добијају 1960. године, телефонске везе 1989, а асфалтни пут крајем 80-их година XX века.

У селу постоји четвороразредна основна школа, дом културе и локална пијаца. Сваке године, почев од 1993, одржава се регионални фестивал народног стваралаштва „Крени коло да кренемо“.

Етник: Ћовдинац, Ћовдинка; ктетик: ћовдински.

ШЕТОЊЕ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа у подножју Хомољских планина, северозападно од виса Жежевца. Налази се на 14 км југоисточно од Петровца. Површина атара износи 3589 ха.

Обухвата две целине: Извор и Шетоње, које дели Шетоњска река, лева притока Млаве. Са брда силазе потоци под називом Лисински поток и Мето-поток. Необичан суви поток добио је име Мала Алуга.

Шетоње се помиње у дубровачким изворима из XIV века, у турским тефтерима из XV века, а 1733. године постаје седиште истоимене парохије.

Становништво је српско, стариначко и досељено из Тимочке крајине (Аћимовићи 2%, Бујдићи 2%, Влајићи 3%, Гајићи 5%, Гачићи 8%, Ђорђевићи 1%, Живановићи 5%, Јевтићи 1%, Лукићи 1%, Манојловићи 1%, Марићи 1%, Мирковићи 3%, Савићи 3%, Сипићи 1%, Стојановићи 1%, Стојићи 2%, Туторовићи 2%, Рајићи 2%, Цолићи 2%, Шевићи 1%), Хомоља (Кључаревићи 3%, Коруновићи 1%, Сапунџићи 7%, Стојановићи 1%), старе Србије (Јањићи 7%, Копчевићи 0,5%, Мишићи 8%, Мораве Параћинци 3%), Ресаве (Степановићи 3%) и Шумадије (Видићи 1%, Новаковићи 1%).

О имену села Шетоња постоји прича како је Кнез Лазар често силазио из свога града Шетача на Вукану на ово место и проводио време у шетњи и лову. Због тога је ово место добило име Шетоње (Јовановић 1903 : 319).

На месту Врбовцу налазе се остаци некадашњег старог насеља, као што су: крепови четвртасог посуђа, четвртасте цигле и стари новац. Остатака старог гробља има у селишту више села, где су виногради. У њему је било каменова без натписа, али их сада нема (Јовановић 1903 : 321).

У селу постоје две заветине: Никољдан и Спасовдан.

Вашар се одржава трипут годишње, у време празника: Ивањдан, Преображење и Петковица.

Сељани се окупљају у дому културе и на локалној пијаци. Православна црква датира из 1829. године.

Електрична енергија је уведена 1950, телефонске везе успостављене 1984, а асфалтни пут изграђен 70-их година XX века.

Етник: Шетњњац, Шетњња; ктетик: шетњски.

ТАБЊАЦ

То је сеоско насеље збијеног типа, ратарско. Лежи на обалама средњег тока Бусура, леве притоке Млаве, 12 км југозападно од Петровца. Површина атара износи 1549 ха.

Већем делу припадају некадашње мале: Панићка, Сарајлијска, Сјеничка, Ђокинска, Бугарска, Раповачка и Крајинска. Мањи део, на левој обали чине некадашња Влашка и Нестораћка мала.

Кроз село протичу Раповачки и Долићки поток (Радосављевић 2001: 207).

У селу има и једна поточара воденица (Јовановић 1903 : 325).

Прича о имену села: „Милован Живковић, старац од 90 година, прича да су му казивали како је село било на другом месту, званом Селишту, где беше само 7 – 10 кућа. На овом месту, пак, беху настањени неки Арапи, који су ковали жељезо и штавили коже, табаке, у табаркама. Па како су ових 10 кућа морали да беже од Турака, оне пребегну овим Арапима и због табака, кожа, прозову ово место Табановац. Арапи су после отишли, а наши људи су остали и даље на истом месту, те је тако основано село“ (Јовановић 1903 : 325).

Остаци из старине: Код места Бубана причају да је било црквиште – трагови неке цркве, за коју веле да је из доба Кнеза Лазара. Незнано гробље налази се и по Дубрави. Исто тако у Врбовцу налазе се трагови чаршије, како сељаци кажу, а то су такође рбине од посуђа, тугле и парице. На месту Градиништу налазе се тугле, рбине од посуђа и римске парице златне, сребрне и бакарне (Јовановић 1903 : 327).

Становништво је српско, старином из Тимочке и Видинске крајине (Аврамовићи 0,5%, Ивковићи 2%, Крајинци 3%, Топаловићи 4%, Шаренкапићи 2%), Војводине, Бугарске 5%, (Самарцићи 1%), Македоније (Настасијевићи 1%), околине Сјенице (Докторовићи 2%, Гучићи 7%, Ђокинци 15%) из Сарајева (Панићи 11%, Несторовићи 10%, Сарајлићи 5%) и Црне реке (Влачићи 10%, Крајинчићи 35), Браничева (Миловановићи 5%).

Сеоска заветина је Пресвета, у Белој недељи по Тројицама, а вашар се одржава на Петровдан.

Имају православну цркву од 1913. године.

Становништво се претежно бави земљорадњом и сточарством, али још увек постоје занатлије: дунђери и абације.

Електрификација села извршена је 1960, телефонске везе успостављене 1984, асфалтни пут изграђен 1977. године.

У селу постоји четвороразредна основна школа, дом културе и споменик Краљу Александру I Карађорђевићу.

Етник: Табановчанин, Табановчанка; ктетик: табановачки.

ОРЁШКОВИЦА

Ово је ратарско сеоско насеље растуреног типа. Простире се на источном побрђу Сопотске греде, између узвишења Косица, Парлози, Селиште и Трскино брдо. Удаљено је од Петровца 13 км. Површина атара износи 1722 ха.

Повезује 18 мала: Влашка, Стојнићка, Косићка, Цокањска, Милојчанска, Гвоздењачка, Јанићка, Милојевска, Бећарска, Милутинчева, Сарићка, Мићовска, Микина, Грујовска, Миздрачка, Милованчева, Матићка и Јокићка.

Име је фитонимског порекла – по орасима којих је на месту данашњег села раније било много (Радосављевић 2001: 203).

Село је настало на месту са значајним остацима предсловенске насељености (винчанска насеља Збеговиште, Селиште, Липе и Чибуковица).

Становништво је српско, пореклом из Црне реке (Грујовићи 3%, Јокићи 6%, Милутиновићи 1%, Милојчани 4%, Милојевци 1%, Стојадиновићи 1%, Шуловићи 2%), Тимочке крајине (Бећарчићи 2%, Влацићи 2%, Цокањи 3%), Шумадије (Карабаши 4%), Мораве (Калађури 1%), Ресаве (Анцићи 2%, Милованчеви 1%, Тенцићи 2%), околине Ужица (Јанцићи 3%), Баточине, Сјенице (Миленковићи 4%) и суседних села (Јанковићи 4%, Петровићи 1%) .

Само се за Гвоздењаке зна да су дошли из Баточине (Јовановић 1903 : 329).

Православна црква је грађена у периоду 1936–1972.

Сеоска заветина је Спасовдан.

Електрификација села датира од 1960, асфалтни пут крајем 70-их година, а телефонске везе су успостављене 1986. године.

У селу постоји основна школа, дом културе са библиотеком, културно-уметничко друштво.

Осим земљорадње и сточарства, сељаци се занимају старим занатима (дунђери и абације).

Етник: Орешкѡвчанин, Орешкѡвчанка; ктетик: орешковачки.

ЛОПУШНИК

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа, на обалама речице Крушевице и странама узвишења Љубановца, Јастребице и Козјака, 7 км западно од Петровца.

Лопушник изгледа као разбијено село, иако је збијеног типа, јер од куће до куће има често више од 100 м (Јовановић 1903 : 336).

Површина атара износи 746 ха. Обједињује две мале подељене на групе родовских кућа: Чалачка, Прлитска и Стојкованска.

Предмети ископани на Пазаришту (тугле, црепови, фрагменти керамике, римске парице, „јелинско“ гробље) и Вилину Колу (мање тугле, крстићи и парице) указују да је овде било насеља и у старом веку (Радосављевић 2001: 202).

Турски извори из 1467. године бележе село Крушевицу, што је садашњи назив једног потеса у атару. У другој половини XVIII века село је било у Селишту. Под садашњим именом помиње се средином XIX века. Најстарије породице су Матићи и Бојићи.

Становништво је српско, пореклом са Косова (Бојићи 27%, Јанковци 10%, Матићи 4%), из Тимочке крајине (Крајинци 6%) и Стига (Чолаци 8%).

Сеоске заветине су Тројице и Мандалина.

Електрификација села је завршена 1962, асфалтни пут је изграђен 1983, а телефонске везе су успостављене 1994. године.

У селу постоји четвороразредна основна школа и дом културе.

Осим земљорадње, баве се по мало и воћарством, а нису непознате занатлије: дунђери и абације.

Етник: Лопушњанин, Лопушњанка; ктетик: лопушки.

ПАЊКОВО

То је ратарско село збијеног типа на странама узвишења Љубановца и Дубраве 6,5 км западно од Петровца. Површина атара износи 597 ха.

Трагови старина су значајни. На Селишту у Раденцу код Тракиловог кладенца пронађени су остаци римског насеља (тугле, алатке, новац, камено корито). У Подлушком потоку налази се старо гробље; веће винчанско насеље на Пазаришту (Радосављевић 2001: 204). За ово гробље причају да је постало наједанпут, јер је чума

скоро цело, које је на том месту било, поморила. Трагова калдрме има и сада (Јовановић 1903 : 345).

Први пут се 1467. године у турском попису помиње село Радинац, што је данас назив селишта у атару.

Становништво је српско, старином са Косова (Станојевићи 12%), из Црне реке (Белчевићи 4% Карићи 1%, Костићи 1%, Мартићи 5%), Тимочке крајине (Мирчићи 6%, Станковићи 2%) и Поречке реке (Симићи 5%).

Сеоска заветина одржава се на празник Тројице. Православна црква је подигнута 1990. године.

Електрификација села спроведена је 1960, а телефонске везе су успостављене 1993. године.

У селу постоји четвороразредна школа и дом културе.

Етник: Панкóвац, Панкóвка; ктетик: панковàчки.

ТРНОВЧЕ

То је ратарско насеље збијеног типа, на коси између Соколова и Мекоте поред потока Вирова и Цикавца, 7 км северозападно од Петровца.

Површина атара износи 1089 ха.

Име је фитонимског порекла – по трњу кога је било много на месту данашњег села.

Раније се делило на четири мале са родовским називима: Тенићку, Живковићку, Врбак и Косанићку.

Спада у стара насеља. Остаци предсловенске насељености су многобројни – римски новац, тугле и остаци старог гробља на Владићу, а у Грчком гају и Лештанском потоку „јелинска“ гробља (Радосављевић 2001: 207).

Овде је нађен и један поклопац од неког каменог саркофага, сељаци веле корито, који се сада налази у дворишту начелства пожаревачког (Јовановић 1903 : 361).

Под именом Трновци помиње се 1467, а као Трновча 1820. године.

Становништво је српско, старином са Косова (Војиновићи 5%, Јосићи 10%, Косанићи 6%, Милојковићи 5%, Милосављевићи 5%, Митровићи 5%, Папићи 4%), из

Ресаве (Марковићи 3%, Стојановићи 4%), Црне Горе (Ивковићи 1%, Живковићи 4%, Петровићи 3%, Ранисављевићи 5%, Стојковићи 5%), околине Видина (Силенкаћи 7%), Тимочке крајине (Станојлови 3%), Шумадије (Мојићи 3%) и Црне Реке (Банићи 3%).

Сеоске заветине су Блага Марија и Спасовдан.

Електрификација села је реализована 1958, асфалтни пут изграђен 1982, телефонске везе успостављене 1992.

У селу постоји четвороразредна основна школа.

Постојале су следеће занатлије у селу: дунђери, абације, колари, ћерамиције, качари и каменоресци.

Етник: Трно̀вчанин, Трно̀вчанка; ктетик: трновачки.

КЊМЕНОВО

Ово је приградско ратарско сеоско насеље збијеног типа, на странама потока Грабовца, десне притоке Млаве, 3 км северно од Петровца. Површина атара износи 1469 ха.

Повезује четири мале: Село, Кућиште, Кршићку (фамилије Лисице, Стокићи, Урсани, Цигићи и Дзибани) и Влацићку међу.

Засеок Дробеж формиран је на простору са археолошким налазима (утврђено је насеље, из V–VI века пре нове ере, елипсоидног облика, димензија 80 м дужине и 50 м ширине, са украшеним опекама у Трскином потоку; два гроба из VI века за која се верује да припадају Гепидима на локалитету Међа).

Становништво је српско, стариначко и досељено из Хомоља (Војинци 6%, Ђурђевићи 6%, Јаковљевићи 6%, Јелинци 10%, Кутрићи 4%, Мидарци 8%, Стојковићи 1%), Кучајне (Кучајци 5%), Каоне у Звижду (Влацићи 8%, Орсани 9%, Шорићи 3%), и Ресаве (Јовановићи 1%, Кршићи 4%, Поповићи 1%).

Православни храм грађен је 1904–1907.

Село је добило струју 1952/53, асфалтни пут је завршен 1960, телефонске везе су успостављене 1990. године.

Постоји осморазредна основна школа и дом културе.

Почетком 90-их година XX века одржава се манифестација републичког значаја „Дани хомољско-млавских пчелара“. Мештани Каменова били су иницијатори републичке манифестације „Такмичење села“ која је први пут организована 1961. год. под називом „Сусрети села“.

Етник: Каменовац, Каменџка; ктетик: каменџачки.

КНЕЖИЦА

Ово је приградско ратарско сеоско насеље збијеног типа на странама узвишења Погледих, Прокоп и Парлози и потока Југовца и Дабовца. Налази се 3 км североисточно од Петровца. Површина атара износи 1656 ха.

По предању, назив потиче из времена кнеза Лазара.

Обједињује више мала: Рашковицку, Мишицку, Циганску, Торбанску, Жажићку и Којицку.

Спада у стара насеља.

Становништво је српско, староседелачко и досељено са Косова (Јовановићи 10%, Корунци 12%, Рашковићи 10%, Стефановићи 10%), из старе Србије, Шумадије (Миловићи 15%, Тршићи 5%), Тимочке крајине (Крајинци 2%, Мишићи 5%), Мораве (Болићи 5%, Ранићи 5%) и Ресаве (Гујнићи 3% Калинци 4%).

Електрификација села је спроведена 1954, асфалтни пут је изграђен средином 60-их година, а телефонске везе су успостављене 1989. године.

У селу постоји четвороразредна основна школа и дом културе.

Етник: Кнежичанин, Кнежичанка; ктетик: кнежички.

КРВИЈЕ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа у подножју источних падина Сопотске греде, 9 км југозападно од Петровца. Површина атара износи 1099 ха.

По предању, некада су Каменово, Добрње и Лопушник чинили једно село које је подељено на три данашња насеља.

Становништво је српско, пореклом са Косова, из Тимочке крајине и Стига.

Изграђена је православна црква од 1992–1993. године.

Електрификација села је завршена 1960, асфалтни пут 1979, а телефонске везе су успостављене 1988. године.

У селу постоји четвороразредна основна школа, дом културе и споменик борцима палим у Првом и Другом светском рату.

Етник: Крвијанац, Крвијанка; ктетик: крвијански.

МАЛО ЛАОЛЕ

Ово је ратарско сеоско насеље збијеног типа на десној обали Млаве, 9 км југоисточно од Петровца.

Површина атара износи 763 ха.

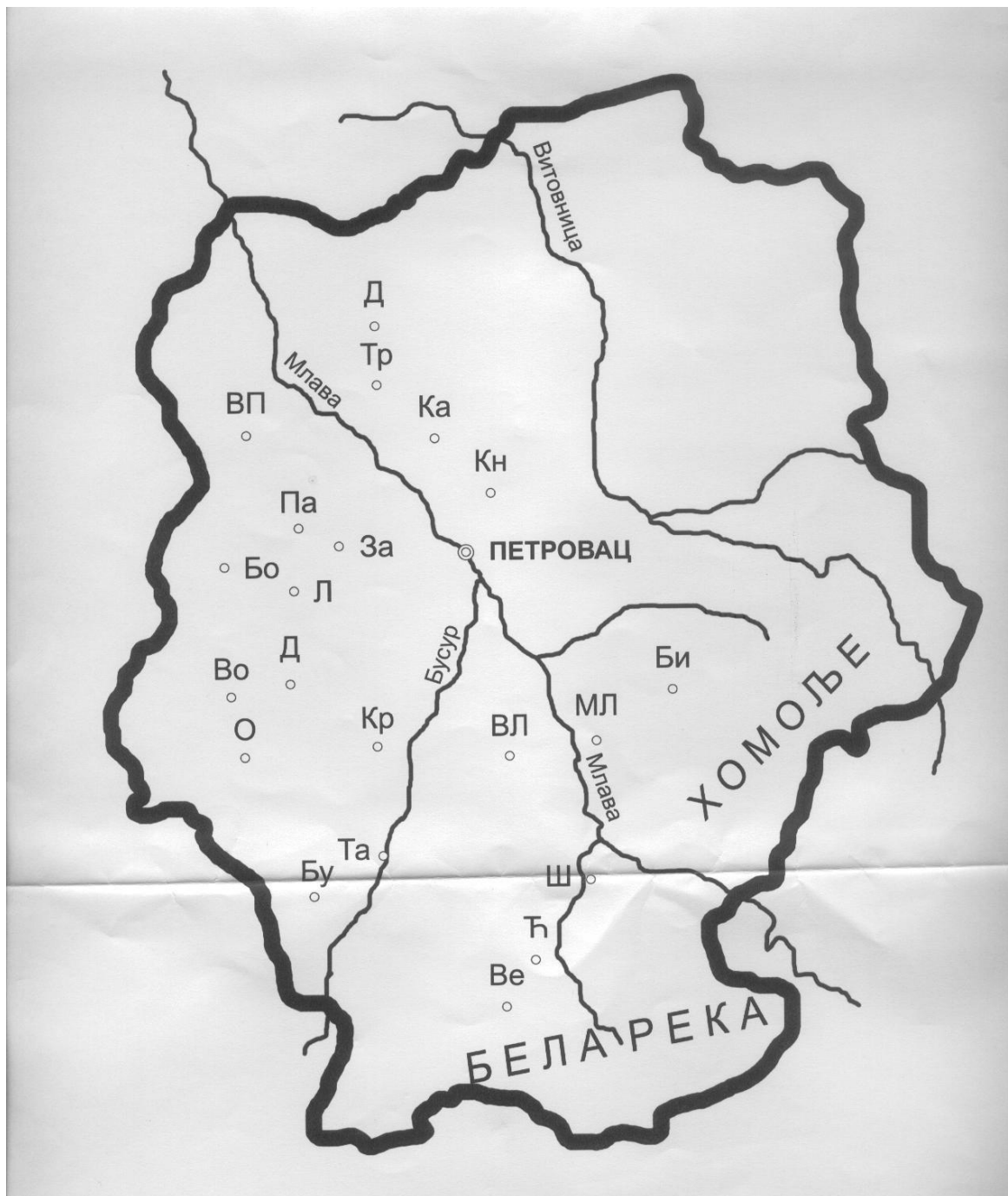
Становништво је српско, староседелачко и досељено са Косова (Дели Милићи 20%, Саздановићи 12%), из Церемошње (Мирчићи 15%), Тимочке крајине (Ђуричићи 2%, Шкопићи 3%), Црне реке (Крајинци 4%) и Јошанице у Хомољу (Јелинци 3%), Шумадије (Лукићи 2%).

Електрично осветљење уведено је 1948, асфалтни пут 1979, телефонске везе 1986. године.

Постоји четвороразредна основна школа, дом културе и стара воденица заштићена као споменик културе.

Етник: Лаблац, Лаблка; ктетик: лаблски.

ФОНЕТИКА

А. ПРОЗОДИЈСКИ СИСТЕМ

Однос акцента нашег говора према косовско-ресавској системи

Дефинишући косовско-ресавски дијалекат, професор Павле Ивић наводи и његове прозодијске особине. Акцентуација у овом дијалекту је старија штокавска, али са повлачењем ` са крајњег слога. При том на претходном дугом слогу долази ´ (гла́ва), а на кратком ` (се́стра). Највећи део говора овог дијалекта има, дакле, троакценатски систем: ^ ´ ` (Павле Ивић 2001: 135).

Закључци нашег истраживања поклапају се са том чињеницом. Дуги акценти могу имати узлазни и силазни тон, а кратки акценти – силазни (ређе узлазни). Овај последњи забележен је у говору млађих или образованијих говорника.

Кратки акценат се јавља у три фонетска лика: као експираторни акценат (´), као кратки силазни (`) и као кратки узлазни (´) (Симић 1972:43). У нашем говору запажена су три кратка акцента: краткосилазни у највећем броју случајева, експираторни акценат и веома ретко употребљен краткоузлазни акценат, што је свакако новија појава. Вокал под краткосилазним акцентом се изговара кратко и реско.

Кратки акценат се не подудара потпуно са краткосилазним акцентом у књижевном језику. У обичном говору је изразито кратак, експираторан:

- *а̀свалт* Ве Бу Л МЛ, *би́кови* Во ВП Кн Па Ћ, *бу̀брег* Бу Тр ВЛ Ћ Ш, *висо́ка* Би Бо ВП Тр, *во́да* Ве Бо ВП МЛ Ћ, *да́ска* Бо Бу Кн Л О Па, *до́шо* Ве Бу З Л Па Ћ Ш, *дуби́на* Во ВЛ З Кн Кр МЛ Ш, *испе́чен* Тр Ћ, *ку́пус* Бу Ве ВП Д Кр МЛ Та Тр, *ле́го* Би Во ВЛ МЛ Па Тр Ћ, *мртво́сан* Бо Бу ВП Д Ка Л О Та Ћ, *обу́вен* Кн Кр О Па, *огре́бли* Би Бу Во ВЛ Па Та, *одре́ко* Би Во ВП Д Ка МЛ Па Ћ, *о́кно* Би Ка Л Ш, *прове́ла* Бо ВП Кн МЛ Ћ, *прере́зо* Бу Ве ВЛ З, *претво́ри* МЛ Та Тр Ш, *сто́дка* МЛ Па Та Тр Ћ, *сто́чно* Бу ВЛ ВП Кн Кр Л О, *то́чак* Бу ВП Д З Кн Па Тр Тр, *увйшо́* ВЛ ВП Тр Ка Кн Ћ Ш, *ча́бар* Би Бо Ве ВЛ Ка Кн Л Та.

СУДБИНА (˘) АКЦЕНТА ВАН ПРВОГ СЛОГА У РЕЧИ

1. У једном делу дијалектолошких радова косовско-ресавски се посматра као архаичнији новоштокавски говор. Чињеница која поткрепљује ову тврдњу јесте старија акцентуација.

„Понекад се непрецизно каже да је очуван систем од два силазна акцента. Другим речима, да су очуване само квантитативне опозиције. Међутим, сама чињеница да је готово у свим косовско-ресавским говорима повучен краткосилазни акценат с ултима јасно говори да акцентуација овог дијалекта не може бити сматрана архаичном у оном смислу како се то понегде истиче.” (Јовић, 1968:23).

Појаву померања краткосилазног акцента поредимо са говорима косовско-ресавског дијалекта, тачније северног поддијалекта, при чему су компаративни говори Ресаве, Трстеника, Батовца.

У већини говора са старијом акцентуацијом (˘) акценат се помера са ултима.

Краткосилазни на отвореној и затвореној ултими и иза неакцентоване краткоће

Померање (˘) по косовско-ресавском обрасцу

2. По овом моделу јавља се краткосилазни акценат у следећим случајевима:

а) а̂>̂а:

оперѝсан од *брѝка* Ка, *дѝда* Л, *кѝња* Д З Па, *крѝга* Па ВЛ ВП, родѝо *ѝра* МЛ, *ѝца* Бо Ве Д, на врѝ *стѝла* МЛ Ка, у рѝду Ве Во, на пѝслу МЛ Д;

вòда Би ВЛ Па, жèна ВЛ Кн Па, зèмља Кр Л, лòза Па Ш, нòга Во Ве Бу Л Па, сèстра МЛ Кн Тр Ш Ћ, цвèкла Би Бу Во Па Ш;

дўгме Би Бу Ве Л Та, рòпсто МЛ Па Ш, сèло Л Ћ, сòпче Ка МЛ, рèбро Д Тр Ћ;

мèне Би Бу Ве Д МЛ, сèбе Ка Кн Па Та Тр Ш Ве Во Бу Па Та Ћ, њèга Би Бо Ве Д З Па, òна Би Бу Во Д Кр Па, мòја Би Ка Кн Ш Ћ, мòји Ве Во Л Ка МЛ Ш Ћ;

бòси Ш, гòли МЛ, дòбра Л, дòбри Кр;

мòгу ВЛ, òћу Бо, дòшла Бу, йшла ВП, мòгли О, пòшли З;

б) аа̑ > а̑а:

брзйна Ве, вретèно Ка, врућйна Ка, гредòта Кн, дебљйна Ка, у дубйну Кр, живйна МЛ, одвојила се од живòта Кн, òна јè сàмо кртйну Кн, лепòта Па, магàза Кн, младйна Кн, прашйна Во, скупòћа Ве, срамòта Кн, тежйна Ка, на планйне Ћ;

висòка МЛ, дебèла ВЛ, дубòка Ве, зелèна Во, поштèна Кр, од сирòте мајке МЛ, ширòка Ка;

дèцу му довèла Кр, иза̑шла Бо, испèкла Бу, найшли Л Бу, отйшли Би, провèла Кр, увйшли Бо, нè да проговòри Би;

доведèна Л, пребијèна З;

в) а̑̑̑̑ > а̑̑̑̑:

а̑свалт Во, б̑̑рјак Ка, Б̑̑жић Л, В̑̑скрс Ка, д̑̑рек Тр, д̑̑лек Би, ж̑̑вот Л, йзвор МЛ, ж̑̑зик Бо, ж̑̑лек Бу, ж̑̑чам Ка, ж̑̑рган Кн, к̑̑зан Во Бу, к̑̑лац Кр, к̑̑пус Па, л̑̑нац Ве, М̑̑лан ВП Д, м̑̑мак Кр, òбор Ш, òлук О, òтац Та, òтров Кр, п̑̑мук ВЛ, п̑̑тос Бо, п̑̑кмез Бу, т̑̑мјан Ка, т̑̑чак Кр, Ўскрс Па, ч̑̑кић Л, ш̑̑ћер Д;

г) аа̑̑̑̑̑ > а̑̑̑̑̑̑̑:

Бедòград Л, дом̑̑ћин Па, кач̑̑мак З, кок̑̑уроз МЛ, куку̑̑руз ВЛ, комш̑̑йлук Кн, преб̑̑йвен Д, разб̑̑йвен Ка.

На основу приложене грађе закључујемо да се $\text{ }^{\text{`}}$ јавља на читавој територији, а да то није необично, потврђује се у радовима: Трстеник, Јовић 1968:26; Ресава, Пецо – Милановић 1968:295; Левач, Р. Симић 1972:48; Батовац, Бошњаковић 2003:316; Доња Мутница, Ракић – Милојковић 1987:30.

Чување ($\text{ }^{\text{`}}$) на ултими иза краткоће

3. Краткосилазни акценат у последњем слогу (затвореном и отвореном) се чува на:

а) отвореној ултими: *једв`а* га н`ашла Бо, о`ћè ли ВП;

б) затвореној ултими: *дан`с* је Кр, *ноћ`с* је Л, *отк`д* је Па, *там`н* смо сèли Кр.

У књижевном језику и говорима Шумадије долази до померања овог акцента на претходни слог при чему се мења његов квалитет. Ова појава се ретко среће у косовско-ресавским говорима.

Такође се краткосилазни акценат у последњем слогу (затвореном и отвореном) уочава:

в) у страним речима: *ађут`нт* Ш, *асист`нт* Би, *комад`нт* Ш, *музик`нт* Ћ, *ордон`нс* Би, *парад`јз* Кн, *пациј`нт* Ка, *к`аки т`о зајеб`нт* Ка (домаћа реч);

г) у сложеним лексемама: *одов`уд-одон`уд* Ка;

д) у лексемама у којима је извршена елизија: *даб`ом* Кн, дол`ази *ов`ам* Па, *ов`ам-он`ам* З, *от`уд* Л, *дол`аз* (императив) Кн, *дон`с* (императив) Ка, *затв`ор* т`а в`рата З, четр`с тр`ећа Ш (информатор влашког порекла);

ђ) лексемама без партикула: *вечер`с* Кр, *дан`с* Ка, *јесен`с* О, *ноћ`с* Па.

Непренесене форме у затвореном и отвореном слогу јављају се и у другим говорима (Бошњаковић 2003:319, Реметић 1989: 270-1).

„У ограниченем броју примера налазимо у затвореном крајњем слогу: данàs, ноћàs, њигòв... У овим примерима не треба гледати остатак старијег стања него резултат рекомпозиције изазване неким морфолошким насловом: поред данàs и ноћàs у галипољском говору постоји и данàsке и ноћàsке, а у њигòв уопштен је акценат парадигме, дакле њигòв као њигòва, њигòво, њигòвога итд.

Интересантно је да се ови исти примери јављају међу изузецима од сличног правила о повлачењу и у разним говорима Србије и јужног Баната: у косовско-метохиском дијалекту говори се данàs, ноћàs (има и данàsке и ноћàsке), у Ресави је забележено ноћàs, у околини Београда ја сам записао данàs (Велико село)...

Ова упадљива сличност као да упућује на закључак да су се све ове особине развиле у првобитној постојбини Галипољаца у заједници са другим нашим говорима, или бар да су се већ на првобитном терену јавиле тенденције у овом правцу. То би могле бити индиција за релативну старину преношења са ултима“ (Ивић, 1957: 30).

Кановачки акценат

4. Говор Млаве зна за појаву дугог акцента узлазне интонације као и за појаву кановачког дуљења у спорадичним случајевима:

aã > áa>: *шкémбе* Бо, *бóрба* Бу, *бúрма* Л, *жáлба* Кр, *ка́фа* Па, *пра́тња* Л, *пра́тњу* Л, *са́рма* Кр;

aã > ááa: *мртва́ца* Кр, *бога́ство* Л Кр, *тулу́мбе* Па, *толи́цко* Л;

aãI > áaI: *о́ван* Па, *по́кров* З, *пра́вац* Кр, *те́рет* Па;

aãI > ááaI: *ауто́бус* Л, *кара́нфил* Кр, *комуни́зам* Л.

Кановачки акценат доминира у именицама (ареал означен у карти бр. 3). Иако је забележен мали број примера, интересантно је да се кановачки јавља у селима на левој обали Млаве. На тој страни је Свилајнац, такође и Жабаре, па се ова

појава може сматрати утицајем суседних говора. Међутим, поновном анализом података утврдили смо да су примери са терена забележени у говору старијих информатора, сврстаних у категорију *старији од 45 година*.

Ареал кановачког акцента у Србији и Хрватској описао је Ивић (1994:29-30), у космајском региону, другим говорима северне Србије и јужног Баната, Реметић (1985:44). У говорима централне Шумадије исти аутор бележи кановачки акценат (1985:42), у селу Жабарима (Реметић 1989:270), Ђурђеву и Великом Крчмару у Рачи Крагујевачкој (Јовић 1960:180-181), Драгачеву (Ђукановић 1995:91-93). У говору Батовца јавља се спорадично.

Померање ` по новоштокавском обрасцу

5. Метатонијско померање акцента на претходни слог забележено је у одређеном броју примера (35:182), при чему је мањи број по новоштокавском обрасцу.

а̋ > аа:

дра Ш, од дрена Ћ, на кдња Би, тдчка (ген.) ВЛ, у рату Ш;

кдњче Ш, рѣбро Ћ, сѣло ВЛ, слатко Ћ;

вдда Ћ, дѣца Ш, лдза Ћ, ндга Ћ, сѣстра Ћ;

кдга Ш;

јѣдну ВЛ;

ндси ВЛ, ддшли Ш, плѣла Ћ, мдгу ВЛ;

аа̋ > ааа:

вретѣно ВЛ, сирдче Би, бицѣкла Ш, лепдта Ш;

помòзи ВЛ, извòлте ВЛ;

aǎI > aaI:

жйвот ВЛ, јèзик Би, јèчам Ш, кòнац Ћ, òцак ВЛ, пàтос Би, чòвек Ћ;

aaǎI > aǎaI:

Бедòград ВЛ, домàћин Па.

У овој категорији краткоузлазни акценат се јавља само код млађих или школованијих говорника. Овакву појаву бележи Р. Симић за говор Левча, Д. Јовић за трстенички говор и Бошњаковић за говор Батовца. На нашој територији краткоузлазни је фреквентнији у Шетоњу, Ћовдину и Великом Лаолу код млађих говорника, сврстаних у категорију *млађи од 25 година*.

Краткосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване дужине

6. Померање краткосилазног акцента са отворене и затворене ултима на неакцентовану дужину иде у правцу добијања дугоузлазног акцента:

а) *ајдúци Би, бакрáчи Ка, бандéру Па, белáнце Бу, бикербóну Бо, брáзда Па, бардáци Па, венча́ње Л, весéље З, воћа́рство МЛ, вршња́ци Л, добровóљци Би, домаћíнство Бу, жандáри Ка, жумáнце Па, кикирéзи МЛ, клúпа Би, кова́чи Бу, коvéмо Бу, кола́чи Бо, ко́лца Па, два копилáна МЛ, лимузíна Л, мечка́ри Би, мртва́ка Бо, обзóва Бу, обúкла Бо, озéбли Па, пандúри МЛ, склерóза Л Би, на Солúну Би, од стрíца Бо, стрња́ци Бо, туглу Бу, умéмо МЛ, унутра Па, фазáни Ш, фијóка Бо, трй фрта́ља Бо, циглу Би, Црногóрци Бо, џандáри Ш, шангарéпа Бу, Шва́ба Ка, шéтња Па МЛ, шећерлéма МЛ, шифоњéри Па, шљивáру Бу, шура́ка Би;*

б) *бáрут Би, братáнац Бу, брлог Ш, ва́шар Ћ, гра́шак МЛ, зáкон МЛ, зáтвор Бу, зéтин Кн, квáсац Бо Би, ла́дан Па, ла́нац Бо, ма́сан Бу, на́род Ка, пéршун Бу,*

пéтак Л, прáшак Бо, пребрáнац МЛ, прíчес Ка, прóзор Бо Би, Свéта Ка, свињац МЛ, фијáкер Па, чамац Бу, четвр́так Ка, чми́чак Бо.

Потврде за дугоузлазни акценат поменутог типа налазимо у трстеничком говору (1968:33), ресавском (1968:294) и говору Левча (1972:51).

Овакви примери познати су и другим говорима у којима су уобичајени примери типа $\bar{a}a$ (пíтáла). Такви су говори централне Шумадије (Реметић 1985:40, 44), говор села Жабара (Реметић 1989:270-271) и косовско-ресавски говори Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:50-51).

Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће

7. Једна од карактеристика говора са старијом штокавском акцентуацијом јесте чување краткосилазног акцента у медијалној позицији. Примери су следећи:

- у амбалáнту Ка, аперíше Кр, бешíка Л, о Божíћу, Д борíо се Л, верíге Кн, винòград Кр, волòви Д, врачàра Л, готòво Кр Бо, грабу̀ља Бу, градíна Л, гугу̀тке Д, дачíца Кр, дво́йца Л, дрљáча МЛ, дукáте Кр, заборáвила Л, испрáћа Кн, испрáћали Кн З, јаребíца Та, јасту̀ци МЛ, капарíсали Ка, касáпин Л, кафеци́ја Бо, кецèља Та Тр, колени́ка Па, коли́ба Кн, копрíве Ве, корíто Бо, косачíца Бу, кошў́ља Би, кудèљу ВП, лепíње Бу, лисíца МЛ, лопáта Ве Кн, лубени́це Бу, марáма Д, мотíка Па, накòси Л, недèљу Па, носíо Та, његòво Бу, обр́ће Би, одáкле Ве, одáгле ВП, борòвина Бу, остáла Кр, остáрила Ве, остру̀га Кр, папрíка Л, пепельў́га Л, петíца Д, печени́ца Бо, погáча Бу, попадíја ВЛ, посèју МЛ З, послáстица Д, прекòпа Кр, пројàра Л, раки́ја Би, рањíје Кр, родите́ља Л, у саламу̀ру Кн, свастíка Бо, сигрáли Бо, сикíра Бу, синовíца Бо, стрњíка ВЛ, слани́на Л Кр, тамбу̀ра Д, тежињáво Ка, тели́ћи Кн, тепсíју Бу, тулу́зина Ве, ћерамíда Ш, ћили́ми Кн, ћошкòви Кр, ћупрíја Л, ћурèћина Кн, увíшли Тр, угòдимо МЛ, удовíца Бу, ужелèла Па, уну́ка Л, учíла Д, црепу̀ља МЛ, чарáпе Д, чатмáра Бу, чекетáло Па, четíри Бу, чорбíца Би, шурњáја Бо.

Мали је број примера са ` на претходном слогу:

а`а > `аа:

- *б`огати Ш, тр`говци Ђ МЛ, бр`дило ВЛ, б`убрези Ш, б`уклија Ве, в`елики Бу, дев`ојчица Ш МЛ, дом`аћица Ш Бо, др`укчије Бу, кол`ачићи Л, кр`евети Бу, кр`стили Ш, к`укови Тр, п`акао Бо, п`априка МЛ Ш, п`ечена Бу, п`осао Л, р`акови Ве, с`арадник Бу, сл`анина Ш, сн`опове Бу, ст`олица МЛ, т`епсија Л, шп`рети Ђ.*

У косовско-ресавском је професор Ивић (1959:398) утврдио факултативно јављање краткоузлазног акцента. То се може потврдити у ресавском (Пецо-Милановић, 1968:293) и трстеничком (Јовић, 1968:26). Говори централне Шумадије имају пренесен акценат (п`отока), Реметић (1985:45-51). У говору Батовца (Бошњаковић, 2003:320) спорадично се срећу примери са новим акцентом, а код ученика до четвртог разреда веома је чест.

Милосав Вукићевић (1995:56-62) у опису говора Крагујевачке Лепенице објаснио је да је краткоузлазни акценат резултат померања старих акцената под утицајем прогресивних говора. Међутим, тај процес није у довољној мери проширен. У многим говорима он је по својој природи изједначен са краткосилазним говорима.

У анализи појаве краткоузлазног акцента не смемо смести с ума школовање говорника и утицај медија на типично дијалекатске карактеристике једнога краја.

Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине

8. Веома је позната појава чувања краткосилазног акцента иза дужине. Наводимо делове грађе:

а) *āвлйа Ш, āрмйја Би, āртйја Ђ, ба̄цила Бо, бӣрала Тр, бра̄нили Бу, бӯнили Та, ва̄рјача Бо, ва̄шари Ве, одвез̄ала О, везив̄ала Бу, вӣђала ВП, вӣкала МЛ, витра̄жйца ВЛ, вра̄жала Л, вр̄енгйја Бу, вр̄нула Во, га̄јтани Кн, гра̄дйла Л, гр̄дйли Д, гур̄али Ка, гра̄дйли Бо, да̄ва̄ла Л, да̄ва̄ли Ка, да̄нгуба Кн, дел̄йла Л, дечур̄лйја Д, дир̄ала З, добив̄ала Па, до̄ђите Та, до̄ђдсмо Ка, дор̄едйли Л, Дра̄жйнац Би, ђа̄цйма З, жив̄ели Па Та, жӯљеви Бу, залив̄але Ка Л, залут̄ало Л, зам̄есйла ВЛ, занй̄ма̄ли О, зап̄ев̄али Бо, зара̄дйли Бу, заслуж̄йла ВП, на з̄етйну Ш, у зуб̄йма Ка,*

изгр̄дйла Бо, изда̄ва̄ли Па, изда̄вӣли Кн, изд̄ел̄йли ВП, изм̄ен̄йло Ве, изм̄уз̄а̄ју Ћ, изр̄иб̄але О, исп̄ит̄а̄ли Та, истер̄ив̄али Кн, јав̄ља̄ли ВП, ј̄ет̄р̄вама Бо, јур̄йли Тр, ка̄з̄ала Ве, ка̄з̄ао Бо, ка̄јс̄йја Бу, кл̄еч̄ала ВЛ, кл̄еш̄т̄йма Д, кл̄уч̄ѐви З, к̄о̄кйца Ве, к̄о̄шт̄ало Л, кра̄љ̄ѐви Ка, кр̄ен̄ӯли Кн, кр̄й̄л̄йма Ш, к̄уп̄ала Ћ, к̄уп̄йо Л, л̄ен̄шт̄йне Па, л̄ист̄о̄ви Та, л̄он̄ч̄й̄ћи Д, л̄оп̄о̄ви Ка, л̄ӯња̄ле Па, л̄уп̄ала Ве, л̄уб̄йла О, л̄ут̄йла Па, ма̄р̄йла Бо, ме̄ња̄ла Би, ме̄с̄йла Л, мр̄з̄ѐли Кн, мр̄с̄йла Л, на̄гл̄авак Бо, на̄д̄али Па Кн, на̄д̄во̄ж̄њак ВП Бо, на̄д̄ймак Ка, на̄ђ̄о̄ше О, на̄з̄йме Ка, на̄јур̄йли Кн, на̄љут̄йли ВП напл̄ат̄йли Д, наса̄д̄йла Л, насл̄ед̄йше З, на̄сл̄ѐство Бо, не̄ћ̄е̄ју Ка, но̄ћ̄ив̄али ВП, об̄ув̄али Па, огл̄ув̄ѐо Кн, оград̄йла Л, од̄ва̄ја̄ле Бо, од̄ел̄йли Бу, ождр̄ѐб̄йла Ка, окр̄ун̄йла Кн, ок̄уп̄ала Ш, опр̄ас̄йла Бо, отк̄ив̄али З, п̄ен̄з̄йју Ка, п̄ес̄нйца Би, п̄ит̄а̄ју Та, п̄ит̄ала Па, п̄ис̄ала ВП, пла̄ст̄йли О, пла̄т̄йли Ка, пла̄т̄йцу Ка МЛ, погр̄еш̄йла Л, под̄ел̄йли О, под̄лӣва̄ли Па, пол̄ег̄али Л, пол̄уд̄ѐла МЛ, пом̄а̄г̄ала Д, пона̄в̄ља̄ла Ка, поса̄д̄йла МЛ, поце̄па̄ли Бу, пра̄ш̄йли ВП, пра̄ш̄к̄о̄ви ВП, превр̄н̄ӯла ВЛ Ка, преж̄ив̄ѐла Л, препр̄ѐд̄али Д, прӣбл̄й̄ж̄йли Би, прӣл̄йком Ка, прӣма̄ли З, прӣм̄йла Д, прӣч̄ала ВП, прӣч̄али Ве, прӣч̄ао Во, проб̄ир̄а̄ју Кр, проб̄ӯш̄йла Л, прода̄ва̄ла МЛ, прода̄ва̄ли Л, проп̄ӯш̄ћа̄ју Во, ра̄д̄йла Ве, ра̄ђ̄ала Кр Л, ра̄з̄л̄йка Па, ра̄н̄йли Л, ра̄скр̄с̄ница Д, ра̄ст̄о̄ви О, р̄еч̄йма Па, р̄ика̄ла З, р̄уч̄а̄ју ВП, саз̄ид̄али Во, сара̄н̄йла Тр, скӣд̄а̄ју Тр Ћ, скӣд̄али Ка, сме̄та̄ла Кн, смӣр̄йла Во, спа̄ва̄ла Ве, спр̄ѐма̄ју ВЛ, спр̄ѐм̄йла Би, сре̄д̄йли ВП, стр̄ѐља̄ли Во, стр̄уг̄али Ве, с̄ӯш̄йли Во, танг̄ир̄ало ВП, тр̄ља̄ла Ш, тр̄ӣѐли Би, ћ̄ер̄ка̄ма Бу, уб̄ив̄али Бо, ув̄ӣја̄ло Ћ, увр̄ед̄йла Д, уда̄ва̄ла МЛ, уж̄ив̄а̄ју Ка Кн, ум̄с̄йла Л О, ура̄д̄йла Па, ч̄ам̄ц̄йма Бу, ч̄ар̄ш̄а̄ви Па, ч̄ес̄нйца Ћ, чӯва̄ла Во, ша̄ра̄ла Па, ш̄ер̄п̄йцуТр.

Забележени су и ређи примери померања \sim на претходну неакцентовану дужину:

- ав̄лија Д, а̄рмија О, ба̄цила Па, б̄ивала Кр, у бо̄лници Ш, бра̄нио Ве, бӯдили Би, ванӣлице О Па, ва̄шари Кр, вез̄ивали О Л, вӣкали Л, васп̄итала Ве, вре̄дело Во, вр̄нули Па Д, гл̄упости Би, гр̄еш̄или Кр, гӯрала Л Ве, до̄ђомо Ш, дожив̄ела Бо, допис̄ивали Д, дор̄ѐдили Кр, жӯрио Па, за̄виси Л, зад̄ӯжили Ш, зал̄ѐчили Кр, зам̄енили Д, зап̄алили Кр, зап̄ѐвали Ве, зара̄дила Би, засв̄ирали Па, заћ̄утела О, з̄ѐтина Кр Л, зӣдао Кр Бо, зӯбима Ве, изб̄а̄цио Би, изб̄ӯшиле Би, изд̄ѐлили Д Кр,

излудео Па, испалили Ве, испилели О, исцрпена Па, јечала Д, камѣнчићи Кр, кљѣштама Бо, по кóрпама Ве, у краљевој Па, крунили О, кúпили Па, лéкови Ве, лíнију Ш, љúдима Би, мáзили Па, мíлели Ш, мóрала Па, нáдао се Ве, нáдимци Кн, нáђосмо Ве, нáзиви О, наплáтио Па, пред нáродом Д, нáследник О, нáчелник Бо, обрађивали Ве, облáчила Па, одбрáнио Кр, одéлили Л, одéлио Кр, одмáрало Бо, одúжила Би, окúпала Па, опрáсила Д, óрао Кр, осúшила Кн, пéтлови Ве, пíсали Бо, плáстила Па, плáтила Ве, плаћао Би, повукíвали Бо, подвáлио Па, подлívали Кр, пожúтели Д, познáвао Л, полúдела Бо, помíрили Би, поскúпели Д, посумљала О, прежívео Л, премíнула Бо, прíлике МЛ, причéстила О, продáвала Па, продúжила О Би, прорáдио Па, рáдили МЛ, разглáсили Д, размáзила Па, ругали Кр, сазíдали Ве, сарађивала Би, сарáнила Д, свíрају Кр, свíрали Бо Ве, слúжио Би, смáтрали Ш, смéтали Ћ, спáвала Па, срéдили О, срúчила Кр, стíдели Ћ, сúдили Кр, сúшили О, трпели О, ћугали Бо, уживала Кн, упáлили Бо, ушíнула Д, чúвали Кн, ца́кови Л.

Квантитативна изоглоса иде према северу, јер је знатно учесталији број примера са пренесеним акцентом у селима: Крвију (17), Лопушнику (8), Бошњаку (10), Панкову (19), Добрњу (12), Орешковици (14), (ареал појаве види се на карти 4).

Краткосилазни акценат помера се на претходни слог мењајући квантитет и квалитет у говорима Ресаве (Пецо-Милановић 1968:294), Трстеника (Јовић 1968:30), Левча (Симић 1972:59).

Професор Симић у делу „Скица за дијалектолошку карту Србије“, у студији о говорима у источној Србији каже: „У ослонцу на парадигматске системе речи почесто се дуги узлазни акценат пробија и на позиције ван пенултима, те се правила његова распореда често приближују дистрибуционим системима млађих говора западне Србије: зúbима, рéчима, пúстају, јáјима, трéсемо, óрао, пíсање“.

У говорима централне Шумадије (Реметић 1985:52) чешћи су примери са дугоузлазним акценатом, осим у Неменикућама и Стојнику Београдском, где примери с непренесеним акценатом нису реткост.

У Жабарима (Реметић 1989:270) и Батовцу (Бошњаковић, 2003:322) чешћи су примери с непренесеним акценатом, а у Чумићу (М. Грковић 1967:12) дугоузлазни јавља се факултативно.

СУДБИНА (^) АКЦЕНТА ИЗВАН ПРВОГ СЛОГА У РЕЧИ

9. Дугосилазни акценат прилично је стабилан у говорима са старијом штокавском акцентуацијом. У неким говорима долази до његовог скраћивања најчешће у финалном слогу.

Дугосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване краткоће

А) Иза неакцентоване краткоће овај акценат показује приличну стабилност:

а) $aa\hat{a} > aa\bar{a}$:

женѐ Кн, *земљѐ* Кр, *сестрѐ* Кн;

свети Рѐнђо Па, *богаћи* Тр;

који Ка, *коју* Па, *ова* Кр Кн, *ову* Кр, *она* Па, *оно* О;

баца Па, *бежи* Л, *боли* О, *брија* Па, да се *венча* Кр, *гори* Кн, *грабуља* О, *доведѐ* Д, *доведу* Д, *доји* Кр, *жели* Л, *задржи* О Па, *заноћи* Кр, *заспи* О Л, *изатка* Па, *издржи* Па, *испечѐ* Л, *исплетѐ* Па, *ичита* МЛ, *кунѐ* О, *лежи* Па О, *ложји* Па, *малакса* Д, *мокри* Кр, *налетји* Кр, *ноћи* Л, *обећа* Кн, *одлети* Д, *ојача* Па, *петља* Кр, *плати* Тр, *плетѐ* Па, *позна* О, *поравња* МЛ, *почупа* Па, *презри* Кр, *преноћи* Л, *продѐ* Д, *прочита* Кр, *разболи* Па, *рачуња* О, *седѐ* Па, *седји* Па, *спекља* Кр, *топи* Л, *трангелѐ* Кр, *трља* О, да с-*уда* МЛ, *узри* Па, *чита* Л, *чупа* Па;

сакѐ Кн, *дошѐ* Ђ, *пошѐ* Ш;

одозгѐ Ка, *озгѐ* ВЛ;

б) $aa\hat{a} > aa\bar{a}$:

дѐце Ш, *жѐнѐ* Ш;

гѐри Ђ, *довѐдѐ* Ш, *лѐжи* Ђ, *опѐрѐ* О, *пренѐсѐ* Ш;

в) **aaâ > aâā a:**

ва̂ља̄ се Л, зòвѐ ме Па;

г) **aaâ > aâa:**

прê зòре О, постельйне Ш;

òвче Ћ, слàтка О, јèдна Ш;

aaâ > aâa a:

брìја се Ка, смèје се Ћ.

Знатно је већи број речи са непренесеним акцентом (356 : 40). И када се јави у речи пренесени акценат, то се запажа код школованих говорника (Орешковица, Шетоње), или код онога ко је досељен из БиХ, или Хрватске (Каменово, Ћовдин, период после ратова бивших југословенских република).

У Батовцу (Бошњаковић, 2003:319) код старије генерације ретко се могу чути примери с помереним акцентом: ко-дèце, ушо. Доминирају примери типа болй̄, овӯ, али се могу чути и облици с аналошким акцентом ко-жèне, ушо.

Б) Дугосилазни акценат у затвореном слогу има већу стабилност не подлежући променама у новоштокавском духу:

aaâ > aaâ:

- авиòн Бо, адвокàт Тр, апурӣн Ка, армуника̄ш Л, астàл З, багреñàр Ве, бакрàч Кр, баксӯз ВП, балòн Во, бандàш Кн, бардàк Л, бетòн Во, богата̄ш Бу, болеснй̄к ВП, буђелàр Д, вагòн З, весељàк Во, војнй̄к МЛ, врбàк Кр, генерàл Па, голошијàн Тр, горњàк Во, гусàн Ш, десетàр Ћ, дечàк Ка, дрвљанӣк Д, дувàн З, дућàн ВЛ, ђенерàл Кр, жандàр З, зидàр МЛ, инвалӣд Во, јабукàр Ка, качкава̄љ МЛ, качкèт Л, кова̄ч Па, колàч ВЛ, командй̄р Бу, комй̄н Ве, кондй̄р ВП, копилàн Ка, корбàч Д, котлӣћ О, кромшй̄р МЛ, крчàг Па, лавòр Та, лажòв Кн, ложàч Л, лока̄л Бу, лопàр Ве, лудàк Кр, мантӣл Л, минут О, мирàз Па, митраљèз Та, млекàр Ћ, мотòр Ш, ногàр Д, олтàр Ш, опанчàр Кн, ормàн Л, осмàк Кр, офицӣр Па,

пандур ВП, *папир* МЛ, *пасуљ* Бо, *петлић* Би, *пешкир* Ћ, *пиштољ* Л, *плафон* ВЛ, *пољаќ* Кр, *поскурник* МЛ, *пржењаќ* Тр, *протирач* Та, *рачућ* Кн, *роштиљ* З, *рукав* ВЛ, *салаш* Кр, *сапућ* Во, *свирач* Бу, *синчић* Би, *славуж* ВП, *сокаќ* Во, *средњаќ* Кн, *стомак* Ка, *стражар* Кр, *тањир* ВП, *телефон* Л, *тишљерај* Бо, *факултет* Бо, *фитиљ* Та, *хајдук* Кр, *црвић* О, *чираќ* Л, *чувар* Та, *швалер* Па, *шећераш* Тр, *шифоњер* Ш, *шпалир* Ћ, *шпидитер* О, *штриков* ВЛ;

водом Кн, *децом* Л, *са женом* Д, *ногом* З;

бивен Кр, *дрвен* Л, *осетљив* Та, *плашљив* Бу;

његов Ка, *овај* Та, *онај* Тр, *такав* Ка;

бацам Во, *бежим* ВП, *бодем* Д, *доведем* Л, *додам* Кр, *држим* Та, *донесем* Тр, *зажелиш* Кр, *закључам* О, *заковем* Кр, *ја се зовем* МЛ, *изнесем* Па, *исплетем* Ве, *лежим* Би, *ноћим* Тр, *очупам* МЛ, *плетем* З, *поеш* Д, *почупам* Ве, *преноћим* Бу, *да простиш* Би, *рачунам* Л, *седим* О, *стојим* З, *трчим* Бо, *учим* Би, *чиним* Ве, *чупам* Кн, *читај* О;

напред ВП, *одозгор* Бу, *ономад* Би, *сутрадан* Ка, *међутим* З;

једанајс Д, *једног* Кр, *једном* Кн, *осамнајс* Тр, *петнајс* Па, *четрнајс* ВП;

aâI > aā̂I:

војник Ш, *замрзивач* Ћ, *магаџионер* Ш, *шумар* ВЛ;

двај МЛ, *онај* Па;

доведем Ш, *издржим* Ћ, *разумем* ВЛ;

опет ВП;

осамдесет Ш, *четрдесет* Ћ.

Анализа грађе показује да је број примера са непренесеним акцентом у затвореном слогу много већи (67: 13). (Ареал појаве види се на карти 5.)

У Батовцу (Бошњаковић, 2003:319) чува се старије стање (астал, читам), али се понекад могу срести и примери с помереним акцентом рук̄ав, Кòв̄ин.

Скраћивање (̇) у финалној позицији иза неакцентоване дужине

Отворен слог

10. Примери са старим местом акцента на отвореном слогу:

āā̄ > āā̄:

- *ārī* Кн, *баштē* Кн, *бедē* О, *брāvā* Па, *вājī* Кр, *везō* Л, *вīрī* Д, *војнīкā* З, не *врēдī* Д, *вршū* Кр, *вучē* Па, *глāvē* З, *глēдī* Кр Кн, *довūчū* Па, *дūшē* Л, *жēнā* Па, *знādū* З, *излēжē* Та, *испечēдū* Па, *кокōшī* Кн, *комātā* Кн, *крādū* Л, *лекārā* О, *љūdī* Па, *нарāстī* Д, *ноћīвō* З, *овамōнā* МЛ, *ōвдē* Па, *ōвцē* О, *ожīvī* Па, *оцēчē* Кн, *плāћō* Ка, *пожњēдū* Д, *помузē* З, *поцр̄нī* Па МЛ, *преглēдō* Па, *презīmī* Ка, *рāстū* Кн, *свīњā* Ка, *свūчū* Тр, *стрūжū* О, *тамōнā* Кн, *трљādū* Кр, *цīглē* Л;

āā̄ a > āā̄ a:

- *вучē* се З, *жūtī* се Па, *мōрō* сам Л, *мрзī* ме МЛ, *најēдū* се Д, *свучē* се Тр, *цр̄нī* се Па.

Наводимо примере са пренесеним акцентом на отвореном слогу:

āā̄>āā̄:

- *гр̄ми* МЛ, *дāју* ВЛ, *загр̄изу* ВП, *зовēду* Бу, *извūче* Би, *исēче* ВП, *јарīћа* Во, *комāда* Ка, *пēt минūта* З, *насēче* Д, *обūче* Л, *овамōна* Кн, *плетēду* ВП, *помūзу* Та, *чōвек поцр̄ни* Би, *да прежīvи* Бо, *развūку* Бо, *стаклīћа* Ве, *фрēзе* Бо;

āā̄ a>āā̄ a:

- *мрзи* ме Кр, *признāдују* Ћ, *смркњāје* се Кн, *украдује* Ш.

Непренесен акценат знатно је фреквентнији (51:23) у корист старог акцента.

Затворен слог

11. У затвореном слогу иза дуге пенултима примери с непренесеним акцентом знатно се чешће јављају него они с помереним акцентом (54:36);

āāâl > āāâl :

l

- *āshōv* Ве, *c Vōjōm* Кн О, *bīrōv* Ка О, *brādōm* Па О, *vōjskōm* Па Тр, *gājīm* ВЛ, *gvīrīm* Ве О, *glāvōm* Д, *grīzēm* З О Па, *dājēm* Та, *dvānājs* О Ћ, *dvōrīsh* МЛ, *živīm* ВЛ Па, *žmūrīm* Бу, *izvūčēm* Бо О, *izmīlīm* Би О Па, *isēčēm* Ве, *isēčēsh* Кн, *istrēsēm* Па, *kōrōv* Л О, *krādēm* Кн, *lōpōv* МЛ, *mṛzīm* Па О, *mūzēm* Па, *mūzēsh* Па Тр, *obūčēm* Ћ, *oplēvīsh* Ш, *ocēčēsh* О, *повūчēm* Па О, *помūzēm* ВЛ О, *посēчēm* ВП Па, *прежīvīm* О, *пресвūчēm* Бу О, *развūчēm* ВП, *саживīm* Д, *трīnājs* Кр Па, *трīпīm* МЛ, *тūђīm* Та, *укрādēm* Ћ, *цīглōm* Па, *шēsēt* Бу О, *штēдīm* ВЛ.

Примери са помереним акцентом на претходни слог немају поста акценатску дужину:

āāâl > āāal :

- *blējīsh* Ш, *brāzdom* Ћ, *vēsesh* ВЛ, *glāvom* Ш, *glēdim* Ћ, *dājēm* Ћ, *dājesh* Ћ, до *dvānājs* ВЛ, *двапут* Ш, *dvōrim* Л, *живим* Та, *жмүриш* Ш, *извūчēm* Ћ, *извūчesh* ВП, *исēчēm* Би, *испродājēm* Кр, *једāнпут* Л, *намотāesh* Па, *обећājēm* Д, *одвūчēm* Ка, *озēбēm* Ш, *повūчesh* Бу, *познājesh* Би, *посēчesh* ВП, *препрēдesh* Ћ, *пресвūчesh* Ш, *признājēm* Ка, *провūчēm* Тр, *продājēm* Ћ, *прожīvим* Ш, *развūчesh* Ка, *трīnājs* Кр, *упрēдesh* ВЛ, *шēбој* Ш.

Непренесени облици су чешћи у Панкову (20) и Орешковици (15), а пренесени у Шетоњу (8).

Послеакценатска дужина губи се иза дугоузлазног акцента у ресавском (Пецо-Милановић 1968:292), у говору Трстеника (1968:32) и Левча (1972:57).

Акценат се спорадично преноси у Жабарима (Реметић 1989:270), у косовско-ресавским говорима Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995:58-62), у Батовцу (Бошњаковић, 2003:322).

12. Скраћивање $\hat{}$ у финалној позицији иза неакцентоване дужине врши се у конструкцијама:

$\bar{a}\bar{a} \bar{a} > \bar{a}\bar{a} \bar{a}$:

- ал *не врѣдѣ* ми нѣшта Д, *не врѣдѣ* ти Кр, *не дѣдѣ* ми Кр, *обвѣ* се играло Л.

За говор Врачевог Гаја и Крушчице констатовано је да се дугосилазни акценат иза дугог слога скраћује у краткосилазни (Ивић 1958: 328).

У говорима централне Шумадије углавном нема скраћивања, осим у Неменикућама, где је често, и у неким североисточнијим космајским селима у којима је оно ретко (Реметић 1985: 60-62).

Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће

13. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће веома се добро чува.

$\bar{a}\bar{a} > \bar{a}\bar{a}$:

- *Алекса́ндар Ш, Ара́нђел З, бата́ли К, бетони́рано ВЛ, Боса́нка Кн, вампи́ри се Д, вече́рњу Ка ВП ВЛ, гово́рник Л, дари́ва ВЛ, дево́јка О, дево́јку О, дозвоља́ваш Би, докúпим ВЛ, дрвѣ́ће О Д, љубро́вник Д, забуша́ва Па, завѣ́же З, заврши́ Кн Па, задúжим Кр, закте́ва Л, зама́шћено Ка, запáнтила ВП, запи́сан ВЛ, заповѣ́дам Бо, засла́дим Бу, заши́пим Ве, игра́нка Би, избíва Бу, изва́ља ВП Д О, изгре́ва Па, изи́ђе МЛ, изи́ђу Д, изме́шам Кр, изму́ља МЛ, инáти се Бу, испла́ти Бу, испове́даш Би, ице́ди се Бо, Југосла́вија Д, каме́ње Ка, карама́нке Л Па, кокоша́рник Л, кокóшке Бу, колѣ́вку Во, кома́рник ВП, конзе́рве Па, кора́кнем Ве, коре́ње Би Вп, кукури́че Кн, липа́рија О, моментáлно Па, мора́вке З, мунѣи́ја Кн, наду́вам Па, наљу́ти Л, наљу́тим МЛ, нами́ри Тр, напи́шем Ћ, нара́нце Ка, наредѣ́ Д, наредѣ́а Л, наша́рамо О, немóјте Па, носѣ́ље З, обáриш Кн Ка, обѣ́јемо Би обла́нде Л, обли́зни Д, обоље́вамо Па, обúко Ка, обурва́ла се ВЛ, оговáрамо О, огра́ђено Кр, одбо́рника Би, одра́со сам ВП, одра́сто сам Би, одре́ди Д, одужимо́ ВЛ, озидани́ ВЛ, ока́димо Па, окто́мбар Ш оку́пам Кн, ола́ди Би, оловку́ Д, ољуштена́ Бу, омыва́мо Ка, опáнци Бу, опе́ва ВП, опра́ши Д, опра́шта*

Па, *орање* Та, *ортачко* Тр, *осеца* Ве, *оскуђевамо* Ка, *осматрачница* Па, *оснива* З, *основне* ВЛ *осуши* се Ка, *отидем* Д *откивам* Кн, *отправник* Па, *официрску* Ве, *оцедиш* Би, *ошишаш* МЛ, *партизанка* Бо, *петодинарка* Па, *петрџке* Кн, *пешачиш* Кр, *пијучемо* Бо, *пикира* Кн, *пилићарник* Ка, *пироћанке* Ве, *повијаш* ВЛ, *повуко* Ка, *погађа* Па, *подели* Кн, *подливаш* Ка, *појурим* Л, *покажем* Ш, *покојна* Кн, *покојни* Л, *полажем* Па, *полупам* Тр *пољубиш* Д, *помогај* Па, *помеша* Л, *попрскаш* ВЛ, *порече* МЛ, *поседамо* Тр, *посматрај* Д, *поточарка* МЛ, *преврнеш* Тр, *предajte* се Ш, *презида* Па, *премесим* Бо, *премешћам* Би, *прескачем* МЛ, *претаче* Кр, *припрема* Па, *провримо* Ш, *продавницу* Ћ, *пролупа* Ве, *промени* Кр, *пронађу* Па, *процедим* Д, *процара* МЛ, *пукџник* Тр, *развијамо* Д, *развлачимо* Па, *разредим* Тр, *расадимо* Л, *растура* Д, *сабира* Ћ, *савија* Ш, *сазида* МЛ, *сарани* Тр, *саранимо* ВЛ, *сваштгарим* Ка, *свирајка* Та, *сељанка* Тр, *смедеревка* О, *спасавам* Па, *стражарим* Д, *талуска* Ка, *телевизор* Бо, *увиде* Бу, *увлачим* Би, *удавим* ВП, *удубиш* Д, *уживамо* Бу, *узнемирава* Бу, *уйћемо* Ћ, *уквари* се Кн, *укйда* Л, *украсим* Па, *укршићам* МЛ, *улаже* Д, *улива* Л, *умачу* МЛ, *умесимо* Па, *упали* Д, *упален* Тр, *уплатимо* Ка, *управник* Кр, *упрегне* Ш, *урадим* Ћ, *успава* МЛ, *усуне* Тр, *формира* О, *цедиљка* Кн, *црвенка* З, *Црногорка* МЛ, *четврти* Во, *читање* Би, *швалерка* ВП, *шеснајести* Би;

а̄а > а̄а:

- *гдворник* Ш, *дџвојка* Ћ, *запџва* ВЛ, *иначе* МЛ, *излива* Ш, *кдрџње* Та, *милиција* Па, *наљуги* Ш, *настрадам* Ћ, *џдборник* ВЛ, *покажем* МЛ, *помаже* ВЛ, *прџдавницу* Па, *сачувај* Бџже Ш.

У говору Млаве пренесени акценат јавља се код говорника *млађих од 45 година*, и то углавном школованих.

Дугосилазни у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће у следећим говорима се чува: Врачев Гај и Крушчица (Ивић 1958: 327), Уљма (Ивић 1990:201), Жабари (Реметић 1989:269-270), Галипољски Срби (Ивић 1994:26). У космајским селима јављају се само примери са непренесеним акценатом. У Батовцу (Бошњаковић, 2003:320) веома је мало примера са пренесеним акценатом.

Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине

14. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине стабилан је у примерима:

$\bar{a}a > \bar{a}a$:

- *Богојављење* Кн, *вршемо* О, *вучемо* Л, *гриземо* Д, *дванајста* З, *завучемо* Кн, *заламане* Па, *зидане* Кн, *извеземо* Ка, *јурење* Л, *моране* Д, *накоњче* Л, *причање* Кн, *прскане* Ка, *стрелане* Ш.

Код школованих говорника, у селима Каменову и Трновчу (према Пожаревцу), Панкову и Великом Поповцу (према Смедеревској Паланци), забележили смо примере са пренесеним акцентом:

- *вриштимо* ВП, *вршемо* жито Па, *дванајсте* Тр Па, *запевка* Па Тр, *питање* ВП Ка, *предемо* Ка Па, *причање* Тр ВП, *сушење* Ка Па, *пишање* ВП Па.

Професор Ивић (1959:398) тврди да се неакцентована дужина иза дугоузлазног акцента најчешће губи. Послеакценатске дужине нема у Жабарима (Реметић 1989:270), ресавском говору (1968:293), ређе у трстеничком (1968:31) и Левчу (1972:58).

Дужина се најбоље чува у колубарским и јужнијим српским селима централне Шумадије (Реметић 1985:62-63). У косовско-ресавским говорима Крагујевачке Лепенице послеакценатске дужине ређе се помињу (Вукићевић 1995:62).

У делу Скица за дијалектолошку карту северне Србије професор Симић (1980:108) област старијих штокавских говора рапчлањује у три релативно изоловане зоне.

„Прва од њих лежи у горњем току Велике Мораве, до Багрданског теснаца на северу. Друга је зона у источном делу Србије, одељена хомољским масивом. Остали део чини географски компактну зону на северу: долина Велике Мораве, источно од линије Крагујевац–Рача–Младеновац–Београд, Ресава, јужни рукавац

ове зоне на десној страни Мораве и подунавски басен са Стигом, Звиждом и Браничевом.“

Професор констатује да су силазни акценти на истоме месту као и у млађим говорима. Узлазни акценат познаје тип рúка и тип зáкон: он може стајати на пенултимском слогу (такође војни́ци, сеља́ку, чита́мо, затим задáтак, младíћем, згодна́чак), и то испред старе кратке ултима (напротив: жѐна̄, рѹкѹм). Иначе, узлазним акцентима прогресивних говора одговарају силазни акценти архаичних говорних типова, ситуирани за један слог даље од почетка речи (зáконик – зáкѹник, лѹпата – лѹпáта), сем у типу жѐна (– жѐна) и ђтац (–ђтац), дакле опет испред кратке ултима, где се место акцента старијих и новијих говора слаже, али не и природа акцента (à – à). Треба уз то напоменути да фонетска природа кратког акцента старијих говора није устаљена, те се могу реализовати са узлазним и силазним тоном (дакле: жѐна и жѐна, ђтац и ђтац).

Неке акценатске специфичности

Јављање ` на месту `

Професор Ивић у говорима Срба у Темишвару, Краљевцима (Румунија), Радојеву, Врачевом Гају и Крушчици уочава балканизацију прозодијског система ових периферијских српских говора. Овај процес подразумева губљење неакцентованих дужина, замену дугоузлазног дугосилазним (бѐше Д, глáдан О, нѐћемо Л, на рáзбоју Д, ћѐрку О, ћѐрке О) и краткоузлазног краткосилазним акцентом: *вђда* МЛ ВП, *чђвек* Ка Кн Тр Па, *зѐмље* Тр Ћ, *снђпове* Кн, *кђпали* ВЛ Па, *ѹчио* Ка Тр.

15. Наводимо грађу према акценатским типовима и врстама речи:

а̄а > àаа:

- *брђдови* ВП, *грђбови* ВП, *двâ дѹката* ВЛ Па, *комѹнисти* Па, *крѐденац* Кн Ћ, *кѹфера* О, *ђлуци* ВП, *ђчеви* Ка, *плѐкови* Па, *пђрези* Тр, *смѐтови* О, *тѐхнолог* Па, *ћѹлими* Тр, *врђчара* ВП, *домàћица* Ка, *цѹцла* Па, *ѹандамѐрија* МЛ;

живчани Ка, *немачки* ВЛ, *готово* Па;

вѣнчала се Тр.

Овај акценатски тип јавља се код именица, придева и радног глаголског придева.

аâ > âа:

- мало *вѡде* Кн, без *жѣне* Па, код *жѣне* ВП, мнѡго *зѣмље* З, пѡрче *зѣмље* Па, бес *сѣстре* Кн, три *сѣстре* Ка;

како се *зѡве* ВП, мѡра да *пѡсти* Кн;

дѡшо Бо Бу Ка Кн Па Тр Ћ, *нѡшо* Би Бу МЛ О Па Тр Ћ, *отѡшо* З Д Ка Кн Па Тр;

од мѡје *сѣстре* ВЛ;

аâІ > âаІ:

- бѡкрач *с вѡдом* ТР, *лѡвор* Кн, ѡдем у *хѡтел* Па, *вѣћном* Д, *тежѡном* Ћ;

кад *ѡмаш* Кн, да *кѡпаш* Па, *јѡ пѡстим* Па;

пѣтнајс Ш, *чѣтрес шѣсто* гѡдиште Тр.

Овај акценатски тип је ређи и јавља се код именица, неких основних бројева и у сингулару презента.

Двоструки акценат

16. У нашој грађи забележен је мали број таквих примера. Двоструким акценатом означили смо оне случајеве код којих се на претходном слогу јављао узлазни тон, а на наредном је остајала висина.

Двоструки акценат јавља се у следећем акценатском типу:

– *бóлнйца* Тр, *бóлнйцу* Ка, *врéнгйја* Кн, *генерáцијје* Кн, *дáвãли* Па, *избáцили* Тр, *нáрòда* Ка, *прéсèдник* Тр, *пúтèви* Ка, *цáкòви* Тр.

Дугоузлазни на једином слогу

17. Негирани облик глагола *није* скраћује се у *ни*:

– *ни* ми помòгло ВЛ, *ни* ми тра̄жйò ùпут Па, *ни* му кãзãо Тр, *ни* ми нйшта Па, *ни* ми рòд Па, *ни* ми рòдбина Л, *ни* ме жãо Л, *ни* ме бйли Л, *ни* му дòбро О, *ни* му жãо Л, *ни* му згòдно О.

Негирани облици глагола *хтети* имају две варијанте:

– *не* да грèшим дýшу МЛ, *не* да лãжем О, *не* да жйвйм Кн, *не* да се врнем О.

Промена квантитета акцентованих слогова

18. Под појмом промене квантитета акцентованог слога подразумева се његово мењање из (˘) у (ˆ) и (˙) акценат, или скраћивање (ˆ) и ван финалне позиције.

Дужење

А) Промена квантитета и места акцента уочава се у футуру глагола видети: *видèћеш* тй свога бòга МЛ, *видéћеш* Ка, *видéћемо* Па.

У вокативу сингулара забележено је дужење краткосилазног у дугоузлазни акценат само у примерима: *Бóж*, сачувај Бо ВЛ МЛ Па ТР.

У неким прилозима долази у емфазу до промене (˘) у (ˆ) акценат:

тамãн да се врнемо код кýће Ш, *тамãн* пòсо Па, *тамãн* се срèтосмо Ђ.

Б) Дужење пред сонантом захватило је медијални и финални слог. У медијалном слогу сонант се увек налази испред неког од сугласника (ређе сонанта). Између

њих, у домаћим речима, налазио се полуглас у слабом положају, чије је губљење и изазивало компензационо дужење.

Грађа је разврстана према крајњем сонанту слога:

а) за мџг *брата̀нца* Во, од *децѐмбра* Ка, *живи́нче* Ка, *ја̀ре́нце* Д, *ла̀нче* Тр, у *ло̀нцу* МЛ, *у̀зеш ло̀нче* МЛ, *мѐтла ма̀ра̀мче* Тр, *ка̀ки мушка̀рци* Ка, *довѐли и у но̀вѐмбру* Па, *ра̀нфла* Л, у *сѐтѐмбру*, Па, *мо̀ји дѐде солу̀нци* Ш, *ста̀ро̀јка* Тр, *ста̀ро̀јко* Тр, *толу̀мбе* ВЛ, *шта̀нгла* Па;

б) попу̀стили *жи́вци* Л, по̀днела *мо̀лбу* Кр, код *мо̀мка* Па, сас *мо̀мка* се вода̀ла Кр, са *мо̀мком* ВЛ;

в) оти́днем у *ба̀нку* ВЛ, скџвано од *бро̀нзе* Ка, кџј *гла̀вни* Ш, посто̀јале су *игра̀нке* Би, замџшај *ја̀рму* за стџку Кн, *мо̀мци* Тр, с *мо̀мцима* Ка, шлџве *ра̀нке* Кн.

В) Дужење пред сонантом обично је у последњем слогу и реализује се дугосилазним акцентом:

а) -в: *пила̀в* Кн, *лажџв* ВЛ Д Па Тр, *шајџв* Ка МЛ Па, *бирџв* Кн Па, *ло̀по̀в* Би МЛ Ка Кн Па, *па̀цо̀в* Д З;

б) -ј: *келера̀ј* Тр, *куплера̀ј* Ка Кн МЛ, *тишлера̀ј* Тр Ћ Ш, *она̀ј*;

в) -л: *аста̀л* Би Во Кр Па Тр Ћ, *бока̀л* З Д Л Тр, *кана̀л* ВП Кн Па Ћ, *лока̀л* ВП Па, *апрѝл* Д З Ка Кн МЛ Па, *мантџл* Д Л Па;

г) -љ: *ватра̀љ* Би Ка Па Ш, *скоба̀љ* Бу Д З Па, *фрта̀љ* Ка Кн Тр, *фитџљ* О Ћ, *паса̀љ* Во Бу Д З Л О Па Тр Ћ Ш;

д) -м: *проблѐм* МЛ;

ђ) -н: *Врца̀н* МЛ, *гуса̀н* Л О Па, *дућа̀н* Во Бу МЛ О Па, *копила̀н* Д З Кн, *орма̀н* Би Ве Ћ Ш, *партиза̀н* Би Бо Ве Л О Ћ, *патлиџа̀н* Бу Ве Ка Кн Па, *тама̀н* Кн Тр Ш, на *базџн* Би Бо МЛ Ш, *терѐн* З Тр, *комѝн* Би Па, *сахарѝн* Би Ве Л О Па, *салиџѝн* Бо Ка Л; *бало̀н* Кр Тр, *бето̀н* Д МЛ, *ваго̀н* Бо Кр Па, *најло̀н* Та Ћ Ш, *плафо̀н* Д З Па Тр, *телефо̀н* Бо Д Л Тр, *сапу̀н* Д Па Ћ Ш, *Солу̀н* Би МЛ О Па;

е) -њ: *коча̀њ* Д О, *тига̀њ* Бу Во Та Тр Ћ Ш.

Скраћивање

19. Овај акценат оставља утисак скраћеног полудугог ($\overset{\sim}{\text{}}$), а понекад је ближи експираторном у примерима:

– *нѐма* кућу ВЛ, *ка̀же* Кн, *ма̀јка* ВЛ, *мѐсо* Ћ, *ра̀дим* Би, *нѐмам* Би, *сѝне* Ћ, *сп̀ава* ВЛ.

И дугоузлазни акценат мења квантитет и квалитет, приближавајући се кратком акценту:

– *бѝла* Ћ, *вѐнац* Би, *вѝно* ВЛ, *ја̀ја* Кн, *плу̀ћа* Би, *прђзор* ВЛ, *пѝтали* ВЛ.

Ово је веома честа појава због окружења влашког становништва јер је акценат њиховог говора претежно кратак.

Експираторни акценат

20. Професор Белић је у говорима источне и јужне Србије констатовао појаву акцента специјалне природе. Он је тај акценат назвао *експираторним* који је настао свођењем двају старих акцената силазне интонације после скраћивања дужина на један акценат. Одредивши природу тог акцента Белић каже да је код њега главно „експираторни удар“ и да се он највише приближава „нетипичном краткосилазном акценту“ после губљења његових музичких особина (1960:157).

У ресавском говору експираторни акценат је заступљен у врло ограниченом броју примера. Тај акценат се чешће јавља у зони Свилајнца него у горњој Ресави (зона Деспотовца), с обзиром на то да се она граничи са говорима источне Србије (1968:299).

„Експираторни акценат у трстеничком говору има исту вредност као у призренско-тимочком дијалекту (1968:32).

Дистрибуција експираторног акцента је оваква:

– на затвореној ултими: *Стала' ћ*, *мајо' р*;

- на отвореној ултими: дођо' , поткове' ;
- на пенултими: доброво' љци, зави' си;
- на медијалним слоговима: проду' жимо, обр'немо;
- на иницијалном слогу: до' ђемо, Бу' гарску.

Као што се види дистрибуција ' у принципу је иста као и у призренско-тимочком дијалекту. Наиме, експираторни акценат може стајати на свим слоговима и на месту свих тонских акцената карактеристичних за дијалекте који су у основици књижевног језика“ (Јовић, 1960: 169).

Материјал је разврстан према типу и месту акцента у говорима са старијом штокавском акцентуацијом:

- а) (˘) > (') да *напи' шем* МЛ, *отва' ра* Би, *ветерина' р* Ве, *дробџи' ш* Ве;
- б) (') > (') *би' ли* МЛ, *вра' пци* Би, *вра' ата* Би, *по' јма* МЛ, *ће' рка* Ве.

Може се закључити заступљеност експираторног акцента у селима која се граниче са влашким.

Дезакцентуација

А) Неке акцентоване речи губе свој нагласак. Поједине именице остају без свог акцента ако се нађу углавном уз властита имена. Обично означавају сродство или титуле: баба, кума, прија, чика.

Забележене именице су класификоване према роду:

- а) *газда-Жѝка* Во, *газда-Ра̀де* МЛ, *газда-Мѝлан* Кн, *деда-Бо̀ра* Па, *деда-Во̀ја* Кн, *деда-Дра̀га* МЛ, *деда-Їва* Па, *чика-Вѝта* Кн, *чика-Стѐва* Ка, *чика-То̀ла* Кн, *чика-Ра̀диша* Тр;

б) *баба-Мера* МЛ, *баба-Рада* Би, *баба-Стојана* ВЛ, *баба-Миља* Па, *стрина-Дана* Па, *стрина-Лека* Л, *тетка-Гина* Бо, *тетка-Деца* Ве, *ујна-Лена* Па.

Б) Придев *свети* може бити без акцента у синтагмама:

свети Лука Ка, *свети* Ранђо Па, *свети*-Никџла Кн, *свети* Алџмпије Л.

У синтагми *добро јутро* акценат је на другом делу синтагме.

У именима црквених празника акценат се јавља на присвојном придеву:

Ђурђевдан МЛ, *очи Ђурђевдана* Ка, *посе Ђурђевдана* ВП, *Крстџвдан* Ка, на *Крстџвдан* Кн, *Мџтровдан* Па, *Петрџвдан* Д, за *Петрџвдан* Тр.

В) Приближна бројна вредност означава се основним бројевима који чине једну акценатску целину:

а) *два-три* човџка Д, *две-три* флаше Кр;

б) *пе-шџс* дџнџ МЛ, *пе-шџс* џри О, *пе-шџс* кџћа Па, *пе-чџз* дџнџ Кр.

Код једносложних бројева у првом се губи тон, а остаје неакцентована дужина, док други број чува свој акценат:

пџ-шџс џџка МЛ, *пџ-шџс* прџсџћа Бо.

Има облика у којима се акценат са другог члана синтагме пренео на дужину у виду дугоузлазног акцента:

дџџ-три лопџте Ка, *дџџа-три* бокџла ВП, *пџ-шџс* кџшика Л, *пџ-шџс* мџтара дрџџа О, *пџ-шџз* гџдина Па.

Ако се број нађе у комбинацији са формантом *пут*, онда број губи нагласак, а други члан полусложенице задржава свој акценат:

*два-три*пут Ка, *упџли тџ* *два-три*пут Тр.

Поједине глаголске форме, у додиру са другим речима, остале су без свог акцента:

слободно, *каже*, ви ўзмите Д, девојка, *каже*, стїгла да с-удâ ВЛ.

Облик аориста *рекох* изговара се *реко* и у контексту остаје без свог акцента:

Јâ, *реко*, знâм тог дѡктора Тр, мѡ смо, *реко*, на пољопрѡвреду Би.

Преношење акцента на кратку пенултиму

21. Кратки акценат се са отворене ултима пренео на кратку пенултиму:

- *вѡда* З Ка, Кн Л, *сѣстра* Ве МЛ Та, надѡшла *вѡда* Та О, пѡла вѡно пѡла *вѡда* Ћ, кâлава *вѡда* Та, бѡла вѣлика *вѡда* Л, бѡла тѣшка *времѣна* Л ВЛ Кр, вѣлика *госпѡда* З, млâда *жѣна* МЛ, ди *зѣмља* остâне Кр, скоро ће *зѡра* Та, изврну се *нѡга* ВЛ, дѡђѡше *сведѡци* Л, његѡва *сѣстра* Л, вѣлика *тескѡба* ВЛ, намѡче кâпу на *чѣло* Ш, не *мѡгу* Во ВЛ ВП МЛ О Та Тр Ш.

Изузетак бележимо код речце *нека* где се кратки акценат чува пред енклитиком:

- *некâ* га Во Д, *некâ* и` Во Д З, *некâ* га Д, *некâ* и` док су млади Д, али и:

- *нѣка* га ВЛ О, *нѣка* - и` ВЛ Кр, *нѣк* се волѣдѡ ВП, *нѣк* су дѡшли Кн Кр О, *нѣк* трошѡ Па, *нѣка* сам глѡп Ве Тр Ћ, *нѣка* га тѡ не смѣта ВЛ З Та, *нѣка* си рѣко Кн Л.

Кратки акценат се са затворене ултима пренео на кратку пенултиму:

- ѡма *дѡксат* Кр, *домâћин* Ве Д З Кр, *жѡвот* ВЛ ВП Па ТР Ш Ћ, *кâзан* Кн Тр Ћ, уградим *качâмак* Ка Кн Л, позовѣм *комшѡлук* Ка, прâви *мѡмак* Би, бѡ сам *мѡмак* Би, вѣлики *мѡмак* МЛ Л, *мртвац* Ка, *ѡтац* Би Бу Та Ш, стѡго га *ѡрок* ВП.

Акценатске прилике ван ултиме

22. Маркантна црта говора Млаве види се у примерима у којима се кратки акценат задржава на старом месту:

- *балдйше* ВЛ, *безобрѣзна* Ка Л Ш, *волѣли* га ВЛ МЛ Тр Ћ, *држѣва* Бу Ве, *закѣчи* ВЛ Па, *имѣла* кобѣла Би, *кокошйња* јѣја Бо, *лопѣта* З Па Л Ка Кн, *напрѣљено* Тр, *начинйла* Тр Ш, *нестѣло* Ка Та Ш, *отйшо* Би З Кр *опрѣља* Ка Тр, *пекљѣли* О, *претѣрим* Во, *пропѣдне* Л ВП, *топѣви* Д З Кр, *учйни* Тр, *четйри* Би Во Д Ш.

Преношење акцената на проклитику

Старо преношење

23. На нашој територији претежно је забележено старо штокавско преношење на проклитику. У говору са старијом штокавском акцентуацијом присутно је метатаксичко померање акцента на проклитику, по моделу

$$a \hat{a}(a) > \grave{a} a(a) / \grave{a} \bar{a}(a)$$

а) Глагол *знати* у одричном облику презента има акценат на негацији: *нѣ знам* Би Бо Ве ВЛ Во Д З Л МЛ Па Тр Ћ Ш, *нѣ зна* ВЛ Во Д З Л МЛ Па, *нѣ знаш* Бо ВЛ Д З МЛ Тр Ћ.

б) Одрични облик потенцијала гласи: *нѣ би* Би Ве МЛ Л Ка Кн Кр Па Тр, *ни ми нѣ би* дѣшли Тр.

в) Акценат се помера на предлог у конструкцијама: *зѣ мном* ВЛ Во Д З Л МЛ, *сѣ мном* ВЛ Во Д З Л МЛ, *ѡ шта* Би, *ѣ шта* да сипам Ве, *ѣ шта* да метем Кн.

г) У изразима за количину *и по* акценат се помера на везник: *мѣтар ѣ по* Кр Па, *фртѣљ ѣ по* З Д, *кйло ѣ по* Та, *двѣ ѣ по* ектара Л, *двѣ ѣ по* године Тр, *трй ѣ по* месеца била трудна Ћ, *месец ѣ по* дѣнѣ Па.

д) Прилошко значење са пренесеним акцентом на први део предлошко-падежне конструкције уочава се у речима: *зà врат* Би Во Л Па Тр, сèо ми *зà врат* О, стоји ми *зà врат* Кр.

ђ) У неким двосложним лексемама акценат се преноси на предлог: *зà* душу Би Бо Ве ВЛ Во Д З Л МЛ Па Тр Ћ Ш, *у* главу З Л МЛ Па, *попí* *зà* душу МЛ Па, *дāјемо* *зà* душу ВЛ Во Д З Л МЛ, *кàпу нà* главу Д, *йде му нà* руку Бо, *нà* страну тò ВП, *у* страну Па Тр Ћ, *дòђе му у* главу Д, *увàти га зà* руку Тр, све *дòбро док вòдиш зà* руку Кр.

Примери са непомереним акцентом су уобичајени:

узо је за *руку* Бо, на *главу* МЛ, у *руку* Па.

У малом броју материјала забележено је померање краткосилазног акцента на проклитику:

а) *йде нà* воду Ћ, *прèд зору* Ш, *прíд зору* Па;

б) *нà* јесен Ка, *нà* памет Д, *у* јесен О, *у* лето Та, али и: *паде ми на пàмет* ВЛ;

в) *нèз* брдо Тр, *уз* брдо Ка.

Ново преношење

24. Ново преношење није забележено. У говору са старијом штокавском акцентуацијом уобичајени су примери са непренесеним акцентом:

дотèрао ца̀ра до дўвара Бо, *не йду у цр̀кву* Ка, *не ка̀же* се ца̀бе МЛ, *нòси се на грòбље* Д, *не пàнтим* баш Кр, *не м̀арим* Кн, *нйки* и *не пíта* Л;

изàшли на др̀ум Би, у *ра̀т* МЛ, *дòшо ми на с̀ан* Кр;

од ку̀ће до ку̀ће Д, *код ку̀ће* Бо, *из шкòле* Тр;

вàтали се за гу̀шу Кн, *йдемо на вèжбу* Па, *отíднем на нй̀ву* МЛ, *довèо у ку̀ћу* Д, *затрп̀ам у ру̀пу* Кн, *лèгнем у сòбу* ВП;

на *та̀ван* Па, пѣњу се на *та̀ван* Л;

не ви́дим на ђчи Кр, *не ви́ди* Л, *не во́лим* Д, *не пи́јем* Па, *не пу́шим* Во, *не чу́јем* дђбро Ш, *ђаво не ђре* и *не ко̀па* Па.

Преношење акцента на двосложне предлоге

25. Код старог преношења акценат је на другом слогу: *предђ* мном Бо, Ве, Д, Л, О, Па, Ћ, Ш.

Одсуство преношења акцента на двосложне предлоге је уобичајена појава: *преко* кѹће Тр, *преко* нђћи МЛ, *преко* пђља Л, *преко* дђна ВП, *око* кѹће Д, *кроза* зѣмљу Па.

Неакцентоване дужине

26. На овој територији углавном доминирају предакценатске дужине.

Испред акцента

27. Предакценатске дужине добро се чувају у речима:

ѡвљѡја Би Л Кр Та, *зѡвѡтина* МЛ Па Ш, *лѡкѡви* Д Кн, *пѡтлѡви* Ћ, *пѡдлѡвак* Би;

дѡвѡли плѡту Ка, *кѡзѡла* Бо Ве Кр, *пиѡле* Кр, *спѡвѡли* мѡмци Тр;

држѡду Бо МЛ Кн, *мишлѡду* Л, Кн.

Професор Симић указује на то да је губљење предакценатских дужина испред дугосилазног акцента општа појава у говору Левча. Новија истраживања то демантују. У говору Млаве још увек има предакценатских дужина испред акцентованог слога. У говору млађих информатора (у групи до 45 година) уклањају се предакценатске дужине, јер се на дугим слоговима јављају дугоузлазни акценти.

Иза акцента

28. Старе послеакценатске дужине су изгубљене, или се срећу у незнатном броју.

У говору Трстеника (Јовић 1968:36) код именица мушког рода типа *Пѣра* у вокативу сингулара јавља се дужина испред дугосилазног акцента (Пѣрô).

У Крушчици и Врачевом Гају предакценатске дужине су добро сачуване, а послеакценатске у потпуности изгубљене (Ивић 1958:329). У Уљми је предакценатски квантитет повукао на себе нагласак, а послеакценатски је у потпуности елиминисан (Ивић 1990:199). У Жабарима је доследно скраћен послеакценатски квантитет, а на предакценатски се редовно или спорадично преносе силазни акценти (Реметић 1989:265-270).

Потврде за дужине у постакцентованим слоговима врло су ретке у говору Ресаве, Пецо-Милановић (1968:297).

Професор Симић као заједничке особине говора северне Србије наводи да је у левачком басену ликвидираан квантитет постакценатских слогова. Млађи говори на западу ликвидирају предакценатске квантитетске дистинкције, али уз непотпуно очување постакценатских дистинкција: жѣнâ, крѹшака – крѹшâка (1980:128).

У косовско-ресавским говорима Раче Крагујевачке (Вукићевић 1995:62) ретко се јављају послеакценатске дужине и то углавном иза узлазних акцената. Предакценатске дужине могу повући акценат на себе (Вукићевић 1995:57-58).

Са жупским говором се говор Млаве слаже у повлачењу кратког акцента са крајњег слога уз појаву истог таквог акцента на претходном кратком слогу (женâ > жѣна) и штокавског дугог узлазног на претходној дужини (грѣдâ > грѣда). И једном и другом говору уобичајено је скраћивање свих дужина испред акцента (рâдîмо > рâдимо, од бâбѣ > од бâбе), као и доследно чување нескраћених дужина испред акцента (позâјмѣо, врîштî). (Ивић, 2003: 9).

ЗАПАЖАЊА У ПРОЗОДИЈСКОМ СИСТЕМУ

Однос акцента нашег говора према косовско-ресавској системи

„Основно правило теорије дијалекатске диференцијације јесте да су под условима нормалног развоја разлике међу говорима углавном сразмерне географском растојању између њих. Када се на великој географској удаљености, а на местима између којих постоје и значајне природне препреке, нађу веома слични говори, то је сигуран знак да је развој дијалеката био поремећен миграцијама становништва: или је један од двају говора донесен из предела у којем се налази други, или су оба говора потекла са истог подручја“ (Ивић, 2003: 7).

1. Акцентуација у овом дијалекту је старија штокавска са повлачењем $\grave{}$ са крајњег слога. При том на претходном дугом слогу долази $\acute{}$, а на кратком $\grave{}$. Највећи део говора овог дијалекта има троакценатски систем: $\acute{\grave{}} \grave{}$.

2. У нашем говору запажена су три кратка акцента: краткосилазни, експираторни и веома ретко краткоузлазни акценат, што је настало под утицајем школовања.

3. Кратки акценат се не подудара потпуно са краткосилазним акцентом у књижевном језику. У обичном говору је изразито кратак, експираторан.

4. Померање ($\grave{}$) акцента врши се по косовско-ресавском обрасцу.

5. Краткосилазни акценат у последњем слогу чува се на отвореној и затвореној ултими.

6. Кановачки акценат се јавља у спорадичним случајевима, углавном у именицама, али само у селима на левој обали Млаве.

7. Померање $\grave{}$ по новоштокавском обрасцу забележено је у одређеном броју примера, при чему је мањи број по новоштокавском обрасцу.

У овој категорији краткоузлазни акценат се јавља само код млађих или школованијих говорника.

8. Краткосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване дужине помера се на неакцентовану дужину у правцу добијања дугоузлазног акцента.

9. Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће се чува.

10. Потпуно је уобичајена појава чувања краткосилазног акцента у медијалној позицији иза неакцентоване дужине.

11. Дугосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване краткоће показује приличну стабилност. У затвореном слогу не подлеже променама у новоштокавском духу.

12. Скраћивање (^) у финалној позицији иза неакцентоване дужине одвија се у два правца: или се чува кратки акценат на старом месту, или се губи у финалној позицији, а на месту неакцентоване дужине јавља се дуги акценат.

13. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће веома се добро чува.

14. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине је стабилан.

У неке акценатске специфичности убраја се и јављање ` акценат на месту где се у књижевном језику очекује ` акценат.

15. Балканизација прозодијског система овог српског говора подразумева губљење неакцентованих дужина, замену дугоузлазног дугосилазним и краткоузлазног краткосилазним акцентом.

16. Двоструки акценат се јавља код оних случајева код којих се на претходном слогу јављао узлазни тон, а на наредном је остала висина.

17. Промена квантитета акцентованих слогова иде у правцу дужења и скраћивања акцената.

18. Заступљеност експираторног акцента евидентна је у селима која се граниче са влашким.

19. Неке акцентоване речи губе свој нагласак и та се појава назива дезакцентуација.

20. У говору Млаве врши се преношење акцента на кратку пенултиму.

21. На нашој територији претежно је забележено старо штокавско преношење на проклитику.

Ново преношење није забележено.

22. Предакценатске дужине добро се чувају, а постакценатске дужине се губе.

Б. ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ ГЛАСОВА И ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ

ИЗГОВОР ВОКАЛА

Отворени вокали

29. Ресавско говорно подручје има доста стабилан вокализам, осим *ѐ* и *ѓ* који су отворени. Вокалску функцију може имати и сонант *р*.

Са отвореним изговором самогласника предњег реда *е* забележили смо ове примере:

- *вѐлика* рѐка Бо Д З Кр, *дѐвет* Д З Та, *дѐсет* Д Л, *дѐца* З Л, *дѐцу* Л, *жѐна* Бо Д З Л Кр, *мѐне* Д Л Кр, *нѐки* Д З Та Ш, *нѐшто* Д З Та Ћ, ја би *пѐвала* Кр Та, *тѐрали* Д МЛ Та, *јѐдан* З Кр Та, *јѐсте* Л Кр Та, *јѐдан* Д Кр Та, *јѐдем* Во Д З Та, *јѐдна* Ве З Та, *сѐдам* Д З Кр Та, *сѐло* Д Кр Та, *сѐла* Д З Та Па, *чѐка* ВП Д Та Тр, *чѐкић* Во Д З Та, *чѐсма* Бо Д Та Ш, *чѐтри* Д З Та.

Отворенији вокали изговарају се у селима ближе Свилајнцу, а то су: Крвије, Табановац, Лопушник, Добрње, Забрђе (ареал појаве на карти 6).

Много је потврда у материјалу где се боја вокала не разликује од стања у стандарду. Наводимо примере са силазним акцентом:

- *вѐдро нѐбо О, вѐче Л, дѐсно Д, жѐни КаТр, зѐмља Би МЛ, зѐмљу МЛ, нѐбо Д Ка, јѐло Па, мѐне Та, лѐпѐви Би, рѐбра Кр, рѐсто Кн, свѐкар Кн, седамдѐсет Во, сѐтим се Ка Кр, срѐбро Ве, чѐкамо ВП.*

Одступање од стандардне норме констатовали смо и код самогласника задњега реда *о*:

- *бѐже Кр Л О, бѐљи Д Кр, вѐди Д З Л Па, гѐдина Л Та Тр, у гѐсте З Та Тр Ш, кѐла МЛ Та Тр Ћ Ш, кѐња Би Д З Та Кн, мѐем Бо Бу Д Кр Та Тр, мѐже ми се Д Л, нѐћу Би Ка Кр О Та, његѐву З Та, ѓдма Па Та Тр,*
- *отвѐри Кр Та Ш, прѐшло Л Па Та Тр, рѐпство Л Кр, чѐвек Би Бо Д З Кр Та Тр Ш.*

Знатно је већи број примера у којима се боја вокала не разликује од оних у стандарду. Наводимо примере:

- *Бѐград Би, бѐже Ка, бѐже Кн, бѐљи Би Та, бѐљи Л, висѐко Л, волѐвска О, вѐда Кр, вѐду Кр, гвоздѐно Тр, говѐрте Л, гѐдиште МЛ, гѐдиште Кн, дѐнели О, дѐзвола ВП, дѐшло Тр, дѐшло ВЛ, у живѐту Д, да се запѐсли З, да затвѐри МЛ, мѐго ВЛ, мѐжеш Во, нѐге Ка, нѐга Та, нѐси Би, његѐву сѐстру Па, ѓзго Бо, ѓндак Кн, ѓндак Ка, ѓсам Па, ѓтац Та, ѓћеш Па, ѓћеш ВП, ѓцем Тр, прѐдала Бо, прѐшли Во, пѐсо Ћ, рѐпство Бо, у субѐту Тр, чѐвек Ве.*

Отворенији кратки вокали забележени су територијално према источном делу наше области, опет у селима према Свилајнцу, што је такође говорна зона која се проширује у околини Крагујевца.

Затворени вокали

30. Изговор затворених вокала није потпуно уједначен. Он се протеже од нешто затворенијег до дифтоншког. Каква ће боја вокала бити зависи од квантитета акцента и фонетског окружења. Наводимо примере речи под дугим акцентом:

брѣ Би, *девѣта* Л, *ждрѣбе* Ка, *ицѣпана* Д, *ицѣди* Би, *мѣд* Л, *мѣсим* Па, *пѣт* Ка, *препрѣда* Та;

бѣла Па, *вѣнац* О, *дѣте* Д, *лѣпо* Па, *нѣћу* Л, *тѣрет* Кр, *ћѣрка* О;

бетѣн МЛ, *бѣс* Кр, *вѣјни* Д, *гвѣјзе* Би, *дѣће* ВЛ, *јѣк* МЛ, *кѣ* Кр, *кѣј* Кр Л Па Ћ Ш, *комбилизѣн* Ш, *мѣј* Д, *нѣж* Та, *ѣвце* Би, *ѣн* МЛ, *покѣјна* Ка, *такѣ* МЛ;

вѣјска Па;

гѣре ВЛ, *дѣле* Кр, *кѣке* Па, *кѣров* Па, *ѣван* Кн, *пѣдне* Та, *прѣзор* Ка;

грѣћа Д, *мѣјка* ВП, *млѣда* Бо.

Затварање вокала *о* дешава се уз сугласнике *к* и *г*.

кѣ Бо, *кѣву* Л, *кѣљиво* Д, *кѣре* Та, *кѣса* Па, *шкѣлу* МЛ;

кокѣшке Ш;

гѣдине МЛ;

кѣј Д, *са кѣли* Ка, *кѣйла* Л;

Уз неке сонанте такође се врши затварање вокала:

мѣго Ка, *мѣја* Ка, *ѣнда* МЛ, *овѣм* Ш.

Поменути примери могу се срести и без промене боје вокала:

кокѣшје Па, *кѣлима* Д, *кѣљиво* Ћ, *кѣњ* Би, *кѣсти* Бо;

гѣдина Д, *гѣдине* Тр.

ИКАВИЗМИ ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ТИПА

31. О проблему икавизама писали су Слободан Реметић (1981:7-105) и Павле Ивић (1956:69-70) који је извршио њихову класификацију:

а) на аналошке:

Д-Лсг. именица друге дефлекције (*жени*, по *соби*);

Д-Лсг. личних заменица (*мени*, по *теби*);

Лпл. именица прве дефлекције (на *коли*, по *зубима*);

Исг, Г-Д-И-Лпл. заменичко-придевске дефлекције (с *оним*, од *тих*, *сасвим*);

б) на фонетске:

у компаративу с наставком *-ији* (*старији*);

у одричном облику гл. *није*, а према њему *нисам*, *ниси*,

у прилогу *ди*,

у именици *гријота*.

Аналошки икавизми

32. Аналошки икавизми срећу се у **наставцима**:

а) *дèди* Кр, *бàби* МЛ, *зàви* Д, *сèстри* Д, *сна̀ји* Па, *стòки* МЛ, *тèтки* Та;

Велики је број примера са наставком *е*: *бàбе* Д, *дèде* Л, *девòјке* Тр, *крàве* Ка, *коб̀иле* Ка, *сестрè* О, *удов̀ице* Л.

Такво је стање у косовско-ресавском дијалекту (1995:90-1), у Батовцу (2007:154) и код Софије Ракић, у говору Доње Мутнице (1987:36).

б) У Д. и Лсг. личних заменица наставак *-и* јавио се под утицајем именичке дефлекције и енклитичких облика *ми*, *ти*. У нашој грађи има облика са *-и* и са *-е*:

мèни Па, тèби Ка, сèби ВП, о сèби Тр, њòзи Тр;

мèне Д, тèбе О, сèбе Д О, њòзе Л.

в) У Лпл. именица мушког и женског рода сачували су се облици са *-ма*:

по з̄уб̄има МЛ, р̄атовима Ш, т̄аванима ВЛ, тер̄ен̄има Кн, у ħòшковима Тр;

г) У Исг. и ГДИЛ пл. јавио се вокал *и* уместо *е*:

Исг. *ов̄им* п̄уџем Ш, *т̄им* камијоном Тр, с *т̄им* др̄уџом Та, *т̄им* сам се б̄авио Ѓ, с *м̄òјим* стр̄иџом Би, с *т̄им* пук̄òвником Ве, с *т̄им* чов̄еком Во, сас *т̄им* и *т̄им* Кн,

Гпл. *св̄и* с̄едам Ка, *ов̄и* ш̄ез гòдина Д, ко *т̄и* кòлиба Ш, није б̄ило *т̄и* л̄екова Бо;

Дпл. јави *ов̄има* Л, *ов̄има* Кн, дамо *ов̄има* Кр, *он̄им* сел̄аџима Д, *т̄има* Бо, *т̄има* м̄òјим ун̄џима МЛ;

Лпл. у *т̄им* л̄ет̄њим д̄анима Па, у *т̄и* м̄òји гòдина Кр;

У **основи или корену** има аналошких икавизама:

вид̄е̄ћу З, *вид̄е̄ћеш* Тр, *вид̄ела* Па, *вр̄е̄д̄ело* О, *гр̄м̄ело* Тр, *гр̄мело* О, *жел̄ео* Па, *жив̄ела* МЛ, *жив̄ели* Ка, *иструл̄ео* Тр, *полуд̄ео* МЛ, *полуд̄ела* Тр, *помодр̄ело* Па, *мр̄з̄ела* Во, *ост̄арео* Би, *поск̄уп̄ео* Тр.

У **префиксима**

а) У речима са префиксом *не-* сачувано је *е*:

н̄еки Л, *н̄еки* ВП, *н̄еки* п̄р̄шљен, *н̄еки* Воја МЛ, б̄ио *н̄еки* на кап̄ију Бо, код *н̄еког* Кòл̄е Па, *н̄еке* сел̄аџе Д, *н̄ека* ч̄есма Ка, *н̄ека* б̄òлес Та, *н̄ека* кол̄ера Л, код *н̄еке* б̄абе Кр.

б) Сачувана је разлика међу префиксима *при-* и *пре-*:

при-→ *приб̄л̄иж̄или* МЛ, *прӣђе* Д, *призна̄* Та, *прик̄уп̄имо* Л, *прим̄ети* Ка, *припр̄емамо* се Па, *пр̄итисак* Ш, *пр̄итисак* Ѓ, *пр̄ичес* Та;

пре-: *пр̄еб̄е̄го* О, *пр̄еб̄ира* по џеп̄овима Ка, *пр̄ев̄арио* Бо;

при->пре-: *прев̀атим* Л, *предрж̄ав̀али* ме Д, на *пр̄ел̄ику* Кн, *преп̀адне* мѹка Па, *прест̀а̀ламо* Ка, *прет̄иснем* Кр, *прет̄ежу* на он̄у страну Л, *претрч̄и* да пом̄огне Та, *преч̄екају* Бо, *пр̄ечес* Би Бо МЛ ВЛ Па Ћ Ш, *преч̄ѣстим* се МЛ Кр Та Тр О Па Ш;

пре->при-: *припост̀ав̀ламо* З;

Предлози *пред* и *преко* јављају се у екавској варијанти:

пред: *пред* Б̀д̄жић Тр, *пред* рад̄њу Би;

преко: *преко* м̄ен ВЛ, *преко* в̄оље Па, *преко* р̄ук̄ê Та, *преко* л̄ета Д, *преко* м̄ере Ка, *преко* п̄ута Кн, *пр̄екосутра* П.

Забележен је облик *пр̄ид* зору Кн.

Фонетски икавизми

33. Замена вокала *е* испред *ј* јавља се у компаративу:

богаћ̄ији Л Кр, *јевтињ̄ији* Во, *јевтин̄ији* Бо Би МЛ Па Ш Ћ, *мирњ̄ији* Д, *мирн̄ији* ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та, *новљ̄ија* З, *нов̄ији* З Ка Кн Л МЛ О Па Та, *поштењ̄ији* МЛ, *поштен̄ији* Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр, *рањ̄ији* Па, *ран̄ији* Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *слабљ̄ији* Кн, *слаб̄ији* Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка.

Облици имперфекта сведени су на облик *б̄еше* Би Бо Ве Д З МЛ Ка Кр Та Тр О Ћ Ш.

Негација облика *јесам* у свим пунктовима гласи *нӣсам* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

Прилог *где* јавља се у два вида:

дӣ Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *дӣ њеш* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *где* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

Изведени облици са вокалом *е* и са вокалом *и*.

нèгде Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *нйгде* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш;

òвде Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *овденâ* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *овденâк* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *òвди* Би Бо Ве Во Д З Ка Кн Л МЛ Па Тр Ћ;

онденâ Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

Облике са *e* и са *и* налазимо у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:378-9), у Жабарима (Реметић 1986: 507-519), Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995:192), Батовцу (2007:156), говору Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1987:35), говору Левча (Симић 1972:132), у трстеничком говору (Јовић 1968:53) и ресавском говору (1968:262).

Можемо закључити да у северним косовско-ресавским говорима има икавизама шумадијско-војвођанског типа, али да је њихова заступљеност релативна од говора до говора.

На местима где се *x* замењује са *j*, или изостаје, не долази до замене *e* вокалом *и*.

мèове Тр, *меуна* Кн, *лèја* Л, *грèј* Д, *смèј* МЛ.

Именица *маћија* < маћеја < маћеха свугде је заступљена.

У екавском облику забележени су следећи глаголи:

вèје МЛ, *извèјеш* Д, *овèјеш* пасуљ Кн;

грèјем ВЛ, *грèје* Па, *загрèјали* Л;

сèјем Кн, *сèјао* О, *сèјала* Л, *просèјеш* Па;

смèјем се Та, да *се смèју*.

Икавски ликови забележени су само у селу Ћовдину: *сйје*, *посйј*.

Икавски облици постојани су у речима: *додијало* Д, *додијào* Тр Па Ћ Ш, *додйјо* ми Кн.

У лексеми *ведрица* задржало се *e*.

Облици: *сикѝра* Та, *сикѝрче* Па, *сикира̄цӣја* Тр, *сикира̀ла* се Л, *сикира̄м* се Па, *сикира̀ју* родитеље ВЛ потпуно су уобичајени. Код школованијих говорника је облик *секѝра* Бо Д Та Па Ћ Ш.

На читавој територији у долини Млаве говори се *сикѝра* и *нисам*.

Нарочито се у изговору неких лексема издвајају мештани села Ћовдина. Код њих се редовно чује: *ћа̀о*, *ћа̀ла* (хтео, хтела), *лѝка* се сѝје, *шеница* се сѝје. Таквих потврда је забележено 215.

Стога је добро поменути истраживање С. Стијовића о селу Златову, у коме се наводе исте потврде ијекавских трагова (Стијовић, 1997: 122).

Група *ео* чува се у речима *цѝо* Бо Би Ве Д З Па Ш, *смѝо* Во Ве МЛ Л Ка Па Тр Ћ Ш, *тѝо* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

Глагол *кукурекати* употребљава се у облику *кукурѝче* МЛ Па Ш, *кукурѝкнѝо* петѝо Ка, *кукурѝкѝо* Тр.

Везник *осим* гласи и у једном и у другом лику: *осим* Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *осем* Бо Ве ВП Д МЛ.

Број *обадве* изговара се тако на целој територији.

Облици глагола *левати* срећу се са вокалом и у корену: *долѝваш* Д Та, *залѝва* Ка Па, *налѝва* му вино Тр, *подлѝвамо* млѝко Ве Та Па.

Ијекавизми

34. Факултативни облици заменица са формантом *гођ* чују се само у Ћовдину: шта *гођ*, ко *гођ*, де *гођ*.

Уобичајени су облици са год:

– де *год* Кр, ко *год* Та, ко *год* Ве, кад *год* МЛ, кад *год* Бо, куј *год* Л, шта *год* Па, шта *год* оћеш Би, шта *год* буде Ћ, шта *год* треба Ш, што *год* каже Тр.

У лексеми *орак* јавља се вокал а:

- пòпо се на òра Та, родйò òра Па, под мòј òра Би, мètеш òра МЛ, родйò ми òра Бо, пào с òра Л, òра Д, *орàси* родйли Ка, мètем *орàси* Д, *орàче* Би МЛ Ка Л Ћ, *Орèовица* ту блйзо МЛ.

Нађени су ијекавизми: *сйје* се пшеница Ћ, *сйјали* смо пченицу МЛ, *посйје* се конòпља Ћ.

Нађени су облици са јекавским јотовањем: *ђè* су бйли Ћ, *ђè* си (поред дè су бйли, дè си); бйло код *нàшија* родйтеља О, о *свàким* О.

Ијекавски примери сведоче о томе да мале средине дуго могу да чувају црте старог завичаја.

Примери са вокалом *e* јављају се у предлозима:

према Бо Ве Д З Л Па Та, *према* пòслу Тр, али и: *прама* њйма МЛ Л, *прама* мèне Па, *прама* њй Ка, *спрама* њйма Кр.

Полугласник

35. Поред уобичајеног рефлекса *y*- јавља се српкословенски или рускословенски *ва-* :

Ўскрс Би Бо Бу Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, али и: *Вàскрс* Ве Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па, *Хрйстос вàскрс* Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ.

У префиксу или предлогу испред сугласничке групе јавља се вокал *a*:

изаткàју Ћ, *изаткàле* Ш, *изаткàла* Би, *изаткà* Д, *изаткàмо* Та, *разàстрела* Па, *разастрàла* плàтно Кн;

пода шљйву Ка, *пода* крўшку Кн, *кроза* њйву Д, *кроза* зèмљу О.

Код именица *басамак* и *сан* задржава се понекад непостојано *a*:

бàсамаци МЛ, на *бàсамаце* Д, немам *сàна* Та.

Глас Р

36. У различитим позицијама у речи различито се изговара, тако да се јављају фонетски варијетети.

36. 1. Уместо сугласничког р јавља се вокално р:

- *вр̂ћао се* Бо МЛ Ка, *вр̂ћем се* Бо Кн, *вр̂ћи се* МЛ, *митрљѐз* Ш, *матрљѐз* Та, *фрт̂аљ* Кн.

Насупрот томе наводимо примере:

- *вр̂ћо се* З, *вр̂ћам се* З, *митраљѐз* О Па, *матрољѐз* Ћ.

36.2. Иако ћемо у говору наићи на примере *з̂астрло* Л, *п̂дмрли* Л Ка МЛ, честа је појава уметања инфинитивног инфикса и у радни глаголски придев.

Када се слог са *р* завршава сонантом *л* или *н*, долази до уметања вокала *е*:

- *з̂астрело* Би, *под̂упрели* в̂еш Би ВЛ Та, *пр̂дстрели* МЛ О, *распр̂дстрели* ВП З Кр, *ср̂ѐбрен* м̂етак Во.

У неким случајевима има уметања вокала *а*:

- *п̂дмрали* ВЛ, *п̂дмрале* ВЛ, *с̂атрали се* око ње Л Ћ.

По принципу аналогije, и у другим случајевима, у мушком роду радног глаголског придева, испред наставка –о стоји вокал –е:

под̂упрео Би Та, *пр̂дстрео* МЛ.

Десилабизација се врши испред –л > –о у случајевима кад нема уметања: *џмро* Во ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ.

Када је р под акцентом, нема десилабизације: *скр̂ћао се*, Па (аналогно томе *скр̂ћао* З Л О), *извр̂о жито* Кр, *вр̂о* Ш Ћ.

Дифтонгизација и проблем фонолошке егзистенције дифтонга

37. Примећено је да се глас –ј– из 3. лица презента множине у неким примерима не изговара: *мишљау* Л, *врљау се* Во Д, *бацау* Би Кр. Овде се врши десилабизација финалног -у.

И у неким другим облицима, у истој позицији, осећа се друкчији изговор вокала.

Неизразити изговор вокала примећен је у секвенцама:

37. 1. Група ау

- *ради у Аустрије* Та, *дшло из Аустрије* Та, *аустриски пасош* Ш, *аустриско држављанство* Ш, *касни н-аутобус* Кр, *аутобус* МЛ Па Тр;

- *Аустријанци* Бо, *Аустријанцима* Бо, *аутомачко оружје* Ш, *заурла* Ве.

Осим ових има и примера где није дошло до промене изговора вокала:

- *параунучићи* Д Л МЛ;
- *Арнауте* Бо ВЛ Ка, *Арнаути* ВЛ, *арнауцки* Бо, *заўзне* Ћ, *заўнемо се* Д Ћ, *маучумачке* ВЛ Ка.

Непромењена група ау остаје у случају када је један њен члан под акцентом.

37. 2. Група еу

Ова група своди се на скраћени изговор вокала у (у):

- *посеу* кукѳруз О, *беупуно* њи Та, *беумлађе* жене Та, *неутрална* МЛ, *била неутрална* Во.

У следећем материјалу налазе се потврде за уобичајени изговор вокала:

- *прѳузело* Д, *неутрално* време Во;
- *стѳгла ме реума* Би, *ймам реуму* Кр.

37. 3. Група оу

У овој групи мења се изговор вокала у присвојним заменицама где се очекује постојање сонанта *-j*:

- *мòу* фамйлију Ћ, *пред мòу* капйју Тр, *под мòу* шљйву Ка, *на свòу* рúку Би, *свòу* ћёрку не да Бу, *на твòу* фамйлију Л, *твòу* кúћу ВЛ.

У сложеним речима остаје неакцентовани дифтонг *оу*, у наведеној грађи:

- *поузймаше се* йзмеђу сèбе Бо, *поумйраше* òд реда ВЛ.

У следећем материјалу има ситуација и са промењеним и непромењеним вокалима у секвенци *ао*.

37. 4. Група *ао*:

- *дàо* Ш, *држàо* Ћ *звàо* Л Ћ, *знàо* Кн Л О, *имàо* Ве ВЛ Д Кр Та, *ицèпàо* ВП Та Ћ, *кàзàо* Кн, *играò* Тр, *пйтàо* Во Л, *пцовàо* Бо Ка Л, *скйтàо* Во Кр, *стајàо* Та Ћ, *ћаò* да *предузне* Ш, *цàрàо* ВП, *почупàо* Бо, *намèшћаò* Бу, *чекàо* Д Па, *свуљàо се* З МЛ, *скотрљàо* ВЛ.

У овом случају први самогласник из групе налази се под акцентом.

Не долази до промене у следећим случајевима:

- йма д-ймаш саòнйце МЛ, да му саòпштим Тр.

37. 5. Група *ео*:

- *волèо* Би Ве Ка МЛ Ш, *довèо* Кн МЛ, *жйвèо* ВЛ З Кр, *нацйвèо* Кр, *прежйвèо* Би Ка, *повèо* Д З, *изгорèо* О Па, *тèо* Бо, *ћутèо* Бо Ћ, *клèо* Ш, *желèо* Во Д, *мрзèо* Л Па Тр, *бèо* ВП Д Кр МЛ, *цèо* Па Тр Ћ, *зеленèо* Би Кн, *полудèо* Бу Кн МЛ.

Акцентована група *ео*, која води порекло од *-ел*, веома ретко се сажима.

Неакцентована секвенца *ео* запажа се у материјалу:

- *вйдео* МЛ Кн, *зàлео* ВП Д, *зàузео* Би, *остàрео* Ш, *пòчео* З, *београцки* Во, *преобучèмо* Бу.

У сложеницама се каже: *нèобрано* грòжђе Ш, *Бедград* Бо З Ш.

37. 6. Група *ae*:

- *ажда̄е* Л, *ла̄е* МЛ, *преста̄е* Д, *оста̄е* Па, *неста̄е* З, *шурња̄е* Д, *оба̄е* Л, *преба̄е* Л, *он се ка̄е* Ве, *ће се пок̄ае* ВП.

Примери са неакцентованом дужином су следећи:

- *да̄е* Кн, *изврда̄е* Тр, *испуња̄е* Л, *ја се на̄ем* Ка, *прода̄е* МЛ, *разазња̄е* Во, *уда̄е се* Бу.

Секвенца *ae* добијена је губљењем интервокалног -j.

37. 7. Група *oe*:

- *дво̄е* Тр, *трдо̄е* Тр, *кдо̄е ка̄ко* ВЛ, *кдо̄е-де̄е* Ве, *мдо̄е* З Па, *мдо̄ема деца̄ма* Па, *напо̄е га* Та.

Интервокално -j испада и у следећим примерима: *ко̄ешта* Ш, *ка̄ко ко̄ем* Ве, *од ко̄е* Бу, *ко̄ем* Бу, *по̄еш* Па, *по̄ем* Па, *по̄едӯ* Кн, *сто̄едӯ* Л.

Неакцентована секвенца *oe* чува се у примерима:

- *Добрӣвое* МЛ, *Милӣвоев* Ш, *Милӣвое* Ш, *дбо̄е* Ћ, *Радӣвое* Ка, *Спа̄сое* ВЛ, *Ста̄ное* Д.

Обично се у групи нађу два вокала од којих је један акцентован. Тако је вокал под акцентом израженији у говору од суседног. За нијансу дуже траје и свакако је сонорнији. Други вокал је неизразитије сонорности, краће траје.

Приликом изговора два вокала у контакту свакако долази до промене облика резонатора, јер је говорни орган припремљен за изговор првог вокала и пре завршетка тог артикулационог процеса већ мора да промени облик како би се припремио за изговор наредног вокала. Просто се процес артикулације једног вокала не доводи до краја онако како би требало, а већ се изговара следећи вокал. С друге стране разумљиво је да је вокал под акцентом израженији од оног другог.

И даље, када се два вокала нађу у дифтоншкој целини може доћи до асимилационих процеса, при чему ће се један вокал прилагодити другом, или до уметања сонанта међу њих.

Секвенце у којима је на другом месту вокал и

38. Редуковано *и* забележено је у секвенци вокал + *и*: *зѣитин* Кр, *кѣиш* ВЛ.

Секвенце добијене губљењем гласа –ј–:

- *код мѡи* Л, *мѡи* сеља́ци Л, *мѡи* рођаци О, *мѡи* ми де́ца Д, *од мѡи* Л, *мѡи* јагњѣћи Ве, *да не одвоѡи* ВП, *да раздвоѡи* Би ВП, *да напоѡи* бѣкове Тр, *не постѡи* Во, *офицѣр и` пострѡи* Би, *своѡи* Бу, *од своѡи* Ка, *са своѡи* Ка, *твоѡи* брата́нци Л, *са твоѡи* кѡла Ве, *од твоѡи* д-ѡзнем Би;
- *Вѡин* З, *Живѡин* МЛ, *из Краѣне* Во, *напоѡим* ВП, *одвоѡим* Кн, *пострѡим се* у чѣту Ш, *пребрѡим* пѣре Ѓ, *са своѡим* Ка, *искрѡим* Ве, *прекрѡим* Бо, *Трѡица* Ка, *учи Трѡице* Ка.

Глас *ѡ* се фонетски изједначује са једном варијантом гласа *ј* која чини прелаз између ова два гласа.

Али, има и следећих примера у којима говор гласа *и* није редукован:

- *одвоѡити* од ѡста Во, *лѣжаи* Ш, *презалогаи* нѣшто МЛ.

У сантхију наилазимо на редуковање вокала *и*:

- *ја-ѡ* брѡт О, *ја-ѡ* жѣна Бо, *ја-ѡ* ти Д.

Секвенце добијене губљењем гласа –х– знају за кратко *и*:

- *куѡна* Бо МЛ Кн Та Ш, *зна* за *куѡну* МЛ, *само* у *куѡну* Кн, *дошли сабаѡиле* ВП, *ра̀но сабаѡиле* ВП Та.

Енклитички облик личне заменице 3. л. мн, који у књижевном облику гласи *их*, изговара се на следећи начин:

- *евѣ-ѡ* ѡду Л, *етѣ-ѡ* долѣзе МЛ, *нѣма-ѡ* па нѣма МЛ, *кад евѣ-ѡ* Бѡгари Д, *етѣ-ѡ* Нѣмци Д, *ја-ѡ* жѡлим Бо, *де-ѡ* бѣла кѡћа Ш, *па-ѡ* донѣсем ВП, *тѡ сам-ѡ* остѡвио Д, *нису-ѡ* волѣли З, *свѣ смо-ѡ* повѡтали ВП, *да-ѡ* сачѣкамо МЛ, *да-ѡ* поздра̀вим МЛ, *па-ѡ* срѣтали Бо, *мѡло-ѡ* што доби́ли Кн, *да-ѡ* зовѣмо Бо, *де-ѡ* срѣтоше Ка, *да-ѡ* повѡтамо Д, *па-ѡ* доведѣм ВП, *није-ѡ* стрѣфило Л, *ми смо-ѡ* волѣли Кр, *нѣма-ѡ* МЛ, *нека̀-ѡ* МЛ.

Из наведеног материјала може се закључити да је изговор гласа **и** редукован и да се фонетски изједначује са варијантом гласа **ј**.

Фонетске целине које подсећају на дифтонге ипак не добијају такву фонолошку вредност, јер углавном зависе од позиције.

Навешћу још неке секвенце чији је други члан вокал **о** или **е**:

39. Неакцентована секвенца *ао*:

-*бѐгао* Би Во МЛ Ка, *вѐровао* Кн Па Ћ, *глѐдао* МЛ Кн Па Ш, *зарђао* Ћ, *истѐрао* Бо ВЛ ВП, *зѐспао* Д, *лиџао* Ка, *мљвао* З, *искиџао* Ве ВЛ, *попраљао* Би Бу, *рљковао* МЛ Л, *упраљао* Л.

40. Неакцентована секвенца *ае* заступљена је у примеру *двасстљну* Тр.

У дифтоншким секвенцама које нису под акцентом *чини се* да се први вокал готово не чује. Други вокал у низу чува своју артикулацију.

Елиминација дифтоншких скупова врши се путем асимилације једног од вокала:

- *љзео-љзо* Бо Д З, *прљдао-прљдо* МЛ Кр Л, *пљорао-пољрао* ВЛ, *дљнео-дљно* Тр, *окљпао-окопљо-окљпо* Кн МЛ Кр.

Такође је забележено: *повѐзљ* Кн, *довѐзо* О.

Значи, ако дође до слабљења фонолошке вредности једног од чланова дифтонга, врши се елиминисање вокалских група.

Упрошћавање вокалских група

41. Под тим се подразумева да се самогласници у извесним позицијама не изговарају, углавном у неакцентованим слоговима. Тачније, у вокалским групама некада долази до померања артикулационе границе.

Хијат се решава губљењем / елизијом првог вокала.

Тако бележимо примере регресивне асимилације:

- самогласник *а* се губи у проклизи:

- *д-йдемо* Тр, *д-йдеш* Тр, *д-йду* Тр, *д-изађе* Кр, *ође д-ўзну* Кн, *д-укра̄ду* Д, *д-ўмре* Кн, *тѣла д-ўзне* Па;

дѣте Л, *нек оде* Ве, *нек дође* Ве, *нек цр̄кне* З, *з-овӯ година* Бу;

н-откуп Кн, *бйо н-онѣм* др̄вету Ка.

42. Група а +о > о

42.1. Неакцентована секвенца -ао (<ъл) сажима се у -о веома често у речи п̄сао > п̄со:

- *глѣам свѣј п̄со* Д, *кад сам тра̄жйла п̄со* Би, *нѣма п̄со* Би, *изгубйо п̄со* ВП.

42.2. Изједначавање самогласника а>о у корист самогласника о врши се најчешће у радном глаголском придеву:

- *пл̄ако* Би Бу Л Ка Тр (*пл̄акао>пл̄акоо>пл̄ако*), *йшо* Ве ВП МЛ Ка Кн Тр, *ј̄ахо* Во Ш, *р̄ѣко* Би Бу Ве МЛ Па Тр Ш Ћ, *п̄ошо* Ве Д Л МЛ Ш Ћ, *на̄шо* Бо Би ВЛ МЛ Па Тр, *з̄а̄шо* З Кр Ш, *цабайсо сам имање* Кн

42.3. У радном глаголском придеву у вокалским групама -ао > оо > о долази до прилагођавања, а онда се врши сажимање:

- *смр̄зо се* З, *тр̄ѣбо* Бо, *учѣстово* Тр, *гл̄ѣдо крос прозор* Бу, *нй се женӣю*, *него с̄ ўдо* Ка, *ста̄вљо се кўпус* Тр, *з̄а̄кло свӣњу* и *одро* Ш, *пр̄одо* цѣло имање Ћ, *дот̄ѣро* к̄ола пред ка̄пйју З, *двапут се оперйсо* код Обрена Л, *покйсо* ко мйш Кн, *ко нйки (као нйки)* Ш, *отйшо* у бр̄нйк (бранйк) Бу.

42.4. Промена -ао- > -о- запажа се у примеру:

- *с̄онйце (саонице)* МЛ, *стр̄ѣба* ВЛ Ш.

42.5. Ако је самогласник а под акцентом, изостаје сажимање:

- *им̄ао* Бу, *прод̄ао* Кн, *ка̄з̄ао* Кн Па Тр, *ор̄ао* Д З Кр, *коп̄ао* Кр, *зн̄ао* Л Ш, *ост̄ао* Би Бу Ве З Л Ш.

42.6. Група *-ао-* остаје непромењена у речима:

- *р̑аоник Ве, с̑аобраћај* МЛ (при изговору о је кратко).

42.7. Код именице *заова* група се сажима (ао>а) и добија се *з̑ава* на читавој територији.

Такво стање налазимо код Реметића у говорима централне Шумадије (1985:126-7), у Левчу (Симић 1972:152), Трстенику (Јовић 1968:45).

Поредбени везник *као* замењује се са *к̑а*: *сн̑им ја к̑а* д̑шло сам на ов̑ај д̑н т̑у и т̑у Та. У употреби је и облик *као*: *д̑ђе ми као* Д, *као* год он̑а МЛ, *так̑о као* Па.

Двоструки облици срећу се говору Жабара *ко, ка* (Реметић 1989:267), Левча *као, ка* (Симић 1972:152), Батовца *ко, као* (Бошњаковић 2007:156).

Самогласник *о* губи се из иницијалног положаја: *н̑ај (онај)* Д, *д̑ ти се д̑де н̑ај* к̑вар Д, *в̑о (ово)* Л, *м̑ети в̑о* на астал Л, *по-н̑ем* сокаку Би, *о-н̑ем* чов̑еку Би, *б̑ила на-пер̑а̑и̑ју* ВЛ.

Самогласник *о* може да се изгуби и на крају речи: *б̑или там д̑ол* Ве, *там д̑ол* Кр, *д̑о̑ји ов̑ам* Л. У примерима: *до-н̑е к̑уће* О, *у т̑о-дел̑ење* Бо самогласник *о* остаје из једне речи, а губи се из друге: *до он̑е, до-н̑е*.

43. Група *ау>у*

43.1. Вокалска група *-ау* упрошћује се у вокал *-у*:

- *нам̑ш̑ћу* Бо, *не ј̑ављу се* Во, *зав̑аћу* в̑ду из бун̑ара Ка.

До тога долази аналогичном према осталим глаголским врстама.

43.2. Губљење самогласника *у* види се у овом примеру: *не м̑о̑к* ти *к̑ажем* н̑шта.

43.3. Када група *ау* није у финалној позицији, остаје непромењена:

- *да зауст̑ави* к̑дла Би.

44. Група ае>е

44.1. Група *ае* остаје у нашем говору наизмењена у овим примерима:

- *тринаес-четрнаес* година имала *О*, *шеснаеста* крѣнѹла *Па*, *пѣтнаес* влѣшки сѣла *Тр*.

44.2. Ако је под акцентом један од наведених самогласника, група остаје:

- *двѣс* *З*, *шта предаѣ* *Па*, *осамнаест* година *Би*.

44.3. У бројевима се догађа асимилација и сажимање у корист другог вокала из групе *а+ е> е*:

- *тринаес* - *тринес* *Кн*, *петнаест* - *пѣтнес* *Тр*.

45. Група о+ а >а

У примеру *мѧ браћа* (моја браћа) интервокално ј испада, остаје *мѧа* браћа, долази до изједначавања вокала тако што се први управља према другом *оа>аа>а*:

мѧа браћа *МЛ*, *мѧ* браћа *Ве*.

После губљења *ј* у интервокалном положају новодобијена група гласи *оа*, али се понегде скраћује у корист другог вокала *оа>оо>о*:

мѧа мѧти *З*, *твѧа* сѣстра *Кр*, *мѧ* сѣстра *Бо*.

У речима страног порекла врши се сажимање: *оа >а*: *резервар* *Ш*.

У осталим говорима: Жабарима (Реметић 1989:221), у Левчу (Р. Симић 1972:86), у Трстенику (Јовић 1968:59) углавном се чују несажети облици *моа*, а у централној Шумадији (Реметић 1985:149) и у Ресави (Пецо-Милановић 1968:271) ређе се чују форме *ма*.

46. Група о+ е>ое

У генитиву и акузативу јединине присвојних заменица група *oe* остаје непромењена у финалној позицији: код *моџе* браће Бо, од *моџег* брата МЛ *моџега* стрица Ш, *твџега* Та Л.

Група *oe* се асимилује и сажима у медијалној позицији *oe>oo>o*:

моџ браћа Бо, код *моџ* браћа Ка, од *моџ* браћа Па, *моџа* ВЛ, *мом* МЛ, *овом* Кн, *твџ* З.

47. Група *e+ o> o*

У радном глаголском придеву, где се јавља финална група *eo*, забележено је:

- *уџо* МЛ Кр (узео), *доно* Ка Л Па (донео).

Кад је самогласник *e* под акцентом, сажимање се не врши:

- *тео* Ш, *смео* Та, *волео* Ћ, *појео* Ве, *ујео* га за прс Кн.

Нема сажимања у примерима у којима је померен акценат: *умрео* Л, *запео* Ћ.

Секвенца *-eo*, која води порекло од *-el*, мења се у *-o*:

- *видо* сам га ВЛ, већ је *обневидо* Л, *уџо* девојку из Мелнице Кр, *доно* браћно З, *йзно* га пред кућу З, *пдо* да ради Д.

Група *-eo* у финалној позицији именица сажима се у корист самогласника *-o*:

пџо ВП, Свџти *Ранџо* је жив свџтац Кр.

Уместо очекиваног *споразумеју* наићи ћемо на пример *споразуму*, при чему у презенту испада интервокално *-j-*:

споразумџју>споразумџу>споразуму Ве.

У овом крају се претежно употребљавају облици: *умџду* Вџ, *знаџду* Во (деталније у морфологији.)

48. Група *uu*

уу<(уху)>у: све је *у трџбу* О.

Ћзми нѣшто *уста* (у уста) Ш.

Вокал на почетку потоње речи се изоставља у изговору по принципу елизије.

49. Група у +о> о

У радном глаголском придеву финална група *уо* асимилује се и сажима:

- *д̄уно̄ вѣтар* Л, *пог̄ино* МЛ, *пл̄уно* ВП.

Сложени предлог *учи* гласи очи: *ѡчи* Божйћа Тр.

Ако је у овој групи први самогласник под акцентом, нема сажимања:

из̄уо О, *об̄уо* О, *ч̄уо* Ка.

У финалном положају секвенца *-уо* остаје непромењена:

- *об̄уо се* Бо, *ч̄уо* Бо, *де се д̄ѣнуо* Би, *изв̄р̄н̄уо* О, *м̄уноу* Д, *ск̄йноу* Па, *г̄урноу* Ка.

50. Група *-уо >у-*: баш *ӯчи* Мале госпојйне Ве, *ӯчи* Божйћа МЛ.

Група у+ е> уе

После губљења сонанта *ј* ова група остаје непромењена:

- *ш̄ӯе* Бу, *наре̄х̄ӯје* Л, *наре̄х̄ӯе* Ка.

Елизија се јавља у хијату: с-уд̄ам, т-уб̄ијем.

Потврде за изостављање самогласника е налазимо у следећем материјалу: тѣшко *м̄ѣн* Кн, *да с-уд̄ам* Ђ, *ја бр̄ж* за њим О, с̄а̄ћу *т-уб̄ијем* Д, *З̄а̄јчар* ВЛ.

У сантхију долази до губљења: *д̄и-м* Тр (да йдем), група *ие >и*, *да идем >д йдем >д̄и*ем >д-й̄м.

Група *-еа >е* уочава се у примерима *гл̄ѣј* Па (гледај), *погл̄ѣј* Кн.

Потврде за изостављање самогласника *и* где се препознаје синкопа:

Је л тако? Л (је ли тако?), кòлко кòшта? ВП, у чѣтри зѣда Бу, двајс чѣтри Ве, стãнте бре Бѣ, др̣ште Ка (др̣жете), ба́цте тò ВЛ, не бр̣инте се Ѓ.

Сажимање самогласника

51. Сажимање самогласника врши се тако што се два иста вокала спајају у један.

У неким примерима дешава се да је између тих вокала стајао сугласник који је испао, а два вокала се спајају у један под дугим акцентом:

аха-аа-а> махала-маала-ма̄ла Ш Ѓ, сахата-саата-са̄та Д, п̄ао с òраха Ка, с ораа - с ора̄ МЛ, сна̄ха-снаа-сна̄ Бо ВЛ, шурња̄ја-шурњаа-шурња̄ Би, Гр;

у сантхију: дакò МЛ (да ако).

52. Група ее (еје-ее-е) налази се у примерима: *јефт̣ӣњеје-јефтӣнее-јефт̣ӣње* Ве, *свѣдно* Л и у сантхију: *Дѣ?* ВП (где је?) *Дѣ прода̀вница?* ВП

Група ее (ехе-ее-е) има своју потврду у примеру: *стр̣ѣхе-стрее-стрѣ* Бо.

Најчешће је примера где је у презенту наставак *еде* и то у атематским глаголима:

јѣдем-јеем-јѣм Л, *ја се најѣм* Бо, ð̣ѣш да *јѣш* Би. *Мӣ ће да јѣмо* Кн, к̣уче ће да *ујѣ* З, д̣òђи да *јѣш* Кн, да̄ја̄ ми да *јѣм* Л.

У трећем лицу презента увек се каже *јѣду* Бо Ве Д З Кн Л Па Тр Ш.

Бројеви четрдесет и шездесет гласе у говору *чѣтрѣс* Бо Бу Ве Ка Па и *шѣсѣт* Би БО МЛ Ка Па Ш.

Удвојен самогласник *е* остаје у примерима из других категорија: *др̣ѣе* Д, *сѣе папр̣ѣку* Ѓ.

53. Група *ии* (*ији*) среће се у примерима:

у авл̣и О (авлији-авлиии-авл̣и), *кутӣца* МЛ, *артӣцу* Кн.

Такође се јавља у заменици чији-чи:

Чи си ти ма̀ли? Бо *Чи* бѣше? Ве *Чи* си плѣт прескочѣо? МЛ

Међутим, не може се поуздано тврдити да је и овде у питању сажимање (Белић 1960: 69).

Секвенца и (<ии) у изговору се не чује као двоструки глас, него као један дужи вокал.

Када се два вокала нађу у сантхију, чује се дужи вокал са прекидом, што указује да су ипак у питању два вокала:

Ови су *и* чѣкали. *Ка* Ѐди, јавѣи *и* да не чѣкају. ВЛ

54. Група оо >о

У првој групи глас *о* је настао сажимањем:

побарѣла дѣца свѣ, ВП *порѣла* Л.

У другој групи као да се осећа пауза између два самогласника. Акцент и дужина спречавају сажимање:

по̀рем Л, *поотвѣрамо* сва вѣрата Ка, *поодмѣкли* Кр, дѣца *про̀дѣла* Би.

охо>оо>о

Овакво сажимање извршено је у примеру:

- *по̀ђани* (похѣђани) *по̀се до̀ђу по мла̀ду* (Тр).

Чује се у говору и по̀ђани, али је обичнији први пример у коме је очигледно шта се у језику догодило. Квантитет акцента упућује на извршену контракцију после губљења гласа *х* међу истим вокалима.

ојо-оо-о

Према наведеном обрасцу испадање интервокалног *j* и сажимање види се у конструкцији:

с мѠм женѠм Ћ (с мојом-моом-мѠм).

ХИЈАТ

55. Вокалске групе уклањају се на четири начина:

- а) елизијом;
- б) сажимањем;
- в) развијањем прелазних сонаната в и ј;
- г) десилабизацијом.

Елизије вокала

56. Овакве појаве срећу се у посебним условима: једним истим вокалом завршава се прва и почиње друга реч:

- *бѣо-цачѣр* О, *дѠно-дѣло* ВЛ, *ѣшо по-нѣм пѣрку* ВЛ, *прѣтио по-нѣм кѠмшѣје* Та.

У изговору се изоставља вокал на почетку потоње речи. Када је тај вокал под акцентом, обично се изоставља претходни:

- *как-Ѡћеш* Кр, *кад те нѣрод ѣзне-ѣста* Ка.

Елизија вокала је веома фреквентна у овом говору. Грађу ћемо изложити према вокалу који се губи.

Вокал а

56.1. Најчешће се изоставља у везнику да:

- не мѠж *д-ѣдемо* ВП, мѠбра *д-увѣдемо* у рѣд О, немѠ *д-удѣриш* Д, *ка ће д-ѣдемо* на вѣшар Кн, *д-умѣтимо* белѣнца Л, замѣл *д-оцѣчѣ* прсте Тр, *па д-остѣне* сѣма Д.

До елизије долази увек испред речи која почиње вокалом.

Остали случајеви у којима се елидира вокал **а** су:

- мѡра да *г-умѣсимо* Кн, тѣли да *г-убију* Ш, тѣли *г-остаѡе* Во, *са ће г-убију* МЛ, пўштили *г-ови* О, *з-инат* Кр, натоварили *н-она кѡла* Ѓ, стоји *н-ону раскрсницу* Кн, *п-ѡдма* на телефѡн Ве.

Вокал е

56.2. Ова појава је ограничена лексички и граматички. Дешава се у краћим облицима заменица и глагола, као и у речцама:

- не мѡгу да *в-остаѡим* Кн, не мѡж да *н-отрпи* Тр, мѡгли да *н-ухвате* Кр, мѡгли да *н-убију* Ш, *н-умѣм* да хѣклам Ѓ, рѣкли да *с-удала* МЛ, *да с-окѡти* кўчка Ве, *да с-омаци* мачка Ве, нек *с-учлани* МЛ, *да с-ожѣни* млад З, *да с-уда* без мираза З, *д с-одморим* Ш, нѣће *с-остаѡи* ВП, немѡ *с-ударате* Та, он ће *т-остаѡи* Бо, *кад с-увате* да се бију МЛ, *не мѡш с-окани* ВЛ, *ће му с-омакне* столица Ѓ.

Елидирани финални вокал у облицима глагола хтети:

- Оћ-и* да изађе Ш, *ћ-а* паднеш у вѡду Бу, *оћ-и* да појѣ ВЛ, ѡни *ћ-изгину* ВП, *нећ-а* слўша Ве.

Вокал и

56.3. Апострофом је означено одсуство вокала и:

- Шта *с` ти* чѡо? МЛ, Шта *с` ти* мислиш? Д, *`Ес`* подлила сир? ВЛ, *`Ес` ти* пала с крўшке? Па;
- Што *се нис`* удала за њѣга? Ка, Што *нис`* остаѡила кўпус? ВЛ.

У наведеном примеру обележеном са *`ес`* ради се о помоћном глаголу *јеси* и упитној речци *ли*. јеси ли.

Вокал о

56.4. Забележена је неколицина примера:

ак òћеш Бо, ак нѐћеш Бо, нег да слàже МЛ, как òће Кр.

Вокал у

56.5. У помоћном глаголу јесам изостаје вокал у:

- Штò *с` ти* овàке чарàпе? Бо

Елизија је веома фреквентна појава у нашем говору, али нису сви вокали у подједнакој мери заступљени.

Ареал ове појаве утврдили су Р. Симић (1972:159) и Реметић (1985:121).

Редукције вокала

1) Афреза

57.1. Вокал а се губи у иницијалном положају речце *ако*:

к òћеш дóћи, ко нѐћеш, немò ми се јàвљаш З, *ко рáдиш* ће да ймашѢ, *ко не рáдиш*, ће гладујеш Бо Тр Ѣ, *ко мѐн слагàли*, лажем и ја тѐб З ВЛ, *ко не посáдиш*, не мòш се прѐми З Ш, *ко не буде кйша*, све йзгоре Та.

Вокал *а*- се губи када се налази у иницијалном положају именица:

Свѐти *Рáнђо* Ш, о Светòм *Рáнђелу* ВЛ, прòстрла *суре* Д, ставила на-*стáл* Кр, била у *патѐку* О, посадѐли *спарàгуз* у бáшту Кр.

Облик *патека* има веома широк ареал објашњен код Реметића (1985:129).

57.2. Вокал *е*- се редукује у речима:

вакуйсали га Тр, *тѐ* ти га чòвек Ве, *тѐ* ти га милицáјац Ве, *тикѐта* му на мàјици ВЛ, *палѐте* се жутѐ Ве.

Редукција вокала *е* позната је у Батовцу (Бошњаковић 2007:159), централној Шумадији (Реметић 1985:129), Жабарима (Реметић 1989:271), Левчу (Симић 1972:161), Трстенику (Јовић 1968:46).

57.3. Вокал *о*- се редукује у следећим примерима:

по-нѣ рупчѣге О, вѣм-онѣм Кн, бѣг да му дѣшу прѣсти Та Ш Ћ, номѣд сам чѣо Би, кѣ тѣднем у Салѣковац ВП, тѣднем у Кѣчево ВП.

Афереца вокала о распрострањена је и у другим говорима интересантним за наше поређење: Батовац (Бошњаковић 2007:161), Левач (Симић 1972:161), Ресава (Пецо - Милановић 1968:255), Трстеник (Јовић 1968:46), централна Шумадија (Реметић 1985:130).

57.4. Вокал *у*-изоставља се у речи *зѣнгѣје* (узенгије) МЛ.

2) Синкопа

58. У одричном облику глагола првог лица сингулара презента долази до испадања медијалног вокала:

- *нѣм појма ВЛ, нѣм дѣ д-ѣдем Мл, нѣм с чѣм да рѣдим Ка.*

Изостављање вокала *-е-* имамо у другом лицу сингулара презента глагола *моћи*:

- *не мѣш још да јѣш Би, не мѣш д-ѣѣш Би, не мѣш д-урѣдиш Д, не мѣш да рѣдиш у рѣке О, не мѣш д-изѣчиш занѣт Бо, не мѣш да глѣдаш Кн.*

Проф. А. Белић облике *мош* и *не мош* објашњава аналогичном према облицима *оптатива* (1905:315).

Проф. Ивић даје тумачење у коме тврди да се ради о гласовној појави редуковања *-е-* (1952:322).

У заменицама за количину и прилозима изоставља се самогласник *-и-*:

-*кѣлко дѣш Д, кѣлко ѣмаш гѣдина Тр, само кѣлко смо дѣшли Па, пѣсле нѣколко гѣдина З, дѣј кѣлко ѣмаш Кр, кѣлко мѣжеш и кад мѣжеш Бо, кѣлко му бѣло гѣдина Л, кѣлко ѣма дѣнѣ кад ми дѣша у нѣс силѣзила Кр, кѣлко ми пѣт тѣле лѣщало Кн, кѣлко сѣтѣ МЛ, кѣлко си урѣдѣо О, кѣлко кѣштѣло Ћ, кѣлко долѣзи на свѣдбу Тр, кѣлко дѣнѣ ѣма до слѣве Бу, кѣлко сам срѣћан Во, кѣлко је температѣра Кр, нѣколко сѣтѣ пѣдала кѣша МЛ, нѣколко дѣнѣ нѣма стрѣје Та,*

нèколко књига је *прòдато* Па, *нèколко* њих О, *нèколко* тањира разбијено ВП, *нèколко* цура Л, *нèколко* чипки ми на крèденцу Би.

Поменути прилози и именице употребљавају се и у другом облику са *-и-*, али знатно ређе:

- *кољико* је само вòјскè било Би, *нèколико* гòдина су прòшле Ш, *тољико* је *остàрео* Л, доби́ли смо слèдовање *овољико* Па.

Изостављање гласа *-и-* у другом лицу плурала императива јавља се у примерима:

- *бèште* МЛ, *до́ште* Л, *свр̀нте* овàм Ћ, *остàвте* тò Па, *извòлте* Би Ве МЛ О Па Ћ, *мáнте се* ðрава пòсла ВЛ, *бèште* тàм З.

Не може се поуздано тврдити да ли је реч о органичењу само у дистрибуцији вокала **и**. Забележени су и примери са *-и-*:

- *вр̀шите се* Бо, *зòвните* Во, *прѝђите* Бо, *почѝните* Ш, *ста̀ните* Кр;

немò *се држ́ите* ВП.

Синкопа је појава присутна у свим говорима са којима вршимо поређења.

3) *Апокопа*

59. Крајњи вокали се не чују у изговору у следећим примерима:

- *ја бр̀ж* одòвуд Би З, *бр̀ж* одòнуд Би, *бòш* сачувај Ка Кр Та Па Ш Ћ, *мèн* да не кáже Ка, *ни́* ме волèла МЛ.

У везницима и речцама изоставља се *-и*.

Везник *али* често се изговара као *ал*:

- *лèпо*, *ал* млòго ску́по на пи́јац Д, било дòбро, *ал* кад дòшли Бугари Л, мòго с` да се глèдаш с мòмкем, *ал* не смèш да се л̀убиш Л, *ал* је дòшо ко *кèц на десèтку* Кн, *ал* òза м̀ирè т̀р̀ста в̀ирè ВЛ, *ал* òн р̀ади на све *стра̀не* З.

Везник *или* се скраћује:

Ил остајеш, *ил* одлазиш? Та Ш.

Речца *ли* налази се у облику *л*:

Да л ће да бидне? Ка *Је л* ће да дође? Ка *Да л* има оружје? Ве *Да л* ће д-
умре? Бу *Да л* беше ономад? Кн, али и:

Нешто слично, шта *ли* беше? Ка, Разумеш *ли*? О

Финални вокал *-и* у речци (ј)ел(и) се изоставља:

Ел ти се укиселио кџупус? Во *Ел* има нешто за мене? МЛ *Ел* му се допадаш?
Ве *Ел* ђеш, ел нећеш? МЛ *Ел* ти то мџн ѓзбиљно? Во *Ел* д-идемо? Д *Ел*
седј код кџе? Ш *Ел* још жив? Ш *Ел* ђе овѓ ел не? Кн *Ел* пѓва и сад? З *Ел*
ѓтиде напоље? Па, али ретко у раставном везнику:

Понесѓмо тамо *јели* сѓра, *јели* кокѓшку, шта има Л.

Примери са изостављеним вокалом *-и* у везницима:

Нит има жѓну, *нит* ништа Би Д *Нит* имаш да појѓш, *нит* да попѓјеш Тр.

Речца-везник *нити* има примере са *-и*:

Нити долѓзи, *нити* се јѓвља Тр З.

Императив другог лица сингулара гласи:

Бѓц то дѓте! Ка, *Дрѓш* тог лопѓва! МЛ

У другом лицу сингулара презента глагола *моћи* чује се:

Мѓш ти да изѓђеш Бу.

Презент глагола *моћи* двојако се употребљава:

Не мѓгу се сѓтим. Бу, *Не* мѓгу д-отвѓрим врата. Ш, *Не* мѓгу и запѓнтим имѓна.
Тр, *Не* мѓг ти кажем Бо, *не* мѓг га заборѓвим ВЛ.

Глагол *хтети* у презенту гласи:

-*нећу се свѣћам*, МЛ, *нећу ви преговѣрам* Та.

Примери без крајњег -у преузети су из материјала:

-*нећ* да полѣгѣју, Ћ, *нећ* се изуѣвѣју на̀поље Ве.

Покретни вокали

60. Ова појава примећује се у разним врстама речи; нпр. у прилошким речима вокал у финалној позицији често се не изговара.

Изостављање крајњег вокала забележено је у месним прилозима:

йшли *куд* ђеш ВП, *ѡткуд* Кн, *ѡтѡд* Д, *ѡтуд* З, увилѣзи на капѣју *ѡтѡд* МЛ, трајѣо га *свуд* Ка.

Много су чешћи примери где се крајње -е не чује:

ѣјде да ѡтѣднемо *гѡр* МЛ, долѣзимо *ѡдозгѡр* Кр, Нѣмци бѣли *гѡр* Л, нѣкад смо жѣвѣли *гѡр* Бо, йдемо *гѡр* да ѡбѣремо кукуруз Кн, вѣдим *гѡр* де горѣ нѣка вѣтра Ћ, *гѡр* на мом тавѣну свега йма Ка, *тѡрам* гѡр на тѣван Во, праце ймамо *гѡр* у ѡбѡру З, *гѡр* на сокак Д, *гѡр* по више грѡбља МЛ, да се скрѣшим кад *се гѡр* пѣњем Д, *гѡр* ми је сѣло Ћ, *гѡр се* прѣпо, ѣле га знѣле ВП; *гѡр* рѣшну и паде Кр; *гѡр* је тѡрио на̀ѣве Во, *гѡр* ће сви да ѡтѣднемо Би; *гѡр мѣту слику на чекмѣже* Бу;

ево *дѡл* је игрѣнка ВП, йдемо *дѡл* на вѣшар О, тѣмо *дѡл* ме дѣда чѣкао Л, *дѡл* код рѣкѣ се чѡвѣле ѡвце Д, дѣца ни се игрѣла *дѡл* Би, там *дѡл* ВЛ, код комшѣке *дѡл* Кр, шкѡла је у сѣло *дѡл* О, тѣмо *дѡл* се дѣле пѣнзѣје Та, то се заврѣгло у траѡвѣ *ѡдоздѡл* Бу, *дѡл* под кѡћу ми смо направѣли лагѡм Бо, *тѡрам дѡл* у пѡдрум Тр, *дѡл* йма вѡде на клѣденцу Ве, *дѡл* рѣстѣ жбѡње Ка, там *дѡл* ми ливѣда ВЛ, ѡвѣм *дѡл* долѣзе сви на пѡток Д, *дѡл* сам бѣшту прѣвио О, ѡвѣм *дѡл нѣма шѡме* Бо *дѡл* ми паде зѣкерна Ка, *дѡл* ми плетѣдѡ чарѣпе Ве.

Крајњи вокал -е јавља се у прилозима горе, доле:

Његѝви су *гóре* до колибе Ш, *гóре* до колибе Ћ, прокишњава *одозгóре* Л, ћерамѝда пãла *одозгóре* Во, изѝо се *дóле* Кр, остãо *дóле* Би, код продãвнице *дóле* Бу, отѝшно *дóле* код девѝјке ВП.

Финално -о у прилозима *овамо, онамо, тамо* је факултативно.

Примери у којима се глас *о* губи у изговору:

час *овãм*, час *онãм* Во, свѝ стãли *овãм* под шãтор Тр, мѝ смо бѝли *овãм* Та, брж *овãм* О, врђи се *овãм* Бу, *овãм* се не излѝва вѝда Во, чѝла сам *да овãм* пãдала кѝша Л, дѝђи *овãм* да те пѝтам Бу, ѝћу папрѝку *овãм да* стãвим Д, *овãм* спãва, *овãм* учѝ Д, што ми *овãм* у кѝћи не трѝба З, остãдо *овãм* на имãњу Во, *овãм* дѝђи ВП, *онãм* остãви ствãри Кр;

Онãм је стãвио кромпѝр Кн, ѝћу д-ѝдем *онãм* Бо, мѝни је *онãм* зѝма О, дѝца остãла *онãм* код свѝкрве З, књѝга ми *онãм* Д, телевизор ми *онãм* Па, *онãм* сам вѝдо кѝрјака и зãјца МЛ, *онãм* ми искочѝо срдãћ Ћ; *онãм* ми кѝр дѝго фазãна Ћ; *онãм* је гњѝздо од родѝ Д; *онãм* ми кѝрпа остãла Кн, жѝна ми се загубѝла *онãм* Тр, *онãм* ми сврãка ицѝпãла јãјца *кокошѝња* Ве;

Поглѝј *тãм* Би, остãли *тãм* Би, игрãли се *тãм* на ливãде Бу, тѝ не стојѝ *тãм* МЛ, лãсте *тãм* летѝ на тã крај ВП, *тãм* ја мѝћем све онѝ што је изãбано ни Бу, отѝдо *тãм* у бѝли свѝт ВЛ, *тãм* све пãкујемо дрва Кр, *овãм* ми кѝћа, а *тãм* стѝка О; *тãм* ми долãзи полиција ВЛ, *тãм* мѝћам јãјца Кр, а *овãм* ћу да насãдим кѝчку Кр; *тãм* ми нестãло пѝле З, *овãм* ми лѝпцало плѝвче Кр; *тãм* ћу да сѝјем жѝто, а *овãм* чичоглѝдак Тр; *тãм* ми комшѝја ѝро Бо, *овãм* ћу да рѝљам Бо;

Примери у којима се вокал -о изговара:

Овãмо у шљивãр МЛ, *овãмо* у шкѝлу Бу, *овãмо* у сѝло Кн, ѝд *овãмо* Бо, *дѝћ овãмо* Бо, *онãмо* у мãлу Ка, *онãмо* у Лескѝвац Ћ, *онãмо* бѝли Бу, *онãмо не* довѝли Л, *тãмо* се игрãло до зорѝ Тр, водѝо сам бригаãду *тãмо* Кн, Ди сте пѝшли *тãмо*? Па, од онѝг човѝка *тãмо* Ве, свѝ бѝли *тãмо* ВЛ, *тãмо* код девѝјкиних Бо, *тãмо* бѝли дѝсет гѝдина Бу, вѝди онѝ *тãмо* Во, *тãмо* код њѝјзиних Бо, тѝри то *тãмо* Би.

Факултативни изговор крајњих вокала забележен и у речцама:

Кàмо да вѝдим? Во, али и: *Кàм* се денуло онò деће? Д, *Кàм* пàре, *кàм* рòба? Ка, *Кàм* ти је војнѝк? Ш.

Сàмо у капѝју да не удàри с кòлима ВЛ, али и: *Сàм* из һòшак у һòшак Бу, *сàм* се скањерава З, *сàм* из куће у магàзу О, *сàм* пàзи на те артије Д, *сàм* сам нѝга волèла за вèк ВП, *сàм* да је здравље, па све остàло Би, *сàм* да нисам такав чòвек ВЛ, *сàм* сам вѝдео нѝву и мотѝку у живòту Бо, *сàм* нѝ гебенѝшем ВЛ, *сàм* су ми дèца нàда у жѝвот Кр, *лàни* је сàм родѝла шљѝва Бо, *сàм* ћу да рекнем Ћ.

Нека зовè ког ðће Па, али и:

Нек дà бòг, нек прѝча Кн; *Нек* нѝшто шѝшне, ја ћу да прецр̀кнем од стрà Ћ; *Нек* дòђе јутре Ве, *Нек* ми дòђе, кај она тѝб МЛ; *Нек* ми запѝва пѝсму са прошѝвине Л; *Нек* ме изè бòлес, ако лàжем Бу, *Нек* мѝте гр̀не на шпòрет Бу; *Нек* му пошàље àбер О, *Нек* је на здравље, Бо.

Веома је честа употреба личне заменице у зависним падежима, и то у облику *мен*:

Мѝн су звàли на свàку игранку ВП, *мѝн* ће да р̀кну Кн, кад *мѝн* затр̀ебају Тр, *мѝн* кућа бѝла на бр̀до Л, Шта ће *мѝн* тр̀епавице кад нѝмам ðчи? З, *Мѝн* се свиђàла Драгòјлова сѝстра. Па, *Мѝн* нѝсу дàли д-̀узнем девојку. Бо, Дòшо *мѝн* кòмшија на ракицу. Ве, *Мѝн* јуч̀ер кра̀ва р̀итнула. Ш, *Мѝн* дòђе да д̀игнем р̀уке од свѝга. Ш, *Мѝн* је све дòбро, фала бòгу. Л, *Мѝн* нѝшта не боли. О

Такође лична заменица *ти*, осим облика *тебе*, налази се и у облику *теб*:

Тѝб није дòбро. Кр, *Тѝб* ће дòћу гòсти. Ш, *Тѝб* нѝсам вѝдео на вàшàру. МЛ, *Тѝб* је бòље там, нег óвде. Ка, *Тѝб* сви вòле у с̀елу. МЛ, *Теб* није лѝнос у кр̀в. Кн, *Тѝб* је мàти удàрала ч̀уком у гòјзе. Кн, Пошт̀ено р̀ади па ће *теб* да дà бòг. Ка, *Тѝб* у мò куће није срамòта, МЛ.

Заменица *ко* употребљава се чешће у облику:

Кѡм да причаш? МЛ, *Кѡг* сам тѡ срѡо? ВЛ, *Кѡм* да говѡриш? О,

Ком да веруеш? Л, Ком да се повериш? Ка.

Поменута заменица употребљава се и у свом обичном облику *коме, кога*:

Кѡме да се прѡвдам? ВЛ, *Кѡга* сам уврѡдиѡ? Д.

Глагол *јесам* у трећем лицу презента гласи јесте и јесје:

Јѡсте лѡпа, ал је лѡња. Кр, *Што* јѡсте, јѡсте. З.

Јес`је по његѡвом. Кн, *Јес` је* рѡжна, ал дѡбра. Кр, *Јес` је* ономад бѡло ѡблично. МЛ, *Јес` је* код мѡн дѡбро. ВЛ, *Јес` је* вѡдѡла га за нѡс, *код очѡњег вѡда*. Бу, *Јес` је* тѡ кад чѡвек ѡће да отѡдне. Д, *Јес` је*, сад дрѡго врѡме. Л, *Јес` је* бѡло на светѡга Јеремѡју. Д.

Речца *хајде* чешће се употребљава у облику *ајд*:

Ајд пожѡри нѡпоље. Во, *Ајд* ми дѡј кѡву под астаѡлом. Бу, *Ајд* ти напрѡд, а ја ћу за тѡб. Во.

У облику *ајде* поменуте речце, примећује се да је **и** редуковано:

- *ѡиде* д-ѡдемо на Млѡву ВП, *ѡиде* да вечѡрамо Ка.

Хапнологије

61. Изостављање читавог слога у изговору није тако честа појава у српском језику.

Забележен је пример:

рѡтни валид (*ратни и*нвалид) Ш.

Дрѡгем пѡре јѡфтѡње, а његѡ вѡће (*његове веће*) О.

Испадање читавих слогова уочава се у глаголским облицима:

да виш слѣке Та, *ѿма да виш* Та, *ће да виш* свѳга Бо, *виш* како лѣпа девѳјка Тр, *диѳ се* д-ѿдемо на пѿјац Во, *диѳ се* МЛ, *диѳ се* из кревѳта Л, *диѳ се* на нѳге Па, *ај д-ѿмо* тѳмо Тр, *д-ѿмо* на ваѳар Ђ, *д-ѿмо* да пазѳримо Бу, *д-ѿмо* у црѳкву јѳтре ВЛ, *чѳк овѳм*, *чѳк онѳм* Кр, *чѳк* да се очѳшљаѳ лѣчке Кр, *чѳк* д-ѳзнем вѳду Л, *чѳк-чѳк* О.

Одрични облик глагола хтети гласи *нећу*. Овде су забележени примери са *не* за прво лице презента:

не да прѳчам Бо, *не да* говѳрим Ве, *не да* се лѣчим Л, *не да* плаћем Па, *не да* г-остаѳвим Би.

У осталим лицима презента одрични облик глагола хтети гласи *не*:

не да кѳпе кревѳет МЛ, *не да* слѳшају Бу, *не да* ме шѳдлују З, *не да* ми прода Ве, *не да* ми кѳпи каѳут Бу, *не да* ме запѳсли ВП, *не да* се јѳви Во.

Придев *свети* изговара се и у редукованој форми:

бѿо С тѿ Рѳнђео, *мѳ слава*, Та на *С тѳг(а) Никѳлу*, МЛ на *С тѳга Рѳнђела* Ве.

Примери хаплоглогије срећу се у другим говорима: у централној Шумадији (Реметић 1985:135), Левчу (Симић 1972:174), Трстенику (Јовић 1968:49), Батовцу (2007:163).

ЗАПАЖАЊА О ФОНЕТСКИМ ОСОБИНАМА ГЛАСОВА И ФОНОЛОШКОМ СИСТЕМУ

ИЗГОВОР ВОКАЛА

Када анализирамо изговор вокала у говору Млаве и поредимо га са околним говорима, закључујемо да ресавско говорно подручје има доста стабилан вокализам, осим вокала *ě* и *ǫ* који су отворени.

Изговор затворених вокала није потпуно уједначен. Он се протеже од нешто затворенијег до дифтоншког.

1. Забележени су икавизми шумадијско-војвођанског типа. Подељени су на аналошке и фонетске.
2. Примери аналошких икавизама пронађени су у следећим облицима: Д-Лсг. именица друге деклинације, Д-Лсг. личних заменица, Лпл. именица прве деклинације, Исг, Г-Д-И-Лпл. заменичко-придевске деклинације.
3. Потврде фонетских икавизама пронађене су у језичком материјалу: у компаративу с наставком *-ији*, одричном облику гл. *није*, прилогу *ди* и у именици *гријота*.
4. Ијекавизми су забележени у факултативним облицима заменица са формантом *гођ*.
5. Поред уобичајеног рефлекса *у-* јавља се српкословенски или рускословенски *ва-*, што указује на постојање полугласника.
6. Сонант *р* може имати и вокалску функцију. У различитим позицијама у речи различито се изговара, тако да се јављају фонетски варијетети.
7. Дифтонгизација и проблем фонолошке егзистенције дифтонга огледа се у

неизразитом изговору вокала, у групама *ау*, *еу* и *оу*.

8. Када се у групи нађу два вокала од којих је један акцентован, онда је вокал под акцентом израженији у говору од суседног. За нијансу дуже траје и свакако је сонорнији. Други вокал је неизразитије сонорности, краће траје.

9. Секвенце у којима је на другом месту вокал *и* указују на то да је изговор гласа *и* редукован и да се фонетски изједначује са варијантом гласа *ј*.

10. Упрошћавање вокалских група врши се углавном у неакцентованим слоговима: у вокалским групама некада долази до померања артикулационе границе.

11. Хијат се решава губљењем / елизијом првог вокала: *д-идемо*, *д-узну*.

Следеће вокалске групе упрошћавају се у правцу другог вокала у низу: *а + о > о*, *ау > у*, *ае > е*, *о + а > а*, *о + е > ое*, *е + о > о*, *уу > у*, *у + о > о*.

12. Сажимање самогласника врши се тако што се два иста вокала спајају у један. У вокалским групама са сугласником у средини, долази до испадања интервокалног сугласника а потом и сажимања вокала: *аха-аа-а*, *еје-ее-е*, *ехе-ее-е*, *ији-ии-и*, *охо > оо > о*, *ојо-оо-о*; *оо > о*.

13. Елизија вокала је веома фреквентна у овом говору.

14. Јављају се редукције вокала и то као: афереза, синкопа и апокопа.

15. Појава покретних вокала примећује се у разним врстама речи; нпр. у прилошким речима вокал у финалној позицији често се не изговара.

16. Личне заменице се употребљавају у облику *мен*, *теб*.

17. Хаплоглогија се јавља у глаголским облицима: *видиш-виш*, *нећу-не*.

ПРИНЦИПИ ФОНОЛОШКЕ ДИСТРИБУЦИЈЕ

62. За проучавање фонологије интересантно је посматрати распоред најмањих језичких јединица – фонема. Резултат еволутивних процеса јесу и поремећаји у дистрибуцији, те тако и долази до дијалекатских разлика. Тако се посматрају гласовни процеси који су учинили да једна фонема ступи на место неке друге, или се две фонеме стапају у једну, или долази до ликвидације неке фонолошке јединице.

Ако једна фонема ступа на место друге, реч је о супституцијама.

Која ће гласовна промена бити извршена, зависи од позиције и од семантичког и структуралног момента.

Дистрибуције

Супституције

О заменицима гласа јат

63. У говорима косовско-ресавског дијалекта замена ђ (јат) је доследно екавска (Караџић, 1898:22) са врло мало изузетака (Белић, 1929:1072, Ивић, 1957:100). Међутим, наша грађа показује да се у северном поддијалекту косовско-ресавског дијалекта, којем припада и говор Млаве, срећу и икавизми у неким категоријама и речима.

а) Примери екавске замене:

- *снѐг вѐје* Би, *грѐјемо се* Кн, *грѐјемо* ракију Л, кад^т *сѹнце изгрѐје* Па, *нѐће се загрѐје* ВП, *огрѐј (огрѐи) се* Бо, *сѐјем* Ве, *п̀али у смѐј (смѐи)* О, *угрѐјеш* Ђ;

б) У компаративу придева ђ је замењено са *е* или са *и*:

- *јѐфтѝње* З, *најглавѝи* дѐктор Бу, *овѝј још паметѝи* Та, *старѝи* ВЛ.

Облици компаратива и суперлатива настали су на следећи начин:

главњији > главњии > главњи; старији > стари и > старй.

Глагол нисам остаје исти као у стандардном језику.

в) Предлог *пред* јавља се и у облику *прид*:

- *прид вече* Би, *при-сору* Тр, *дйже се при-сору* Кр, *прид мрак* Д.

г) Именица *секира* чешће је у облику *сикира*:

Он *ћупи ону сикйру* па *удри Ш*, *узо сикйру* па у *шуму Кн*, *сикйра* му за *вратом Л*, *пднели смо сикирче Та*.

Наводимо још два случаја паралелне употребе:

- И то се Илйја *секира* Бу, *нйшта се тй не секирај* Ђ, *мети сикйру* на *пањ Во*, *сикираџија* мён *бдлес дднела Бо*.

У примеру *оскуђевам* Ђ је замењено са е, а претходни консонант је умекшан:

- *била криза* па *смо оскуђева*ли Л, *дни су у мндогом оскуђева*ли Ве.

У трстеничком говору замена *ё* у *е* није доследно остварена: *нисам-ниси-није*, поред *несам*; ређе се чује *старй*, *млађи*; са већом фреквенцијом предлог

пред у односу на *прид*: *пред мрак-прид мрак*, *прид кућу* (Јовић, 1968: 53).

Ресавски говор поклапа се са нашим у облику глагола *нисам*; упитни прилог за место гласи *где*, *ге*, *ди*, *ги* (код нас нема *ги*); екавски рефлекс *ё* јесте *е* у старёи, али у другим случајевима компаратива гласи: *богађи*, *старйи*; префикс *при* замењен је префиксом *пре*: *претйснула*, *презйвље се*, *пречџкај* (Пецо-Милановић, 1968: 259).

Осим уобичајене замене самогласником *е*, у примерима: *врџме*, *разумџмо*, *поцџпао*, *млџко*, *дџ су*, *дџ је*, место *ё* у Ђердапској зони имамо рефлексе: *нисам*, *нису*, *старйи*, *здравйји*, *ди си*, *ди је сређа*, *ги си* (Пецо, 1972: 185).

У говору Жупе заступљен је екавски рефлекс *јата* у компаративу стареји, у дат.-лок. једнине типа *жене, по шуме; мене, о тебе*.

Говор Млаве слаже се са говором Доње Мутнице у наведеним рефлексима *ѣ* (Ракић-Милојковић, 1987: 35).

А) Вокализација сонанта *в->у-* чува се као и у другим штокавским говорима. Тако је употреба речи *Ћскрс* веома уобичајена, али се у поздравима чешће употребљава облик из црквеног језика *вѣ>ва*:

- *Хрїстос Вѣскрс* Би, *Хрїстос Васкрѣсе* Д, *Хрїстос Воскрѣсе* Ђ, *Йшли смо* у цркву *кад Вѣскрс* Бо.

Б) С обзиром на дијалекатску употребу суфикса *-лац:-оца* у именицама типа вршилац, спасилац долази до уопштавања па се за основински облик усваја облик на *-оц*:

- ђн је дуго бїо *спасїоц* на Млѣви МЛ, његѡв ѡтац је бїо *ронїоц* Бу, побїли нѣки *кѡц* докле имање О, ичупѣли *кѡц* и-землѣ Во, поломїо јѣдан *кѡц* Ка.

В) Именица понедељак гласи *понедеоник* (*понедел-ник > понедеоник*, -л>о, а уторак > уторник < *вѣторник*, *вѣ* > у:

- дѡшли у *понедеѡник* З, сѣтра је *понедеѡник* Па, од *ѡторника* до *ѡторника* чѣкам лекара Тр.

Непостојано а

65. Употреба *непостојаног а* очигледна је а у облицима именице сан:

- нѣмам *сѣна* Ђ, у *сѣнуму* дѡђе Бо, *прїчѣо му сѣнове* Во.

Супституције вокала

66. Под заменом вокала подразумева се да у говору Млаве изговара један вокал на месту где се у књижевном језику изговара други. Вокалска одступања нису занемарљива у говору испитане територије. Сви вокали могу бити замењени.

Вокал е

66.1. Вокал е супституише се вокалима а, и, о.

Вокал *е* уместо *а*:

- *јеребицу* Ве, *преко катастера* Д, *ћеремйда* Л, близу *швајцерске* границе *Та*, *послужѣвник* Бу, *стелáжа* Па;
- *ѣктер* ВП, *кермын* Кн, *Мерина* Л, *серди́на* Па, *цендари* З;
- *ћутѐо* О.

Супституције у неких прилога су морфолошког порекла: *са̀де*, О *свѹде*, Бу *ка̀де*, Па.

Промене а>е иза палаталног сонанта: бр̣шљен Бо.

Вокал **е** уместо **и**:

- *вельушка* Би, *летур̣гйја* Ш, *резйкуем* Во, *медеци́ну* Бо, *мерйше* Кр, *радѐоница* З, *менђуше* тѹрају и мѹшки и жѐнски О, *завађују* наро̀д *полетйчари* Тр.

Дистрибуција префикса *при-* (<прѣ-) слична је као и у другим суседним говорима. Тако на једној страни имамо примере са префиксом *при-*:

- *придру̣жйла* се Тр, је л сте *примѣтйли* ВЛ, *притйсо* Па, *причѣкали* не О, *прймйрје* ВЛ.

На другој страни велики је број примера где се уместо њега употребљава префикс *пре-*:

- ал` ова̀ га *прѣдоби* Бо, а ђни *премѣту* Кр, *премѣтйле* га девојке Би, *претйсну* Л, *прѣтисак* Та, *претйска* Ш, *претйсла* ВЛ, *претйсне* Ка, *превати* Би.

Поред књижевног наставка *пре-* употребљава се и *при-*:

- *прележа̀мо* цѐо да̀н Та, *пречйсте* за јѣдан да̀н О;
- *прида̀доше* све ору̀жје Кр, да се *прида̀м* Нѣмцйма Ш, *прйста* бо̀рба Ве, *приста̀не* лу̀пање на вра̀та Л.

Поремећаји у дистрибуцији основинског вокала -и- који се замењује вокалом е (<ѣ-) у неким глаголским основама:

- *дователо* га дѣте (доватило) МЛ, *одоцнѐо сам* (одоцнио) Ка, *загустѐло* одједѝмпут (загустило) Л.

У примерима се запажа ширење другог основинског наставка -е- на рачун првога -и-, а узрок томе су морфолошки поремећаји (Симић 1972:139).

Може се претпоставити и да је до оваквог укрштања дошло аналогijом према облицима глагола волети – волим.

Вокал **е** уместо **о**:

- *кишевѝто* Л Д, *рестерѝн* Во, *рестерѝн* Кн;
- *кишовѝто* Д, *ресторѝн* Тр.

У говору Млаве заступљени су глаголи сложени са префиксом *про-*, али и варијанта тих глагола која настаје сложеном творбом префикса и основе. Забележени су глаголи са префиксом *пре-* (*про-*):

- *презѝвѝли не* Бо, *е сте превѝрили* Ш, *пречитѝли* ме по спѝску О, *цабе ѝни књѝге пречитѝше* З;
- *прозѝвѝли нас* Ве, *провѝрили* Па, *прочитѝо* ју Ка.

У говору Жупе префикс *пре-* јавља се бар делимично и место при- (претисне), Ивић, 2003: 9.

Речце *ево*, *ено*, *ето* чешће се јављају са крајњим -е, него са -о:

- *ѝво ти лѝнче* Тр,
- *ене га долѝзи* Ка, *евѝ ти другарѝца* З, *енѝ ди су стѝгли* Бу, *етѝ и на ваѝшар* Кн;

У заменичко-придевској промени са уопштеним наставцима тврде деклинације *е* < *ѝ* има примера:

- *овѝм* Л, тако је у *овѝм* живѝту Па, надѝнули ѝме по *онѝм* човѝку Би, заврѝши *овѝм-онѝм* ѝйву Ш, можда је *нѝкем* бѝље Би, бѝг *свѝкем* каже Бо, *свѝкем* дѝлу изѝђе четрѝс дѝнѝ МЛ, док се *једнѝм* не смрѝкне, *дрѝгем* нѝће да свѝне Ве. Вокал *е* се јавља у *ете*, *еве*, *ене*, као и у промени *с онем*, *с овем* у говору Жупе, Ивић, 2003: 9.

У дијалекатским текстовима из Жабара редовно је *етѝ га* (Реметић, 1986: 513).

Ареал чешће употребљаваних лексема присутан је на следећем подручју: лексема *апатека* среће се у централној Шумадији (Реметић 1985:136), Левчу (Симић 1972:135), Ресави (Пецо-Милановић 1968:253). Вокал а место о чува се у лексеми *апатека* и творбеној варијанти носиоца занимања *апатекар* у моравичком говору (В. Николић, 2001: 99). У овом случају добијено је а место о „зато да у два слога што стоје један до другог буде исти вокал“ Маретић, Граматика (1963: 56).

Облик *буљуна* среће се у Ресави (Пецо-Милановић 1968:253) и у Батовцу (Бошњаковић 2007:155). На ширем подручју чује се *јеребица-јаребица*: Левач (Симић 1972:136), Трстеник (Јовић 1968:50). Облик *кицџа* бележи се у Ресави (Пецо-Милановић 1968:253).

Вокал и

66.2. Вокал и замењује вокале а, е и о.

Вокал **и** уместо **а**:

- нѐма д-*омѝкнем* Кн, *омѝко* се Би;
- нѐће д-*омѝкнеш* МЛ, ја се *омѝко* с онѐ ципџе Ш.

У примерима *омиче се* - *омаче се* види се алтернација основа мик-(мак-).

Мишљења смо да је *нечистиви* добијено према *нечастиви*.

- нѐће ни *нечистѝви* да глџда Д.

Вокал **и** уместо **е**:

- *прџфисор* Па, *гѝометар* Кр, *гѝјометар* Би, *исплодѝрџо* Во, *кицџа* З, *мѝђија* Тр, *шпилитѝр* ВЛ, *шпиритѝр* Ка.

Такође је често у употреби *гѝометер*, међу онѐ *рѝкље*.

Именица *Зајечар* изговара се као у књижевном језику само са губљењем -*ј*-:

- бѝо сам у *Зѝечар* МЛ, у *Зѝечар* сам је срџо Кр, или са редукованим гласом *е*: отѝднемо за *Зѝчар* Бу.

Различито се објашњава постојање ових супституција:

- нек се *срѝћу* Ђ (старија жена), *трѝснуо* џ земљу Ђ.

Професор Симић тврди да је појава морфолошки условљена и да се вокал **и** место **е** појављује као основа неких глагола (1972:142).

Друкчије гледиште заступају аутори ресавског говора, тврдећи да је затварање артикулације самогласника **е** познато у јекавским говорима. Тако се пример *срићу* објашњава фонетски: срећем > срићем, односно артикулација самогласника **е** испред **ћ** затвара се и приближава самогласнику **и**. Професор Пецо мисли да је ово настало аналогично: *сретати* према срести, *стекнем* - *стичем*, а онда и *сретнем* - *срићем*. Овакав облик презента учесталог глагола *сретати* јавља се у говору крушевачког краја (1968:263).

Мишљења смо да су глаголски облици настали по принципу аналогичности са сличним облицима.

Неки прилози чују се паралелно са *-и* и *-е*, као у примерима:

- *пешки је дошо Па, ишло се пешке* Кн.

Вокал **и** уместо **о**:

Забележен је само пример у говору старије особе која је учествовала у рату: *ординанс* Ш.

Сложена именичка заменица неко / неки има двојне облике. На основу морфолошке аналогичности према облику *неки човек* јавља се *неки*, и та заменица остаје у неодређеном значењу (*неки* – било који):

ако *неки* дође на капију Бу.

Наш говор познаје форму са *-и* и у заменице *нико*:

- није *ники* пре њега имào Л, *ники* му није долàзио Бо, *ники* га није глèдо МЛ. Осим ове замене једног вокала другим, из материјала издвајамо конструкције са правилном употребом заменице *нико*:
- *нико* ми не долàзи Ка, нèма *нико* код кùће МЛ, нèма *нико* Л, *нико* не пìта З, *нико* ми не пìше Ш.

Заменица *сваки* познаје само овај облик и у самосталној служби:

- *сва̀ки се са сва̀ким* разговара ВЛ, на игра̀нке стоји́ *сва̀ки са сва̀ким* Би.
Паралелна је употреба са *-и(-у-)* у глаголским основама (инфинитивној и презентској):
- мѡраш да *биднеш* бѡљи Па, да *биде* бѡље Кр;
- *ће бѡде* бѡље Па.

Вокал о

66.3. Вокал о супституише вокале а, е и у.

Вокал о уместо а:

Издајамо из материјала:

- *боја̀ги* је живѐо на друге мѐсте Во, *боја̀гем* Л, ја изва̀дим *митрољѐз* Д, *митрољѐзи* Ве, *пушкомитрољѐз* Кн, *овѐм* је бли́зо, а *овѐм долѐко* О, два *ѐктора* Па, нѐколико *ѐктори* З;
- *затвора̀ч* Та, *затвора̀че* Ћ.

Професор Симић (1972:142) тврди да је у питању супституција, што је извесно и у нашим примерима.

Осим ових примера са замењеним вокалом, паралелно се употребљавају и речи: *митраљѐз* Д, *бли́зу* О, *далѐко* О, *ѐктари* З.

Прилози са двојаким крајњим вокалом чују се на читавом подручју:

- *то је ѐкстра* Би, *ѐкстро* му стоји́ одѐло Л, *кода̀* порасла МЛ, *кодѡ* Па, порасо *кукѡруз кода̀* Ћ.

Вокал о уместо е:

- *ловорвѐр* Би (такође: *лаворвѐр* Кн и *раволвѐр* З), овѐм сѐјем *дѐтолину* О.
У првом лицу млађег сигматског аориста глагола *видети* јавља се вокал о: *ја вѐдо`*. Тр

Уместо очекиваног вокала *-е-* јавља се вокал *-о-* и то на месту где је у књижевном језику сачувано *-е-*:

- познѡва̀о сам га *сво* време ВЛ, код првог мѡжа е *ца̀ровала* Ћ, *крѡ* лѡнче МЛ, нѡсам ја *нѡго* ѡн Бу, *понодѐоник* МЛ.

Уместо очекиваног вокала -о- јавља се вокал -а-: оборѝла кам̀аре са *талу̀зином* Во, *апатэ́ка* Па, *стамáк* Бу.

Вокал о уместо у:

- *ўзели толмáча* Кн, *копй̀ње* Бу, *копй̀не* О, дáлй̀ му у сўд *поломѝство* Па, *кокўруз* Та, *Жáгобица* Ш, ожени́о се са *Ромўнком* Ве, *на ромўнску* грани́цу ВЛ, *сй̀горно* З, *ворўна* Л, *форўна* Бо;
- нй̀како дрўкче него са *волѝвска кѝла* Во, *волу́јска кѝла* Ђ.

Префикс о- употребљава се место у-:

- да се *ода́ље* МЛ, *натѝчи вѝду да с сомй̀је* Би.

Прилог *близу* јавља се и у облику са крајњим -о:

- *бли́зо* цр̀кве је бй̀ла шкѝла З, ѝн стану́је *бли́зо* Кр.

Дијалектолози *близо* налазе у прилично удаљеним говорима: (Симић, Левач 1972: 145, Пецо-Милановић, Ресава 1968: 252; *толмач* и *поломоћство* (Симић, Левач 1972: 145).

Вокал у

66.4. Вокал у замењује вокале е и о.

Вокал у уместо е:

Забележени су примери у речима страног порекла:

прегра́дй̀ли *сутурѝн* Во, Па, посу́ђе све *порцула́н* Бо.

Вокал у уместо о:

- дѝно ми *кўфер* Кн, кључи́ћ од *кўфера* Тр, *постѝпену* О, ра́де на *пољуּпрй̀вреду* Би, ѝбо́је на *пољуּпрй̀вреду* Д, *ћўпили* пу́шке МЛ, *пољуּпрй̀вреда* Л, *купува́ли* на ва́шар ВЛ, да ми *увѝри* ѝбјаву Би, *шифуњѝр* Бу, *пу́пулак* З, *сла́дулед* Тр, *ўтруба* Ка, *арму́нка* Ш;
- *убўем се* Во, *убучѝм се* Ве, *увѝримо* ўпут Кн.

Енклитички облик датива личне заменице за 3. лице једине гласи само ју:

- ѝни *ју* укрáду́ та́шну З, ѝн би *ју* да́о све Кн.

У заменици *који* крајњи вокал и се не чује, а на крају речи чује се *ј* које је уствари редуковано *и*.

Узроци за сужавање артикулације су фонетске природе у заменицама:

- *кој* д остәне код кѹће Па, *кој* рāди, не бѹји се глади О, *кој* ће да ве пāзи Л;
- *кѹј* шта ђе то понесе З, *кѹј* су били пāметни Би, *кѹј* тегљи овe цāце Во, све се глeда шта *кѹј* йма Па, рāтос га било, *кѹј* је О, *кѹј* шта згрeшио Би, нѹћу йде *кѹј* кѹде Ш, али и:
- бѹг те пйта *ко* га пѹслао Л, отйшо *ко* знā којѹм правцу Кр, *ко* се није женио, ни се раженио Ћ.

Ареал ове појаве налази се код Реметића (1985: 145).

ЗАПАЖАЊА О ПРИНЦИПИМА ФОНОЛОШКЕ ДИСТРИБУЦИЈЕ

1. У говору Млаве Ћ (јат) је замењено са *е*, односно *и*.
2. Вокализација сонанта *в->у-* чува се као и у другим штокавским говорима.
3. Именица понедељак гласи *понедеоник*.
4. Употреба непостојаног *а* очигледна је у облицима именице *сан-сана*.
5. Супституција вокала подразумева да се у говору Млаве изговара један вокал на месту где се у књижевном језику изговара други. Сви вокали могу бити замењени: *јеребицу*, *вељѹшка*, *претйска*, *довāтело*, *рестерāн*, *овeм*, *омиче се* - *омаче се*, *кицeља*, *неко* / *неки*, *митрољeз*, *дeтолину*, *кокѹруз*, од *кѹфера*.

ИЗГОВОР КОНСОНАНТАТА

СОНАНТ Ј

67. Изговор гласа *ј* често је ближи изговору неслоговног *и*.

На изговор сонанта *ј* утичу и други фактори: окружење или гласовни контекст, акценат, артикулационе особине говорника. Показаћемо у којим се позицијама чува *ј*, а у којима се губи, и које су артикулационе особине овог гласа.

67. 1. Глас *ј* на почетку речи

а) Испред вокала задњег реда то је стабилан глас:

- *јабука* ВП Д Ка Кн Л О Па, *јабучара* Кн Л, *јавља се* З Ка МЛ, *јавим* З Ка;

- *Јова* Кн, *јок* Бо, *још* Бу Л Па Та Ћ;

- Комадџант наредџи: *Јуриш!* Ш, *Јурим.* Ш.

б) Испред вокала *е* изговор је стабилан у следећим примерима:

- *врачара Јева* Кн, *јес* О, *јесам* Бу Ве ВЛ Ка О, *јесте* Кн Л МЛ, *јесје* Кн, *јесу* Кн Тр, *он јечџ од ббла* ВЛ, *јечџм* ВЛ.

Изговор гласа *ј* испред вокала *е* није увек стабилан, нарочито у контакту са другим гласовима. Примери су распоређени према природи последњег гласа у претходној речи, сем у првој скуппини где је глас *ј* на почетку:

- *један* кб *ниједан* ВП, *један* напред Ка, *један* позади Ка, *једнџм* човџку Д Тр, *једно* дрво Би, *једна* ласта не чинџ прџлеће МЛ, *Једи!* Бо, *Јџла* сам прџју. Бо, *Јџло* на-астџл! ВП, *Јџ л` џћџш?* ВП, кроз *јџднушџму* МЛ, у понедеџљак *јџдан* Л, имџла сам *јџдно* тџле Ка, џзнем *јџдну* батџрију Ѓ, *с јџднџм* човџкем Тр, још *јџм* Кн.

Сугласничко *ј*:

- *наџ-је* опаснџје кад се разболџш ВЛ, *њџџ-је* џтац у Аустрије Л.

У наредним примерима наглашен је вокал који се налази иза *ј*:

- На бандѐру *јѐдна* чувѝка. Кн, Свѝ смо бѝли у *јѐдну* кѝћу. Л, дѐнели по *јѐдну* ствѝр Тр, сви кѝ *јѐдан* МЛ, ѝма *јѐдно* кожѝче ВП, дѝј им да *јѐду* Ве, Поглѐшта *јѐду*. Ве, Ѐде *јѐдан* сас тојѝгу. Ш, *Аѝде, јѐдите*. Ве, Опрѝсѝла се *јѐдна* крмѝча. Д, Одѝзели ни *јѐдну* њѝву. Кр, ицѐпѝли *јѐдну* цѐпѝницу Та. Има случајева када је иза вокала **и** говор сонанта *ј* неизразит:
- *Бѝцѝ^је!* Па, *Дѝ ти^је* жѝна? Ѓ, Овдѝ *ти^је* брѝшно. Та, *и^јѐдан* и дрѝги ВЛ. Има примера и са редукованим *ј*:

- Ако *е* дѝбро, дѝбро *е* Д, *то* *е* бѝло Тр, *и то* *е* пронѝшо Тр, *То* *е* трѝћи по рѝду сѝн Ка, *то* *е* такѝ Л, *на ѐдну* стрѝну Кр, *штѝ е-дѝ* *е* Л, којѝ *е* јачѝна О, трава *е* полѝгла З, кѝ знѝ *шта* *е* напрѝчѝла Кр, рѝни *ѐдно* свѝњче ВЛ.

Може се закључити да је глас *ј* постојан ако се нађе на почетку реченице и када је у контакту са сугласником. Редукција се запажа најчешће у облицима *је, једно*.

Прелазни секундарни глас сличан редукованом *ј* јавља се у хијату, не тако често:

- *и^јѝпет* се клѝо у све Тр, *и^јѝпет* ти велѝм Ш, *и^јѝн и^јѝна* Кн, и свѝње и *и^јѝвце* Па, *и^јѝвце* Па;

и^јѝндак Цѝгани *и^јопрѝвљају* кѝшобране Д, ѝбрну се *и^јѝутече* Кн.

Протетичко *ј* – ретко се чује:

- *јѝксер* Ѓ, зачѝко *јѝксѝри* и отѝшо Кн, *јѝксѝрчићи* кад и` дѝм Та.

Именице *јагње* и *јутро* изговарају се тако:

- да закѝљу *јѝгње* МЛ, умиљѝто *јѝгње* двѝ мѝјке сѝше Ка, држѝм и прасѝћи и *јагњѝћи* Би;
- кад освѝне *јѝтро* Бо, нѝ да свѝне *јѝтро* Кр, кад *јѝтро* Па.

67. 2. Глас *ј* у средини речи

У међувокалском положају:

Артикулација гласа *ј* у међувокалском положају зависи од квалитета гласова између којих се налази и од близине акцента. Распоред примера извршен је на основу следећих критеријума:

- природе другог вокала,

- група, која је добијена на основу вокала у другом слогу, дели се на подгрупе.

Секвенце у – у:

- *не вѣрују* Кр, *лудѣју* Л, *везѣју* Л, *подмазѣју* Д, *тргѣју* ВП, *показѣју* МЛ, *проширѣју* ВЛ, *станѣју* Ка, *сарањѣју* Д, *одрећѣју* ВП, *распорехѣју* Ве, *посмењѣју* Кн, *погледѣју* Бо;

- *сйлују* Би, *пѣштују* Ш, *рѣтују* Во, *испитѣју* Л, *вѣрују* Во;

- *ујѣтру* Д;

- *струју* Л, *олују* Ка.

Секвенце о – у:

- *на прѣсѣју* Ка, *ѣсѣју* Л, *ѣсоју* ВЛ;

- *појѣри* Гр;

- *дојѣри* Кн, *одјѣри* Кн.

У присвојним заменицама облици су двојаки:

- *мѣју* жѣну З, *у мѣју* шѣпу Л, *мѣју* кољбу Л, *ѣн свѣју* Кн, *јѣ свѣју* Кн, *у твѣју* њѣву Ве; али и:

- *мѣу* девѣјку Ка, *под мѣу* комѣнду Гр, *мѣу* књѣжицу Ш, *под твѣу* комѣнду Гр, *у твѣу* њѣву Во.

Постојаност сонанта *ј* забележена је у другим речима:

- *сас којѣ* из фамѣлије Бо, *у којѣ* кѣћу ѣће Кр;

- *у прѣју* мѣтеш Бу.

Секвенце а - у:

- *на пѣложају* Ш, *на прѣдају* ВП, *на прѣдају* О.

У презенту су облици са *ј*:

- *бѐгају* Па, *само б̄ају и вра̄ча̄ју* МЛ, *к̄опају* МЛ, *к̄увају* Па, *м̄увају* Би; *позн̄ају* Би, *т̄ѐрају* Во, *ӯрлају* ВП;
- *венча̄ју* Л, *дода̄ју* Д, *прода̄ју* З, *укопа̄ју* З; али има и оних без ј, иако су знатно рѐђи:

- *нем̄ау* појма Бо, *пит̄ау* де ћеш О, *играу* до девојке Д.

Постојаност сонанта *ј* бележимо и у другим облицима:

- *одјур̄или* у сѐло Кр, *одјур̄ио* жѐну Па;
- *о једнѐм кра̄ју* Тр; али и:
- *им̄ао* лѐпу *шурњау* Ве, *вӣдели шурњау* Ве, *шурњау* Па, *изравњау* Кн.

Губљење интервокалног *ј* јавља се код присвојних заменица моа, моу, твоу, своу, моом и 3. лицу презента глагола VI врсте. Исти облици присвојних заменица уобичајени су у источним говорима штокавског наречја: централна Шумадија (Реметић 1985:149), Жабари (Реметић 1989:271), пожаревачки округ (Милићевић 1976 :1077), Ђердапска зона (Пецо 1972 : 197), Ресава (Пецо – Милановић 1968 : 271), Левач (Р. Симић 1972 : 92), Трстеник (Јовић 1968 : 59), источна и јужна Србија (Белић 1905 : 131).

Секвенце *е – у*:

- *см̄ѐју* се Л;

- *сѐју* Ка.

Секвенце *и – у*:

Нормално је *шпијун* Па, *панайју* Кн.

Непотпуна артикулација гласа – *ј*:

- *у Алб̄анију* Ка, *ант̄ѐрију* Ш, *бат̄ѐрију* Ш, *див̄изију* Ш, *тѐрамо ком̄ѐндију* Ве, *у Макед̄онију* Би, *милицију* Тр, *Свет̄ога Ил̄ију* Л, *терит̄орију* З, *на кап̄ију* Та, *ст̄ану на л̄ин̄ију* Кн, *код суд̄ију* Д, *у ч̄аршију* Бо.

Ређа су потпуна изостављања:

- нос̄ио сам *мун̄ициу* Ш, *ч̄ув̄али смо мун̄ициу* Ш, *уп̄али бат̄ѐриу* ВП, *ст̄ављамо ламп̄ѐриу* МЛ, *ѐни је крију* Д, *из ав̄лије у ав̄лију* З, *сӣпали му ракију* Па.

67. 3. ВОКАЛ О НА ДРУГОМ МЕСТУ

Секвенце о – о:

- мѡјој Кр, свѡјој Д, у свѡјој кѡћи Ка, с мѡјом женѡм З;
- Вѡјѡм Кн;
- с којѡм се увѡтио О, са Вѡјѡм се спетљѡла Во.

Секвенце а – о:

- мајѡр Бу;
- с Бѡјѡм је живѡла Во;
- нѡшем петрѡвачкем мајѡру Тр.

Секвенце е – о:

- Сѡјо Би, са сѡјѡм Ве.

Секвенце и – о:

- авиѡни Бу, Стѡго из Аустрѡлије авиѡном Бо, на Кѡсово зарѡтили с Албѡниѡм Бо, покѡсли смо са дивѡзиѡм Д, с камиѡном Бу, камиѡн МЛ, милиѡн Бо, у фиѡку Ка, са дивѡзиѡм З;
- ракиѡм и виѡном Д, приѡ Ш;
- са приѡм Ве.

Секундарно ј:

У радном глаголском придеву ј се појављује као секундарни глас у следећим случајевима:

- борѡвиѡ Бу, одлѡзиѡ Ћ, заборѡвиѡ Ка, извѡдиѡ Во, мѡчиѡ се Кн, напѡстиѡ Л, осѡтиѡ МЛ уплѡшиѡ се Па, прѡтиѡ ми писмо Ш, запѡтиѡ зѡчеве Д, увѡтиѡ под свѡје ВП;
- баѡциѡ Ш, врѡтиѡ О, жениѡ Би, говѡриѡ Бу, заврѡшиѡ Во, преноѡиѡ Ка, заноѡиѡ Д, заробѡиѡ Та, погрѡшиѡ Ве, изгубѡиѡ Бо, извѡлиѡ ВП, изгубѡиѡ МЛ,

изв̄алїѝо З, измолїѝо Кн, наложїѝо Ка, наложїѝо Кн, посолїѝо Ш, нар̄едїѝо Л, одр̄едїѝо Ћ.

Без прелазног гласа су следећи примери:

- *бел̄ежио Па, бор̄авио у гра̄д МЛ, дол̄азио Та, зак̄аснио З, кл̄адио се О, наб̄авио с̄ачму Кр, напр̄авио Би, Де си пор̄анио? ВП, поздр̄авио Ве, прет̄урио Ка, проп̄ушио Ш, просл̄авио Та, уд̄арио Па, уст̄авио Бо;*

- *бїѝо Ка, ба̄цїѝо Ве, добїѝо Ш, женїѝо О, завїѝо МЛ, р̄ат се завр̄шиѝо Па, зак̄упїѝо Тр, заложїѝо Во, зар̄адїѝо Би, затворїѝо Бу, изгубїѝо ВП, он се наслонїѝо Ка, ка-це Петр̄овац населїѝо Л, пој̄урїѝо Ћ;*

али и: Од к̄уће се *одр̄одїѝо* и *одвојїѝо* Бо.

67. 4. ВОКАЛ А НА ДРУГОМ МЕСТУ

Секвенце у - а:

- *ӯјак Бу, ӯјац О;*
- *ӯјам да се да̄ ВЛ, олӯја Ш, стрӯја се не пла̄ћа Тр.*

Секвенце о – а:

- *од Радї̄воја МЛ, постоја̄ње О, од Сп̄асоја Па;*
- *Стој̄ан̄овић Бу;*
- *девоја̄ство МЛ, из Д̄об̄дја О, м̄дја Д;*
- *г̄дло до поја̄са Би;*
- *ја̄ ма̄ло постоја̄ Во, стоја̄ ма̄ло З, св̄акем св̄дја Ш;*
- *боја̄ги Ве, кобоја̄ги Би, боја̄гїм МЛ;*
- *п̄дјата Та, кот п̄дјате Па, постоја̄ло ма̄ло време МЛ, стоја̄ли на кап̄їју Тр, стоја̄мо и чека̄мо Ћ;*
- *која̄ Бу, како која̄ дође;*

- *Воја* ВП, *Стоја* Бо, *Која* Би, *проја* Ка.

Секвенце *а - а*:

- *пòлoжaјa* Ве, *йздаја* Бу;

- *òна ми бaјaлa* З, *с краја* на крај Во, *ис првoк краја* Би, *баба му пребaјa* Тр, на нòге *престaјa* Бу, *òн се састaјa* с нòм Ш, од *устйју* *одваја* Кн, *мани се белaјa* Д, *милицaјaц* ВЛ, *Влаја* Бо, *Маја* З.

Секвенце *е – а*:

- *òн се исмејaвa* Би;

- *смејaли се* МЛ, *насмејaли* Ш;

- *деда Срeјa* Кн.

Јавља се редукција само у секвенци *и-а* због вокала предњег реда *и*.

Секвенце *и-а* уочене су у материјалу:

- *артилeрија* Кр, *батeрија* Л, *бижутeрија* О, *дивизија* Па, *Италија* Та, *комисија* Тр, *муниција* Би, *с нeприатеља* Бу, *регрутaција* Ш, *мобилизaција* Д, *секирација* Во *сикирација* Ка;
- *фијaкер* Би;
- *авлија* Д, *армија* Ка, *боранија* Ве, *дечурлија* Па, *засија* Тр, *змија* Ћ, *Илија* Во, *инација* ВП, *кутија* Бо, *пешадиа* МЛ;
- *ћуприја* Ш;
- *обријaли га* Би, *обријaше* Ка, *пијaна* Бу, *пијaни* Та, *йдем с пијaце* Ћ;
- *лија* Кн;
- *òн се довија* МЛ, за *Звeзду навија* Бу, *савија* Ш;
- *бријач* Ве, *пријавим* Кн, *појавим* Л.

67. 5. ВОКАЛ Е НА ДРУГОМ МЕСТУ

Секвенце *у-е*:

- *да вeруe* Кр, *не вeруe* МЛ, *вeруeм* Па, *нe да вeруeш* Ћ, *врбуeмo га* Ш, *гарaнтуeм* ВЛ, *довукyе* Би, *дугyе и парe* Ве, *штa тe интeрeсyе* З, *извукyе ис-*

креденца Л, мѠ унѠка се изгладњѠе Во, све те нѠшто испитѠе Кн, критѠкуе Па, комѠндуе Тр, купѠе ракѠу Би, намигѠе Ве, наплаћѠе Д, зѠмља мѠра се обраћѠе ВП, сѠвѠтуе ме стѠлно МЛ, Ѡће се шкѠлуе Та.

Сонант *ј* се не изговара у секвенци *у-е*, а ови су облици фреквентни у већини говора сродних нашем и слично се изговарају (Белић 1905:130, Стевановић, 1950:28, Пецо-Милановић 1968:270, Јовић 1968:59).

Испред вокала предњег реда *е* у говору се губи глас *ј*.

Секвенце о – е:

- *ДобриѠвое Кн, МилиѠвое Би, РаѠдое Л, СтѠное МЛ, СпѠсое Ш;*

- *дѠде Бо, коѠе Кр, с коѠек-краја Л, мѠе О, дѠце ми мѠе Ћ, тѠде ВП, свѠкем свѠје Тр, скѠдевац Д; али и:*

- *онѠм ВојѠе ГлигѠнем Би, да се појѠе и пѠпије Ве.*

Секвенце а – е:

- *нас дваестѠну бѠло ВП;*

- *ЗѠечар Кн, не познѠе те Па, познѠѠе Бо, Ѡн ме познѠѠе Д, не познѠѠеш га З, не признѠѠете Тр;*

- *ја се дѠбро најѠм и нѠпијем О;*

- *дѠјѠем ВП, дѠјѠеш Ка, предајѠе у шкѠлу Та, слабѠји се предајѠе Ш;*

- *одвѠде га у Ѡдаје Тр.*

Секвенце е – е:

Изговор непотпуног гласа забележен је у речима:

- *из АлбѠниѠе Бу, од антѠриѠе Ве, разбѠили не у батѠриѠе Д, дивѠзиѠе Ка, милициѠе Кр, МакедѠниѠе Тр, мобилизѠациѠе Ш, милициѠе Бо, без мунѠциѠе ВЛ, пешѠдиѠе Па, фамѠлиѠе Ш, на бачѠје Би, од капѠје Кр, да је дѠбра-ниѠе Та, НѠшлѠје З, члѠнови пѠрѠиѠе Во, вина и ракѠје Л, Колко до пензѠје? ВП, на онѠ ѠупрѠје Ћ.*

Има и примера са потпуном редукцијом:

- *није се* потрѐвило Кн, *није* имало ништа Би, кат-ти се *напије* Ш, све ће да *побије* Бо, да *пробије* МЛ, да се *разбије* Па, *мора се сакрије* Д.

Секундарно *j* у међувокалском положају изговара се једино у вези са вокалом *и*, искључиво кад је он на првом месту. Ово је нестабилан глас веома слабе артикулације. Чује се факултативно и представља акустички утисак који производе говорни органи спремајући се за изговор других вокала. Језик се удаљава од предњег непца који је сличан завршној фази при изговору гласа *j*.

67. 6. ВОКАЛ И НА ДРУГОМ МЕСТУ

Испред вокала предњег реда *и* долази до редукције сонанта делимичне или потпуне.

Секвенце у – и:

Издвојен је само пример з̄ӯи: нѐшто з̄ӯи ӯшима Ѓ.

Секвенце о – и:

- *двојца* Ш, *Радойца* Тр, *разговар̄о с Радойцу* Та, били код *Радойце* Па, *Милојца* Па, *пр̄ојно* бр̄ашно Кр, *тројцу* Кн;
- *Он се бој* мр̄ака; Ка, *бојм се* З, *ми се бојмо* Би, *који су то* Бо, *ст̄оку појмо* МЛ, у м̄есту *стојм* В, *стр̄еп̄им* Д.

Секвенце а- и:

- *ка̄иш* Би, *ка̄иш* Л, *панайја* Бо;
- *Вла̄йна* ћерка З, *Га̄йна* ж̄ена ВЛ, *Га̄йна* сваст̄ика О;
- *ча̄ир* Бо, *горе под ча̄иром* Па;
- *шта се с̄ја̄и* Ве, *де се с̄ја̄и* Ка.

Секвенце е – и:

- *де овца не бл̄е̄и*, *ја̄гњад се не чӯју* ВП, *Са̄мо з̄ева и бл̄е̄ји* З.

67. 7. Глас ј иза консонаната

Иза оклузива чује се *ј* у сложеницама:

- *о̄бјава* Бу, *о̄дјава* ВП, *о̄дјавио се* Кн, *о̄бјавӣли* спйскове Л, *о̄дјавио се* из в̄аро̄ши Па, *о̄бјасним* З, *о̄бјаснӣли ми све* ВЛ.

Глас *ј* се изговара иза р:

- *б̄арјак* Би, мѣтули на к̄ӯфу *б̄арјак* Ш, *све барј̄аци* нис-сок̄ак Бо, *к̄урјак* Бу, *п̄ѣрје* Кн.

У следећем примеру изговара се делимично: *з̄звр̄је телефо̄н* Л, *з̄звр̄је* Ш.

Иза фрикатива и сливених гласова чује се потпуна артикулација:

- *бр̄ѣсје* Во, *изј̄ури* Д, *изј̄уримо* на врата З, *й̄зјутра* Би, *разј̄ури* т̄ам-ов̄ам Л, *сј̄аши* с коб̄иле ВП, *сј̄урй̄смо* се св̄й Кн, *ми* се *сј̄уримо* Бу;

- *ор̄ӯжје* Ка, *по ор̄ӯжју* се в̄иди З, *на ор̄ӯжје* се д̄йгнемо Ћ, *ор̄ӯжје* у р̄уке и *п̄уцај* МЛ;

- *лис̄й̄чју* ј̄азбину, а *й̄ма з̄ѣчју* Бо.

Редукована артикулација запажа се у примерима:

- *й̄зутра* Кр, *б̄о̄ж'а ма̄јка* ВП, *б̄о̄ж'а леп̄дта* Бо, *деч'а с̄о̄ба* Ка, *руч̄йца деч'а* Па.

Са изостављеним гласом *ј* пронађен је материјал:

- *из̄ео* ми сав л̄ѣбац О, саш̄йла сам *й̄зедна* Бу, *из̄ѣм* ти прстӣће Л;

- *б̄о̄жа* ма̄јка Би, *ни за б̄о̄жу* ма̄јку О;

- *о̄вчи* с̄йр Би, добӣо бог̄ӣње-*о̄вче* Кн, *о̄вче* бог̄ӣње Бо, *љзе га у н̄ар̄ӯче* Кр, *лис̄й̄че* кр̄зно Бу.

Изговор удвојеног гласа *ј* забележен је:

- у суперлативу: *на-ј̄ачи* Л, *к̄ӯј на-ј̄ачи* Ве, *на-ј̄ефт̄й̄њи* МЛ.

67. 8. Глас *j* испред консонаната

Артикулација гласа *j* је друкчија него у позицији међу вокалима. Непотпуни глас *j* обележавамо са *џ*:

- *не бџи се Ве, не бџите се О, воџник ВП, воџнике Па, имџали смо воџнике у кџасарну ВЛ, вџини официџр Во, вџиске Тр, Вџиске биле у Петрџвац Д, побџего из вџискџе Ђ, девџике З, девоџиџца Ш, каџмак Ка, маџика Кн, маџике Би, маџистори Бо, најбџљи Ве, највџџи О, најгџори Л, најлџџи ВП, немџите Бо, њџизе Ш, њџизи Па, њџина Д, покџини Тр, прџиче Ка, скџуваџте МЛ.*

Специфичност фонеме *j* у претконсонантском положају објашњава професор Стевановић поредећи артикулацију гласова *j* и *и*. Ови гласови могу да прелазе један у други, као у примеру *зеитин > зејтин* (1964:69). Аутор напомиње да се због тога мешају имена *Михаило* и *Михајло*. У оба примера *j* и *и* налазе се у претконсонантском положају.

„Артикулација сугласника *j* сродна је артикулацији самогласника *и*, дакако јако затвореног *и*. Отвор за пролаз ваздушне струје при изговору самогласника *и* је, наравно, знатно већи, па ова пролази слободно и без икаквог трења, док је при изговору сугласника *j* пролаз знатно сужен тако да настаје трење које ствара нешто шума“ (Стевановић, 1964:69).

На другој страни професор Белић мисли да је разлика између *и* и *j* у томе што је при артикулацији *j* ваздушна струја бржа и јача, тако да *и* при ширем пролазу производи шум (1905:127).

Наше мишљење слаже се са теоријом коју излаже Стевановић.

Изостављање *j* забележено је у примерима:

- *њџзи Бо, њџзин Бо.*

У секвенцама *и + j + консонант глас j* се никако не чује:

- *пиџте (<пијте) Во, биџте (<бијте) Во;*
- *напиџте се МЛ, побџте се Л.*

67. 9. Глас ј на крају речи

Чује се *ј* које обележавамо са *и* због смањене артикулације:

- у *Немачкој* Ка, у *тој* *вашој* шкблѝ Кн, *застој* Л, *најшо* *застој* у *јстој* *вардоши* Бу, *куј* ти *дошо* Во, *мој* *човек* Ш, *то* ме *нај-болело* Па, *кад нај-треба* Би, *нашој* ВП, *по некој* Та, *на њој* Бу, *овој* Л, *оној* МЛ, *тој* Во.

У сантхију је *ј* са ослабљеном артикулацијом, када иза речи која се овим гласом завршава долази реч која почиње гласом *ј*:

нај-је бдље Во, *нај-је* опаснији Кн, *нај-је* гори О; али и: *да* – *ју* (дај јој).

Има и примера где се глас *ј* чува у изговору:

- у 2. лицу императива:

- *бегај* ВП, *вѐруј* Кр, *вечѐрај* Кн, *дај* О, *дирај* Ш, *бирај* Ћ, *обај* му Па, *остај* Д, *отварај*, *не питај* Бо, *бдга питај* ВЛ, *причај* З, *пресвукѝ* се Бу, *не пуцај* Тр, *препакуј* Тр, *бдже сачувај* Во, *свирај* Би, *не скидај* Па, *тѐрај* по *сво́м* Кр, *узймај* Ш, *чѐкај* Бо, *читај* МЛ, *чувај* ВП, *узймај* Д, *не шврљај* Л; али и:

- *да`* *мало* *вѝду* Би, *да`* *то* *овам* Кн, *да`* *мѝн* *мало* О;
- *немѝ* те *лажу* МЛ, *немѝ* се *љутиш* Бо, *немѝ* ме *правиш* на *будалу* Ве, *немѝ* се *буните* Д, *немѝ* се *свађате* Ка, *немѝ* *ве* *забораве* Ве, *немѝ* *се* *пудиш* Ш, *чѐка`* *да* *видимо* З, *чѐка`* *да* *ве* *стигнемо* Ве;

- у демонстративним заменицама:

- у *онај* *бакрач* Та, у *овај* *винѝград* Ка, *онај* *дечкић* Л, у *онај* *крѐвет* Кн, *мажеш* са *овај* *мас* МЛ, у *овај* *Петрѝвац* Би, *онај* *мој* *пријатељ* Ћ, *Зѝран* *овај* *Србѝн* О, *са овај* *чѐкић* Ка, *са онај* *штап* Во, у *тај* и *тај* *дан* Ве, *тај* *дан* се *договѝримо* З, *извадио* *тај* *зуб* Бу, *тај* *човек* ни *присѝо* Кн, *тај* *шпѝрет* Ш; али и:

- *ова* *мој* *другар* Д, *под ова* *трѝм* МЛ, *на ова* *дѝд* Л, у *ова* *раѝ* Бо, *сас ова* *шрапнѝл* Па;

- *она* *ћѝлим* *Бо*, у *она* *крѝденац* Кн, *под она* *старѝнски* *крѐвет* Ш, у *она* *сандук* МЛ, *на она* *дрѝм* Бо, *на она* *бунар* Па;
- *Де она* *отѝшо?* Ка, *она* *отѝшо* у *Немачку* З, *она* *акт* Ћ, *она* *дѝрек* *паѝо* Д, *па* *све* *га* *бије* *сас она* *пруѝ* Бу, у *она* *раѝм* *да* *стаѝвиш* Ве;

- *tâ kuћéрак* Бо, *сас tâ* òдред Л, *на tâ* крај О, *у tâ* народ Та, *сас tâ* коц га ударио Во, *на tâ* прозор Л, *у tâ* и *tâ* бунар Та.

Када се **-ј** нађе на крају речи, обично се не изговара:

Попи̇! Кн, *Уби̇ га!* Би, *Пи̇* из мòје чаше! Ш.

При изговору сонанта **ј** интензитет артикулације расте уколико се усни резонатор сужава (од вокала **а** према вокалу **и**), јер се тиме сужава и пролаз ваздушној струји.

Примећено је да при прелазу артикулације ка **и** глас **ј** чешће ишчезава него при кретању артикулације у супротном правцу.

Фонолошки релевантна разлика између гласова **џ** и **ј** није у ширини пролаза ни у брзини протокола фонационе струје, него у томе да ли је уочљив прекид протока ваздушне струје или не (Симић, 1972:107).

Наше мишљење поклапа се са констатацијом професора Стевановића, те можемо закључити да се у претконсонантском положају делимично изговарају консонант **ј** и вокал **и**. Разлика је у артикулацији, и то физиолошке природе јер је „отвор за пролаз ваздушне струје ужи код консонанта **ј** него код вокала **и**“ (Стевановић, 1964:69).

ФОНЕМЕ в, ф

Изговор сугласника в

68. Артикулација сугласника **в** углавном је као у књижевном језику. Глас **в** остаје када се нађе испред безвучних консонаната.

- испред ц:

- òни су *Морáвци* Кр, жèне су носиле *назу̀вце* Бо, *чу̀вам о̀вце* З, изгубио *о̀вце* ВЛ, *о̀вце* ви побèгле О, *о̀н òтера о̀вце* МЛ, нèмàју *о̀вце* Кн;

- испред безвучних консонаната:

- ўдали је у *Ївкòвиће* Би, код *Ївкòвића* Кр, зовè се *Кадѝвка* Л;

- код именица на *-ство* и *-штво*:

- *воћарство* Во МЛ Ка Кн Л Па Та Ш, *детињство* Би, Ве,Ка, Кн, Л, Па, Ш, *могућство* Д, Па, Ћ, Ш, *дусство*, МЛ, Ка, Кн, Л, Па, Та, *потомство*, *рачуновдство* Би, *рдпство* МЛ, Ка, Кн, Л, Па, Та;

- *друштво* Би, Ве,Ка, Кн, *заробљеништво*, МЛ, Ка, Кн, Л, Па, Та, *становништво* Во, МЛ, Ка, Кн, Л; али и:

- *богатство* Во, МЛ, Ка, Кн, Л, Па, Та, Ш, *виноградарство* МЛ, Ка, Кн, Л, Па, *детињство* Би, Ве,Ка, Кн, *искуство* Та, *ропство* Ка, Кн, Л, Па;

- *заробљеништво* Би, Бо, Л, Ка, Па.

- између вокала о – е:

- *човек* ВП, *пдштген човек* Ка, *баш је човек велики* Ве, *човек с човеком* Кр, *сас човеком* МЛ, *двече* долàзи ВЛ, *двече* Ш; али и:

мô *чоек* О, *сас мдег чоџка* МЛ.

Интервокално *в* стабилно је овој позицији, али се губљење јавља факултативно у појединим лексемама:

- па *наздрави* са старóјку Тр, да *набавим* Л, *ће правиш* Па, *правио* Бу, *правили* Бо, Бу, Ве, МЛ, *преправио* панталóне Кн, *поставим* стô Ка, *оправимо* кйшобране Кн; али и:

- *заборайиш* МЛ, *наздраймо* Па, *напраймо* Ка, *опраили* камијон Л, *остаила* дџцу Ш, *препраймо* Л.

Ареал ове појаве налази се код Ивића (1994:332).

Секундарно *в* јавља се:

- у глагола сложених са префиксом **у** (глагол ићи):

- *уишли* Ћ, *уиђо* Бо, *уиђу* Кн;

- у глаголским облицима начињеним од основа **би-** и **пи-** :

- *бйвен* З, *бивџни* Во, *убивџн* човек ВЛ, *пребивџна* мачка Та, *пребивџни* Бу, *побивџни* у рату Бо, *понабивџали* и на кòље Л, *понапивџни* Па, *разбивџни* Л, *убивџали* све одреда Би.

У финалној позицији сонант *в* се јавља:

- у позајмљеницама: *а̀шòв* Би Бу Ве Д З Л Ка Па Та Тр Ш, *бирòв* Би Бу Во Л Ка Па Та Тр Ћ;
- уместо х: *б̀у̀ва* З Л Ка МЛ Па Та Тр Ш, *г̀лу̀во* Д З Л Ка Па Та Тр Ш, *д̀у̀ва* Би Бу Ве Д З Л Ка, *к̀у̀вам* Би Бу Ве Д З Л Ка, *к̀у̀ва* З Л Ка Па Та Тр Ш, *ск̀у̀вали* З Л Ка Па Та Тр Ш, *ск̀у̀вамо* пасу̀љ Би Бу Ве Д З Л Ка Тр, *м̀у̀ва* МЛ, *с̀у̀во* Ка Па Та Тр.

Сонант *в* има лабаву артикулацију и испада у одређеном окружењу.

Фонема ф

69. Има доста примера са супституцијом *ф* > *в* :

- на почетку речи:

- *вам̀ѝлија* Л, *н̀ѐке вант̀а̀зије* Би, *вилор̀ѐте* Ћ, *нам̀ѐш̀ћам вилор̀ѐте на* кр̀ѐвет Мл, *вор̀у̀на* Бу, *ложйли у вор̀у̀не* З;

- у средини речи:

- *с̀вѝла и кадѝва* ВП, *зав̀ати у кòву* Би, *овицѝр* Бу Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *подовицѝрска* шкòла Кр, *на сòвру* Бу Бо Во Д З Л О Ћ;

- на крају речи:

- *Ако ти је х̀ѐв - п̀ѐвај* Ћ, *ч̀аршав* Би Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш.

Већи је број примера у којима се глас *ф* задржава у различитим позицијама (52:30):

- на почетку речи:

- *ф̀а̀брика* Бо Во Д З Л О Ћ, *ра̀ди у ф̀а̀брике* Л, *о̀ја̀дили ф̀а̀брике* МЛ *ф̀а̀ли* муВе Л Кр Та Тр Ћ Ш, *шта ти ф̀а̀ли* Ка, *фамй̀лија* Би Бо Д З О Па Тр Ш, *ф̀ѐд̀ѐри* Би Бо Д З О Па Тр Ш, *осла̀био ф̀ѐдер* Кр, *ф̀ѐњер* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *засй̀јали ф̀ѐњ̀ѐри* Во, *т̀у̀рио ф̀ес* Ве, *фиј̀а̀кер* Би Бо Д З О Па Тр Ш, *ф̀ла̀ша* Бо Во Д З Л О Ћ, *у ф̀ла̀ше* Би, *ф̀ла̀шица* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *у ф̀ор̀у̀ну* Ћ, *Франц̀у̀зи* Ка,

Францџ Бо Во Д З Л О Ћ са солџнског *фрџнта* Кр, Отџшли смо на солџнски *фрџнт*; О, на *Фрџшкугџру* МЛ;

- у средини речи:

- *кафџна* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *од кафџне до кафџне* Би, *кафџнски* рачџн Бо, ма̀ло *ка̀фџ* Кн, *кафеџџја* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, скџвају ми *ка̀фу* Ш, *сас кџфлу* Д, *кџфу* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, спа̀ково *кџфер* Ка, *офиџџр* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *офиџџрске* чџзме Тр, *џн ошрџфи и зашрџфи* Д, *расформџрџла* се дивџзија Ве, звр̀чџ *телефџни* Па, *телефџниџти* Бу Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *шифуџџер* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, помџри *шифуџџер* З, *шџфер* Бо Во Д З Л Кн О Ћ, искроџџо *штџф* Ћ.

- на крају речи:

- Отџшли смо на *Крџ* Ш, искрџцали се на *Крџ* Ш, *штџф* МЛ.

У речима старије лексике претежно се употребљава *в*, а у речима новије *ф*: *телефџн*.

Однос *ф* : *в*

70. Паралелно се употребљавају обе фонеме:

- *потрџви* те нџшто Би, *потрџви* га бџлес Кн, кџј кџга *потрџви* Кр;
- шта га *потрџфило* Бо, баш га *стрџфило* Ш.

Претежна употреба *в* испред *т*:

- *јевтџка* Ћ, сна̀шла га *јевтџка* Ка, тад хџрџла *јевтџка* Бо, све бџло *јџвтино* Та, ма̀ногџ је *јевтџње* Бу, прџдо *јџвтино* З, напџли не *Шџвтари* ВП, *сас Шџвтара* бџо у вџјску Во.

Употреба *ф* испред *т*:

- *јџфтино* Би, у прода̀вницу џмаш *јџфтино* Тр, долџзили и *Шџфтари* Д.

У страним речима је заступљена фонема *ф*:

- нџма *лџфт* Бу, *ако џма лџфт* О, *офџрбала* кџсу *зџфт* МЛ, тџ је цр̀но *зџфт* Па.

У фонолошком смислу јавља се као варијанта фонеме *в*, али у неким лексемама обавезан је изговор гласа *ф*, претежно страног порекла.

Ареал чувања гласа *ф* или његове замене са *в* и *п* налази се код Ивића (1991:85) и Реметића (1985:159).

Супституанти групе –хв–

71. Појава замене примећена је у основи речи *хвал-*:

- *ф̄ал̄а ви* на свему Та, *фа́ла Ве*, за празно *фа́ла нѐма н̄ишта Ка*, *фа́ла ти* лѐпо Бо, све т̄о је њег̄ова *фа́ла ВП*.

У књижевном језику употребљава се облик са основом *хвал-*:

- *хва́ла Бу*, сл̄ава и *хва́ла З*, *хва́ла* б̄огу г̄осподу Тр.

У облицима изведеним од глагола хватати, већина је примера са *в*:

- *ув̄атио* се у з̄амку Би, *да в̄атам* п̄ут Тр, *да ув̄атимо* п̄ут З, *ув̄атили* га у кра̄ђу О, *па се пов̄атили* за г̄ушу Ве, *дов̄атили* се да се б̄ију МЛ, *о̄н га д̄овати* Па, *зав̄ати* в̄о̄ду Ђ, *ув̄ате* га на сп̄ава̄ње Д, *ув̄ати* га за̄ руку ВЛ, *ув̄атили* б̄анду Бо, *ув̄атила* ӣ н̄о̄ћ ВП, *ув̄ати* р̄ед (кук̄уруза) па т̄ерај Би, *па се подова̄ћ̄али* Па, *в̄атамо* р̄ибу Ш.

Сугласник н

72. Осим алвеоларног имамо и примере са помереном артикулацијом, када се сонант *н* нађе испред задњонепчаних *к*, *г*. Записујемо га у облику *њ*:

- *ба̄ња* Во, *Бана̄ћа̄ња* Л, *у ба̄њу* Ш, *б̄ӯњкер* Ка, *Деса̄ња* ВП, *Душа̄ња* Би, *к̄о̄њ зел̄е̄нко* МЛ, *игра̄ња* Тр, *са игра̄ње* Па, *од Ја̄ња* Во, *Македо̄ња* му сна̄ Тр, *Мила̄ња* Ђ, *Ра̄ња* Бо, *сеља̄ња* Л, *Стоја̄ња* Ка, *од се̄ње* се бој̄е ВЛ, *Ста̄ња* Бо, *Ста̄ња* Ш, *Цӣга̄ња* Би;
- *уз̄е̄нгӣја* ВП, *пра̄нгӣја* З, *да̄нга* Л, *че̄нгеле* Кр.

Када се глас *н* нађе испред вокала, он чува своју артикулацију. Али, када се нађе испред консонанта подлеже асимилационим процесима. Тачније, његова се артикулација помера према задњем непцу, па уместо алвеоларно-носног консонанта чујемо задњонепчано-носни глас. Вокал који се налази испред сонанта *н* чини се да помера своју артикулацију према задњем непцу.

Сугласник х

73. Питање фонетске и фонолошке егзистенције гласа х своди се на следеће чињенице:

Истраживање показује да информатори у свом говору радије изостављају глас х или га замењују гласом к. Овај сугласник се више посматра као неискоришћена артикулациона могућност него као саставни део фонолошког система говора Млаве. Сугласник х постоји углавном у говору информатора млађих од четрдесет пет година, што свакако може бити утицај школе и образовања. Губљење гласа х забележено је у свим позицијама у речи.

Примери са вокалом х:

- *тõп тõп хאַубица* Би, *хигиѐна* Кр, *хйљада* Л, *на хйљаде* Па, *хймна* МЛ, пѐвамо *хймну* Ш, *спрѐми се хлѐб* Бу, *купујемо хлѐба* Ве, *одлѐзио и у хотѐл* О, *имѐли хрѐну* Во, *дõбра хрѐна* Бо, *нõсио хрѐну* З, *дõбра хрѐна* Ка, *нõсимо хрѐну* Д, *прѐма хрѐну* у вѐну ВЛ, *Хрвѐцка* Па, *у Хрвѐцку* Тр;

- *Брõзоходе* Ве, *идемо у Брõзоходе* Во, *јѐ сам из Брõзоходе* З, *одлӯчйла врхõвна* команда О, *йду у врхõвни сӯд* Ђ, *тѐро га до врхõвног сӯда* Бо, *код Дрѐжѐ Михайловића* Ка, *од Микѐ Михѐјловића* Тр, *најхрабрй` од свйх* Па, *Õхриско* језеро Би, *куј како прихвѐти* ВП, *õн не прихвѐти* Кр, *неки не прихвѐта* МЛ, *кӯћа сиромѐха* Д;

- *вѐздух* Ш, *õрах* Во, *уздах* Би.

Примери у којима х није забележено:

- *послѐли ѐбар* Бо, *стйго ѐбар* Л, *ѐбер* МЛ, *ајдӯци* Би, *ајдӯк* Ка, *альйне* З, *ѐпс* Тр, *ѐктер* Тр, *ѐктар* землѐ ВП, *пѐт йљада* Д, *дванѐјс йљада* Па, *йљаду дйнара* Ш, *у онѐј лѐд* Ве, *бйо је лѐд* Бо, *дѐ вйдиш лѐд* ВЛ, *лѐдан* Та, *лѐдна вõда* Би, *лѐдно* Бу, *лѐба* З, *лѐба* Во, *õди* Ђ, *дѐке* Кн, *дѐке* Л, *селѐк* О, *дѐш-дѐћу* Ш, *рѐне не* Би, *õна га рѐни* Кн, *мӯчимо се с рѐнõм* Кр, *рчу* О, *тѐо* Ве, *тѐли су* ВП, *тѐли д-йду* Д, *шга је тѐла, тõ умѐла* ВП,
- *пõпео се на вр`* Па, *пѐо са вр`а* Ве, *нйсам вр`о* О, *гредта* Ка, *довѐти* Л, *залѐднй`увече* О, *мѐне рӯкõм* Би, *мѐом* Д, *нарѐни свйњче* З, *õдѐјући* једнако Кн, *сарѐна* Бо, *сарѐнйли* Тр, *ѐе га сарѐне* Та, *замѐл да ме скр`ѐ од снѐе* Ка,

негòву *снау* Ш, међу *њи* Во, нèsлога *би* Па, *од вàши* Бу, *ја вечèра* Д, *Вла̀* Бо, *ја пòпи* Ка, *гурну̀* га З, *дйго̀* се МЛ, *дйго̀* ја рúке О, *ја га гурну̀* Во, *прилèго̀* Бу, *ја увàтѝ* пúт Ка, *ја исèко̀* др̀ва Ш, *ја мàло* *полежà̀* Ѓ, *у млаћѝ* *данà* Ка, *мòрàдо̀* га нàђем МЛ, *ја нàђò* а нàшѝ ни за лèк Па, преко нèкѝ *àла* Ш, *њѝ* двојйца Ка, *òдма̀* скòчи Бо, *òдма̀* Тр, *ја се окрèто̀* МЛ, *отйдо̀* Ш, *пàдо̀* на зèмљу Кр, *ја пову̀ко̀* Ш, *ја се покàја̀* Л, *ја се пòпѐ* Ка, *ја пòђо̀* Ш, *ја поздрàвѝ* капетàна МЛ, *од рàзнѝ* л̀удй̀ сам учй̀о Во, *ја се рàсанѝ* Ве, *рèко̀* ,З *ја рйпѝ* на нòге Ка, *ја га сàчека̀* Би, *ја га скòбѝ* Би, *са свѝ* *стрàнà* Па, *ја сам сирòма̀* З, *ја стàдо̀* Ш, *у̀вати* ме *стрà* Тр, *тр̀бу* Ш, *ја у̀дарѝ* на нèга Бу, га *у̀зѐ* ВП;

Задњонепчани сугласник *х* замењује се са *к*:

- *кранѝлице* за пй̀лиће Би, *кàубица* О, *кра̀бри* МЛ, *Крвàти* Ве, *Крй̀стос* Д, *Й̀сус Крй̀стос* Ка, *не ктèдоше* Ш;
- *àлкокол* Кн, *од àлкокола* нй̀шта О, *чй̀ст вàздух* Та, *дрàкме* су пàре Па, *др̀кће* као прúт Во, *дрктй̀м* Бу, *др̀кћем* Л, *Микàјло* Ѓ, *сйна* *Микàјла* ВП, *пиктй̀је* Бо, и за Бòжић *пиктй̀је* Ѓ, *плèкане* шèрпе Во, *плèкани* тањй̀ри Кр, *у̀права* *прй̀ко̀да* О, *прòфесор* *технолòгије* Па;
- *вàздук* Би, *плèк* Кн.

Најчешћи супституент гласа *х* је велàрни консонант *к*. Код старијих говорника то је уобичајено, а код млађих је паралелна употреба и једног и другог гласа.

На местима у речи где је консонант *х* испао, дошло је до замене супституентом *в*. Такви су следећи примери:

- *б̀ува* Ве, *пасту̀в* Л, *кòњ* Та, *пасту̀ва* Ѓ, *ск̀ува* Бо, *ск̀увате* З, *с̀ув* лèба да јèm ВП, *т̀ури* за *у̀во* Па, *од у̀ва* Тр.

Глас *х* може имати и супституент *ј*:

- *про̀ја* Ш, испèкли *про̀ју* Би, бр̀ашно *од про̀јè* Кр, *сна̀ја* Та, *чòја* О, панталóне *од чòје* З, *аждàја* Кн.

У примерима: *Òћеш да дòћеш? Аха!* артикулација гласа *х* је нешто друкчија, говорни органи као да изводе покрет потребан за производњу назала.

Можемо закључити, поред исправне употребе гласа *х*, да има и супституената, али и потпуног изостављања задњонепчаног консонанта.

„Сугласник х у севернотимочком дијалекту не чује се: вала, убав, ајдук, аљина, греота, лад, дуван, кожув, сув“ (Станојевић, 1911: 84).

АФРИКАТЕ

74. Као варијанта фонеме *з* јавља се фонема *с*:

- *свѣзда* Д, *свекѿр* Па, кад дукати *свѣкнѹ* З, *свонѿ* на сав глас Тр, кѹћа на пола цѳлѣ *сѿдана* Би, вѣлике *сѿдѿне* Ш, немѳ да *сѹцнете* Ка, добијо сам *пѣнзѿју* О, *уздѿли* у тѣмељ Ѓ, *унесвѣрѿо се* Кр;

- *сврндѳв* З, *обсѳва* МЛ, *самѿ* Па (на влашком значи чорба), *кукѹруз* Тр;
- мѳра кѹћу да *посѿда* О.

Многе ове речи употребљавају се са фонемом *з* као што је у књижевном језику:

- кѳњи са *звекѿре* ВЛ, *звѣкѹ* дукати МЛ, пѿре сѿмо *звѣкѹ* Па, пѣњу се на *зѿдѿне* Ка, смѿњѿли ми *пѣнзѿју* Па, *уздѿју* пѣтла у тѣмељ и дѿн данѿс Кр;
- *обсѳва* Л, сѿруп од *обзѳвѣ* О, обрѿли *кукѹруз* Тр.

Осим обичне супституције гласа *з* супституантом *с*, у директном додиру двају дентала као сливени глас јавља се *с*: $д + з > с$. Свакако овај глас представља варијанту фонеме *з*: ограничену лексички и позиционо, што значи да није фонема.

У моравичком говору забележена је африката *с* у речи бронса и у сантхију. О томе проф. В. Николић каже: Глас *с* постоји само као члан фонетског система (његова индивидуалност је одређена и неоспорна), а на фонолошком плану (будући да није диференцијални знак) понаша се као алофон фонеме *з*, наравно лексички, дијалекатски и позиционо врло ограничен (В. Николић, 2001 : 132).

Глас *дз*, који се изговара као старословенско *ѕ* или пољско *dz*, чује се доста добро у севернотимочком дијалекту: *дзвезда*, *дзвер*; *дзвирим*, *дзвоно*, *дзид*, *надзирам* (Станојевић, 1911: 379).

Палаталне африкате

75. У говору Млаве постоје све африкате и њихова је артикулација правилна. Али, може се наићи на умекшавања појединих африката под утицајем говорника из околних села, претежно влашког порекла. До појаве палаталних африката може доћи и код гласова у контакту.

Правилна употреба облика речце *год* забележена је у материјалу:

- докле *гòд* мòжеш З, шта *гòд* ðћеш Л, *де год* ðћеш З, *ка год'* кòњ Би.
Речца *год* чује се у облику *гоћ*, ређе *гоћ'*:

- *шта гоћ* йма Кн, *ка гоћ* онâ Па, *де гоћ* пòшла Л, *кога гоћ* вйдела О,
- *де гоћ* бйо З, *де гоћ* пòшо Ћ.

Умекшавање африката забележено је у речима:

- *скоћйо* Бу, *ћула* сам МЛ, *друкће* Кн, *већйто* душмân ВЛ, *ћèтри* Ш, *òбићај* Кн, *ћèтници* МЛ, *стрћè* рукави Бу, *ћудна* ðсоба Кн, *трћали* МЛ, *скоћйли* МЛ, *тоћкòве* Кн, *лèћка* Тр, *зèћеви* Ш, *прићај* О, *доћèкао* Ш;
кафећйја Бо, *òћак* Ћ, *бућак* МЛ.

У контакту двају гласова долази до умекшавања дентала *д* у правцу *дј* па се изговара *гоћ*. Аналогно томе каже се *гоћ* у наредном примеру, јер се африката нашла пред безвучним сугласником па долази до обезвучавања. Варијанта *гоћ* нашла је примену и пред вокалима: *ка гòћ онâ*.

Речца *год* у облику *гоћ* среће се у говору Мутнице (Ракић-Милојковић, 1987: 44).

Умекшавање африката *ч* и *џ* није непознато Ђердапској зони (Пецо, 1972: 198). Ова појава својствена је говорима источне Србије (Белић, 1905: 168) и јавља се углавном под утицајем „влашког“ изговора, односно румунског језика. (Означена села на карти 7.)

Варирање артикулације у сантхију

76. Када се два сугласника нађу у контакту, може се догодити, у извесним случајевима, да се међусобно асимиљују. То прилагођавање иде у више различитих праваца:

- кад гот крѣнеш Бо, испот стѡла Кн, испот пѹта Л, кад^т пођеш Па, кад^т пѡчнеш Бо, како код^т кога ВП, чекај код^т колийбе Д, код^т кѡзѡ Ка, код^т крѣвѣта З, код^т сѣбе Би, код^т Стојѡне Ш, код^т шурака Па;
- дѣвет^т гради Бу, дѣвет^т гѡдина Л, командѡнт^т бригадѣ Би, опет^т зовѣ Кн, дѣсет дѡнара Бо, пѣт^т брата ВП, на пѹт^т бѡла Ка;
- кад бѡг^к тѣра-истѣра Л, вѣликог^к човѣка Би, због^к пића Бу, не мѡг^к се начѹдим З, из нѡшег^к плаца ВЛ, од њѣг^к се бојѡм Ве, с његѡвог^к пѹта Д, од овѡг^к сѣла до овѡг^к сѣла Кн;
- док^т бѡ Би, јок^т, брата Би, мѡмак^т девѡјкин Кн, навѣк^т дабѡгда Л, нек^т бѹде Кн, уз пѡток^т бежѡ Бу, вѡдник^т зарѡбљен Д, тек^т да кѡже Кн, тѹнак^т бѹдемо Л, чѡвек^т бѡ Ш;
- без^т крѡва Бо, без^т кѹће ВП, без^т пѡпа Кр, без^т прѡксе О, из^т Кѡвадара Л, из^т Кѡменова Ка, из^т кѡце З, из^т кѡрпѣ Бу, из^т кѡсарне Ш, из^т пиштѡла Тр, из^т Пѡнкова ВЛ, из^т Попѡвца Д, из^т тѡрбѣ Би, из^т Црњића Кн, кроз^т прѡзор Л, кроз^т кукѹруз Бо, низ^т пѡље Бу;
- вѡс^т дѣсет Д, вечерѡс^т да дѡђеш Ш, данѡс^т дѡн Кн, двѡес^т двѡ Бо, двѡнѡјс^т грѡла Бу, жѡлос^т дочѣко ВП, нас^т двѡ Па, чѡс^т дочѣко Ѓ, нѡс^т десетѡну Би, нѡс^т дѡста бѡло Во, нѡс^т довѣли З;
- баш^ж дѡбро Па, баш^ж брљѡв Би, виш^ж да знѡ Кр, виш^ж дѡбро Д, вѡлиш^ж дѡймаш Ве, вѡлиш^ж да знѡш Та, дѡш^ж дрѹгем О, дѡш^ж дѡста Ш, нѣ знѡш^ж дѡђеш Би, јѡш^ж бѡљи Кн, јѡш^ж га нѣма Л, не мѡш^ж да јѣш Па;
- мѣсец^т дѡнѡ Бо, ѡтац^т дѡде Ве, ѡтац^т дѡшо Ѓ;
- мѡ смо већ^б бѡли МЛ, већ^б дѡшо О, већ^б дѡо Би, већ^б дрљаш њѡву Кр, млѡди нѣћ^б да с-ожѣне Л, нећ^б да с-удѡју Бу;
- већ^б завршено О.

Напомена: када се крајњи безвучни сугласник прве речи нађе у додиру са почетним звучним сугласником друге речи, примећује се повећано присуство звучности код првог сугласника у додиру. Обрнуто, примећује се одсуство звучности.

Исти сугласници у додиру:

- ка^т-дођем Д, долѡзим ко-тѣбе Ка, ко^т-дрѹга Бу, са^т-да виш Л, са^т-да кѡжем качкѣт тѣм и тѣм Бо, кроз^т-зѣмљу ВП, ше^т-стѡтина З, знѡш^т-шта Тр, рѣко са^т-му Ѓ, нѣшгѡ са^т-му дѡнео Во.

Када се два иста сугласника нађу у контакту, онда се у говору чује један продужени сугласник.

У консонантском пару (који се разликује по звучности) може се наћи један до другог следећи сугласник:

- *шта го^л-тй мйслиш* ВП, *шта го^л-тўриш* Кн, *по^л-тёрётм* Л, *ўзни капў-дугачак* Би, *минў-до два* Па, *одједанпут-дўшли* Ш, *и^с-Свилјнца* З.

Финалне групе су подложније променама него иницијалне. Ареал простирања ове појаве одредили су Павле Ивић (1994:139) и Слободан Реметић (1985:218).

О ПРОБЛЕМУ ДЕСОНОРИЗАЦИЈЕ ЗВУЧНИХ КОНСОНАНТА

77. О овом проблему писали су А. Белић (1905:240), М. Решетар (1907:147) и А. Пецо (1968:241): „Нађен је изговор звучних сугласника са делимично редукованом звучношћу, али са присутном експлозијом”. Сви се слажу у томе да има примера обезвучавања звучног консонанта на крају речи, или под утицајем бугарског и македонског језика, у крајевима који су у додиру са Бугарском и Македонијом, има десоноризације. У косовско-ресавском говору, коме припада и говор Млаве, та појава је делимично лексикализована:

- *дај ми атресу* ВП, *дè ви је атреса* О, *карабѝт* Кн, *од карабѝта* Л, *ўзо комат* у рўке Ве, *комат* лèба МЛ, *овакѝ комат* Па, *оволѝки комати* Па *ономат* бѝо код мèn Бо, *пѝтос* Ш, *спѝвѝју на пѝтос* Би, *тобошѝр* ВЛ, *уд̀аре у т̀обош* Бо, *бѝје у т̀обош* Та, *они от̀оше (̀отиде)* Во.

Наведене речи су страног порекла и оне се исто овако изговарају у изворном облику (у грчком језику).

ЗАПАЖАЊА О ИЗГОВОРУ КОНСОНАНТА

1. Изговор гласа *ј* често је ближи изговору неслоговног *и*.
2. Губљење интервокалног *ј* јавља се код присвојних заменица *моа, моу, твоу, своу, моом* и 3. лицу презента глагола VI врсте.
3. Редукција гласа *ј* се запажа најчешће у облицима *је, једно*.
4. Сонант *ј* се не изговара у секвенци *у-е*: *веруе, не веруе*.
5. Изговор сонанта *ј* креће се од стабилног, преко редукованог, до потпуног ишчезавања тога гласа.

6. Артикулација сугласника **в** углавном је као у књижевном језику. Глас **в** остаје када се нађе испред безвучних консонаната.
7. Секундарно **в** јавља се у глагола сложених са префиксом **у**: *у^вићу, у^вишли* и у глаголским облицима начињеним од основа **би-** и **пи-**: *убивѐн, попивѐн*.
8. Сонант **в** има лабаву артикулацију и испада у одређеном окружењу.
9. Има доста примера са супституцијом **ф > в**: *вамѝлија, кѝва, ћѝв*.
10. У речима старије лексике претежно се употребљава **в**, а у речима новије **ф**: *телефѝн*.
11. Паралелно се употребљавају обе фонеме **в** и **ф**.
12. Осим алвеоларног сугласника **н** имамо и примере са помереном артикулацијом, када се сонант **н** нађе испред задњонепчаних **к, г**. Записујемо га у облику **џ**: *баџка Во, Банаџаџка Л*.
13. Питање фонетске и фонолошке егзистенције гласа **х** своди се на следеће чињенице:
 - да информатори у свом говору радије изостављају глас **х** или га замењују гласом **к**;
 - сугласник **х** постоји углавном у говору информатора млађих од четрдесет пет година, што свакако може бити утицај школе и образовања;
 - губљење гласа **х** забележено је у свим позицијама у речи: *ајдѝк Ка, аљѝна З, ѝлс Тр, ѝктер Тр; ја ма̀ло полежѝ` Ћ, у млађи` дѝна̀*.
 - најчешћи супституент гласа **х** је веларни консонант **к**;
 - код старијих говорника то је уобичајено: и за Бѝжић *пиктѝје, плѝкане шѝрпе*, а код млађих је паралелна употреба и једног и другог гласа.
 Можемо закључити, поред исправне употребе гласа **х**, има и супституената, али и потпуног изостављања задњонепчаног консонанта.
14. Као варијанта фонеме **з** јавља се фонема **ѕ**: *ѕвѝзда, ѕвекѝр, ѕвонѝ* на сав глас.
15. У контакту двају гласова долази до умекшавања дентала **д** у правцу **дј** па се изговара *гођ, гоџ*.
16. Изједначавање артикулације африкате **ч** са артикулацијом африкате **ћ** (односно **џ** са **ђ**), дешава се под утицајем влашког изговора ових гласова.
17. Када се крајњи безвучни сугласник прве речи нађе у додиру са почетним звучним сугласником друге речи, примећује се повећано присуство звучности код првог сугласника у додиру. Обрнуто, примећује се одсуство звучности: *баш^ж дѝбро, испот стѝла, кроз^с кукѝруз*.
18. Када се исти сугласници нађу у додиру, онда се у говору чује један продужени сугласник: *ко^л-дрѝга, ше^с-стѝтина, рѝко са^м-му*.
19. Јавља се десоноризација звучних консонаната у лексемама страног порекла: дѝ ви је *ѝтреса, караѝт, спа̀ва̀ју на па̀тос, тобошѝр*.

ПРИНЦИПИ ДИСТРИБУЦИЈЕ КОНСОНАНТАТА

78. У овом делу обухваћене су консонантске групе чија стабилност зависи од контекста и позиције у речи.

1) Судбина неких консонантских група

79. Посебну пажњу обратили смо на очување консонантских група *стр*, *цр* и *сл*.

а) Стара група *стр* сачувана је у следећим лексемама:

џстар нџ Тр, *џстра* кџма МЛ, *ја ти се наџстрим* Ка, *џн се наџстриџо* Ка, *стрчџ* ногџвице Па, *стрчџу* му рукави Па, све на њџм *стрчџи* Ка, Кад ја *наџстрим*, тџ је љџцки *наџстрено*. ВП *џстар* му врџ. Ве *џстар* ми нџж. Ве *џстар* ко сџбља. МЛ *Наџстре* се за свџђу. ВЛ Кад се ја *наџстрим*, леле вџма. ВЛ *џстар* му рџоник, мож лџпо да џре Бу. *џстар* ју јџзик, сам лџје. ВЛ Кад се алџтке *наџстре*, мање се снџгџ џрчи. Бу

Ова појава је позната косовско-ресавском дијалекту (Реметић 1985:199).

б) Лексема сврака исто се тако изговара: *сврџка* Бу Ве Л О Па.

в) Сугласничка промена групе *чр*-> *цр*- извршена је у речи *црџшња*, као и у речима насталим од исте основе:

појџли *црџшње* Би, обрџли *црџшњу* Та, пасџљ *црџшњџр* О, боранџја *црџшњџрка* О.

г) У речи *шљива* не чува се стара група *сл*:

родџла *шљџва* Д, раскрџчили *шљџвџр* Бо, џшли у *шљџвџр* О.

2) Консонанти на почетку речи

80. У народним говорима тежи се ка уклањању консонантских група и упрошђавању.

Иницијалне секвенце немају увек подједнаку стабилност.

Струјни сугласници *ж* и *ш* када се нађу на почетку речи изговарају се двојако:

ж > ж: *жандър* МЛ, *жандари* Л, *отйшо у жандаре* Л;

ж > џ: *бѝли џандари* Ве, *у џандармѝрије бѝли* Ве, *џарач* за ватру Па, *побѝго у џбуње* ВП, *џврља* по свѝске МЛ;

ш > ш *они су на шкѝле* ВП, *йду у шкѝлу* Бу, *шкрба баба* Д, *шкрбине* Д;

ш > ч *бѝли на чкѝле* МЛ, *пѝшо у чкѝлу* МЛ, *чкрба баба* О, *ймам нѝке чкрбине* у уста О, *поручују чкембѝће* ВП, *опуѝстио чкембе* Во, *само не чпијунѝра* Та.

Африкате *чи* и *џи* изговарају се двојако:

ч > ч: *чукаљ* ми оперѝсали МЛ, *чврља* нѝшто ВЛ;

ч > џ: *деца се џаркају* З, *свѝ ме иџврљаѝли* Ка.

А) Консонантска група састављена од два прекидна сугласника

Сугласничка група *тк* упрошћава се на почетку речи:

тк > к:- *узни канице* Во, *стаѝви канице* Во, *намѝсти канице* МЛ, *опѝши канице* МЛ.

У глаголу *ткати* задржала се почетна група *тк*:-

тк > тк:- *ткѝм* Д, *ткѝле смо* Д, *ткѝју се ћилѝми* Ћ.

Консонантска група *гд* упрошћава се у иницијалном положају:

гд > д:- *Дѝ да дођу?* Би, *Дѝ йду?* Бо, *Де ће и душа?* Кр, *траже дѝ смо* МЛ, *дѝ да се дѝнем* Бо, *Де ли си бѝо јучѝр?* Л, *Дѝ ћеш сад?* Та, *Де ли је она друга?* Ћ, *Дѝ су ви дрѝје?* Ве.

Б) Консонантска група састављена од једног прекидног и једног струјног сугласника

Уколико се у додиру нађу групе састављене од ових консонаната, дешава се следеће:

бз->з-: зова ВП Ка Па, обзова Д З Кр Кн Л О Тр Ш;

бз>бс: *обзóва* Бу, *обсóва* Ка, *сок од обсòвê* Би;

пш>ш-: пшеница Би Бо Д З КР МЛ Па Тр Ћ Ш.

В) Консонантска група састављена од једног прекидног и африкате

У сакупљеном материјалу наилазимо на податке:

кћ>ћ-: мòја *ћéра* З, мò *ћéрка* МЛ, од мòе *ћèркê* Кн Па, двê *ћèрке* О.

Сугласник п изговара се на почетку речи:

пч>пч-: *пчèла* Ка Па Тр Ћ Ш, био код *пчèла* Ка;

пш>пч: нек *лйгче* Д, ту ће да *полйгчемо* Во, *пченийца* Бу, *не лйгчи* магàрче Би;

пс>пц: *лйпцао* дабòгда Кн, *пцўје* З, *пцўемо* Д, *пцèто* Л, *пци* Д, *пцўју* МЛ, *пцèто* га ујèло ВЛ.

Г) Консонантска група састављена од једног прекидног и сонанта

Оклузив г јавља се у почетној позицији код глагола *вирити*, у облицима:

гв>гв-: *гвйрй* Во, *гвйрê* дèца Во, *гвйрй* му пицáма О.

У сложеним глаголима такође се задржава г-:

загвйри под кàпу Л, мал` да *погвйрнем* Ш, да *загвйрым* Ш.

3) Ремећење дистрибуције у медијалној позицији

81. Често акценатску целину не чини само једна реч, него и скуп речи повезаних једним акцентом. Медијалном позицијом у фонетском смислу сматра се положај прозодијско-морфолошке јединице.

Ограничење у дистрибуцији консонаната јавља се због њиховог међусобног утицаја или под утицајем вокала у суседству. Резултат тих појава је супституција консонаната.

А) Супституције

Супституције по принципу асимилација

Асимилација по звучности

82. У самој речи (2. л. мн. императива):

беште урџци Ћ, *беште* љџди Ка, *беште* нџтраг Ка, *беште* од мџн Во, *беште* низ путџњу Кр, *дџкте се* Бо, *дрџште* жџну ље пџдне Бу, *дрџште* ви врџпца у рџци МЛ, *дрџште га* Бо, *дрџште* пџт ВЛ, *дрџште се* Ве, *каште* штџ ви је на језџку Кн, *каште* мџн ел сте вџдли онџ бараџбу Ка, *каште* му де је пџт за бџлнџцу Д, *али каште* де ви се вџше свџђа Кн, *пџсте се* Бо, *послуште се*, са- ље послужџње О, *послуште се* с колаџчи Тр.

У сантхију:

з-баџбом се не слаџем О, *з-браџџом* МЛ, *з-будџџлом* џмаш пџсо Кр, *з-говџџдима* Во, џшли *з-грџџбља* Бо, посваџо се *з-женџом* Бо.

Говорници влашког порекла увек примењују овакав вид асимилације у сантхију по којој безвучни сугласник прилагођава своју артикулацију наредном звучном.

Асимилација по месту и начину творбе

83. Код глагола старе основе (ЊТИ) чују се у облицима сложених глагола и двоуснени консонант *ми* алвеоларно-носни *н*.

Примери са *м*:

да заџзмемо град З, *да џзмемо* снају Па, *да одџзмемо* стваџри Л.

Чешџи су примери са *н* (112:34):

џзни тџ с-астџла Бо, *д-џзне* му свџ Бу, баџбе *џзну* у марџмицу Л, *џћеш д-џзнеш* ел нџћеш Ка, *џзни* је слџбодно МЛ, *џнем* ја пџре Бо, *џзни* одџло па отџдни Бу, ми ље *д-џзмемо* астаџл за кџјну Ве, ел мош *д-џзнеш* и за мџн Тр, *џнем* ја плетџње О, *џћеш д-џзнеш* сџриње од мџн Л, он *џзне* лџбац Па, ми

ће је *у̀знемо* Во, мѳрамо нѳшто *д-у̀знемо* за Бѳжић Бо, *у̀зни* нѳшто за јѳло Ш.

У изговору глагола *памтити* и речима изведеним од њега чује се *н*:

јѳси *зап̀антила* Ђ, ѳси *зап̀антијо* Во, йма да *п̀антиш* МЛ, мѳра да *п̀антиш* ВП, није *уп̀антила* Д.

Испред лабијалних оклузива *п* и *б* изговара се *м* место *н*:

д̀али му *бомбѳне* Би, жв̀аће нѳки *бомбѳн* Би;

најед̀ампут претѳри ѳчи Ка, *најед̀ампут* скочѳше Л, *јед̀ампут* лѳпа О;

одјед̀ампут се укѳчѳо МЛ, *одјед̀ампут* йзлете на сок̀ак Л.

У сантхију *-с>-ш*:

наш-ће д-у̀бију Ве, *ш-чѳм* да р̀аним дѳцу Л, *ш-човѳкем* да се побѳјем због њѳ Кр.

Метатеза и процес асимилације в >м испред н (свануло>савнуло>самнуло):

самнѳло се ВЛ, *ка се с̀амне* Д, *Самнѳло се*, а њѳ нѳма. Во, Јѳтрос се р̀ано *самнѳло*. Во, *Самнѳло се*, а кѳша јѳш п̀ада. Па, *Чим се самнѳло*, с̀унце изѳйѳе. Л, *Самнѳло се* и мѳн, дѳшо и т̀а д̀ан. Л, Њѳјзи се *самнѳло* баш к̀асно. З, *Самнѳло се* овѳм н̀арѳду од мѳтѳке; Тр.

Процеси који су довели до измене консонантских група у основи су асимилационе природе:

а) гн >гњ:

гњѳле крѳшке ВП, држѳ вѳће док не *угњѳли* ВП;

б) кн >књ:

књѳгле ВЛ Мѳ дѳца м̀ѳго вѳле *књѳгле*. ВЛ, ѳна у̀зне и направѳи *књѳгле* зач̀ас. Ђ, Послу̀ште се, мѳ су *књѳгле* дом̀аће. Ђ;

в) гл >гљ:

тѣгли онѠ с пијаца ВЛ, *истѣгли*Ѡ цѣмпер скрѠз Ш, *тѣгли* те лѣшњице чак ис шѣме Кр, *тѣгли* чѣнкове с пијаца ВЛ, *Тѣгли*, вѠлу, кад нѣси учѣо шкѠлу. Во, *Тѣгли* по цѣо дѠн вѠду са бунѠра. МЛ, *Тѣгли* куфѣре по стѠници. З, СѠм *тѣгли*, одѠвуд там. Бо, *Тѣгли* док мѠж. З, *Тѣгли* и ѣзбрдо и нѣзбрдо. Та, *Тѣгли* чѠвек ко лѣд. Ка;

г) шл >шљ:

дѠшли онѣ са *шљѣмове* Ш;

д) шн >шњ:

ѣшла му бѣба *у^у-шњѣк* Та, *лѣшњици* Бо, *Лѣшњици* су лѣпи за колѠче. Бо, Ај д-ѣзнемо пѠла кѣла *лѣшњаѣи*. Ве, *Лѣшњици* у вѠзни, ѣзни нѣки. Ѓ, Сѣцкани *лѣшњици* мѣћу се у сѣтне колѠче. Ѓ, Лѣпо родѣли *лѣшњаѣи*. Д;

ђ) нк > њк:

дѠшли *тѣњкови* Л, пропѠли *чѣњкови* Ве, Бѣрај од овѣ *чѣњкове* којѣ Ѡћеш. Ве, НѠви *чѣњкови* мѠра да пѠсују на шпѠрет. Кн, Кај да ме *тѣњкови* гѠзили. Ш, *Тѣњкови* све раскѠпали дрѣм. Ѓ, Само тутѣѣ *тѣњкови*. Л, *Тѣњкови* ѣду и по блѠту. МЛ, *Тѣњкови* су онѣ, са гусѣнице; Л.

Африкатизација

84. У секвенцама дентал + фрикатив долази до процеса асимилације, чији је резултат африката.

а) Група т, д + с > ц

тс > ц: тѠ бѣло *арнаѣцко* врѣме Кр, *аутомѠцко* оруѣје Ш, и *аутомѠцки* ће прѣће на нѠс Тр, све рѠде *аутомѠцки* Д, јѠ нѣсам *аутомѠцки* чѠвек ВЛ, *брѠцки* да подѣлимо имѠње Тр, да жѣвѣмо *брѠцки* ВЛ, да јѣмо и да рѠдимо *брѠцки* Бу, учѣсник *свѣцког* рѠта Бу, *санитѣцки* материјѠл Ка, тѣ си *свѣцки* чѠвек Ве, провѣо се *свѣцки* Л, *свѣцки* језѣѣи Кн, *свѣцки* лѣѣди Кн, *свѣцки* се плаћа ВП;

дс > ц: *београцка* ђпштина Ѓ, *брџки* прѣдѣли МЛ, *брџки* наро̀д је `ѣтар Па, *лепи* су *брџки* прѣдѣли МЛ, *брџки* су то кра̀јеви Па, *брџки* менталитѣт Па, онђ *су брџки* кђњи Бо, *љѹцки* фактор зата̀јѣо Ш, ура̀ди то *љѹцки* О, *љѹцки* ѹслђви су ла̀ки Ка, *сѹцки* га тѐрѣтили Ве, са-ће да га тѐрѣте *сѹцки* Во, *сѹцки* га тѐрају за дѹг Во.

Африкатизација се врши и у сложеним речима:

поцѣнѣли га његђви Л;

забрџки пѹт З, *забрџки* мо̀мци дола̀зили З, учѝ на ђцеку за лека̀ра Та, *оцѣко* се од стра̀ Ка, *оцѣчѣм* па̀рче мѐса ВЛ, *оцѣли* се Кн, *оцка̀чу* од на̀с Во, *оцту̀па* артилѐрија ВЛ, *оцѣкли* му стру̀ју Би, *оцѣкле* ми се нђге од стра̀ О, *оцѣкле* гра̀не на све стра̀не Во *оцѣчене* јѣлке МЛ, *оцѣчене* рѹже Л, *оцѣчене* од свѐта Кр, *оцѣчене* у шѹми Ве, *оцка̀че* од дру̀ги, млђго врѐдан Па, *оцка̀че* ка̀ј на рѣнгишпил Бу, *оцка̀че* од землѣ до пла̀фона Бу, *оцту̀пѣли* на фрђнту Ш, *оцту̀пи* кад ти ка̀жем Ш, *оцту̀пѣли* онома̀д Д, *оцту̀пѣли* од водѣ З, *оцѹћени* Та (одсѹћени), *оцѹћени* на робѣју Ѓ, *оцѹћени* због кра̀ђе Бо, *оцѹћени* и од бога и од наро̀да МЛ, *оцѹћени* да се па̀те Ве, *оцѹћени* да млђго ра̀де Д.

Наведене промене врше се и у сантхију:

ка-цам ВЛ, *ко-цѹда* Тр, *ко-цудѣје* Тр, *та-цу ка̀зали* све Д, *та-цам бѝла код* кѹће Ѓ.

б) Група т(<д) + ш >ч:

почѣша Во, да се *почѣша* Ка, *почѣша̀ли* ме до гла̀вѣ Ка, мен *почѣшђ* бата Дра̀ги З, *почѣша̀ли* га јучѣр З, *почѣша̀ли* дѣцу за шкђлу Л, лѐпо га *почѣша̀ли* Во, *почѣша̀ли* се пре и лѐти и зѣми Д, *почѣша̀ли* га напред и стра̀г (*назад*) О, чѣсто ме *почишѝва̀ли* до гла̀вѣ Бу.

в) Група дж>џ:

наџивѣла га жѣна Ка, *наџивѣла* све љѹде Ка, са-ће да *наџивѣ* и овђга МЛ, *наџивѣо* жѣну и сѣм је Л, *наџивѣла* пђла сѣла О, *наџивѣла* сна̀ју Кн, старѣји *наџивѣли* мла̀ђе Кн.

Ареал ове промене одређен је код Слободана Реметића (1985:199).

г) Група д + з дају s:

ка-саврши Ка, лаже *ка-сйне* Бо (у сантхију).

д) Група ћс>ц

Промена ћс (из наставка ски) >ц врши се у сантхију:

Дѹвај вѹтру, *нѣ-це* залѡжи Во (*нѣћ-се* залѡжи), *ѡ-це* обѹчѣ (*оћ-се* обуче) Ћ, Зѡјно
йдемо у *Андриѡчки* сокѡк. Ш, Овѡм је *Андриѡчки* сокѡк; ВЛ.

ђ) Група жб> ѡб:

вѣжба Ш, *вѣѡба* Бо, *вѣѡба* да йгра Бо, сад йде на вѡјну *вѣѡбу* ВЛ, *вѣѡба* да читѡ
ВП, *вѣѡба* је дѡбра за снагу Та.

Јотовање

85.1. Аналошко успостављање односа палатални : непалатални консонант

а) Група ст>шт у глаголима са основном пустити - наместити:

запѹштили МЛ, *запѹштили* имање ВП, *запѹштили* ѡгњишта Кн, *запѹштили* дѣцу
Па, *запѹштила* ѡбичаје Па;

намѣштише нам овѹ столарйју Бо, *намѣштише* мајстори Бо, *намѣштише* Па;

премѣштише Д, *премѣштише* и *намѣштише* којѣм ѡће Ћ, *премѣштише* се у град
ВП, *премѣштише* ми ствѡри З, *премѣштише* нам продавницу и апатѣку ВЛ,
премѣштише дѣцу из овѣ у онѹ шкѡлу Во;

напѹштили Ка, *напѹшћен* салѡш Во, *попѹштили* Ш;

распѹшти Ћ, *распѹштили* нѡрѡдску скѹпштину Бо, *распѹштили* свѣ и свѡшта овѡ
младеж ВЛ, *распѹшћени* Ка;

слѹшти Ш, *слѹшти* тѣ ствѡри Д, *слѹшти* све нйзбрдо Та;

упѹштио се ВЛ;

али и: *отпѹсти* Тр, *попѹсти* Ка, *напѹсти* ВЛ.

б) Група ст>шћ у трпном глаголском придеву глагола крстити - наместити:

У трпном глаголском придеву, насталом од глагола чија је основа-ити:-им, који у књижевном језику имају -шт- испред наставка, на месту те групе изговара се -шћ-:

кр̄шћен З, *кр̄шћен* човек-хришћанин З, *кр̄шћен* је на благадан Ћ, *кр̄шћен* одма-кад и рђен Ћ, *кр̄шћен* и мож да се венча у цркви ВЛ, наш сйн *кр̄шћен* у манастиру Тр;

сѡба *намѣшћена* Ћ, издајѣм *намѣшћен* стѡн МЛ, *намѣшћен* ми орман Во, *намѣшћен* ми шпѡрет и аста̀л Бу.

в) Група шт>шћ у трпном глаголском придеву глагола ољуштити:

ољушћени орѡси Би, *ољушћен* кромпир Па, *ољушћен* лѹк Па, *ољушћен* бѡгрем Тр, *ољуштѣли* га зајци Тр, *ољушћен* се осушио и вѣне О, *ољушћен* ми длѡн од рѡда Кн, *ољушћен* аста̀л Л, *унишћени* Ћ.

г) Група сл>шљ у глаголу са основом запослити се:

запѡшљен, Кр Па Та Ћ *запошљѣње* трајим, ел ми чѡвек *запѡшљен* Л, данѡс сви трајѣ *запошљѣње* Л, Изѹчи ти шкѡлу п-ѡндак трајѣ *запошљѣње*. МЛ, Мѡјој кѡмшиници лѡко за *запошљѣње*. Д, Данѡске нѡрод *запѡшљен* - не рѡди на сѣлу. Би, *Запѡшљено* и мѹшко и жѣнско. Л;

незапѡшљен ВП З Д Кр Ш.

Јѡтовање консонантске основе у глаголима прве врсте:

зј>ж

чарѡпе вѣжѣне З, *вѣжѣно одѣло* З, *вѣжѣни гоблѣни* ВП, *вежѣн чѡршаф* Кн, *све рѹкѡм вѣжѣно* Ве, *вѣжѣно за машинѡм* ВП, *вежѣне чарѡпе* З, *вѣжѣни ћилѣми* З;

сј>ш

дојѡдило ми *изнешѣно* Ка, *изнешѣне дрѣје* Па, *изнешѣно* и стѡро Па, *изнешѣно* одѣло О, *донешѣно* Л, *Донешѣно* све на јѣдно мѣсто. Л, На праг пред кѹћу ми *донешѣно*, рѡтос га бѣло, кѹј је. Би, До пѹта *донешѣно* и да пропѡдне. ВЛ,

донешѐно баш кад трѐба Ка, *донешѐно* дѐте Ка, *донешѐно* жѝто МЛ, *донешѐно* ју све на тѝцни Та, *донешѐно* из продавнице Ве, *донешѐно* из дрѝге држѝве Ве, *Донешѐно* и рѝкѝм однешѐно, Бу.

Умекшавање коренског сугласника код неких глагола забележено је у говорима Левча (Симић, 1972: 188), централне Шумадије (Реметић, 1985: 330), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић, 1995: 187).

Јотовање коренског сугласника врши се испред неког од наставака:

а) инфикс -ава-:

у рѝту извешѝаваш Ш, *прерачуњѝвај* О, *спашѝвај* ВП;

б) инфикс -а-:

вѝтали се Бу, *завѝћу* МЛ, *завѝћу* вѝду Та, *испѝшѝа* Ве, *намѝшѝа* Бо, *обрѝтали* на воденѝцу Ѓ, *попуѝшѝа* Л, *прошапуѝћѝли* Би, *равњѝју* се с ѝцем ВЛ, *рачуњѝли* ВЛ, немѝ се *упуѝшѝаш* Ка, *шапуѝћѝли* Во;

Упоредо са овим примерима јављају се и облици са тврдим консонантом: *вѝтали се* Би, *завѝтѝју* воду Па, *обрѝтали* О, *равнѝју* се Л, *рачунѝли* ВП. Однос примера са јотованим и тврдим консонантом је 67 : 21 у корист јотованих.

в) инфикс -ева-:

оскућѝвѝли Бо, *побољѝвѝли од јевѝке* МЛ, *сажаљѝвѝли мѝ унѝка* Па;

г) инфикс -и-:

огѝљѝше се Д, *отѝњѝле прѝсте* Во.

У наставцима за грађење речи долази до измена и умекшавања сугласника услед јотовања:

н>њ

буњѝште Кр, *копѝње* Ћ, *лањски снег* Ћ, *младѝња* Бо, *мрцѝња* О, *стрњѝште* Бо, али има и примера где није дошло до умекшавања:

бѝрем копѝне Би, *сазрѝле копѝне* Во;

д>ђ

говѝђина МЛ Ћ;

л>љ

врљѝке Па.

85.2. У великом броју говора врши се умекшавање сугласника у слогу са старим вокалом Ћ:

бљѝсак Бо Ћ, *бљѝшти* Ћ, *кљѝшта* Ћ, *кљѝштáнца* ВЛ Ћ, *угњѝздѝше се* Ћ.

Речца *год* јавља се у облику *гођ*: *гођ* Ћ, али и: *гоћ* Ћ, *гој* Ка.

Косовско-ресавска црта егзистира у примерима: оделѝње МЛ, *стрпали га на оделѝње* Ка, *увѝли ни осветлѝње* Тр, *осветљѝње* Ћ.

Уместо очекиваног штрáнга Ћ, чује се штрáнга: *ђзо штрángu* и *обѝсио се* Д (без јотованог сугласника).

Велики број примера *грѝјзе* (грѝѝзе) Бо ВП З МЛ Та и *гвѝјзе* (гвѝѝзе). Би Ве Ка Кр Тр Ћ: *гроздје* > *грозје* > *гројзе*.

Наравно, има и књижевних примера: *грѝжђе*, Ш *гвѝжђе* Бу О.

Зашто долази до умекшавања? Неки мисле да је узрок асимилација консонаната на одстојању (Пецо-Милановић, 1968:262), а други да је у питању јотовање: „Има случајева јотовања неких консонаната у ограниченом броју случајева испред *ѝ* > *е*“ (Јовић, 1968:235). Слог са Ћ утиче на промену претходних сугласника (Јовић, 1968:236).

Проф Симић сматра да је умекшавање извршено без обзира на то какав је рефлекс **ћ** у питању (Симић 1972: 190).

„Фонетска вредност овога гласа кретала се у границама такве фонетске јединице која, или је сама била способна да умекшава претходни консонант, или је садржала неки елемент за то способан“ (Симић, 1972:192).

Не може се поуздано утврдити који су све рефлекси јата у питању, јер се не поклапају у различитим облицима (компаратив, имперфекат и сл.), него се тумачења заснивају на основу само једне категорије.

Алтернације успостављене палатализацијом

86. Одступања од палатализације иду у оба правца: у правцу успостављања палаталног консонанта и тамо где га не бисмо очекивали, или у правцу елиминисања таквог консонанта основе.

1) У вокативу сингулара *именица м. рода прве врсте* са веларним сугласником на крају основе стање је исто као у књижевном језику: *вдјниче* Д З Л МЛ Па, *друже* Во Ка ВЛ Ш.

2) Именице које се завршавају на *-ица*, а изведене су од основе чији је крајњи консонант задњонепчани сугласник, познају обе могућности:

а) са измењеним консонантом:

дршчица МЛ Та, *гушчица* ВЛ Ш, *кашйчица* ВЛ Па Ћ Ш, *ножйца* Бо Во Л, *љушчица* МЛ, *ручйца* З Ка;

б) са неизмењеним консонантом:

дршкица ВП, *гускица* Д, *кдскица* Бо, *кашйкица* Л, *рукйца* Кн, *ногйца* Па, *љускица* ВП.

в) У трећем лицу плурала презента *глагола прве врсте* веларни сугласник основе замењује се предњонепчаним (упоредити говоре Ресаве, Трстеника, долину Ибра):

к>ч: *вӯчӯ* Ве, *вӯчӯ сѝнке* ВП, *вӯчӯ мѝлтер* Бо, *вӯчӯ пѝсак за кӯћу* Би, *извӯчӯ* Ка, *одвӯчӯ* Бу,

печӯ З, *печӯ ракију* Ве, *печӯ корѝње под кѝзан* ВП;

потӯчӯ Бу, *потӯчӯ се њѝ двојѝца* Б, они *се потӯчӯ* па се помѝре МЛ, *тӯчӯ се* Кр;

пресѝчӯ ВЛ Ка, ђтац и сѝн *пресѝчӯ* колѝч ВЛ, *пресѝчӯ* конђпац Бо, *сѝчӯ* Бо;

обӯчӯ Ве, *свӯчӯ* Би, *свӯчӯ се* на ђбалу и ајд у Млѝву Во;

х>ш: *вршӯ* Д, *вршӯ* под нѝдницу цѝо дѝн Би, *вршӯ-мѝрѝју* Д.

87. Сибилризација даје друкчије резултате:

болесниѝце З, обѝћу *болесниѝце* ујѝтру Во, свѝ одвѝли *болесниѝце* пре-празник Па, *војниѝце* Л, капетѝн избрѝји *војниѝце* Ш, пострѝји *војниѝце* у стрѝј Во, *дирѝце* МЛ, побѝли *дирѝце* за плѝт Л, зачӯкали *дирѝце* Кн, *дулѝце* Бо, покрѝли ни *дулѝце* Ве, све ни побрѝли *дулѝце* З, *мѝмѝце* Ка, имѝла сам *мѝмѝце* и *мѝмѝце* ВП, *рѝњениѝце* Кн, те *рѝњениѝце* одвӯкли у мѝре Тр, *сандӯце* Ка, имѝли смо *сандӯце* девѝјачке ВЛ, *сведѝце* Кр, *извѝли сведѝце* на сӯд О, *хѝдници* ВП, у вѝјску смо прѝли *хѝдници* ВП, *орѝсе* Л, млѝтѝли *орѝсе* па пѝсем скӯпљѝли Кр, нѝсу узѝмале *Влѝсе ни Грѝце* Бу, *на Тӯрѝце* не спомѝњи Бо, не зовѝмо *рѝђѝце* Кн.

У акузативу плурала мушког рода именица прве врсте веома често су у употреби облици са измењеним крајњим консонантом основе: Пецо-Милановић (1968:276).

Одступања од књижевног језика примећена су у дативу сингулара треће врсте, где је веларни сугласник непромењен:

у нѝшој *војски* О, бѝо сам у *зѝдруги* З, не мѝгу *мѝјки* да кѝжу Па, пѝцали на *рѝки* Бо, тѝм на *рѝки* Кр, чѝсто смо бѝли *на рѝки* Кр, не дѝјѝ *ћѝрки* Ка.

Наставци за грађење именица мушког рода су двојаки *-ак* и *-ац* у примерима:

-ак: *свѣтак* Во Би, ни *свѣтка* ни пѣтка Ка, бѣо *свѣтак* тај дѣн ВЛ;

ѱјак Па, *ѱјак* Ве, мѣј *ѱјак* Бо, ка *ѱјак* МЛ, дѣшо ни *ѱјак* ВЛ;

-ац: *свѣтац* Во, наш *свѣтац* кѱтњи Ве;

ѱјац Та, измѣтно се на *ѱјца* Ђ, ѣсти кај *ѱјац* Л.

Постоји облик *ѱјак*, али се та именица чешће среће у облику *ѱјка*:

Мѣ *ѱјка* мѣже да заврши Д, немѣ да чѱје *ѱјка* Тр (32:67);

У императиву глагола *прве врсте* са основом на консонант к, г, х има доста примера са ч, ж, ш:

повући рѣзу Бо, *обући* одѣло З, *испѣчи* ракѱју Д, *не лѣжи* де не трѣба Ш, *лежѱ* тѣм Кн.

Сачуван је облик глагола *помоћи* који у императиву гласи *помози*.

Помѣзи бѣже на данѣшњи дѣн. ВЛ Па Ка, *Помѣзи*, бѣже, и сви бѣжѱи свѣци МЛ.

Код већине глагола *прве врсте*, код којих се неки облици употребљавају и по трећој врсти, у императиву имамо облике по њој:

помѣгни Ка, *помѣгни* да г-окрѣнем Ш, *помѣгни* у пѣљу Кр, *помѣгни* му Д, *лѣгни* Ве, *лѣгни* на крѣвет МЛ, *лѣгни* код мѣн Л.

Однос у примерима типа *помози-помогни* је 24 : 35.

Репартиција фонема *ч, ж, ш* и *ц, з, с*, испред придевског наставка *-ин*, додатог на основу именица са наставком *-ица /-ца* идентична је оној у књижевном језику: *Вѣричин, Дрѣгичин, Зѣричин* Бо ВП Во З Ка Па, али: *Мицѱн, Нацѱн* ВП (од *Мѱца, Нѱца*).

Чује се у говору уместо *дуж - дуз*: *дуз* њѣга Бу.

Супституције настале дисимилацијом

Дисимилација консонаната у контакту

88. У следећим групама консонаната долази до разједначавања:

А) мн>мл

Млòгима бiло дòбро, *млòгима* није З, найшо на *млòге* проблемe Ка, она га *млòго* волела МЛ, *Млòги* бiра, па избере отирач. Ш, *Млòго* рaди. Ћ, *Млòго* тeо. ВЛ, *Млòги* ју долaзили на нòге. Д, *Млòго* мiси за његòве гòдине. О, *млòго* вiди далeко Та, *Млòгима* сам помòго. Л, *Млòго* сам сyмњaла да ме вàра. Д, *Млòгима* сам дaвò пàре Ћ, *млòги* у òчи не мòж да ме глeдају Т, *млòго* учио шкòле Тр, *Млòгима* није родiло на њивaма. Во, Тiце *млòге* изeле чичоглeдак. Бу, Там се *млòго* веселiло и пiло. ВЛ, *Млòги* ми завидeли што дòбро учiм и бодeм им òчи. ВП, *Млòго* сам се мyчио од малeна и гòрак сам лeбац јeо З, *млòго* ме кaрaли, Кн;

Б) мн>вн

гyвно Тр, на нaше *гyвно* Ћ, йма на *гyвно* тaм Та, Ймамо двa *гyвна*. Ве, На *гyвну* вpшeмо жiто. Ш, Нaше *гyвно* је тaм. Бу, Гòр свaке гòдине пpавимо *гyвно*. Би;

Он учi *гивнaзију*. Л, *Гивнaзија* бiла дòбра шкòла. Ве, *гивнaзија* мeђу пpвим шкòлама. Би, у *гивнaзији* òдлични ђaци Кр;

В) мњ>мљ

Она сyмљaла Ве, сyмљaла па га увaтила на дeло Ве, сyмљам Кр, она унòси сyмљу у све МЛ, Сyмљa се на кiшу. Л, Сyмљaла òна одaвно. Ве, Ништа није сyмљaла Во, посyмљaла ономад Во, посyмљaла у йстину Во, Посyмљaла да јој из дрyгог сeла крадy грòјзе. Д; (Ову појаву описује и Белић, 1905:225).

Г) мј>мљ

тaмљан МЛ, Ўзо *тaмљан* ис цркве. Ка, Мeћем *тaмљан* на плòтну, да ми извyчe дiм из кyће. Па, *Тaмљан* шiри лeпу енeргију. Кн, мeћемо *тaмљан* у кадeоницу кад кaдимо и намйeмо. Д, Имaли смо грòјзе: липaрију и *тамљанйку*. Тр, *Млòги* гòсти

пйли ви́но од *тамљанйке*. Д, Млѡго смо имѡли *тамљанйку* грѡјзе. Тр, *Тамљанйка* дѡбра за ви́но. Кн, Ус пўт дйко, нис пўт перунйко, *кад пѡпијеш* лѣчка *тамљанйке*. Тр;

мј>мњ

У кадѡоницу се стѡви *тѡмњан*. ВП, кўпиш свѣћу и *тѡмњан* Л, да замерйше на *тѡмњан* З;

Млѡги гѡсти пйли ви́но од *тамњанйке*. Па, Од грѡјза бйло *тамњанйка* Тр, за ви́но йде *тамњанйка* ВП;

Д) ђн>тњ

божйтњи пѡст Ве, *кўтњи* праг Бо, *кўтњи* дйрек Та, *кўтњи* сѡт Ѓ, *кўтњи* прѡзор З, Он је *кўтњи* чѡвек. Л, баш лѣп *кўтњи* нѡмештај Кн, *пролѣтњи* дѡн Би, овај *пролѣтњи* дѡн Тр; (Појава је описана код Барјактаревйћа, 1964:74 и Стевановйћа, 1950:81).

Ѓ) тљ>кљ

Кѡј знѡ шта ѡни *пекљѡли*, па сад мй да *распекљѡмо*. Па, *суклијѡш* Л, избрѡј *пѣкље* на ѡемпер Тр, *Пѣкљу* нйсам премѣтнула у овѣ дѡне. Кн, Испўстила сам двѣ *пѣкље* на чарѡпи. ВЛ, Јѣдна ми вѣћа, дрўга мѡња *пѣкља*. ВЛ, Вўну плетѣм и са мѡње *пѣкље*. Тр, Прекйно ми се кѡнац на *пѣкљи*. Ве, *Пекљѡ, пекљѡ*, ал не мѡж д-урѡди. Бо. (Појава је поменута код Белића, 1905:230).

Ову појаву срећемо у говорима: централне Шумадије (Реметић 1985:194), Левча (Симић 1972:200), Трстеника (Јовић 1968:76), источне и јужне Србије (Белић 1905:229).

Е) дм>гм

слѡвимо *Гмйтровдан* Та, *Гмйтар* Кр;

Ж) дл>гл

глѣто ВЛ, *дѡље сас глѣте* Бо, *Ѓе кўпи глѣте*. Ве, *Лѣпо рѡди сас глѣте*. Бу,

кнѣгла Ш, Кнѣгла ми у гўшу. Ш, Не вѡли кнѣгле. Ѓ, Пирѣнцу не мѣћем кнѣгле. МЛ, Прѡвим кнѣгле од грѣза. Ка;

З) шт>чт

Супституисани консонант чује се у: *ўштиван* Бо, *ўчтиван* МЛ.

Дисимилација на одстојању

89. Своди се на појединачне примере:

лефѣктор Па, *лефѣктори* Кн, са *лефѣкторе* Кн, Де ми *лефѣктор?* Д, *Лефѣктор* нѡсим нѡћу. З, Кўпи *лефѣктор* на пѣјац. О, *лаворвѣр* Тр, *леворвѣр* Д, Испѡлѣо из *лаворвѣра*. Ш, Сад не нѡси *лаворвѣр*. Бо, *Лаворвѣр* му стојѣ у *ормѡну*. Во, али и: *раволвѣр* Та, *побѣо све са раволвѣр* Ш;

мал ако не може Бо, *маљ* ако неће Па, *Мањ* ако ти не дѡћеш Бу, *мањ* ко фѡли Би;

у ормѡну МЛ, *ормѡн* нѡсред сѡбе Л, девѡјачки *ормѡн* Л, *Ормѡн* ми до плафѡна. З, *Ормѡн* ми у сѡби. Па, *шињѣр* З, обўчѣм *шињѣр* Кн, Помѡгни ми да обўчѣм *шињѣр*. Бо, Лѣпо му стојѣ *шињѣр*. Би, војнички *шињѣр* ВЛ, пре се носѣо *шињѣр* Ш;

шпилитѣр Д Бу, Његѡв *шпилитѣр* ѣма нѡве гўме. МЛ, Цѡце мѣтли на *шпилитѣр* Ка, *шпилитѣр* му слўжи да рабацѣше Па, Кѡњи вўкў *шпилитѣр* З, офѡрбо му *шпилитѣр* Тр, Кад ја сѣднем на *шпиритѣр*, па вѣкнем на кѡње, само прѣштѣ. Та, Имѡо сам кѡње и *шпиритѣр*. Ѓ, *шпиритѣр* Ве.

Углавном су у питању стране речи у којима се замењују одређени сугласници.

Остале супституције сугласника у медијалној позицији

Изговара се -љ- уместо -к- или -ћ-:

све почепрљѡше З, *чепрљѡ* пѣсак Би, *чепрљѡ* Ѓ, *чепрљѡју* кокѡшке Во, шта *шѡпљеш* Ве, *шѡпљу* Д.

Даљинску асимилацију у позајмљеницама илуструју:

алтиљерија Во, ја сам био у *алтиљерију* Во, *алтиљерија* сàмо бйје Во, Он служйо *алтиљерију*. Ш, *Алтиљерија* йма тешка срества. Ш;

рэнген З, *на лэнген* ми снймйли нòгу Би, *лэнген* је дòл, у пòдруму бòлнйце. Би, чèка се млòго *шамжёр* Кн, йма вèлики *шамжёр* и мèће пўно мèце Кн, *Шамжёр* му у цèпу. Ве, свако вèче вàди *шамжёр* Ве, мен испàо *шамжёр* МЛ, па ўдри с онà *шамжёр* МЛ;

Дисимилација у којој сугласник наредног слога утиче на промену консонанта у претходном огледа се у изабраном материјалу:

мангарйн Ѓ, мètнеш јèдан *мангарйн* Д, *сас мангарйн* колáчи Д, Кўпи ми *мангарйн*. Па, Ту иде двèста грáма *мангарйна*, у тá колáч. З, Ђу ðбичан *мангарйн*. Па, Мèти у фрйцидер *мангарйн*. Кр, У лáдњак йма *мангарйн*. В,

шангарéпа Би, скўвам *шангарéпу* Би, све изéмо *шангарéпу* Л, Ймам лèпу *шангарéпу*. Бо, Тўрам у јèло *шангарéпу*. Бо, Исèцкам *шангарéпу* у салáту. Тр, прво прокўвам *шангарéпу* Ѓ.

Б) Појаве које немају карактер супституција

90. Не почива свако јављање другог сугласника на закону дисимилације.

Проф. Михаило Стевановић тврди да се упрошћавање сугласничких скупова врши преко процеса асимилације, уколико су ти скупови били међусобно различни (Стевановић, 1964:108).

а) Сугласници п и б

У низу од два сугласника први се губи испред *т, н, к* овим случајевима:

кàне сўза Ѓ, *отерèђена* жèна ВП, *сетёмбра* Л, у *сетёмбру* у шкòлу Та,

али и: *пчèле* Тр, *септёмбар* Ка.

Сугласник **б** губи се у речи *амрѐл* МЛ која води прекло од италијанске речи *ombrello*. Чешће је у употреби књижевна реч *кйшобран* Ка О Тр.

б) Сугласници **т** и **д**

Сугласник *д* испада када се нађе у интервокалном положају у неким облицима глагола *јести* (Белић, 1905:231; Николић, 1964:359):

јѐм Кн, *јѐш* Д, *јѐ* МЛ, Ви кад *јѐте*, нйког не зовѐте. ВЛ Ка;

двѐес гòдина З, *двѐес* д̄ан̄а Бу;

трйес кйла ВЛ, мй се зарòбимо *трйес-четрѐс* гòдина Тр, *четрѐс* кйла О;

али и: *глѐдам* Во, *глѐдаш* Л, *глѐдѹ* Бу, *јѐде* МЛ.

Елизионог карактера су промене у сантхију које доводе до губљења гласа **д**- из везника **да**, као у примерима: *пòче а јѹри* Во, *шта ће а бѹде тѹ* Па, *нѐма вйше а чѐкамо* ВП.

Ова појава се види у ресавском говору, Пецо – Милановић, (1968: 280), у Банату, Ивић (1994: 376), у централној Шумадији, Реметић (1985: 205), у Крагујевачкој Лепеници, Вукићевић (1995: 108–111), у Жабарима, Реметић (1989: 272), у Ђаковици, Стевановић (1950: 81).

91. У претконсонантском положају губљењу је такође подложнији глас **-д-**:

а) ако се нађе испред фрикативних консонаната може доћи до његовог испадања:

бога̀ство Ђ, *дѐвесто* Ш, *òсече* им гла̀ву ВП, *осѐчѐмо* МЛ, *ослѹжйо* Тр, *òсуство* Кр;

н̄азòрник Во, *ошр̄а̀фи* Кн, *оштѐте* О;

б) испред сонанта **н** губи се дентал **д**:

да се *дѐнем* Тр, мòра да *проп̄анемо* Ш, нйкако *з̄аино* Ве, за сл̄аву смо *з̄аино* ВЛ.

Постоје и примери са **-дн-**:

Не мòраш *проп̄аднемо* Л, и ће *проп̄аднемо* Па, *з̄аједно* на њйве Кн;

в) глас д из секвенце -дт-, која настаје у императиву неких глагола, губи се. То се дешава:

- после нестајања гласа -и- (идите, једите, седите):

йте Та, *ите* покушајте Та, *јете* шта ви се је Кн, *сете* на столицу З.

-када се императивној речци *хајде* дода наставак за друго лице плурала -те:

Ајте (*ајте*<*ајдете*<*ајдте*) ви у ону шуму. Во;

г) ишчезавање денталног оклузива т испред п у следећем примеру последица је народне етимологије:

препоста̀вљам Бу, под *прѐпоставком* да има Ш, *препоста̀вимо* на пример Во;

Када се дентал т нађе у тешко изговорљивој групи *стм*, *ктн*, испада у говору:

а̀сма З, има *а̀сму* МЛ, директно Кр, иде *дирѐкно* код прѐседника Во, *перфѐкно* Па, *перфѐкно* је то знао Ка.

Према облицима речи типа *болестан-болесна-болесан* елиминисе се дентал т и у номинативу јд. м. р: Бѐо сам *бѐлесан* Кр, млѐго је он бѐо *жѐлосан* Ш, овѐ штѐф је *кѐрисан* Во.

Из постконсонантске позиције и с краја речи извршено је елиминисање фонеме -д у речи *ајд(е)*:

Аи, нѐк ви је са срѐћом. Ћ, *Ај* одѐтле ВП, *Ај* овѐм, *ај* онѐм Кн, *Ај* са мном Па.

Промене у речи *ајд* извршене су у сантхију тако што -д из претходне речи испада.

Сугласник д испада у сандхију:

седѐо сам поре-дѐвара Ка, *ка-донесѐше на стѐ* Па, *ка-су дѐшли* Л, *ка-сам слѐжио вѐјску* МЛ, *брѐг о-тѐтке* Би;

ка-ће се крѐне Бу, *са-ће* се пѐбију Ве, има се скѐпе *ко-цр̀кве* Ш, нѐки *млѐ-чѐвек* Во, *ко-шкѐле* ВП, *ишо ко-шнѐјдера* Ве.

Сугласник **т** испада у сандхију:

Пѣ-дāнā није долāзијо. Ш, *осамдѣсе-дѣвет* Би, *јѡпе-да* дѡћем Л, *сā-ће* да донѣсу Во, *пе-шѣс* њи дѡшло на капију ВЛ.

Фрикативи **с, з, ш, ж**

92. Из интервокалског положаја елиминише се само **ж** и то у облицима глагола *казати* и *тражити*. *Кāе* јѣдан чѡвек ВП, свѣма *кāе* да лāжу Д, Кад *кāем* йма бѹде такѡ Ве, Шта *трāиш* ?Га, *Де трāиш* де му није мѣсто? Во.

У позицији испред консонанта запажа се губљење фрикатива:

ицѣди вѣш (*изцеди-исцеди-истседи-ицеди*) Кн, *ицѣдйли* на рѹке (*изцедили-исцедили-истседили-ицедили*) Л, *ицѣдйли се* на сѹд (*изцедили-исцедили-истседили-ицедили*) Бо, *ицѣпа* кошѹљу (*изцѣпа-исцѣпа-истсѣпа-ицѣпа*) Тр, *ичупā* онā кѡрен (*изчупа-исчупа-ишчупа-иштшупа-ичупа*) Ве, *рачѣпйо се* (*разчѣпио-расчѣпио-рашчѣпио-раштшѣпио-рачѣпио*) Бу, *рачѣпрљām* пѣсак (*разчѣпрљам-расчѣпрљам-рашчѣпрљам-раштшѣпрљам*) Кн, *рацветāла* бāшга (*разцветала-расцветала-растцветала-рацветала*) Ш.

У претконсонантској позицији елиминишу се у сантхију фрикативи:

а) сугласник **с**:

двāе-четйри (дваесчетири-дваешчетири-дваештшетири-дваечетири) Д, *трйе-четйри* (*триесчетири-триешчетири-триештшетири*) Ш, рѡђена *трйе-шѣсте* гѡдине (*триесшесте-триешшесте-триешесте*) Тр, *четрѣ-шѣсте* (*четресшесте-четрешшесте-четрешесте*) Л;

б) сугласник **з**:

повāдили *и-земљѣ* (*изземље-иземље*) Би, *бе-сѡли* (безсоли-бессоли-бесоли) Кн, *и-Свилāјнца* (*изСвилајнаца-исСвилајнаца-иСвилајнаца*) Во, *и-сѡбе* (*изсобе-иссобе-исобе*) Би, *кро-снѣг* (*кроснег-кроснег-кроснег*) Л, *и-Солуна* су долāзили (*изСолуна-исСолуна-иСолуна*) Ш, *ни-зāбран* (*низабран-низабран*) Би, испāло му *и-цѣпа* (*изцѣпа-ижцѣпа-ижджепа-ицѣпа*) Би, дѡшли *и-Црњића* (*изЦрнића-исЦрнића-исТрњића-иЦрнића*) Тр, *и-шкѡле* изāшли (*изшколе-исшколе-*

ишшколе-ишколе) Па, ђднели све *и-шѡтора* (*изшатора-исшатора-ишшатора-ишшатора*) Би;

в) сугласник ш:

сѡмо сам јѡ *јо-жив* (јошжив-јожжив-јожив) ВЛ, *знѡшта* девѡјко (*знашшта-знашшта*) Д.

93. Сонант в

а) Код неких глагола у претконсонантском положају изоставља се:

ја сам *изаборѡљала* њйна имѡна Тр, ѡво то бѡло овѡко нѡкако *напрѡљено* Ш, Цѡгани *опрѡљали* кѡшобране и шпорѡте Ве, трибѡна бѡла *постѡљена* Бу, столѡви *постѡљени* Бу, све одѡло *препрѡљено* Ћ, они не *престѡљали* на кѡнгрес Би, нѡма да се *распрѡљамо* Бу, ѡна *упрѡља* у цѡлу фѡбрику ВЛ, (Стојановић, стр.110, Белић, 1960:107).

Наравно, има и примера из књижевног језика: *напрѡвљено* Во, *прѡвљено* Па, *поздрѡвљамо* Тр, *препрѡвљамо* Ћ, *препрѡвљено* МЛ.

б) У прилогу *овде* сонант в се губи по аналогѡји са ѡнде (дѡ):

ѡде де се чѡје Во, нѡма га ѡде Кр, оденѡк се пазѡри Та.

Прилог овде чува в у положају испред консонанта:

кад би *ѡвде* бѡо З, убѡбла ме пчѡла *ѡвде*, на двѡ мѡсте Па, да ве ѡстѡвим *ѡвде* Ћ, *ѡвде* друкчѡји нѡрод МЛ, преселише се *ѡвдѡна* ВП, сви њѡјзини су *ѡвдѡна* Во, у овѡ колѡбе *овдѡна* О.

в) Сонант в елиминисан је из међусугласничког положаја у примеру:

резѡрни дѡлѡви Па Ш, *резѡрни* официр Би, *резѡрне* ципѡлеБо.

г) Када се сонант в нађе у постконсонантској позицији, долази до упрошћаванја група -ство и -штво:

-ство: ђн је рāдїо у *Министāрсто* Л, по *могућесту* Ш, знā се кјуј йма *наслѣстѡ* Д, војник долāзи на *ѡсуто* Ка, дао сам адвокату *поломѡћсто* Кр; али и:

Бїо сам у нѣко друство. Ка, нāше *девојāство* бїло дрѹкче Л, моје *домаћинство* бројї тѡлко члāнова МЛ, такѡ је тѡ нāше *наслѣство* и-старїне Тр, шкѡловало га *инострāнство* Па, долāзио сам двāпут на *ѡдсуство* Кн, чим наврши *пунолѣтство*, мож д-йде Ѓ;

-штво: свāки је имāо свѡје *друшто* Кр, раселїло се *становнїшто* Л; али и:

увāтио се с нѣко друство, ВЛ. Број примера у којима се изговара / не изговара сонант **в** је 28 : 15.

д) Сугласник **в** елиминисан је из постконсонантске позиције у речима рѡтква и брѣсква: дѡно *рѡтке* с пїјаца З, кӯпїо *брѣске* за цѣм Ш.

Уместо именице *брескве* често се сусрећемо са примером *прāске*:

родїле *прāске* ка лӯде Би, дѡно ни *прāске* Ве, брāли *прāске* у винѡград Ш, овѣ су *прāске* виноградāрске Кн.

ђ) У придевским заменицама испада **в**:

Вїди *кāки* лѣп дѣчко Тр, вїди *кāка* лѣпа девојка Тр, бāвио се *коекāким* занāтїма Ве, имāле смо *нѣкакe* сӯмње Ѓ, етѣ *кāки* смо мї бїли Тр, ўзо и ђн *нѣкаку* жѣну Па, *такā* и *такā* ствār Д, *онāка* кӯћа лѣпа Кр, *овāка* млāда Л, *овāка* кѡла Ка.

Сонанти **р** и **л**

94. Сонант **р** се не чује у следећим речима:

жандамѣрија Бу, цѣо рѣд је бїла *жандамѣрија* Д, и јā сам бїо у *жандамѣрије* Ка, *компїр* Ве, ймамо папрїку и *компїр* Ѓ, вāдили смо *компїр* Ве, овѣ бѹбе дѡшле на *компїр* Би, *шажѣр* Кр, напӯњен му бїо *шажѣр* Ш, испрāзнїо цѣо *шажѣр*, пѣт мѣтка Ш, *шапнѣл* Ш, скочїо ми *шапнѣл* у нѡгу Бу, евѣ, искїдо га *шапнѣл* Бу.

Наравно, има примера и са сонантом **р** у већини случајева (23 : 41):

извадили *кромпир* из земље Во, сѣјали смо *кромпир* Тр, *кромпир* и сѣра, друго нѣма Л, дѣшла цѣла *жандармѣрија* да не ўзне из сѣла Ш, прѣ рѣта бѣла *жандармѣрија* Ш, све му нѣгу искѣдо *шрапнѣл* МЛ, *шрапнѣл* од бѣмбе, знѣш МЛ, истрѣсо цѣо *шаржѣр* Тр, напѣнио *шаржѣр* с мѣцима Тр.

Заменице за количину са значењем деминутива имају л:

Бѣо је *овољцки* кад сам ја дѣшла Бу, *тољцки пѣс* З, *тољчки дечѣк* Д, *оне крѣчице овољчне* Ћ.

Употреба гласа л је сасвим уобичајена иза с, па имамо примере:

Благослѣвите, ђче, овѣј рѣчак Бо, млѣденци код нас *благослѣвлѣни* у цркву МЛ, *пѣсле* смо пѣтили мѣке Ћ, *пѣсле* смо одлѣзили на Лесковѣчку плѣжу Би, *Бранѣслав* Би, *Богѣслав* Бо.

Ређи су примери без сонанта л:

Овољцко дѣте им дѣшло О, *овољцки* кѣмен мѣтнули на грѣбље МЛ.

Иза консонанта с не увек постоји сонант л:

Ўшо да га пѣп *благосѣви* ВП, трѣжио да га *благосѣви* ВП, шта *мѣсиш* Кр, мѣраш да *мѣсиш* на будућнос Кр, ѣни *мѣсе* да знѣју све З, *пѣсем* смо бѣли под шѣторе Д, *дѣђи пѣсе* код мѣн Во, мѣрѣли смо *пѣсем* на фрѣнт Ш, *пѣсем* смо крѣнѣли Ш, *Бранѣсав* Ве, *Богѣсав* Л.

У сантхију л се не чује:

Ўмаш-и тѣ свој лѣба? О;

Е-сте стѣгли? Тр, *Е-си кѣпѣо прѣшак?* Ћ, *Е-сте примѣтѣли?* Ка, *Е-се Рѣде оженѣјо?* Ћ, *Е-си чѣла за њѣ?* Ћ, *Е-сте жѣви?* Д. (Овде је у питању елизија испред консонанта с.)

Велари **к** и **г**

95. Ове речи се изговарају у правилном облику код млађих говорника:

убили краља *Александра* Л, Зар мало *експлодирало*? *О*, *ортаклук* Па, и ја сам с једнѐм имѐо *ортаклук* Па, имѐали су ђни нѐки *ортаклук* Кр,

експлодирале су бѐмбе и пѐсе рѐта Бо, у свѐки аутобус ѝма *кондуктѐр* ВЛ, по јѐдан *кондуктѐр* рѐди на стѐницу ВЛ, *ортаклук* Па, с једнѐм *ортаклук* Па, имѐали су ђни нѐки *ортаклук* Кр.

Не чува се задњонепчани консонант **к** у примерима:

у време краља *Алесандра* Л, одлѐзило се на *ескѹрзију* Д, за мѐји унѹци мѐл-мѐл па на *ескѹрзију* Ш, млѐге *ескѹрзије* прѐшле кроз Петрѐвац Бу, у шкѐлу имѐле *ескѹрзије* Бу, бѐмбе *исплодѝру* Ш, *исплодѝрале* бѐмбе зар мѐло Ш, *исплодѝрале* и гранѐте Па, бѐрбе на Сѹтјеске и *Кајмачалану* Во, обрѐтѝмо се *кондутѐру* ВЛ, опомѝње ме онѐ *кондутѐр* Кн, знѐли одѐвно за *ортѐлук* Кр, носѝле се *чашѝре* у нѐше време Тр, имѐо сам нѐве *чашѝре* за вѐшар Тр, ѹзо онѐ *џачѝће* с папрѝком Ђ, дѐнели *џачѝће* Кн.

Већим делом не чува се велар **к** код старијих говорника (27 : 45).

Фонема **г** понекад је изостављена:

Нѝси ни тѝ *бѐзна* штѐа Д, одвѐли га *бѐзна* кад из бѐлнице Ш *Кр*, мѝсио *бѐзна* штѐа ВП.

У сандхију се изоставља и **к** и **г**:

Цѐна од *покојно-краља* Фердинѐнда МЛ, појѐђи тѝ *џа-качамѐка* с њѝм Кн, *снѐ-кат* пѐдне Ве.

96. Остали случајеви губљења сугласника

Сугласник **н**:

Забележени су примери са правилном употребом:

Интересантни људи, нѐма штá. Кн, рáдйо као *кѐлнер* О, *командáнт* нарѐдйо Ш, мѐжеш да *мѐтнеш* де ђѐш Та, *мѐтни* на крѐвет Ка, имáли смо у фамйлије *пђручника* Л.

Сугласник **н** се не чува:

Тѐ су *интересáтне* пђјаве. Ш, *итересáтне* ствáри Кр,

он је *кѐлер* у Кошѹти МЛ, а ђна *кѐлерица* у кафáне МЛ, трѐба да *мѐтеш* сйр и лѐба Би, да *мѐтете* те пáре на књйжицу Ве, што не *мѐтеш* нѐки дйнар Ве, *мѐто* тѐ на астáл Д, *мѐти* рѹке йза Ш, Йшла са *пђтпоручика*. Во.

У броју шездесет испада читава група сугласника:

Клáли свињу од шѐсѐт кйла Тр, *шѐсѐт гђдина је имáла тад* Л, *шѐсѐт кйлометра далѐко* Па, *тѐшка шѐсѐт и три кйла* Во.

97. Уметање сугласника

Уметање сугласника **-т-** после назала:

Немѐ да те *йментујем* Кн, нѐка га *йментује* (*йментуе*) Бо.

Назал **-м-** умеће се обично у називу месеца:

Бйо је мѐсец *октѐмбар* ВП, до првог *октѐмбра* по стáрем календáру ВЛ, *од октѐмбра до октѐмбра* Д.

Назал **-н-** умеће се:

испред **-к:** Имáли смо *кѐмшију* и *кѐмшинку* Кн, али и: *кѐмшике* Кр;

испред **-с** (из наставка **-ски**): *аустрйнске* бомбѐне Бо, *комшијнски* ђдноси Кн, стáвљамо *ракйнске* ђблогe кад ймамо вáтру Тр, *шумадйнска* девојка Ка, *шумадйнска* ракйја Ка, али и: *Аустриске* тáблице Кн;

испред **-д:** Са мном тѐрaли *комѐндију* Би, кревѐти пђсле дђшли с *мáндрацима* МЛ, поломйѐ *мáндрац* на кревѐту Ве.

Сонант **-в-** умеће се у изразима:

свѐ *грѹдвѐ* у брѹшно Бо, свѣрѹле *свирѹне* кад ѹмро Тѣто Бо.

Овај други случај објашњавамо народном етимологијом: оно што свира зове се свирена.

Метатеза

98. Замена места гласова у речи јавља се у примерима:

грѹџѐ Кр, *гвѹџѐ* (*гвѹџѐ*) Во, *гѹвран* Бо; али има и примера без ове промене: *грѹџѐ* Ш, *гвѹџѐ* Д, *гѹвран* Би.

Метатеза на одстојању:

жвѣздѹ ми под прѹзор рањѣје ВЛ, *јѹдамѹн* МЛ, *мрѹзга* Кн.

Метатеза у речи *манастир* чешћа је у централној Шумадији него код нас, Реметић (1985: 216). У речи *самне се* извршена је у говору Доње Мутнице, Ракић-Милојковић (1987: 50). У ресавском говору се чује као код нас, *грѹџѐ* и *гарван* Пецо – Милановић (1968: 286). У речима *самњива* и *леворвер* уочена је метатеза у трстеничком говору, Јовић (1968: 52).

Редупликација

99. Само у овим примерима је пронађена:

Наћућуљѹ ѹши Би, а ѹн се *потутуљѹ* (скупио се) МЛ.

Ограничења дистрибуције консонаната у финалној позицији

Упрошћавање финалних група консонаната

100. Под овим се подразумева испадање денталних оклузива на крају речи:

дентал -т:

бѹлес Кр, *влѹс* Ш, *дѹжнос* Би, *жѹлос* Бо, *зрѹлос* МЛ, *крѹс* Кн, *кѹс* Кр, *мѹс* Л, *опѹснос* МЛ, *плѹс* Ве, *пѹпус* МЛ, *пѹс* Бо, *прѹпас* Би, *прѹшлос* Кн, *прѹс* Кн, *скрѹмнос* Тр, *спѹсѹбнос* Та, *стѹрос* Ш, *удѹбнос* ВЛ, *чѹс* и *чѹс* Тр;

јѐс Ка, нѐс двѧнѧјс Кн, осамнѧјс Тр, петнѧјс МЛ, трѧнѧјс З, шеснѧјс Ћ;

дентал -д:

грѠз Ве, обрѧли грѠз Би.

Иста појава примећена је у моравичким и горњостуденичким говорима (В. Николић, 2001: 171).

Финални косонант је супституисан:

бѧгрѧн Па, бѧден Ка, костѧн Бо.

Десоноризација консонаната извршена је у финалној позицији:

Прѧве *цѧркуз* од нѧс МЛ.

ЗАПАЖАЊА У ДИСТРИБУЦИЈИ КОНСОНАНАТА

1. Очуване су старе консонантске групе *стр, цр*: *Ѡстар нѠж, Ѡн се наострѧо, све на ѧѠм стрчѧ; пасуљ црешњѧр, боранѧја црешњѧрка.*
2. Не чува се консонантска група *сл*. родѧла *шљѧва*, раскрѧчили *шљивѧр*, ѧшли у *шљивѧр*.
3. Тежи се ка уклањању консонантских група и упрошћавању.
4. Струјни сугласници *ж* и *ш* када се нађу на почетку речи изговарају се двојачко:
ж > ж: жандѧр, ж > ѧ: бѧли ѧандѧри;
ш > ш: они су на шкѠле, ш > ч бѧли на чкѠле.
5. Африкате *ч* и *ѧ* изговарају се двојачко:
ч > ч: чѧкаљ ми оперѧсали, чврљѧ нѧшто;
ч > ѧ: деца се ѧѧркају, свѠ ме иѧврљѧли.
6. Консонантска група састављена од два прекидна сугласника *тк, гд* упрошћава се на почетку речи: *кѧнице, опѧши кѧнице; ДѠ да дѠђу? ДѠ су ви дрѠје?*

7. Консонантска група састављена од једног прекидног и једног струјног сугласника има за циљ упрошћавање: бз->з-: зова, обзова; бз> бс: *обзóва, обсóва*.
8. Консонантска група састављена од једног прекидног сугласника и африкате углавном одступа од књижевног језика: кћ>ћ-: мòја *ћéра*, мò *ћéрка*; пч>пч-: *пчèла*; пш>пч: нек *лйпче*, *пченийца*; пц>пц-: *пцўју*, *пцўјемо*, *пцўемо*; пс> пц: *лйпцао* дабòгда, *пцèто*, *пци*.
9. Оклузив г јавља се у почетној позицији код глагола *вирити*, у облицима: гв>гв-: *гвйрй*, *гвйрè* дèца, *гвйрй* му пицама; *загвйри* под кàпу, мал` да *погвйрнем*.
10. Асимилација по звучности: *бèште* урдци, *дйкте се*, *дрште* жèну ће пàдне, *каште* штà ви је на језйку, *послуште се*; *з-бабom* се не слàжем, *з-брадom*, посвàђо се *з-женom*.
11. Асимилација по месту и начину творбе врши се код глагола старе основе (ЊТИ) те се чују двоуснени консонант м и алвеоларно-носни н: *да заўземо* град, *да ўземо* снају; *ўзни* тò с-астàла, *ўнеш* и за мèn, *ўнем* ја плетèње, мòрамо нèшто *д-ўземо* за Бòжић; *јеси запàнтила*, дàлй му *бомбóне*;
наједàмпут претўри ðчи, *одједàмпут* йзлете на сокàк.
12. Метатеза и процес асимилације в>м испред н (свануло>савнуло>самнуло): *самнўло се*, *ка се сàмне*.
13. Процеси који су довели до измене консонантских група у основи су асимилационе природе: гн >гњ: *гњйле* крўшке; кн >књ: *књèгле*; гл >гљ: *тèгли* онò с пијàца; шл >шљ: дòшли онй са *шљèмове*; пш >пшњ: *ўшла* му бўба *у'-шњйк*; нк > нк: дòшли *тèњкови*, пропàли *чўњкови*.
14. Африкатизација се врши у секвенцама дентал + фрикатив: т, д + с > ц: *арнаўцко* врème, *свèцки лўди*; дс > ц: *брцки* нàрод, *сўцки* га тèрèтили; т(<д) + ш >ч: да *се почйша*; дж>ц: *нацйвèла* га жèна; д + з дају с: *лàже ка-сйне*; жб> цб: *вèжба*, *вèцба*.
15. Јотовање се врши у следећим групама: ст>шт у глаголима са основом пустити - наместити: *запўштили*, *намèштише*, *премèштише*, *напўштили*, *напўшћен* салàп, *попўштили*, *распўшти*, *спўшти*, ст>штћ у трпном глаголском придеву глагола крстити - наместити: *кршћен*, сòба *намèштћена*;

шт>шћ у трпном глаголском придеву глагола ољуштити: *ољушћени* орãси, *унйшћени*,

сл>шль у глаголу са основом запослити се: *запòшљен, незапòшљен*;

зј>ж: *чарãпе вѣжѣне*;

сј>ш: дојãдило ми *изнешѣно, донешѣно* дѣте.

16. Косовско-ресавска црта егзистира у примерима: *оделѣње*, стрпали га на *оделѣње, осветљѣње*.

17. Велики број примера са метатезом: *грòјзе* (грòџе) и *гвòјзе* (гвòџе).

18. Палатализација код именица које се завршавају на *-ица* познаје две мгућности:

дршчица, гушчица, кашйчица, ножйца, љушчица, ручйца;

дршкица, гускица, кòскица, кашйкица, рукийца, ногйца, љускица.

19. Палатализација се врши у трећем лицу плурала презента глагола *прве врсте*: *в̄учӯ, печӯ, потучӯ, тучӯ се, пресѣчӯ, обучӯ, свучӯ; вршӯ*.

20. Сибилризација даје друкчије резултате:

болеснице, војнице у стрòј, *дирѣце*, покрãли ни *дулѣце, мòмце, рãњенице, сандуце, хòднице*, прãли *хòднице, орãсе, Влãсе ни Грѣце, на Турце, рòђаце*.

21. У следећим групама консонаната долази до разједначавања:

мн>мл: *млòгима* није, *млòго* учйò шкòле, *млòго* ме кãрãли;

мн>вн: *гúвно, гивнãзија* мѣђу пр̄вим шкòлама;

мњ>мљ: *сумљãла, посумљãла* ономад;

мј>мљ: *тãмљан*, млòго смо имãли *тамљанйку* грòјзе;

мј>мњ: *тãмњан*, вйно од *тамњанйке*;

ћн>тњ: *божйтњи* пòст, к̄утњи прãг, *пролѣтњи* дан;

тљ>кљ: òни *пекљãли*, па сад ми да *распекљãмо, суклијãш*;

дм>гм: слãвимо *Гмйтровдан, Гмйтар*;

дл>гл: *глѣто, кнѣгла;*

шт>чт: *уштиван, учтиван.*

22. Дисимилација на одстојању своди се на појединачне примере:

лефѣктор, лаворвѣр, леворвѣр, у орману, шињѣр, шпилитѣр; алтиљѣрија, рѣнген, лѣнген; вѣди шамжѣр, мангарѣн, прокѣвам шангарѣпу.

23. Сугласник *д* испада када се нађе у интервокалном положају у неким облицима глагола *јѣсти* *јѣм*, *јѣш*,

богаство, дѣвесто, осѣчѣмо, ослѣжѣо, ѣсуство, назѣрник, ошрѣфи, оштѣте.

24. Када се дентал *т* нађе у тешко изговорљивој групи *стм*, *ктн*, испада у говору: *ѣсма, дирѣкно, перфѣкно.*

25. У позицији испред консонанта запажа се губљење фрикатива:

ицѣди вѣш, ичупѣ она кѣрен, рачѣпѣо се, рацвѣтѣла бѣшта.

26. Сонант *в* се изоставља:

изабораѣлала, напраѣлено, опраѣали, распраѣамо, упраѣа; ѣде, оденак; резѣрни дѣлѣви; ѣн је раѣѣо у Министѣрсто, по могуѣству,

наслѣстѣо, на ѣсуство; свѣки је имѣо свѣје друшто, раселѣло се становнѣшто;

рѣтке с пѣјаца, кѣпѣо брѣске за цѣм; кѣки лѣп дѣчко, нѣкаке сѣмње, етѣ кѣки смо мѣ бѣли.

27. Сонанти *р* и *л* се не чују у следећим речима:

жандамѣрија, вѣдили смо компѣр, шажѣр, шапнѣл; овойцки кѣмен мѣтнули на грѣбље.

28. Задњонепчани консонанти *к* и *г* изостају у речима:

у време краља *Алесѣндра*, на *ескурзију*, бѣмбе *исплодѣру*, обрѣтѣмо се *кондутѣру*, за *ортадук*, носѣле се *чашѣре*, дѣнели *цачѣѣе;*

мѣсио *бѣзна* шта.

29. Сугласник *н* се не чува: тѣ су *интересѣтне* пѣјаве, *итересѣтне* ствѣри, он је *кѣлер*, *кѣлерица* у кафѣне, да *мѣтете* те пѣре, *ѣшла* са *пѣтпоручика*.

30. У броју шездесет испада читава група сугласника: *шѐсѐт гòдина је имàла тад.*

31. Уметање сугласника:

нèка га *йментује*, мèсец *октòмбар*, комшију и *комшинку*; *аустринске* бомбòне, *комшински* òдноси, стàвљамо *ракинске* òблоге, *шумадинска* девòјка; тèрали *комѐндију*, кревèти с *мàндрацима*; свè *грудвe* у бра̀шно, свирàле *свирѐне*.

32. *Метатеза се* јавља у примерима: *грòјзе, гвòјзе (гвòйзе), гàрван.*

33. Упрошћавање финалних група консонаната забележено је у случајевима:

бòлес, влâс, дужнос, жàлос, зрèлос, кр̑с, кòс, мâс, опâснос, плâс, пòпус, пòс, прòпас, прòшлос, пр̑с, скрòмнос, спосòбнос, стàрос, удòбнос, чâс и чѐс,

јѐс, нâс дванâјс, осамнâјс, петнâјс, тринâјс, шеснâјс,

грòз, обрàли грòз.

МОРФОЛОГИЈА

А. РЕЧИ СА ДЕКЛИНАЦИЈОМ

Заједничке особине именичке деклинације косовско-ресавских говора су:

- заједнички облици на *-ма* у дативу и инструменталу множине;
- локатив множине је једнак са генитивом и по облику и по акценту (по брѐгова, по шѹма);
- уопштавање наставака тврдих основа у дативу и локативу једнине именица женског рода на *-а*, тј. наставка *е<ѐ* (жене као и душе);
- наставак *-ем* м. *-ом* код именица мушкога рода са основом на задњонепчани сугласник има палатализоване те сугласнике према номинативу множине (ђаце, бубрезе);
- именице типа *буре* за множинско значење немају облик збирних именица на *-ад*, већ имају множину на *-ићи* (бурићи, телићи).

Шта у том погледу пружа говор Млаве видеће се из материјала. Грађа је разврстана према врсти, роду и броју именица и по падежним облицима.

Именице

Именице I врсте

Номинатив једнине

На територији средњег тока Млаве забележене су следеће именице I врсте:

-аутобус МЛ, *ба̀грем* Л, *барда̀к* Бо, *ба̀с* Тр, *бо̀деж* Кн, *буна̀р* Бу, *во̀з* Ка, *га̀вран* Па, *грѐбен* МЛ, *грѐб* О, *гу̀њ* Кн, *да̀рак* ВЛ, *ду̀дук* Кн, *ду̀шек* О, *ђе́рам* Та, *ја̀рам* Во, *ја̀сен* МЛ, *ја̀стук* Л, *је́лек* МЛ, *је́чам* Па, *ка̀иш* Та, *ко̀лац* Бо, *ко̀рен* Д, *кра̀ми* Тр, *крѐвет* Бу, *кукѹруз* Л, *ла̀нац* Кр, *лѐвак* Па, *ли́ст* О, *мо̀мак* З, *мото̀р* Па, *му̀њак* Би, *о̀вас* Ка, *о̀тров* Бу, *пајва̀н* ВЛ, *па̀њ* ВП, *плѹг* Па, *парада̀јс* Д, *пла̀ст* Та, *пла̀мен* Ка, *по̀руб* Тр, *пра̀шак* Д, *ра̀ж* Ка, *ра̀жањ* Ћ, *ра̀м* Тр, *ра̀сад* Л, *рѐн* З, *рѐп* О, *ру̀змарин* Та, *са̀т* Кр, *су̀д* Кр, *сно̀п* МЛ, *ср̀п* Та, *синѿи́р* Ка, *толма̀ч* Ш, *трно̀коп* Ка, *ча̀бар* Кн, *ча̀ршав* Л, *чира̀к* МЛ, *чми́чак* Та, *чо̀кот* З, *чу̀нак* Ћ, *ћйлим* Кн, *ћу̀п* Та, *ћура̀н* Д, *у̀рок* Ћ, *фаза̀н* Ћ, *цѐр* МЛ, *цврча̀к* Л, *цѐмпер* Кр, *шпо̀рет* ВЛ.

а) Именице са наставком *-ист* (*-а*) у Нсг. имају облик без крајњег

-а:

- *комунѝст* Во Ђ, *резервѝст* Бо Тр, *телефонѝст* Ве Ш; али и: *тракторѝста* Ка, *комунѝста* ВЛ МЛ Ђ Ш, *резервѝста* Бо, *телефонѝста* З.

б) Именице *лук*, *сир* и *хлеб* имају у Нсг. и Асг. често -а:

- црни *лӯка* Тр, бели *лӯка* Тр, *лӯка* Кн, *лӯка* и сланина се јê свàки дан Та, родѝо *лӯка* Д, *лèба* ВП, *лèп лèба* Ђ, *лèба* се продајê Би, врӯћ *лèба* Кн, *лèба* јемо свàки дан Би, *лèба* Кн, *лèба* Ка, *лèба* и *сѝра* Ђ, врӯћ *лèба* и *сѝра* Ђ, *сѝра* ВП; али и:

- црни *лӯк* МЛ, црни и бели *лӯк* Па, *сѝр* Кн, качàмак и *сѝр* Л;

лèб З, *лèб* га убио З; али и: стѝже *хлèб* ВЛ;

- убио те *лèбац*, да те ўбије Кр, врӯћ *лèбац* па да виш ВЛ.

У народним говорима именица хлеб у НАјд. може имати и наставак –ац. У говору Батовца срећу се облици: бели лука/бели лукац, месили леба (Бошњаковић, 2009:40). Наставак –ац се среће у Крушчици и Врачевом Гају (Ивић 1958: 335), а –а у говорима Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 86), Ресаве (Пецо-Милановић 1968: 331), Левча (Симић 1972: 222), у К-Р зони Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 132).

в) Именица *брав* (грло стоке) употребљава се у следећим селима: Ш Кн Па Ђ Бу Ка Тр З.

Именица *брав* не употребљава се: МЛ Д Та Кр Бо Би. (Ареал употребе именице *брав* обележен је на карти бр. 8).

г) Суфикс -ин остаје у неким случајевима у именица које означавају етника:

- зет му *Бўгарин* МЛ, Мића *Цѝганин* Ка, *Забрђанин* З, *Поповчàнин* ВП; али и без суфикса: Тића *Лесковчàн* Л, она̀ музикàнт *Трновчàн* Тр, *Кнежѝчан* Кн, *Мелничàн* О Л.

У говору Батовца забележен је код именица м.р. творбени суфикс –ин: чобанин, чобанина, са чобанином, кришћанин (Бошњаковић, 2009: 40). Јединско проширење

познато је код извесног броја именица и у говору Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 85).

д) Именице које у књижевном језику имају суфикс *-лац* у дијалекту се изговарају са *-оц*:

- *спасйоц* МЛ, мџ зѣт *спасйоц* Би, рѣди као *спасйоц* Ка, *чйтаоц* ВЛ,

врѣдан *чйтаоц* Па.

Генитив једнине

а) Именице овог типа у генитиву једнине имају наставак *-а*:

- од *Велйгдана* Во, без *живѡта* Па, од *нѣзѣба* Тр, *качамѡка* Д, крај *мѣсеца* МЛ, *плѡста* Л, *рѡта* Ш Ђ, скйнули са *рѡжња* Ђ, брѡт од *стрица* Та, узѣли папйре од *толмѡча* Бу, од *човѣка* до *човѣка* Бо;

б) За исказивање генитивног значења употребљава се облик именице номинатив – акузатив у случајевима када је у питању генитивно значење:

- кѡпйо сам мѡло *дувѡн* МЛ, посаѡдйла мѡло *кромшйр*, мѡло *кѡпус* ВЛ, мѣтула сам мѡло *пасѡљ* Кр;

- мѡра да се вѡди *рѡчѡн* Кн, нѣма *кѡфа*, нѣма *шѣћер* Ка.

Потврду ове грађе налазимо у ђердапској зони (Пецо-Милановић 1968: 62, Софија Ракић-Милојковић 1990: 83).

в) Именица *мед*, осим књижевног облика, среће се и с наставком *-и*:

- мѣси се с мѡло *мѣди* Та.

г) Именице *орѡх* и *страх* у генитиву гласе:

- пѡо с *ѡра* Кр, *ѡд стра* се укѡчйо МЛ.

Акузатив јединице

а) Именице које значе предмете и нешто неживо поклапају се у номинативу и акузативу, а именице које означавају биће, у генитиву и акузативу:

- оцр̄нй̄о *ѡбраз* МЛ, п̄ао му *мр̄ак* Л, д̄ере се на *д̄ете* З, ув̄атио ме *стр̄а* Тр, иц̄ур̄е̄о му *ч̄абар* Д, п̄ао у п̄ѡток Во, јур̄йли *зм̄ја* Па, п̄ѡслао *дев̄ѡјку* МЛ, прев̄арили *младѡж̄ѣњу* МЛ.

Исто стање је и у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић1990: 83).

б) Малобројни су подаци из села у којима се употребљава номинатив уместо акузатива:

Видим тог *цр̄ва*: Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Тр Ћ Ш; али и:

Видим тај *цр̄в*: Кр Та.

Вокатив јединице

Вокатив има следеће наставке: *-е, -у, -и*, а има и примера где је једнак номинативу.

а) Наставак *-е* имале су именице на тврд (-к, -г, -х) и неутралан сугласник (-д, -т, в, н,):

-к: *вѡјниче* Д З Ка МЛ Па Тр Ћ Ш, *исл̄ѡдниче* Ћ, *ков̄аче* Па, *н̄ач̄алниче* МЛ, *Нѡваче* ВП, *пр̄ѣс̄ѡдниче* Кр, *ј̄нуче* ВЛ Па, *чѡвече* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Та Тр Па Ш Ћ;

-г: *бѡже* Бо, *вр̄аже* Бо, *др̄уже* Ве Ћ, *др̄уже* Би Бо Д З Ка МЛ Па Тр Ћ Ш, *паш̄ѣноже* Тр;

-х: *д̄уше* Бо;

-в: *Бран̄йславе* Бо, *Бор̄йславе* Ка, *Вој̄йславе* Д;

-д: *гр̄аде* Би Бо Бу Д З Ка Кн МЛ Па Ш, *гѡспѡде* О, *нар̄оде* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ш Ћ, *Мй̄лораде* Во;

-н: *госпо̀дине* Л, *Дра̀гане* Ве, *ду̀шмане* О, *еј*, *Живѝдине* ВЛ, *Мй̀лане* Ш, *Милѝдине* Л О, *Милу̀тине* Па, *Ра̀доване* Ве Д, *сѝне* Би Бо Бу ВЛ Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Тр Ш Ћ, *Ср̀бине* Ка, *Стојѝдине* Та, *чобѝнине* Кн;

-п: *то̀пе* Би Бо Бу Д З Ка Кн МЛ Па Та Тр Ш;

-т: *бра̀те* Би.

б) У говору се наставак *-е* проширио и на оне са меким сугласником:

-р: *Богѝмире* Кн, *Бранй̀мире* О, *дирѝкторе* Та, *до̀кторе* Кр ВП, *Драгѝмире* Бо, *ка̀пларе* Ш, *ма̀јоре* Би ВЛ Ш, *ма̀јсторе* Кн, *овча̀ре* Бо Бу Д З Ка Кн МЛ Па Та Тр Ш Ћ, *Светѝмире* МЛ, *Станй̀мире* Би, *Тѝдоре* Ве, *ца̀ре* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Тр Па Ш Ћ;

-ц: *еј*, *братѝнче* ВЛ, *зѐче* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ћ Ш, *сѝновче* Ћ, *ѝче* МЛ;

-ш: *Мй̀лоше* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ћ Ш.

в) Наставак *-у* имале су именице на мек сугласник:

-ј: *ро̀дни кра̀ју* Па;

-љ: *кра̀љу* ВЛ, *прѝјатељу* Ве Ћ;

-ћ: *младѝћу* Ка, *Миладѝнѝвићу* Д, *Са̀вићу* МЛ;

-ч: *кова̀чу* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ћ Ш;

-ц: *зѐцу* Бу Кр Та Ш, *Еј*, *стрѝцу* Па;

-ш: *Мй̀лошу* Бу.

У нашем говору наставак *-у* проширио се и на тврде сугласнике:

-к: *му̀ченику* Ка МЛ, *сеља̀ку* Ка, *еј*, *уну̀ку* Д, *у̀ченику* Ка, *еј*, *човѝку* Кр, *папѝногу* МЛ; али и на неутралне:

- *гáду* Би Бо З Кр Па Ћ, *на́роду* Кр, *то̀пу* Би Бо Кр МЛ Па Ћ, *банди́ту* Бо, *ло̀пѡву* Бо;

- *бура̀зѐру* Во, *овча́ру* Би Бо Бу З Кр МЛ Па Та Ш Ћ, *по̀штáру* Л, *ца̀ру* Бо Бу МЛ Та.

г) Наставак *-и* забележен је у речима које се употребљавају у молитвама приликом верског обреда:

- *Гѡсподи*, помѡлуј МЛ.

д) Вокатив је једнак номинативу:

- еј, *братáнац* Та, Ш, мѡлим те, *бура̀зер* Та, *Ма̀рковић*, сачѐкај, Кр, еј, Новáк, ВП, *Еј*, *синѡвац* Л Кр, *еј*, *дру̀г* Ћ;

- *Ма̀рко* Ш, *Миха̀јло* Во, де си, *Ра̀доје* Бу, *Ра̀јко*, полáзи МЛ, немѡ, *Ста̀ноје* ВП;

Уобичајена је појава да се употребљава номинатив уместо вокатива, ако је реч о именици која прати неку другу именицу као одредба:

- *госпо̀дин суди́ја* БО Бу Ве ВЛ Д МЛ Л Ка Кн Па ТР Ћ Ш.

У Вјд. именица м. р. на $-\emptyset$ наставак *-е* јавља се на местима где га очекујемо, али проширује употребу и на основе са меким сугласником: *сине*, *ђаче*; али и: *му́же*, *кра̀ље* (Бошњаковић, 2009:38).

Слично је стање и у трстеничком крају (Јовић, 1968: 79). У Ресави се иза неких меких сугласника може јавити и наставак *-е* (Пецо-Милановић 1968: 303-304). Делимично се говор Млаве поклапа са ресавским говором, и то у речима: *хеј*, *воденичаре* и *хеј*, *пекаре* Би, Бо, Во, МЛ, Ка, Кн, Па, Тр, Ћ, Ш (Пецо-Милановић, 1968:303).

У косовско-ресавским говорима Крагујевачке Лепенице иза меких сугласника претежно се јавља наставак *-у*, али се чују и примери са *-е* (Вукићевић 1995: 132-133). У Левчу је нарушено правило по коме ће иза тврде или меке основе стајати наставак *-е* или *-у* (Симић 1972: 223-224). У Доњој Мутници има колебања у репартицији наставака *-е/-у* у вокативу једнине (Ракић-Милојковић 1990: 83).

Као један од критеријума морфолошког диференцирања према књижевном језику може се узети и вокатив.

Инструментал јединице

Овде ћемо показати какво је стање са инструменталним завршецима *-ом* и *-ем* у овом говору и да ли има употребе тзв. општег падежа.

а) Наставак *-ем* разврстан је према крајњем сугласнику основе.

Када се на крају основе налази тврди сугласник, наставак *-ем* је у употреби:

-г: *-сас другем* Л О, *сас другем* сам живѐла Л, *сас другем* Кр О;

-к: *језѝкем* Л, *с комшилѝкем* Л, *кундѝкем* Ш, *потѝкем* Кр, *са простакем* Бо, *сас човѝкем* Бу; *ш - човѝкем* Д, *под шѝтором* Ш, *са шуракем* ВП.

Овај падежни завршетак имају и именице које се завршавају на неутрални сугласник, а сада на тврди:

-м: *ѝде друѝем* Кр;

-н: *- авијѝнем* МЛ, *батаљѝнем* Ш, *бајѝнеѝтем* Би, *камијѝнем* О.

с батаљѝнем Ш, *Вукѝшинем* Па; *кѝменем* Кр, *шѝтором* Ш, али и: *кѝменом* Тр, *траѝктором* Па, *сиѝнем* МЛ;

-т: *з бајѝнеѝтем* Ш, *с браѝтем* О, *ѝде друѝем* Кн, *командѝнѝтем* Ш, *пруѝтем* МЛ, *пуѝтем* Кр, *ѝде пуѝтем* ВЛ.

Наставак *-ем* свакако је по аналогiji са именицама на *-ц*, пр. *стриѝцем*; *ѝцем* МЛ, *стѝщем* Во; *бакраѝчем* ВЛ, *мртваѝцем* Л.

Код оних који су се завршавали на некада меки сугласник у питању је формант *-ем*:

-ж:- *са нѝжеѝем* ВЛ, *с нѝжеѝем* ВП;

-р: *са Богѝмирем* Л, *Драгѝмирем* Л, *Радѝмирем* Д, *нѝпријатељем* О, *пријатељем* Бо; *с командѝрем* Ш, *са овчаѝрем* Би Кр МЛ, *с траѝктором* Па, *траѝктором* Кн, *шѝтором* Ве, *са шпедитѝрем* МЛ;

-ц: *с ко́цем Ш, ко́цем га убо́ Д, с једнѐм Нѐмцем МЛ, размѣће се нѐвцем Д, с ђцем Би, с мѐјем ђцем Кр, са плѐцем Л;*

-ч: *сас бакрѐчем Би, са толмѐчем Бо.*

Падежни наставак *-ем* налази примену код основа које се завршавају меким сугласником:

-ј: *йде кра́јем Д, под ра́збојем ВЛ;*

-љ: *ма́љем О, с нѐпријатељем Бо, пиштѐљем ВП, с при́јатељем Кр, не говѐри с родитељем Л, с учитељем Та, с учитељем се посва́ђо Тр;*

-њ: *с ко́њем Па, па́њем Па;*

-ћ: *уватила се з гола́ћем Кр, с Милй́ћем Би, путй́ћем Л.*

Именица *пут* има наставак *-ем* у инструменталу: *йде пу́тем Ка, тѐм пу́тем Тр, цѐлем пу́тем О.*

б) Има много више примера са *-ом*, него са *-ем* (однос примера 82:19) у осталим речима:

- код тврђих основа: *дру́гом Би Бо Бу Д З Ка Кн МЛ Па Та Ћ Ш, брѐдом ВЛ, поздра́ви све ре́дом Би, нек йде ре́дом МЛ, свуд ре́дом Ћ, па зарѐдио ре́дом Кр, за ре́дом Ка;*

били рѐдом из Мѐлнице Бо, нису рѐдом из Петрѐвца Ве, ђн је рѐдом из Лескѐвца Би, сви су рѐдом са сѐла Бу, вѐзом В ВЛ, вѐзом З, живѐтом Па;

- код меких основа: *учитељом Кн, са овча́ром Би Бо Бу Д З Ка Кн МЛ Па Тр Ш Ћ, са стрй́цом Бо.*

Одлика целог северног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта је да наставак *-ем* није доследан (Ивић, 1999:328). У говору ђердапске зоне уочен је наставак *-ом*, осим код именице *пут* што је најближе нашем говору (Пецо-Милановић, 1972:204). У говору Батовца (Бошњаковић, 2009: 38) код старијих говорника доминира наставак *-ом*.

Већ се овде може констатовати да су говори Ресаве са случајевима *-ом*, мада је под утицајем јужних говора све заступљенији наставак *-ем* (Пецо-Милановић, 1968:305). Од трстеничког говора говор Млаве се разликује у том смислу, јер на простору Трстеника преовладава наставак *-ем* (Јовић, 1068:79). У Левчу се искључиво среће овај наставак, пошто се *-ом* давно изгубио (Симић, 1972: 224-226). Учесталост наставка *-ем* већа је на северу него на југу.

в) Наставак *-ем* типичан је за заменичку промену. Забележени су аналитички облици:

- Стàјао сам *са овчàра* Бо, ÿде *са дрўга* Бу Кр, пријатељйли се са *Бòдана* Кн, с *њèга једнòг* не мош се слòжи Кн.

Губљење падежне рекције могло је настати под утицајем источнијих говора чија је то карактеристика.

Номинатив множине

а) У номинативу множине има примера са проширењем основе инфиксом *-ов-* код једносложних и двосложних именица.

Једносложне именице са формантов *-ов-*:

- *волòви* Л, *громòви* Бо, *дрўгови* Ш, *зñакови* Бу Кр Та, *лèкòви* МЛ, *попòви* О, *рàтови* Ш, *тòпови* ВП Кн, *шлèмови* ВП, *цàкòви* Тр, али и: *цàци* Бу,

Двосложне именице са формантом *-ов-*:

- *гòлубови* Би Бо Бу Д З Л Па Та Ш, *кàменови* Кн, *кòренови* ВЛ Кр Па Ш, *мèхурови* Би МЛ Па Ш; али и без проширења:

- *гàврани* Би Бо Д З Па Ћ, *гòлуби* Би Бо Д З Па Ћ, *дàни* Ве Во Па, *зñаци* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ћ Ш, *лàуци* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ћ Ш, *лйшаји* Би Бо Бу Д З Ка Кн Кр МЛ Па Та Ћ Ш, *мèхури* Би Бо Бу З Д Ка Кн Па Та Ћ, *нòкти* Би.

б) Проширење основе формантом *-ев-* забележено је у грађи:

- код једносложних именица: зѐчеви ВЛ, кљѹчѐви Бо, плàчеви ВЛ МЛ, пѹтѐви Л, мйшеви Кр;

- код двосложних именица: лйшајєви Би Бу Кр МЛ, ѱјчеви Ш.

У суседним говорима стање је слично. У Ресави је репартиција ових форманата као у стандардном језику (Пецо-Милановић, 1968: 308), као и Левчу (Симић, 1972: 227). Већина једносложних именица проширује основу наведеним формантима у говору Трстеника (Јовић, 1968: 81) и Батовца (Бошњаковић, 2009: 39).

Бројнији су примери са инфиксом -ов- (96: 32), што указује на особине старијих штокавских дијалеката.

И у другим плуралским падежима јавља се инфикс -ов- / -ев-:

Нпл.	Гпл.	Д - И - Лпл.
àброви	àброва	àбровима
грòздòви	грòздòва	грòздòвима
плàменови	плàменова	пламѐњем
плàстòви	плàстòва	плàстòвима
путòви	путѐва	путѐвима
снопòви	снопòва	снопòвима

Углавном нема непостојаног *a* у речима:

дирѐчкòви	дирѐчкòва	дирѐчкòвима
дулѐчкòви	дулѐчкòва	дулѐчкòвима
камйчкòви	камйчкòва	камичкòвима
корйчкòви	корйчкòва	корйчкòвима
крайчкòви	крайчкòва	крайчкòвима
мућкòви	мућкòва	мућкòвима

обла̄чкòви

обла̄чкòва

обла̄чкòвима

Неке именице имају уметак у Гпл.:

- *миши* - *мишева* Тр, *брци* - *бркова* Л, *краци* - *кракова* ВП.

в) Веома је фреквентна употреба именице *камѐње* и *корѐње* скоро на читавој територији Би Бо Бу Д З Ка Па Та Ћ Ш, где се обликом збирне именице казује множина.

Исто је стање у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић 1990: 84).

Именица *дан* у множини остаје без проширења основе у свим селима са леве и десне обале Млаве.

У Ресави се именица *дан* употребљава са проширењем (Пецо-Милановић, 1968: 39), као и у Доњој Мутници (Ракић-Милојковић 1990: 84). Међутим, именица *дан* у Левчу се јавља без проширења (Симић, 1972: 227).

г) Суфикс *-ин-* испада у номинативу множине:

Банаћани Ве, *Бугари* Д, *мештани* ВП, *поћани* Ка, *Цигани* Та, *чобани* Бо, *Забрђани* Па, *Крагујевчани* ВП, *Поповчани* Ш, *Срби* Би Бо Бу Д З Л Ка Кн Кр Па Та Тр Ћ Ш, *Трно̀вчани* Ка, *Кнежичани* Кн, *Лесковчани* Би, *Мелничани* Би.

Генитив (локатив) множине

Наставак за генитив множине гласи *-а*, или може бити и *-и*.

а) Именице које су јединице мере са наставком *-а*:

- десетину *минутá* Бо, двајс *минутá* Во.

б) Именице које значе нешто конкретно имају наставка *-а*:

- *шѐс* бђрбени *рѐдова* Па, од чђпора *пáсá* ВП.

в) Наставак *-и* везан је за именице којима се у конструкцији с бројем изражава мера или количина:

- òсам *āri* Во, дèсет *āri* Во, *pē* - шес *āri* Бу, двāнāјс *āri* Тр, двāнāјс³ *grādi* Ка, петнāјс³ *grādi* Л, дèвет *mēseci* Кр, пèт *mēseci* МЛ, сèдам *mēsēci* О, òсам *mēsēci* О, шèс *mēsēci* Д, пèт *minūti* З, дèсет *minūti* ВП, дèвет *minūti* ВЛ, дваестйну *minūti* Во, òсам *sāti* Бу, дèсет *sāti* Во, *sāti* Бу, сто *ēkteri* Бо, двајс *ēkteri* Бо, пèт *ēktari zemļē* Ка.

г) Код именица са конкретним значењем јавља се наставак -и:

- како *ћеш** без *zūbi* Ш, разболèо се од *zūbi* Ш, без - *zūbi* Кр, од *zūbi* болујеш Ћ, пун кòш *црви* Кн, пун кòш *мрāви* Кн, од *црви* Л, скўпило се мнòго *црви* Па, размилèло мнòго *мрāви* ВЛ, пèт *парй* Кн, шèс *парй* Л, пèт *редй* Ве, нèколко *редй* Ве, десèтак *редй* Та.

д) Код именице *људи* једино је наставак -и:

- од *људй* ВЛ, стотйну *људй* ВЛ, ко ће од *људй* Ћ, шта йма и од *људй* Ш.

ђ) Наставак - *ију* имају именице прст и нòкат: *прстйју* Ка, *ноктйју* Тр.

Може се рећи да се генитивни наставак -а убраја у архаичне особине косовско-ресавског говора.

„Развијање -а у генитиву плурала хронолошки је претходило губљењу х у већем делу штокавских говора. То је могло утицати на чување и везивање наставка у локативу за наставак у генитиву код именица основе на -а. Одатле је аналошки могло бити пренето и на остале именичке врсте. О томе говори и инфикс -ов/ев- у именица прве врсте, који се преноси и у локатив: по зидòва, у прудòва, по пāнèва. Уосталом, постојала је већ идентичност генитива и локатива у двојини. Могло је бити утицаја и са те стране, нарочито тамо где је било напоредне употребе двојинских и множинских наставака за исту функцију после губљења синтаксичке вредности двојине“ (Јовић, 1967: 156).

„Ова особина, и када би била архаична, само делимично важи за косовско-ресавски дијалекат. У трстеничком говору и ресавској зони није комплетно заступљена идентичност ген./лок. плурала. У везама предлог + локатив често изостаје. Локатив је тада морфолошки идентичан дативу и инструменталу: бйо у чèтницима, куповàо по вāшàрима“ (Јовић, 1967: 156).

Забележен је пример где је генитив множине без икаквог наставка: колико *пѹт* о̀ћеш да понѹвим *Д*, колко *пѹт* није дѹшо *Кр*.

Такви примери су ретки и у Левчу (Симић, 1972: 294), а у Ресави код именица кућа и хиљада (Пецо-Милановић, 1968: 328).

Уз бројеве веће од четири и неке прилоге за количину у говору Млаве срећу се и облици Гјд.: дванâјс *йљаде* га кѹшта тâ кѹћа *Бо*, пѣт *йљаде* *Кр*, шѣснајс *гѹдине* сам имâла *Д*, нѣма вѣше *вâшâри* кај прѣ *Кн*, рѣтко у овѹ сѣло *Влâси* *Па*, држâли смо пѹно *прâци* *МЛ*. Овакве примере налазимо и у говору ђердапске зоне (Пецо 1972: 206). У говору Ресаве аутори констатују да облици на *-е* представљају општи падеж, тј. облик Нмн. (Пецо-Милановић 1968: 328).

Локатив (дат. INSTR.) множине

Познати синкретизам ових падежа у млађим говорима штокавског дијалекта заступљен је и у овом говору, што потврђује падежни завршетак *-има*.

а) Локатив, датив и инструментал множине забележени су са наставком *-има*:

- по докумѣнтима *МЛ*, по сѹдовима *Д*, на ѳлуцима *Во*, прѣчај ми о рâтовима *Ђ*, бѣју по сокаѣцима *Бо*, овâ бѣо у чѣтницима, овâ у партизанѣма *ВП*, нѣсмо бѣли у чѣтницима *О*;

- однесѹше *Цѣганима* *Ка*, дâлѣ смо волѹвима *ВЛ*, да кâжем љѹдѣма *Тр*, предâдосмо *Бѹгарима* *МЛ*;

- долâзи с коњѣма *Бо*, посвâђала га са сѣновима *Л*, ел са *Нѣмѣцима*, ел са *Бѹгарима* *О*, пѹцају са пиштѹљѣма *Кр*, замѣра се са *сѣљаѣцима* *Д*.

б) Изједначавају се Гпл. и Лпл. у примерима са наставком *-а*:

- по брѣгова *МЛ* *Кр*, на бâсамака *МЛ* *Кр*, у млађѣи дâнâ *МЛ* *Кн* *Кр*, по рâзни кѹрсева *МЛ* *Кр*, јâ сам у партизанâ *МЛ* *Кр* *Тр*, по - нѣ пѹтока *МЛ* *Кр* *Ђ*, по плѹтова *Бо* *МЛ* *Кр*, по тâвана се крѣју *Бо* *МЛ* *Кр*.

Веома је продуктиван наставак *-а* за генитив множине у селима која још чувају архаичност у говору, као што су Мало Лаоле и Крвије. Број примера у тим селима већи је у корист наставка *-а* у односу на *-ама* (78: 13).

Ову појаву објашњава проф. Ивић (2010: 136). (Карта бр. 9.)

У говору Батовца ретки су примери у којима је Лмн. изједначен са Гмн. (Бошњаковић, 2009: 41). У говору Левча наставак *-а* је чешћи од *-ама* (Симић 1972: 293-294), у Крагујевачкој Лепеници је чешћи овај други (Вукићевић 1995: 162), у Ресави се јављају оба и општи падеж (Пецо-Милановић 1968: 329), у говору Ђердапске зоне наставак *-ама* и општи падеж (Пецо 1972: 206), а у Доњој Мутници доминира општи падеж (Ракић-Милојковић 1990: 91). Синкретизам Гпл. и Лпл. веома је познат говору Трстеника (Јовић, 1968: 81).

Говор Млаве спада у оне говоре у којима није присутан само један наставак.

Акузатив множине

У акузативу множине јавља се наставак *-е* или *-и*. Неки аутори (Стевановић 1950: 106 и Р. Симић 1972: 237-238) морфему *-и* сматрају континуантом старог наставка *-ѢГ* или *-и*.

Испред вокала *-е* јавља се аналошка палатализација велара која, по речима Ивића, представља изразиту одлику К-Р и многих С-В говора (Ивић 1977: 23).

1) Акузатив плурала са наставком *-е*

а) Аналошка промена гласова *-к-* у *-ц-*:

- *с̄а̄д̄ѝли в̄о̄ћ̄ња̄це* Ка, *др̄ж̄а̄ли в̄о̄ћ̄ња̄це* Ка, *нос̄ѝли др̄о̄њ̄це* Л, *се̄ја̄ли кра̄став̄це и дӯл̄е̄це* О, *п̄ӯстӣли зар̄об̄ље̄нӣце* Кр, *да п̄о̄бӣју Тур̄це* Бо.

б) Промена *-г-* у *-з-* и *-х-* у *-с-* није доминантна црта у говору:

- *из̄е̄ли бубр̄е̄зе* МЛ Кр О Д;
на т̄е̄ Вл̄а̄се Д, *гл̄е̄дале су Вл̄а̄се* Кн, *ѝмамо и Вл̄а̄се* МЛ, *о̄брали ора̄се* Кр МЛ О Д, *ск̄ӯп̄ља̄ли ора̄се* О (исто стање описује Ивић 2010: 137).

в) У осталим пунктовима не долази до аналошке палатализације:

- *им̄а̄ли смо в̄о̄ћ̄ња̄ке* О, *в̄е̄зл̄а сам ја̄ст̄ӯке* Па, *вод̄ѝла сам љ̄а̄ке* Л, *гл̄е̄дало се на м̄о̄м̄ке* Би, *нос̄ѝо сам оп̄а̄нке* Та, *ч̄ӯв̄а̄о сам у сан̄д̄ӯке* О, *да к̄ӯпим ч̄ӯнке* МЛ, *поск̄ла̄ња̄ј те шӣљ̄ке* Кр.

г) Акузатив множине код именица које проширују основу са *-ов- / -ев-*:

- им̀ао сам *б̀ол̀д̀е* Ка, дот̀ерао *к̀р̀а̀в̀е* и *вол̀д̀е* МЛ, зап̀атио *г̀д̀луб̀о̀в̀е* З, йма *д̀у̀г̀о̀в̀е* Л, н̀е́м̀а̀ју *ђ̀д̀н̀о̀в̀е* Ш, лов̀й̀ли *з̀е́ч̀ѐв̀е* Ш, преп̀ис̀али *л̀е́к̀д̀е* Би, гра̀д̀й̀ли су *м̀д̀ст̀о̀в̀е* МЛ, изм̀е́њ̀али *поп̀д̀е* О, у вој̀н̀ич̀к̀е *р̀е́д̀о̀в̀е* Ш, коп̀али *смо* *р̀д̀о̀в̀е* Ш, ожен̀йо *с̀й̀н̀о̀в̀е* Тр, ч̀й̀тали *смо* *сп̀й̀ск̀о̀в̀е* Ве, да п̀е́р̀емо *с̀у̀д̀о̀в̀е* Бу, им̀али су *топ̀д̀е* Ш, *р̀у̀к̀е* у *цел̀д̀е* Во;

- излет̀ео пред *б̀й̀к̀о̀в̀е* Кр, са н̀й̀не *л̀е́к̀д̀е* Ка.

д) Наставак *-е* код осталих именица у функцији директног објекта :

- потов̀аре у *ваг̀он̀е* З, от̀идемо у *вин̀д̀граде* Кр, н̀д̀се *дук̀ате* Ѓ, слом̀йо *з̀у̀бе* Бу, ч̀а́ч̀ка *з̀у̀бе* Бо, и *жен̀ск̀а́ће* ост̀авише Ѓ, с̀а̀мо ми ј̀еду *ж̀ив̀ц̀е* Па, к̀й̀дају ми *ж̀ив̀ц̀е* Па, мит̀ир̀а̀ју *Енгл̀е́зе* Кн, прев̀ерили *й̀с̀каз̀е* О, им̀али *к̀д̀ње* Ш, на̀р̀аним *к̀д̀ње* МЛ, у́знем *к̀д̀ла* и *к̀д̀ње* Ш, вол̀ео сам *коњ̀й̀ће* Л, нав̀и́ј̀али за *Карађ̀орђ̀евиће* Д, ч̀й̀стили *к̀лоз̀е́те* ВЛ, нос̀или *крев̀е́те* ВП, куп̀у̀ју *ш̀е́р̀пе* и *л̀он̀це* Ве, от̀е́рали *Н̀е́м̀ц̀е* Бо, п̀а́ковали *пак̀е́те* Ка, вол̀ели *партиз̀ан̀е* Тр, пов̀адимо *п̀ас̀оше* О, задоб̀й̀ли *п̀д̀ложа́е* Ш, избр̀о̀јиш *на* *п̀р̀сте* Л, тов̀аримо *тру̀п̀це* ВП.

ђ) Код осталих именица у осталим функцијама:

- посв̀ађали се *са* *Енгл̀е́зе* МЛ, йдем *са* *коњ̀й̀ће* Л, сар̀ањен у *Л̀аз̀нице* Би, б̀й̀лй *смо* у *л̀ог̀оре* Бу, у́дала се у *Милов̀ан̀д̀овиће* МЛ, р̀ад̀йо у *руд̀аре* МЛ, у́дала се у *Стаг̀аре* Кр, б̀й̀лй *смо* у *ш̀а́торе* Ве.

е) Наставак *-е* забележен је и код именице *гост* која се мењала по другој промени:

- кад йдеш у *г̀д̀сте* Ка, да п̀о́ђем у *г̀д̀сте* Па, ја посл̀ужим *г̀д̀сте* Тр.

У говору Батовца сачувао се архаични, али и новији облик Амн. именице *гост*, добијен на основу упитника: ишли смо у гости, у госте, што је слично стању у Левчу (Симић 1972: 238).

2) Облик акузатива плурала са наставком *-и*:

а) код именице *гост*:

- ймамо *гѡсти* Бу, йдем у *гѡсти* Кр, билй смо у *гѡсти* Бу;

Именице *и-основе* дуже чувају старије наставке.

б) код осталих именица у функцији директног објекта:

- пи́тао и *адвока́ти* Ка, ўзнемо *балóни* Кр, тўрили *барјѡци* ВЛ, разрўшили *бѡсамци* Та, поломйли *бѡчву* и *бурийћи* Ка, учйо *занáти* Би, укўцали *јексѣри* О;

прйча *Мáркови* кѡнаци Ѓ, вѡдимо *кромши́ри* Бу, повѡдили *кромши́ри* Бу, вѣжи *кўчићи* ВЛ, тўрили у башту *крѡставци* Ка, мож да ймаш *милијóни* О;

ймам и *јарйћи* и *прасйћи* Л, обўо *опáнци* Бу, укрѡли ми *опáнци* Бу, сашйли ми *опáнци* ВЛ, имѡли смо *рáдници* Кр, прйчѡли *прáзни* рѡзговори Во, ископѡли *сандўци* О, кўпимо *сапу́ни* и *пешки́ри* Бо, пресѣчў *телефóни* Бу, тра́жи *студѣнти* Ка, ймамо *унўци* Ве, продѡјў се и *чабрйћи* Ка;

раши́рйли шѡтори Ка;

в) код осталих именица у осталим функцијама:

- мѡта *на клубйћи* Ѓ, гађѡју га *сас онй ца́кчићи* Кр;

- йде са *клубйћи* Ѓ, ма́ше с онй *мѣци* Ш, йшли све у *дрѡњци* МЛ, освѣтйли *са лефѣктори* Та;

- сас онй *бегўнци* Ш, дѡбро прѡшо *са ма́јстори* Кр, йду *с офици́ри* Ка, све *са цивй́ли* З;

- бйо у *жандáри* Ш, бйо у *чѣтници* МЛ, товѡре у *камиóни* МЛ;

- лѣчйла се *од бубрѣзи* Ѓ, застѡо *код пацијѣнти* Бо;

г) Код именица са инфиксом у служби директног објекта и у другим функцијама:

- прѡвио лѣпи *рѡмови* Бу, у Аустрију ймаш *пўтѣви* Кр, помѣшѡла *рѡтови* Па, опкѡлимо *њйни* рѡвови Ш, нѣмѡју *сви* рогѡви Ѓ, мењѡју се *по срѣзови*, вуцарѡо *сўкње* Кн, *глѣдо* *фйлмови* и *фйлмови* Па, јѡ ймам *ца́кѡви* Кн;

- сакрїли се *под - дўтови* Бо, йшло се *с волòви* Л, *од кўкови* дóле Тр, *у овї* кòшеви Д, *са тѣшки топòви* Ш, *са вѣлики топòви* Ш, *пòле на цвѣтови* Ћ, *трпà* у *цàкòви* Д, *трпàју у цепòви* Тр.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА И ГРУПА ИМЕНИЦА М.Р.

1) У сг. именица м.р. јавља се формант *-ин*:

а) код етника: *Бўгарин* Д Л Па, *Срòбин* Би Бо Ве МЛ Та Тр Ћ Ш, *Срòбина* З, *Тўрчин* Бу Во ВЛ МЛ ВП Ш, *Цїганин* Ка Л Па;

б) код *nomina agentis*: *бербòрин* Бо Ве Д З Л О Па Та Тр, *касàпин* Би Бу Во Ка Кн Па Тр Ћ Ш, *чобàнин* Би ВЛ МЛ Л Ка Кн О Па Тр Ш.

Наставак *-ин* се не јавља:

в) код неких именица у једнини: *душмàн* вѣлики Во, *душмàн* Ве МЛ Ка Кр Та ТР Ћ Ш;

г) код етника у множини: *Банаћани* Па, *поробїли не Бўгари* МЛ, *Бўгаре* Ве Ка Па Тр Ћ Ш, *Бурòвчàни* Бу, *не трпїм Лескòвчàне* Тр, *Лескòвчàни* МЛ, *Мелнїчани* МЛ, *Петрòвчàни* ВП, *Попòвчàни* ВП, *Срòби* Ве ВЛ Д З МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *Срòбе* Д Па, *Трнòвчàни* Ве Ка Л Па Ћ, *Цїгани* Би Бо Во ВЛ МЛ Л О Па Та Тр Ћ Ш, *свї имàју Цїгане* Д;

д) код *nomina agentis* и друге именице: *касàпи* МЛ Ка Кр Та, *укўћани* Л Ка Кн О Па, *чобàни* Ка Кн Па Тр Ћ.

У говору Батовца код именица м.р. јавља се творбени суфикс *-ин*: *чобанин*, *чобанина*, *са чобанином*, *кришћанин*. Јединско проширење познато је код извесног броја именица и у говору Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 85).

2) Код именица на *-лац* у Нсг. чује се облик са *-оц*, веома ретко *-лац*:

а) *жѣтеоц* МЛ Л Ка, *руковòдиоц* Би Па Та Тр Ћ, *чїтаоц* Ве Д З Л О Ка;

б) *подносїлац* прїјаве ВЛ.

в) Именица *босиљак* забележена је у овом облику и облику *босиок*, а *потиљак* само у том облику:

- *босиљак* Би Бо Во ВЛ МЛ Л, цвѣтѣо *босиљак* О, прѣцвѣто *босиљак* Па, ѿмаш ма̀ло *босиљак* Та, да ми да̀ *босиљак* Ћ, нек спрѣми *босиљак* Па, из *босиљка* Кр, али и: *босиок* МЛ Кр Та;

болѿ ме *потѿљак* О, на *потѿљак* Бо, *потѿљак* Ве ВЛ Д З МЛ О Па.

3) Именица *дан* чува стари корен и наставак -е само у прилогу *подне*: од *пѣднѣ* до *пѣднѣ* ВП, посе *пѣднѣ* Ка Кн Па Тр Ћ, у *поднѣ* Би Ве ВЛ Л Ка Кн О Та Ћ, али и: дѣшо ми у *пѣдну* МЛ.

У именима верских празника, у корену се јавља вокал -а-: *Вѣдовдан* Би Бу Во Д З Л О Па Та Тр Ћ Ш, око *Бѣрѣвдана* Л, посе *Мѣтровдана* Кн, на *Мѣтровдан* Ка, ми сла̀вимо *Спѣсовдан* Д, код нас сла̀ва *Петрѣвдан* Кн, мѣ завѣтина *Јѣвандан* МЛ.

У множини именице *дан* јављају се облици без проширења, али и деминутивна форма на -ци:

а) *дѣни* Би Бо Ве Д З Л О Па Та Тр Ћ, *дѣна̀* Кр Та Тр Ћ Ш, *дѣнима* МЛ Ка Кн Л О Па;

б) нѣма *дѣнце* Кр, јѣка̀ла за *дѣнце* МЛ, жѣли за *дѣнцима* Л;

У Гпл. јавља се наставак -а:

пе-шез *дѣна̀* Ка, сѐдам *дѣна̀* Л, двѣјс ѣсам *дѣна̀* у бѣлнѣце Ш, колко *дѣна̀* Па, има гѣдину *дѣна̀* откѣд ѿмро Кн, недѐљу *дѣна̀* Ћ.

Уобичајене су синтагме *дѣн данѣс* Д З Л О Па Та Тр Ћ Ш, и облици с јотованим сугласником *дѣн дѣњи* МЛ Кр Кн Та Тр Ћ.

4) Именице типа *басамак* и *сан* јављају се са непостојаним -а и испред вокала:
- прѣсула на *бѣсамаце* З, чѣстила сам *бѣсамаце* ВЛ, очѣстила *бѣсамаке* МЛ, сковѣли ми *бѣсамаке* Кр;

- нѣсам имѣла *сѣна* од нѣг Д, не имѣо *сѣна* дабѣгда Л, у *сѣну* да му долѣзим Та, у *сѣну* се прика̀зѣло Бу.

5) Именица *мозак* у косим падежима има *-г-*:
мѳзак Би Бу Ве ВП Д Ка Л МЛ Па Та, без *мѳзга* Тр, запалѣње *мѳзга* Ћ, скрѣнѳо
из *мѳзга* ВЛ.

Код неких именица губи се крајње *-х* у финалној позицији:

Влах: *Влѳ* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

У Нпл. ова именица се среће једино у облику *Влѳси* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З
Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

Мах: Забележено је неколико примера у Асг.: у први *мѳ* Бо МЛ, у тај *мѳ* Л, у један
мѳ Па Ш.

Страх: увѳтио ме *стрѳ* Д, није ме *стрѳ* Л, *стрѳ* га Ка, мен то *стрѳ* Па; прецрѳко ѳд
стрѳ Тр.

Орах: Потврде налазимо у свим пунктовима за Нсг. где су забележени примери
без финалног *-х*: *ѳра* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

У Гсг. постоје два облика: ѳуске од *ѳра* З, ѳуске од *ѳраса* Кр МЛ Па Та Тр Ћ Ш.

У осталим падежима су сви примери са сибиларизацијом: *ѳрѳси* Би Бо Бу Ве ВП
ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, сѳве шљѳве и *ѳрѳси* Ка, скѳпљамо *ѳрѳсе*
Тр.

Сирмах: *сирѳма* ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па, *сирѳма* Ћ, трпѳ ко *сирѳма* у тѳрбу
Би, *сирѳма* чѳвек Ка, *сирѳма* ѳн МЛ.

У Нпл. чува се само облик *сирѳмѳси* Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка.

Забележен је пример са деминутивном формом: *сирѳмѳшак* З Ка Кн Л МЛ.

Врх: Ова именица има форме без крајњег *-х*, са кратким или дугим силазним
акцентом: пѳпео се на *вр* планѳне Ка, на *вр* Та, на *вр* језѳка Кн, на *вр* пѳмети Па,
по *вр* ѳѳга смо прѳшли МЛ; по *врз* ѳѳга Кн, на *врз* астаѳла стојѳ Бу, на *вр* брѳда Д.

Кожух: У Нсг. забележен је облик без гласа *-х*: *кѳжу* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л
МЛ О Па Та, али и ѳвијемо у *кожѳче* ВЛ, *кожѳче* ВП ВЛ Во Д З Ка.

Очух: Ова именица чује се у књижевном облику са гласом *-х*: *ѡчух* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па, тѡ ми бѡ *ѡчух* ВЛ; ређе: *ѡчу* МЛ Кр Та.

Пазух: И ову именицу забележили смо са *-х*: мѣти под *пѡзух* ВП.

Трбух: Именица *трбух* масовно се изговара без *-х*: *трбу* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, боли ме *трбу* Кр.

- б) Именице страног порекла с нултом морфемом и кореном на самогласник јављају се у облицима:

бирѡ рѡда Кн Л МЛ О Па, на *бирѡ* да се пријѡви Ка, *сакѡ* Л МЛ О Па Та;

са *бирѡва* рѡда МЛ, преко *бирѡва* рѡда Кн.

Именица *амрѣл* је увек мушког рода: попра̀вили ми онѡј цр̀ни *амрѣл* МЛ, мој *амрѣл* мало већи Во. Такође и именица *вашар*: Ѐма *вѡшѡри* колко ѡћеш по Петрѡвцу Л, бѡ *вѡшер* вѣлики ВЛ.

Именица *амрел* (тал. ombello) у књижевном језику може да буде м. и ж. рода, а у моравичком говору је увек у м. роду: *амрѣл*, сѡв *амрѣл*. Именица *вашар* јавља се у варијантама: *вѡшер*, *вѡшар* и *вѡшир* (В. Николић, 2001: 209).

- 7) Финално *-л* не чује се у већини примера:

а) *вѡ* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па, *ћѡво* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та, *пѡсо* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

расѡ Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па, *стѡ* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш.

- б) Именица *ѡраѡ* јавља се у множини са проширењем основе *-ѡв*: *ѡрлѡви*

Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па.

- 8) Наставак *-и* јавља се у називима месеца: *јѡни* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л *јѡли* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З.

- 9) Именица *Христос* у Нсг. јавља се са грчким формантом *-ѡс*:

- Ѐсус *Хрѡстѡс* Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *Хрѡсто* се рѡди Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па, Ѐсус *Крѡстѡс* Л МЛ О Па Та, *Крѡсто* се рѡди Бу МЛ Кр Та.

10) Именице страног порекла *багериста* налазе се у оба облика:

- *багерѝст* Бу Ве ВП, *тракторѝст* Ка Кн Л МЛ О, *комунѝст* Во Д З Ка Кн Л МЛ, *комунѝсти* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л, али и:

багерѝста Ка Кн Л МЛ О Па Та, *тракторѝста* Ка Кн Л МЛ О Па Та
комунѝста Кн Л МЛ О.

11) Именица м.р. *поп* задржава особине именице те врсте:

а) *пѝп* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, дол̀зи нѝви *пѝп* Ка, н̀ш *пѝп* се пром̀нио Л, наш *пѝп* је из Б̀сне ВЛ; два *пѝпа* му п̀вали Кр, љ̀рка од *пѝпа* Сл̀вољуба Та, љ̀дала се за *пѝпа* Ка;

Исг. љ̀де за *пѝпом* Ш;

Нпл. *попѝви* ВЛ.

б) Именица *поп* се среље и у женском роду и мења се по тој деклинацији:
пѝпа Кн Л МЛ О Па Та, п̀ваље т̀би пѝпа Кн, зап̀ва му *пѝпа* О;

Дсг.: дај п̀ре *пѝпи* Та;

Асг.: уч̀о за *пѝпу* З.

Именица *деда* мења се по -а деклинацији:

Нсг.: *д̀да* Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *парад̀да* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ *прад̀да* МЛ О Па Та Тр Ћ Ш *ч̀кунд̀да* ВЛ З Л Тр *чукунд̀да* Бо Бу Во Кн МЛ Та;

Гсг.: даб̀гда код м̀г *д̀де* д-љ̀деш МЛ;

Дсг.: ост̀вио м̀јем *д̀ди* Л;

Асг.: им̀о сам *д̀ду* Д, са м̀г *д̀ду* О, н̀мам *д̀ду*, пог̀но Та;

Всг.: *д̀до*, Би Бо Бу Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, ел ти л̀дно, *д̀до*, Бо, нем̀ се, *д̀до*, сикир̀ш Ка, нем̀ да вѝчеш, *д̀до* Д, бр̀, *д̀до*, Бу;

Исг.: са *д̀дом* Ве Д З Л Па Та Тр Ш, са *д̀ду* Би Бо МЛ Кр Та Ћ;

Нпл.: *д̀де* Ве ВП ВЛ Во Д З Ка Кн Л МЛ, *д̀де* сед̀ на кл̀пи по ц̀о д̀н Ћ.

12) Мушки хипокористици и лична имена типа *Јова* деклинирају се као именице ж. р. -а основе:

Нсг. *Бóга* ВП Па, *Бóжа* Ве МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр, *Бóра* Кр Тр Ћ, *Воја* З Кр Па Та Тр Ћ, *Влáда* Бу О Ћ, *Влáста* Во Д Кр Па Тр, *Гíла* Д, *Дрáга* Бо Ве Кн Л, *Дóла* Би МЛ Ка Л, *Бóка* Д З Па Ћ, *Жíва* Бо МЛ, *Йва* Д Па, *Јóва* Ка О Ћ, *Лáла* Би ВП О Па, *Лéка* З Кн Та, *Љýба* Д З Ка Кр Тр, *Мíка* Д Кр Та Ш, *Мíра* Бо ВЛ Тр Ш, *Пéра* Бо ВЛ Д Тр, *Стéва* Бу Л О Тр, *Свéта* З Ка, *Тóма* Бу Во Кн Ш, *Тóла* Ве МЛ Ка Ш, *Швáба* Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па; *бáта* Би Бу Ве Д З Ка МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *тéча* Би Бо Ве МЛ Ка Кн Па Тр, *чíка* Бо Д Л Па Ћ;

Гсг.: од *Влáдѣ* Дйсином О, код *Тóлѣ* Ка, код *Дóлѣ* на салаш Л, његовог *Војѣ* девојка Та, од *Влáстѣ* Мйлинем жѣна Д;

Дсг.: кáжем ја *Јóви* О, пошáљи *Јóвѣ* нѣку рѣч Ка, кáжи *Тóми* Во, ћу кáжем *тéчи* Ка, мòјем *бáти* Ве;

Асг.: убио *Пéру* Дйсиног ВЛ, ви́кнем *Дрáгу* Кн, зóвнем *Стéву* О, ўдала се за *Лáлу* ВП, нѣ знам тóга *Мíку* Д; за *тéчу* ми остáви Ве, немó *чíку* да нервíраш Бо;

Всг.: *Бóго* ВП, *Бóко* З, кáко си, *Влáсто*, Па, дй ћеш, *Дóло*, Би, шта рáдиш, *Мíко*, Та, немó се йграш, *Мíро* Ш, *Пéро*, долáзи овáм Тр, *Стéво* Тр, немó се лўтиш, *Тóло*, МЛ; дòђи, *бáто*, МЛ, *бáто*, Би Бу Ве Д З Ка МЛ О Па Та Тр Ћ Ш; àјде, *тéчо*, Тр.

Именица *Шваба* у НАпл. има наставак -е: *Швáбе* Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па *Швáбе* кад дòшле О, онда дòшле *Швáбе* Л.

13) Именица м.р. *Жика* забележена је са краткосилазним акцентом, а деклинира се исто као и претходне:

Нсг.: *Жйка* МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр;

Дсг.: да јáвимо *Жйке* у вóјску Та;

Асг.: омрзли су *Жйку* у сèлу Кн, добйли мáлог *Жйку* Д;

Всг.: Еј, *Жйко*, *Жйко*, Кр;

Исг.: тўжимо се са *Жйком* Па.

14) Именица *ујак* јавља се у том облику али и са суфиксима -ка и -ац.

а) *ујак* Бо Ве ВЛ Ка Па Тр Ћ, мој *ујак* Д, од мог *ујака* ВЛ, сас мојим *ујаком* живела дуго Тр;

б) *ујка* Би Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр Ћ Ш, од мог *ујке* сестра Ве, од мог *ујке* жена МЛ, *ујко*, Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр ајде, *ујко*, д-идемо у виндоград Та, сас мојим *ујком* Кр;

в) *ујац* Би Бу Ве МЛ Кр Та Тр Ћ, сестра од *ујца* Кр, од мог *ујца*, па негово мајка Тр, брат од *ујца* Бу;

15) Назив свеца означен је именицом у женском и мушком роду:

а) мо слава је *Врбица* Д, знаш кад је *Бурђица* Би;

б) баш се десио на *Врбицу* Ка, слаavimo *Врбицу* Па, плету венце за *Врбицу* Та, за *Бурђицу* О, ми пазимо на *Бурђицу* Д, слаavimo *Бурђицу* Ка;

в) кад буде *Врбиц* Тр, девојке се купаће на *Врбиц* Би, не знам кад, кад *Бурђиц* Бо, слаavimo *Бурђиц* Па, то ни слава, та *Бурђиц* Та.

16) Вишесложна имена светаца, грчког порекла, у Нсг. завршавају се на *-ије* и *-ија*. Мењају се по обрасцу именица м.р. и по обрасцу именица ж.р. *-а* основе:

а) Нсг.: *Алиџије* Би Бо МЛ Л Ка Тр, Свети *Алиџије* Кн Па Та Ћ, *Димитрије* Бо;

Асг.: слаavimo *Алиџија* МЛ, волела сам *Димитрија* Кн;

б) Нсг.: Свети *Алиџија* МЛ Кр Та, *Захарија* му зет Ве;

Асг.: слаavimo *Алиџију* Д.

17) Мушка имена на *-оје* деклинирају се као именице м.р.:

Нсг.: *Видоје* О Ћ, *Крстивоје* МЛ Ка Л, *Милоје* Д Па, *Станоје* ВЛ Ка О, *Рудоје* Д ВП, *Радивоје* Кр Па Та;

Дсг.: све је речно *Милоју* З, политички пришо *Радивоју* Па;

Асг.: посвађо се са *Видоја* Кн, отишла за *Станоја* ВЛ.

18) Мушки хипокористици и имена типа *Раде*, *Миланче* у косим падежима и облицима присвојних придева имају проширење *-т-*:

а) код шустера *Бонета* Ка, са *Милета* Би Ве Д З Ка, од *Милета* Л Па, код *Лулета* Бо МЛ Ка Ш, деца од Јокиног *Лулета* Ка, од *Радета* Ве Бу О Па Ћ,

однѐсем *Бѐнету* Ка, подѐлим покѐјном *Мѝлету* Д, дāјѐм *Рāдету* О, нѐсим *Ђѐрђету* прекривāч у бѐлницу Кр;

Бāнетов сѝн Та, *Жѝлетов* брāт Ш;

б) код *Кѐлчѐтовог* дрўга Кр, волѐла ме *Љўпчѐтова* мāјка Кн, нѝсам тѐла за *Дрāкчѐтовог* сѝна О.

19) Именице *хлѐб* и *лўк* у Насг. имају наставак *-а*, а веома ретко *-ац*.

а) Нсг.: *лѐба* Би Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр Ћ Ш, печѐ се *лѐба* Тр, лѐп *лѐба* Бо, слāђи *лѐба* Па, кад порāстѐ *лѐба* Д, *лѐба* трѐба да се умѐси О;

лўка Би Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр Ћ Ш, млāд *лўка* Тр, бѐли *лўка* Кн, црни *лўка* З;

Асг.: д умѐсимо *лѐба* Па, понѐсемо *лѐба* и мѐсо Би, мѐсѝли смо *лѐба* одўвек МЛ, испечѐмо *лѐба* Кр, нѐмамо пāре ни за *лѐба* Бу, кўпѝла сам *лѐба* и уз *лѐба* ВЛ, нѐсимо на њѝву *лѐба* Та;

лѐб З, *лѐб* га убѝо З Кр; *лўк* Кн;

да пободѐмо *лўка* ВЛ, сѐјемо *лўка* Би, сѐјали смо црни *лўка* Д, сāдѝли смо *лўка* Ћ, све ми почупāли *лўка* Д;

Гсг.: нѐмамо *лѐба* Кн, жѐљни смо *лѐба* бѝли Кр, по два *лѐба* изѐмо Та;

б) Нсг.: *лѐбац* Кн, врўћ *лѐбац* у фурўну Би.

У говору Батовца има примера за *лўкац*.

Именице *лука*, *леба* и *сира* употребљавају се у говорима Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 86), Ресаве (Пецо-Милановић 1968: 331), Левча (Симић 1972: 222), у К-Р зони Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 132).

20) Именица *сира* јавља се у овом облику чешће (92:33):

а) Нсг. *сѝра* Би Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр Ћ Ш, здрāв је *сѝра* Бу, ѓвчи *сѝра* Та, прāви се *сѝра* Би, пѓдлије се *сѝра* Кн;

Асг. мѐти *сѝра* Л, продајѐм *сѝра* на пѝјац Д, да се претѝсне *сѝра* Кн;

Гсг. ма̀ло *сѝра* Бу, нѐма више *сѝра* Ка, имали смо лѐп *сѝра* О;

б) Нсг.: *сѝр* Би ВЛ Ка Па Ћ Ш, тврди *сѝр* Тр, дѝбар ју *сѝр* Д;

Асг.: нѐма да јѐдеш *сѝр* Ка, да пѝдлијемо *сѝр* Па, не продајѐмо *сѝр* Ш;

в) та ма̀ја се корѝсти за *сѝрење* Д, млѐко за *сѝрење* Л.

У Батовцу се користи облик *сир* (Бошњаковић, 2009: 41), у Жабарима (Реметић 1986: 535) јавља се само облик м. р. без суфикса *сир*.

21) Именица *зглоб* забележена је само у том облику и облику множине:

зглѝб Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, боли ме *зглѝб* Ка, мѝчи ме та *зглѝб* ВЛ;

зглобѝви Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, болѐ ме *зглобѝви* ВП, од *зглѝбова* ћу д ѝмрем Ш.

22) Именица *новац* среће се само у једнини:

нѝвац Би Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр Ћ Ш; да набавим *нѝвац* Ш, мѝраш д ѝмаш *нѝвац* Д; остѝо сам без *нѝвца* Кн.

23) У нашој грађи именица *кукуруз* забележена је у једнини:

кукѝруз Би Бу Ве Во МЛ Ка Кр Кн Па Та Тр Ћ Ш, полѐго *кукѝруз* Кн;

Гсг.: бра̀шно од *кукѝруза*;

Асг.: спрѝжило ни *кукѝруз* Ка, нѐма кој да ко̀па *кукѝруз* З.

24) Множина именице *отац* појављује се искључиво у облику *оци*, када је реч о празнику око Божића:

ѝци Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, кад ма̀терице, а кад су *ѝци* ВЛ, негде кад су ма̀терице, тад *ѝци* Та, пѝсе Божѝћа, *ѝци* Бо.

25) Именице *јасле* и *наћве* су средњег рода и у Лсинг гласе:

- *кòњ у јàсла О, зéва у јàсла Ћ, мўва по ону нàћву Ш,*

Именице које мењају род

26) Неке именице м.р. преузимају облике ж.р.:

- *биџикла* ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О, чим изàшла *биџикла* Па, кўпйла се *биџикла* Та, поквāрйла ми се *биџикла* Та; тòчак од *биџикле* МЛ, не скида се са *биџикле* Кн; искрйвйо гувернāлу на *биџикле* О; ўзни мòју *биџиклу* Кн, *тера биџиклу* Д, вòзим се на *биџиклу* Д, пòнео се на *бйциклу*, ја се прèпнем на *бйциклу* Д, ујāшим *бйциклу* и тèрај Кр;

- *кочāњка* Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ, шта ће ми *кочāњке* Кр, остāле *кочāњке* О, скўпља онè *кочāњке* па ложй вāтру Ка;

кочāњ Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па, *кочāњ* Кн, сāм остāли *кочāњи* Па, йма *кочāњи* за пòтпалу Па;

И у говору Батовца је као и у Ресави именица страног порекла *бицикл* пришла именицама ж.р.: *теро бициклу*.

27) Именица *место* употребљава се са наставком -е:

- *убòла га на двè мèсте* МЛ, зóља г- *убòла на двè мèсте* З, *на двè мèсте* по јèдно кйло Ка, *на трй мèсте* по стò грама кáфу Кн, *на четйри мèсте* Би.

Са предлогом *на* ова именица има форму са наставком -у:

- *на јèдну мèсту* Бо, кўпйо *на јèдну мèсту* Ш, ни на *јèдну мèсту нèма* О, *на дрўгу мèсту* ВП, кўпи *на дрўгу мèсту* Во, *на нèку мèсту* О, пòшли смо *на јèдну мèсту* З, нāшли смо *на јèдну мèсту* Ш;

- *мушкāтла* Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ, имāла сам *мушкāтле* З, кāке лèпе *мушкāтле* Та, мòје *мушкāтле* Ћ, нèма лèпче од *мушкāтле* Ћ, *мушкāтле*, али и: *мушкāтло* Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка, кад уцвāтй *мушкāтло* Тр, бòље мерйше од *мушкāтла* Па.

28) Именица *пакло* такође се употребљава и у женском роду:

- дајте ми *паклу* цигара Ка, остала ми *пакла* ВП, била *пакла* на столу Ш.

Именица *пијац* јавља се и у мушком и у женском роду:

- *пијаца* Ка О Па Тр Ш, однела сам на *пијацу* О, идем на *пијацу* Во; *пијац* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, идем на *пијац* МЛ, била сам на *пијац* Бу, средом ради *пијац* ВЛ, велики наш *пијац* Тр, нема боби *пијац* Ка, ишла сам на *пијац* Кн, носим цвеће да продам на *пијац* Ка, продала сам на *пијац* Кн, бацају ђубре на *пијац* Во, кад будемо на *пијац* Би, продо сам на *пијац* Во.

Именица *ћошак* јавља се у два рода: *ћошак* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, сам из *ћошка* у *ћошак* Л, баце у *ћошак* Ка, *ћошка* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та Ш, на једну *ћошку* Ка, у другу *ћошку* Л; *ћоше* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Кр Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, мети у то *ћоше* ВП, нема да стоји у *ћоше* Кн, стоји на *ћоше* Тр, округло па на *ћоше* Па.

У женском роду јавља се именица *цокла* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, ударио масну *цоклу* Во, масна *цокла* иде у купатило МЛ, ударио *цоклу* Кр.

29) Следеће именице остају мушког рода:

- *багрем* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, све ни козе појеле *багрем* Ка, једе се *багрем* Па; *ћерћив* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, узнеш *ћерћив* да процедиш Бо, цеди се на *ћерћив* Па; *кџур* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, нема ни *кџур* Ка, да ми врне *кџур* Д; *млин* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, кџа код *млина* Би, поред старога *млина* О, преко пута *млина* Би; *перинач* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, метеш мало *перинач* ВЛ, скџва се месо и *перинач* Кн, очистим прво *перинач* Ш; *пдрез* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, нема да платимо *пдрез* О, само да платиш *пдрез*, нема да зарџдиш Л; *пдскур* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, испечџ се *пдскур*, лџба Л, то био *пдскур* Бо; *поскурник* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, сас она *поскурник* па на њџга МЛ; *раг* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, џтац ми отишо у *раг* О, био сам у *раг* Ш, кад сам пџшо у *раг* МЛ, нема да се врне из *рага* Би, како ти писано у *раг* Ка; *собичак* Бу Ве ВП МЛ Кр Кн О Та, спава у јџдан *собичак* МЛ, завџкла се у она *собичак* Л; *џпут* ВЛ ВП МЛ Ка, ел џма њџко да препише *џпут* Ш, лекџр џе ти

да *ўпут* МЛ, мбрам д извѣдим *ўпут* за ђчног Л; *ўшур* Бо Ве ВЛ МЛ Ка Кн Л О Та, И *ўшур* узѣма лѣпа воденѣчка Тр, *ўшур* ми зовѣмо ўјам Та; *фрѡнт* Бу Ве ВП МЛ Кр Кн Л Та, куј није бѣо на *фрѡнт* Ка, отѣднем јѣ на *фрѡнт* Кр; *шатѡр* Бо Бу ВЛ МЛ Кр Л О Та, завўкли се под *шатѡр* Ш, а кѣша бѣје по *шатѡру* МЛ; *шпѣјз* Бо Ве ВЛ МЛ Ка Л О Та, ѣмаш све кад ѣмаш *шпѣјз* З; *шпрѣц* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, кад замѣне с онѣ *шпрѣц* МЛ, удѣри са ѣглу, са *шпрѣц* Кр.

30) Деминутивно значење именица м.р. на -ић/-чић преузимају именице средњег рода на -че:

- а) *лѣнчић* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, покѣдо се *лѣнчић* МЛ, искѣдала *лѣнчић* Ка, *листић* ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л, *потѡчић* Бо Бу Ве ВЛ ВП МЛ Ка Кр Кн Л О Та, прѡтѣче *потѡчић* поред салѣша Ш, тў ѣма нѣки *потѡчић* МЛ, *Циганчић* Би Ве Д З Л О, игрѣли се са *Циганчић* Ка, двѣ-трѣ *Циганчића* Па, *црвић* Ка Кн Л О Па, у трѣшње ѣма *црвић* Кн, *штапић* Бо Во Д З Та Ш, подўпро се са *штапић* Тр, *камѣнчић* умѣсто спѡменика Тр, мѣтли *камѣнчић* Тр;

б) *астѣлче* Ка, намѣстимо *астѣлче* Л, *балѡнче* Тр, напўним *балѡнче* Тр, *јелѣче* Тр, да раскопчѣш *јелѣче* Тр, *лѡнче* Д, завѣти са *лѡнче* Кн, *орѣче* ВП, у жѣто се стѣвља *орѣче* О, дрвѣно *сандўче* МЛ, сѡпче Би, за спѣвање *сѡпче* Та, *цѣкче* Бо, купўјемо на пѣјац, *цѣкче* кромпѣр, *цѣкче* папрѣка Ѓ, јѣдно *цѣче* пѣска Ш.

31) Именице којѣма се означава сродство губе свој акценат у синтагми са властитим именом:

- захвѣли се *кума*-Бѡбану Д, *газда*-Мѣлоје Л, *чика*-Вѡјо Бо, не говѡрим са *чика* Дўшана Па.

Именице II врсте

Именице средњег рода

а) Акценат именице с.р. *дете* разликује се у номинативу и вокативу:

Нсг.: *дете* Би Бо ВЛ МЛ Ка Кр Та Тр;

Всг.: еј, *дете*, мѝје Во, *дете* Би Бу Ве МЛ Ка Кн Кр Па Та Тр Ћ Ш, цр̀но *дете* МЛ, тешко тѝби, *дете* ВП, шта н̀прави, *дете*, да ми се н̀род смѝје ВЛ, ћ̀ти, *дете* Кн, ум̀кни, *дете* МЛ, покр̀ се, *дете* Тр, је л бр̀, *дете* Би.

У осталим падежима акценат помену̀те именице помера се за један слог према крају речи и мења квантитет:

- два *дет̀та* Бу, *дет̀та* ми Ве, без *дет̀та* Д, чет̀ри *дет̀та* З;

- дај *дет̀ту* Па, м̀ем *дет̀ту* Ћ, йме *дет̀ту* Бо, он̀м *дет̀ту* Бу, да̀домо *дет̀ту* ВП;

- са *дет̀том* О, пор̀чко се з - *дет̀том* Ш, м̀ке з - *дет̀тем* Би,

б) Забележени су случајеви код којих се на основу облика не може закључити ништа о роду или броју назива, ако уз именицу нема атрибута:

- йдем у *Бр̀зоходе* Во, отѝдне у *Бр̀зоходе* Во, ч̀сто свр̀е у *Бр̀зоходе* Ве, *Бр̀зоходе т̀ близо* Ве.

Примери који имају облик једнине средњег рода:

- *Забр̀ђе*, *Пан̀ково*, *Тр̀новче*, *Ка̀меново*, *Добр̀ње*, *Везѝчево*, *Кр̀вије*, *Ждр̀ело*, *Ор̀лево*;

- *В̀лико Ла̀оле* ВЛ, *йшо сам у В̀лико Ла̀оле* Кр, *био сам у Ма̀ло Ла̀оле* Л, *жив̀им у Ма̀ло Ла̀оле* МЛ, *био је у Ла̀оле* Кр, *жив̀и у Ла̀оле* ВЛ, *селио се у Ла̀оле* Би, *жив̀ели смо у Ла̀оле* Би, *ма̀ло сам био у Шет̀дње*, *па п̀сем у Ла̀оле* Би;

- *ка се кр̀не у Забр̀ђе* Д, *он отѝде у Забр̀ђе* Ве, *ја сам био у Забр̀ђе* Бо, *вр̀нуо сам се из Забр̀ђа* МЛ;

- *у Добр̀ње да жив̀иш*, *та̀м је бог̀то* Л, *дићеш из Добр̀ња* О, *дѝ ти к̀ћа у то Ка̀меново*, *близо* Тр, *отишо у Добр̀ње* Во, *ймам фамилију у Добр̀ње* МЛ,

ка - ћеш у Добр̀ње Л;

- *порáсо сам у Кр̀вије* Кр, *отйшо из Кр̀вија* Л, *пр̀во у Дòбрње*, *па пòсем у Кр̀вије* О.

в) Именица *прáсе* скраћује акценат у зависним падежима, а именица *ждр̀ебе* задржава дуги акценат:

- *кўпйли смо два пр̀сета* Па, *имàли смо два пр̀сета* Та, *гла̀ва од пр̀сета* Тр, *ждр̀ебета* Ш, *кобйла са ждр̀ебетом* Ка, *од нàшег ждр̀ебета* Бо,

Множински облици гласе: пр̀аци - пр̀ацима ВЛ МЛ Ка Па О Ћ Ш, телйћи Ка Кн Л Па О Та Тр Ћ Ш, бурйћи Би Во Д З Па Ћ Ш.

Слично је стање у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић 1990: 87), и у Батовцу (2009: 40).

Само се код именица *јагње* и *теле* јављају облици на *-ци*: *јагањци*, *теоци* ВЛ МЛ Ка Па О Ћ Ш. (Карта бр. 10.)

У говору Ресаве именице овог типа имају углавном наставак *-ићи*, поред ређег *-ци*: *теоци*, *јагањци* (Пецо-Милановић 1968: 320).

У говору Левча сем именица *јагаци* и *телаци*, све остале именице овог типа имају наставак *-ићи* (Симић 1972: 281-282).

У косовско-ресавском говору, у селима Крагујевачке Лепенице готово редовно се јавља наставак *-ићи* (Вукићевић 1995: 150).

Код неких именица у ДИЛ мн. јавља се наставак *-ма*: *људма*, с коњма Кн Л Па О Та Тр Ћ Ш поред чешћег *-има*: *људима*, *телади́ма*, *унуцима*, *колима*, са колима. Такво је стање и Батовцу (Бошњаковић 2009: 39).

Именице *деца* и *браћа* добијају множинске облике: *да̀мо деца̀ма*, *бра̀ћама* ВЛ МЛ Ка Па О Ћ Ш.

Слично је и у говору Батовца (Бошњаковић 2009: 39), Ђердапске зоне (Пецо 1972: 206), Ресаве (Пецо-Милановић 1968: 329). Једнинске и множинске облике срећемо у говору Левча (Симић 1972: 312) и Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 87).

г) Лексема *говѐда* је збирна именица са множинском променом: *говѐдима* МЛ Ка, *сас говѐдима* Д З, *отйшо с говѐдима* Тр. Тако је и у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић 1990: 88).

д) Именице типа Ра̀де - Ра̀дета, Мѝле - Мѝлета не мењају акценат.

Инструментал јединице

а) Код именица с.р. у Исг. иза меких сугласника доминира *-ем*:

- кажња̀ва̀ли и усй̀јаним *гво̀жџем* МЛ, раста̀па се *гво̀жџем* Би, грђжџем Па, са зелѣним *грђжџем* Кн, пѣкла сам штрѣдлу са сѹвим *грђжџем* ВП, са лѡшим *здрѡвљем* МЛ, са његѡвим *здрѡвљем* нѣће далѣко О, мѡра да вѡдиш рачѹн са *здрѡвљем* Ка, *кѡљем* Па, да побѡдѣм *с кѡљем* ѡграду Л, побѡли смо *кѡљем* О, огрѡдй̀ли смо има̀ње *кѡљем* Кр, *гра̀њем* Д, налѡжимо *гра̀њем* Л, подлѡжимо *с гра̀њем* МЛ, да потпѡлиш вѡтру са *гра̀њем* Па, *зна̀њем* Ка, само се борй̀ш *зна̀њем* Тр, са његѡвем *зна̀њем* Кн, немѡ се порѣдиш са његѡвем *зна̀њем* Д, *има̀њем* Кр, није за̀довољна *с има̀њем* З, једва̀ смо се изборй̀ли *сас има̀њем* Кн, *пру̀ћем* О, превезѹјемо *пру̀ћем* Ка, преломй̀ли смо *спру̀ћем* Кр, увѣжеш такѡ *спру̀ћем* Та, *цвѣћем* Би, не кй̀ти се с мѡјим *цвѣћем* Ка, закй̀тио се нѣким *цвѣћем* и зѣва Д, мѡја ба̀шта *са цвѣћем* Кн, саксий̀је *са цвѣћем* О, у ва̀зну са *цвѣћем* О;

- *гво̀јзем* МЛ, укй̀ва се *са гво̀јзем* Би, не мѡже *са гво̀јзем* Бо, *грђјзем* Л, винѡград *са грђјзем* Л.

б) Иза тврѡих сугласника у основи стоји наставак *-ом*:

- ја брѡдом, а девојка до̀лом Бу, под брѡдом Ка, ѡмбар са *жй̀том* МЛ, не вй̀ди се гѡлим ѡком Тр, *писмом* О, јавй̀ла ми се *писмом* из Аустрије Ка, прѣстен са *срѣбром* Ш, бокѡл с *вѝном* ВП, под нѣбом Бу.

Генитив множине

а) У генитиву плурала именица средњег рода наставак је *-а*:

- мнѡго *бла̀га* Ка, сеѡдам *вѡзила* Бо, не мѡж д ѹћеш од *вѡзила* ВЛ, код грѡбаља ВЛ, само й̀де од *грѡбаља* до *грѡбаља* Кн, дѣсет остѡло *домаћй̀нстава* Би, кѡлко й̀ма *домаћй̀нстава* Д, нѣма вй̀ше онѡких *домаћй̀нстава* Кр, колко врѣста *јѣла̀*

Та, дванајс *јѣла̄* поста̀вили Ве, колко *гр̄ла* стѣке Л, пѣт стѣтина *зрна* МЛ, четрѣс *зрна* кад глѣдаш у пасу̀ль ВЛ, пасу̀ль родѣо, не вѣди се од *зрна* ВЛ, тѣрта од дванајс *јаја̄* Д, дѣсет *јаја̄* појѣо Кн, не мѣш се прѣђе од *кѣла* ВЛ, скочѣо са *кѣла* Тр, дѣсет *кѣла* З, четрѣс ђсам *кѣла* тѣжак Л, прѣсе од двајс *кѣла* МЛ, на пѣт *мѣста* Д, преко *плѣа* и *лѣва̄да* ВЛ, испод *ребара̄* ме пробѣло Ш, од *ребара̄* мѣсо слѣђе Ћ, трѣјес сѣдам *сѣла* Тр, петнајс *сѣла* срѣпских Тр, толко *чѣда* Ка, трѣста *чѣда* З;

Гпл. - Лпл.: рѣсули се по *брѣда* З, раштрѣкали се по *сѣла* Бу, ѣдари га по *лѣђа̄* ВЛ.

б) Са наставком *-и* забележена је грађа:

Гпл.: много *јајӣ* се поквѣрило ВЛ, колко *јајӣ* за тѣрту Кр, од *колѣнӣ* па на гѣр Д, уквѣсио се до *колѣнӣ* О, загѣсио до *колѣнӣ* МЛ, снѣг до *колѣнӣ* Д, чѣкај код *кѣли* Кн, силѣзим са *кѣли* Л, пресѣкло ме преко *лѣђӣ* Д, испод *ребарӣ* Та, заѣдах из *ѣстӣ* Та, од *ѣстӣ* одвајамо Па;

Генитив плурала именице *уста* такође се среће у облику: одвојила од *ѣстӣју* Кн.

в) Именице старе двојине у Гпл. имају наставак *-ију*:

од *очӣју* Би, да ми испѣ из *очӣју* Кн, ѣѣрав код *очӣју* МЛ, не вѣди од *очӣју* ВП, црвенило иза *ушӣју* Па, не чѣје од *ушӣју* Ћ.

Датив множине

а) Наставак *-има* јавља се код именице говеда: бѣо сам да полѣжим *говѣдима* МЛ, полажемо *говѣдима* Бу.

Инструментал множине

У Ипл. наставци су тројаки:

а) Наставак *-има* је у употреби:

- претили ни *вешалима* Ш, *вратима* Ка, не лупај с *вратима* Д, *вретенима* Та, бабице вршиле побачаје с *вретенима* некад Кр, кад залупи *вратима* Кр, *говедима* МЛ, тад сам трговао *говедима*, и то йшло МЛ, *домаћинствима* Ка, цабе ти с таким *домаћинствима* Л, *јајима* Бо, гађали не *јајима* Кн, са *јајима* Би, гађали га *каменима* З, са *каменима* Л, *коленима* Тр, мўва га са *коленима* Па, *кוליма* Во, долazi са *кוליма* Д, *сас колима* Кн, *крилима* Па, размахује са *крилима* Ш, ичупао *кљештима* ВЛ, да вадим зуб *кљештима* Д, поводимо се за неговим *наређенима* Ш, недовољни смо *решенима* Кр, не слажу се са мјим *уверенима* Д, чуди се *чудима* Кн.

б) Наставак *-ма* забележен је само у примерима: *с колма* Кн, долazi с *колма* Во.

в) Наставак *-и* ретко се употребљава у инструменталу: дође са *коли* по мѣн Кр.

Локатив множине

а) Наставци у Лпл. гласе *-има* или *-и*:

-јурцају се *по брдима* Бу, *на дрвима* Во, летеле ласте у *јатима* Д, птице у *јатима* Ка, у *колима* ВЛ, чекао не у *колима* Би, тражио сам у *колима* Па, у *местима* Л, у малим *местима* О, јурцали *по морима* ВП, у *недрима* Па, сакривале жене у *недрима* Ка, *по пољима* Ве, виђали смо се *по пољима* Ш, *по ребрима* Ка, ударао ме *по ребрима* Д, пўца *по мјим ребрима* Та, наредили смо се *по селима* Тр, у *селима* Би, био народ *по селима* Ве, тешко му је у *плућима* Па, ваља нешто *по устима* З;

б) стоји *на врати* Д, на *коли* Ка, седела у *коли* Кн, *по леђи* Л, гази *по камени* МЛ.

1) Именице са проширењем на *-ет* у косим падежима

1. Из језичког материјала издвајамо:

- *ћубре* од *ћубрета* О, да им се вйде *дупета* Па, од *дрвета* Та, *кўћа* од *дрвета* Тр, *кўжа* од *јагњета* Ђ, од *парчета* меса Ш, *ис* - *сопчета* ВП;

- тражи по буреу Во, на окету Кр, по рамену Л;

- грађа з - дрветем Бу, з - дрветом Бо, окетом Би, сирћетом Кр.

Код именица страног порекла, у турцизмима јавља се формант *-ет*:

а) *бурета*, два велика *бурета* Л, из *бурета* МЛ, ицурело из *бурета* Д, остала сам без *дугмета* Ка, два *дугмета* Ве, *клубета* Ћ, два *ћѣбета* ВЛ, постелина без *ћѣбета* Ка;

б) код именица које у књижевном језику имају проширење основе:

- *говѣчета* О, два *говѣчета* Бу, два *детѣта* Бо, жѣна без *детѣта* Д, због *детѣта* Д, није мѣгла без *детѣта* Л, остала је без *детѣта* Па; родила му два *детѣта* МЛ; гѣра жѣна од *детѣта* Во; купили смо кѣла *детѣту* Кн, кѣм ћеш ако нећеш *детѣту* ВП; од *дрѣвета* Ка, кѣуч ми је од *дрѣвета* З, кѣјна од пуног *дрѣвета* З, остала сам без и јѣдног *дрѣвета* ВЛ, не излази му из *дупета* Та; с гѣлим *дупетом* ће д ѣдете Па; шта ѣма од гѣлог *дупета* Ка; па га плѣснем *по дупету* Па; затворио сва врата *дупетом* О, *јајѣтом* Ка; *јајѣта* Ка, два *јагњета* О, од *јагњета* Би, ѣвца не мѣже без *јагњета* Бу, мѣсо од *јагњета* МЛ, три мѣла *јѣрета* ѣмамо Бу, од *јѣрета* Кн, мѣсо од *јѣрета* МЛ, четѣри *кѣчета* сам имѣла Л, мѣрис *кѣчета* да не вѣдим О, *мѣчета* Л, длѣка од *мѣчета* Тр, као мѣчка без *мѣчета* Би, два *пѣрчета* сам изѣо Бо, *параунѣчета* Бо, као квѣчка без *пѣлета* Тр, *прѣсета* Ка, *плѣвчета* ВП, *ѣкета* Кн, *телѣта* Л, од *телѣта* Кн, два *телѣта* Во, *свѣнчѣта* Ве, *унѣчета* Бу;

в) код именица које у стандарду не проширују основу: вретенѣта МЛ, од кудѣље и *вретенѣта* дрѣго нѣ знам Кн, из *ѣкета* да ми изѣшли Л.

Наведене именице забележене су и без проширења: ѣка Ка, без ѣба *ѣка* остала ако лѣжем Тр, два *ѣва* Во, на обадва *ѣва* не чѣјем Кр.

Ареал ове појаве у К-Р, С-В и Ш-В говорима одредио је Слободан Реметић (1985:239-240), а о времену и разлозима појаве овог форманта код неких именица писали су Павле Ивић (1994:188-189) и Душан Јовић (1968:84-85).

2) Формирање множине код именица с проширењем на *-ет*- у сингулару

Именице с проширењем на *-ет-* у сингулару одступају од стандарда у великом броју примера (117:24).

а) Формант *-ад* веома је редак:

дугмад ВЛ, да пришијем *дугмад* Ка, нису ђпрана *ћѣбад* Ве, *унучад* му доләзе из иностранства Д.

б) Суплетивна множина на *-ићи* је уобичајена:

код именица на *-е*:

- *бурйћи* ВЛ, *дугмйћи* Во, *јарйћи* Ве, *клубйћи* Во, *пилийћи* Би Бу Ве Д З Ка Л О Па Тр Ћ Ш, *прасйћи* Би Бу Ве Д З Ка Л О Па Тр Ћ Ш, *телйћи* Би Бу Ве Д З Ка Л О Па Тр Ћ Ш, *ћѣбйћи* МЛ;

код именица на *-че* са деминутивним значењем:

- *барјәчићи* Во, *близәнчићи* Д, *голүичићи* Л, *гүчићи* ВП, *девојчићи* О, *јастүчићи* Кн, *коләчићи* Ве, *күчићи* Би, *лончићи* Ве, *мәчићи* Бо, *обрәчићи* ВП, *парчићи* ВЛ, *пәчићи* Д, *плөвчићи* Ве, *орәчићи* Би, *сандүчићи* ВП, *сирөчићи* О, *стаклићи* Бо, *унүчићи* Ш;

код именица на *-це* са деминутивним значењем:

- *звончићи* Па.

в) Суплетивна множина на *-ци* јавља се код именица *јагње*, *прасе*, *теле*:

јәгањци се кләли Кр, *праци* смо имәли Л, па пүстимо *тёоце* на ливәду О. Веома су заступљени ови облици у односу на *јагњићи*, *прасйћи*, *телйћи* (243: 81).

Проширење основе формантом *-ета* у множини срећемо код именице дрво:

- насѣкли *дрвѣта* ВЛ, посадйли *дрвѣта* Па, пењао се на *дрвѣта* ка мајмун Д.

Код неких именица забележена је збирна множина на *-је*:

гвѡжђе Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, *гвѡјзе* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Тр Ш, *грѡјзе* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, *дрвѣће* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Тр Ш, *пѣрје* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ.

3) Формирање множине код осталих именица

а) Као и у књижевном језику већина именица се мења у множини по *о/јо* промени:

- *влаќна* Д, *звѡна* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, *лупају* *звѡна*, *зрна* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, прѡсула се *зрна* бѡсера Д, *јаја* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, стѡра *јаја* МЛ, купѡ сам *јаја* за Ћскрс Бо, *рѣбра* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, болѣ ме *лѣђа* Л, прѡве се *уџа* З, *прѣва* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр;

б) Именице чија се основа проширује са *-ен-* задржавају овај формант и у множини:

- *времѣна* Кн Л МЛ О, бѡла тѣшка *времѣна* Д, *имѣна* Ве ВП Ка Кн, знам нѣка *имѣна* и дан-данѡс Тр, *рамѣна* Л МЛ О Па, болѣ ме *рамѣна* З, узвија такѡ *рамѣнима* Л;

- *имѣна* ВП, *рамѣна* З;

- ѡма *врѣмена* МЛ, док је *врѣмена* Кр, *сврѣмена* на врѣме Кн, дѡста *врѣмена* Во, ѡде *сврѣменом* Бу;

в) Именице с проширењем на *-ес-* јављају се у облику:

- *небѣса* Ве, *небѣса* ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, провалѡла се *небѣса* Тр, *чудѣса* Л МЛ Ка О, свѡкака *чудѣса* код њѡ Па, *слѡва* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, тек учѣ *слѡва* З, *чѡда* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, не вѣрујем у *чѡда* О;

г) Именице *око* и *уво* мењају се по *і-*промени: *ѡчи* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, *уши* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, *ушију* Тр, ѡдрав код *очију* О, од *очију* Во.

Збирне именице

1) Најчешће се граде од именица мушког рода помоћу наставка -је:

- *грђјзе* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, *гвђјзе* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, зелѐно *грђјзе* ВЛ, у нѐобрано *грђјзе* си се уватио Кн, *орѹжје* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, чим писне, ми вадимо *орѹжје* МЛ;

гвђжђе Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, усѣјано *гвђжђе* Би, *грђжђе* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, родио *грђжђе* Тр;

дрвѐће Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та Ћ, глђдари ударили на *дрвѐће* Ћ, *пруће* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, кђрпе се оплитале са *пруће* Та, *цвѐће* Бу Ве ВП Ка Кн Л МЛ О Па Тр Ш, продајемо *цвѐће* Кн;

грђбље Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, йдемо на *грђбље* Л, *зѐље* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, брђли смо копрѣве, *зѐље* МЛ, *кђље* Би ВЛ Д Ка О Та, побђли смо *кђље* Кн;

багрѐње Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, јѐде се и *багрѐње* Кн, *грање* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, подлђжимо *грање* Во, *камѐње* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, *корѐње* Би Бо Ве ВЛ Д Ка Кн Л О Та, *прстѐње* Бо, поскидђла *прстѐње* Ка.

2) Ове именице означавају множину и добијају обличке наставке именица:

а) мушког рода: са *камѐњи* Кн, гађа се са *камѐњи* МЛ, *корѐњи* МЛ, печу се *корѐњи* Кн, *прућима* смо оплѐли кђрпе Л;

б) средњег рода: та *грђжђа* Та, остђвио се од *орѹжја* Д.

Плуралија тантум

„У погледу категорије рода, српски језик је веома архаичан. Он чува категорију рода у множини те у оквиру именица, нема граматички оформљену категорију именица заједничког рода, чува природни средњи род – све за разлику од савременог руског језика“ (Маројевић, 1996: 338).

1) У нашој грађи се налазе следеће именице плуралија тантум:

- *врата* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, отворила сам *врата* Д, од *врати* Л, *кљешта* МЛ Ка Па Тр, *кљештима* му извадио Ш, са *ко̀ли* Та, рипио са *ко̀ли* одозгђр ВП, *кђла* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, нѐ да помѐри *кђла* Бу, у та̂ *кђла* Во, шта̂ йма у *кђла* Па, са *ко̀ли* О, са *кђлима* МЛ, на *кђлима* Тр, *ле̂ђа* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, препера̀стио га преко *ле̂ђа̂* Кн, преко *ле̂ђа̂* Та, иза мђји *ле̂ђи* О, учинило се за *ле̂ђима* Д, *нѐдра* Во МЛ Ка Та, са̀кријем у *нѐдра* Во, држа̀ла сам у *нѐдрима* ВЛ, добио̂ во̀ду на *плу̀ћа* Д, *плу̀ћа* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *уста* Би Бо Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, по̀шла му пѐна на *уста* Л, из *у̀сти* МЛ.

2) Именице *ле̂ђа* и *врата* јављају се у следећим облицима генитива:

- *вра̀та̂* Би Бо Бу ВЛ Д Па Та Тр Ш, од *ле̂ђа̂* Би Бо Ка Кн Па Ш;

- од *вра̀ти̂*ју Бу МЛ Ћ, од *вра̀ти̂* З.

Поједине именице и групе именица

1) Именица *дђба* је средњег рода и деклинира се као именице тога рода. Јавља се у два морфолошка лика: *дђба* и *дђбо*.

Ареал именице *дђбо* у П-Т, К-Р, С-В и Ш-В говорима одредио је Реметић (1985:245). У Батовцу је забележен облик *дђба* (Бошњаковић 2009:41).

Знатно је чешћи (72:28) облик *дђба*:

- у то̂ *дђба* Ка, дђђе *дђба* Па, свѐ у свђје *дђба* О, то̂ су била *дђба* таква̂ Тр, његђво *дђба* Ка, дђшло *дђба* Во, у нѐко *дђба* Тр, у мђје *дђба* О;

- којђ *дђбо* МЛ, лѐтње *дђбо* Кр, у онђ *дђбо* Та, зђмско *дђбо* Кр.

2) Именица *ја̀је* у косим падежима јавља се са проширењем. Заступљенија је на терену (74: 33) него варијанта *ја̀јце*:

а) *ја̀је* Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, ицѐпам по нѐко *ја̀је* Тр, лђске од *ја̀јета* Л, одво̀им беланце из *ја̀јета* Д, од *ја̀јета* О, два̂ *ја̀јета*

Д, испрџимо *јаја* Ка, излѣглà се *јаја* Кн, по два *јаја* мѣтем Л, гибàница са сѣдам *јаја* Кр, фàрбамо *јаја* З, пѣтнајс *јаја* Д;

б) *јајце* Л МЛ Кр, офàрбам нѣко *јајце* Кр, извàдили вѣпру *јајца* МЛ, *јајца* Л.

3) Именица *говѣдо* није забележена у сингуларној форми, него само као збирна именица:

а) *говѣда* ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ, да нарàним *говѣда* Тр, вòдим *говѣда* свàко јўтро Д, да напòјим *говѣда* ВП, да пўстимо *говѣда* МЛ, чўвàли смо *говѣда* Ћ, кад се кòљу *говѣда* О;

б) код *гòведи* Во, полàжемо *говѣдима* Би, йде за *говѣдима* Д.

4) Именица *дно* јавља се у двама облицима:

а) *днò* Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, на *днò* Л, пйје док не вйди *днò* Та, до *днà* З, испрàзнилà му цѣпòве до *днà* Кр;

б) *дàнце* Во, поглѣдај у *дàнце* Ка, д удàрим жѣљу у *дàнце* Тр.

5) Придев средњег рода *слатко* је поименичен и мења се по именичкој промени:

- *слàтко* Кн, прејѣо се од *слàтка* Би, кўвала сам *слàтко* од дўња О, ймам *слàтко* од рўжà Бо, *слàтко* од јàгода Ћ, тѣгла са *слàтком* Ка, послўжи се са *слàтком* и водòм Л.

Именице које не мењају род

Неке именице задржавају средњи род: *кандйло* Л, свàка кўћа држй *кандйло* О, *пйво* З Ка Кн Кр Л МЛ О Па, пòпијем јѣдно *пйво* МЛ, *сйто* Би, млàда бàца *сйто* на крòв Тр, вѣче Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, свàко *вѣче* Кр.

Именице које мењају род

1) Именица *ђувеч* је мушког рода: *ђувеч* Ка, мѣти у та *ђувеч* З, прѣспи у *ђувеч* МЛ.

Ојконим *Трновче* јавља се у средњем роду: у *Трновче* Би, била сам *удата* у *Трновче* МЛ, кад сам пошла из *Трновча* Бо, браћ ми остало у *Трновче* Д.

2) Неке именице средњег рода делимично прелазе у женски род:

- *брвно* Бо, добро де мѣтули *брвну* Би, преко *брвне* се прелазе Би, де ћеш преко *брвне* Бо;

Именица *подне* може бити и средњег и женског рода:

не мѣш да се дигне *до подне* Д, посе *подне* Би, после *подне* Бо, *подне* Ш, у *подне* ће дође Ка;

баш е била *подна* Л, дошо код мѣн у *подну* Кр, у *подну* он долазе МЛ;

кйло Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па, *кйло* пасуљ МЛ, дај *кйло* ракије Л, *кйла* лука ВЛ, *кйла* и сто грама кафе Во, попијем *кйлу* вина О, пола *кйле* ракије Д.

Именицом *кило* означава се и килограм и литар.

3) Именица средњег рода *колѣно* у косим падежима има проширење:

колѣно Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *колѣна* Д, испод *колѣна* Па, од *колѣнта* Во, с *колѣнтом* ме гурала Кр, на *колѣнту* не пише Кн;

седѣ ми на *кѣлене* МЛ;

од *кѣлени* Кр, од *колѣни* па на гѣр Та, на *колѣни* да ме мѣлиш Бу.

4) Именица *писмо* јавља се у средњем и женском роду: *писмо* Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, препоручено *писмо* Бу, нѣ ми пратио *писмо* Кн, у *писму* Д, у Свѣтом *писму* Тр, мѣтем у *писму* паре и пратим у војску Д, пошљи у *писму* Во, да прате му *писма* Л;

из *писме* Кр, пратила *писму* Та, послала му *писму* Кр.

5) Именица *раме* средњег је рода, али је забележен пример који одступа због *-а* промене:

а) *раме* Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, на *рамену* Л, о *рамену* О, преко *рамена* Д; *рамѐна* Бу Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш,

б) о *рамѐни* му пушка виси Ћ, на *рамѐни* има неке длачурине Та, на *рамени* ми изашо чир МЛ.

Именица *рѐндо* гласи искључиво *рѐнде*, а мења се по деклинацији за женски род: *рѐнду* Ш, де си оставила *рѐнду* Бо.

Дугоузлазни акценат имају именице: *јаје* Ка, *руно* Па, *глѐто* Во, *гнѐздо* Та.

Именица *врѐме* задржава акценат на истом слогу, али се мења квантитет и квалитет:

а) У множини акценат се преноси за један слог према крају речи:

- дошла нѓва *врѐмѐна* Д, такâ *врѐмѐна* Би, прѓшла *врѐмѐна* Бо;

б) Именице које иду по обрасцу дѐте – детѐта: *свињче* Ве, *гуњче* Бу, *змијче* ВП, *кумче* ВЛ;

- оженило ми се *кумче* Ка, да се вѓди *данце* Во, вѓдело се *данце* Кн, *два јајцѐта* Д, *сас јајце* се мажу Кр, дошо са *звѓнцѐтом* З, говорѓли о *кумчѐту* све лепо МЛ;

- *јаје* Би, *јајѐта* Бу, *јајце* МЛ, *јајцѐта* Би.

Вишесложне именице

Парокситоналне основе

Забележене су именице Цйганче и нѣвреме:

- од *Цйганчета* Во, де ће дрўго *Цйганче* Би, *Циганче* Д, с̄амо се б̄ију у *циганску* м̄алу *Кн*, *Цйганче* у *цйганску* м̄алу *МЛ*;

- *нѣвреме* га ст̄игло *Бо*, б̄ило так̄о *нѣвреме* Бу, по - н̄ем *нѣвремену* Ѓ.

Окситоналне основе

Према типу основе разврстане су на оне са дугим и оне са кратким акцентом:

а) речи са дугосилазним акцентом:

- *м̄омче* и *дев̄ојче* Ш, йду по *дев̄ојче* Ѓ, дол̄азе по *дев̄ојче* Тр, скоб̄ило га *дев̄ојче* и не п̄уш̄ћа Та;

б) речи са кратким акцентом:

- *бакр̄аче* Па, *бар̄јаче* О, *кол̄аче* МЛ, *пот̄оче* Л, *прозд̄орче* Кр, *санд̄уче* Кн, *сир̄оче* Ка, *торб̄йче* З, *ун̄уче* Д, *чекм̄еже* Во;

- *ж̄апче* ВЛ, *нар̄уче* ВП;

- *аст̄алч̄ета* Ве, *бакр̄ач̄ета* Бу, *бард̄ачета* Бо;

- *ун̄учету* Би, *аш̄д̄вчету* Бу, *аш̄д̄вчетом* Ш;

в) речи са дугоузлазним акцентом:

- *каф̄анче* З, *кућ̄ерче* Ш, *мар̄амче* Бо, *мест̄анце* Па, *мест̄ашце* Бу, *пил̄енце* Би, *пис̄амце* Тр, *пис̄манце* МЛ, *сек̄ирче* Ѓ, *сик̄ирче* Бо, *стакл̄анце* Бу, *стакл̄енце* Во.

У осталим падежима остаје акценат непренесен: *куч̄енце* – *куч̄енц̄ета* – *куч̄енц̄ету* – *куч̄енц̄етом* МЛ.

Предлог са именицом средњег рода нема никаквог акцента: од стакла, у бесцење, у кориту, на колону, у наручје; од копаља; на решето, за дете, на време (Даничић, 1925: 74).

СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА И ГРУПА ИМЕНИЦА С.Р.

1) Множински облици именица с.р. *прасе, теле, буре* гласе: *пра̀ци - пра̀цима, телй̀ћи, бурй̀ћи*.

2) Само се код именица *јагње и теле* јављају облици на *-ци*: *јагањци, теоци*.

3) Именице *деца* и *браћа* добијају множинске облике: *дамо деца̀ма, бра̀ћама*.

4) Лексема *говеда* је збирна именица са множинском променом: *говѣ̀дима*.

5) Код именица с.р. у Исг. иза меких сугласника доминира наставак *-ем*, а иза тврдых сугласника у основи стоји наставак *-ом*: *гвожѣ̀м, писмом*.

6) Генитив плурала именице *уста* такође се среће у облику: одвојила од *у̀стй̀ју* Кн.

7) Са наставком *-и* у Гпл. забележена је грађа: много *ја̀ји*, колко *ја̀ји*, од *колѣ̀ни*.

8) Именице с проширењем на *-ет-* у сингулару одступају од стандарда у великом броју примера (117:24).

9) Формант *-ад* веома је редак у именица: *дугма̀д, ћѐба̀д, уну̀ча̀д*.

10) Суплетивна множина на *-ићи* је уобичајена: *јагњй̀ћи, прасй̀ћи, телй̀ћи*.

11) Суплетивна множина на *-ци* јавља се код именица *ја̀гње, пра̀се, тѐле*: *ја̀гањци, пра̀ци, пу̀стимо тѐоце*.

12) Именице с проширењем на *-ес-* јављају се у облику: небеса, чудеса.

13) Именице *око* и *уво* мењају се по *i*-промени: *дчи, у̀ши*.

14) Збирне именице најчешће се граде од именица мушког рода помоћу наставка -је: *грђѓзе, гвђѓзе*.

15) Ове именице означавају множину и добијају обличке наставке именица мушког рода: са *камѐњи, корѐњи, прѹћима*, и именица средњег рода: та *грђжђа*, од *орѹжја*.

16) Именице *леђа* и *врата* јављају се у следећим облицима генитива: са *вр̄ат̄а*, од *лѐђ̄а̄*; од *вр̄ат̄ију*, од *вр̄ат̄и*.

17) Именица *доба* је средњег рода и деклинира се као именице тога рода. Јавља се у два морфолошка лика: *дђба* и *дђбо*.

18) Именица *јаје* у косим падежима јавља се са проширењем. Заступљенија је на терену (74: 33) него варијанта *јајце*.

19) Именица *дно* јавља се у двама облицима: *днђ*, на *днђ*, *д̄анце*, поглѐдај у *д̄анце*.

20) Придев средњег рода *сл̄атко* је поименичен и мења се по именичкој промени.

21) Неке именице средњег рода делимично прелазе у женски род:
бр̄вно, мѐтули *бр̄вну*, преко *бр̄вне*.

22) Именица средњег рода *колѐно* у косим падежима има проширење: *коленѐта*, с *коленѐтем*.

23) Именица *писмо* јавља се у средњем и женском роду: *писмо*, послала му *писму*.

24) Именица *рѐндо* гласи искључиво *рѐнде*, а мења се по деклинацији уобичајеној за женски род: *ѹзи рѐнду*.

Именице III врсте

Именице женског (и мушког) рода на -а/-ја

По овој врсти мењају се именице ж. рода, а могу се мењати и именице м.рода. Ту спадају именице типа Јова - Јове. Најчешћи су примери хипокористичних мушких имена:

- *Андра* ВП, *Аца* Ве, *Баја* Бо, *Бора* Кр, *Брана* Кн, *Буда* ВЛ, *Васа* Ћ, *Веља* Та, *Влада* Па, *Влаја* Л, *Власта* Ш, *Воја* Бу, *Гара* Ка, *Глига* Л, *Драга* МЛ, *Дула* Би, *Дола* Кн, *Жива* Бу, *Жика* Ве, *Жола* Ве, *Јва* Во, *Јова* ВЛ, *Лаза* Ћ, *Лала* Би, *Љуба* Тр, *Мија* Па, *Мика* Би, *Мира* Бо, *Мита* Ве, *Мића* ВП, *Миша* Д, *Млаћа* Ка, *Панта* Бу, *Рада* Во, *Раја* Ка, *Рака* Л, *Риста* З, *Сава* Па, *Света* МЛ, *Сида* Ш, *Сима* Тр, *Спаса* Па, *Стева* Бо, *Тика* Бу, *Тоза* Тр, *Тома* Ћ, *Цига* О, *Чеда* З;

- *бата* Би, *теча* Бо, *ћата* ВЛ, *чика* Ве;

- *Шваба* Бу.

Забележени су и примери именица женског рода:

- *алтиљерија* ВЛ, *башта* Па, *брада* Во Кн, *вйлица* Ка Тр, *вра̀на* Кр, *вра̀тница* О, *врба* Д, *девојка* МЛ, *жица* Тр, *звезда* Бо, *јасла* Би, *јарма* Па, *камара* Л, *квѝка* Па, *кѝтарица* Би, *кудѝља* МЛ, *лѝтва* Бо, *лисица* Ка, *мистрија* Тр, *мр̀ва* Ћ, *мана* Ш, *ра̀га* Бо, *ра̀ка* Во Ве, *ра̀скр̀сница* Л, *руменика* Тр, *плѝча* Д, *полѝка* Ка Бо, *поњѝва* МЛ, *ср̀на* Ћ, *стѝпа* Па, *сѝрутка* Тр, *тежѝна* МЛ, *тр̀лица* Д, *ћурка* МЛ, *ћускија* Бо, *ѝврата* Би, *фиѝка* З, *цр̀ква* Та, *чиѝпка* Л, *чо̀рба* Ш.

Код хипокористика типа Зоки, Мики у акузативу се јављају облици аналогно типу Раде–Радета: зѝвни *Зѝкета*, остѝви *Мѝкета*.

Датив и локатив једнине

1) У Д-Лсинг јављају се оба наставка -и, -е. У следећој грађи доминира наставак -и:

а) *ба̀би* Во, рѐко *ба̀би* Тр, његòвој *ба̀би* четрѐс дāнā Ве, врāна *врāни* òчи не вāди Би, његòвем *гāзди* Л, мòјем *дѐди* брāт МЛ, пòла дāш *држāви* Би, *жѐни* Во, дрўгој *жѐни* МЛ, кāжем *јā* *жѐни* О, кā *жѐни* ти кāжем Д, *јѣтр̄ви* Во, кāжем *јā* *јѣтр̄ви* Ве, примāко се *колийби* Кн, да дāм *крāви* Би, *кўћи* Па, да се врнем *кўћи* Бу, дāј *Љийли* Та, шйла сам цѣлој *мāли* О, да јāвимо *пóпи* Кр, захвāли се *пòмајци* Та, тò потўри *свѣкрви* О, шйјем према *свѣћи* Тр, *сѣстри* Би, којòј *цркви* да се помòлиш Ве;

бāти Би, *дāј* *бāти* Бу, дāјѣш *држāви* ВП, дāдомо *држāви* Во, *Душāнки* З, мòјој *Јовāнки* Кн, мòјој *кўћи* Д, *ка* *кўћи* Ѓ, *прасѣћини* Кн, *телѣћини* Д, дāј *чйчи* Ве,

- у *бāшти* Кн, по његòвој *ба̀би* Тр, у *слòзи* и *бѣди* ВЛ, по *дѐди* се зовѐм Л, о његòвем *гāзди* реч Д, постйло се *на вòди* Кр, по *глави* пòрез се плаћāо Ш, изāшло му нѣшто *на гўши* Кн, тò ми *на дўши* О, у *зѣмљи* ВЛ, *на ливāди* З, *на трāви* Во, у *цркви* да се мòлиш Во, у *шўми* Ѓ;

у *амбулāнти* Би, у *бòлници* Бо, у *воденици* Па, у *тўћој* *кўћи* Тр, трўдна у *сѣдмој* *недѣљи* ВЛ, у *радњи* Во, *на слўжби* Ка.

У следећој грађи доминира наставак -е:

б) дāдо *братāнице* МЛ, мòем *Вòјѣ* Л, *нāше* *вòјскѣ* поклонйше Би, понўдио *женѣ* Бо, дāо *девòјке* пр̄стен ВП, *јā* рекò *Радйше* Ка, *ка* његòве *кўће* Па, кāжи *мāјке* Та, рекòмо *нāше* *мāјке* Ѓ, поделѣ *сиротйње* З;

дāдоше *Андрѣ* свѣ ВП, носйли смо *Бāцѣ* Ш, *нāшем* *Вòјѣ* брāт Бо, мòјем *Васѣ* кўм Ѓ, нарѣде *вòјскѣ* Тр, дāто *Дѣсѣ* Бо, *онѣм* *Јòвѣ* *Гòсийнем* Та, *Лазѣ* и *Јòвѣ* Бу, *ўчитељу* *Мйкѣ* Па, *јā* рекò *Радѣ* *Ђѣлавем* Ве, *ка* *рѣкѣ* О, преговāра *Спāсѣ* ВП, испрйчāла *Тòлѣ* МЛ, *Дўшановем* брāту Во, мòе *ћѣркѣ* да не дāм Л;

- прòцветао јòргован у *бāштѣ* Кн, жйвйм у *бедѣ* МЛ, прāтио сам *бāбе* пāре Д, остāо сам *гāзде* дўжан О, рѐко *женѣ* да г остāви Кн, да дāм *крāве* МЛ, *тѣм* *пòсловође* Бо, мòје *сестрѣ* зѣт Ве, преговорйли *ћѣркѣ* мирāз ВЛ, мен је шѣсѣт, а *унўке* двāјс гòдина Бо;

у тѣ б̄ање Би, у брига̄дѣ Во, б̄йо у јагњѣће брига̄дѣ Бу, у б̄ўквице п̄ише Та, у јар̄ўге МЛ, с̄амо у кош̄ўље З, у т̄ўћѣ к̄ўће Бу, по ладов̄йне ВП, ж̄ивѣо на пр̄ўгѣ Т, пр̄ич̄али о св̄адбе З. (Карта 11.)

Старији говорници чувају наставак -е у дативу и локативу; млађи употребљавају -и, што је последица учења у школи.

У Батовцу доминира наставак -и без сибиларизације: *гуски, девојки, мајки, ћерки, маћии; на земљи, на станици, на телевизији, на ћошки, по вољи, по кући, у бањи, у војски, у соби (2009:43).*

У говору ђердапске зоне (Пецо 1972: 205-206), у говору Ресаве, где се могу наћи и примери са другом палатализацијом (Пецо-Милановић 1968: 323, 325-326) доминирају оба наставка -е и -и.

У селима Левча која су „окренута према горњој Лепеници, преко које се осећа утицај грузанских говора“ доминира наставак –и (Симић 1972: 289).

Једино се у говору Доње Мутнице у овим падежима увек јавља наставак –е (Ракић-Милојковић 1990: 89-90).

Дакле, говор Млаве слаже се са стањем у ђердапској зони, у Ресави, Левчу и Доњој Мутници.

2) Код именица са тврдим сугласником у основи у дативу и локативу једнине нема сибиларизације:

а) *з̄адруги МЛ, ка пр̄ўги Би;*

у з̄адруги Во, на пр̄ўги Би;

б) *б̄аки Во, девојки Би, мајки Л, благо мајки Па, дала сам мајки Ве, не дадомо мајки МЛ, помогни м̄ојој мајки Ка, м̄ўзики дав̄али п̄аре Тр, ст̄оки Л, не вр̄ед̄и ст̄оки да пр̄ичаш Л, полажемо ст̄оки Ве, м̄ојој ћерки в̄ереник Та, пр̄едали ст̄ан ћерки О, дадоше ћерки Л, к̄ўп̄ио ћерки с̄обу Би, ун̄ўки Та, пр̄ўжила ун̄ўки св̄е Та;*

по А̄мерики Би, у беш̄ӣки ју на̄шли н̄ешто Кр, у војски Л, пог̄ино у војски Та, у л̄ўтки др̄огу е донос̄или Бу, д̄еда по мајки Кн, на осмол̄етки ост̄ао ВЛ, у пап̄р̄ӣки ц̄р̄в се зам̄етно Ка, у пр̄а̄ски ц̄р̄ви Мл, на р̄еки Кн.

Код школованих говорника постоји сибиларизација типа *руци, нџи, брџи, зџдрузи*.

Алтернација се факултативно јавља у говорима централне Шумадије (Реметић 1985:247-8) и Батовцу: *мајки, ћерки, девојки*, али: *на слици* (2009:41).

Вокатив једнине

3) Вокатив једнине има наставке *-о* или *-е*, а може бити једнак номинативу.

Наставак *-о* јавља се код хипокористика мушког и женског рода:

а) *баба-Вѣро* МЛ, *дџи*, *баба-Дѣсо* Л, *јеси дџоро*, *Гино* О, *не дај се*, *Грџдо* Д, *еј*, *Зџоро* Кн, *дџе си*, *баба-Мѣро* Ка, *баба-Рѣдо* Би, *како си*, *тетка Рџсо* Та, *кума-Вѣро* Тр, *мама-Зџго* Кн, *немџ се љџтиш*, *тета-Бѣбо* О;

б) *дџе си*, *Брѣно* О, *еј*, *Дрѣго* Па, *дџе си*, *Жџко* Л, *немџ*, *Јџво*, *да се секираш* Ка, *џде*, *Мџко* Та, *Мџро* Тр, *дџе ћеш*, *Мџћо* Ка, *дџе си*, *Нѣшо* Кн;

в) *моја бѣко* Д, *како ти је*, *дѣдо* З, *немџј такџ*, *дџушо* Би, *мџја мѣјко* Ве, *мѣмо* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн О Па Та Тр Ћ Ш, *де да стѣвим цвѣће нѣјо* Кн, *немџ*, *нѣно* да те нѣшто стрѣфи МЛ, *како си*, *прѣјо* Па, *јѣви се*, *сѣјо* Д, *дџе си бѣла*, *тѣто* Па;

г) *што не дџѣш*, *бѣто* Тр, *ајде*, *д љдемо на весѣље*, *бѣто* Кр, *колико бѣше гџдина*, *брѣцо* Ш, *црњи дѣшо* Тр, *што не седѣш*, *тѣчо* З, *јеси љзо*, *чѣко* Л.

Наставак *-о* имају именице мушког и женског рода типа *бѣба-бѣбо*:

д) *дај*, *бѣбо*, *да јѣм* Кр, *лѣгни*, *бѣбо*, *да се одмџриш* Та, *дџе си*, *кџћо* стѣра Кн, *кџћо* мџја, *кџћили* те вџци Па, *немџ*, *тѣтко*, *да се сикираш* Ћ, *тѣтко*, *сврњи на кафу* Бо; али и: *бѣба* Би, *дџе си*, *бѣба* Бу, *кажи*, *дѣда* ВП, *рѣци*, *дѣда*, *шта* Л, *дѣда* Кн, *де си*, *гѣзда* Л, *дџи*, *гѣзда* О, *еј гѣзда* Па, *дџе си*, *чѣча* Би, *џћеш* цигѣре, *чѣча* Ш;

ђ) *дѣдо*, *залџжи вѣтру* Ш, *што такџ лѣдно*, *дѣдо* Ш, *тѣто*, *прѣчај* ни мѣлко Бо, *шта су ти рѣкли*, *тѣто* Па, *чѣчо*, *немџ се жѣлиш* Л, *де да стѣвим пѣглану*, *чѣчо* ? Та.

Код именица са дугоузлазним акцентом у вокативу акценат прелази у дугосилазни:

- *бако* Кр, *вило* Кр, *војско* Кн, *Дано* Бо, *Десо* Тр, *Јано* Ћ, *мамо* Бу, *пријо* З, *ћеро* О, *ћерко* ВЛ;

ба̀то Би, *Ва̀со* Бо, *Вѐљо* Бу, *Вла̀до* Ш, *Во̀јо* Ћ, *Јо̀во* Тр, *Љу̀бо* Та, *чика* - *Ра̀јо*, Па, *чика* *Свѐто* О, *То̀зо* МЛ;

Милѐво З.

Исти акценат и наставак у Всг., као и у Нсг. има и именица акценатског типа *жѐна-жѐно*:

е) *жѐно*, Д, де си би́ла, *жѐно* Во; ка́жи, *сна̀јо* Л, донѐси вѐду, *сна̀јо* О.

Тросложне именице женског и мушког рода с различитим акцентом у Нсг. имају наставак -о у Всг:

ж) *гѐспођо*, Би, дај мѐн, *гѐспођо* Ш, *девѐјко* Кн, немѐ да ла̀жеш, *девѐјко* Л, ћути тѐи, баба-*девѐјко* Д;

владѐико Кр, немѐ, ка̀жем, *владѐико*, да га смењѐјеш Д.

4) Тросложне и четворосложне именице на -ица имају наставак -е, а знатно ређе -о:

- *Дра̀гице*, немѐ да ме нервѐираш Л, додѐј ми то̀, *Вѐрице* Во, *Љу̀бице* ВЛ ВП Па, *Мѝлице* Би Во МЛ Ка Кн Ш, *На̀дице* Во Бу, дѐ ћеш, *Ра̀дице* Би;

душѝце Би, *Ду̀шице* Бо, *Љу̀бице* Бу, *Мѝлице* Ве, *Ра̀дице* Во, *Жа̀рице* ВП;

ајде, *га̀здарице* Бо, *дома̀ћице*, ја нѐћу да те брѐнујем Л, бѐжи одѐтле, *девѐјчице*, Ве, вр̀ни се, *другарѐице* Бо; али и:

ти лѐкава *лисѐицо* Кн, *ку̀кавицо* једна Ћ, *пропа̀лицо* једна ВЛ.

5) У великом броју примера облик вокатива се поклапа са обликом номинатива једине:

а) код двосложних и тросложних именица на *-ка*:

-да се склониш од мѐн, *Вѐрка* ВП, тета *Вѐрка* ВП, мама *Мѝрка* О, кӯпѝ ми нѐшто, тетка *Жѝвка* Кр, јеси поранила, стрина *Мѝлка* Л, *Рајка* Кн, *Слѝвка* О;

спрѐмѝ се, *мајка* ВЛ, ајде да те упознамо, *снајка* Кн;

тѐтка, немѝ да се сикираш Бо, ће буде бѝље, *тѐтка* Би;

дебѝлка Ка, *девѝлка* Ка, *Десѝнка* Би, *Душѝнка* Та, *Кадѝвка* Тр;

куку мѐне, *Босѝлка* ВЛ, бѝжи, *Душѝнка* Бо, сѝди, *Јовѝнка* Ка, одмѝри се, *Милѝнка* Би, како оно бѝше, *Стојѝнка* О, дај лѝба, *Радѝлка* МЛ, не вѝрујемо ти вѝше, *Станѝлка* ВП;

нешто те мӯчи, *комшѝнка* Л, не пѝнтим, *комшѝнка* ВЛ;

Именица *мајка* има наставак *-о*:

-јао, *мајко* Бу, д - ѝдем, *мајко*, ћу Ѓ, ђћу, *мајко* Та, дѝбро, *мајко* О; дај, *девѝлко*, Л; дѝћи, *ћѝрко*, Л, покажи ни, *ћѝрко*, Ка; де си отѝшла, *ћѝрко* Л;

Именице са дугосилазним акцентом обично имају наставак *-а*:

- дѝћи ВЛ, *Слѝвка* Би, тѝ си, *Вѝлка* МЛ, кажи, *Дарѝнка* О, еј, *Душѝнка* Л еј, *Радѝнка* Во;

б) код тросложних и четворосложних именица мушког рода на *-ица*:

-немѝ да прѝчаш, *Милојѝца* З, дѝ си досѝд, *Радѝца* Д;

в) код двосложних и тросложних именица женског и мушког рода на *-а* и са различитим акценатским ликовима:

- *Светлѝна* О, *Милѝна* Би, *Марѝја* Би Бо Бу Ка Кн Па Ѓ Ш, ђћеш д ѝдеш, *Дѝвна* Кн, дѝ си, *Лѝпа* МЛ, немѝ да се задржѝш, *Ѓлга* ВП;

дѝћи, *млѝда* Кр, добро јѝтро, *стрѝна* ВЛ;

жѝо ме, *баба*, ВП, скѝвај ми чај, *мама*, Па;

да пла̀тиш, *дѐда*, Ка, ђу те обра̀дујем, *чѝча*, Л;

пола̀ко, *А̀на*, Бо, *Ѝвана*, дол̀зи ов̀м Во, з̀внѝ ме вечер̀с, *Лѐпосава* Ка, ђути, *Мил̀ена* Па, ајде да прѝчамо, *Ангелѝна* Тр.

Именице које означавају мушкарца имају наставак *-а*:

- *па̀зи*, *Дра̀гиша* Би, *Жѝвота* Кр, *Ра̀диша* Ка, ч̀екај, *Драгѝша*, неђу се вр̀нем МЛ, *Љубѝша*, шта ђ̀еш ВП, бр̀е, *Радѝша* О, ѝди, *Илѝја* МЛ.

б) Заједничке именице женског и мушког рода на *-а* којима се означава сродство или титула уз властита имена немају ни свој акценат а ни падежни наставак.

Именице које означавају сроднике као што су *деда*, *чича*, имају непромењени облик у Нсинг кад су саставни део полусложенице:

деда - *Ра̀доје* Ш, *деда* - *Мѝловане* Кр, забел̀жи ме у књѝгу, *деда*-*Мѝто*, З, ѝдемо мѝ код к̀ђе, *деда*-*Ст̀ево*, Ш;

еј, *чика* - *Мѝлане* О, ајде д ѝдемо, *чика*-*Ђ̀уро*, Ђ;

ђ̀еш и тѝ, *бата*-*Мѝлоје* Тр.

Именица *кум* мења се у облику: *кума* - *З̀оране* Ве, *кума* - *Дра̀гане* Бо, кад дол̀зиш, *баба*-*Д̀есо* Ка, д̀е си п̀шла, *баба*-*Ра̀до* ВП, не гов̀ри, *кума*-*Ра̀до* О, сач̀вај нас, *тетка*-*Р̀ужо* Па, поздр̀вљамо те, *прѝја*-*Р̀осо* О.

7) Именице које означавају и мушку и женску особу имају наставак *-о*, или наставак *-а*:

- др̀же, *судѝјо* Бо, др̀же, *судѝја* Ве, еј, *судѝја* З, ч̀ѝеш, *сл̀уго* Тр, еј, *буд̀ло* Ш.

Именица *војвода* има само облик на *-о*:

- *војводи* Кр, ка̀жем му: *госп̀дин* - *војводи* Ђ.

Генитив множине

1) Наставак *-a* јавља се код именица:

а) чији се корен завршава на један сугласник:

прелазимо преко *авлија* Л, из *његдових авлија* не мџ се извучеш ВЛ, по десет *батара* парадџа сам товарио З, педесет *батара* кукџруз Ка, скупило се тџлко *врџна* Л, не вџди се од *гњџда* Во, бџла му глава од *гњџда* Би, дџго лџта и дџже *гџдина* Та, двајстџну *гџдина* Ка, трџнајс *гџдина* у јџловом браку Кр, долџзе из дрџги *дрџжава* Кн, од стрџни *дрџжава* Д, од двајстџну *гџдина* Кр, по двџста *дџша* бџло на свџдбу Тр, педесет *дџша* за слџву сам имџо Па, двџста *џљада* бџла плџта Во, пџт *џљада* нџдница Д, по десет *инџкџџа* сам добџвџо због *бџбрега* Ка, по двџнајс *нџкџџа* Л, џза џџни *кџлиба* Ш, десет *кџшика* брашна Ѓ, од џегџви *крџва* Ве, двџнајс *крџва* сам дрџџо Во, у сџлу остџло десџтак *кџћа* МЛ, гџзили смо преко *њџва* МЛ, нџмам мнџго *џбавџа* Па, остџо сам без *пџра* Во, нџкад нџсам без *пџра* Би, имџло је *свџња* колко џџеш Ве, пџт *стџтина* кџштџла крџва Тр;

б) чији се корен завршава сугласничком групом са непостојаним *-a*:

слџтко од *вџшања* О, јџто *гџсака* дрџџи Па, крџвет од *дџсака* Ве, од *девојџкџ* Ка, од *овџџџ* Ш, педесет *овџџџ* бројџмо Ѓ, од џегџви *сџстарџ* Во, не мџш од *тџтака* Л, слџтко од *трџшања* ВЛ.

У неколико примера забележен је наставак *-и*: пџт *бџнки* затвџрено вџџ Ѓ, милијџн *вџџби* Кн, колко *врџти* слџтка напрџвим Кн, по петнџјс *кџрпи* продџм Ве, двџнајс *рџдњџ* не рџди Ш, по пџт *свџдби* у мџсецу Тр.

2) Наставак *-у* забележили смо код именица:

без *нџгџ*, испод *нџгџ*, од мџли *нџгџ*, из џезџни *рџку* Па, преко мџџи *рџку* Ка, од дџдини *слџгџ* ВП.

3) У мањем броју лексема јавља се наставак *-е*, који је преузет из НАпл:

пџт *бџнке*, осамнџјс *бџнке* у џџпу Ве, десет *џљаде* дџнара Ш, десет *милијџрде* у онџ време Тр, петнџјс *гџдине* бџо у Нџмачку Во, осамдџсет *гџдине* џма дџда Кр, двџ камијџна *јџбуке* О.

Сви ови примери потврђују да аналитизам постоји у говору Млаве.

4) Генитив плурала и локатив плурала изједначени су у следећем материјалу:

а) среће се облик са наставком *-а*:

- по *туђи* *авлија* МЛ, по *они* *брда* Би, по *гудура* Во, по *туђи* *кућа* ВП, д - *остану* по *кафана* Кр, отишло по *њива* Па, раштркало се по *села* Ш, мџва се по *улица* Бо, сакривали се по *шупа* Па, по *вдова* Кн;

- *кот* - *крава* Па, *ис* - *кућа* Во, *без* *мука* Л, *из* *њива* Ка, *ис* - *чаша* Па, *от* *шљива* Ве, по *шупа* Бу;

- *седам* *душа* Бо, *преко* *река* Ве, *букет* *ружа* ВЛ, *седам* *свиња* Д;

- *преко* *мина* Ка, *састав* *шина* Кр;

- *на* *пет* *страна* МЛ.

б) Непостојани вокал умеће се у облику:

- *пет* *банака* Д, *јато* *гусака* Тр, у Аустралију *има* *гусака* Бо, *неколко* *жртва* Ве, *било* *жртва* коца Ш, *имало* се *кокшака* Кр, *имало* *оваца* Та.

Са уметнутим непостојаним вокалом акценат остаје исти у *гусака*, *дасака*.

У Гпл и Лпл код именица које имају непостојано *а* чује се кратки акценат: *девџака*, *печџрака*.

Датив, инструментал и локатив множине

5) У дативу и инструменталу јавља се наставак *-ама*, а у локативу среће се и наставак *-а*, јер је дошло до синкретизма овог падежа и генитива.

Дпл.: *радовали* се *девџама* МЛ, према *децама* бџо лџш Кр, *кажите* *женама* Па, *дајемо* *кравама* Ве, да *положим* *кравама* Кр, не *бацајте* *свињама* Д, *давали* смо

сеља̀нкама Л, не мѡгу д љ̀знем *ћѣрка̀ма* Ве, дѡвѡла сам *уну̀кама* и кѡпом и шѡком Бо;

Ипл.: да се пободу *вилама* Ка, сас *јѡбукама* се гађају Кр, кѡњ за *пра̀зним* *јѡслама* Та, свѡђа *са јѣтрѡвама* Па, *са кра̀вама* О, разговѡрам *са кра̀вама* Тр, *са маказѡма* О, *моти́кама* Тр, побѣли се *мѡткама* Д, га̀зио је с *нога̀ма* Та, пу̀цали смо *са пу̀шкама* МЛ, скрши́ли се *са са̀нкама* Л, сѣкли се *сикѡрама* Кр, свѡђала се *са сна̀јама* Во;

Лпл.: ву̀ца̀ла се *по ба̀њама* З, *на ве́жбама* Л, *по игра̀нкама* Би, пи́ше у *књи́гама* Л, жи́вѣло се *у коли́бама* Ш, ишла *по ку̀ћама* ВЛ, *по ма̀ла̀ма* ВЛ, *по њи́вама* О, ма̀ти ми љ̀мрела *на рука̀ма* Д, бѣла *на шко̀лама* Па;

Л=Гпл.: имѡли смо *у лѡвада* Бо, *по њи́ва* Д, ишо *у ци́пела* Кр, *у љ̀сти ча̀рапа* Бу.

6) У сва три падежа Дпл - Ипл - Лпл наставак је *-ама*, а ређе се чује *-ема*:

- ра̀тују *з* - *бо̀мбама* ВЛ, ма̀ни се *с будѡлама* Ве, *у ти́м го̀динама* Бо, кѡповали *дево̀јкама* Би, *са за̀другама* О, свѡђа се *с јѣтрѡвама* Тр, дѐца *у колѣ̀вкама* Па, лѐба *у пека̀рама* Ка, би́је *с пѐсницама* Ве, *по штѡлама* Кр;

- *с ко̀њем* и *с кра̀вема* Ћ;

- *са кра̀вема* Ћ; *ку̀ћама* Д, *пу̀шкама* Ш, *со̀бама* Би, *шу̀мама* З;

- све да̀де *женѡма* ВП, говѡри *о женѡма* Ве, вѡлим при́чу *са женѡма* Кр, не спорѣм се *са женѡма* Д, не трѣпѣм се *са женѡма* Па, све *сво̀им рука̀ма* Ћ.

Код бројних именица на *-ица* јављају се множински облици: *на̀ма обѡйцима* Л, *с њи́ма тројцема* Кр, *с на̀ма тројцама* Кн, *на̀ма двојцама* Ка.

У Дпл - Ипл - Лпл неке речи имају кратки акценат на првом слогу наставка:

а) са дужином на претходном слогу:

пред во̀јска̀ма Би, си́новима и *ћѣрка̀ма* ВП, *у гла̀ва̀ма* Во, *под зве́зда̀ма* Кн, распола̀жу *са пла̀та̀ма* ВЛ, куку̀руз *сви́њама* Тр, ба̀ца̀ли *сви́њама* Па;

б) без дужине и са акцентом на другом слогу:

за овца̀ма Кн, пред о̀вца̀ма Тр, тра̀ву о̀вца̀ма Д, ле́чйли га тра̀ва̀ма Кр, претй́ска рука̀ма Ш, и рука̀ма и нога̀ма Би.

Плуралија тантум

7) Именице са маркираном множином могу се поделити у три групе:

а) именице које су увек у множини:

ба̀ле МЛ, цу̀реле му *ба̀ле* че́сто Та, *биса̀ге* Та, *бу̀се* Л, удари га по *бу̀сама* О,

вѐђе Бо, намр̀штио *вѐђе* Та, *верй̀ге* Кр, ока̀чио *верй̀ге* Д, *га̀јде* Во, сви́ра у *га̀јде* Би, *га̀ће* МЛ, укв̀asio *га̀ће* Ве, са̀мо у *га̀ћице* оста̀о Л, *гу̀сле* ВП, *ја̀сле* Па, ко̀њ за пра́зне *ја̀сле* Та, *кару̀це* Ве, са *кару̀це* до̀шо Па, *мака̀зе* Во, да́ј *мака̀зе* О, исечи *с мака̀зе* Кр, *мака̀зе* за ши́ће Во, *ма̀шице* за ва̀тру Тр, проца̀рај с *ма̀шице* МЛ, *мекй̀ње* Д;

купу̀јем *но̀вине* Ш, чита́м *но̀вине* Бо, *на̀очаре* Кн, *на̀һве* Кр, као сиротй́њске *на̀һве* Ве, *пантало̀не* Во, *пантоло̀не* Та, *пиктѝје* Ве, *питй̀је* Кн Па Тр, *По̀кладе* Во, посе Божй́ћа дола̀зе *По̀кладе* Бу, й́мамо *са̀нке* Бу, на *са̀нкама* Бу, *со̀нице* Мл, *сту̀бле* Мл, по̀пео се на *сту̀бле* и стојй́ Кр, *трѝце* Би, *трѝце* и кучй́не О, ма̀ни те *трѝце* Во, немо́ те *трѝце* Бо; *чакшѝре* Бу;

б) именице које поред множинских имају и облике једнине:

ви́ле Би БО МЛ Кн Па Тр Ш, гвојздене *ви́ле* Ка, заману̀о са *ви́лу* Та, убдо́ га *ви́лом* Кр, *убо́ се на ви́лу* З, *да́ј ми ви́лу* Во;

отвдори́ се *вра̀тница* Д, на мо́ *вра̀тницу* ВЛ, до тво́ *вра̀тнице* Ве, на њй́ну *вра̀тницу* ВП;

грабу̀ље БИ Бо Ве МЛ Ка Па Та Тр Ш, за чй́шћење *грабу̀ље* Д, узо ону́ *грабу̀љу* Ка, *грабу̀ља* Во, са *грабу̀љу* МЛ;

дрѐје Ка Кн МЛ Па Тр, ма̀ше са ту *дрѐју* МЛ;

жва̀ле Би Ве МЛ Кр Па Ш, са ту́ *жва̀лу* О, обрй́ши *жва̀лу* Кр;

кочийје Би, возйла сам се у *кочийје* Та, мѣне је *кочийја* чѣкала Та;

литије О, *литија* Д, йдем на *литију* Па;

макароне Ве Бу МЛ О Па Ш, *макарона* Л;

нѣвине Во Д З Па Тр Ш, ўзнем *нѣвину* Бо, прочитам *нѣвину* Бо, јеси кўпйю *нѣвину* Тр, изашла у *нѣвину* Па, купўјем *нѣвину* пѣтком Би;

ракље Та, оштѣтила се *ракља* Во;

понѣси *помйје* Бо, ел ймаш *помйје* Ве;

прѣспи *тѣ сплѣчине* Во, *сплѣчине* Би Бо Ве Мл Ка Кн Па Та Тр Ш, *сплѣчина* Кн, прѣспи у *сплѣчину* Па, истрѣси у *сплѣчину* О, тѣ је *сплѣчина*, а не чѣвек Кр, сйпај у *сплѣчину* МЛ, дај свйњѣма *сплѣчину* Ве;

чѣзе Бо МЛ ВЛ Кр, довозйо се са *чѣзе* Ка, *чѣза* нѣва Кр, возйла се у *чѣзи* МЛ.

Збирне именице

8) Именица *браћа* има и једнину и множину:

а) једнина: тѣ *брѣћа* Д, *брѣћи* О, мѣју *брѣћу* Ка, мѣјој *брѣћи* Ка, *брѣћо* ВЛ;

б) множина: кўће дѣлйю *брѣћама* Л, дѣо свѣ *брѣћама* Па, међу *брѣћама* Ве.

9) Именица *деца* има оба броја. Облици сингулара доминирају у централној Шумадији (Реметић 1985:132). У нашој грађи забележени су примери:

а) једнина: од *дѣце* Тр, да *дѣци* Па, са тў *дѣцу* Та, *дѣцо* Бу, *нѣма дѣцу* Кр, *йма прйльйчно дѣцу* О;

б) множина: кўпйли игрѣчке *децама* Ка, спрѣмйла рўчак *децама* Па, свѣдима *децама* Ка, о *децама* смо прйчѣли Кр, јѣдѣнес(з) *дѣца* Бо, млѣго *дѣца* имѣо Ш, з *децама* Ћ, с толькема *децама* Тр, прѣтила *бѣба* *децама* Та, не дѣш *децама* Па, са *децама* се йгра О, о *децама* МЛ.

Изједначени су Гпл (- Лпл) са наставком -а:

- дванајс(з) *дѣца* МЛ, *од - дѣца* Би, *без дѣца* З, *о њѣни дѣца* Кн.

Поједине именице и групе именица

10) У именици *снаха* губи се интервокално -х-, а потом долази до сажимања вокала, или до појаве сонанта -ј-:

а) *сна* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, мѠ *сна* Ка, мѠју *снау* Би, од мѠе *снае* Л, *снао*, дѣ си Та;

б) *снаја* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *снају* Кн, *снаје* Л, кажем *снаје* Та, нѣма свекрѣве без *снаје* О, немѠ, *снајо* Д, зѣва у *снају*, лѠпѠв Ћ, од мѠје *снаје*, па њѠзина сѣстра З.

11) Именица *маћеха* у говору Млаве углавном се чује као *маћија* код старијег становништва:

маћија Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, мѠ *маћија* Кн, код мѠје *маћије* Тр, имѠо *маћију* Во.

12) Неке именице којима је у основи -в, јављају се и без сонанта:

рѠтке Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *рѠтке* стрѠгане МЛ, кѠпйла сам шангарѣпу и *рѠтку* Кр, *рѠтке* за салѠту З.

13) Именице са кореном на -г и -к у деминутивној форми јављају се са алтернацијом и без ње:

а) *ножйца* Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та;

дѠчица Би, кашйчица Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та, кашйчица шећѣра МЛ, крѠчица О, речйца Та, ручйца Л, дршгчица Та;

б) *вагйца* Бо, ногйца Кн, *ногйце* (од мапица) Ве;

дàскица Во, *мàла кашйкица* Д, родйле *крўшкице* Па, замётнула се *крўшкица* Ве, *рукйцу* Тр.

14) Деминутивни суфикс *-че* има веома широку употребу:

девòјче МЛ, чијè си тй, *девòјче* З, дè мòје *девòјче* Би, вèлико *девòјче* порàсло;

прслўче Ћ, сòпче О, живèли у сòпче Та, сòпче такò толико Кн, сукњйче Л, шешйрче Во, шàлче Ш.

15) Именица вòђа мења се по *a*- промени: вèлики вòђа ВЛ, прàви вòђа Би, свàки нàрод йма свòг вòђу Кн.

Именице које не мењају род

16) Неке именице остају женског рода, иако у другим говорима мењају род: *вàнгла* Тр, у *вàнглу* Кр, кўпйла сам двè *вàнглè* на вàшар Бо; *рèрна* ВП, у *рèрну* З, са вèликом *рèрнòм* Ве;

Именица *палачинка* јавља се у женском роду:

палачйнке Ш, прђимо *палачйнке* Ћ, да напрàвим *палачйнке* ВЛ.

ЗАПАЖАЊА У ЗНАЧЕЊУ И ОБЛИЦИМА ИМЕНИЦА ТРЕЋЕ ВРСТЕ

1. Именице женског рода имају у генитиву наставак *-е* као што је то у стандардном језику. Ово стање слаже се са говором Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић1990: 89).
2. Именице ж. рода у Д-Л синг. имају наставак *-и*: *жèни*, *бáти*, *јетр̀ви*, односно *-е*: *женè*, *батè*, *јетр̀ве*. (У говору Доње Мутнице увек је *-е*).
3. Основни наставак вокатива код именица трећег деклинационог типа јесте *-о*: *сестро*, *жено*, *гуско*. Вокатив је једнак номинативу код следећих именица: *Др̀гиша*, *Сл̀вка*. Женска имена која се завршавају на *-ица*, имају наставак *-е*: *Ду̀шице*, *Мй̀лице*.
4. Код неких именица са наставцима *-а*, *-ка*, *-ица* вокатив се облички поклапа са номинативом: *хеј*, *Светл̀ана*, *стрй̀на*, *Кадй̀вка*, *Милојйца*.

5. Именице мушког и женског рода којима се означава сродство немају свој акценат.
6. Именички наставак за номинатив - акузатив множине исти је као у књижевном језику; слаже се са говором Доње Мутнице.
7. Код именица ж. рода изједначавају се Г-Лпл. са наставком -а: *ис кућа, по кућа*.
8. Исти наставак -ама (ређе -ема) забележен је у Д-И-Л плурала: с будалама, о женама, с кравема.
9. Неке именице *pluralia tantum* имају облике једнине:

убо се *на вилу, на вилу*, на мо *вратницу*, отвори се *вратница*, преврнула се сас *двоколицу*.

У говору Батовца именице *виле* и *грабуље* су сингуларија тантум (грабуља, вила, пре вилом лупамо, убо се на вилу), што се слаже са стањем у Доњој Мутници (Ракић-Милојковић 1990: 91).

10. Именице *браћа* и *дџа* имају облике једнине: *нашу браћу, йма дџу*, али и множинске облике: *пўна кућа дџа, међу браћама, са децама*.
11. Множински облици јављају се код бројних именица на *-ица*: *нама обойцима, с њима тройцема, с нама тройцама*.
12. Именица *нџине* има и једнину и множину.
13. Именице *макџе, машице* имају само облике плурала.
14. Именица *пџне* може бити и средњег и женског рода.
15. Губљење сугласника *х* забележено је у следећих именица: *сна, снаја, мађија*.
16. Сугласник *в* изоставља се у речи *рџке*.
17. Именица са кореном на *-г* и *-к* јављају се и без алтернације: *ногџа, рукџа*.
18. Веома је распрострањен суфикс *-че* у деминутивима: *девџче, сукњџче*.

Именице четврте врсте

Именице женског рода старијих основа

Инструментал и локатив једнине

1) Стари наставак *-јо* чува се у прилогу за време *ноћу*: *ништа ноћу* не вѣдим Бу, без струјѣ сам *ноћу* МЛ, сам се вѣдѣју *ноћу* Кн, не йде се *ноћу* З, неће дѣњу него *ноћу* Ве, плаче такѡ *ноћу* Ка.

Генитив множине

2) У овом падежу заступљена су два наставка:

а) *-и*: није од *бѡлести*, нег од *жѡлости* З, из *груди* запѣва Ка, од *кокѡши* *ништа* *ни* остѣло Ш, орман пун *ствари* Ве, не мѡж се прође од *ствари* ВЛ, колко људи, толко *худи* Д;

б) *-ију* код именица ж. рода на *i*-промену:

од *костѣју* Ве, не мош се мрдне од *костѣју* ВП, разболѣо се од *костѣју* Та.

Наставак *-ију* јавља се код именица које се деклинирају по осталим променама:

а) код именица мушког рода *o/jo*-промене: *гостѣју* Ђ, од *гостѣју* Ш, пта остѣне од *гостѣју* Тр, од *ноктѣју* МЛ, са *ноктѣју* скидѣли јој ВЛ, ће да остѣне без *ноктѣју* Ве, без *прстѣју* МЛ, од малѣна остѣо без *прстѣју* Л;

б) Код именица ср. рода са суплетивном множином:

очѣју ми мѡје Та, од *очѣју* Ка, вѣдили му из *очѣју* Д, из *очѣју* Ка, хѡрав код *очѣју* Па, из *ушију* Бо, од *устѣју* ВП. (Карта 12.)

Датив, инструментал и локатив множине

3) Наставак *-има* јавља се у овим падежима:

очѝма Л, што вѝди *очѝма*, ра̀ди *рук̀ама* Д; на *гру̀дѝма* Бу, у *гру̀дѝма* Ве, стѝглò га у *гру̀дѝма* ВП.

Колективи на -ад

4) Формант -ад веома је ретко употребљен:

ћ̀бад Д, им̀али смо *ћ̀бад* од в̀уне Па, *ун̀чад* Ка, дол̀ази ми *ун̀чад* Л.

Ове именице у говору Млаве претежно имају множинске облике : *ћ̀бѝћ̀и*, *бу̀рѝћ̀и*, *ја̀гњѝћ̀и* (79 : 14).

Именице са старим основама на р

5) Именица *к̀ћи* јавља се са проширењем -р и суфиксом -ка. Деклинира се по а-промени:

ћ̀рка Та, мò *ћ̀рка* Д, дв̀е *ћ̀рке* сам им̀ала Д, од мò *ћ̀рке* ми ост̀ало Кр, код *ћ̀рк̀е* Па, н̀еној *ћ̀рки* Бу, преп̀ис̀али смо мòје *ћ̀рк̀е* св̀е имов̀ину Д, ѝде за *ћ̀рк̀ама* Л.

Облик *ћ̀ера* употребљава се у тепању:

ћ̀еро МЛ, вѝди *ћ̀еро*, шта *ћ̀еш*, *ћ̀еро* мòја Бу, мòја *ћ̀ера* ми дол̀ази О.

6) Именица *м̀ати* проширује основу наставцима старе промене:

м̀ати Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, мòја *м̀ати* МЛ, *м̀ати* мòја, уб̀ише М̀илана Д, у Бòжју *м̀атер* нек ѝде Во, јеб̀ем му *м̀атер* Л, ј̀еби му *м̀атер* О, да му јеб̀еш *м̀атер* Би, ј̀ебо му п̀ас *м̀атер* Бо, п̀цòвали *м̀атер* Л, п̀ц̀ују ми *м̀атер* Бо; д̀адоше мòјој *м̀атери* З, к̀аз̀ао сам *м̀атери* Па; р̀ад̀иле су н̀аше *м̀атере* м̀лòго. Уместо именице *м̀ати* у шумадијским говорима је *ма̀јка*. Једино се употребљава у псовкама облик у бòжју *м̀атер* (Реметић, 1985: 259).

Именица *ма̀јка* такође је у употреби:

ма̀јка Бо, б̀ил̀а сам и òтац и *ма̀јка* ВП, мò *ма̀јка* ВЛ, да ми ѝмре *ма̀јка* МЛ, н̀еће мòја *ма̀јка* Би;

да дâм *мајки* Л, мѳој *мајки* долâзила у сâн Ка, шта си дѳнела *мајки* Па, немѳ *мајки* да приговѳриш Ш (скраћење акцента, утицај влашког);

мајку му јебѳм Д, не пѳта за *мајку* Л;

мајко Тр, не дâј му, *мајко* З, кѳку, *мајко* О, немѳ, *мајко*, да се сикирâш Ѓ.

Од именице *мама* Вег. гласи *мамо*:

мамо Бо Д З Л О Па, дѳ ћемо, *мамо* Па, дѳ да се дѳнем, *мамо* Та, мѳтни овâм, *мамо* Ш.

Именице које мењају тип дефлекције

7) Именице *кћерка*, *мајка*, *вашка*, *кокошка*, *коска* и *цевка* имају суфикс *-ка* и мењају се као именице *a*-дефлекције:

а) йма и ѳна нѳку *бѳлку* Кр;

б) *вâшке* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ѓ Ш, добѳли *вâшке* ВЛ, ујѳле га *вâшке* МЛ, изѳле га *вâшке* Л;

в) *кокѳшке* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ѓ Ш, покљѳцале ми *кокѳшке* Ве, заклâла *кокѳшку* Д, полѳжимо јâја под *кокѳшку* Та, нарâнимо *кокѳшке* Па, имâла сам пѳно *кокѳшке* Ѓ, да бâцим *кокѳшкама* Бо;

г) *кѳска* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ѓ Ш, глѳда у нѳку *кѳску* Ве, болѳ ме *кѳске*; али и: *кѳст* ВП, пѳкла му *кѳст* З, разболѳо се од *кѳстѳју* МЛ;

д) мѳтули му *цевку* у врâт Кр, пѳје на *цевку* Ш.

8) Именица *чаћ* остаје женског рода у већини:

цр̄ни се *чаћ* Бо, напѳнила се *чаћ*, истрѳси тѳ *чаћ* из чѳнка Тр, али и: нѳ знам шта ћу са тâ *чаћ* Кн, увâтио се *чаћ* Ка, пун ми чѳнак са *чаћ* Бу.

9) Поименичени придев *мален* у предлошко-падежној конструкцији има прилошко значење: од *малѳна* Бу, учѳо ме од *малѳна* Ве, навѳкнеш се од *малѳна* ВП, нѳсам имâла срѳћу од *малѳна* З; од *малѳни* ме прâти мâлер Бо,

учио се од малѣни да сви́ра Тр.

Неке именице ж.р. на –ø морфему у говору Батовца имају конгруенцију као именице м.р.: тај жалос, тај ноћ, кратки ноћи, један нит, два нита, али и: пола ноћи = поноћ, од глади, своју старос (Бошњаковић 2009: 42).

10) Именице које у стандарду имају оба рода у нашим говорима могу да одступе од књижевног језика:

а) са тај *бѡл живѡм* ВЛ;

б) свѡки *влѡт* косѣ Л, *влѡт* травѣ ВЛ, тај *жѡр* Па, загрнем са она *жѡр* Ве, у та *жѡр* мѣтеш црепѡљу МЛ, разгрнеш у она *жѡр* ВП, процѡраш у *жѡр* Па, прѣкријеш са *жѡр* Ш, изишо *звѣр* Ћ, вѣлики *звѣр* је то бѡ Ка, йма тај *звѣр* Л, прѡвио се *цѣћ* Тр, опѣраш кѡсу са *цѣћ* Та, тај *пѣпо* се скѡва МЛ, ѡн се зовѣ *цѣћ* Бо, пѣреш кѡсу са *цѣћ* Би, тај *млѡдеж* О, огребѡо *млѡдеж* Па, у нѣшто му се претворио *млѡдеж* Д, пѣремо бѣли вѣш и кѡвамо, а пѣремо и *плѡвеж* Та, опѣри та *плѡвеж* тѡ О.

Именица *нит* је женског рода, углавном се употребљава у множинском облику *ните*:

прѣдѣмо у *ните* Би, па смо ткѡле у *ните* Бу, да снѡјемо у *ните* Л, прѣдѣмо у четѡри *ните* Па, увѣдеш у *ните* Ћ.

Батовац: један нит, два нита, те нити, међу нити.

11) Неке именице i-деклинације у РМС имају само женски род, а у нашој грађи оне могу:

а) да задрже женски род:

врѣднос Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *глѡпос* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, на *дѡжнос* Ве, нѣћу твѡју *мѡлос* Бу, према *могѡћностима* Кн, вѣлика је *рѡдос* бѡла Па, прѣтѡла му *опѡснос* Д, *опѡснос* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *стѡрос* О, *стѡрос* Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ Ш;

бѡлест ВП, *бѡлес* зѡразна МЛ, ѡпасна *бѡлес* Та, од *бѡлести* Ћ, нѣгѡва *зѡповест* З;

влáс кад ўђе у крв Л, пàо са *влáсти* Ћ, та *мáс* се узйма Тр, нéма тá *мáс* Би, не јèдем
јá на *мáс* Во, намàжем са *мáст* Ве, испр̀жили у врèлу *мáс* Л, у *мáсти* се држàле
пнñцле Па, чйтава *вáрош* Ка, йдем у *вáрош* Ш, до *јèсени* Ве, с *јèсени* Ка, свàку
кáп му йзбројала Ћ, удàрила га *кáп* ВЛ; та *лáж* Ћ, толйка *лáж* МЛ, дòшла *нòћ* ВП,
до пòла *нòћи* Па, ўсред *нòћи* Д, цèлу *нòћ* Ш, нèку *нòћ* ВЛ;

са тў *пáмет* Д, нèмаш *пáмети* Би;

тá *сó* Во, мàло *сòли* МЛ;

б) да се јаве само у мушком роду:

лòш му *нáрав* Бо, са *његòв* нáрав Ка, тéжак тò *нáрав* МЛ; на свòј *ћуд* Ка;

в) да се јаве и у женском и у мушком роду:

са ту *бўђу* Д, ўшла им *бўђа* у крèвет МЛ (утицај влашког), вèлики *бўђ* се увàтио
Кр;

толйку *глáд* Би; али и: найшо *глáд* Ве, вèлики *глáд* О;

жáлос Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ, вèлика *жáлос* Тр, али и: тáј
жáлос је појèо Бу, вèлики *жáлос* Ћ;

продáју *зèлени* Ве, йма на пйјац *зèлени* Тр, али и: мèти *зèлен* у сўпу Д, скўвам
кокòшку па убáцим *зèлен* Бо;

кòс Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ, трўла *кòс*, зèбў ми *кòсти* Бо, али и
дáј му тй *кòсти* Д;

мòја *крв* Би, прòсула се *крв* З, шикльàла му *крв* кад се посèко Ш, йзлив *крви* на
мòзак, али и: йшо му *крв* Кр, глèдам у онáј *крв* МЛ;

млáдос Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн Кр О Па Та Тр Ћ, пролетèла *млáдос*, али и: мòј
млáдос отйшо Ве, пролетèо *млáдост* Би;

кàљава *пèћ* З, али и вèлики *пèћ* О;

вèлика *пòмоћ* Би, али и: дáј ми нèки *пòмоћ* Д;

би́ла *про́пас* Тр, *про́пас* жи́ва ВЛ, али и: то́ би́о *про́пас* Па;

јѐдна ства́р Ве, така́ ства́р МЛ, мо́ја *ства́р* Па, али и: то́ су њи́ни *ства́ри*, они́ *ства́ри* не ра́димо;

ве́лика *ча́с*, али и носйо се *ча́с* Тр, дочѐко се *ча́с* Ш.

Облици по првој врсти јављају се у следећим падежима:

Гсг.: *из ва́рѡша* З;

Асг.: *да закло́памо онѐ ко́ске* Во;

Гпл - Лпл: *од очѝју* Л, ба́јали ми *од очѝју* Кр, *очѝју* ми мо́је, *а испале* тво́је Би,

Ипл: *с мо́дема чеља́дѡма* Тр.

О проблему именица III врсте у неким штокавским говорима писао је Душан Јовић (1961-2:156-162).

Именице ж.р. на –ø морфему добијају други творбени наставак: вашка, та зверка/звер, кокошка, кокошки, кокошкама, коска. Тако је у говору Батовца (Бошњаковић 2009: 42) и у Доњој Мутници (Софија Милорадовић 1990: 91).

У косовско-ресавском дијалекту све је израженија појава по којој се именице треће врсте приближавају именицама прве врсте. Именице четврте врсте примичу се именицама треће врсте са истим значењем.

Одредбена реч се слаже са именицом у роду и броју:

- удари́ *не́ка бо́лес* Ћ, *ва́рош* се *ди́гла* Кр, *до́шла дру́га вла́с* Па, то́ је *тво́ја глупос* Та, прати́ га *ве́лика гоја́знос*, а *мла́ђег* па *мр́шавос* ВЛ, рѐкли му да *мр́тва ко́с* Па, боли́ га *не́ка ко́ст* ВЛ, ми́ смо *јѐдна кр́в* О, *ле́њост* *ѡпасна* Та, прола́зи *његѡва* *мла́дост* З, имала́ *неку мо́ћ* Д, *наи́шла не́ман* Кр, *сти́гла* ме *не́моћ* Ве, *ноћ* *прѡшла* Ве, *ува́тила* ме *ноћ* ВЛ, *не́ма ни́каку па́мет* МЛ, *ве́лика ра́дос* Л, де́ца има́ју *данѡске ѡпасну ра́китичност* Бу, *ће* га *пи́та његѡва ста́рос* ВЛ, *лопѡвска ства́р* З, *његѡва ства́р* Кн, то́ *мо́да ства́р* Бу, *на́равна ства́р* Бо, *свр́шена ства́р* Тр, *ицурѐла те́чност* Д, *сти́гла* ме и *глу́вос* и *ћѡравост* Л, *ве́лика упѡрнос* МЛ, *ве́лика че́с* и *ча́с* Ћ;

Гсинг:

- разболѐо се од тѣшке бѡлести Па, од њигѡве глупѡсти Тр, ми смо прѡтив такѣ вла̀сти Ѓ, цѣле смо нѡћи лудѣли Бу, стражарим ја тѣ нѡћи Ве, и пѡсле смр̀ти ВЛ;

Асинг:

- сад има вѣћу вла̀с Л, јѣдну нѡћ Па, ноћили јѣдну нѡћ Ѓ, свѡку нѡћ Би, и ову нѡћ Бо, и ту нѡћ Ве, цѣлу нѡћ ВП, запа̀о у тѣшку бѡлес Па, глѣдај на̀шу бѡлес Та, тра̀жи лека̀рску пѡмоћ Тр, добѣва сѡцијалну пѡмоћ Би, па̀зи на јѣдну ствѡр Во, па̀зи на свѡју ствѡр Ка;

Лсинг:

- о твѡде прѡшлости Кр, о твѡде бѡлести ВП;

Нпл:

- вѣлике ју ѡчи О, тѡ су мѡе ствѡри Л, тѡ су на̀ше ствѡри Би, нѣке дру̀ге ствѡри Па, мѡе ствѡри Ка;

Апл:

- повѡдили њѡјне кѡсти Би, буљѣи у онѣ ѡчи О, за нѣке њѣне ствѡри Па, у онѣ ствѡри Кн, ра̀дѣли само фѣне ствѡри Л;

Одредбена реч се слаже са именицом и кад је у мушком роду:

Нсинг:

- на та̀ј Бла̀говес О, пун вѡрош О, вѣлики вѡрош Би, мѡј вѡрош Бу, гла̀д и дотѣро З, вѣлики гла̀д бѣо Кр, завла̀да̀о гла̀д Во, увѡтио ме жѣћ Бу, пу̀ко ју жу̀ч Л, разлѝо се жу̀ч Па, он је бѣо вѣлики звѣр Би, пра̀ви звѣр према њѡј ВП, ла̀дан јес је, мѡј кр̀в Кр, ишо му кр̀в Л, разлѝо се кр̀в О, пролѝо се кр̀в Та, ма̀с му се прѡсо Во, излетѣо ми мѝсао Ѓ, та̀ј непослу̀шнос му не ва̀ља Та, отѝшо па̀мет Би, вѣлики пѡмоћ Ве, нѣмаш бѡљи пѡмоћ Во, твѡј прѡшлос З, учинѝо му се сла̀с Кр, вѣлики стра̀с ме тѣра у лѡв Ѓ, мѡј ча̀с Би;

Асинг:

- дõшли смо у *јѣдан вѣрош* О, найшли смо у *тај вѣрош* Бо, прѣдао је *тај дужнос* Кн, имѣо *здрав крв* Кр, *цѣо нõћ* Та, *по цѣо нõћ радим* Д, *свѣки нõћ* га вїдим Па, у *свѣки рѣч* О, на *свѣки мõј рѣч* Ка, *упѣдаш у мõј рѣч* Кр;

Нпл:

- *цѣли груди ју испѣли* З, дабõгда ми *õчи испѣли* МЛ, дабõгда ми *испѣли õчи* Та, *õчи ју прљави* Па, *крмелъви õчи* Би;

Апл:

- нїсу пронѣшли *његõви кõсти* МЛ, знѣш како *кафѣнски ствѣри* Ђ, покõпе *онї ствѣри* Бо, д- *ўзнем мõји ствѣри* Па.

„Предлог стоји без акцента и пред овим речима као и пред осталим кад на њима нема на првом слогу ни [^] ни [`]: у власти, на масти, по речима, по дужности, у лађи, у болести, по заповести“ (Даничић, 1925: 84).

Плуралиа тантум

12) Именица *груди* у РМС је плуралиа тантум женског рода. У говору Млаве срећу се множински облици претежно на *-и*:

на његõве *груди* пѣла Кн, од њѣни *груди* Па, удѣра се *у груди* Л, бїје се *у груди* Кн, али и: удѣра се *у груде* О, лупа се *у груде* Д.

О акценту именица четврте врсте

13) Именица *Пѣћ* има дугосилазни акценат у Н, а у косим падежима краткосилазни:

- дõшли до *Пѣћи* Кр, шїфтари ис *Пѣћи* Л.

Понекад је у мушком роду:

- отїшли у *онѣј Пѣћ* Би, близо *онѣј Пѣћ* ВП, остѣнемо ти мї *у тај Пѣћ* Ка.

Преношење акцената на проклитику врши се код именица без уобичајеног правила које су врсте:

а) именице прве, треће и четврте врсте:

- ба̀ба *на̀ бога* ни́је те́ла да се помі́ри МЛ, не па̀да ми *на̀ ум* МЛ, не па̀да ми *на̀ ом* Ка, ти помо̀гни *у̀ зиму*, он ће те́бе *у̀ лето* Би, *о̀демо у̀ поље* Во, *оти́демо у̀ поље* Кр;

б) именице треће врсте:

- уда̀рило ви́но *у̀ главу* Кн, *у̀јутро при́ зору* Ђ, *игра̀нка до при́ - зору* Ш, *при́ - зору* Тр, *це́лу но́ћ до при́ - зору* Би, да ра̀димо *на̀ поле* Ве, *ујѐде се за̀ руку* Д, *повѐдеш га за̀ руку* Кр;

в) именице четврте врсте:

- *пòд груди* Кн, бол̀ело ме *пòд груди* МЛ, *на̀ есен* О, *у̀ јесен* Па, да к̀упимо *шљй́ве у̀ јесен* Та, ми́ сла̀вимо *у̀ јесен* Ђ, сад му па̀дне *на̀ памет* ВЛ, он је сла̀пши *у̀ памет* Бу, св̀е и зна́м *у̀ памет* Ве, *на̀ пролеће* Бо, *у̀ пролеће* Тр, н̀ема ни́ки *у̀ помоћ* Кр, *у̀ помоћ* Кн.

У питању је старо преношење акцента на проклитике и може се констатовати да је оно веома ретко и са измењеним падежним значењем.

Двосложне именице

а) речи са акцентованом пенултимом у Нсинг. (дугосилазни акценат):

- *ва̀рош* Ш, *ми́сао* Па;

- *око ва̀рòши* Кн, *преко ва̀рòши* Ка;

- *по ва̀рòши* Ка;

б) именице са кратким акцентом:

- *бòлес* Ка, *бòлест* Бу, *жа̀лос* ВЛ Ђ, *зе́лен* Па, *зр̀елос* Во, *ј̀есен* Ве Кр, *кòрист* Во, *к̀рљушт* Би, *лу̀дост* З, *пцов̀ао ми ма̀тер* Бо, *ми́лост* Ве, *н̀есвес* Па, *òблас* Кр, *па̀мет*

Би, п̀акост Во, п̀апрат Ка, п̀ерут Ве, пр̀опас Кн, *пр̀ошло* З, р̀адост Бо, св̀етлост Би, сл̀абост Ш, ст̀арост Кр, ч̀ељад Па;

- *ради б̀олести* Та, *пр̀ошле ј̀есени* Ка, оном̀ад *с ј̀есени* Кн, *й*маш *к̀ористи* Па, *н̀ема м̀илости* Л, *н̀ема п̀амети* Тр, *дв̀ан̀ајс ч̀ељади* Ве;

- *у м̀ла̀дости* Бу, *о пр̀ошлости* ВП;

в) дугоузлазни акценат:

- *љ̀убав* Кр, *на̀паст* Л, *на̀рав* Па, *пр̀ичест* Кн, *в̀ерност* О, *д̀ужност* Та, *лѐњост* Бу;

- *моја гл̀упос* ВП, *д̀ужнос* Л, *љ̀убав* Па, *за љ̀убав* Ве;

- *сас гл̀уп̀ости* З, *без кра̀бр̀ости* Во.

Вишесложне именице

а) именице са кратким акценатом:

- *бл̀аговес* Па, *з̀аповес* Кн, *унутр̀ашњос* ВЛ;

б) именице са дугоузлазним акценатом:

- *мог̀ућнос* Д, *мог̀утњос* Кн, *н̀ема оп̀аснос* Та, *й*ма *уд̀обнос* Би.

О ЗНАЧЕЊУ И ОБЛИЦИМА ИМЕНИЦА ЧЕТВРТЕ ВРСТЕ

1. Именице женског рода понашају се као именице мушког рода. Старе именице на консонант јављају се са мушким конгруентним индикатором и прилазе првој деklinацији: завла̄д̄ао *гла̄д*, та̄ј *кр̄в*. Исто је стање у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић, 1990: 87).
2. Именица *но̄ћ* јавља се у функцији прилога са очуваним старим наставком *-јо*.
3. Генитив множине именица четврте врсте има наставке *-и*, *-ију*. из *груд̄и*, од *кост̄ију*.
4. Наставак за Д-И-Лпл. гласи *-има*: *оч̄ӣма*, у *груд̄ӣма*.
5. Веома се ретко срећу колективи на *-ад*: *чѐљад*, *ћѐбад*. Знатно је распрострањено *ћеб̄ӣћи* (79: 14).
6. Именица *к̄ћ̄и* деklinира се по *a*-промени.
7. Именица *м̄ати* проширује основу наставцима старе промене: *м̄атер*, *м̄атери*.
8. Именице са завршетком на *-ка* мењају се као именице *a*-деklinације: *в̄ашка*, *к̄д̄ска*, *цѐвка*.
9. Именица *ча̄ћ* има оба рода: истрѐси т̄у *ча̄ћ* и са та̄ј *ча̄ћ*.
10. Неке именице мењају род: (та̄ј) *вл̄ат*, *звѐр*, *пл̄авеж*.
11. Само у мушком роду јављају се именице: *на̄рав* и *ћ̄уд*.
12. Именица *груд̄и* је *pluralia tantum* женског рода.

ЗАМЕНИЦЕ

1) У оквиру овог поглавља анализираћемо именичке заменице, а придевске ћемо обрадити са придевима и трородним бројевима.

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

2) У оквиру ове групе самосталних заменица најпре ћемо размотрити личне, а потом остале именичке заменице (*ко, кој, куј и што, шта*) и оне које су сложене с њима (*неко, неки, нико-ники, нешто, ништа*).

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

3) У овој групи именичких заменица потребно је утврдити степен синкретизма јединских падежа, инвентар и тип наставака, постојање дужих и краћих наглашених облика, као и инвентар и дистрибуцију енклитика.

Личне заменице првог и другог лица једине и лична заменица за сва лица

4) Код ових заменица изједначавају се Г-Д-А-Л. Доминира заменица у краћем облику *мен*.

Грађа је изложена по редоследу падежа и фреквенцији појединих облика:

Генитив:

а) код *мѐн* Би, пред *мѐн* МЛ, од *мѐн* Па, доләзио код *мѐн* Л, код *мѐн* живѐли Бо, код *мѐн* бїле Па, бежәли од *мѐн* Ве, мләђи од *мѐн* Во, ћутї од *мѐн* ВЛ, бїо је уз *мѐн* Д; уз *тѐб* Ка, не мѐж од *тѐб* Д;

б) код *мѐне* МЛ, нѐма без *мѐне* Ка, нѐма *мѐне* вїше Би, дѐђи код *мѐне* Кн, од *мѐне* Л, до *мѐне* Би, уз *мѐне* Ка, мләђи је од *мѐне* Би, старїји од *мѐне* Тр, без *тѐбе* Л, до *тѐбе* Кн, йзмеђу *мѐне* и *тѐбе* Бо; од *тебѐна* Кн.

Датив:

а) тї *мѐн* одабѐри Ве, *мѐн* дѐбри сви Бї, *мѐн* дѐбро ВЛ, *мѐн* не мѐж да прѐђеш ВЛ, бїла *мѐн* свадба ВП, кәже *мѐн* Л, *мѐн* то кәже Па, рѐкли *мѐн* МЛ, немѐ *мѐн* да се

жãлиш Д, мѐн мѐји дãдоше мирãз Кн, мѐн је чѐвек дѐбар Ка, мѐн доносйли пѐклоне Па;

-тѐб зйма МЛ, тѐб нарѐдйли Ка, тѐб не мрзйм ВЛ, тѐб давãли и кãпом и шãком Би;

б) дãј то мѐне Би, мѐне бѐлесни родйтељи Би, свй ће да кãжу мѐне Л, према мѐне Ка, да мѐне остãне Во, не мѐш мѐне да приђеш Бо, мѐне жãо Бу, мѐне баш мйло Л, дãј мѐне лѐчке Кн, немѐ мѐне да говѐриш Кр, мѐне је тѐ поклонйо З, мѐне су зãвйдели О, ка што је мѐне Па, да мѐне кãжу ВП, нек мѐне пријãве Бо, мѐне кyћу ѓтели Ш, мѐне нйје дѐбро Та, мѐне плãта вѐлика Би, до струка мѐне дѐшла Тр, ѓн мѐне рѐђак Д, прyжи рyку мѐне Би, мѐне срце дѐбро ВП, тй си мѐне ко брãт Кн, нѐма мѐне да бyде дѐбро З, мѐне је запãло Л, мѐне се свãпта не говѐри Ка, дãдоше мѐне д-йдем Бу, долãзи мѐне дѐпеша Ка, кãжу мѐне свѐ О, нарѐдйли мѐне МЛ, ће дã мѐне Кр, извãдише мѐне уверѐње Во, мѐне лãко да ћyтйм Ве, и нѐму је кã и мѐне Па, јã ћу мѐне да урадим Па, јѓј мѐне лyдом Л, тѐшко мѐне с тѐбом Ш, нешто мѐне нйје дѐбро Кн, мѐне ће дѐђе пѐла сѐла Л, мѐне су кãзали да лажѐв Ве;

Ове особине заменица карактеристичне су у косовско-ресавском дијалекту (Ивић 2001: 137).

-што сам тѐбе говорйла Д, тѐбе смо нyдили кyћу МЛ, тѐбе ћу дãм Ш, тѐбе говѐрим Би, тѐбе ћу испрйчам Би, тѐбе нйшта не дãм Тр, према тѐбе ћу се одрѐдим Па, мй ће тѐбе да плãтимо Во, нѐма тѐбе мѐста Бо, тѐ смо тѐбе дѐнели Ка, тѐбе смо поклонйли Ѓ, много тѐбе трѐба Бо, дал се тѐбе свйђа З, благо мѐне, тѐшко тѐбе Д, прãтили смо (послали) тѐбе МЛ, тѐбе нйшта не трѐба ВП, тѐбе све лãко Тр, тѐбе је мѐсто у ѓштину Ве, тѐбе ће дѐђу МЛ.

Облици мене, тебе указују на косовско-ресавски дијалекат (Ивић 2001: 137).

Личне заменице у севернотимочком дијалекту имају промену у дативу: мене, мен, ми; тебе, теб, ти (Станојевић, 1911: 405).

Акузатив:

а) ѓна мѐн срѐдйла Д, мѐн нйко не зовѐ Кã, мѐн је замѐнйо с нѐким ВП, мѐн волѐла Л, мѐн врѐђãла Би, мѐн да преобрãтиш Па, мѐн тѐрали да рãдим Ка, мѐн

оговара̀ле двѐ Л, изнѐсу пред мѐн Па, тѐб имажу вѐликог Л, тѐб су звѐли Па, тѐб су трајили О, тѐб не виђам Ћ, тѐб сам ўзо ћерку Ћ;

б) дѐшли по мѐн да ме вѐде Во, мѐне си мрзѐо Ка, мѐне испрѐтили Кн, мѐне су шкѐловали Л, за мѐне Ка, за мѐне йма свѐ Бй, ђна чѐка на мѐне Бо, изйшла пред мѐне Па, ймам ја тѐбе Кн;

не жа̀лим сѐбе Би, прво сѐбе ће упро̀асти, па пѐсем њу МЛ.

Инструментал:

а) сас мѐне Ве, с тѐбе МЛ, пред сѐбе Л;

б) за мѐном Би, сѐ мном Кн, пѐшо сѐ мном О;

сас мѐном Кн, за мѐном се окрѐтали МЛ.

Инструментал заменице мѐне веѐином гласи мѐном.

над мѐном Би, не прйча с мѐном Ш, бйо с мѐном Бо, шта рѐди с мѐном Ћ, пред мѐном не прѐза МЛ, пред мѐном стојй З, ђћеш с мѐном Па, с мѐном д - остѐри Ка, д - йдеш с мѐном Во, ајде с мѐном Л, ајд за мѐном Бо, немѐ с мѐном да се йграш МЛ, немѐ с мѐном да се зафркаваш Па, и ја с то̀бом и тй с мѐном Ш, шта ћеш с мѐном О, бйо с мѐном Би, прйчаѐ је с мѐном Бо, ајде с мѐном Бо, д-умѐсиш с мѐном погѐчу ВЛ, с мѐном отйшли Па, с мѐном све йде дѐбро Кр, с мѐном д-йдеш Тр, нѐћеш с мѐном да јѐш Бо;

ја се дйго, ђн за мѐном Кр, нйје тѐла да пѐђе за мѐном Па;

кад бй за мѐном Ка.

Заменица првог лица *моном* настала је аналогйјом према *тобом, собом*.
Позната је у косовско-ресавским говорима.

Локатив:

а) на мѐн се вйди МЛ, по мѐн се познајѐ Ка, йгра нѐшто у мѐне Ћ, нѐма крѐв у мѐне Д, на мѐне све стојй Кр, на мѐне ће се вѐжба Во;

б) *ко по тѣбе чува стадо* Би;

в) *само по себѣ се вѣди* Д.

У облику Г-А, као и Д-Л сингулара наставак личних заменица је -е:

кажем сам себѣ Би (овакво стање бележи Ивић 2001: 137).

Заменица за сва лица има облик се:

- *чѣшљам се* Па, *сомѣвам се* О, *обукѣјем се* Бу, *свукѣју се* Ђ.

Личне заменице 1. и 2. л. јд. карактерише постојање дужих и краћих облика, екавска замена јата у ДЛјд., па тиме и синкретизам ова два падежа са ГА јд.

У околним говорима је следеће стање: у говору Доње Мутнице употребљавају се и дужи и краћи облици, а у Ијд. поред уобичајеног *с моном*, има и примера књижевног облика (Ракић-Милојковић 1990: 92-93), у левачком говору чешћи су дужи облици *мене*, а Ијд. има облик *с моном* (Симић 1972: 344-345), у говору Крагујевачке Лепенице *мене*, у косовско-ресавској зони *с моном* и *са мно* (Вукићевић 1995: 163), исто је и у Ресави (Пецо-Милановић 1968: 332-333), у говору ђердапске зоне има облика на *-и: мени*, али и облика на *-е* (Пецо 1972: 207).

Према томе, с обзиром на дуже и краће облике заменица, говор Млаве близак је говорима Доње Мутнице и Левча, а у погледу икавизама слаже се са стањем у Крагујевачкој Лепеници, Ресави и ђердапској зони.

Енклитички облици личних заменица

5) Енклитички облици личних заменица првог и другог лица једнине *ми*, *ти*, *ме*, *те*:

а) обично се употребљавају као у стандарду: бѣо *ми* брѣт МЛ, бѣла *ми* унѣка МЛ, овѣ *ми* ѣтац Ка, бѣга *ми* МЛ; мајку *ти* душманску Л, врѣће *ти* чѣло Д, стојѣ *ти* ко пѣлету сѣса Д, ѣде *ти* лѣпо у вѣрош Во;

б) немѣ да *ме* пѣташ ВП, да *ме* мѣка од њѣ.

У облицима Гсинг. и Асинг. заменице првог и другог лица гласе *ме* и *те*:

- ако *ме* нѐма ВЛ, евѐ *ме* Бу, свѝ *ме* пазе Л, ако *ме* врну Д, *нѐће* *ме* преваре Л, са-
ће *ме* руже свѝ ВЛ;

- *ка̀мо те?* Во, *де те* вѐде? МЛ, *шта те* гѐне Па, *та̀м те* траже ВЛ.

Рекција појединих глагола дозвољава употребу енклитика:

било *ме* жа̀о Д, жа̀о *ме* Би, да *те* мѝло МЛ, нѐћу да *те* ла̀жем ВП.

Акузативне форме употребљавају се уместо дативских:

да ли *ме* вѐрујете О, да л *ме* вѐрујеш Л, ако *ме* не вѐрујеш Ка.

На замену енклитика битно су утицале и конструкције са двојаком рекцијом типа
жао ми и *жао ме*.

Професори Асим Пецо и Бранко Милановић констатују одсуство енклитике у
Гсинг *ме*. Међутим, судећи по стању у Левчу, глагол *сећати се* није критеријум за
то, јер се он употребљава искључиво уз пуне заменичке облике: *сећа се* неџа
(Симић 1972 : 346).

6) Личне заменице првог и другог лица множине

У Дпл. наглашени облици могу имати дуже и краће облике:

а) држѹ *на̀ма* преда̀вање З, прода̀вали *на̀ма* Би, лепо *на̀ма* Л, *на̀ма* ф̀али све Ка,
да̀дѹ *на̀ма* О;

б) па *нам* д̀нели кртѝну Па, тад *нам* је бѝло д̀бро О, ја̀ *вам* да̀м кад ѝмам Па.

7) У Дпл. знатно су чешће енклитике *ни*, *ви* од *нам*, *вам* (32:18):

а) колѝко *ни* трѐба Бо, свѐти *ни* водѝцу Кр, кад *ни* к̀пе оп̀анце Л, не трѐба *ни*
б̀лесно к̀че О, како *ни* б̀г да̀о Па, ѝна *ни* на̀јб̀ље сл̀жи Па, кра̀ва *ни* бѝла
к̀плена Би, дѝћу па *ни* покра̀дѹ пар̀дајз Бо, ѝн ће да *ви* прѝча Бо, ја̀ ћу да *ви*
б̀дем прода̀вац Д, како *ви* се свиџа ова̀ к̀ћа Ка;

б) да *нам* да̀јѹ п̀ре ВП, ѝпштина *нам* узѝма п̀ре Ка, с̀тра ће *нам* пош̀љу Во, а̀де
да *вам* покл̀ним О, нѝсам *вам* да̀о Па.

8) У Апл. су наглашене форме као и у стандарду: а *нас* пѣт девојака у кѹћу Кр, ђтац *нас* бѣје Би, *вас* тѣ чѣка Бу, кѹпите за *вас* Ка.

У Апл. јављају се следећи енклитички облици *нас-вас, не-ве* и *ни-ви*.

а) ђће да *нас* вѣди, послѹжѣли *нас*, нѣ *нас* тѹкла Ве;

б) вѣше *не* кѣшта тѣ ташна МЛ, да л ће да *не* опрѣсти Кн, да *не* нарѣне Би, закѣжи *не* Во, желѣ да *не* растѣве Бо, извѣде *не* из зѣтвѣра Ка, тѣли да *не* унѣште О, да *не* пѣбију Па, ако *ве* интерѣсује.

У Ипл. срећу се само облици на -*ма*: за *нама* Д, ѣде за *нама* Бо, сас *нама* Па.

Заменица за прво лице множине *нас* у Г - А гласи *не*, а у Д уместо *нама*, *нам* каже се *ни*.

Апл:

- изненѣде *не* Па, па *не* урѣди Би, оглѣбе *не* Л, бѣју *не* Бо, одвѣду *не* одѣтле О, напѣдну *не* Ш, зарѣбе *не* Кн, свѹкѹ *не* до гѣле кѣже МЛ, потѣрау *не* Бу, истѣрау *не* нѣпољ З, опет *не* појѹре Кр, не прѣмѣју *не* Ѓ, причѣкау *не* ВП, не вѣде *не* Л, ђће да *не* покѣљу Би, да *не* побѣју Д, да *не* дѣрѣју, да *не* врате Д, Бѹгари *не* пѣсем нѣђѣше Па, Рѹси *не* само крѣли Кр, ђће да *не* стрѣља Бу, ђће да *не* превѣре ВЛ, ђће да *не* увѣте Ш, отѣрали *не* да рѣдимо МЛ, одвѣо *не* да слѹжимо Ѓ, испрѣтио *не* до капѣје Во, пресрѣћу *не*, тѹжѣли *не* нѣни Кн, да *не* кѣже З, да *не* оцинкѣри Ве, да *не* јѹри Д, да *не* прогѣња Тр, разбѣли *не* батѣрију Би, пѣтѣо *не* кѣко смо Кр, рачуњѣ да *не* кѹпи Бу, да *не* запѣсле Па, да *не* пожѣне О, да *не* ослобѣди Во, да *не* завѣжу ВЛ, да *не* саслѹшају Ка, да *не* пѹсте Ѓ, нѣће а *не* пѹсте ВП, ка - ће *не* пѹсте Тр, тѣли *не* вѣзе Па, позвѣли *не* Л, ће *не* стрѣљају, мѣсим се Бу, ђће *не* вѣде МЛ, пѣзе *не* дѣбро Л, ђће *не* девѣјке Ѓ, кад ће *не* обѣћу МЛ.

Дпл:

- продајѹ *ни* стѣро Кн, казѹју *ни* прѣшлос Кр, читѣју *ни* ѹвече Ѓ, дѣјѹ *ни* да - с обѹчѣмо Ѓ, дѣјѹ *ни* да пѣјемо кѣфу Бо, дѣјѹ *ни* да јѣмо Би, предавѣла *ни* срѣпски Тр, крштѣње *ни* бѣло вѣлико Ш, све *ни* жѣље испѹнили Па, давѣли *ни* орѹже Кн, закратѣо *ни* пѣмоћ Тр, нѣје *ни* дѣо да проговѣримо Во, кѣзѣо *ни* свѣ Ве, поскѣдѣше

ни унџорму ВЛ, поскидџаше *ни* одџло Кн, бџба *ни* бџла бџлесна Л, мџјка *ни* уџмрела Бу, свиџа *ни* побџгла у тџђе Ве, џвце *ни* прџдали Бо, да *ни* се дџ дџзвола Та, уџзо *ни* пџре и побџго Кр, тџле *ни* пџчело да сџса О, свиџа *ни* зџклана стојџ ВП, пџдрум *ни* пџн с Нџмцџма Д, кџћа *ни* пџна с чџтницима Бу, опкољџше *ни* Петрџвац Па, куку, пџсе *ни* уџзну Тр, одџзну *ни* плџц Бу, да *ни* кџжу да *ни* џтац у рџство Л, лџпо *ни* Бо, дџбро *ни* сџд Кр, читџју *ни* тџфтер О, немџштџна *ни* вџлика бџла Па, долџзе *ни* свџтови Кр, пџвају *ни* пџтлџви Л, нџсу *ни* рџкли Во, долџзе *ни* гџсти Кн, трајџили *ни* пџре Тр.

Гпл:

– нџје *ве* бџло Ѓ, ако *ве* не бџде Бо.

Апл:

–шта *ве* се тџче? Во, мџлим *ве* З, џе *ве* затвџре Кн, да *ве* подџлимо Ка, да *ве* нџђу џе МЛ, не мџгу да *ве* нџђем О, да *ве* јџвимо Бо, јџ би *ве* замољџо Бу, да *ве* упознџм Д, шта *ве* натџрало Па, џђу *ве* помџгнем Би, да *ве* вџдим Д, да *ве* прџтим Л, де *ве* трајџе Во, шта *ве* секирџ Бо, џн *ве* пџзи Би, овдџ *ве* цџне Ш.

Дпл:

–да *ви* се не упрџла Ве, лџка *ви* нџћ Та, шта џу *ви* јџ Д, да *ви* помџгнем Во, да *ви* покџжем Л, треба *ви* пџмоћ Ка, дџшо *ви* у гџсте Кр, долџзио *ви* у кџћу Бу, бџо *ви* зџт јџдно вџреме Д, не дџдџ *ви* пџре Бо, бџга *ви* вџшег З, да *ви* бџде тџпло ВП, да *ви* не бџде зџма Па, н - умџм да *ви* кџжем Кн, срџћно *ви* бџло О, н - умџм да *ви* сџвџтујем Бо, да *ви* прџтим мџсо Л, де *ви* треба пџмоћ Ка, нџће *ви* тџј кџже Ѓ, тџ џе *ви* све пропџдне Тр, пџсле *ви* дџђе пџмет тек Бо.

Краћи облици личних заменица за 1. и 2. л. мн. слично се употребљавају у говору Ресаве, где се поред *ни*, *ви*; *не*, *ве* среће и енклитика *вам* (Пецо-Милановић 1968: 333-334).

У говорима џердапске зоне (Пецо 1972: 207), Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 92-93), Левча (Симић 1972: 346-348), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 165-166), Трстеника (Јовић 1968: 121) заступљене су све четири енклитике *ни*, *ви* и *не*, *ве*.

Дакле, систем енклитика 1. и 2. л. мн. у свим говорима је углавном стабилан К-Р са спорадичним јављањем стандардних форми, и то само у Батовцу и суседној Ресави.

Личне заменице трећег лица

9) Облик заменице трећег лица сингулара у Д - Л гласи двојако:

њњј Ђ;

њњзи Ве, њњзи позљило Л, дњшо њњзи Бу, њњзи се вњди Во, њњзи говњри МЛ, њњзи прњ-душу Кр, њњзи вњлика дњца ВП, њњзи већ нњћ Л;

рњко је њњзи Бо;

њњзи све угађају МЛ, њњзи дугачко време Л, њњзи дњшле пњре Д, нњси њњзи Та, њњзи млњго заведе МЛ, њњзи све родњло Па, њњзи потрошњли пњнзњју Тр, њњзи скрњјено Ка;

њн је њњзе гњзда Д, да л бњју и њњзе ка мњн Тр, њњзе прњд главу Ђ, њњзе пред смњт О, њњзе лњгло Кр, њњзе рњко Л, о њњзе се чњло Ђ;

на њњзи Л, њњзи не дњва ВЛ, њњзи дњли мирњз Д, њњзи сви тњ О, њњзи исплњли дрњги ВЛ.

Ову типичну косовско-ресавску одлику бележи професор Ивић (2001: 137) у Дијалектологији српскохрватског језика.

Са значењем генитива заменица трећег лица има облик: *код њњ Ш, код њњзи Та, без њњзе Во, код њњзе Тр, повњз њњзе О.*

Енклитички облик заменице *она* у Г-Асг. гласи *је* или само *е*, а у Дсг. гласи *ју*:

Гсг.:

њво ти је долњзи Л, еве је Кр;

Асг.:

да је умйјем Ка, нек је баџи Л, ел је гађао Бо, баџио је Бу, саде да е накалѣмиш ВЛ, трѣба је напѣуеш З, изјурйли је МЛ, бйио је Д, йди је нађи Ш, ја би е убйио Ве, па е укѣао Тр, немб е дйрате Бо, не мож да е опѣреш Во, смѣкни је Ђ, да е врѣтим Кн, стѣвимо е одоздб Ка, остѣвио је мѣмак Па, пѣстио је О, јурйио је Тр, дѣвйио је ВЛ, нѣће да е да Би, он је пйтао ВП, ка - цам је волѣо Па, па е шѣље гѣр Ве, ђдма е одведѣше Кр, нѣће да је жѣни З, нѣће је вѣди Во, прѣстри је Бо, мањ да ми је поклѣниш Ве, *не би је* ўзо ВЛ, најурйли је Ш, ја е не виђам Л, тй је пйташ Тр, сам је волѣо Ве, чѣвек је украдѣ Бу, по стомѣку е гѣзио ВП, скапнйк Л, да е вѣдим Кр, да е одвѣжем Во, нѣће да е прѣба Кн, нйсу тѣли да е прѣбѣју Ш, да е пѣшти Л, истерѣју е ис - кѣће Та, нѣма е ѓвде Ка, *нѣће е* пйје Ђ, тѣ е ВЛ, тргни е Кн, додѣј е Л, не вйде е МЛ, извѣдио е *што е* на астѣл Тр;

Дсинг:

ја ју намѣжем рѣну Па, ће ју прѣсне у ђко Кр, кѣске ју се растѣриле МЛ, вйде ју се рѣбра Во, дѣца ју помрѣла Бу, да ју спрѣмиш рѣчак ВП, ђднела ју свѣћу Во, загрне ју пѣпо Л, тражйли ју младожѣњу Кр, кѣпйли ју вѣну Па, ўзели ју жйто Бо, ўзели ју пѣре З, лѣпа ју аљйна Ка, кѣпйли ју родйтељи Бо, час ју пѣдне на пѣмет Кр, он ће ју бѣде гѣзда Па, дѣда ју лудѣк Ш, ђтац ју пијандѣра МЛ, ђн ју се млѣго свйђа Во, мајка ју не да ВЛ, кѣпйио ју плѣц Бу, прѣдао ју кѣла З, енѣ ју чѣвек Л, свѣкар ју тѣ Бо, *стомѣк* ју вѣлики Ка, како ју мѣж отйшо МЛ, кад ју се разлйио жѣч Кн, испѣло ју свѣ Ве, пѣла ју сикйра у мѣд Во, *чѣвек* ју домѣћин Д, дѣдо ју лѣба О, умрѣла ју мајка Па, ўмро ју ђтац Тр, мађија ју матретирала Во, ђна ју ђпрала вѣш ВП, дѣдо ју свѣ Ве, прѣдала ју јѣтрѣва кѣћу Л, тамо ју довѣли прѣсце Та, па ју срѣшили штѣлу з - инѣт Ка, нй ју тѣшко Ђ, шта ју рѣкли, шта ју пйсѣли З, Црвѣни крѣс ју помѣгао МЛ, ја сам ју рѣко Бу, ако ју сѣвте Во, нека е ВП, ја сам ју бйио мѣмак Па, само ју затрѣпѣале ђчи Тр, пѣна ју пѣшла Ка, рѣко ју бѣг О, како ју йме Во, кѣже ју чѣвек Ве, ал мѣж ју врѣдно Д, рѣко ју кѣмшйја Ве, прйшо ју блйзу Д, прйчѣ ју ђтац МЛ, нѣшо сам ју вунйцу Ш, пѣо ју мрѣк ВЛ, плѣли ју нѣзѣвице МЛ;

Енклитички облик заменице 3. л. ж. рода бележи професор Ивић (2001: 137) као одлику косовско-ресавског дијалекта.

Сличну ситуацију налазимо и у говору Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 165), Ресаве *њој(зи), јој, ју* (Пецо-Милановић 1968: 335), Трстеника ју

(1968: 121). У говору Левча је велики број наглашених форми *њој, њојзи, њози, њојзе, њејзи*, а само једна ненаглашена *ју* (Симић 1972: 345 и 348-349). У црноречко-неготинском говору аутор даје примере само за анклитику *ју* (Симић 1980: 117).

У говору Доње Мутнице срећу се ове форме *њо(јзе); ју* (Ракић-Милојковић 1990: 92). У говору Батовца (Бошњаковић 2009: 43) нема толиког шаренила облика као у осталим косовско-ресавским говорима.

Продор дативских форми у значењско поље предлошког генитива забележен је у говору Млаве, Ресаве (Пецо-Милановић 1968: 335), Левча (Симић 1980: 346), Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 92), али не и у Батовцу.

10) У ГАсг., ДЛсг. и И(Л)сг. личних заменица трећег лица мушког и средњег рода срећу се облици без елизије и с њом:

ГАсг.:

а) од *њѐга* МЛ, нѐма бѐљег од *њѐга* Ка, поред *њѐга* О; траже *њѐга* да свѐра Тр, препѐсао на *њѐга* Кр, *њѐга* Бо, позовѐ *њѐга* Л;

б) јаѓчи од *њѐг* Та, на *њѐг* да се углѐда Па, свѐ знаѓли за *њѐг* О;

ДЛсг.:

а) *њѐму* одзвонѓло одавно МЛ, ја сам *њѐму* однѐговала сѓнове П, *њѐмунѐма* више од седамнајс година Ћ, *њѐмудѓшо* пѓрез Кн, *њѐмудовѐли* девојку у кѓћу;

б) кажем ја *њѐм* МЛ, кѓј ће *њѐм* ѓнтрак Па;

И(Л)сг.:

а) с *њѓме* се вѓдѓла Бо, за *њѓме* Д;

б) с *њѓм* Ве Бу Д З Ка Л О Па Та Тр Ћ; са *њѓм* Во, МЛ, Ка Л Ш.

11) У Д(Л)сг. женског рода има наглашених и ненаглашених облика идентичних са стањем у стандарду:

а) *њѓј* није дѓбро Д, ја причам *њѓј* Ка, ја *њѓј* кажем Па, даћу ја *њѓј* О;

б) тётка *joj* долàзила З, мајка *joj* шйла О, мўж *joj* дòктор Та, брàт *joj* не дà Па, свè *joj* поклонйла Л.

Енклитика *ju* карактеристична је за говоре К-Р дијалекта (Реметић 1985:294). У централној Шумадији она је изузетно ретка (Реметић 1985:292). У нашем говору има енклитике *ju*. Следе потврде:

ако *ju* трèба З, нèма кўј да *ju* дà Д, да *ju* òчи испàдну Кн, дàдоше *ju* бèбу и тўтањ Та, тò *ju* још гòре, сад *ju* дòшло из дўпета ў главу Кр, òтац *ju* се зовè Мйлан Кн.

12) У Асг. енклитички облик личне заменице трећег лица женског рода углавном је *je*:

а) нèка *je* ко тèб Кр, остàвио *je* мўжТа, ја *je* глèдам Па, пèње *je* у кòла Д, ја *je* слўшам Ка, чèтници *je* убйли од бàтина МЛ, ја *je* сàњам чèсто Л.

13) У Г-Апл. наглашен је облик *њи*, а енклитика гласи *ји*, *и*:

а) за *њи* двојйцу Тр, код *њи* Па, пèт *њи* остàли нàпољ О, òсам *њи* Л, ја *њи* вòлим Д, *њи* тò не занйма Ка, пред *њи* Л;

б) бèше *ји* млòго Ћ;

кад *и* одвèли МЛ, дè да *и* нòсим Ка, тўжим *и* ја О, ја ћу да *и* прокунèм МЛ, кад сам *и* довàтила Д, срàм *и* бйло Па, бйло *и* мнòго МЛ, ако *и* бўде, бйће Бо.

Апл:

нàђем *ји* на гомйлу О, све сам *ји* победйо Ка, пйтам *ји* Л, бройм *ји* З, кад *ји* носйо Па, баш *ји* брйга Тр, док сам *ји* прйчàо Би, знàм *ји* дòбро ВЛ, кад *ји* поткàчимо Д, кад *ји* сатèра у ћòшак Ш, разведèм *ји* Би, поведèм *ји* кўћи Би, кад *ји* вйдиш Па, мèn *ји* жàо О, сад *ји* нема З;

повèли *и* Кр, разоружàли *и* Л, причўвàли *и* З, одвèли *и* на глèдање Бу.

Дпл:

једнџм *ји* бџло фр̄ај Ка, ја сам *ји* д̄ао да ј̄ѣду Д, д̄ам *ји* спл̄ачину Л, дам *ји* л̄ѣба Бо, п̄ис̄ао *ји* ч̄ѣсто З;

те *и* д̄ав̄али п̄аре Па, да *и* т̄амо продај̄у Тр, не д̄адоше *и* да се скр̄асе Ш, њна *и* је п̄ѣфица Кр, ов̄а *и* је м̄аћија Ђ.

Облик *ги* није специфичан за овај крај. Забележен је само код једног говорника родом из Пирота. Међу важне црте косовско-ресавског дијалекта, које га разликују од шумадијско-војвођанског, убраја се изједначеност енклитичких облика Д и А трећег лица заменице ж. рода у форми *ју*.

Професор А.Белић констатује да је то утицај јужноморавског говора на косовско-ресавски (Белић 1910: 179).

14) У Д-Лпл. наглашен облик гласи *њима*, а енклитике у Д су: *им, и*.

Енклитика *и* позната је многим К-Р говорима (Душан Јовић 1968:122, Софија Ракић 1990:92), као и Батовцу (Бошњаковић 2009: 44). Следи наша грађа:

а) да д̄аш *њима* Д, ја *њима* д̄ај̄ѣм МЛ, пр̄ичамо м̄и *њима* О; нек жив̄и м̄ѣђу *њима* Би;

б) кој̄и *им* ђ̄аво Тр, пом̄џгнем *им* Бу, д̄ѣте *им* пром̄у̀кло Д, ј̄ѣб̄ѣм *им* св̄ѣ р̄ѣдом Кр, ја ћу *им* предл̄џим Во, ја ћу *им* пок̄ажем Би, пр̄а̀тила сам *им* јаја Тр;

в) пр̄а̀вила *и* пог̄ачу МЛ, ѡтац да *и* под̄ѣли за жив̄ѡта Л, ја сам *и* к̄аз̄ала св̄ѣ Та.

За 3. л. мн. исти енклитички облик (*ји*) у ДАмн. налазимо и у говорима Левча (Симић 1972: 349-350) и Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 92-93).

У Амн. у другим говорима имамо следеће облике: у Ресави (*ји*) (Пецо-Милановић 1968: 335), у Крагујевачкој Лепеници *и(х)* (Вукићевић 1995: 166).

На примеру употребе заменичких енклитика у множини видимо да се северни говори К-Р дијалекта разликују у њиховом инвентару и дистрибуцији.

ОСТАЛЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Заменице *кој, куј*

15) Упитно-односна заменица за лица *ко* јавља се у неколико варијанти:

а) кàко *кò* вòли МЛ, йма *кò* и да га жàли Па, слàбо је *кò* дòшо Л, рétко *кò* се шкòлово Кр, нèма *кò* да ме обийе Д;

б) знà се *кò* мòже Д, йма *кò* нèће Л, *кò* нèма, сирòма Кн, *кò* йма, богатàш Кн, *кò* ми кàже Би, *кò* йма Ка.

Облик са *-ј* јавља се са дугосилазним акцентом:

а) кàко *кòј* стојй Во, кàко *кòј* говòри Д, кàко *кòј* Д, *кòј* ðће и шта ðће Кр, *кòј* суди МЛ, *кòј* знà Би, *кòј* дòђе у àвлийу Ка, *кòј* те пйта Д, *кòј* ти тò дàо Па.

У облику *куј* корен се могао променити фонетским путем према *-ј* (Симић 1972:147). У ресавском говору (Пецо-Милановић 1968:252) постоји цела скала *оу, уо* замене вокала *о* самогласником *у* у упитној заменици *који*.

Следи грађа:

а) ја нè знам *куј* напàда Би, *куј* шта мйсли Ка, *куј* ðн, чй ðн Д, *куј* тèо да рàди Кн, кàко *куј* йма Д, *куј* рàди, *куј* не рàди Би, *куј* ми суди Кр, *куј* кòси Па, *куј* нòси барјàци Та, *куј* запèва Та, *куј* ће прè да дòђе Тр, нйје имàо *куј* Па, сад нèма *куј* да рàди О, *куј* ће да жèни Л, *куј* нèће да слуша Кн, *куј* ће да нарàни стòку З;

б) шта *куј* йма Па, *куј* йма за прòдају Л, *куј* йде на њйву Д, *куј* ће свйње да рàни Л, *куј* имàо дèцу Тр. (Карта бр. 13)

У околним говорима стање је следеће:

Говор Левча (Р. Симић 1972:147) карактеришу заменице *кò, кò, кòј, куј*. У Трстенику (Јовић 1968:123 и 127) именичка заменица гласи *кò* и *кò*, а релативна *кòј, којй* и *куј*. У ресавском говору (Пецо-Милановић 1968:252 и 335-336) забележени су следећи облици: *кàко кòуј, кòуј, куј*. У Батовцу (2009: 45) срећу се облици *куј* и *кòј*.

16) У косим падежима јављају се дужи и краћи облици.

Заменица *кој, куј* у Г и А има форме са финалним *-а*:

а) од *кòга* Д, за *кòга* ме смàтраш Кр, код *кòга* да тражим О;

б) *кòга* си пїтàла Бо, *кòга* ймам да ймам Д, *с кòга* се увàтила МЛ, *кòга* увàтиш Л, *кòга* мр̄зїш Па, йма *кòга* да вòли Тр, *кўј* е *кòга* победїо Би, *кòга* си пїтàо да је ўзнеш Па.

У Дсг. чешћи је облик *ком*:

а) нѐмаш *кòме* да причаш Во, *кòме* пàдне на пàмет Па, *кòме* нїје до пàра Тр;

б) *кòм* да кàжем МЛ, *кòм* да се повѐриш Би, *кòм* да позàјмиш Л, *кòм* пїсано Л, *кòм* је рѐшено Л, *кòм* како припàдне на сўд Ве, *кòм* да дàм пàре Тр.

У говору Млаве забележен је већи број дублетних форми именичких заменица. Тако упитна именичка заменица за бића има три облика (куј/кој/ко), при чему је први најчешћи.

Заменице сложене са *ко*

17) У нашем говору не разликују се строго ни по форми ни по облику номинатив заменице *ко* и Нсг. м.рода заменице *који*:

од(т) *кòга* си тò ўзео Ш, *кòг* йма тў О, злò без(с) *кòг* не мòжеш Би, *кот* *кòга* ће ВЛ;

кòга вòлиш Ка, код *кòга* йдеш Л, *кòга* не раствòриш Би, *кòга* пријатеља ймаш Бо, *за кòга* се мї борїмо Д, нит сам краò нит сам *кòг* убїо ВЛ, *на кòга* мѐтем овò О, *на кòга* цакòве Па, ел йма он *кòга* Тр, *кòга* нѐма мòже се ВЛ, *са кòга* се глѐдаш Кн, *кòга* слўжиш МЛ;

нѐмаш *кòм* да вѐрујеш Бо, *кòм* је бòг рòд ВП, ел је *кòм* тѐшко Ш, *кòм* се свїђа Л, *кòм* ћеш Па, *кòм* ће да даш Бо, *кад кòм* затрѐба Во, *и кòме* се тїче Ве, *кòме* дирїнчи по цѐо дан МЛ, *кòме* се цѐри Л, *кòме* се смркава, *кòме* се раздањўје Кр, *кòме* причàју Д;

с кїм йдете Та, *за кїм* Кр, *с кїм* седї Бо, *с кїм* жївї Кн, нѐма *с кїм* Ћ.

18) У грађењу неодређених и одричних именичких заменица учествују облици *ко* и *ки* и форманти *не-*, *ни-* и *по-* (*неко*, *неки*, *нико*, *ники*, *понеки*).

Неодређена заменица јавља се у две творбене варијанте *неко* и *неки* било да је у именичкој или придевској врсти:

а) *неко* ко шаље писма Би, *неко* ко врача Л, *неко* ће да продâ З, *неко* од рѡдбине Ка, *неко* гради, *неко* рѡши О, бѡ *неки* снѣг дѡбок МЛ, повѣзе га *неки* кѡмшија Ве, *неки* Љѡба Лѡкић, *пѣвâч* О, адвокат *неки* Ивâнкић Тр, Рâдиша *неки* прѡфесор Па, бѡ *неки* Мѡда кројâч Бо, *неки* Кѡла âбација ВЛ, *неки* шѡстер Бѡне З, *неки* Мијâјло Ђ, прѡђе по *неки* војник Бо, *неки* официр дѡђе Кр, по *неки* тѣлеграм Ш, *неки* Кнежѡчанин Па;

б) *неки* дѡбије, *неки* не Тр, *неки* жњѣ МЛ, *неки* раде у иностранству Ве, *неки* га сѡди Во, *неки* вѡче МЛ, *неки* не мрѡзи О, ако га *неки* поткâже Кр, *неки* прѣдѣ, *неки* прѣрѣда вѡну Ђ, ако ме *неки* пријавѡ Ђ, да нѣма *неки* у пѡдрум Би, кад *неки* лѡпа на врата Во, сѡноћ *неки* нагрâђен на тâкмичење сѣла Д, вѡче *неки* отѡд МЛ, дѣре се *неки* Ка, ће те уплâши *неки* нѡћу Ве, *неки* нѣма ципѣле, опâнце Па, *неки* имâо шињѣр, *неки* није Та, да нѣће *неки* да ми комâндује Ш, *неки* бѡде дѡбар, *неки* не Би, *неки* побрљâви Тр, *неки* дрѡги Д, пѡтâо га *неки* Кр, *неки* ѡма Ђ, ће не затвѡри *неки* Бо, *неки* настрâдâо у несрѣћи, *неки* у рâт Ка, ел ѡма *неки* да намѣшта рѡке? Кр, *неки* му причѡ Кр, *неки* ме вѡкну МЛ, *неки* ме мрѡзи Л, *неки* је на свѡј нâчин МЛ;

в) ѡма *понѣки* Ш, *понѣки* му попѡшта Ве.

У Дсг. заступљене су краће форме:

г) *неком* се отѣли крâва Л, *неком* потплâтѡили Кр, дâј *неком* Ка, *неком* се допâдне Тр, *неком* фâли кѡћа Ка;

неког не мѡж да кѡпиш Кр, *некога* прокâзâли МЛ;

дâј *некоме* девѡјку О, *некоме* марâму Тр.

19) Номинатив заменице *што-шта* гласи двојако. Остали облици изгледају овако:

о - чѣга е? Би, о - чѣга му флѣка? Ка, о - чѣга се родѣше? МЛ, о-чѣга се пѹди? Бо, о-чѣга га болѣ? Бу, о-чѣга дрктѣ? Бо, о-чѣга му лѣше? Тр, о-чѣга му ѣсна? Л, о-чѣга добио ѣсму? МЛ;

ѿ -шта се бѣју Л, ѿ-шта се посвѣѣаше Бо, ѿ-шта се ѿдрале Бу, ѿ-шта мѣху Бу, ѿ-шта се огрѣбле Л, ѿ-шта су окѣчене Бо;

чѣмуЗ;

о чѣму се рѣди Кр;

за чѣм О, за чѣм ху жѣлим? Та, чѣм да - с одвезѣм? Бу, нѣмам чѣм да ве послѹжим Ка, ш - чѣм да те послѹжим? ВП, нѣма чѣм д - удѣриш. Д, чѣм д - умѹтим? Л, чѣм да дѣжем? МЛ, чѣм да јѣм? Ка, чѣм да урадим? Кн, чѣм да нѣсим? Д, чѣм да кѣдим? Л, чѣм кѹдила мѣмка Д, чѣм да плетѣм? Ка, чѣм да гѣтвим? Кн, чѣм смѣкне, дѣхи Па.

За разлику од књижевног језика дешава се да уместо локатива стоји инструментал:

нѣмам по кѣм да прѣтим печѣње Ћ, по кѣм да те зовѣм Кн, не знам о чѣм жѣвѣ З, о чѣм жѣвѣш кад не рѣдиш Ка.

Уместо датива налази се инструментал:

да л се бѣвиш чѣму Би, чѣму се занѣмаш ВЛ, чѣму се руковѣдиш на гласѣху Бу.

20) Одрична заменица се јавља у облицима *нико* и *ники*. Поредиши наше стање са стањем у Батовцу долазимо до закључка да се и у једном и у другом говору чешће употребљава заменица *нико*. Следи грађа:

а) *нико* не смѣ да мѣте дѣнар МЛ, *нико* тѣ није обѹко Тр, нѣће *нико* да рѣди З, тѣ *нико* не мѣже да нѣси Ка, *нико никог* не вѣли Л, *нико* не смѣ да кѣже немѣј Па, *нико* не сѣди бѣшту Тр, *нико* није трѣпно Ћ;

б) *ники* да те разумѣ Тр, *ники* не пѣта за *никог* Д, *ники* не седѣ са стѣрцима Во, *ники* није како трѣба Ве, *ники* не прѹжа ѿпор Та.

Дужи облици су чешћи у Г и А, а у Д су краћи:

в) не вѡлим *нѡкога* Д, *нѡкога* ми нѣма на капѡју Кн, нѡсу убѡили *нѡкога* Тр, немѡ да слѡшаш *нѡкога* З, сад нѣмам *нѡкога* Па, да не слѡшам *нѡкога* Л, не знам за *нѡкога* Д;

г) не дам *нѡком* нѡшта Па, не дај твоје пѡре *нѡком* Л, не свѣтим се *нѡком* Л, не могу *нѡком* да мѡслим лѡше Ш.

21) У комбинацији са предлозима структура ове заменице се не мења:

за *нѡкога* не мѡрим МЛ, не пѡта за *нѡкога* З, код *нѡкога* не ѡдем Та, не мѡгу за *нѡког* да кѡжем Л, са *нѡкога* се не свѡђамо О;

с *нѡким* се не поднѡсим МЛ, с *нѡким* се не свѡђамо О, с *нѡким* се нѡсам кѡрѡла О, с *нѡким* Л, с *нѡким* не излѡзи Па.

22) Заменица *сваки* понаша се исто у Нсг.:

- *свѡки* на свѡје мѣсто МЛ, *свѡки* на свѡј крај Бо, *свѡки* свѡје пѡње Тр, *свѡки* у свѡје мѣсто Ка, *свѡки* бѡу у свѡју чѣту ВЛ, *свѡки* ѡма Кр, *свѡки* ѡмућан Па, *свѡки* рѡди за сѣбе Ћ, *свѡки* је за сѣбе Бо, *свѡки* официр ѡће свѡје Ве, *свѡки* у свѡју јединѡцу Л;

свѡки ѡће Д, *свѡки* се јѡвља З, *свѡки* ће те ѡбије Бо, *свѡки* по нѣшто знѡ Бу, *свѡки* ће те разѡме ВЛ, *свѡки* мѡра д - ѡма тањѡр Ш, нѣће *свѡки* да признѡ Па, *свѡки* се политѡчар измѣни Л, *свѡки* слѡви слѡву Ка, *свѡки* ѡма кѡла Кр, тад је *свѡки* заплѡко Бо, данѡс *свѡки* снабдевѣн Ћ, *свѡки* свѡм јѡту МЛ, *свѡки* сѣби вѡчѣ Л, *свѡки* дѡје свѡјем Кр, данѡс *свѡки* ѡде у шкѡлу Па.

23) Заменица *нико* најчешће се употребљава у том облику:

- *нѡко* нѡје знѡо за нѡ Би, *нѡко* те не зовѣ Ве, *нѡко* се не јѡвља Д, *нѡко* те не дѡра Во, *нѡко* не мож да продѡ Кн, *нѡко* нѣма да пѡта О, нѣма *нѡко* Ћ, нѣма *нѡко* кѡћи Та, нигде нѣма *нѡко* Кр, немѡ *нѡко* да пѡрича Д, нѣ да га спѡсѣ *нѡко* МЛ, тѣбе не пѡта *нѡко* Бо.

Осим овог јавља се и облик *ники*:

- нѐма *нйки* ВП, нѐма га *нйки* Ве, да не би мѐго *нйки* да увиђе Ш, то сад нѐма *нйки* Бо, *нйки* ми није прѐтио ни бѐнку Та, није имѐо *нйки* да ти дѐђе Па. Слаже се са стањем у косовско-ресавском дијалекту (Пецо-Милановић, 1968: 241-366).

У зависним падежима Д – Л– И наставак је *-ем*:

- не прйчајте *нйкем* Ћ, немѐ да прйчаш *нйкем* Кр, *нйкем* нйшта Л, *нйкем* није дѐбро Кн, нисам дужан *нйкем* Во, преноћили и *нйкем* нйшта Па, не говѐри *нйкем* Тр, *нйкем* нѐ да дам Бо, *нйкем* се не бојим Ка;

нѐкем дѐбро, *нѐкем* није Бо, *нѐкем* ће се посрѐћи Кр, ђдем *нѐкем* да служим Па, *нѐкем* да скѓва кѓфу Д, *нѐкем* опѓнци, *нѐкем* обѐјци Во;

- *свѓкем* гѓра, *свѓкем* дѓјѐ О, *свѓкем* смо помагѓли Па, *свѓкем* сам косио Ћ;

на свѓкем зѓбрѓну ВП, *на свѓкем* имѓњу Бо;

с нѐкем се виђѓла Бу, *с нѐкем* се пѓзила Д, *с нйкем* се није свѓђао Та, *с нйкем* се није мрзѐо Бу, *са свѓкем* лѐпо Тр, *са свѓкем* дѐбро Кн.

24) Заменица *нешто* има промену као у књижевном језику: *нешто*, *нечега*, *нечем*, а заменице *нико*, *ништа* имају облике као основна реч:

- *са нйкога* се не трпѓи О, без *нйкога* се мѐже Ћ, *од нйшта* га није стрѓ Па, без *нйшта* ме остѓвио Кр, *од нйшта* МЛ, није *за нйшта* Бо, да не остѓнем без *нйшта* Л;

- *за нйшта* ниси Во, *за нйшта* се свѓђају Ве, мѓке *за нйшта* Тр, ниси *за нйшта* Кн, *за цѓбе*, *за нйшта* ВП, да рѓди *за нйшта* Ве, чйсто *за нйшта* Д;

с нйкем не прйча Кр, *с нйкем* не говѐри О, *с нйкем* Та;

остѓде *о нйчем* Бо, *ћ* - *остѓнеш* *о нйчем* МЛ.

25) Код заменице *свако*, поред тога облика, појављује се и облик *сваки*.

а) *свѓко* му дѓ понѐшто О, *свѓко* мѐра да жйви МЛ, *свѓко* йма свѓје ВП, *свѓко* свѓје глѓда Та, *свѓко* дѓ понѐшто Па;

б) *сва̀ки* те мр̄зи дан̀с Д, *сва̀ки* сѐбе глѣда Па, *сва̀ки* држѣ сво̀је Ка, *сва̀ки* ѿма сво̀је ВЛ, *сва̀ки* нѐшто зна́ Ш, *сва̀ки* на сво̀је мѣсто Л, сва̀ком трѣба Бо.

У Г и А употребљавају се дуже форме, а у Д краће:

в) код *сва̀кога* има нѐшто О, пред *сва̀кога* се мѣтне ча̀ша Тр, *сва̀кога* је ђна испѡштowała МЛ, *сва̀кога* би помѡгла Л;

г) *сва̀ком* ђћеш да учѣниш Ка, *сва̀ком* је намѣњено О, помѡгни *сва̀ком* Л, по пѣсто *сва̀ком* МЛ, *сва̀ком* по јѣдна сѡба Д.

Према пореклу заменице *неки*, *ники* и *сваки* су придевске и имају атрибуцку функцију када стоје уз именицу. Када се изостави именица, ове заменице могу да се употребе самостално и замењују се облицима *неко*, *нико* и *свако*.

Осим неодређене именичке заменице *неко* у истој функцији јављају се и придевска *неки* и упитна *ко*.

Поред одричне именичке заменице *нико* корити се и придевска *ники*.

Општа именичка заменица *свако* може се јавити и у придевској форми *сваки*.

Упитна именичка заменица за предмете има облике *шта* и *што*, при чему се овај други најчешће употребљава уместо релативне заменице *који*, што представља синтаксички балканизам (Ивић 1994: 361-362).

Општа и одрична именичка заменица немају дублетних форми.

Дистрибуција именичких заменица у околним говорима је следећа: у говорима Крагујевачке Лепенице: *ко*, *што*, *неко*, *нико/ники* (Вукићевић 1995: 79, 166), Ресаве: *куј*, *неко*, *нико/ники*, *свако*, *ма ко*, *нешто*, *ништа* (Пецо-Милановић 1968: 335-336), Левча: *ко/кој/куј*; *неки*; *неко/ники*, *што/шта*; *ништа* (Симић 1972: 146-147, 352-354). У Доњој Мутници је нешто мање варијаната заменица: *куј*; *нико*; *шта*; *ништа* (Ракић-Милојковић 1990: 93).

Заменица *што* (*шта*)

26) Ова заменица употребљава се у номинативу у облику *шта*:

нѐ знам *шта* је с тѡбом Л, тѡ *шта* си рѣкла О, *шта* нам бѣло Кр, *шта* ни ф̀лило Па, ра̀ди *шта* ђћеш Би, *шта* ће ти б̀уде Ве, *шта* да се ра̀ди Би, *шта* је Д ВП ВЛ Ка, *шта* се ра̀ди Тр;

27) У акузативу је искључиво облик *шта*:

има *шта* да чўјеш Л, нє знам *шта* дрўго Па, нємам више *шта* Та, нек рåde *шта* ђће
Тр, пїтáли ме *шта* сам мїслила Ка, мєтеш *шта* ймаш Л;

зà шта гїнемо МЛ, *зà шта* да с удáм Л;

нà шта си тó доносила Тр, *ў шта* ћу да га ђбујем Ка, *ў шта* да јемо О.

28) Заменица *што* има значење зашто:

а) *штò* бєгате БЛ, *штò* лáжете Би, *штò* плáчеш Л, *штò* се сикирáш Па, *штò* сте
долáзили Па;

29) У релативном значењу појављује се заменица *што*:

овá чђвек *што* се крїво клèо МЛ, йма жєне *што* задўжене за кўвање Тр, мáјстор
што намєшта ципèле Д;

плђчице *што* гáзиш по њй Ка, црепўља *на шта* се печè лèба МЛ, йма сáч *што* се
поклáпа с њим Во, јáбуке петрђвке *што* стїжу за Петрђвдан Кн, кђса *што* кђсимо
О, мєтла *што* чїстимо.

30) У прилогу *зашто* срећу се обе заменице (*што* и *шта*):

а) *зашто* не поўстиш Кр, нє знам *зашто* З;

б) нїје ми јáсно, *зашта* ти трèба Па, *зашта* се задужўјеш Ка.

31) Заменица *што* употребљава се:

а) у неодређеној заменици *нешто*: *нєшто* ме стрèфило Па, да пазáримо *нєшто* О,
ђћу да јєдем *нєшто* слáтко Би, да намáже *нєшто* на лèба Ве, да му спрèмим *нєшто*
Л;

б) у сложеним везницима: свè је бїло йсто, само *што* се нїје узїмало са свáдбе Тр,
сáмо *што* стїгли, евè је милиција МЛ, бїло му тєшко сáмо *што* остáла сáма Л,
пўштили га затђ *што* препрèден Ка, а пошто су нáс мобилїсали Ш;

в) у саставу речца: више сам му дáла нєго *што* сам тèла Д,

32) Заменица *шта* среће се у саставу других заменица и израза:

ништа му не фãли Во, не причај нѝком *ништа* Тр; бõље *йшта* него *ништа* МЛ, не лупај *којешта* Ве, *свãшта* мõже да се деси О, мõрам *нешто*, макар *шта* да рãдим Ка, купи *шта* бїло Би, *шта* ко мõже Д.

знãо да прича много *шта* Л;

од чегã се добїја тровãње Та, йма ту нешегã Д, нема нїчегã Би;

са *чим* да упоредим Ка, немам *чим* да рãдим О, *снечим* да пõчнем Та, *ничим* да не мрднем Д;

õн неш зна *о чему* се рãди Та; али и: *уничему* се не слãжу Ка.

33) Заменица *шта* има кратки и дуги акценат:

- кратки акценат -

не мõш да дãш *штã* мõш д - ўзнеш Би, *штã* те брїга З, *штã* се плãшиш Па, *штã* ће се рãди Та, *штã* се смejеш Во, *штã* с - дешãва З, *штã* ни је ВЛ, *штã* ви је Д, *штã* ти бї Во, *штã* õћеш Бу, *штã* мїсиш Л, чўјеш *штã* говорим Па, *штã* ти је õна? Ш, *штã* с - мїслијо? Ѓ, *штã* те тера ћãво? ВП, *штã* ме болї брїга? Би, *штã* си теш? Па;

штã би рãдїјо? Кр, *штã* би се исплãтїло Во, *штã* су рãдїли Ве, *штã* не свеш тешали Кн, *штã* су учинїли Ве, *штã* се тў набїли Л, *штã* смо кãзãли О, *штã* смо причãли МЛ, *штã* си тõ решко? Ка, ў *шта* сам доспеш? Ѓ, *штã* ћемо за зїму? Па, *штã* ћу за сешву? Би, *штã* ће се догõди? Во, *штã* ће ви војнїци? Ка, *штã* ће ми мõре? ВП, *штã* ће ти пãре? Д, *штã* ће се деси? Ка, *штã* ће ти буде? Во, *штã* га слўшаш Л, *штã* да рãдиш Тр, *штã* ћеш Бо, *штã* ћу ко - лекãра Па, *штã* ћеш, морї Ш;

штã је да је Бо, *штã* ли лупетã Ве, *шта* бї Ка;

штã мїсиш? ВП, *штã* ме глешаш? Во, *штã* планїраш? Л;

тõ *шта* с - дешно Та, *шта* ком трешба О, *шта* ти све не кãже Па, *шта* све не мõже Би;

штõ се нервїраш? Кр, *штõ* се уобрãзїо? Би, *штõ* му дозвољãваш? Ш, *штõ* пїјãнчи? МЛ, *штõ* напўстила кўћу? Кн;

штò си учествово? Ш, *штò* си дозволијо? МЛ, *штò* им не даш пàре? Д, *штò* си наср̄н̄уо? Па, *штò* с б̄ушӣо ӯши? Тр;

штò не стàнеш? Би, *штò* не попрàвиш к̄ӯћу? З, *штò* не секирàш? Во;

штò с м̄орàо? МЛ, *штò* се не предàеш? Ка, *штò* не долàзиш? Бо;

штò б̄егају Па, *штò* не пред̄узну н̄ешто? Л, *штò* не кр̄ену? Во;

- дуги акценат -

штá ймаш т̄и с њ̄им? Л, *штá* йма да б̄егате? Во, *штá* рáде т̄е дев̄ојке? Д, *штá* вр̄ед̄и, *штá* йма с њ̄ом Па, *штá* ймаш од к̄ило м̄еса Тр;

н̄ема *штá* да ј̄е Та, в̄идиш *штá* ј̄еде Бо, б̄ог знá *штá* ВП, б̄ило *штá* ВЛ, ел знáш *штá* Ка, сàмо гл̄еда *штá* Кр, та - цам в̄идела све *штá* ј̄ес̄је ВЛ;

н̄емаш *штá* д̄ об̄уч̄еш Бо, н̄емаш *штá* да кáжеш МЛ, *штá* к̄уј знá да знá Ђ;

н̄ије б̄ознá *штá* О, ако б̄уде ј̄ош *штá* Та, к̄ом ће *штá* да дá О, ком *штá* тр̄еба МЛ;

да л̄ йма *штá* за ј̄ело ВП, н̄е знам *штá* да рáдим Би, *штá* да рáдим ВЛ, н̄ема *штá* да м̄исли Ка;

не в̄идиш *штá* ВЛ, н̄исам ни знáо *штá* Ка, отк̄уд знáм *штá* Д;

штò МЛ, а *штò* Ш, *штò* да не б̄уде Кр, *штò* н̄исмо знáли З, *штò* н̄ије от̄ишо ВП, *штò* се обзнáнио Ђ;

н̄и се вод̄ила б̄орба, ни се *штò* ср̄ушило Ве, òжеш да *штò* ск̄увамо Кн, н̄емаш ни пàре ни др̄уго *штò* Кр, имàло *штò* - н̄емàло Ве;

йма *штò* за м̄ене О, *штò* не ј̄ете? Д, *штò* да премош̄ћ̄ујем? Бу;

Велики број примера је са неакцентованом заменицом што - шта:

шта б̄и с т̄ò вес̄еље О, *шта* м̄ожеш, такò је Па, *шта* кáже Ка, *шта* пр̄ича Би,

шта н̄ије рáђено? Кн, *шта* б̄и с њ̄ег̄овима? Во, *шта* рáди она дев̄ојка? Д, *шта* и је зап̄òшл̄ени Ш, *шта* йма т̄унá? Л, *шта* йма од фам̄илије? Ка;

што вараш ту женицу? О, *што* нис купијо друго? Би, *што* нис остао? Д.

Када се заменица *што* употреби у служби везника, она је без акцента:

једи *шта* ђеш Би, йма за јело *шта* ти душа ђе Л, йма *шта* ђеш Кр, *шта* год ђеш ВЛ, нек бӯде било *шта* ВЛ, *свè што* постој ВП, *свè што* знаш Па, не мѡж да прѡђеш затѡ *што* си мршава МЛ;

једи мѡсо, *шта* ђеш О, *шта* ђеш ўзни З, нѣ знамо *шта* ўзели МЛ, нек бӯде *шта* бӯде Па, нек бйдне *шта* год ђе Ка, *шта год* ђеш кад си на фўнкције Бо, не мѡш да рѡди *шта* се ђе Ве;

Бѡг ме опомйње *што* не вѣрујем Ка, не мѡк се накѡјем *што* сам га пўстио О, *што* те укрѡли, сам си крйв Па, дѡшло код мѣн све *што* чўло за њй Тр, онѡ чѡвек гѡр *што* ўмро Бо, не мѡш се удѡ што остѡрела ВЛ.

Форма *шта* јавља се и кад се у конструкцији са предлогом, када се акценат пренесе на предлог:

зѡ шта да жѡлим Ш, *зѡ шта* да се каем Л, *зѡ шта* он погйнуо Бо, нѣ знам *зѡ шта* сам крйв Кр, *зѡ шта* ме кѡзнили Ка, нарўжйше га *зѡ шта*, за *нйшта* Ве, да се пожѡле *зѡ шта* Па, мѡра се кѡже *зѡ шта* добйо ѡтказ Тр;

зѡ шта ѡни дѡју пѡре О, *зѡ шта* ме све тѣрѣте Ка, *зѡ шта* ме смѡтрау Кн, *зѡ шта* су остѡли Л, нѣ знам *зѡ шта* ће ми Бу, *зѡ шта*, за *нйшта* Во.

Примери са предлошко-падежним конструкцијама:

остѡвио ме без *нйшта* Ка, за *нйшта* не мѡри Та, не пйта за *нйшта* О; нйје упўћен у *нйчим* Л.

Аналитички облици, осим у овом говору, јављају се у ресавском (Пецо-Милановић 1968:306), Доњој Мутници (Ракић 1990:80-85), Трстенику (Јовић 1968:161), Левчу (Симић 1980:37, 114-125), Батовцу (Бошњаковић 2009: 46).

У области синтаксе више ће бити речи о аналитичким облицима. Сада само неколико примера:

а) генитив: дај ми кйло *пасуљ* Ка, измѐри пòла кйла *шѐћер* Д, кyпиш кйло *гас* З, двá пàра *одѐло* Д, лѐчке *брáшно* Л, кашйчицу *жйто* Кн; пàрче *прóју* Па, кашйчицу *кàфу* МЛ;

из *Брзоходе* долàзили код нàс Л, пòшли ис *Крвије* Па, повàдили јáја ис *кòчину* МЛ;

б) инструментал: жйвѐла са *мòјега свѐкра* Та, отйшла са *војника* Кн, с *онòга мáлога* се свàђала О, с *мòг òца* се слàгàо Д, с *мòга пàсторка* се растàвила Та, не прйча са *дѐвера* Л; посвàђала се са *кòмшику* Па, остàла са *Стојàну* да жйвй Па, мyчила се са *тy дечурлију* МЛ, остàла са *дѐцу* до крàја рàта сáма Л, оженйо се са *дрyгу мàјку* Ка; мòра да се понàпа с *мѐне* Ка, копàла *сас њѐга* барабàр Та, увàтила се са *њѐга* О; нѐмам с *кòга* да се распрàљам МЛ, увàтила се с *нѐки мòмци* Би;

покривѐно са *ћеремйду* ВЛ, увѐжеш са *гáјтан* Кн, намàже са *мáст* Д, помàжем са *мѐд* мйлипрот Д, намàжи *сас јáје* Па; напр̀ска са *водйцу* Бу, надрòби лѐба са *млѐко* Бу, јѐло се са *дрвѐну кашйку* Ве, напyнили јàстук са *пѐрје* Ка, с *јѐдну мотйку* кòпаш МЛ; орàло се са *волòви* Би;

са *дугàчки рукави* Би.

У функцији словенског генитива уместо А појављује се Нсг. или Нпл.: нѐма *вйно* Ка, цàк *брáшно* се кyпи МЛ; йма пyно *пàре* Д, йма *мòмци* кòлко òћеш Л.

ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА

Однос тврдых и мекых основа

1) Штокавске говоре можемо поделити на оне у којима преовладавају наставци тврде промене и на оне у којима се чувају наставци меке промене. Наставци тврдых основа имају самогласник *-о*, а наставци мекых самогласник *-е*.

2) Наставци са вокалом *-е* у Нсг. ср. р.:

вруће јело Ве, *домаће* јаје Би, *туђе* место Д, *туђе* дете Та; *Бадње* вече Во, *задње* време ВП, *јесње* време Па, *кокошиње* јаје Тр, *лётње* вече Л, *лётње* добо кр, *лётње* доба Ве; *кравље* млеко О, *говѣће* печење Би, *јагњѣће* печење Бу, *јарѣће* печење Бу, *јунѣће* месо Л, *пилѣће* месо Ка, *прасѣће* месо Кр; *кѡзје* млеко Ве Би Бо МЛ Ка Кн Кр Та Тр Ш, *ѡвче* месо Би во Д МЛ ВЛ Па Ћ Ш;

бѡље дете тр, *најбѡље* време ка, *вѣће* двѡриште Па, *најслађе* парче МЛ;

дрѹкче девѡјче ВЛ, *лѡше* детињство О;

мѡје место Па, *мѡје* гѡдиште О, *мѡје* унѹче МЛ, *твѡје* сѣло Л, *твѡје* пѡсторче Кр, *свѡје* имање Ш; *којѣ* жито; *наше* одељење Д, *наше* сѣло О;

тријес пѣто гѡдиште О, четрѣс дрѹго гѡдиште МЛ; али и:

риђо - *риђе* Бу, *риђог* - *риђег* Ка, *крњо* - *крње* Л, *крњог* - *крњег* Во.

3) Наставци са вокалом -е у Г и Асг. м. р. и Гсг. ср.р старих меких основа:

до *следѣћег* пуга ВП, *срѣдњег* раста Во; учи *Бадњег* дана Ве, ловили смо *дивљег* вѣпра Ћ, пѡтио од *дѡњег* прѣтиска Бо, *лѡшег* здравља Бо, из *туђег* сѣла Л;

млађег брата Тр, *старијег* сѣна МЛ, *старијег* мушкарца ѹзела Ка, *најмлађег* синчића ѹзела Кн, ймам *бѡљег* од тебе Тр;

мѡјега мѹжа Мл, *мѡјега* дѣвера Ка, *мѡјега* мѹжа гѡдиште Л: за *мѡјег* сѣна се ѹдала О, код *мѡјег* ѡца побѣгла Д, *мѡјег* свѣкра имање Ве, свѡки *свѡјег* нек пѡзи ВЛ;

код *кѡјега* мѹжа йма дѡбро Би; йма *свѣга* и *свѡчега* Ве.

4) У инструменталу сингулара срећу се наставци -ом и -ем:

Присвојни придеви на -ев и неке речи изведене од њих чувају старије стање:

а) ѣ-ев: *Ђѡрђѣвић* Би, *Ђѹрђевдан* Ве, ѹчи *Ђѹрђевдана* Бо;

ж-ев: *мѹжев* сѣн из прѡвог брата МЛ;

ј-ев: *Благојев* Би, *Љубѣвојев* брат Ве, *Мѣлојевѣћ* Л, *Тѡма Радивѡјѣвић* Бо;

љ-ев: *Васильєвић* О, *краљєв* зубар Та, *Москѡвљєвић* Ка, *улица Радета*
Москѡвљєвића Ка, *пријатељев* син Па;

р-ев: *Тодорева* субѡта Би, *Тодорева* жєна МЛ, *царевина* Ве, *царєвић* Ве;

ћ-ев: *Бабєјићев* потѡмак Ш, *Живкѡвићєви* сїнови Ѓ, *нєдїћєвци* Кн, *Снежана*
Пајкићєва З;

ч-ев: *ѡчево* прєзїме Л, *очєвина* Во, *Панчево* О, *Старчево* Тр;

ш-ев: *Крўшевац* Ве, *Мїлошеви* лўгови Во.

Наставци у косим падежима имају дуже и краће облике, при чему доминирају краћи облици (82:46) на овој територији:

Генитив (Акузатив)

5) Забележени су примери са наставком *-ога*:

погача од *Бєлога* брашна Кн, мєне *бѡлеснога* О, кўпїла ћурана *вєликога* Би, затєкли га *мртвога* Д, држали те *нєспособнога* З, славимо *светѡга* Илїју Ка, *свєтога* Никѡлу Д, од *старога* брашна МЛ, из *турскога* рата МЛ, манте се *ћѡравога* пѡсла Ве;

мѡга Драгета сєстра Во, зѡвнем *мѡга* мўжа Кн, *мѡга* дєвера Д, *мѡга* ѡца пасторак Та, *мѡга* сїна девојка Л, *мѡга* брата жєна Ве, сас *мѡга* човєка се швалерала Па, бѡга ли ти *твѡга* Кн, да брїнеш за *свѡга* родїтеља Во, *кѡга* нїсу отєрали Л, *нєкога* жандара Би, за време *овѡга* рата Ш, за *тѡга* Радїшу да с удá МЛ, нєма *о тѡга* нїшта Тр, тєла д ўбије *онѡга* Ве, *онѡга* мѡјега Рашє жєна Бу;

за *њєга* једнога Бу, ймам *јєднога* сїна Л, остãвише јєдан *дрўгога* Во, ѡна отїшла за *дрўгога* Кн, *сєдмога* јўла ће бўде гѡдина Д, *дванáјстога* маја годїшњица децама МЛ;

са *тѡга* мѡга дєвера Кр, нєћу са *тѡга* и *тѡга* Бо, имала сам *тѡга* једнога мѡмка Л; ймам зєта *лєпога* Би.

Наставак *-ог* налази се у примерима:

проја од *бѣлог* брашна Тр, дѣшла из *бѣлог* свѣта Во, снаја ми из Влѣшког Дѣла Ка, кѹпйли смо *дѣброг* бѣика Ка, сѣрма од *кѣсѣлог* кѹпуса Ка, девојка из *Нѣвог* Пазѣра Ве, књйге за *ѣдличног* ѹченика Ве, од *пројйног* брашна Ка, од *рођѣног* сѣна Бу, на *свѣтог* Арѣнђѣла се не рѣди Ве, ѹчи *свѣтог* Илйје грѣмѣло О, на *свѣтог* Јовѣна МЛ, имѣла сам ѣца *стрѣгог* Би, *цѣлог* живѣта се мѹчиш Ка;

мог ѣца Ве, *мог* Рѣдѣта Кн, *мог* мѹжа Л, крај *твог* винѣграда Л, од *њѣгѣвог* ѣца Би, порѣд *њѣног* мѹжа сарѣњен МЛ, од *њйног* унѹка Л, *овѣког* зѣта да не вѣдим Д, од *њѣга самѣг* Ка;

јѣдног дѣна Би, *њѣга јѣдног* имѣла Л, из *друтог* браќа Би, за *друтог* човѣка Па; *онѣга* жѣвѣог сарѣнйли Кн.

Мушки и средњи род

6) Код придевских речи иза тврѣих и меких сугласника вѣома је распрѣстрњен наставак *-ем*:

Датив

7) Наставци у дативу иза тврѣих сугласника су следећи:

примйчем се *Пѣнчевѣчком* мѣсту Во, *мѣлем* детѣту јѣсно О, *ѣчнем* лекѣру Па;

ѣленем лѣнцу Кр, *онѣм бѣлем* ВЛ, *брадѣтем* човѣку Бо, *Богѣмировем* унѹку Би, *ваљѣнем* рѣду Л, *девојѣчкѣм* дѣру Би, *дугѣчкѣм* пѹту Тр, *заѣоцнѣлем* пѣсму Па, дѣдоше га *јѣвнем* тужйѣоцу Па, *Јѣлѣнинем* ѣцу Та, *Момйровем* детѣту Во,

Рѣјковем тѣсту Ка, пѣли се свѣћа *Свѣтѣм* Арѣнђѣлу О, *мйчкѣм* детѣту Бу, *нѣћнем* рѣду Тр, *онѣм* Вѣјѣ *пропѣлем* Ш, *пѣлем* бѣрцу Па, *рѣдоснем* дѣну Бу, *рѹчнем* рѣду ВЛ, према *Црнем* врху Кр, *чйпканем* чѣршѣву ВЛ;

њѣгѣвем брѣту МЛ, *њѣгѣвем* сѣну Тр; *нѣкѣм* човѣку Л,

овѣм сѣлѣку Па, *овѣм* сѣлѣку мѣло трѣба Д, кѣзѣо сам *овѣм* човѣку Ве, *тѣм* и *тѣм* Тр, *тѣм* свѣ забрѣнйли О, да помѣгне *онѣм* МЛ, *онѣм* нйје успѣло Ка, *онѣм* свйње млѣго дѣбѣле Кн, *онѣм* бѣлеснем Л;

једно *другом* помажемо Кн, *једнѐм* кажем тѐ и тѐ Па, *другем* дали више Тр, *једнѐм* ковачу у сѐлу Би.

Наставци у дативу иза меких сугласника:

тѐм млађем Тр, *овѐм* средњем Тр, *старѝјем* господину Па, *мѝјем* дѐверу Би, *мѝјем* зѝту Ве, *мѝјем* унѝчету Бу.

Локатив

8) Наставци иза тврдог сугласника:

на *бѐлом* кѝњу Тр, у *вѐликом* двѝришту МЛ, у *ѝстом* правцу Л, по *цѐлом* нѐрѝду Д;
на *Бѝновем* брѝду Ве, у *бѝлнѝчкем* крѝгу Бу, у *бѝлнѝчкем* одѝлу Па, на *Бѝсурскем*
потѝку Бу, остѝли у *дѝбрем* сѝћању О, на *Зѝбрѝдскем* пѝту Д,

о *Кѝсовскем* бѝју смо причѝли Тр, на *мастиљѝвем* папѝру Тр,

у *Нѝвем* Сѝду Бо, на *пѝгрешнем* пѝту Ка, на *прѝлавем* аста́лу Л, у *пѝгрешнем*
правцу Кр, о *свѝдбарскем* кѝпусу Л, о *трѝлем* дрѝвету З,

на *солѝнскем* фрѝнту Д, на *ста́рем* сам брѝју Бу, прича о *црвѝнем* врашцу Кн, на
Црнѝем врѝху МЛ;

у *његѝвом* двѝришту МЛ, на *свѝком* љглу Л, по *овѝм* врѝмену Тр, у *овѝм* крају Тр,
о *тѝм* дѝживљају да причам Ш, у *тѝм* кѝлу Тр, у *свѝком* сѝлу Па, у *онѝм* врѝмену
Би; али и: у *његѝвем* винѝграду О, на *свѝкем* кѝраку Д, по *овѝм* снѝгу Бу, у *овѝм*
газдалѝку МЛ, у *тѐм* нѐрѝду ѝма нѝшто О;

у *јѝдном* вагѝну Ка, у *јѝдном* рѝксаку пронађено Ш, на *другом* мѝсту петнајс
дѝнара ВЛ.

Наставци иза меког сугласника:

у *бѝљем* врѝмену ВП, на *гѝрњем* спрѝту Кн, у *зѝмњем* одѝлу Кр;

у *којѝм* врѝмену Л, у *мѝјем* вѝку Би, по *твѝјем* рѝкопису се пѝзнало О, у *овѝм*
нашѝм крају Тр;

у дрѹгем рáзреду О, у трѹћем рáзреду Л.

Наставак *-оме* забележен је у селима:

Датив:

рѹкли *мóме* зѹту ВЛ, *тòме твóме* шураку ВП, *кажем данàс свàкоме* Ш;

Локатив:

о тòме нѹма да се прича ВП, *по тòме* се познàјѹ Вл, *по тòме* и *тòме* ВЛ.

Наставак *-ем* задржао се код заменица:

Датив:

мòјем брàту сѹн Ка, *мòјем* дѹверу Кн, *мòјем* дѹде брàт Ка;

њóјнем òцу познàник Ка, *овѹм* Мѹлету Бѹлем Ка.

Локатив:

у овòм *нàшем* врѹмену Тр, у *вàшем* нàрòду Кн.

Приликом утврђивања заступљености наставака *-ом* и *-ем* закључујемо да су ређи примери са наставком *-ом* (24:82):

на бѹгарском фрòнту се борѹо Бо, *на фрàнцуском* двòру Ка, *слàвном* краљу Кр, *по стàром* календàру МЛ.

9) Забележена је неколицина примера са наставком *-им*:

у *онѹм лòшим* врѹмену Па, у *онѹм нàшим* срѹзу Та.

Није нарочито распрострањена појава, али је свакако примећена, по којој се придеви мушког и средњег рода изједначавају у облицима И - Д - Л:

глѹдо *гòлем* òкетем Ве, вѹдели *гòлем* òкетем ВП, вѹдим *гòлем* òкетем Ка, *на кучевàчком* пѹту Кр, бѹили смо некад *на кучевàчком* вàшàру Па, *с његòвем млàђем* брàтем О, посвàђао се *с цѹлем* свѹтем Би, *сас овѹм Мѹлановем* Живòјинем Во.

У облицима Дпл. и Ипл. поред наставка *-има* јављају се и примери са наставком *-ема*:

з-глу̀пѝма МЛ, *с нѐмачким* војниѝма Би;

сараѝива̀ли *са Дра̀жѝнема* Та, *са нѐмачкема* војниѝма Бо.

Када именичке речи уз које стоје придеви имају облик Лпл. и Гпл., и придеви су у облику Гпл.:

у мла̀ђи да̀на̀ Тр, *због његòви њѝва* Бу, *по ра̀зни ку̀рсева* Па.

10) У Апл. уз облик именице мушког рода са наставком *-и* стоји придев у истом облику:

позна̀јѝм *бога̀ти* људи Ђ, *с онѝ вѐлики* бајонѝти Ка, оставили ни *зла̀тни та̀ђѝри* Кн, пова̀дио *зр̀ели* кромпѝри Па, подѐљѝли *мѝки* пешкѝри Ш, ѝзнели *свил̀ени* јасту̀ци Та, носѝли смо *прѝсни* опанци О, носѝле смо *свѝњски* опанци Тр, све му мржња на *ста̀ри* људи Ве, бѝли смо и са *тѐшки* топòви Кр, ѝмам *фѝни* унучѝћи З.

Женски род

11) У Д и Лсг. ж. р. придевско-заменичке промене среће се наставак *-ој*.

Датив:

бу̀гарској престòници Во, *Ра̀дѝћевој* жѝни у Холан̀дију ВЛ, *цѐлој* ма̀ли Кн;

на̀шој лива̀ди кад кр̀енеш Би, *њѝној* фамѝлији не смѝ да зу̀цне МЛ, да̀ли смо и *јѝдној* и *дру̀гој* О.

Локатив:

по *цѐлој* ку̀ћи прету̀рио Ве, у *на̀јвѐћој* оску̀дици Би;

у *мдо̀ј* по̀рòдици Ве, у *то̀ј* дивљ̀ини се зу̀ста̀вио О, ва̀ља се у *то̀ј* пра̀шици Во, у *оно̀ј* ста̀рој згра̀ди станова̀ли Во.

12) Придевске речи женског рода у Дсг. и Лсг. осим наставка *-ој* јављају се и са наставком *-е*, који се обично слаже са именицом у падежу и наставку.

Датив:

дала сам *њози и целе њене фамйлије* О, прѣтили смо *колаче њене генерације* Па, имѣде *Србйне мајке* Гина Бо, послѣше не ка *теже јединице* Ве.

Локатив:

бйо сам у *бѣрачке јединице* ВП, бйо сам у *трѣће армйје* Д, бйли смо *на бугарске границе* Бо, добйо *по гѣле гузйце* МЛ, у *западне Нѣмачке* Тр, жйвѣли смо у *гѣрње малѣ* Па, рѣдйо сам у *војничке кѣсарне* Бо, рѣдйо је у *Тйтове гѣрде* ВП, ја сам бйо у *пешадйјске чѣте* Ш, учйтели бйли у *службене унйформе* Бо, лѣчйли не у *фрѣнцуске болнице* Та, зѣт у *тѣѣ кѣѣ* Тр, по *цѣлѣ теритѣрије* Па, дѣшла у *црнѣ мараме* Ве;

у *митрољѣској чѣти* Л, рѣдим *на румѣнској граници* Бо, у *вѣликој си невѣљи* Ка, рѣдйо сам у *Вѣликој Плѣни* Во, бйо сам *на мртвој стражи* Ш, код Тйта *на пѣчасној стражи* Па, рѣдйо у *сѣверној Америке* Во, у *фрѣнцуској држѣви* Бу, *на нѣмачкој граници* Ка, у *Тймочкој крайни* Бу, *на Попѣвој стѣни* ВП.

13) Када се придеви употребљавају самостално, такође се уочавају двојаки наставци:

- бйо сам у *Бугарске*, *посем у Грчке*, де *ѣѣш* ВЛ, тѣшко се рѣдйло у *Швѣјцарске* Д, *зараѣивѣло се лѣти*, у *Грчке* Во, *рѣдйло се и у Фрѣнцуске*, *и у Ёнглеске*, *свѣда* Ка;

на *раду у Нѣмачкој* Л, *скйтали се по Нѣмачкој* Кр, на *прйвременом раду у Фрѣнцуској* О, на *цѣрини у Бугарској* Кн, *швѣрцовали у Турској* Тр.

14) Наставак у Дпл. и Ипл. (Лпл.) гласи *-ема* или *-има*:

дѣбљема женѣма Ѓ, *мѣлема* кѣѣма Бо, *прљавема* блѣзѣма Тр, *мѣѣнема* компѣнијама Ш, *петрѣвачкема* девѣјкама Кр, *дугѣчкема* сѣбљема Ка;

дѣбѣлим ѣвцѣма Ве, *вѣликим* рѣднѣма Кн, *лѣпим* девѣјкама О, *пропѣлим* фйрмама Бо, *с лѣдим* женѣма Па, *панковѣчким* ѣлицама Л, *несѣѣеним* снајѣма Кр, *богѣтим* дѣѣма ВЛ, *богѣтим* свѣдбама З.

У Гпл. доследно се изоставља *-х*:

од *ма̀ли* нòгу МЛ, йма *ра̀зни* дòктора Ве, дèсет *стрèљани* ис сèла Ш;

ра̀дйла сам код *мòји* О, долàзили из *ра̀зни* др̀жава Ка.

15) У ДИЛпл. срећу се наставци *-има* и *-им*.

Наставак *-има* у дативу:

подèлйла *мр̀твима* МЛ, да упàлим *мр̀твима* свèћу Па;

да пошàљем *мòјима* децàма МЛ, *на̀шима* су дàли на ўправу Кн, прàтили смо *њèнима* Ка, *њй̀нима* ћèркàма Л, *овй̀ма* децàма не вàља Д, свй̀ма дòбро О;

јàвимо *дру̀гима* Ка.

Наставак *-има* у инструменталу:

не говòри са *старй̀јима* Бо.

Наставак *-им* у дативу:

лèним девòјкама Би, *мла̀ћим* девòјкама Би, спòменик *пàлим* бòрцй̀ма Кн;

дàј *мòјим* децàма Кн;

Наставак *-им* у инструменталу:

пòјемо *кòњским* кòлима Ш, са *ма̀лим* децàма не мòжеш Па;

Наставак *-им* у локативу: по *ту̀ћим* кўћама МЛ, у *мла̀ћим* дàнима Кр, по *ту̀ћим* сèлима лелујà Бу.

Придевски вид

16) Разлика између одређеног и неодређеног вида једино се још може видети у Н(А)сг. и ређе у Г(А)сг. мушког рода.

Из грађе издвајамо потврде одређеног придевског вида:

бїо је *вѣлики* чѣвек МЛ, у *вѣлики* лѣнац сїпамо О, тѣ толико *вѣлики* ваѣар Ка, *вѣлики* лѣп а̀уто Ѓ, лѣба порастѣ такѣ *вѣлики* Би, онај *вѣлики* лѣнац Ве, бїо *вѣлики* мајстор Бѣне ВЛ, *вѣлики* пѣсо смо ура̀дїли Л, онај *дебѣли* Во, а̀шѣв *дрвѣни* Би, *земља̀ни* лѣнац Ве, *пла̀ви* сѣмот Д, Бѣг *свѣти* зна̀ Та, *ста̀ри* календѣр Тр;

бѣли дѣлек З, *бѣли* кукѣруз Ка, *бѣли* лѣба Па, *жу̀ти* шеѣер Ве, *пла̀ви* вѣш Кр, *слѣпи* мїш Во, *Црвѣни* крѣс Па, *цр̀ни* лѣка О;

Вла̀шки дѣ Бо, *Сѣви* дѣ Ве;

Вѣлики пѣтак Ве Бо Бу МЛ Ка Кн Л О Па Та Тр Ѓ Ш, *Ма̀ли* Ёскрѣс Бо Во;

Свѣти Алїмпїје Ка, *Свѣти* Никѣла Д, *Свѣти* Арѣнѣел Кр, *Свѣти* Сава Би;

слѣтки сїне Би, *цр̀ни* чѣвече Ве;

дївљи зѣц Ѓ, *дївљи* вѣпар Ѓ;

гла̀вни портїр Кн, *покѣјни* Вла̀ста Д;

дѣњи спрѣт Кн;

компїнски жївот Би, *ѣпштински* сѣд Кн, *сѣцки* пѣзив Ве.

17) Облици одреѣеног вида у косовско-ресавским говорима максимално су потисли облике неодреѣеног вида.

Ови придеви су искључиво одреѣеног вида:

артиљѣрски ВП, *а̀мерички* Ѓ, *а̀устриски* Ка, *арнаѣцки* Кр, *бѣгарски* Би, *волѣвски* Во, *домаћински* Па, *дугогодишњи* О, *їзборни* Кн, *кѣларски* Ве, *кѣмерциални* МЛ, *кѣкавички* Л, *ма̀ђарски* Ка, *нѣмачки* Ш, *ѣпштински* Па, *пѣкарски* Д, *политїчки* Бу, *порцула̀нски* З, *последњи* Би, *пѣштански* Д, *предрѣтни* Л, *пролѣтњи* Та, *са̀обраћајни* Бо, *фрѣнцуски* Кн, *црногѣрски* Би, *цигѣнски* Ѓ;

Ба̀дњи дан Д, *бѣжи* чѣвек Бо, *бѣжи* за̀кон Ѓ, *гр̀чки* јѣзик Тр, *жѣнски* пѣтко Ка, *кѣтњи* прѣг Би, *рѣтни* валїд МЛ, *тѣрски* ѣбичај Кр;

бòже дéте Во, бòже врéме Л, жéнско дéте Бо, кòњско грòбље Тр, кр̀сно йме Ве, лèтње врéме О, м̀шко дéте Ка, òвче богйње Бу, стајско х̀бре Во;

бòжа Л, бòжја вòља Па, бòжја срèћа Ш, дèчја л̀бав МЛ, жéнска ципèла Па, ср̀ска вóјска Бу;

из Лудòга пòља Кн, т̀рског п̀шу Ћ;

офицйр бр̀ке батèрије О, ис срèдње шкòле Па, из Гр̀ке Ш, и - ср̀ске вòјскè Би;

У облицима одређеног вида ови придеви се јављају са краткосилазним акцентом:

Вòјè проп̀лем Ш, Црвèни кр̀с, сиротйња Па, брк̀ти Би, трб̀ти Ка, нос̀ти Кр, висòки О.

У неким пунктовима чује се и: онà *брк̀ти Ш, онà трб̀ти Би, онà нос̀ти ВП, онà висòки Ћ.*

Придев *ст̀р* у одређеном виду мења акценат у дугосилазни:

ст̀ри зàкон МЛ, ст̀ри òбичај О, ст̀ри х̀во Ве, ст̀ри др̀г Би, ст̀ра кр̀ра Па, ст̀ра к̀ћа Ш.

Придев *з̀о* у одређеном виду гласи злй: *зл̀г Во, зл̀м Ка, он̀м зл̀м ВП.*

У забележеном материјалу појављују се примери са облицима неодређеног вида тамо где се не очекују:

б̀о л̀к Па, м̀ти мало б̀о л̀к Бо, божй̀ан пòст ВП, само да прòђе божй̀ан пòс Л, з̀дружан Кн, он бйо з̀дружан инспèктор Л, к̀знен зàвод Па, кућ̀ван плàц Тр, кућ̀ван чòвек Бо.

18) Неодређени придевски вид срећемо у примерима:

б̀сан нàрод Д, б̀гат г̀зда, нèма шта Па, в̀жан чòвек у òпштину Ка, л̀д нàрод Кр, вр̀ћ лèба Во, жйв чòвек Па, зл̀тан з̀б Ве, л̀дан т̀ш му уд̀рила Па, тањйр д̀бок Тр, òтац ми бйо стр̀г Д, ш̀рен ц̀мпер Би, шйрок прòлаз Ве.

Веома ретко се среће наставак *-а*: нѐма смр̀ти без *суђена* д̀ана Ка.

Облици неодређеног вида у другим падежима и родовима изузетна су појава:

сува лѐба и мѐса ВЛ;

детй̀ња п̀осла О, *ср̀пска* п̀осла Д, *л̀онд̀овска* п̀осла Кн, *н̀аша* п̀осла Ш,

ч̀удна ми чуда Тр.

Мањи број придева, који у књижевном језику може имати и неодређени вид, у нашим примерима има само одређени:

о̀н *фй̀ни*, па се не св̀ађа Па, о̀н *фй̀ни* ч̀овек Би, много *фй̀ни* ч̀овек Бу;

ка̀мен п̀ао *вѐлики* Ка, м̀омак *вѐлики*, нѐма *шта* З, ч̀ек ми нй̀је *вѐлики* за п̀ензй̀ју Л, к̀олки снѐг *вѐлики* Па, й̀ма камио̀н *вѐлики* Та, њег̀ов п̀осо *вѐлики* Ве.

19) Код неких придева сачувана је разлика у акценту код одређеног и неодређеног вида:

бѐла-бѐла: *бѐла* рада Би, *Бѐла* недѐља О, *Бѐле* п̀окладе Тр, *бѐло* бр̀ашно Ка, *бѐли* лўка Д; али и: *бѐла* кицѐља Ка, *бѐла* т̀ашна Л, *бѐлу* кошўљу Д, *бѐлу* кафу Ве, *бѐло* одѐло Ве, *бѐло* Бо, *бѐла* у ли́цу З, *бѐла* аљй̀на Бу, *бѐлу* кошўљу Д, *бѐлу* кафу Ве;

бѐле ципѐле Бо, *бѐле* кошўље Во;

бѐли пешкй̀ри Кн, *бѐли* дулѐци МЛ, *бѐли* г̀олубови;

бл̀ага-бл̀ага: *Бл̀ага* Марй̀ја Д, *бл̀ага*, нѐжна дев̀ојка З;

жй̀ва-жй̀ва: *жй̀ва* в̀атра Л, мўке *жй̀ве* Та; али и: не м̀огу *жй̀ва* на о̀чи Па, жй̀ва в̀атра Ве, жй̀ва луд̀орија Д, жй̀ва р̀ана ВЛ, жй̀ва со́да Та;

лѐпа-лѐпа: далѐко и *лѐпа* кўћа Бо, она *лѐпа* дев̀ојка Тр; али и: *лѐпа* дев̀ојка Па, много *лѐпа* кўћа МЛ, лѐпа аљй̀на Кр;

мл̀ада-мл̀ада: *Мл̀ада* недѐља Д, кад д̀ође *мл̀ада* на капй̀ју О; али и: ка сам бй̀ла *мл̀ада* Ве, *мл̀ада* в̀оћка Ка, *мл̀аду* дев̀ојку Во, *мл̀ада* кобй̀ла МЛ, *мл̀ада* пўјка З;

слѣпо-слѣпа: *слѣпо* црѣво МЛ; али и: *слѣпа* жѣна Бо;

стѣра-стѣра: *стѣра* гѣрда Ш, *стѣра* бѣба и *ми́рно* дѣте Та;

тѣшка-тѣшка: *тѣшка* времѣна Ка, *тѣшка* пѣсла Л;

цѣлу-цѣлу: *цѣлу* нѣ Во, *цѣла* фамѣлија Ка; али и: *цѣла* зѣмља Д.

Компарација придева (прилога)

У употреби су форме одређеног и неодређеног вида, без посебних законитости.

20) Наставци за грађење компаратива су: *-ји*, *-ији* и *-ши*.

а) Наставак *-ји* налази примену у грађењу придева:

овѣ ми снѣ *бѣља* МЛ, *бѣље* ми тѣ нѣочари Кн, *љзи дѣбљи* штѣп Ш, *скљпљи* овѣ цѣмпер Л; *мѣњи* од мѣне Ве, *тѣње* платно Па, све *црње* од *црњег* МЛ, *црњи* лѣба његѣв Д; *бржа* онѣ, *млѣђа* Л, *љжа* ми блљза Д; *млѣђа* од мѣн Ка *млѣђи* Па, *млѣђа* Па.

б) Ређи су примери са *-и(ји)*:

старѣји Д, *млађѣји* Во, *дражѣји* З;

беднѣји од Мѣлана Кн, нѣје бѣло *жалоснѣјег* МЛ, *паметнѣји* Кн, *паметнѣји* Д, *рањѣје* нѣ мѣгло нѣшта Ш; *богађѣје* данѣс Кр, *богађѣји* нѣрод сѣде Бо, *прошѣје* се носѣло прѣ О, *прошѣји* чѣвек нѣкад Во.

Аналошки облици сређу се у Ш-В, С-В и К-Р говорима (Реметић 1985:283). У Батовцу су забележени следећи облици тог типа: *богађѣји*, *здрављѣји*, *сретнѣја*; *нѣвљи*.

в) Наставак *-ши* забележен је у придевима:

лѣкше учѣли ѣѣци МЛ, свѣ бѣло *лѣкше* Ш, *лѣкше* се кљћило Ка; *лѣпша* мѣ сѣстра Д, *лѣпша* од мѣн Ш, *лѣпше* се обукле ВЛ, *лѣпче* се нѣсим ВП; *мѣкше* тѣсто јѣ прѣвим Кн;

овѣзи кѡса *бѣлша* од њѣне З, *бѣлша* ју аљйна Кн, *дрѹкче* Тр, *дрѹкше* Па, *лѹкши* З, *лѹкше* Во, ѡн је *лѣњши* од ѡца Па, *лѣпши* Бо, *лѣпше* Ђ, онѹј па *слѹпши* Л, и овѹ глѹп, ал онѹ *глѹпши* Бу, онѹ па *дрѹкши* чѡвек ВП.

Са различитом фреквенцијом наставак *-ши* среће се и у другим говорима: у Ресави (Пецо-Милановић 1968:102), у Трстенику (Јовић 1968:113), у Левчу (Р. Симић 1972:341), у Доњој Мутници (Ракић 1990:97), у Батовцу (2009: 49).

21) Суплетивне облике компаратива имају придеви:

добар: *бѡље* дѣте Бо, *бѡљи* Ка, *бѡље* Л, *бѡља* Би, све ми бѣло *бѡље* Ве, *бѡље* сам видела Ка;

зао: *гѡра* од њѣ Кн, *гѡре* Ка, од злѡг йма *гѡри* Па;

велик: *вѣћи* Л, *вѣћа* Д, *вѣћа* мѡја кѹћа Л, *вѣћа* му плѹта Тр, *вѣћа* кирйја у Петрѡвцу Ве, *вѣће* МЛ;

мали: *мѹњи* човек МЛ, *мѹње* ВП, *мѹње* су камате О.

22) Формант *по-* појачава интензитет нечега са позитивом и компаративом:

бйо такѡ *пѡвелики* Д, *пѡвисоко* дрѡво Л; *пѡвеће* дрѡво Во, бйло нѹс *пѡвише* Ка.

У говору Батовца у компаративу придева и прилога не јавља се косовско-ресавски наставак *-еји* већ *-ији*, а испред овог наставка јавља и аналошко јотовање коренског сугласника (Бошњаковић 2009: 49). Трстенички говор много више бележи наставак *-еји* за грађење компаратива (Јовић 1968: 116).

Контаминирани облици компаратива (*-ији*) и скоро одсуство наставка *-ши* Ивић бележи у говору Крушчице и примећује да је ово одлика косовско-ресавских говора у северној Србији, као и то да је долина Велике Мораве главни ирадијациони центар (Ивић 1958: 338).

У говору Ресаве (Пецо 1968: 341-342) не јавља се К-Р наставак *-еји*, осим у лексеми стареји. Фреквентни су наставци *-ији* (способни(ј)и) и *-ји* (глупљи).

Наставак *-ши* је у говору Крагујевачке Лепенице углавном заступљен код придева који означавају боју.

Компаратив се гради на више начина у говору Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 97), познаје форманте *-иј-* и *-ј-*, при чему су наведени и примери са аналошким јотовањем, као и формант *-и-*.

Компаратив на *-иш* није масовна појава у већини севернијих говора К-Р дијалекта.

У говору Левча се констатује да је његова употреба шира него у књижевном језику. Такође се указује и на остале наставке *еј < еји* и *> ији* и често јотовање претходних сугласника (Симић 1972: 341).

Поједини придеви могу градити компаратив различито: *здрав-здравији-здрављији-здрављи, бео-белији-бељији-бељи*.

Веома су ретки примери конструкције по + поз. са значењем **у приличној мери, донекле**:

пò ми далèко МЛ, *пò нèзгодан* Па;

пò бòљи Ш, *пò вèће* Бо.

23) Суперлатив се гради помоћу речце *нај-*:

најбòљи ми овà чòвек Кн, *најблйжа* ми Виолèта Ка, *најгòри* бйò мòј ујак, пијандура Тр, *најлући* у вàрдши Ка; де *најтање*, ту се кйда Кн;

најроћенйји, па те не глèда Д, *најздравије* вòћке Би, *најопаснйји* Ка;

најлакши пòсо Ка, *најлèпшу* девојку имàо О.

Први начин грађења суперлатива не разликује се од онога што је уобичајено у књижевном језику: *најбољи, најлући, најрећи*.

Суперлатив се састоји од речце *нај* и компаратива:

најзàдњи О, *најпослèдњи* Бу, *најпрво* вòће Во, *најглавње* јèло З.

Неке конструкције суперлатива састоје се од речце *нај* + *позитив*.

Тò е *нај-главно* МЛ, тò ме *нај-стра* бйло Па, ка ти *нај-трèба*, нèг нèма Ка.

Овакве појаве срећу се у говору Доње Мутнице.

Речца *нај* не мора бити непосредно крај основне речи:

нај ми је *милије* Во, *нај* је *теже* зет бити ВЛ, *нај* је *лепче* Ш.

Ови примери срећу се и у источној и јужној Србији.

Речи у суперлативу могу имати један или два акцента:

најгрџи, *најкраћи* Бо, *најгори* Тр, *најлужи* Л;

најбодљи Кн, *најбодљу* Ве, *најглавњи* Д, *најстарији* Па, *најкрабри* Ђ.

Специфичности појединих група придева

Присвојни придеви

У творби присвојних придева заступљени су суфикси: *-ов/-ев*; *-ин*, *-ски*, *-чки*, *-ији*, *-ји*.

24) Наставак *-ов* предњачи у односу на *-ев* (115: 86):

Бориславова ћерка се удала О, *Војиславов* отац Д, *браћова* ћерка МЛ, *браћова* кућа Ка, од *браћове* женѣ сестра Д, *зетова* кућа Ка, *зетово* наслеђе Ка, *синова* кућа Д;

бобов Та, *Богданов* Би, *винов* Па, *глоглов* МЛ, *дренов* Би, *Душков* Кр, *Живанов* ВП, *јасенов* З, *јелов* Па, *крстов* (*Крстовдан*) Ка, *лесков* ВП, *Мијатов* Тр, *Миланов* Би, *растов* Л, *попов* Бо, *Славкова* кафана Тр, *Славков* пријатељ кутњи Тр, *Стеванов* Ка, *церов* ВП, *чамов* Бу; али и:

Врапчѣво село МЛ, *Богичев* Па, *Видоев* Кн, *Вучићев* Во, *Радосављево* имање Ка, *Станисављев* подрум МЛ; *дчев* Тр.

25) У творби присвојних придева јавља се наставка *-ин*:

дѣдина унука Ве, *дѣдина* девојка Во, *Дражйна* колиба МЛ, *Лѣрина* кафана МЛ, *йде* у пичку *материну* Кн;

Бор̄ин брата̀нац Па, *Бог̄ин* бунар З, *Бор̄ина* кӯћа О, *Вой̄на* фам̄илија Кр, *Кѡста* *Бож̄ин* Во, поред *Глиг̄иног* двѡришта Л, *Драг̄анов* Бу, *Драж̄ин* душман МЛ, *Дол̄ино* имање Ка, *Зол̄ина* девојка Па, *Зол̄ина* снаја Бу, *Дан̄ин* капут додај МЛ, *Јел̄ин* чѡвек Ка, *Јевт̄ин* лѡба најлѡпши Па, пријатељ *Јов̄ин* Д, *Јер̄инин* Ка, *коб̄илин* МЛ, *Кай̄н* брата̀нац Па, *Кай̄на* кӯћа ВП, *пре Коч̄иног* рата Ка, *Лек̄ин* брат ВЛ, *баба-Лек̄ин* градитељ Ка, *Мик̄ин* ученик Би, *Миж̄атов* Тр, *Миланов* Би, *Мир̄ин* муж Ве, *Мил̄ин* дѡда Бо, *Пер̄ин* дућан ВП, *Рак̄ин* шињер ВЛ, *Рад̄ин* Лѡка Л, *Душан* Руж̄ин Кр, *Сар̄ина* крушка Бо, *Стан̄ин* штап Ѓ, *Тић̄ин* ѡтац Та, *Тиж̄анин* З; *Тол̄ино* пѡље Би, *Чед̄ино* унуче Во; *Свет̄иног* другара Во; *крос Том̄ин* плѡт Л.

Код именице *отац* измењен је сугласник у основи: *ѡчина* сабља Д, *ѡчина* уштећевина Кн, *ѡчина* слава Ве.

26) Код присвојних придева насталих од именица ж.р. чија се основа завршава сугласником -к нема алтернације сугласника:

девојкина кӯћа Ка, *девојкино* одѡло Па, *мајкин* ѡтац ВЛ.

27) Наставак -ски учествује у творби присвојних придева:

аустријски Бо, *аустриски* Кр, *пешад̄ијски* пук МЛ, *пешад̄иска* војска Ш; *кѡмшијски* плѡт не раздвља Ка, *кѡмшински* ѡдноси Кн; *лањски* снѡг Тр, *лањске* гѡдине Л; *ѡпштински* ћата Та, *Циганска* мала Бо;

кѡњска кѡла Д, *свињско* печење Кр;

ливадски мѡд Ве, *први светски* рат Тр;

љуцки фактор закарзао Па, *љуцки* ти кажем Кр, *свѡцки* рат Д;

кафански цѡх МЛ, *планинско* мѡсто Па, *солунски* фрѡнт Па, *старински* ѡбичаји З, *старински* плуг Л; *кафански* чѡвек Та, *старинско* дѡбо Д.

28) Следећи присвојни придеви завршавају се на -чки:

желѡзничка пруга Ка, *раднички* савет МЛ, *селачки* вапшар Тр, *трѡвачки* пут З, *панчевачки* пијац Д.

Суфикс -њи налази се у саставу следећих придева:

Бадњи дан Во Бу Би Ка Кн Л О Па Тр Ш, дан дањи не долàзи О, задње време Ка, јесече време О, јутарњи ваздух Па, кокошиња јаја Л, последњи вагон Ш.

Неки придеви се разликују: *божитњи* пòст Во Бу Би Ка Кн Л О Па Тр Ш, *божитњи* пòс Д, Л О Ш, *кутњи* прàг Та, *плутњи* болесник Бо.

У творби присвојних придева у контакту са почетним *ј* из суфикса долази до јотовања:

говeђи гулаш Па, *дивље* гуске Л, *дивље* крушке Би, *крàвље* млéко Д, *рибља* чорба Д.

Присвојни придеви са суфиксом *-ећи*:

јарече мéсо Мл, *јунече* мéсо Па, *пилећа* цигерица Тр, *прасече* печење Ка, *хурече* мéсо Л.

Аналошко уопштавање среће се код именица: *говeђина* МЛ, *пилећина* О, *телeћина* Д; али и: *јагњетина* Во Би Ка Кн Ћ, *пилетина* Ве Би Д З, *телетина* Д Тр Ћ.

29) Некадашњи полугласник из наставка вокализовао се у корист вокала *и* у следећим облицима придева:

Бд̌жији чòвек МЛ, *Бд̌жија* мајка ВП, *ма̌чија* дла̀ка Ка; али и:

Бд̌жи дан Би, *кд̌зје* млéко Па;

Бд̌жи чòвек Бо, *гу̌шче* ја́је Ћ, *д̌вчи* с̌р Л, *плд̌вчи* батàк Ве.

Наставак *-ив* уноси деминутивно значење али и поседовање особине: *болешљив* Д, *брљив* Ш, *брбљив* Бу, *брљив* О, *брбљив* Би, *грабљив* Бо, *грудљив* Во, *дремљив* МЛ, *кашљив* ВП, *лажљив* Та, *марљив* Ћ, *ма̀рљив* Д, *пла̀чљив* Кн, *плачљив* Па, *сањив* Та, *смрдљив* Д, *сналажљив* Па, *стидљив* Ка, *ћутљив* МЛ, *увредљив* Би, *црвљив* О, *шальив* Бу, *шкодљив* Би.

Специфичности осталих врста придева

30) Чешће је у употреби облик *дугачак* од *дуг* (51: 26):

пѹт дуга̀чак Ве, дуга̀чка прѹга З, дуга̀чке нѹге Та, дуга̀чка сѹкња; али и:

дѹг живот Би, дѹга кѹса Д.

Двоструке облике налазимо код придева *другачији-друкши*:

другачији је овâ зѣт Во; бѣло *дрѹкше* рањѣје МЛ, *дрѹкше* овѣ крѹшке Л.

Придев *узак* употребљава се у овом облику: *ѹзак* капѹт Тр, *ѹзак* сакѹ Па, *ѹзак* пѹт Ка, *ѹско* грѣло Л.

Придев *срећан* употребљава се у двама варијантама:

срећан Во Би МЛ Ка Па Ћ, *срѣтан* Ве Во Би Д З МЛ Та Тр.

У придевима типа *болесан* група *-ст* своди се на *-с*:

бѹлесан Бо Бу Би Ве Д З Ка Кн МЛ Па Ћ Ш, *мáсан* Би ВП ВЛ Кн Кр О.

31) Удвостручавање облика једног истог придева примењује се када желимо да нагласимо особину изречену придевом:

бѣо *бѣлцит* Д, сáм *сáмцит* Кн; пѹна *пунца̀та* кѹла Л.

32) Придеви страног порекла уклапају се у наш морфолошки систем, али има и оних који задржавају свој облик:

рѹзи блѣзер Та, *рѹзу* бѹју мѣти МЛ, штрѹдла кад није *та̀за* Ве;

фарбала сѹбу у *рѹзе* Би, лѣпо ти стојѣ *рѹзе* ВЛ, имáла *тѣгет* блѣзер Тр, само вѹли *тѣгет* бѹју Ка.

Специфичности појединих група придевских заменица

Присвојне заменице

33) У неким облицима присвојних заменица долази до фонетских промена: губљења сонанта ј, асимилације и сажимања вокала:

а) **моја**: *мѹја* ба̀ба Кр, *мѹја* дѐца Ве, *мѹја* ма̀јка Л, *мѹја* ма̀ћија Па, *мѹја* сна̀ Та, твѹја свѣкрва Би;

мòјој дèци МЛ, мòјој жèни Д, мòјој свèкрви Та;

мòју кùћу Би, мòју дèцу МЛ, мòју свàдбу Ка, твòју жèну Тр;

б) **моа:** *мòа брàтичина ВЛ, мòа мàјка Л, мòа рúка Бо, мòа лèђа Д, мòа снà Д; твòа сестра Л;*

мòу кùћу Л, мòу сèстру Д; твòу дèцу, твòу јèтрву Па;

в) **мà:** *мà брàћа Д, мà фамíлија Кн, мà сèстра Л, мà тèтка Д;*

г) **мо:** *мò бàба Ш, мò жèна Д, мò рòдбина Ве.* (Карта бр. 14)

Наведени облици без *-j-* присутни су у ресавском (Пецо-Милановић 1968:258) и трстеничком говору (Јовић 1968:125).

34) У мушком и женском роду забележени су облици са *-j-*:

а) *мòјeга* стрица Во, *мòјeга* другáра Тр, *мòјeга* мýжа Ве, код *мòјeга* òца Па; али и: *мòга* брàта жèна Во, *мòга* сíна да жèним Ка, òна из *мòг* мèста Ћ, код брàта *свòга* З; пòшли по *мòг* свèкра Д, за *мòг* у́јака се ўдала Ка;

мòјем зèту Би, *мòјем* мýжу уградим гибàницу Бо, *мòјем* свèкру смо подíгли спòменик МЛ, *мòјем* унùку девојка Д; али и: *мòм* сíну Тр, *мòм* стрицу Во,

йдем код *мòи* Ка, *кот* - *твòи* Па.

Присвојне заменице у једнини имају такође дублетне форме: *моја* и *мо* на територији Батовца (Бошњаковић 2009: 47).

У говору Левча забележене су форме са *-j-* и без њега, *моја/моа/*, *моју/моу* (Симић 1972: 85-86, 91-92). У говору Крагујевачке Лепенице у поглављу о фонетици дати су само облици без интервокалног *-j-*: *моа*, *моу*, *мое* (Вукићевић 1995: 97).

35) Од присвојних заменица издвајамо облике *њен*, *њòјни*, *њòјзин*:

њен мýж Д, *њен* вèш Па; *њеног* сíна Би, *њеног* мòмка ВЛ; са *њеним* човèком О; *њена* недèља; од *њене* землè Би, свè су *њене* пàре Тр; *њеној* хèрки Ка; *њену* крв Па;

њòјан мýж Кр, *њòјни* сíнови Ка, *њòјна* снà Тр.

У 3. л. јд. забележени су следећи облици у Батовцу: *њигов, његов, њон, њен, њин, њихов* (Бошњаковић 2009: 47).

Наш говор се поклапа са стањем у Трстенику (Јовић 1968:125-126), Левчу: *њојн, њојан, њојзин, њозин, њен* (Симић 1972:354), Ресави: *њен, њезин, њојан, њојзин* (Пецо-Милановић 1968:336) и Доњој Мутници: *њојан, њозин и њин* (Ракић 1990:94). У моравичком и горњостуденичком говору јавља се и облик *њезин* (В. Николић. 2001: 205). У говорима југозападног дела Косова и Метохије такође је *њојзин, њејзин* (Младеновић, 2010: 121).

Посесивни облик *њин* познат је говору Жабара (Реметић 1986:512, 526).

Присвојна заменица за треће лице плурала уместо *ЊИХОВ* замењена је веома често са *ЊИН* у нашим примерима:

до њине границе Д, *њине* ципеле остале Во, *њине* шљиве посеко Ве, *на њину* страну Кр, *ставили њину* стражу Би, *у њину* ливаду Бо, *из њине* куће Л, *њина* сушара велика Па, *њина* држава Тр, *балдонче њино* Ћ, *све њино* изгорела ВЛ, *пред њин* праг дошла да кунѐ Кн, *на њин* праг Ка, *њин* газда Па, *њин* комадант Кн, *њинем* добро ВП, *пријавимо се њинем* стражару Па, *под њин* шепиѐ Бу, *на њин* леба дошо Кн,

на њин дан Ка, *њина* баба О, *њина* деца Д, *у њину* кућу не љдем Па, *њини* синови Тр, *у њине* љгре не љграм Кн.

Заменица *његов* у Н - Асинг мушког рода има дугосилазни акценат на крајњем слогу, а у осталим облицима тај се акценат скраћује:

покажи његоѐв дућан Ш, *његоѐв* маџацин Тр, *његоѐв* деѐа Бо, *његоѐв* ђчух Ка, *преѐао његоѐв* плаѐц Би, *почупао његоѐв* кѐпус ВЛ;

позѐви оѐѐ његоѐве Д, *с његоѐва* кѐла МЛ, *код његоѐве* женѐ Ка, *у његоѐве* ављѐје Па;

његоѐво кѐло скѐпо Ве, *његоѐво* кѐло Би, *његоѐво* порѐкло Бу; *његоѐва* деѐа ВП; *његоѐвем* ђцу Л, *његоѐвем* брѐту Ка, *дао његоѐвем* сѐну Д;

с њѐјнем дрѐгем Бу; *с његоѐвем* пријатељем Кн, *с његоѐвем* камијоном Па.

Заменице *мој* (*мои*), *свој*, *твој* исто се понашају:

мој човек Бо, мој свекар Ћ, мој комшиљук О, свако свој пут има Та, гледа свој пџо ВЛ, сваком свој Ве, твој човек Бу, твој пиштџ Ш, твој плџ Па;

код мџега човџека Во, у мџе авлије Л, сас мџу свџкргу Ка, од свџега да се чџваш Та, са свџџом свастџком Ве, од свџџих З, у твџје авлије и твџје баштџ Тр, от мџе до твџе кџџе Ка, са твџега да се слџжеш МЛ;

вџлим мџи унџци Кр, овџ мџе бџкове ВП, не мџсли за мџе сџнове Ћ;

твџи грџхџви д - испџштам Ве, ел има кџлажа у твџи прасџџа Па;

за нџше војниџе Кн, прегласџли овџ нџше Ка;

с овџ вџши Трнџвчџни ВП, де су вџши рџџаци ВЛ;

сковџли џџни крџденци Ве, на џџне прџзџре Ш, са џџне свџтове О, по џџнем зџкџну Та;

д - угрџје џегџви кџсти ВП.

36) Осим заменице *свој* са истим значењем употребљавају се и друге присвојне заменице:

има свој пџсо Л, вџли свџга родџтеља Д, свџм дрџгу Тр, свако свџџој кџџи Па, има свџџу кџџу Па, има свџџу сџбу Во, све на свџје место Ка;

провџо сам мој вџк Л, ймам мџџи сџнови О; да не дџш твџје пџре нџком Л; џегџв сџн Ка, на џегџвуштџту З, йма џегџву кџџу О, стџли на џегџвустрџну Па, џџт на џегџву фамилију Л; йде за џџн грџш Кр, не пџта за џџне гџдине Во; дџца имџју џџну дџцу Ве, нек йду у џџну држџву па нек паламџде Та.

Присвојне заменице за треће лице сингулара и за треће лице плурала имају следеће варијанте:

џџџни младџџ Би, џџџни чџвек Тр;

џџџин Ка, џџџин свџкар Бу;

џџџин братџнац З (Ову појаву обџашњава Ивић 2001: 138);

њѐзин пријатељ Па, *њѐизин* свѐкар Ђ;

њѐна мајка Д;

оженѐо се *за њѐину* другарѐицу Кн, *код њѐину* другарѐицу Кр, *код њѐине* капије О, *од њѐинога* венчања до данас Па, *нек ѐде код њѐиних* Тр, *на њѐјно* мѐсто дѐшла Ш, *њѐјна* сѐстра МЛ.

37) Придевске заменице имају одступања у односу на књижевни језик, Заједнички наставак *-ем* види се у Д - Л - И сингулара:

Дсг.:

понѐси то *твѐм* ђцу Би, *вѐди ме твѐм* препоста̀вљеном Во, *твѐм* стрицу ѐме Л, *свѐко свѐм* нек ѐде Кр, *са свѐм* се лѐпо слажем Ка, *нашем* кѐмшије, Слободану *нашем*, Сѐнгеру ВП, *нашем* прѐседнику ђпштине Кн, *мѐм* брѐту кѐћа Бо, да урѐдим свѐдбу *мѐм* сѐну Ђ, *мѐм* тѐчѐ брѐт Па, *да даш мѐм* пријатељу овѐ Л, *мѐм* унѐку Тр, *мѐм* дѐде брата̀нац Ш, *мѐм* сѐну девојка Ве, *мѐм* комадѐнту Ка, *мѐм* сѐстрићу Ве, *мѐм* брата̀нцу О, *коѐм* З, *коѐм* да причаш Во;

Лсг.:

о мѐм домаћѐнству Тр, да погѐнем *на мѐм* имању Кн, *на мѐм* тавѐну Ве, *у мѐм* кревѐту Бо;

у твѐм тѐфтеру ВП, *у твѐм* бранику Бу, *на твѐм* чѐлу З;

у нашем сѐлу Во;

Исг.:

с твѐм шура̀кем Би, *с твѐм* камиѐном Л, *с твѐм* ђцем Тр, *с твѐм* стрицем Ка, *са свѐм* кѐњем Во, *са свѐм* брѐтем Ш, *с мѐм* батаљѐном Би, *са мѐм* дѐдом ВП, *са мѐм* ђцем Па, *с мѐм* дрѐгем, *с мѐм* човѐкем Тр, *с коѐм* си дѐшо З, *с коѐм* си бѐо у вѐјску Ка, *коѐм* пу̀тем д - ѐде Кн, *коѐм* правцем се прѐђе Ђ, *пред нашим* батаљѐном Кр.

Фреквентнији је наставак *-ема* у множини:

свѐма дође крај ВП, да дајѐмо онѐма деца̀ма Бо, мѹка онѐм стража̀рима Во, онѐма нйшта не мѹгу Ш, овѐма ћу да рѐкнем Ка, овѐма деца̀ма зи́ма Тр, куку̀руз вѐлики овѐма Л, оста̀вио ку̀ћу овѐма Бу, сиромѐси према нѐкема Кн, према нѐкема смо богѐти Л, писѐмце овѐма мѹема Бо, ка̀жем мѹема офицѝрима Тр, во̀љно мѹема војнѝцима Кр, на по̀клон мѹема земља̀цима Би, оста̀вљам мѹема си́новима МЛ, са мло̀гема сам до̀бро З, ра̀дйли смо има̀ње мло̀гема Ве;

за онѐма мо̀мцима Д, с то̀ликема жена̀ма Бу, с онѐма деца̀ма Па, с онѐма волѹвима Ш, с њег̀двема ро̀ђацима Бо, с нѐкема Вла̀сима Кр, глѐдао сам мѹема очй̀ма Па, с мѹема друга̀рима Би.

Примери заменица женског рода:

са свѹема вѝлама МЛ, рука̀ма мѹема сам тка̀ла Бо, по овѐма ку̀ћама Ве, с богомѹлама мѹема Ка, са овѐма црквѐним жена̀ма З.

Облици Д - Л сингулара присвојних заменица женског рода имају наставке *-ој, -е*.

пра̀во мѹоју ку̀ћи О.

Наставак *е* чешће конгруира са именицом са истим наставком:

да̀о је мѹе жена̀ Д, да ка̀же мѹе жена̀ Кр, да̀о је мѹе свастй̀ке З, повѐрио мѹе Јовѐнке Та, прѐма мѹе категѹрије О, о мѹе свѐкрве Па, мѹе ба̀бе Достѐне МЛ, мѹе свастй̀ке бра̀т Тр;

у мѹе њй̀ве Па, у мѹе ку̀ће Тр, у мѹе држа̀ве Ве Ка, на мѹе ливѐде ВП;

ни́си га̀зда твѹе ку̀ће Д;

на̀реде њй̀не батѐрије ВЛ, ку̀пила њѹ̀јне па̀сторке ку̀ћу ВП;

на једнѐ њй̀не сла̀ве смо би́ли Ш, у цѐлѐ њй̀не фами́лије Бо, на онѐ њй̀не аљй̀не Та, на онѐ лимузи́не Бо;

на̀ше држа̀ве Кн, на̀ше зе́мље З, йдемо ми́ на̀ше зе́мље Бо; али и: на̀шој бра̀ћи Би;

у ва̀ше ку̀ће Во, на ва̀ше сла̀ве З; али и: по ва̀шој ку̀ћи Во;

нек йде *свѝки свѝе кѝће* Во, кад нѝси гѝзда *свѝе женѝ* Ве; али и: у свѝјој пѝродини Кн, по свѝјој вѝљи ВП.

Показне заменице

38) У Нсг. м. р. срећу се облици с партикулом *-j* (овај, тај, онај) и без ње (*овѝ, тѝ, онѝ*):

а) *овѝј* Би Бо МЛ Ка Па Ш, *овѝј* мѝј сѝн Ка; у *тѝј* Беѝград Во, *тѝј* мајстор ми ка̄зао О; *онѝј* чѝвек Кн, *онѝј* мазгѝв Би;

б) *овѝ* пѝрас Та, *овѝ* мѝдеран свѝт Бо, *овѝ* пѝршун МЛ; *тѝ* госпѝдин Па, мѝти *тѝ* пасѝљ Ве, *тѝ* краљ Би, *тѝ* мѝј муж Ш; *онѝ* нѝма мѝзак Д, у *онѝ* ца̄к мѝти Бо.

Наш говор се слаже са говорима: Трстеника (Јовић 1968:123), Ресаве (Пецо-Милановић 1968:336), Левча (Симић 1972:104-106), Доње Мутнице (Ракић 1990:95).

Заменица *тај, овај*, углавном су без финалног консонанта, па се чује: *тѝ* Л, *овѝ* Би, *онѝ* Бо.

Показне заменице за м. р. у Нјд. увек су са фонемом [j] на крају, а заменица *тај* нема аналошко *о-* на почетку у говору Батовца (Бошњаковић 2009: 46).

У говору Левча није обавезно изговарање финалног консонанта (Симић 1972: 355), а у Ресави је чешће његово изостављање (Пецо-Милановић 1968: 336). У К-Р говору Крагујевачке Лепенице ове заменице се употребљавају без финалног *-j*, али код истих информатора могу се чути и књижевни облици (Милићевић 1995: 166-167). Међутим, у говору Доње Мутнице у Нјд. м. р. ове заменице су увек без финалног *-j* (Ракић-Милојковић 1990: 95). Говор Млаве слаже се са говором Доње Мутнице.

39) Промена заменица *овај, тај, онај* врши се према истим облицима заменице *који*.

Гсг.: *с овѝг кра̄ја* О, *овѝг мѝг човѝка* Бо, *од овѝг мѝг* Кн, *с овѝг се пра̄га* не помѝкла Л, *од овѝг одуста̄ла* МЛ, *од овѝг мѝсеца* Би, *с овѝг брѝда* Па, *из овѝг винѝграда* Тр; *преко овѝга* МЛ, *од овѝга до онѝга* ВЛ;

Дсг.: *овѝм* плѝта стѝгла О, *овѝм* не да̄ју пѝнзѝју Ка, *овѝм шна̄јдеру на̄шем* Па, *пѝрад овѝм* З, *овѝм* ѝчух Кн, *овѝм* ма̄јка, *овѝм* ма̄ћија Тр, гра̄дѝли плѝчу *овѝм* Гѝрану Бо, *кад овѝм* затворѝли кафа̄ну МЛ, *Кѝлѝ овѝм* дӯѝан Кн, *овѝм на̄шем*

пријатељу Би, нăлете на овѐм колибу Ѓ, овѐм ма̀ло па трѐба Та, узѐше овѐм кѹћу Во, шта бѣ овѐм ВЛ, овѐм До̀лѐ зѐт Ка, овѐм детѐту Ве, овѐм дѐде нăшем Бо, дај овѐм дечăку Ка, не дај овѐм лѡпѡву З, обр̀ни се овѐм младожѐњи Д, свăдба бѣла овѐм старѣјем Ве, Мѣлану овѐм То̀лѣнем Па, овѐм мѡем Тр, овѐм чарăпе, онѐм нăзѹвице Ка, бѣла овѐм девѡјка Ве;

Асг.: пѡшла за овѡга Д, ѹдала се за овѡга Па, нагр̀ди овѡга Тр, немѡ овѡга д истѐрате Кн, ѹдри овѡга мѡега ВП, щѹју овѡг фудбалѐраКа;

Исг.: с овѐм шајто̀вем кăца Ве, са овѐм трото̀арем Би, с овѐм пăмећу МЛ, с овѐм плăцем штă ћу Та, овѐм дѹпетем сам сѐо Ѓ;

са овѐ пѡћане Па, сас овѣ дрѹги ћăци Та;

Лсг.: у овѐм бунăру Кр, по овѐм календăру Та, у овѐм јѐсењем дѡбу МЛ, по овѐм блăту Ве, знăм га по овѐм бѐлегу Би;

Гсг.: о - тѡг дѡба Во, о - тѡг врѐмена Ш, са тѡг венчăња Ве, о - тог(а) пријатеља Па, са тѡг мѐста се не помăко Бо; са тѡга и тѡга ВЛ,

нѐма тѡга ћăка Би, о - тѡга командѣра Ве, преко тѡга плăца ВП, са тѡга кѡња О;

Дсг.: тѐм мѡем пријатељу Па, тѐм човѐку Ка, рѐко тѐм и тѐм З, дѡнела проклѐство тѐм домăћину Бу, снăја тѐм и тѐм Во, дѡћѡмо ко - тѐм пријатељу кѹће Кн, продă тѐм дечăку Та, ко - тем Герѐ кѹће Тр, тѐм офицѝру мѡем Л, јăвим се тѐм вѡднику Бо, тѐм нăшем кѹму Ка, не знам крај тѐм ВП, тѐм сѣну његѡвем Ве;

Асг.: ѡће остави тѡга Ѓ,

Исг.: с тѐм нăрѡдем О, с тѐм војнѣкем Би;

Лсг.; о тѡм Тр, по тѡм послу се не слăжемо ВЛ,

на тѐм и тѐм ВП, на тѐм плăцу Д, на тѐм пѡслу МЛ, у тѐм двѡришту Бо, о тѐм не говѡримо Ка, о тѐм причăју свѣ Ве, у тѐм граду Па, у тѐм мѡем ѡмбару Ѓ, у тѐм тѡру Бо, у тѐм рăзговору Па, по тѐм смо рѡд МЛ, у тѐм аутѡбусу Ве, на тѐм казăну З, на тѐм трѹгу Ка.

Гпл. по правилу има наставак *-и*:

од(т) тѣ кѡмшија ВЛ, от - тѣ младѣћа Кр, пѡрад онѣ дрвѣћа Л, од онѣ момѡка Бу, без онѣ одбѡрника нѡши Во, без овѣ учѣтеле Ве.

Наставак *-и* јавља се уз именицу са истим наставком:

кѡповали *тѣ лѣкѡви* Бу, плаћаћали *тѣ рачуни* ВП, обѡри *тѣ лешници* Би, покѡпи *ти орѡси* З;

Гсг.: *из онѡг потѡка* ВП, *с онѡг свѣта* Д, *из онѡг бакрѡча* Кр; *са онѡга потѡка* Та, *из онѡга сѣла, од онѡга братѡнца* Во, *код онѡга мѡста* Та, *мѡј дѣда из онѡга рѡта* МЛ, *од овѡга до онѡга* Ве, *мнѡго лѣпо код онѡга њѡјнога* Д, *из онѡга дѡма* Ве, *од онѡга човѣка* Кр, *преко онѡга пријатеља* Па;

Дсг.: *онѣм сам рѣко ономад* Ка, *пѣшем онѣм, знаш* МЛ, *прѡдали смо онѣм Бѡцету* Би, *вѣше су дали онѣм* Тр, *тѣшко онѣм ко се с њѣм увѡти* Ћ, *дала онѣм Дрѡгану Гвѡзди* МЛ, *онѣм пријатељу бѣвшем* Бу, *кажем онѣм детѣту* Ве, *онѣм сѣстра* З, *онѣм посѣстрима* Д, *плѡтѣо онѣм адвокѡту* Ка, *онѣм све поразбѣваѡ* Кр, *онѣм сломѣо столицу* Во, *онѣм гѡзди* ВП, *онѣм војнику* Во, *онѣм Вѡјчету пропѡлем* Кн, *Дѡлету онѣм нѡшем* Л, *Добрѡсаву онѣм брѡт* Бу, *удѡрио онѣм кѡла* Ве, *како имѡде онѣм старѣјем* Та, *прилѡзим онѣм крѣвѣту* Ш;

Асг.: *д - ѡбијем онѡга* Би, *за онѡга, кажу* Ве, *са онѡга се увѡтила* Бо, *са онѡга стѡрца* Ш, *натѣрали онѡга* Па, *пронѡшли онѡга* Бу, *нѡћем онѡга мѡлог* ВЛ;

Исг.: *сас онѡга се увѡтила* Ћ;

онѣм чѣкићем ѡдри по колѣно Та, *с онѣм стѡпцем* З, *онѣм пѡтем* Па, *с онѣм се сажѣвѣла* Д, *са Десѣмиром онѣм* ВП;

Локатив: *у онѣм потѡку* Л, *у онѣм глѣбу* Па, *у онѣм одѣлу* Би, *на онѣм плѡцу* Во, *по онѣм брѡду* Ве, *по онѣм снѣгу* Ш, *у онѣм бранику* Л, *на онѣм мѡсту* смо стајѡли Бу, *у онѣм винѡграду* З, *на онѣм салѡшу* Па, *по онѣм грѡбљу* Л;

Нпл.: *онѣ крѣвѣти покѣсли* Ш, *онѣ дулѣци сазрѣли* Д;

Апл: онѐ колàчиће Тр, натовàрио онѐ трупце Ка, повàди онѐ пиштòље Бу, потùри онѐ календàре Л, слùшали онѐ рàзговоре Па, натовàрише н - онѐ кòње ВП, увàтили онѐ војнице З, пòкла онѐ прасйће Л, мр̄зѐ онѐ тргòвце ВП, покùпе онй ствàри Ка, испр̄скаò онй кромшири Тр, попàдало у онй винòгради Па;

Ипл.: с онй мàли авијони Па, с онй вѐлики димњаџи Д, с онй àмбари Ш, с онй опàнци Ка;

Лпл.: по онй потòка Ка.

У заменичко-придевској промени у ДИЛјд. м. и ср. р. и код меке и тврде промене доминира наставак *–ем*, док се *–ом* и *–им* срећу ретко и то углавном код деце (Бошњаковић 2009: 48).

Слично стање налазимо и у околним говорима у којима се уз *–ем* јављају и наставци *–ом* и *–им*. Тако се и у говору Левча поред уобичајеног наставка *–ем* спорадично јављају и *–им* из меке промене и *–ом*, који представља нанос са стране (Симић 1972: 355-357). У црноречко-неготинској зони (Симић 1980: 116) изразита је неуједначеност облика. У Дјд. чешће се чује *–ому* и ређе *–ему*, *–ом*, *–ем*. У Ијд. је изгледа уопштен наставак *–ем*, а у Лјд. поред овог чују се и *–им*, али и једном *–ом*. У косовско-ресавској зони Крагујевачке Лепенице наставак *–ем* добро се чува у Ијд., а у ДЛјд. поред њега могу се срести и *–им* и *–ом* (Вукићевић 1995: 169).

У говору Ресаве поред уопштеног наставка *–ем*, нису ретки ни примери са *–им* и *–ом* (Пецо-Милановић 1968: 336-337). Слично је и у говору ђердапске зоне (Пецо 1972: 206). У говору Доње Мутнице у Дјд. среће се наставак *–ем*, док се значења ИЛ изражавају аналитички (Ракић-Милојковић 1990: 94-95).

40) Код заменица женског рода стање је следеће у деклинацији:

Лсг.: на овòи планéти Ш, на овòи игрàнци Па, на онòј ливàди ВП, на онòј вратњици З, у овòи гòдини Па;

на овѐ планине Та, по - овѐ врућине Во, на овѐ мде немаштинѐ Ђ, на овѐ мде мўке З, у овѐ сòбе Би;

Лсг.: по тòи деверуши Бу, у тòи торбици Би, у тòи колиби Кр;

остàнем у тѐ дивизије Ве, у тѐ јединице сам бйò Ш, по тѐ Тàре се јурйли Д, у тѐ бање Тр, у тѐ Мелниџе не увàтили Бо.

Облицима једнине казује се множина:

за тѣ двѣс ѿлада Л, од овѣ двѣста ѿлада Кр, за тѣ петнајс ѿлада Би, од овѣ гѣдина Тр.

Наставак у следећим заменицама не поклапа се са наставком главне речи:

нѧшо тѸ девѣјку којѣизи тамѧн капутић Л, тѣмељ овѣј држѧве Тр, упѸтѧо се ка онѣј градиѧе Ш;

Дсг.: онѣи шѸстерки зѣт Д, како имѧде онѣ Драганове женѣ Л, чим се примѧкнеш онѣ кривѧне Та, ка онѣ рѣкѣ Кн, ка онѣ лепѣте Бо;

Лсг.: по - онѣ рупчѧге Л, по онѣ рѣкѣ Бу, на онѣ меѧве стојмо МЛ, на онѣ бачѧје Ка, у онѣ измѧглице Бу, у онѣ ѧвлије Д, на онѣ колѧбе Бо, по онѣ гѣле гузѧце Тр, у онѣ шѸме Кн, у онѣ куѧерѧне Та.

Локатив плурала има наставак *-и*:

разбежѧло се по - онѧ ѧѧва Ш, по - ни гѸдура Би, по онѧ брѣда Д, по онѧ планѧѧѧ Тр.

Можемо закључити да је наставак *-е* код заменица просто уопштен на основу именичких речи и њихових завршетака.

Наставак *-ем* води порекло од старог наставка заменице *тај* која у инструменталу гласи (ТЕМЪ). Има примера са наставком *-им*:

онѧм још јѣдним МЛ, обрѧтѧо се тѧмо тѧм човѣку Во, с тѧм се не слѧжем Би,

по тѧм шићу се рѧзлѧкујемо Ка, по тѧм прѣдѣлу Ш.

У ДЛјд. ж. р. заменичко-придевске промене не среће се косовско-ресавски наставак *-е*, већ *-ој*, будући да је код именица углавном *-и* у говору Батовца (Бошњаковић 2009: 49). У говору Левча је уочено да репартиција заменичко-придевских наставака *-ој* и *-е* зависи од наставачких морфема код именица, па се тако први јавља са *-и*, а други са *-е* (Симић 1972: 358-359). У косовско-ресавској зони Крагујевачке Лепенице јављају се наставци *-е*; *-еј(зи)* и *-ој(зи)*, при чему је њихова репартиција опет условљена наставачком морфемом именице. Говор Ресаве слаже се са

стањем у К-Р зони Крагујевачке Лепенице (Пецо-Милановић 1968: 338). У говору Доње Мутнице у Дјд. јавља се само наставак –е (Ракић-Милојковић 1990: 94).

Каквоћне заменице

41) Каквоћне заменице обичније су без гласа *в*:

а) *ка̀ки* младожења Тр, *ка̀ки* лека̀р, *ка̀ки* бакра̀чи МЛ, *ка̀ки* у̀нук Л, гле *ка̀ки* је лѐп О, *ка̀ки* колáч та, *ка̀ки* домáћин МЛ;

ка̀ка ба̀бица Во, *ка̀ка* лудóрија Бо, *ка̀ка* печенѝца З, *ка̀ка* градíна Во, *ка̀ка* мотíка Д, *ка̀ка* девóјка Тр; *ка̀ка* времèна Па; *ка̀ку* ку̀ћу напра̀вио О, *ка̀ку* сна̀у добио Па; *ка̀ко* живи́нче Бо;

б) *ова̀ки* мòмак порáсо Л, *ова̀ки* пѐлцари Би, ни́је *ова̀ки* пòрез бíо Ве; не мòж да бóде *ова̀ки-она̀ки*,

в) *та̀ки* *ка̀ки* је Та, *та̀ки* òпасан војни́к Ка, *та̀ки* на̀род Д; да̀о га бòг *та̀ко̀га* Кр, *та̀ка̀* му бíла прва же́на Ве, *та̀ка̀* је то̀ слóжба; *та̀ко̀* де́те нѐмирно Бо;

Лсг.: *на та̀кѐм* је мѐсту Би, ра̀дíли смо *та̀ки* занáти Бу.

Заменица *та̀ки* у Г - Асг. мушког рода и Гсг. средњег рода има двојаки акценат кад је овај са покретним вокалом на крају: *та̀ко̀г*, *та̀ко̀га*:

де га на̀ђе *та̀ко̀га* Кр, та̀ј *та̀ки* О, *та̀ка̀* и *та̀ка̀* ствáр Бу, у *та̀ко̀* дру̀сто упáо Кн;

на она̀ке ка̀нце мýсиш Во, *за ка̀ке ра̀днице* Ка.

Исти акценат и на истом слогу имају заменице *ова̀ки*, *она̀ки*, *ка̀ки* код којих се у зависним падежима изоставља -в-:

она̀ко̀га човѐка д остáви Л.

Придевске заменице углавном се на морфофонетском и синтаксичком нивоу разликују од стања у стандарду.

Фонема [в] изостаје у упитној придевској заменици, а факултативно у показној за квалитет:

У трстеничком крају стање се слаже са нашим стањем (Јовић 1968: 124), док се у говору Доње Мутнице – творбени формант –*ов* факултативно јавља само у Дјд. как(в)ем, овак(в)ем, так(в)ем (Ракић-Милојковић 1990:95).

Ове заменице у Ресави гласе каки, оваки, таки, онаки, док су облици на –*ав* вероватно примљени у новије време (Пецо-Милановић 1968: 336). У говору Крагујевачке Лепенице употребљавају се обе форме, при чему су оне са морфемом –*кь* чешће у К-Р зони (Вукићевић 1995: 167).

Количинске заменице

42) У нашој грађи има примера где нема синкопе и где је синкопа извршена:

а) *колѝки* је Би; *оволѝки* Ве, *оволѝке* кѝће Та; такô *толѝки* МЛ, *толѝки* Па;

толи́чко дѝте Ка, *толи́цко* дѝте Та;

б) *кòлки* вòћњаци Па, *кòлка* трава Д; *овòлки* мòмци порáсли Кр; *тòлка* држàва била прѝ Та, *онòлки* љ̀уди МЛ.

Остале заменичке речи имају углавном непроменљив акценат; нпр. заменица типа *толики*:

оволѝки ВЛ, *оволѝко* жѝто родѝло Бо, *оволѝка* дѝтелина Ка, *колѝког сѝна* ѝмаш Л, *оволѝког синчѝћа* МЛ, *оволѝку* кѝћу напр̀авио Па.

У облику *колика* - *колка* уочава се синкопа средишњег вокала –*и*–:

кòлка сн̀ага Ђ, *кòлка р̀ека* надòшла Би.

Придевске заменице за количину гласе *оволика* и *онолика* у говору Батовца (Бошњаковић 2009: 46). У говору Доње Мутнице ове заменице су са синкопом *оволки*, *толки*, *онолки* (Ракић-Милојковић 1990: 96).

Остале придевске заменице

Заменица сав

43) Забележени су примери сва три рода:

с̀ав Л, *в̀аздан* Бо (без метатезе);

свѣгá и *свãчега* сам се наглѣдао Л, изãшли смо из *свѣга* Би; *свй* се скўпимо Ка, *свй* четйри брãта Бо, за *свѣ* гõсте Тр; *свйма* нйма Бо, пред *свйма* Во, *свѣма* женãма у сѣлу рѣко Па.

Напомене о облицима:

а) Заменица *сав* у Гсг. и Асг. гласи *свог* - *свога* - *свега*:

да га *свõг* изѣдем Л, *свõга* га избõли Ка, испр̄скãли га *свõга* Д;

имãли смо *свѣгá* и *свãчега*.

У Д - Лсг. јавља се вокал -у:

фáла ти на *свѣму* Бу.

У Гпл. поменута заменица гласи:

и - *свй* крајева О, *са свй* стрãнã Та, снѣг напãдао *са свй* стрãнã Ш, опкõљени са *свй* стрãнã МЛ.

У акузативу плурала наставак је *-е* или *-и*. Наставак *-е* имају заменице када стоје уз именице са истим наставком:

све свðе лўде стãвили З, пõзвао *свѣ гõсте* Ве, *све војнйке* смо повãтали ВЛ, *све лõпõве* смо знãли Ве.

Наставак *-е* у акузативу имају заменице и кад не стоје уз именицу: *свѣ ми* недостãје Тр, *свѣ* познајѣм Ђ, испрйчам онѣ *прõфесорке свѣ* Кр.

Заменица *све* среће се у том облику:

прасйћи *све* поцркали З, промѣни ствãри *свѣ* Кн, *са свѣ* родйтељи йду З, саплетѣ се *са свѣ* ону кõтарицу ВЛ.

б) Облици (Д - И - Лпл.) имају наставак *-има*:

рãдйо би *са свйма* Ш, по тйма путовãнйма Ве.

Променљив акценат уочава се код заменице - придева *сав*. У Г - Асг. гласи свог - свога; све - свега; свега - свега:

из(с) свѣг гласа З; *дйже рѹке од свѣга* Па; *од свѣга тѡга - нйшта* Тр; *сви рѣтови сам прѡшо* Кр.

Заменица *сав* у средњем роду гласи све, али има и примера где је у употреби *сво*:

свѡ врѣме Д, *за свѡ врѣме* Кн, *ѡн је свѡ врѣме* ћутѣо Л, *свѡ жйво* се дйгло Ш, *свѡ жйто* је запалйјо Бо.

Заменица ср. р. *све* употребљава се самостално и у функцији атрибута:

бйло *свѣ* и свѡшта Би, рѣко му *свѣ* у лйце Та; запалйо *свѣ* жйто, бѹдала Л; извѡдили му зѹб са *свѣ* мѣсо О.

Ова појава је присутна у говору Левча (Симић 1969:363).

Заменица *сам*

44) Ова заменица може да стоји самостално или да појачава значење других речи: није мѡго *сам* да уради Би, бѡг *сам* зна Л.

Заменица - придев *сам* йма ѡблике као придев лѣп:

ѡна *сама* дѡшла, *сама* жйвѣла; *од саме жѣтве* Па, *од кѡкала самога* Ш, *сам*и ћѣрпич Ка.

Заменица *сваки*

45) Придевска употреба ове заменице види се у следећим примерима:

имѡли смо *свѡки* дан за кѹћу Во, *свѡкем* сйну плѡц Д, *свѡко* зрѣно рѡни Ка.

Јавља се наставак *-ом*:

свѡком војнйку Кн, *свѡком човѣку* Бу;

у свѡке шкѡле З, *у свѡке вѡрдши* Тр;

у свакој куће Би.

Заменица *неки*

46) Ова придевска заменица забележена је у том облику:

неки лопѠв Бо, *неки* план смо донели Ка; *неки* фазан Ћ, купим *неко* јаје Би;

посакривамо се *по неки* цбунова ВЛ;

кѡпѡ *неке* бѡкове Би, мѡто *неке* мертѡке Ве, подѡгли *неке* шаторе Кр, имѡдо *неке* дѡдове МЛ, за *неке* коњиће Тр;

вѡжѡ за *неки* Лескѡвчѡни Во, да изрѡжем *неки* рѡмови Л;

некој жѡни Ве;

у *некој* јединѡци Ћ;

у *ниј*какe палѡтѡ не борѡвим Кн, *по неки* лѡвада Бо.

Одрична заменица *ники* јавља се у облицима:

није бѡ *ниј*каки прѡфесор Тр, *ниј*каки пѡсо Ка, *ниј*каки прѡблѡм Па, *ниј*каки мѡлеми Ш; *ниј*каку прѡславу Бо, *ниј*каку шкѡлу нѡмам МЛ; *ниј*како весѡље Би, *ниј*каке пѡре ми не знѡче ВЛ.

Заменица *који*

47) Ова заменица се јавља у облицима без сажимања и са сажимањем:

а) како којѡ чѡвек Ка, како *којѡ* дан Ка, *којѡ* мѡгу О, *којѡ* су обелѡжени Па, *којѡ* крава стѡна Кр, *којѡ* жѡва, *којѡ* печѡна Бо, *којѡ* ѡн ѡће Тр;

кој мѡже Во, *кој* каже Та;

кој стѡгне МЛ, *кој* донѡси О, *кој* се кѡме рѡдује Ве;

б) на *кога* да се измѡтне Д, ис *кога* сѡла Па;

не зна се кѡме је упѡћено писмо О, *кѡме* је шта писано З.

в) *от коѐга кра̀ја Ш, коѐга да̀тѹма Би, како коѐга Ћ, кот коѐга оће Бу;*

с коѐг(а) кра̀ја МЛ.

Заменица *који* има дугосилазни акценат на ултими у Нсг. и у осталим облицима задржава тај акценат:

која њег̀о̀ва ж̀ена ВП, која му по р̀еду Д, која њег̀о̀ва фамйлија Бу, која га м̀ука т̀ерала Та, која брига̀а Ш, от коѐ ку̀ће О, ис коѐ бо̀лнице З, у коѐ ку̀ће Би, онй кой су прозйвани Л, од(т) кой Тр, кот кой О.

Заменица *чији*

48) Среће се и са интервокалним *-j-* и без њега:

чији су св̀атови Бо, *чије* су кра̀ве Ка; *чйи* су дол̀ови Ћ, *чйе* ћерке О.

Заменица *чији* среће се у том облику и у облику *чи:*

чија си тй Д, *чија* ов̀о ко̀либа Л, *чи* ђтац ѹмро Ш, *чи* л̀еба ј̀едеш МЛ.

Ако је акценат на пенултими, онда је кратак:

- *на чйју радос* МЛ, *на чйју жалос* Ве, *чије оп̀анце* Бу, *не знају чйје* ћевр̀еце Д,

49) Има примера где се наставци именице и заменице не поклапају:

поздра̀ви свй р̀едом Ћ, најури онй двојйцу Би;

с на̀шима пријатељима Тр, *с на̀шима ов̀ема радницима* Па;

са м̀оима вол̀овима ђремо Ка, *са тйма ѹченицима* З, *с м̀оима другарйма* ВЛ;

нека кажу твоима Би, *м̀оима л̀удйма* ћу да̀м Ка, *на̀шима земља̀цйма пишем* Кр, *приклонйо се и он н̀екима* МЛ, *н̀екима л̀удйма ма̀ло* Во, *бйјо сам д̀обар н̀екима* Ћ.

Напомене о заменичким речима

1) Код личних заменица изједначавају се Г-Д-А-Л.

2) У Дсг. личних заменица *ја, ти* наставак гласи *-е*: *мѐне* говорѝли, *тѐбе* нѐ да ћӯтим.

3) Акузатив личне заменице за 1. и 2. лице гласи: *мѐне, мѐн; тѐбе, тѐб*.

4) Инструментал заменице *мѐне* гласи *мѐном*, што је настало аналогично према *тѐбом, сѐбом*.

5) Енклитички облици личних заменица првог и другог лица једине гласе: *ми, ти, ме, те*.

6) У Дпл. знатно су чешће енклитике *ни, ви* од *нам, вам*.

7) У Апл. јављају се енклитички облици *нас-вас, не-ве, ни-ви*.

8) Заменица она у Д-Лсг. гласи *њѝ, њѝзи, њѝзи*. У говору Доње Мутнице је *њѝзи* (Софија Ракић-Милојковић, 1990: 92).

9) Енклитички облик заменице *она* у Г-Асг. гласи *је/е*, а у Дсг. гласи *ју*.

10) Лична заменица трећег лица мушког и средњег рода у косим падежима среће се у облицима са елизијом и без ње: *њѝга –њѝг, њѝму –њѝм, с њѝме – с њѝм*.

11) Осим стандардних облика заменице *она*, забележена је енклитика *ју*, типична за К-Р дијалекте.

12) У Г-Апл. наглашен је облик *њи*, а енклитика гласи *ји, и*: баш *ји* брѝга, бѝло *и* мнѝго.

13) У Д-Лпл. наглашени облик гласи *њѝма*, а ненаглашени *им, и*: да да̄ш *њѝма*, којѝ *им* ђаво, прѝвила *и* погѝчу.

14) Упитно-односна заменица за лица *ко* јавља се у варијантама *ко, кој, куј*.

15) Заменице *ко* и *који* не разликују се строго ни по форми ни по облику.

16) Неодређена заменица има две творбене варијанте: *неко* и *неки*.

17) Уместо локатива употребљава се инструментал код заменица *ко / што*: нѐмам по *ким* да пошѝљем, нѐ знам о чѝм живѝш.

- 18) Уместо датива налази се инструментал: *чѐму се занимаш*.
- 19) Одрична заменица појављује се у облицима *нико / ники*, а општа *свако / сваки*:
- 20) У зависним падежима уобичајен је наставак *-ем*: *ни̑кем, свѐкем, нѐкем*.
- 21) Облици заменица на *-ем, -ема* карактеристични су за косовско-ресавске говоре.
- 30) Заменице *нико / ништа* у промени имају облике као основна реч: са *ни̑кога* се не тр̑п̑и̑, за *ни̑шта* ни̑си зна̑о.
- 31) Заменица *што / шта* може имати узрочно и релативно значење: *што* лажете, ов̑а ч̑овек *што* се кри̑во кл̑е̑о.
- 32) Рефлективна заменица сваког лица *се* ретко се чује у нашем говору у пуном облику. Тако је и у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић, 1990: 93).
- 33) Код придева и придевских заменица преовладавају и наставци тврде и меке промене.
- 34) У Исг. срећу се наставци *-ом* и *-ем*.
- 35) Наставци у косим падежима имају дуже и краће облике при чему доминирају краћи облици.
- 36) У мушком и средњем роду придевских речи иза тврдох и меких сугласника распрострањен је наставак *-ем*.
- 37) У Д-Лсг. женског рода придевско-заменичке промене среће се наставак *-ој* као и наставак *-е* који се слаже са именицом у падежу и наставку.
- 38) Губи се разлика између одређеног и неодређеног вида придева мушког рода.
- 39) Наставци за грађење компаратива су *-ји, -ји, -ији, -ши*.

40) Компаратив се у неким примерима гради помоћу наставка *по-*: *пòвелики, пòвисок*.

41) Суперлатив се гради помоћу речце *нај-*.

42) У творби присвојних придева наставак *-ов* је фреквентнији у односу на *-ев*.

43) Присвојна заменица ж. рода моја јавља се у следећим ликовима: *мòја, мòа, мâ, мò*.

44) Заменице трећег лица гласе: *њѐн, њòјни, њòјзин; његòв, њигòв, њòјан*.

45) Код присвојних заменица долази до одступања у односу на књижевни језик и то у наставку *-е*: *мòје женѐ, у мòје фамѝлије, нек ѝде свòје женѐ*.

46) Присвојна заменица *мој* у зависним падежима има облике: *мòјег, мòјега*.

47) Присвојна заменица *њен* јавља се у другим облицима: *њòјан, њòјзин, њѐзин* (исто стање, Софија Ракић-Милојковић, 1990: 94).

Присвојна заменица *њихов* често гласи *њѝн* (Софија Ракић-Милојковић, 1990: 94).

48) Упитна заменица *чији* има и облик *чиѝ* (такође у Доњој Мутници, Софија Ракић-Милојковић, 1990: 94).

49) Односно-упитна заменица *који* једначи се са заменицом *куј* (Софија Ракић-Милојковић, 1990: 95).

50) Показне заменице, осим књижевног облика, имају и облике без крајњег *-ј*: *овâ, онаâ, таâ*.

51) Заменице *овај, тај, онај* мењају се исто као заменица *који*: *овѐм, тѐм, онѐм*.

52) Заменице *оволки, толки, онолки* мењају се по заменичко-придевској промени (исто стање, Софија Ракић-Милојковић, 1990: 96).

Такве заменице јављају се у деминутивној форми; *овоицки, тоицки, толички* (Софија Ракић-Милојковић, 1990: 96).

53) Неке заменице се веома ретко јављају у говору Млаве. Иако их има, оне су саставни део речничког фонда оних житеља који су родом са стране. Реч је о следећим заменицама: *йко, йкакав; нйкоји, нёколики*.

С друге стране јављају се деминутивне форме неких заменица:

овойцко дёте Кн, *овойцко парчёнце* Л, *овойцки бйо нёкад* Ве, *бйла толийчка* Д, *тойчка му девóјка* МЛ, *овойчки* Па, *овойчка* Тр.

Бројеви

Кардинални бројеви

1) Код бројева запажамо промене фонетске и прозодијске природе.

Број *један* има једнину и множину:

јёдан дућан Ђ, *јёдан* кўфер Тр, *јёдан* чòвек Ка, *јёдан* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ђ Ш, *јёдан* пўк Л, *јёдан* војник Ка, *јёдан* плац З, *јёдан* поклòпац Во;

у јёдан в̄алòв Бу, *у јёдан* а̄тар Д, *са јёдан* покрив̄ач Та, *јёдно* в̄ече Па, *јёдно* лонче О, *јёдно* поск̄урче м̄етем МЛ, *јёдна* кр̄ава Ве, *јёдна* óвца Бо, *са јёдну* ж̄ену ВП, *у јёдну* ав̄лийју З, *јёдну* нòћ но̄йю Та;

јёдни дол̄азе, др̄уги прол̄азе З, *јёдни* л̄ажу, др̄уги обе̄нав̄ају ТР;

јёдни в̄ук̄у ов̄ам Во, *јёдни* в̄ук̄у он̄ам Кн, *јёдни* пр̄аве р̄учак Л, *јёдни* се зан̄им̄ају за д̄ецу Л, *јёдни* за др̄уге не м̄аре Д, *јёдни* плачу, др̄уги поп̄ев̄ају МЛ, *јёдни* д̄òшли, др̄уги п̄òшли Тр, *јёдни* му д̄ају, др̄уги от̄ймају Кр;

јёдним д̄али све Та, *јёдним* в̄òзом д̄òшо Ка;

с јёдним д̄аном от̄йшо Бу, *с јёдним* д̄аном му све дод̄йјало и окренò л̄ис на др̄угу стр̄ану О.

У говорима централне Шумадије (Реметић 1985:297) и код нас бројеви се све мање деклинирају. Од простих бројева деклинира се само број *један*:

д̄ао *једнѐм* човѐку Ка, д̄онео *једнѐм* човѐку Д, д̄ошли у к̄ућу *једнѐм* човѐку Л,

с једнѐм др̄угем Кр, *с једнѐм* човѐкем Л, *с једнѐм* бр̄атем Ћ;

у једнѐм правцу Бо, *у једнѐм* шљивáру Бу, *у једнѐм* дану се ви́дело Л, *у једнѐм* писму на аста́лу МЛ, *на једнѐм* о́стрву ра́д̄ио МЛ, *на једнѐм* колѐну З, *на једнѐм* лѐбу смо б́или Тр, *у једнѐм* вин̄ограду Ш;

јѐдног д̄ана О, *јѐдног* бр̄ата Кр, *са јѐдног* пра́ва на др̄уго Ш, *јѐдног* мѐсеца Би, *из јѐдног* стома́ка Кр.

Једина потврда за деклинацију броја *два* забележена је у контексту:

са онѐм *двѐма* жен̄ама Д, жи́вѐо *сас двѐма* жен̄ама З; али и: уп̄ао међу њ̄и *дв̄а* Бо, вр̄н̄ула се с *дв̄а* дет̄ета Л.

Број *четири* забележен је са апокопом и синкопом:

чѐтири човѐка Л, *чѐтири* мѐсеца тр̄удна Ка;

чет̄ири к̄оња Кн, *чет̄ири* шпиритѐра МЛ, *чет̄ири* мѐтра Ш, *чет̄ири* митрољѐза О, *чет̄ири* музик̄анта Па, *чет̄ири* дет̄ета Тр, *чет̄ири* камијона Ћ, *чет̄ири* аутоб̄уса Би;

чѐтри кома́да ВЛ, *чѐтри* дет̄ета Во, *чѐтри* лѐба ВП, *чѐтри* лимузи́нѐ Би,

чѐтри м̄оја ун̄ука Д, *чѐтри* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш;

Број *шест* нема сугласничку групу *-ст*, а немају ни други бројеви који се тако завршавају:

шѐс Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш; *пѐ* - *шес* ар̄и пла́ца Бо, *шѐс* кома́да ја́ја МЛ, *шѐс* г̄о́дина Ка, *шѐс* месѐциј О;

тр̄иес МЛ, *четр̄ѐс* Кр, *дв̄аес* о́сам Д;

једанâјс Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *двāнâјс* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *седамнâјс* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш;

пѣтнајс Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *шѣснајс* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш;

једанâес оваца Л, *једанâес* сатѣ МЛ, *четрнâјс* мѣсеци Ш, *петнâјс* данâ Бу, *петнâјс* њлада ВЛ, *шеснâјс* тачака З, *шеснâјс* данâ Кн, *осамнâјс* гранатâ МЛ, *осамнâјс* гѣдина Во;

дванâјс ѣктара Па, *трѣнâјс* кѣла Та, *двāнâес* човѣка Па, *трѣнâјс* гѣдина Ћ.

Бројеви *двадесет*, *тридесет* и *четрдесет* изговарају се као:

двâјс гѣдина Би, *трѣјс* гѣдина спрѣао Бо, *четрѣс* комадâ Д, *четрѣс* пешкѣрâ ВП.

У осталим примерима имамо пренесени акценат:

педѣсет гусака О, *педѣсет* јãгњета ВП, *педѣсет* казâна Би, *седамдѣсет* бãнке кѣштãло Во, *седамдѣсет* пѣсто Ка, *седамдѣсет* њлада Д.

Неизмењена група *-ае-* присутна је у говору Левча (Р. Симић 1972:150), села Жабара (Реметић 1986:521), у Ресави (Пецо – Милановић 1968:257), и централној Шумадији (Реметић 1985:297).

Осим губљења појединих сугласника или група, забележени су и примери са девокализацијом другог самогласника из групе *-ае-*:

двâјс Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *трѣјс* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *четрѣс* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш; али: *шѣсѣт* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш.

Бројеви у комбинацији са *сто* гласе:

двѣста Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *трѣста* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш; *пѣсто* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *шѣсто* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *ѣсамсто* Би Бо Ве Во ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш, *дѣвесто* Би Бо Ве Во

ВЛ ВП Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ћ Ш; *чѣтри* стòтине Д, *пѣт* стòтина Л, *шѣс* стотина Ка, *сѣдам* стотина Кн, *сѣдам* стòтине Тр Па Ћ.

Збирни бројеви

2) Лексички фонд бројних речи ограничен је због ограниченог инвентара збирних бројева. У ову категорију, осим малих бројева *двоје*, *троје*, *четворо* спада и оба двоје. Забележено је на терену:

њѝ *двòје* Ве, од њѝ *двòје* МЛ, *двòје* децѣ Тр, њѝ *двòје* остàли сàми О, *њѝ су двòе* О, *двòе ме ви́че* Ка, *онѝ двòе ме саплѣли* Ш;

кўвам за *òбоје* Ка, за нàс *òбоје* Тр; *обадвòје* да дòђете О, *обадвòје* ми бѝли Ћ;

трòје децѣ Тр, њѝ *трòје* се не тр̄пѣ Л, *трòе* седѣ у тў кўћу Би, дòшли њѝ *трòе* Кн, *трò* кòла дàра Тр;

У облицима Д-И-Л забележени су бројеви:

двòима ланцима га вѣзàли МЛ, *трòима* кòлима О, *обòима* опанцима Бо, *обòима* дòшли код кўће Па, *обòима* се чўдили Ка, *обòима* причàли шта бѝло Би;

бѝло нас *чѣтворо* Тр, имàо нàс *чѣтворо* Па, било њѝ *чѣтворо* МЛ, *чѣтворо* трўћило па на вràта МЛ;

пѣторо чѣка на рѣд З, *òсморо* јàгањаца Ка.

Збирни бројеви који се завршавају на *-оро* срећу се у облицима:

чѣтворо Во, нàс *чѣтворо* бѝло Бу, носѝли га *чѣтворо* кад ўмро Ш, од нàс *пѣторо* остàло двòје Ћ.

Збирни бројеви се често не употребљавају уз именицу кола:

пѣт кòла дулѣка Па, *двàјс* кòла Кр, *трѝес* кòла, *петнајс* кòла Во, *двòе* кòла ВЛ, *трòе* кòла Д, *двòе* кòла кукўруз Ве, *трòе* кòла дѣтелина Бо.

Уместо збирног броја употребљава се прост број:

нас *три* браће О, нас *пет* деџа бילו Д, нас смо били *пет* (пѣторо) Л;

ми смо били деџа *шѣс* Кн, нас је било *сѣдам* деџа Кр, *дѣвет* деџа родила мѣти О, *пет* кола дѣра дѣнела Па, *сѣдам* сѣдова Па, у нашој кѣћи *једѣнајс* дѣша Ка, отичке прѣђе *дсам* лѣди МЛ, испѣло ми *тринајс* колѣча ВЛ;

нас *три* браѣта смо били МЛ, раде му *три* сѣна Ѓ, *три* ѣака Бо, *три* студѣнта ис тѣ кѣће ВП, *три* рањеника Л, у фуруни *три* лѣба Тр, *дѣсет* радника Бо, имѣла *дсам* послушника на свѣдбу Л, нас *четѣри* бילו, *свѣ* мѣшки Па, *четѣри* војника Бо, у кѣлу игрѣло *дванајс* момѣка Би, *осамнајс* дѣна га чѣкали Па, *триес пет* младѣћа ВЛ, *петнајс* лѣди З, *петнајс* арѣ плѣца Д, *тријес* мѣтара Ка, *двајс три* сѣта ложѣли фуруну Бо.

Збирне бројне именице

3) Ове именице се завршавају на *-ица* и *-ина*:

двојѣца Ве, њѣ *двојѣца* Би, *двојѣца* Бо МЛ Ка Па Ш; *обадвојѣца* Ве Во Би Бу Л Па О Ш, оженили се *обадвојѣца* Ве; *обадвојѣца* завршили факултѣт Тр; њѣма *двојѣцама* (синови) МЛ, нама *двојѣцама* нѣма кѣј да дѣђе (муж и жена) О, свѣма *тројѣцама* сам плѣла чарѣпе Та;

дѣшли свѣ *тројѣца* Ве; *четворѣца* МЛ, *четворѣцу* Би, *четворѣцама* Ка; *петорѣца* Д, *петорѣци* Во, *с петорѣцом* Би;

нас смо били *петѣна*: двѣ сѣстре и три браѣта Л, код њѣ је у кѣћу *седмѣна* О.

У говору Батовца (Бошњаковић 2009: 50) забележени су примери за бројне придеве и збирне бројеве, као и бројне именице на *-ица* које се односе и на мушко и на женско.

У говору Ресаве јављају се само бројни придеви *двоји*, *троји* и бројне именице (*двојѣца*, *тројѣца*, *четворица*), које се употребљавају и за различите родове (Пецо-Милановић 1968: 343).

У говору Левча инвентар збирних бројева је сведен на: *двое*, *обое*, *трое*, *четворо* (Симић 1972: 372-373). У говору Доње Мутнице облик *двоје* је непознат, а бројним именицама на *-ица* и *-ина* означавају се лица различитог рода (Ракић-Милојковић 1990: 98). Збирни бројеви у говору Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 179) ретко се

употребљавају. За лица различитог рода самостално се употребљавају *двоје* и *троје*, а *двојица*, *тројица* за мушкарце.

Трстенички говор познаје просте бројеве са делимичном деклинацијом (бројеви два и три се мењају у женском роду у облицима *двема*, *трима*). Збирни бројеви се деклинирају у форми с *двоима*, *троима* (Јовић 1968: 128).

Говор Млаве најближи је стању у Ресави и Батовцу.

Облици изведени од збирних бројева

4) Наставком *-ина* граде се облици којима се исказује приближна количина:

десетѝна љӯдѝ Тр, *десетѝну* ком̄ад̄а Д, *десеѝину* струка лӯка Л, старији *десетѝну* гòдина О, им̄али смо *десетѝну* кòз̄а Па;

двајстѝну м̄етара дал̄еко Би, *двајстѝну* ар̄и сам насл̄ед̄ила Кн, *двајстѝну* гòдина Во, *триестѝну* клипова Па.

5) Апроксимативност се изражава комбинацијом два суседна броја или бројне именице:

два-три м̄есеца Во, *два-три* м̄омка Л, *две-три* òбласти МЛ, *ч̄етри-п̄ет* ѝљаде Па, *п̄е-ш̄ес* м̄есеци ми тр̄еба Би, *п̄ет ш̄ест* крава ВЛ;

тријес-ч̄етр̄ес грла Ка, *тријес-ч̄етр̄ес* кòшница Ве, *п̄ед̄есет-ш̄ес̄ет* тањ̄ира пост̄авим Тр;

двòје-трòје прас̄ића МЛ, ст̄аве нас по *двòје-трòје* да леж̄имо Д;

двој̄ица-трој̄ица Ка;

десетѝну-п̄етнајс ј̄ај̄а м̄етем Л;

ј̄ед̄но-два̄пут прем̄есим ВЛ.

Везивање сложених бројева

6) Сложени бројеви могу бити везани асиндетски или синдетски:

а) са *двајс три* године остала удовица; *двајс пѣт* гради О, *четрѣс двѣ* године Л; *двајс прво* годиште ми отац Ш, *триѣс друге* рођен МЛ; *сто двајс* кила свиња заклана ВЛ;

б) *двајс и осам пилета* сам имала Во, *четрѣс и пѣт* година Л, *осамдѣсет и јѣдну* годину Ве; *двајс и друга* ју година ВЛ, *тријѣс и осме* рођен Би, *шѣсѣт сѣдму* годину узймам на јѣсен Ка.

Редни бројеви

7) Забележени су следећи облици редних бројева:

прву ел *другу* недељу посе Ускрса Д, отѣро *прву* жѣну, овѣ му *друга* З, у *дванѣјсти* пѣк ме послали Ш, *осамдѣсет* сѣдам сам ўзо сѣд Па, *дванѣјстог* маја рођен Во, *седамнајста* му година Л; *двајсто* годиште бѣо мѣј отац Ве, ја сам педѣсето годиште Та.

Редни бројеви мењају се по придевској деклинацији:

први ми дѣшо у кѣћу Бо, *први* отѣшо у свѣт Та, *први* прѣдо имање Ѓ, *први* није тѣо да ўзме ВП, *први* бунѣр искѣпо Во, *први* чѣсму подѣго у сѣло Би;

првог дѣна дѣго нѣс ВЛ, *првог* су пѣтали Бо, *првог* лѣта није врућина Ка, *првог* чѣкамо поштара Д, *првог* је лако да те наћу Та;

првем детѣту кѣпѣли колѣвку О, *првем* куј поведѣ кѣло Ѓ, *првем* снѣ Ка, *првем* плѣну Л, *првем* свѣ давѣли, *другем* ич Кр;

јѣдан *другем* говѣри Тр, јѣдан се с *другем* слѣже Ш, јѣдно за *другем* долѣзи Бо, јѣдан *другем* све давѣли О, јѣдан *другем* на слѣву йшли Ш, јѣдан *другем* помѣжѣли Д, у *првем* и *другем* рѣту Би, *сас првем* и *сас другем* мѣжем МЛ, *са другем* човѣкем Во;

четврѣти мѣсец Д, *четврѣти* дѣн Ка, *четврѣте* кѣће О, у *четврѣту* ўлицу МЛ, *дѣвѣти* мѣсец Па, *дѣвѣти* кѣзан пекѣ МЛ, *триѣс дѣвѣто* годиште Кн, *дѣсѣта* му година ВП,

педѣсѣти З, *педѣсѣте* године Би, *седамдѣсѣта* му пошла Тр, *осамдѣсѣти* рођендан Бо.

Редни бројеви се употребљавају са значењем *ономе тамо*:

дрўгем је тѣже нег мѣни ВЛ, у *дрўгем* дану Д, *дрўгем* свѣ рѣкли З, *дрўгем* стїгли гѣсти Ка, *дрўгем* вїдели грѣшку Во;

у *пѣтем* оделѣњу Кн;

код мѣе *прѣве* жѣне Д;

бѣбу у *сѣдмоу* недѣљи Ћ;

прѣшао са *дрўгима* Во, борѣвио са *дрўгима* Бу; она *дрўги* још гѣри Па.

Мултипликативни бројеви

8) Углавном су сложени са именицом пут:

трипут се крстї, ал нїшта Би, *двапут* се женїјо Па, изѣшла сам *двапут* у нѣвине ВЛ;

одједѣред се укѣчїла Кн.

Дистрибутивни бројеви

9) Приближна вредност нечега остварена је у форми полусложеница:

одвѣјим *пѣ-шес* зрна Ве, *пѣ-шес* цаковѣ Бо, ицѣпам *сѣдам-ѣсам* јѣјѣ МЛ;

двајс-тријес прасїћѣ сам имѣла Би;

три-четїри иљѣде мѣтне у цѣп Бо.

Ситније појаве у морфологији бројева

1) Бројеви *један*, *два* и *оба* имају три рода: *јѣдан-јѣдна-јѣдно*; *два-двѣ-два*; *обадва-обадвѣ-обадва*. Овакво стање забележено је у говору Доње Мутнице (Софија Ракић-Милојковић 1990: 98).

Број *један* деклинира се по обрасцима заменичко-придевске промене.

Говори се: на *двѣ* мѣсте, свї на *јѣдну* мѣсту.

Постоје облици множине броја *један*: јѐдни пр`аве р`учак Па, јѐдни се вра`ају на сал`аш Л.

Број *један* се јавља у форми *јед`анпут*, д`ошпо само *јед`анпут*.

2) Основни бројеви гласе: *дв`аес, дв`ајс, тр`ијес, четр`ес, пед`есет, шѐсѐт, осамд`есет*.

3) Увек је у употреби облик *й`љада*, двѐ *й`љаде* (исто, Софија Ракић-Милојковић 1990: 98).

4) Постоје два типа бројних именица: *двој`ица* и *обој`ица, трој`ица, четвор`ица, пет`ина*.

5) Бројне речи сложене од више цифара говоре се обично без везника. Кад последња реч не означава јединице него десетице, веза је искључиво асиндетска:

- *шѐст ст`одина тр`иес к`ила* Л, *сто пед`есет й`љада* Д, *сто пед`есет вој`ника* Тр.

6) Кад крајња реч означава јединицу, код простих бројева подједнако су заступљени примери са синдетском и асиндетском везом:

- *шѐсѐт* и *тр`и* к`ила МЛ, *осамд`есет* и *пѐт* Бо, *шѐсѐт* и *јѐдно* Во, *дв`аес* и *тр`и* д`ана Д, *седамд`есет* и *ј`дсам г`одина* Па;

- *тр`иес(з)* дв`а к`ила Ка, *дв`аес шѐс* ком`ада Бу, *тр`иес пѐт* ВЛ, *шѐсѐт* и *пѐт* О, *тр`иес чѐтри* п`илета Ка.

7) Редни бројеви деклинирају се по заменичко-придевској промени: *п`рви, др`уги, тр`ећи*.

8) Редни бројеви су без везника:

- *четр`ес шѐсте* г`дине Кн, *дв`аес тр`ећа* бриг`ада Кр, *пед`есет пѐти* п`ук Л, *четр`ес четвр`те* г`дине Па.

9) У збирне бројеве, осим дв`оје, тр`оје, четворо спада оба дв`оје.

Уместо збирног броја често је у употреби прост број: нас три браће, седам синова.

Већина бројева припада придевско-заменичкој деклинационој системи.

Б. РЕЧИ СА КОНЈУГАЦИЈОМ

1) И у говору Млаве преовладава опште стање као и у суседним говорима. Број глаголских облика се смањује: глаголски прилог прошли, глаголски прилог садашњи и имперфекат.

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА

Презент

2) Овај глаголски облик прати се у 1. л. сг. и 3. л. пл.

У 1. л. сг. код глагола *хоћу* и *могу* наставак је *-у*:

оћу да лèгнем Тр, *оћу* да йдем Ка, *оћу* да се обучём Тр;

могу Би Бо ВЛ ВП Ка Па Ш, *не могу* да се начудим Ка, *не могу* да стојим Л.

Глагол *моћи* у презенту често се јавља у облику *мож*, било да је реч о редукцији вокала *е* или да је у питању чување старих облика оптатива:

да мож д - љћеш Ш, *не мож* да говори Кн, *не мож* да верује Кр, *не мож* га наговори Ве, *не мож* да залута Бо;

мож да најће МЛ, *мож* га наговори Бо, *не мож* д - љмре Па, *да л мож* да излечи Л, *да л мож* д - одустанем Ка, *да л мож* да плати ВП, *не мож* да натовари Во, *не мож* да се повинује Ћ, *не мож* да се покори Бу, *не мож* да се начуди Ка, *не мож* да се прегледа З, *не мож* да рачуна МЛ, *не мож* га прече Тр, *не мож* да учи Бо, *не мож* д - извуче Во, *не мож* да се обогати Би, *не мож(ш)* се потриви дан З, *не мож(ш)* се среди Кр; *не може* да говори Л, *не може* се наспава Тр, *не може* донесе дрва Кн, *не може* купи телевизор З, *не може* да испреде вуну Бу, *не може* на нге, *не може* брѣ Би, *не можемо* да дођемо Ш;

не мѡш се навѡкнѡ Би, *не мѡш* погрѣшиш ВП, *не мѡш* те окрѡпи Ш, *не мѡш* сачѣкаш Па, *не мѡш* се ослѡдниш Та.

Облик *мош* јавља се када је звучни сугласник у додиру са безвучним. Такво су стање забележили аутори Николић, 1966: 239 и П. Ивић, 1957: 266.

Код других глагола наставак је *-ем*:

да те *повѡчѣм* за ѡши Ш, па *довѡчѣм* нѣка кѡла Ка, *однѣсем* на тѡван Ђ, *јѣдем* Кн; али и *јѣм* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш.

У 3. л. пл. веома су распрострањени наставци за презент:

Прва врста

а) *доведѡ* млѡду Д, *изведѡ* те пред судѡју Па, *увѡћѡ* у ѡвљѡју О, *ѡду* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *јѣду* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *извѣсте* Л, *испекѡ* Л, *нѡћѡ* Бу Д Ка Кр О Па Тр Ш, *оцѣчѡ* нѡшу чѣту Ш, *трчѡ* Д, *улежѡ* се О;

б) *снесѡду* кокѡшке Кн, *изѡду* свѡ Та;

Друга врста

а) *бѡју* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *смејѡ се* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *игрѡју* у кѡлу Би;

б) *зовѡду* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш;

Трећа врста

зафрѡкну Та, *клѡкну* Ш, *отѡдну* на пѡјац Ве, *упѡдну* у кѡћѡ МЛ;

Четврта врста

бѡју се Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *гладѡју* Би, *ноћѡвѡју* Ка, *послужѡју* Тр, *пцѡју* Ве МЛ Ка, *не чѡју* МЛ;

Пета врста

аперйшу Бу ВЛ Д З Кн Л МЛ О, *ви́чу* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *ди́жу се* Д, *вр̑ћу* на воденицу ВЛ, *ра̑ћ̑ају се* Ве, *закљ̑уче* љговор Л; *ме̑љу* ВЛ, *пома̑жу* Би; *ж̑не̑д̑у* Кр, *пож̑не̑д̑у* Л;

Шеста врста

а) -ају: *баца̑ју* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *вр̑е̑ћа̑ју* Ка, *венча̑ју се* за па̀ре З, *закопа̑ју* Па, *ку̑ва̑ју* Л, *пе̑ва̑ју* Тр, *прода̑ју* на пи̑јац Ве, *ужив̑а̑ју* пензи̑ју Л, *чешља̑ју* Ка;

б) -еју: *сме̑ју* Д, *не сме̑ју се* ка̑ пр̑е МЛ Ка О;

в) ду: *уме̑ду* Кн;

Седма врста

а) -у: *догов̑ору се* Д;

б) -е: *в̑де* к̑ола Ка, *жа̑ле се* Д, *држ̑е* Па, *тр̑е̑* Д, *вр̑и̑шт̑е̑* З, *тр̑е̑* као б̑е̑сни Д, *ћ̑ут̑е̑* З, *држ̑е* Па, *задрж̑е* Кн, *сто̑е̑* Ве, *посто̑е̑* Би;

лож̑е ва̑тру Та, *па̑ле* др̑е̑је Та, *ра̑де* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та Тр Ш, *ра̑ст̑уре се* Д, *фа̑ле се* Па;

Осма врста

бо̑ју се Кр, *звр̑ју* пра̑зни О,

кл̑е̑че̑ на кол̑енима МЛ.

3) Код помоћних глагола наставци су шаролики:

а) -е: *о̑ће* да на̑пра̑ве Би, *о̑ће* да га з̑га̑зе Та, *о̑ће* да сл̑у̑ша̑ју Па; *не̑ће* да ме гл̑е̑да̑ју Д;

б) -у: *о̑ћу* ме мо̑мци Во, кад *би̑ду* зр̑еле МЛ.

У централној Шумадији (Реметић 1985:308-311) на целој територији јавља се наставак –ају. Веома је чест и у Батовцу (2009: 51) и у Жабарима (Реметић 1986:512).

Ареал наставака е/у у штокавским говорима утврдили су Слободан Реметић (1985:308) и Асим Пецо (1993:520).

„Сви наши глаголи према односу инфинитивне и презентске основе, могу се подијелити на осам врста (Белић). Према тој подјели глагола од I до V врсте имају у презентској основи –е у свим лицима осим 3.л.мн. у коме је облички наставак –у (тресем– тресеш–тресу; рвем–рвеш–рву; тонем–тонеш–тону; чујем–чујеш–чују, пишем–пишеш–пишу (пис–јем, пис–ју). У VI врсти имамо однос -а, -е/ -је према -ју у 3.л.мн.: знам–знаш–знају, умем–умеш–умеју, питам–питаш–питају. Глаголи VII и VIII врсте (носити, волети / вољети, држати), за разлику од свих других врста, имају у свим облицима и једнине и множине, осим 3.л.мн., испред личног наставка вокал –и. У 3.л.мн. је облички наставак -е: носим–носиш–носе, волим–волиш–воле, држим–држиш–држе“ (Пецо, 1995: 496).

У косовско-ресавском дијалекту, наш говор се слаже са Левчом и Трстеником, јер је наставак -е: бѣче се, борѣ, брѣне, бѹше, вѣде, вѣсе, вѣле, говѣре, трчѣ, заборѣве.

У говору Доње Мутнице је следеће стање: летѣду, болѣду, али и: вѣле, летѣ. Међутим, увек је облик мѣле у трећем лицу јд. презента.

Наставак -ду у 3. л.мн. презента ограничен је на неколико глагола, а најчешће на глаголе дати, знати (В. Николић, 2001: 217).

Глагол видети јавља се и у облику *виш*:

не виш тѣ дѣбро Па, *да л виш*, *да л не виш*, такѣ је О, *виш шта* говѣре Би, *да виш* шта смо кѹпѣли Та, *де виш - не виш* Ш.

Глагол *јесам* јавља се у облику *ес* и *јесје*:

ес тѣ чѹо Тр, *ес* рѣдио млѣго Кн, *ес* тѣ пѣметан З;

јесје да лѹд О, *јесје* да брљѣви Д, *јесје* ће понѣвља Во.

Остали облици презента најчешће уочени у шестој врсти глагола су:

бѣче се на мѣн МЛ, *борѣ се* Па, *брѣне се* О, *бѹше* де стѣгну Д, *вѣде* кромпѣре Л, *вѣде* ВЛ, *вѣде* Ве, *вѣле* Би, *врѣте се* Бу, *горѣ* Д, *говѣре* З, *долѣзе* Кн, *донѣсе* Л, *жѣле се* ВЛ, *жѣне се* Би, *жѹре* Тр, *заборѣве* Па, *задѣве* Бо, *закљѹче* Ка, *заплѣне* Д,

затвòре Бо, зборê О, извòде Во, изнòсе ВП, појúре Па, најúре Ћ, кру́же Во, кúде Бу, лêче Ве, љúбе се Бо, мáме Ка, мèре Бо, помй́сле Д, накúпе МЛ, намй́ре О, плáте Ве, напрáве Кн, нагр́де Л, натовàре Би, нòсе Во, ноћê Тр, обèсе Д, опрêме Ве, одрêде Па, опáле Би, ослобòде Ве, остàве Л, настàве Па, подáве Тр, подêле Бо, попу́сте ВЛ, посвàде З, послúже Кн, поцêне Бо, пребáце Ве, прелàзе Кр, премèсте О, преплáше се Тр, пúде се Ћ, пролàзе Би, прй́ме ВП, рòде се Ка, састàве Бу, слàве Д, смй́ре се З, срêде Бо, сýде Ш, тра́же Та, т̄ер̄ете Ве, убáце Бо, удàре Кр, улàзе Л, увилàзе Ка, убáце Бу, чýде се Бо, трошê Л;

брстê О, вй́де се Кн, вàде пèсак Л, вй́де код мèn Кр, вòле пàре Тр, вòле прòвод Тр, вòзе жй́то Л, вòзе и дању и нòћу МЛ, горê Л, жй́вê Во, завàде се чàском Л, мр̄зê не Па, накнàде врêме З, накнàде шт̄ету Па, летê Тр, плáвê се Ш, с̄јáјê Ка;

узрú Л, презрú Кр.

Глагол *дати*, као и *знати*, *смети*, *умети* имају по правилу наставак *-ду*:

дāдú ВЛ, нек дāдú Кр, не дāдú Бо, предāдú Бу, продāдú Ка, издāдú решêње Па, дāдú му свè Па продāдú имовй́ну Кр, али и: дāјú му свè Бо;

свй́ знāдú Тр, нек знāдú Ћ, шта знāдú Би, знāдú да рāде Л;

смēдú ВП, не смēдú Во, кад смēдú Би, да смēдú Ш;

н - умēдú Та, умēдú да лāжу Ка, умēдú да ткāју Ћ.

Наставак *-ду* додаје се и неким другим глаголским основама:

можēдú Д, трчēдú Ве, вршēдú Та, стојēдú Ка;

дћеду да слúшају МЛ, дћеду да говòре О, дћеду да се извй́ну Па. (Карта 15.)

Глагол *знати* има и следећу форму: *нек знāу Л, шта знāу Л, бòље да знāу Та, не знāу чијê је Во*. Такво стање бележи професор Ивић (2001: 138).

Наставак *-ју* може да буде без сонанта:

нēћèу да долàзе Ћ, нēћèу да се погòде Во (Бошњаковић, 2000: 136).

4) Најпре ћемо анализирати дистрибуцију наставака у 3. л. мн. презента.

Код глагола прве Белићеве врсте аналошки су се проширили резултати прве палатализације на 3. л. мн. презента: трчу, улежу се.

Овако стање је забележено и у околним говорима: Батовца (Бошњаковић 2009: 51), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 181, 185-186), Ресаве (Пецо-Милановић 1968: 349, 351), Доње Мутнице (Ракић-Милојковић 1990: 101, 104).

Код глагола VI Белићеве врсте скоро доследно се употребљава наставак –ају: гледају, запевају, рипају. Наставак –у је изузетно редак у Батовцу (2009: 51). Само код глагола ове врсте факултативно се јавља и наставак -ду: даду, знаду.

У околним говорима наставак –у је чешћи. У говору ђердапске зоне и Доње Мутнице наведени су примери само с овим наставком (Пецо 1972: 207; Ракић-Милојковић 1990: 100). У Ресави и косовско-ресавским говорима Крагујевачке Лепенице у употреби су –ду и –у (Пецо-Милановић 1968: 270, 348; Вукићевић 1995: 181).

Говор Млаве слаже се са стањем у Батовцу.

Код глагола VII Белићеве врсте скоро доследно се употребљава аналошки наставак –у (Бошњаковић 2009: 51).

У косовско-ресавским говорима Крагујевачке Лепенице уз чешће –у среће се и наставак –е (Вукићевић 1995: 180). Ова два наставка срећу се и у црноречко-неготинској зони (Симић 1980: 117). Наставак –е, за разлику од стања у осталим К-Р говорима, доминира у говору Левча (Симић 1972: 389-391). Говор Млаве слаже се са стањем у Левчу.

У специфичности северног поддијалекта К-Р дијалекта по Ивићу (1999: 326) спадају и примери типа седеду, држеду, трчеду. Такви облици се јављају и у говору Млаве код старијих информатора, а забележени су у говорима Ресаве (Пецо-Милановић 1968: 348), Трстеника (Јовић 1968: 134-135), ђердапске зоне (Пецо 1972: 207, само један пример), као и Доње Мутнице, где појава није толико очекивана (Ракић-Милојковић 1990: 101).

Имперфекат

5) Имперфекат се у овој говорној зони своди на лексикализоване форме; среће се код глагола *бити* и *звати*:

а) како оно *беше* Д, *не беше* му лако Л, *шта беше* МЛ, *беше* неки Милија Ка, *беше* тџ нека грђбница Ве;

Забележен је и следећи облик: којê гòдине *би* Ка;

б) како се *звáше* Л, како се онò *звáше* за ўкрас Д.

Ређи су примери код других глагола:

за њèга *се прӣчáше* Би, òна га *вӣђáше* неко врéме Ка, òни *тèраше* мак на кòнац Ве.

Од глагола *хтети* забележена је имперфективна форма: *ћà* да бежìм Ћ, *ћà* да йдем Ћ, *ћà* да се удáм Ћ, *ћà* да донèсем Ћ, *ћà* да кўпим пиштòль Ћ, *ћáше* ме удàри Ћ, *ћáше* ме остàви Ћ.

Напомена: само у селу Ћовдину забележени су ови облици.

Грађа је класификована према вокалу из наставка:

а)вокал *-а-* у наставку:

ба̀ба му *ба̀јаше* Кн, *ба̀јаше се* кўрјака Кр, *ба̀јаше се* ба̀га Д, *ба̀јаше се* гла̀ди МЛ, *ба̀јаше се* ајдўка ВЛ, *викáше* МЛ, мо́ј дѐда *вӣкáше* Л, како *се звáше* О, он *се звáше* Тр, како ти *се звáше* òтац ВЛ, како *се звáше* Во, како *се онò звáше* Д, *имàше* жѐдан кра̀ј Ка, *имàше па̀ре нѐкад* З, *имàше* и гáс и ма̀с Ћ, *имàше* имáње, а и да̀вање МЛ, *имàше* и гла̀с и ста̀с Тр, *имàше* лу̀ду на̀рав Ш, *не мога̀ше* Ка, *не мога̀сте* Па, *обрӣца̀ше* Ве, *презӣва̀ше* Бу, *презӣвља̀ше* Бо, како *се презӣвља̀ше* Ш, òна се дрў̀кче *презӣвља̀ше* Кн;

б) вокал *-е-* у наставку:

ја̀ *бѐ* сиротй̀ња Ш, кў́ј де *бѐше* ВЛ, кў́ј *бѐше* онáј чòвек МЛ, за кй̀м *бѐше* ўдата Д, колѝко *бѐше* у бо̀лнй̀ци Ве, *бѐше* на̀ш чòвек ВП, *бѐше* на̀ш вој̀ник Ћ, òна *бѐше* дево̀јчица та̀д Кн, ка̀д *бѐше* но̀ћу Л, како *бѐше* њèна свàдба Па, Дѐса ми *бѐше* дево̀јка Ка, да л *бѐше* лѐто ел жѐсен МЛ, све што *бѐше* старй̀је З, òни бѐу мо̀мци Ка, да л бѐу по̀шли Во;

в) секвенца *-ађа-*:

имãђамо један бунãр Бу, свè *имãђамо* Тр, *имãђамо* и кòла Д, *јã имãђа* пиштòль Кн, *јã имãђа* сãбљу З, *нèмãђамо* за лèба МЛ, *да л имãђамо*, *да л не* Кр, *нèмãђамо* шта да *јèмо* Па. (Карта бр. 16).

Мешање имперфекта са аористом уочава се у грађи:

òн борãвише у мãнастиру Ѓ, *борãвише* у колиби МЛ, *борãвише* свуд у околìни Кр, тì *борãвише* гòр Па, *нèмãде* млòго људì Би, *нèмãде* куд ВП, *нèмãде* дè да пòђе О, *нèмãде* пãмет Тр, òни *имãше* дòбру плáту Ве, *имãше* и за комшìлук Д.

У говору Млаве имперфекат као глаголски облик одумире.

У Батовцу (2009: 51) употреба имперфекта је сведена на устаљене изразе типа беше.

Аорист

6) Прво лице једнине аориста у нашем говору гласи:

вìдо *јã* с ким ìмам пòсла Би, *врòто* се *јã* Бо, *не дãдо* *ју* да се удã Во, *дìго* рúке од детèта Ка, *јã јурну* на врãта Бу.

Од глагола *рећи* добили смо речцу реко: *јã*, *реко*, да се веселимо ВЛ, шта си се, *реко*, замìслио ВП, морì, *реко*, плавòјко Кр.

7) У првом лицу множине наставци су различити:

-хмо> -мо: *видòмо* де гúсто Л, *доћòмо* код кúће Ш, *поћòмо* мì на капìју прãво ВЛ, *дòћòмо* Ш, *дòћòмо* тãм и тý ВЛ, *дòћòмо* да је упознамо З, *дòћòмо* на вãшар Та, *идòмо* код ñì Па, *идòмо* у гòсте Кн, *идòмо* на слãву јèдни код дрúги Во, *изìћòмо* на бòјиште Кн, *изìћòмо* пред ñì Л, *нãћòмо* тý јèдну клúпу Ка, *одòмо* у ñìну држãву Би, *одòмо* у ñòјзине ãвлìје Бо, *извúкòмо* се из рòпства Бо, *изãћòмо* на сокãк МЛ, *извúкòмо* се полако Во, *идòмо* код ñòјни Ш, *наједòмо* се поштèно Тр, *прòћòмо* по вãшãру Па, *провúкòмо* се крос капìју Л, *поедòмо* онò мèсо Д, *ручãмо* код ñì Па, *врòмо* се нãзад Бо, *избегòмо* кãвгу ВЛ, *измакòмо* се лагãно Ка, *легòмо* у крèвет Ѓ, *остãдомо* сãми Во, *отидòмо* Л, *пропãдомо* О, *рекòмо* Би, *скìдомо* се у цивìлке Бо, *стãдомо* да напãдамо Д, *јурнумо* на ñì Кн, *дãдомо* им свè Па, *закúкамо* у глãс ВП, *имãдомо* Тр, *повãтамо* и на лèгало Ш, *полèгãмо* Та,

поразговарамо Би, порипамо Во, посакривамо Бу, поскидамо свè са сèбе З, прегурамо Кр, предадомо Па, разговарамо О, разоружамо МЛ, распекљамо се Ка, тад умедомо што умедомо Во, зложимо ватру Бу, заменимо Л, заноћимо тѹ ВП, извршимо тѹ смотру Бо, извршимо МЛ, појуримо Ш, окрeпимо се Па, поделимо на гробље Тр, пребацимо Ш, прескочимо Бо, распремимо Бу, сјуримо се Па, склонимо се Ка, скрстимо рѹке З, смиримо се Д, угасимо Ве, умутимо ВП, боримо се Ка, уредимо Д, видомо шта д - уради Би, преживѐмо све овé гòдине Ка, ћутѐмо Та, издржамо Ка, прележамо бòлес ВЛ, постојамо м̀ало Би;

„Прво лице множине аориста има на већем делу косовско-ресавске територије наставак -(х)мо (Ивић 2001: 138)“.

-смо: бисмо Бу, борбовасмо О, викасмо Ка, вратисмо Бо, грeјасмо се ВП, гњурасмо се О, дадосмо му и капом и шаком Л, доћдсмо МЛ, заватисмо Д, закачисмо О, зложисмо Па, замeнисмо Ве, звасмо Па, извршисмо Д, имадосмо Па, идосмо З, измакосмо ВЛ, једосмо Би, крeнѹсмо Бу, легдосмо Та, наћдсмо Бо, напунисмо З, оддосмо Тр, одвоисмо се ВП, окрeписмо О, опалисмо Бу, осванѹсмо Кр, остасмо Ш, одлетѐсмо Би, остависмо писмо Би, побисмо ВП, подбисмо Та, побисмо се МЛ, пољубисмо један дрѹгог Д, поглeдасмо се Бо, поватасмо се Кн, покaрaсмо се Ве, понапивасмо Во, порипасмо ВП, посeдaсмо Л, погорeсмо тòлка др̀ва Ђ, примисмо Ка, прошврљасмо Кр, провукдсмо Ш, понесдосмо Па, поједдосмо Ка, попрaвисмо Тр, постависмо З, почeсмо Бо, пропaдосмо Ка, рѹчaсмо Ђ, ручaсмо Ве, руковасмо Ш, седдосмо Кн, стигосмо Ве, сјурисмо се Би, скитaсмо Тр, скрeнѹсмо Д, стрпaсмо се у она купe Кн, узeсмо О, учисмо МЛ. (Карта 17.)

У моравичком и горњостуденичком говору, у 1. л.мн. аориста, јављају се два наставака:

- а) старији наставак -(х)мо карактеристичан за студеничку зону, и
- б) стандардни наставак -смо у моравичкој зони (В. Николић, 2001: 219).

8) Треће лице једнине аориста:

ел тї, *вїде* Л, кад *вїде* мѡјег мўжа Кр, ѡн *дѡби* пѣнзїју Ка, *дѡђе* ми сѣстра Ве, *погїну* нам ўнук О, *ѡстави* мўжа и дѣцу Бо, *ѡде* на пўт ВЛ, *нїпуни* кѡфу Ка, *трїзну* дизгїн Ш, *скѡчи* на дўвар, *ўгаси* лїмпу Ћ, *ѡтпаде* ми дўгме Ш, *ўвати* дизгїне Та.

9) Треће лице множине аориста:

кад *видѡше* колко сїтї Па, *пѡчеше* да јуре Па, *дѡђѡше* Бо Бу Д З Ка Кр О Па Та
Тр Ш, *полїпцаше* им стѡка Би; *донѣше* ми папрїке Кр, *пїдоше* као глѣте на
зѣмљу Ш, *удїрише* у ковѣј и стўмбаше се Би, *пронесѡше* ѡбар свуд рѣдом Ћ;
како ју *имїде* ВЛ.

Примећена су незнатна колебања код акцената. Углавном је мали број примера са промењеним местом акцента.

Аорист је жива категорија и углавном се у приповедању употребљава у Батовцу (Бошњаковић 2009: 51).

Перфекат

10) Честа је употреба крњег перфекта у једнини и множини:

а) у клетвама и благословима:

далеко *бїло* Кн, жїв *бїо* Ве, ѡчи ти *испїле* дабѡгда Бо, јевтїка га *изѣла* МЛ;

б) у набрајању:

орїли с крївама, орїли с волѡвима З, и йшла у продївницу, и по вѡду Кр;

в) у другим случајевима:

бїло шта *бїло* Ка, мїјка ми *бїла* шнїјдерка О, *бїо* нѣки чѡвек Тр, *бїла* нѣка
врачїра у сѣло Па, *свїрїѡ* по кафїнама ВЛ, *пѣвао* ни пѣсме Бо, двѣ ми *ћѣрке*
ўмрле О, *ўзели* ми овѡ, *ѡстївили* онѡ Д.

Овај тип перфекта заступљен је у Трстеничком говору, (1968: 186-194).

У говору Батовца нису ретки примери крњег перфекта (2009: 51).

Радни глаголски придев

11) Радни глаголски придев не одступа од прилика познатих у стандардном језику: *осла̀бела* ВП, *у̀зела* О, *обу̀кли* Л, *сву̀кли* Л.

- Вокалске групе *-ао*, *-ео*, *-уо* сажимају се када њихов први члан није под акцентом: *лѐго Би МЛ Па*, *д̀ошо Ве ТР*, *п̀ошо Би Бо МЛ Ка Па Тр Ћ Ш*, *скй̀но Би О Ш*, *погй̀но Бо Д З Та Па*, *вй̀до ВЛ О Ш*, *п̀дчо Ве Кр*.

- У неким облицима радног глаголског придева типа умрем, прострем *р* се девокализује по моделу: *у̀мрели Кн*, *п̀дмрели Д Ка Кн Та Тр*, *за̀трели му кућу Л О*.

- Помоћни глагол *оћу* има двојакe облике радног глаголског придева: *ћа̀о сам д-й̀дем*, *ћа̀о да до̀ђе*, *тѐли д-й̀ду*, *тѐо сам*. Најчешће се облици *ћа̀о*, *ћа̀ли* бележе у Ћовдину.

- Облици *тео*, *тели* преовлађују у говору Левча и Ресавском говору, а облици *ћао*, *ћали* у доњомутничком говору.

Плусквампефекат

11) Плусквамперфекат се гради од перфекта помоћног глагола *бити*, дуже и краће форме, или имперфекта помоћног глагола.

Са перфектом пом. глагола забележени су примери:

а) *бѝо сам ку̀пио* Бу, *ја̀ сам бѝо* волђве најбђље *уватио* Л, *ја̀ сам бѝо п̀дно* ма̀ло ракй̀ју Па, *ја̀ сам била п̀шла* у сѐло Ћ, таман *сам се била у̀дала* Ка;

шта си бѝо обу̀о Кр;

осигура̀о се бѝо Та, *ђн је бѝо учѝо шкђлу* Па, *напѝо се бѝо* на свадбу Тр,

ђн бѝо се мѐшѝо са свй̀ма Л, *а бѝо ме глобѝо* Па, *оста̀ло ми бѝло* нешто ђвса Бо, *док се нѝје бѝло оженй̀ло* З;

такђ смо бѝли разрѐдѝли Во, *и ту̀ смо бѝли на̀шли* мѹжа дђброг Кр, *бѝли смо се у̀зели* О;

уватѝли ђни су најбђље п̀ложаје *бѝли* ВЛ;

б) *био добио* прѣкоманду Д, Станѣмир *био отишо* у Орѣшковицу Ш, мајка ми *била љмрла* Ка, *били се поплѣшили* Ве, да *нису били спавѣли* Во.

Са имперфектом помоћног глагола наведена је грађа:

долѣзио ђдма пошто е *љзо* на слѣву ђдну *бѣше* Ћ, четврѣти батаљѡн кљј *бѣше прѣшо* Ка.

У Батовцу плусквамперфекат употребљавају и одрасли и деца, али се могу наћи и примери у којима је он замењен перфектом (Бошњаковић 2009: 51).

Футур први

12) Облик футура је исти као у књижевном језику у издвојеном материјалу:

биће бѡље Ш, *биће лѣпо врѣме* Бо, *бићеш бѡгат* Тр, *бићеш бивѣн* Кн, *мобиљсаћемо* Та, *пропѣшће* Ве, *сазнѣће се* ВЛ, *скљваћу* МЛ, *стрѣљѣће* Во, *удѣриће* Ћ, *упѣлиће* Би.

13) Сложени футур се састоји од енклитичког облика помоћног глагола *ће* и конструкције *да + презент*:

1. л. сг.: *ћу да дорљчкујем* Би, па *ћу да ти каћем* Л, *тѡ ћу да продѣм* Ка, све *ћу да продѣм* Па;

2. л. сг.: *кѡ ћеш да дѡћеш* Л, *кѡ ћеш да ме примиш* О, *сѡ ћеш да се смѣриш* Д;

1. л. пл.: *сѡ ћемо да вѣдимо* ВЛ, па *ћемо да печѣмо* мѣсо О, *ми ћемо д удѣримо* Кр.

У следећим конструкцијама енклитички облик *ће* важи за сва лица:

1. л. сг.: *штѡ ће да рѣдимо* Па, *опет ће да дѡћем* Кн;

2. л. сг.: *ће да бљдеш ѡдабрана* Та, *ће да запѡнтиш* Л, *ће да сѣднеш* Тр;

3. л. сг.: *ка ће да бљде готѡво* Тр, *ће да йма за свѣ* О, *са ће да дѡће код мѣн* Л, Мѣлан рѣко *ће да љбије* за тѡ Ш;

1. л. пл.: *ће да вѣдимо* З, *ће да га вѣдимо* Ве, *ће да рѣдимо* Д, *ће да ймамо* Д;

2. л. пл.: *ће да рљшите* Ш, *ће да кљпите* Д;

3. л. пл.: *ће* да не упропáсте Тр, *ће* да га сарáне Та, *ће* да не стрѣљају МЛ.

Употреба општег облика помоћног глагола *ће* употребљава се и за друга лица: *ће л да преврћемо ел нѣћемо* МЛ.

Стање у нашем говору слаже се са стањем у осталим К-Р и С-В дијалектима (Реметић 1985: 324). Тако је и у Батовцу (2009: 58).

У следећем материјалу налазе се потврде за конструкцију *ће + презент*:

1. л. сг.: *ћу дођем* вечерас Кн, *ћу му покажем* свог бѡга Д, *ћу га лўпим* по нѡсу Л, *ћу му дођем* главѣ Бу, такѡ *ћу му кажем* свѣ Кр, *са-ћу д-йјем* Ка, *д-йјем ћу* код лекара Би, *како ћу га нађем* Та, *ја ћу ти кажем* З;

2. л. сг.: *ће видиш ти* З, *ће трѣснеш* о зѣмљу Ве, *ће стйгнеш* на време Ш, *ка-ћеш ми ти порастйш* О, *ћеш д-йдеш* Па, *ћеш дођеш* ВП;

3. л. сг.: Бѡг *ће ти каже* Би, *ће му поцѣпа* ципѣле Лаѡлка ВЛ, снѡја *ће га увати* за кўћу Кр, *ће га увѣде* у рѣд Кр, *ће се извўчѣ* Во, шта *ће а бўде* тў Д;

1. л. пл.: *ће изѡremo* Ка, *ће га угѡдимо* Д, *па ћемо ми да доведѣмо* Та, *ћете вино да пйјете*. Бу;

3. л. пл.: *ће се понапйјaju* Тр, *ће га отѣрају* у зátвор Па, па ѡни *ће прѣћу* цѣлу околйну Ве. (Карта бр. 18.)

Спорадично су забележене потврде за конструкцију *ће* са *инфинитивом*.

Бѡг *ће знати* Л, ко *ће га знати* З, па *ће дати* дете на усвѡјање Во.

14) Прост футур се веома ретко употребљава:

боравићу код њй крѡтко О, *даћу* ти по нѡсу МЛ, *убићу* те Па; *видѣћеш* ти чйја мајка црну вўну прѣдѣ З, *видѣћеш* ти Л, *видѣћеш* З, *имѡћеш* Л;

видѣћемо Ка; *видѣћете* ви вѡше Та; *настѡнуће* Би, *нестѡнуће* Па;

доће и теби мѣчка на врата МЛ, *доће* ти црни пѣтак Ш, *доће* време ка-ће да трѣба Тр, *наће* нѣ на лѣгало З.

Облици футура I указују на то да се говор Батовца приближава балканизираним језицима и дијалектима (Бошњаковић 2009: 51). У говору Млаве слично је стање.

Инфинитив, који учествује у грађењу футура, потиснут је из употребе.

Слично стање налазимо и у Доњој Мутници, с тим да су тамо забележени и примери типа: има да дођеш; биће дошо; ти биће имаш паре (Ракић-Милојковић 1990: 103).

У говору Левча има примера типа: ја ћу прећ; видећеш; доће; имаћеу (Симић 1972: 398-399).

Конструкције *ћа + (да) + презент* познају само косовско-ресавски говори Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 189-190). Ове примере бележимо у говору Млаве, у селу Њовдину. Такве конструкције су чешће и у ресавском говору, поред ређих: даћемо; све ћу ти учинит (Пецо-Милановић 1968: 353-354). Слично је стање и у говору ђердапске зоне (Пецо 1972: 207).

Футур II

15) Футур II гради се од презента помоћног глагола бити (*будем*) и радног глаголског придева глагола који се мења. Најчешће се јавља са везником *кад*:

1. л. сг.: кад *бўдем* умрла Л, кад *бўдем* ддошо Па, кад *бўдем* долазео О;

2. л. сг.: ка-се ти *бидеш венчао* Д; кад *будеш реко* Ве, да *будеш жива и здрава* Ве;

3. л. сг.: које прво *биде стигло* дете Ка; да *бидне лепота се деси*ла Ве, да *бидне* само добро *се деси*лаТа; некем ће да *буде смешно* Би, ако *буде дошло* до тога Бо;

1. л. пл.: кад *будемо* бунар *ископали* З.

ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ

Императив

16) Овај глаголски облик разликује се од књижевног управо по томе што се изгубио вокал и у финалној позицији, па се то пренело и на друга лица:

а) *беж* одатле Кр, *беж* одатлек Би, *диж* се Д, *држ* овам Л, *дрш* се Та, *ћут* МЛ;

б) *бѣште* Бо, *дрѣште* се Во, *извѣнте* З, *каште* О, *мѣнте* ме Во;

здѣте Тр, *поздѣте* З, *наѣте* Бо, *јавтѣ* се Па, *одлѣте* Во, *потраште* на зајам ВП.

О изостављању наставка *-и* из консонантских основа има различитих мишљења:

- да су у питању фонетски узроци,

- да се ради о аналошким образовањима створеним под утицајем истих облика атематских глагола,

- да је изостављање условљено семантичким разлозима.

17) Код неких глагола срећу се облици без сонанта *-j*. Ако се основа завршава на *-и*, онда се изостављање врши и у једнини и у множини:

а) *пи* из флаше О, *попи* мálко Па, *соми* се, што си крмељив Кн, *уби* ме, заборàвила сам Д;

б) само *ви пи*те ВП, *пите* док мōжете Би, *кри*те тō од свѣта Та, *сакри*те пàре Ка;

*поби*те све ддрѣда МЛ; *попи*те онō вíно Л, *покри*те га Бо, *сакри*те м̀ло Л, *пови*те бѣбу Ћ.

Такође су различита мишљења када је реч о изостављању наставка *-j* из вокалских основа:

Б. Николић у СДЗб (1964:318) мисли да се ради о редукцији, проф. М. Стевановић (1933-34:88-89) објашњава делимично фонетским, а делимично морфолошким узроцима, а Б. Милетић (1940:164) тумачи ову појаву аналогијом према презентским облицима.

Паралелност губљења *-j* и *-и* у другом лицу синг. може се догодити и на основу аналогије.

18) Код глагола шесте врсте *чекати* губи се финално *-j*, али и *а*:

чѣка, *чѣка* Л, *чѣка* да стигнем Ка; *чѣк* да чўјем Ш, *чѣк* да ве пронађем Ве,

Код облика *немôј* често се губи *-ј*:

немô да гледаш Ћ, *немô* да ме зовêш З.

Неправи глагол *хајде* (императивна речца (х)ајде) употребљава се у облику *ајде* или у конструкцији са *да + презент*:

2. л. сг.: а) *ајде* плати Ве, *ајде* причај О, *ајде*, ба̀бо Л, *ајде* лèзи МЛ, *ајде* с мòном Кр, *ајде* с њим слòбодно ВЛ;

б) *ајд* у Кр̀вије Па, *ајд* на ва̀шар Кн;

1. пл.: а) *ајде* да полèгамо Би, *ајде* да ка̀жемо Ш, *ајде* да чѐкамо Тр;

б) *ајд* д њдемо Па;

1. л. пл.: а) *ајде* сèдите дòле Бо,

б) *ајдете* овàмо Ш, *ајдете* сад МЛ, *ајдете* да њдемо Ка.

Забележени су примери са *једи* и *види* код глагола прве и шесте врсте:

ајде једи Во, бр̀зо *једи* Л, *једи* мèсо Ш, *једи* тò Ка, *једи* шта òфеш Ве; али и:

јèћи Во, *јèћи* сад док њма Л, свè *појèћи* Д;

јете на бр̀зѝну ВП, *јете* кад њма на аста̀лу Бо; али и:

ајде јèћите Тр, *јèћите* слòбодно шта òфете Д;

вйди тй њèга Па, *вйди* га Кн, *вйди* де њде МЛ, *вйди* ел тèшко Ка, *вйди* јој һу̀лу ВЛ, *вйди* му одèло Тр, *вйди* нàше сèло Ћ, *вйди* нàрод гòр Кн, *вйди* шта рàди З, *вйди* шта рàде Бу.

Негативна форма императива изражава се помоћу речце *не*:

не бôј се Д, *не гàзи* Ш, *не гàзи* њйву О, *не гàђај се* Ка, *не дйрај* старйје Д, *не дйрај* Бу, *не дйрај се* Би, *не заборàви* да ўзнеш Во, *не заборàви* дè ти пàре Бу, *не заборàви* Ве, *не заборàвите* Ка, *не лу̀пај* Кр, *не лòми* ВЛ, *не мр̀дај* Па, *не пу̀цај* Кр, *не ру̀гај се* Д.

Уместо императива у овом значењу употребљава се конструкција *немо(ј)* и презента са везником *да*:

немо да говориш Ш, немо да запевате Д, немо да гласаш Ћ, немо да заборавите да ме вџдите Ве, немо да заборавиш Па, немо да лажеш Ш, немо да ме нервираш Ћ, немо да покушаш Кн, немо да причаш Бо, немо да се расправљаш Д, немо да се секираш Ка, немо да се уобразиш МЛ;

немо се љутиш ВП, немо ме мрзиш Бо, немо се сикираш Л;

немојте да дирате Во, немојте да долазите Бу, немојте да галамите З.

У следећим примерима конструкција *не̄ да урадиш то̄* и *то̄* има исто значење као *немој да урадиш то* и *то*:

не̄ да се изгориш ВЛ, не̄ да се рџкуеш с њим З.

На посредан начин изриче се заповест помоћу речце *нека*:

нек долазе Ве, нек се сѣле Бу, нек им срећан пут ВП, нека се не плаши Ћ, нека не мисли Па, нека га З, нека и Бу.

19) Приповедачки императив забележен је у случајевима:

ја млада, па дрљај, вуци Ка, сама у кући, па кувај, пѣри, пѣглај Та, прџжи онџм, дај овџм, њики нѣма Ве, пѣчи ракџју, пуни казане Би; вуци на лѣђа цѣо вѣк Л, падни, дѣгни се, такџ је то̄ Л.

У говору Батовца забележен је један пример приповедачког императива.

Поједини глаголи у 2. л. јд. императива чују се без финалног –ј. Глаголи I Белићеве врсте имаће и у 2. л. јд. и мн. императива уопштене резултате палатализације: *вучи, пѣчи* (Бошњаковић 2009: 52).

Потенцијал

20) Помоћни глагол потенцијала сведен је на облик *би* (Ивић 1997:189), те тако овај облик гласи:

1. л. сг.: ја би рѣкла Д, чѣсто би одлѣзила код нѣ Бу, нѣ знам шта би ти кѣзѣла Кр, имѣла би ја шта да помислим Та,
2. л. сг.: кад би ти знао Та, кад би мѣгла да ми дѣш Па;
3. л. сг.: не би ђна била нерѣткиња Д, он би ми дозволијо О, мѣж би ме убио Л;

1. л. пл.: *ми би дѣшли* Би;

1.л. пл.: *ми би кѣзѣли* Д, *ми би рањије изѣшли* МЛ;

2. л. пл.: да би ви порѣнили Ка, кад би дѣли пѣре Ве, *ви би дѣшли* Ка, *ви би слѣвили дѣѣ дѣна* О.

У говору Батовца честа је употреба потенцијала I, при чему је у свим лицима уопштена партикула *би*, што је особина многих наших говора (Вукићевић 1995: 191). У говору Доње Мутнице, поред уопштене партикуле *би*, у широкој је употреби иреални потенцијал који се гради од имперфекта или перфекта глагола хтети и да + презент (Ракић-Милојковић 1990: 103-104).

ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Инфинитив

21) Нису забележени примери крњег инфинитива, како је то забележио проф. Симић у говору Левча.

Инфинитив се може чути, али у свом уобичајеном облику:

- најтѣже *је бити* чѣвек Кр, митрољѣз нѣћемо *дѣти* МЛ, не смѣмо *се глѣдати* Би, није лѣко *дѣћи* Тр, није лѣко *изѣћи* на пѣт О, не врѣдѣ *чѣкати* Ка, лѣко је *истовѣрити*, тѣшко је *уговѣрити* Д, *мислити*, па *урѣдити*. Ш, *ноћити* на ведрѣни Па, *дѣти* блѣгослов и *отићи* Па.

Трпни глаголски придев

22) Овај глаголски облик чешће се јавља са формантом *-н* у односу на трпни придев са формантом *-т*. Однос је 56:21 у корист првог наставка.

Наставак *-ен* јавља се код глагола прве врсте:

ја сам *обучѣна* Би, мѣсо *печѣно* Ве, овѣ младожѣња *печѣн* МЛ.

Од стандарда одступају следећи примери са јотовањем:

вѣжѣни јастуци, *вѣжѣне* кицѣље ВЛ, *вѣжѣне* чарѣпе Бо; *однешѣно* свѣ са стѣла Тр; млѣго *крађено* О.

Глаголи друге и четврте врсте имају углавном наставак са формантом *-н*:

вѣзани Би, *вѣзана* врѣћа Ђ, такѣ му бѣло *записано* Ка, *изѣрана* њѣва одѣвно З, тољико бѣли пијѣни да *патѣсани* ВЛ, *пензионѣсани* Бу, *повѣзани* Во, *просѣано* брашно Па, *ткѣне* ткѣнице МЛ;

бијѣна Д, *пребијѣна* ју нѣга скрѣз Д;

бивѣни Би, *бивѣн* ВП, *добивѣн* Ш, *добивѣно* наређѣње Тр, *ћутѣ* ка *заливѣн* О, *набивѣн* Бо, *обувѣн* Кн, *побивѣни* Бу, *покривѣн* Во, *покривѣно* Д, *покривѣн* пред сѣдом МЛ, *однешѣн* Па, *сакривѣн* бѣо цѣо рѣт Ђ;

донешѣн Би, *пожњевѣн* Бу.

Спорадични примери указују на то да не долази до јотовања у трпном глаголском придеву, што се поклапа са стањем у торлачком крају:

глава му на тѣ стрѣну бѣла *улѣпена* Ш, ѣна је сва *исцрпена* МЛ.

Формант *-т* присутан је код глагола:

прѣклет Ве, *прѣклета* жѣна З, *разѣпет* између мѣјке и женѣ ВЛ, *ѣнет* у спѣсак Тр, *ћѣрке* ми *ѣдате* двѣ О.

Глаголски прилог садашњи

23) Глаголски прилог садашњи има функцију прилога, али и придева:

Наставак се додаје на инфинитивну основу у следећим примерима:

плѣкајући ВП, *бѣгајући* пред војскѣм Па, издржавѣо се *стругѣјући* дрѣва Ђ;

стружѣјући дрѣва Во, игрѣли смо се *чепрљѣјући* по прашѣни Кн;

висѣћи мѣст Би, под *висѣћим* мѣстом Ка, *текуће* гѣдине Па.

У језичком материјалу Батовца наша су се само два примера употребе глаголског прилога садашњег (Бошњаковић 2009: 53).

Овакво стање налазимо и у говору Левча, где се поред стандардних облика, чују и они на –ући који се додају на 3. л. мн. презента или на инфинитивну основу (Симић 1972: 397-398).

Глаголски прилог прошли

24) Овај глаголски облик је потпуно ишчезао из говора Млаве; једино још постоји у облику *бивши*, при чему се уочавају његове придевске (Стевановић, 1938:66), а не прилошке особине:

у бивше Југославије Па, *то ју бивши* мџ З, *бивши* радници дџшли Л; али и:

радивши у туђине, *заборавио* ближње Ћ.

Остале конструкције

Често се чује и конструкција футура помоћног глагола *бити* и радног глаголског придева:

- *биће се напио* негде Та, *биће се нализџо* Л, *биће се наљутџо* Би, *биће ме тужџо* Ћ.

ОСНОВЕ КОНЈУГАЦИЈСКИХ ФОРМИ

Класификација глагола извршена је према класификацији професора Михаила Стевановића (Стевановић, 1964.).

Глаголи прве врсте

Треће лице презента има наставак -у, понегде -ду:

вџку Ка, *вџчу* МЛ, *дођу* Па, *џду* Ка, *изџу* Л, *изџу* Л, *покрадџу* Па Тр, *порџстџу* Тр, *испечџу* Ка, *џџду* Кн, *крадџу* Л, *мџзу* Би, *обџку* ВЛ, *обџчу* Кр, *одведџу* Та, *оцџчу* Бу, *пекџу* Бо, *повџку* Би, *повџчу* Бу, *покрадџу* Ка, *порџстџу* Па, *прџђу* О, *растџу* Д, *свџку* се Ве, *свџчу* Л, *трџсу* орџсе Па, *џзну* Та, *украдџу* Во;

бодџду Д, *можџду* О, *плетџду* Кр, *снесџду* Кн.

Ова особина позната је и другим говорима: Батовцу (Бошњаковић, 2009: 132).

Код глагола са основом *крад-* уочава се гласовна промена јотовање:

украђен Тр, *крађен* Би, *што покрађено-покрађено* Ве, йма и ђн кѡла *украђена* Бу.

Глагол *отићи* забележен је у неколико облика:

отидем ја често Ш, *отидем* у цркву МЛ, *отидем* на дрѹгу страну Па, *отидемо* код њѡјни Тр, *отидемо* на пѡјац З;

отиднем кад мѡгу О, *отидне* у шкѡлу ВЛ, *отидну* у пѡсету Л;

ѡдем ја у војску Бо, *ѡдем* у бѡлницу Бу.

У императиву су следеће форме - *отиди* и *отидни*.

отиди у парк па вѡди Кр, *отиди* у Београд Кн, *отидни* за пѡре Па, *отидни*, покѹпи вѡш Тр.

У аористу имамо следеће примере:

ѡни *ѡѡше* МЛ, *ѡѡше* у цркву Д;

ѡѡше у Италију Бо, *ѡѡше* кѹћи Л, *ѡѡше* на пѹт Ка, *ѡѡше* са свѡдбе Ве, *ѡѡсмо* Бу, *ѡѡсмо кут-кѡј* Па;

отѡдомо за вѡду Ћ, *отѡдосмо* на плѡц Па.

Футур има облик различит од књижевног језика: *отишће* у иностранство Кн, *отисће* од кѹће Бу.

Облик радног глаголског придева глагола *умрети* приближава се петој врсти: *умрѡо* О, *умрѡла* Би, *пѡмрели свѡ* ВП, *двѡ ћѡрке ми умрѡле (поред ѡмро)* Бу, а од глагола затрети-затрео имамо примере: *зѡтро* Тр, *сѡтро* Кн, *дабѡгда се сѡтро* Бу, *дабѡгда се винѡград зѡтро* Ћ.

Глагол *продрети-продро* има форме по првој врсти: у кѹћу ми прѡдро бандѡт Кр.

Глаголи настали од корена *донет-* приближили су се четвртој врсти: донџсимо МЛ.

Однос глагола прве и треће врсте

Глаголи са основом *срет-*, *пад-*, *сед-* имају и инфинитив по трећој врсти: *сретнути*, *паднути*, *седнути*.

Исти је случај са глаголима код којих је *-к-* или *-г-* у основи: *рек-*, *бег-*, *мог-*. Мењају се на следећи начин: не мџгу да *рџкнем*, *побџгнућу* првом приљиком, *помџгнућу* колико мџгу.

По трећој врсти имају овај облик само глаголи: *дед-*, *диг-*, *лег-*, *мак-*, *ник-*, *пук-*, *стиг-*, *так-*, *црк-*, *тек-*:

заподџнути Ш, *дџгнуће се* Кр, *мџкнуће се* ВП, *нџкнуће* Бу, *пџкнуће* З, *стџгнуће* Бо, *црџкнуће* Д, *отџкнуће* МЛ.

Презент и императив формирани су по трећој врсти:

а) презент:

нек *избџгне* Би, нек *побџгне* Ш, кат *побџгне* МЛ, *побџгнемо* Ве, *побџгну* Вп, да *побџгну* Кн, *побџгне* Па;

дџ да *се дџнем* Л, нџма да *се дџнем* нџгде Бу, да *снабдџну* Бо, нек *се одџне* Ка;

дџгне О, *дџгнем се* Во, *ка-се дџгнем* на нџге Тр, *подџгне се* Ђ, да *се подџгне* кџка и мотџка Д;

лџгнем Бо, кад *лџгнем* Кр, да *лџгне* ВП;

ка *се омџкне* З, *ће се омџкне* Бу, нџће *се измџкне* Ка, да *се измџкнем* Бу, нџ да *замџкнем* нис-пџт Ш;

ће се омџкне Л, да *се омџкне* џће Па;

трава да *нџкне* Ве;

па̀дне Тр, па̀днем О, испа̀дне Бо, о̀ће ме напа̀дне Во;

нек пу̀кне од му̀ке Л;

што год у̀рок урèкне, урòчица изрèкне Па, свè ће ве урèкне Кн, да одрèкнем
Кр;

сèднем Ш, да сèднем Ка, кат сèднем Бо, кад лèгнем Л;

срèтнем Бо, срèтнемо се Кр, кат се срèтну Ћ, да га срèтне Па, пресрèтне ме
МЛ;

не мок те стй̀гнем Д, да стй̀гнем З, стй̀гне Бо;

иста̀кне Ш, ната̀кне Тр, па се зата̀кне Во;

затèкне и на лèгало Ка, ка ће претèкне Л, ди ће д - утèкне Па;

што не цр̀кнем Та, нека цр̀кне З;

б) императив:

избèгни Би;

дй̀гни МЛ, (али и: дй̀к се), подй̀гни Бо;

лèгни Ш;

рèкни к-òћеш Ве;

сèдни, сèдните ВП;

сусрèтни се с њй̀м О.

Глаголи са општим делом -те- и -пе- могу имати проширену основу:

пòпели Па, пòпео се Во, пòпо се на крòв Д, ја̀ се пòпе на др̀во Кр, пòпе се ВП, али
и: пòпнула се Д;

зàпео врата Та, зàпо врата и пòпо Ћ; али и: еси зàпнула врата Кр;

у̀тно Би, у̀тноу ВЛ, бу̀тно Л.

Глаголи са кореном врт-, гиб-, кид-, крет-, који се убрајају у трећу врсту, имају:

а) радни глаголски придев по трећој врсти:

вр̄нӯо Л, *вр̄нӯла* ВП, *завр̄нӯла рука̀ве* Кр, *завр̄нӯо* Би, *извр̄нӯо* Д, *освр̄нӯо* Би, *превр̄нӯо* Бу, *обр̄нӯо* Д, *свр̄нӯо* Тр, *гйну̀ли* Па, *изгй̀ну̀ли* Ш, *погй̀ну̀ла* Во, *откй̀ну̀о* Ка, *откй̀ну̀ла* З, *прекй̀ну̀о* Бо, *скй̀ну̀ла се* Кн, *кр̄ен̄ӯо* Л, *окр̄ен̄ӯо* Бо, *накр̄ен̄у̀ла се* Ве;

б) аорист по првој и трећој врсти:

вр̄томо се Па, *вр̄те се* у кревет ВП, *превр̄тоше* Бо, *йзгй̀бе* Па, *изгй̀босмо* Ћ, *пдгй̀бе* Д, *погй̀босмо* Ве, *откй̀де се* Тр, *прекй̀де* Кр, *прекй̀доше* Кн, *скй̀де* Бо, *скй̀домо* Па, *скй̀доше* Во, *дкрете* Л, *преокр̄етоше* З, *прекр̄етоше* МЛ, *скр̄етосмо* Ве;

вр̄нӯше га Ш, *огр̄нӯше* Па, *он се пдкр̄ену* Бо, *йскр̄ену се с кд̀лма* Би, *он се дкр̄ену* ВП, *дбр̄ну се* у кревету Кр.

Глаголи са општим делом клек-, кис-, мрз-, мрк-, прег-, слег, тиск-, трг-, саг- имају оба облика по првој и трећој врсти:

кл̄екли Ш, *мр̄зло* Ка, *замр̄зло* Па, *смр̄зло се* О, *смр̄кло се* Ка, *упр̄егли* Бу, *сл̄егло* Кн, *претр̄гле се* Л, *са̀гла се* Бо;

кл̄екнула Ћ, *мр̄знула се* ВП, *смр̄знула* Во, *помр̄знула се* деца Д;

смр̄че му се пред очй̀ма З, *потр̄же* нд̄ж Па;

кл̄екнуше ВЛ, *намр̄знуше* на нд̄га Би, *сл̄егнуше* рам̀енима Та, *тр̄гну се* Бу.

Глаголи са општим делом -брк-, -грез-, -гриз-, -мек- имају радни глаголски придев по првој и трећој врсти, а аорист само по трећој врсти:

набр̄екну̀ше Ве, *набр̄екла* му чвору̀га Би, *набр̄екну̀ла* Ћ, *огр̄езо* у алкохол Л, *огр̄езнуо* Ка, *огр̄езну* Би, *угрй̀знӯо* Ћ, *угрй̀зла* Л, *угрй̀зну* ВП.

Међу глаголима I Белићеве врсте у говору Батовца проф. Бошњаковић указује на следеће:

а) да с изиђе, да изиђемо: изађе, изађу (ређе); излази, излазимо; уђемо, ушо; отиднемо, отидну, отишли, они отоше; сишо, сишли;

б) врше, вршемо, вро, врли, овро; али да порастим, да порасти: порасли; спасити, да спаси, спашен; немој зебети, да озебиш: озебла;

в) не мог баш да знам, мог да кажем, то свуд мог да кажем, не мог се препнем, то мош да им скинем капу, не мош се издржи више, мош се састаите; (Ово се јавља у многим екавским говорима, Ивић 1958: 341);

г) дигнемо се ми, не мог се припнем, отиднемо, отидну, да помогнем, она рекне, да седнем; смакни;

д) излежи (патка), улежи се (твор), они се улежу: да се легу (пилићи);

ђ) је, јемо;

е) умро, помрли;

ж) донешен, истрешена, измужена;

з) тро, трла : трља, трљате (Бошњаковић 2009: 53).

Друга врста глагола

Треће лице презента јавља се са наставком *-у*, односно *-ду*:

бају Ка, *бе́ру* Па, *ждѐру* Би, *закачи́њу* се за мѐне О, *зову́* Па, *одѐру* Тр, *пѐру* вѐш Та, *позову́* Кн, *простѝру* Бо, *рѝву се* Ве, *смѝју́ се* МЛ, *угрѝју* ВП, *умѝру* Бу; *зовѝду* Кр.

Иста флексија забележена је у истраживачким радовима Батовца (Бошњаковић, ЈФ, 2000: 132).

Неки глаголи прве врсте прилазе овој врсти: *грѝбати* - *гребѝм* Л, *грѝбо* - *грѝбла* Ве, *грѝбло* З.

Глаголи *бријати*, *жвакати* и *шетати* мењају се по обрасцу пете врсте:

бријам-бријамо-бријаж, жвакам-жвакамо-жвака, шѐтам-шѐтамо-шѐта. Наводимо остале примере:

ја се бријам Бо, мора се бријам Ка, да се брија Д, обријаж се Ш, само жвака Бо, он жваће Бу, шѐтамо се Па, па се шѐта Кн, да се шѐта З.

Глагол *жњети-жњем* има облике по петој врсти: жњѐо-жњѐла МЛ, жњѐ Л; једино императив гласи *жњѐ ВЛ*.

Облике презента и императива по другој и петој врсти имају следећи глаголи:

прегиба-прегибље ВП, дрѐма-дрѐмљем Бу, презивам-презивљем Бо, узимам-узимљем З, лѐга-лѐже Ка, поштапа се-поштапље се Л, прежива-преживље О, штѐпа се-штѐпље се Кр;

прегиба се кај удовица ВЛ, *задрѐма Ћ, рѐпа* кај блѐсав Во, *само рѐпа Па, презива се* Крстић МЛ, *презивљем се* Милѓјкѓвић Та, *отѐма се* ВЛ, *отѐмају се* за плац Бу, *сишам* у лѓнац Бо, *пресиша* у празно Ве, *сишају* Ш, *узимам* Л, *узимај* Ка;

дрѐмље ка бѓва Д, *поштапље се* с она штап Та, *расипље* пѐре О, *сишље* кѓшица Ћ, *сишље* му одозгѓр Ве, *узимље* пѐре од лѓдѓи Кн, *ришље* Л.

Глагол *дрктати-дркћем* има и форму по седмој врсти: дрктети-дрктим:

дрктале ми рѓке ВП, *дркћем* Д, *дркћу* ми нѓге Па, *дркће* ко прѓт Тр;

задрктѐше му ѓста О, *ја* само *дркћим* Д.

Глагол *трајати* припада другој врсти, осим у случају траѓ (трај) где је ближи седмој врсти:

нек му *траѐ* дѓже Ш, док *траѐ*, нек *траѐ* Па.

Глагол *ткати* има презент *ткѓм-изаткѓм* МЛ, *ткѓмо-ткѓју* Л.

Глагол *сметати* има облике по петој врсти: смѐтам-смѐтамо-смѐтају
нико му *не смѐта* Бо, *шта* му *смѐташ* Л.

Глагол *мирисати* мења се по другој врсти: мирйшем-мирйше Ка.

Презентска основа неких глагола гласи *-дер-* (дерем, ждерем), а инфинитивна гласи *-др-*: драти, ждрати, одрати.

шапљће се млдго Па, *шапљћу* Бо, још како *шапљћу* Би, *шапћала му* ВЛ, *шапћали* рѣдом Д;

капљала кйша О, *прокапље* Па, *капље* Ћ.

У говору Батовца од глагола II Белићеве врсте интересантни су рвати се и бријати (се), који прилазе VI врсти: рва се, рвали се, брија се. Међутим, глагол кашље остаје у овој врсти (Бошњаковић 2009: 53).

Трећа врста глагола

Треће лице презента има наставак *-у* или *-ду*:

врну МЛ, *дйгну* О, *клѣкну* Па, *мѣту* Л, *подйгну* му прйтисак Па, *пдчну* да раде З, чим *сѣдну* на столицу Кн, *скйну* Тр, *стйгну* Д, *упрѣгну* кдње Ш.

Такво стање бележе и други аутори. У говору Батовца (Бошњаковић, ЈФ, 2000: 132) код глагола III Белићеве врсте чувају се морфеме *-не-* и *-ну-* (прогуну; да не би се прекинуло), осим код глагола метнути: ди ћу да метем, метемо, пешкири се метули.

Ови глаголи објашњени су паралелно са првом врстом глагола. Интересантан је податак да се код неких глагола презентска форма проширује:

ддднем З, *да имддне* пара Би, *не имддне* врѣмена Бу, *не смѣднем* Ћ, *ако смѣднем* О, *тѣднем* да ддем Па, *ако тѣдне* Тр.

Глаголи четврте врсте

Треће лице презента има наставке:

бйју се Бо, *гладљју* Ве, *дајју* Ка, *дарују* Па, *купљју* Л, *напију се* Па, *нарећљју* Л, *ноћивају* Тр, *ддбију* Ка, *организују* ВП, *оснљју* Д, *пйју* Тр Та МЛ, *познају* Ве, *полйју* Во Та, *пресвукљју* Кн, *пробѣју* Та, *пцљју* Бо, *ратују* Бу, *удају* Та, *чљју* МЛ. Слично је стање у говору Батовца (Бошњаковић, ЈФ, 2000: 132).

Трпни глаголски придев ове врсте глагола углавном је са наставком *-н*:
умивѐн Би, *обувѐн* Ве, *сашивѐн* Кн, *сакривѐн* Л.

Глаголи са општим делом *-ни-*, *-би-* имају интервокално *-в-*, а не *-ј-*:

били смо *бивѐни* Кр, бѝтка е бѝла *добивѐна* Л, м̀ало к̀о *бивѐн* Ка, *убивѐн* у појам Би, *побивѐни* љ̀уди Ве, *попивѐно* коџ̀а Ш, сва ракија *попивѐна* О.

Глаголи са информативном основом на *-ава-* имају облике који се граде од презентске основе и по четвртој и по петој врсти.

Облици по обрасцу четврте врсте:

познаѐм Д, *не познаѐм* Ка, *ел познаѐш* ВП, *ел не познаѐш* Бу, *познаѐ ме* Бо, *познај̀у* га Би, *не познаѐ ме* З, *признаѐ* Ка, *признаѐте* Па, *признаѐте* Тр, *даѐм* рѐч Ка, *даѐш* Во, *даѐмо* пра̀цима МЛ, *даѐмо* сиротѝње Та, *дај̀у* Л, *предаѐ* Ве, *предај̀у* ђ̀аџ̀има Ш, *нек се предај̀у* Ка, *продаѐ* Д, м̀ало кој̀ *продај̀у* Ѓ;

нек се венчај̀у Би, љ̀уди *се венчај̀у* Ве, на̀ши свѐ *испуњај̀у* Та, *ослобођај̀ем* Д, *окопај̀ем* винд̀град З;

продај̀ Ве, *предај̀* п̀ушку Бо.

Облици према обрасцу пете врсте:

додавам Л, *продавам* Д, *распродавам* Во, *познавам* Би, *препознавам* Ве;

дозвољава ВП, *завршава* Во, *избег̀ава* З, *издржа̀ава* ка̀зну Ка, *објашња̀ава* ми Кр, свѐ *се одигра̀ава* Па, *одржа̀ава се* ва̀шар Л, ж̀ена га *откуца̀ава* Бу, *поигра̀авамо се* Па, *продужа̀ава* б̀оравак Кн, *реша̀авамо* Ѓ, *реша̀ава* Во, *спаша̀ава се* ВЛ, *сачиња̀ава* кл̀асу МЛ, *липча̀ава* кај̀ к̀уче Кн.

Неки глаголи са инфиксом *-ива-* имају облике са *-уе-*:

извук̀ивати - *извук̀уј̀ем* - *извук̀уем* ВЛ, *провук̀ивати* - *провук̀уем* Би, *развук̀ивати* - *развук̀уем* Бо, *обук̀ивати* - *обук̀уем* Кн;

извук̀ива̀ли др̀ва Кр, *свук̀ива̀о* Па, *преобук̀ива̀о се* Тр, навѝко да *се провук̀уе* Д, *свук̀уе се* Во, *поглед̀уе* на кап̀ију Ве, *оглед̀ује се* Бу, *провук̀уе се* крос шк̀ољу Л;

поглеђивати - погледујем Ш, огледњивати се - огледњујем се МЛ.

Глагол *ковати* има облик презента *ковѐм* Ве МЛ Ка Кр Та Тр, *ковѐш* Би МЛ Ка Кр Па Ш, као што је случај у глагола друге врсте.

Глагол *ковати* из IV прелази у II Белићеву врсту кове. Глаголи типа добити – добијем нису прешли у VII врсту.

Четвртој врсти би припадао гл. да с обукујем. Трпни придев гл. убити гласи: убивен ју отац (Бошњаковић 2009:53).

Пета врста глагола

Треће лице презента гласи:

вѐжу Л, *врђу* О, *дркђу* Па, *закдљу* Ка, *избрйшу* З, *кдљу* МЛ, *мѐљу* Па, *мерйшу* Кн, *мѐћу* Л, *плдчу* О, *пијучу* Бо, *подйжу* Би, *преврђу* Д, *самѐљу* Тр, *стйжу* Би;

жњѐдѹ Бо, *мѐћеду* Бу. У говору Батовца стање се поклапа са нашим (Бошњаковић, ЈФ, 2000: 132).

Глагол *бежати* гласи *бегати*. бегао, бегам, бегај - бегајте:

бѐгао Во, *бѐгао сам* Би, *бѐгала* ВП, *бѐгали* Ка, *бѐгам* Кр, *мѐра да бѐгам* МЛ, *бѐга нáрод* Па, *што бѐгате*. Л, *Ал бѐгају* О;

бѐжи Тр, *бѐжи* низ ўлицу Па, *бѐжи* одатле Ш, *бѐште* урдци нис потдци Бу, *разўми ме* Д, *разўми тй мѐне* МЛ.

Код гл. V врсте у говору Батовца углавном се уопштава јотован коренски сугласник и у инфинитивној основи и/ли прелазе у VII односно VI врсту:

а) да ми помажала свекрва; окрећао, обрћало се: обртали смо се; дркћем : дрктао; уп. мећем, сишем, сишу;

б) јаши, јашимо, јашио, јашила;

в) тка, ткамо, ткају, ткала; клиза се, клизају се (Бошњаковић 2009: 54).

Глаголи шесте-седме врсте

Треће лице презента илуструју следећи примери:

бацају Бо, *бријају се* Ве, *венчају* Ка, *врѣћају* Л, *гледају* Па, *закѡпају* З, *знају* Л, *ицѣпају* ВП, *кукају* МЛ, *натѣрају* О, *отѣрају* Кн, *питају* Кр, *послушају* Ве, *причају* Би, *прскају* Бо, *пуцају* Тр, *свирају* Тр, *слушају* Д, *убијају* Ве, *ујѣдају* Би, *чекају* Л;

разумѣју Ка, *смѣју* Д, *умѣју* МЛ;

врачају Кр, *дирѣју* Д, *нѣмају* МЛ, *обријају* Д, *прскају* Кр;

погађу Кр, *спушћу* МЛ, *дѡпру* Л, *одѡпру се* Л;

дадѹ МЛ, *не дадѹ* МЛ, *знадѹ* КР, *удадѹ* Кр, *утишадѹ* Кн;

изгорѹ се Бо МЛ, *одбрању се* МЛ Кр, *одрѣшу* Л, *умѣсу* Ћ;

вѡзе Бо, *зараде* Бу Тр, *нѡсе* МЛ, *умѣсе* Па, *растѹре* О, *скѹпе* Л, *товѣре* Тр. Стање слично оном у Батовцу (Бошњаковић, ЈФ, 2000: 135).

Поједини конјугациони типови међусобно се мешају.

Глаголи са општим делом *-вид-* и *-сед-* имају у аористу наставак *-о(х)*,

-осмо, *-осте*, *-оше*: *видѡ ја* О, кад га *видѡ* Би, *не видѡсмо* Бу, *видѡше* нас Ве, *видѡше не* З.

Глагол *свирати-свирам* има следеће форме:

свирѣѡ Па, *свирѣ* свирачи Кр.

Глагол *сијати-сијам* има чешће облик сјайм:

сјай се вѡда Л, *само се сјајѣ* Ћ, *сјаѣ* сијалице О.

Глагол *спасити-спасим* и *дубити-дубим* само се у тим облицима и среће:

спаси́ли се Тр, не мѡгу да *се спасим* Па, да *дубим* на глави МЛ.

Глагол *приметити* јавља се врло ретко у том облику примѣтйли, али је забележен у формама по првој врсти глагола:

да премѐте Ш, премѐтїйле Би, примѐћãли да не ваља Д.

Глагол *јахати* има паралелне форме по другој и петој врсти:

умѐм ли да *јãшем* тѓчак Бу, *јãшем* кѓња Во, *јãшим* кѓња Бо, *јãши* кѓња ВП.

Ширење основинског наставка -е- са инфинитивом основе глагола типа

-ети:-им и на глаголе типа: *ати:-им* уочава се у примерима:

ћутѐо Ш, *ћутѐла* МЛ, *ћутѐла* Би, *пѓћуте* Во, *мãло пѓћуте* Тр, *све ућуте* З, *ућутѐше* Па, *ућутѐли* Л, *зашуштѐло* О;

за сви тѓ *вãжѐло* Во, *иструлѐо*, *ја пѓмисли* МЛ.

Глагол *бројати* има облике по обрасцу -ити:-им:

свѐ је побройла Ђ, *бройше* О.

Глаголи VI врсте углавном остају у њој или ретко прелазе у IV:

а) гледам; да испрскам; узима, сипамо;

б) затрпајеш.

Глагол *требати* не употребљава се безлично: са ка требамо да живимо мало, требала још две године д иде (Бошњаковић 2009: 54).

ЗАПАЖАЊА У КОНЈУГАЦИОНОМ СИСТЕМУ

У глаголском систему говора Млаве у извесној мери очувана је физиономија старог ресавског конјугационог система, мада има ситнијих одступања што је последица мешања говорних карактеристика са призренско-тимочким дијалектом.

Може се рећи да већина облика које познаје књижевни језик, егзистира у нашем говору. Изузетак чине глаголски прилог прошли и инфинитив, ретко заступљени. Губљењем инфинитива, овај се говор приближава стању у призренско-тимочком дијалекту. Забележен је футур први са непроменљивим *ће*

за готово сва лица, измене у глаголским основама и уопштавања неких облика за сва лица, углавном код помоћних глагола или глагола који имају несамосталну помоћну функцију (треба, може, мора).

Наводимо остале карактеристике:

- Основни наставак првог лица једнине презента у говору Млаве је *-м*: *ја̄ јѐм, ра̄дим, вр̄нем се, отӣднем, бѐгам*. (Исто је у говору Доње Мутнице);
- У 3. лицу множине презента код правилних глагола долази до извесних одступања од стандардних презентских облика. Код неких глагола на *-ети* наставак *-ду* додаје се на треће лице множине презента и преиначава свој облик: *седѐдѹ, ноге ме болѐдѹ, летѐду неке бѹбе*.

У специфичности северног поддијалекта К-Р дијалекта по Ивићу (1999: 326) спадају баш и примери типа седеду, држеду, трчеду.

Ову појаву, као мало фреквентну, бележе Асим Пецо и Бранислав Милановић, Ресавски говор (1968: 348) и Душан Јовић, Трстенички говор (1968, 134-135).

- У 3. л. мн. презента код неких глагола јавља се наставак *-ду*, поред уобичајеног наставка *-е*;
- Треће лице презента има претежно двојаке наставке: *-у* или *-ду*;
У шестој врсти јављају се наставци *-ају, -еју, -ау, -аду*;

„Морфолошки, а не фонетски разлози условили су појаву наставка *-ау* и *-у*. Наставак *-ау* паралелно са *-ају*, у или ређе *ду* јавља се од јужног Јадрана до ђердапске клисуре, у говорима ловћенско-комског, косовско-ресавског и смедеревско-вршачког дијалекта.” (Бошњаковић, ЈФ, 2000: 137).

- Сужавање фреквенције евидентно је код имперфекта, плусквамперфекта и глаголског прилога садашњег, што је почетак процеса одумирања тих облика;
- Употреба имперфекта сведена је на минимум. Забележени примери од глагола *бити* и *хтети* налазе се и у говору Алексиначког Поморавља и говору Доње Мутнице;
- Уобичајен је наставак *-(х)мо* у 1. л. мн. аориста;
- Евидентирано је одсуство 2. л. мн. аориста;

- У погледу творбе перфекта има одступања од стандардног језика у том смислу што се овај глаголски облик чешће исказује само радним глаголским придевом без помоћног глагола. Крњи перфекат се најчешће односи на облике трећег лица једнине и множине: како *дòшло*, такò *пòшло*, *рèкла*, *јāvйò* његòвем брàту, *прòшло* мало врème, òни *пйтàли*, свй *вйкàли* на вьèга (Јовић, 1968: 186-194).
- Радни глаголски придев не одступа од прилика познатих у стандардном језику;
- Вокалске групе *-ао*, *-ео*, *-уо* сажимају се када њихов први члан није под акцентом: *лèго*, *дòшо*, *пòшо*, *скйно*, *погйно*, *вйдо*, *пòчо*;
- У неким облицима радног глаголског придева типа умрем, прострем *р* се девокализује по моделу: *ўмрели*, *пòмрели*, *зàтрели* му кућу;
- Помоћни глагол *оћу* има двојачке облике радног глаголског придева: *ћào* и *тèо*;
- Плусквамперфекат не одступа од стандардног језика (тако је и у говору Доње Мутнице);
- Футур први јавља се као сложено глаголско време, у виду конструкције: енклитички облик помоћног глагола хтети, везник да, презент глагола чије се значење изражава футуром. Енклитички облик помоћног глагола хоћу за треће лице једнине *ће* употребљава се код свих лица оба броја, осим код првог лица једнине. Наведена футурска конструкција често је са губитком да: *како сад д-йдем*, *ћу те излòмим*, *ћу да поћем*, *ће да доће*, *нећу д-ўзнем*;
- Футур други (предбудуће време) твори се као и у стандардном језику, уз специфичност облика помоћног глагола бити: *ако бйднеш тèо*, *кад бйднеш дòшо*, *ка се бйдне женйò*. (У говору Доње Мутнице је исто стање.)
- Уочено је одсуство 1. л. мн. императива;
- Облици императива познати су само у другом лицу једнине и множине: *тўри тў*, *изнèси лèба на астàл*, *увàти га*, *намòтај клўбе*, *стòјте*;
- У примерима: *сашй*, *сакрй*, *попй*, *умй се* сонант *ј* има знатно ослабљену артикулацију *сакри^ј*. Облик *немој* чује се без *ј*: *немò да лèгнеш*, *немò се свукўјеш*, *немò д-йдеш*;
- Облици императива различити су од стандардног језика: *ўзни*, *мèти*, *кòви*, *бèгај*, *пўшти*, *бйдни*;
- Глагол *једем* има стару императивну форму *јèћи*, а за друго лице множине уобичајена је форма *јèте*, али и *јèћите*. (Исто је у говору Доње Мутнице и у Браничевској области.)
- Има примера облика императива без наставка: *држ га*, *дйк се*, *врн се овам*;

- Синкопа је овде иначе честа у другом лицу множине императива: *йте, јѐте, сѐте, др̑ште, беште*;
- Разлика између потенцијала у нашем говору и у стандардном језику види се у уопштавању облика би (треће лице једнине аориста помоћног глагола бити) као помоћног глагола за сва лица могућног начина, што је уобичајено и у другим говорима: *ја̑ би тѐо, ја̑ би дол̑зио, ћутѐла би, зап̑нтили би ви̑ мѐне, ми̑ би пр̑тили п̑клоне*;

У новијој дијалектолошкој литератури истиче се постојање инфинитива и у косовско-ресавским говорима, иако је фреквенција овог глаголског облика у овим говорима данас доста мала (Ивић, 2001: 104);

- Непостојање инфинитива сматра се карактеристичним балканизмом призренско-тимочких говора. У говору Доње Мутнице дошло је до потпуног елиминисања инфинитива.
- Трпни глаголски придев гласи као у књижевном језику: *изва̑ен з̑уб, прес̑чен ђра, иск̑дана пр̑га, одв̑јено дѐте, пр̑клет, љзет*;
- Код неких глагола прве врсте, у облику трпног глаголског придева јавља се аналошка алтернација по старом јотовању: *донеш̑н, сп̑шен, изгр̑жен, довеж̑н, пом̑жена*;
- У трпном придеву глагола седме врсте са лабијалом у основи аналогизацијом су уклоњени трагови јотовања: *ул̑пена лоб̑ња*;
- Поновљено јотовање бележи се у облику трпног глаголског придева неких глагола седме врсте: *кр̑ш̑ен, нам̑ш̑ен, п̑ш̑ен*;
- Глаголски прилог садашњи означава начин на који се врши радња глагола у личном глаголском облику (М. Ивић, 1983: 164);
- Осим облика глаголског прилога садашњег, који одговара стандардном језику, забележени су и модификовани примери: *леж̑ћк̑, сед̑ћк̑, стој̑ћк̑*;
- Облици глаголског прилога прошлог нису забележени, осим облика *б̑вши, б̑вша*.

На крају морфосинтаксичке анализе можемо закључити да говор Млаве, осим типичних косовско-ресавских особина, поседује и знатан број структуралних особина, које га прикључују северном поддијалекту:

а) наставак *-ом* уместо *-ем* у Ијд. именица м. и ср. р. и на мек и на тврд сугласник;

б) наставак *-и* уместо *-е* у ДЛјд. именица ж. р.;

- в) Ијд. личне заменице 1. л. *са мно* уместо *с моном*;
- г) Нјд. показних заменица м. р. *тај, онај* уместо *ова, она, та*;
- д) наставак *-ој* уместо *-е* у ДЛјд. заменичко придевске промене ж.р.;
- ђ) наставак *-ији* уместо *-еји* у компаративу придева и прилога;
- е) наставак *-ају* уместо *-ау* или *-у* у 3. л. мн. презента гл. шесте врсте.

Од најтипичнијих особина северног поддијалекта К-Р дијалекта издвајамо:

- а) сажимање у компаративу типа поштењи;
- б) наставак *-еду* у 3. л. мн. презента глагола типа летеду, држеду;
- в) имперфектизован презент на *-аје*: истераје.

Ако упоредимо говор деце и осталих старијих говорника, уочићемо да су код најмлађих говорника присутније стандардне форме.

Поређењем говора Млаве са суседнима, потврђујемо тезу професора Ивића да су „разлике међу локалним говорима унутар ове области / северног поддијалекта/ значајније од оних у границама других двају поддијалекта истог /К-Р/ дијалекта“ (Ивић 1999: 325).

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

ПРИЛОЗИ

На нашој територији прилози се јављају у разним фонетским ликовима и са различитим акценатским обележјима.

Класификовани су према значењу и начину творбе. Неки прилози су са заменичким елементима.

Прилози за место

Заменички прилози за место

Забележени су прилози са заменичким елементима *к-* (где, камо, куда), *-в-* (овде, овамо), *т-* (ту, тамо), *-н-* (онде, онамо) и са партикулама: *-н* (овден), *-на* (овдена), *-нак* (овденак, тамонак).

1) Прилог где означава место вршења неке радње, стање, или је синоним неких других прилога:

гдѐ су Ка, гдѐ се налазиш Ка, дѐ си Па, дѐ ти је мајка Д, де су живѐли Во; дѝ су п̀аре Та, дѝ су ноћев̀али О;

дѐ да се д̀нем ВЛ, дѐ знам Бо, дѐ да знам З, дѐ ймам Та, дѐ смѐм Во.

Сложени прилози са *не-* и *ни-* део су језичког материјала:

нѐгде Би Бо Ве Д З МЛ Ка Кр Та Тр Ћ Ш, нѐгде т̀мо Л, отйшо нѐгде Д;

нйгде Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, т̀ нйгде нисам ч̀о Па, нйгде ме не ш̀љу Ка; нѐма нйде ВЛ, нѐма га нйде Д;

де г̀д Би, де г̀д да д̀еш Ка, де г̀д ћеш Тр,

2) Прилог *куд* сачуван је у примерима: *куд к̀ји мйли м̀ји О, кућеш ВЛ.*

3) Са значењем где јавља се прилог *камо*: *кажи, к̀м ти д̀звола ВЛ, к̀мо тѐ срѐће ВП, кам тѐ срѐће да га нисам срѐла Па.*

4) Фреквентан је прилог *овде*: *овде Би Бо Ве ВЛ МЛ Та Тр Ћ Ш, д̀шли смо овде посе р̀та МЛ, овде све др̀кше ВП;*

овден̀ Бу Ве ВЛ Д З МЛ Ка Та Тр Ш, држ̀ли смо ст̀ку овден̀ Кн, нѐма за ј̀ло овден̀ Ћ, да пресп̀вам овден̀ Л; овди смо држ̀ли бурйће Ш.

5) Прилог *онде* није непознат: *онде Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, крѐвет није бйо онде Па, р̀збој стај̀о онде Ћ.*

6) У разним варијантама јавља се прилог *ту*:

тѹ Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, тѹ живй б̀ба по мајке Д, бйла ми тѹ близо ВЛ, йде тѹ и тѹ Тр, тѹ се прѐпнеш Д, дѐ ћу ви д̀ђем тѹ Би, кад д̀ђем тѹн̀ Па, тѹн̀ сѐв̀ло Тр, мѐти тѹн̀ Кн, свѐ се тѹн̀ убућало МЛ.

7) Прилог *овамо* забележен је у различитим гласовним варијантама: *дол̀зи ов̀мо Ш, д̀ђ̀ше ов̀мо ВП, дѐ су из̀шли ов̀мо МЛ, д̀ј ов̀мо Кн; ов̀м сп̀вамо, а ов̀м*

лежимо МЛ, сврћала и она *овам* код нас ВП, мѣне *овам* не пѣштују Во, *овам* била запѣвала Ш; *овам-онам*, не зна дѣ ВЛ, *там-овам* Л, тумарала *там-овам* О.

8) У прилогу *тамо* има гласовних варијанти: дѣ би *тамо* Па, *тамо* Би Бу Ве Во ВЛ МЛ Л О, *тамона* Би Бу Ве Во Л О Па Та Тр Ћ Ш, оставила *тамонак* ВЛ, *там* Би Бу Д З О Па Та Тр Ћ Ш, одвели не *тамо* Д, *тамо* Би Бу Ве Д З Ка Кн Л О Па Та Тр Ћ Ш, *тамо* се пијанчи Тр, чѣкај ме *тамо* Би, *тамона* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *тамона* га скрљали О, *там* де стѣго Л, *там* је била ђграда ВЛ, *там* се клљали МЛ, *там* и остала Би; ѣма тѣ и *тамо* проблемѣ ВЛ.

9) Веома је мало примера са прилогом онамо: *овамо-онамо* Д, *овам-онам* О,

10) Прилог *овуда* је заступљен у материјалу: *свѣда* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *свѣда* те трајили ВЛ, *свѣд* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *свѣд* рѣдом Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Л МЛ О Па Та Ш, ѣдемо *свѣд* МЛ, *свѣд* запѣва Д, *свѣд* војска О.

11) У комбинацији са предлогом *од* јављају се заменички прилози:

одакле Би Бо Ка Кн О Па Ћ Ш, *одакле-докле* Ве, *одавде* Би Бо Ве Д З О Па Ћ Ш, нѣће д ѣде *одавде* Л, *одавде* га најурѣли Па, *одавде* не истѣрали Ћ, *одатле* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, мѣрш *одатле* Би, *оданде* Ве Л Па Ш, истѣрали не *оданде* Ве.

12) Са предлогом су грађени прилози *откуд-одонуд-одовут*: нѣмам *откуд* Ве, *откѣд* знам Би, *откуд* ја знам Л; нађѣше пѣре *одовут-одонут* Кр, долљазили *одовут-одонут* Би, ѣзо девојку *одонуд* из Трновча Ка, намѣсти мѣшну *одовут* Ка, дѣнели кѣмен *одотуд* из Горњака Би, промѣшај *одотуд* мѣлко Кн, бѣгају *одотуд* Во, населѣли се *одотуд* из Крепољина Ш, *отѣд* доносили медењаке на вапшар Би, *отѣд* свѣ долљазѣ што не вѣља Ка.

13) Предлог *до* саставни је део прилога:

докле Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *докле* мѣје Би, *докле* ѣће д ѣде Во, *докле* сам дѣшо Бу, *довде* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *довде* мѣжеш Би, *дѣтле* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, дѣнде Во, вѣз је долљазѣо *дѣнде* О, довѣли не *дѣнде* Ве.

Прилог дѳгле иде у комбинацији са *одатле-дотле*: не мош те пребаци *одатле-дѳгле* Л (означава одређено растојање).

Остали прилози за место

14) Прилози гор и дол означавају правац:

отиднем код кољбе *гор* Тр, сйшо сам *дол* код кѳће Бу, (мисли се на куда-камо).

Наводимо прилоге *горе-доле* и њихове гласовне варијанте:

горе Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, йдемо *горе* О, то стојй *горе* Ћ;

жйвѳели смо *горенâ* О;

гѳр Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, тãм *гѳр* О, *гѳр* на грѳбље Л, пѳпели се *гѳр* на крѳв Л, д однѳсемо *гѳр* Д, бãба ни жйвѳела *гѳр* Л; *дѳле* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, лѳго *дѳле* Ћ, *дѳле* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, оборйо га *дѳле* на пãтос Ш, свѳ кãпљало *дѳле* ВЛ, *доленâ* ВЛ МЛ, премѳтнула се *доленâ* Кн, *дѳл* Л О Па Ћ Ш, да вйдим шта йма *дѳл* Би, *дѳл* смо спãвãли Л.

15) У комбинацији са предлозима *од* и *одоз* јављају се прилози: *одгѳр* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *одозгѳр* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, покрйо се *одозгѳр* Кн, мѳтула шнãлу *одозгѳр* Ка, *одозгѳ* да се пѳпну *одозгѳ* Кр;

озгѳр Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, јѳдан дѳле, јѳдан *озгѳр* Кр, пѳспе се шѳѳер *озгѳр* ВЛ, *одоздѳл* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, *одоздѳле* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, и *одозгѳре* и *одоздѳле* стãвиш ѳѳбе О.

16) Прилози *напред-назад* и њима слични налазе се у материјалу:

напрѳд Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, тѳрãли такѳ машину *напрѳд-нãзад* Кн, да се врнемо *нãтраг* Д, мѳра да йду *нãтраг* Бо, *нãзад* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, нѳма вйше *нãзад* Л; *позãди* Би Ве Та Тр Ћ Ш.

17) Прилозима супротног значења *унутра-напоље* означавају се правац и место: љћемо *унутра* Бо, да љће *унутра* Кн, увилàзи *унутра* Кн, звàла ме *унутра* Ш, *унутра* се крèчило МЛ; да изàћем нàпоље Ш, изйшо нàпоље О, кòј не слўша, нàпоље МЛ; кўвамо нàпоље Ка, да виш како је нàпоље ВЛ.

18) Са значењем правца и места јавља се прилог кући: йдемо *кўћи* Ка, дòшли смо *кўћи* МЛ, бйо сам *кўћи* ВП, седйш *кўћи*, морй О, *кўћи* ће прàве венчàње Ћ.

Прилог *кући* овде је у значењу Г-Лсг. што је такође познато и другим говорима: Левча (Р. Симић 1972: 289, 466), Трстеника (Јовић 1968: 98), Крагујевачке Лепенице (Вукићевић 1995: 155) и Батовца (Бошњаковић 2009: 56).

19) Антонимски пар *близо-далеко* јавља се у материјалу: *близо* ми снàја Кн, тў *близо* Во, *близу* ми продàвница Д, йма тў *близу* Би, *далèко* Би Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр, мй смо *далèко* Ка.

Компаративи наведених прилога са месним значењем гласе:

блйже Би Бо Ве Во МЛ Ка Кр Та Тр О Ш, прèко прèче нàоколо *блйже* Та, ймаш нèког *блйже* Л; он жйвй мало *дàље* Д.

20) Прилог *около* јавља се и са предлозима:

òколо Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *òколо-нàоколо* Ка, нàоколо свèга Би, тражйли га нàоколо Па.

21) Прилошки израз *на сред* и *свуд* означавају место:

сèо *на срèд* пўта МЛ, срèла сам га *на срèд* ðпштине Би, пијàнче *свуд редом* Бо.

Прилози за време

Заменички прилози за време

Јављају се са заменичким елементима *к-* (кад), *с-* (сад), *т-* (тад), *-н-* (онда). Ови прилози се употребљавају са разним прилозима и речцама.

22) Прилог *кад* јавља се у различитим ликовима, са речцама *не-* и *ни-*:

нè зна *кад* је глáдан Ка, *кад* зайгра мèчка Би, *кад* се скўпили Тр; *ка* сам га срèла О; нèмам *кат* Во, како *кàде* Д;

нèкад Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, то било *нèкад*, у стáро врéме Кн, *нèкад* кўпим, *нèкад* не Д; *нèкада* бíло бòље Та;

нйкад Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *нйкад* немò да кàжеш МЛ, *нйкад* ми нйсу помòгли Па, *нйкад* га нйсам волèла Л, *нйкад* немò да заборàвиш Л.

23) У различитим фонетским ликовима јавља се прилог *сад*:

сад Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *сад* је дрўкше Би, нèма тò *сад* Бо, *сад* овàм, *сад* онàм Л, *сад* сам дòшла и више нйкад З; *сат* свйрамо Тр;

сà ћу З, *сà* ћу да вйдим Ка, *са* ћемо да јèдемо О;

сàда Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *сàда* не може Ка, *сàда* се види свè Тр;

сàде Би О Ћ Ш, *саде* се мршти Л.

Заменички елеменат *-с(с-)* имају прилози *јутрос*, *вечерас*, *ноћас*, *синоћ*.

24) Прилог *тад* среће се у примерима:

тад Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *тад* је бíло тèже Л, *тад* ми завйдели свй Кн, и вòз смо имàли *тад* кроз Петрòвац ВЛ, *тат* сам попустила и вйше вèк О, *тада* Кн, *тада* су биле свàдбе трй дàна Тр.

25) Прилог *онда* јавља се у варијантама:

òнда Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *онда* мòтамо па предèмо Ћ, *онда* те нйки не пйта Би, *онда* се йшло у цркву Ш;

ондак Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *ондак* не затвòре у цркву О, *ондак* је бíло Во, *ондак* смо носйли вòду на обрàмице Бу.

Заменички облици прилога јављају се и са предлозима:

докле год бўдем млáда Би, *докле год* жйв Па;

до год Кр, *до год* се мѝже ВЛ;

до сад ми нѝко није рѝко Ка, *до сãд* Д, *до сãд* му није ваљãо Тр;

дõнде Би, *дõнде* смо га слўшали Ка.

Остали прилози за време

Осим израза претпрошле године, који је уобичајен, наводимо и следеће: идуће године, догодине, прекјуче, ономад, прексутра, прекосутра:

нисмо ни слãвили *прѝтпрошле* гѝдине МЛ, од *прѝтпрошле* гѝдине брãта нѝсам видела;

догѝдине у исто време Та, вѝдимо се *догѝдине* Па;

долãзимо *идуће* гѝдине Ћ, тãкмичење сѝла *идуће* гѝдине Кр;

бѝо вапшар *прѝкјуче* Би, плãтили смо *прѝкуче* дўгове Д;

ѝмам закãзано *прѝксутра* Кр, *прѝксутра* ми долãзе дѝца Во, ће се вѝдимо *прѝкосутра* Д;

Са различитим акцентом и партикулама јављају се прилози: *данас*, *јуче*, *ономад*, *сутра*, *прексутра*, *прекјуче*:

данãс Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *данãс* јѝсмо, сўтра нѝсмо О, лѝба печѝн *данãс* МЛ; *данãске* Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш;

и *дãн* дãњи ћу да пãтим Ве; *данãс* *дãн* ме заговãра Кн;

јучѝ Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, од *јучѝ* до *данãс* Ка, *јучѝ* сам брãла печўрке Бо, *јучѝ* сам прãла по цѝо дãн Во; *јучѝр* ме потѝрао баксўз Па, ка да је *јучѝр* било Л; *ономãд* Бо Бу Во ВЛ Д З МЛ Ка О Па Та Тр Ћ Ш, *ономãд* му дãвãли гѝдину Па, *ономãд* му побѝгла жѝна Д; *ономãт* сам прѝмѝла пãре Кн, *ономãд* ВЛ, *ономãд* ми присѝо и рўчак и све О.

Синоним овог прилога је *прекјуче* у централној Шумадији (Реметић 1985: 382) и Левчу (Симић 1972: 212).

„Полуглас у слабом положају је испао, у јаком се вокализовао, а –не је отпало јер је схватано као покретна партикула“ (Белић 1998: 82).

Прилог *сутра* јавља се у разним варијантама:

сѹтра Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, рёко ми за *сѹтра* Д

сутрадѧн Бу Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Л О Па Тр Ћ, *сутрадѧн* долѧзе пѧђани Тр

не долѧзим ни *сѹтра* ни нѧксутра МЛ, *прёксутра* ѿдемо код лекѧра О.

26) Именицама које означавају делове дана и некадашњом показном заменицом *сѹ* у постпозитивној позицији граде се прилози за време, и то:

јѹтрос Бу Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Л О Па Тр, кад сам пѧшла *јѹтрос* Д; *јутре* Д, *јутре* пѧђем јѧ Л;

вечерѧс Бу Во ВЛ ВП Д З МЛ Ка Л О Па Тр, има прѧрѧдба *вечерѧс* Л, *ноћѧс* ВЛ ВП Д З МЛ Ка Л, дуго смо седѧли *ноћѧс* Д;

сѧноћ Д З МЛ Ка Л О Па, *сѧноћ* сам умѧсѧла колѧче Тр,

дѧњу Бу Во ВЛ ВП, и *дѧњу* и *нѧћу* Би, *дѧњу* не долѧзи, само *нѧћу* Ш, *нѧћу* Д З МЛ Ка Л О Па, кад су га напѧли на салѧшу, тѧ је бѧло *нѧћу* Ш, *нѧћу* му долѧзила у сѧн МЛ, дванѧјс сѧтѧ *нѧћу* ВЛ.

Турцизмом *сабајле* означено је рано јутро:

сабајле Д З МЛ Ка Л О Па, порѧнио *сабајле* Л, пробудѧли ме *сабајле* Д, *сабајле* ВП, устѧла сам рѧно *сабајле* Па.

27) Спојевима предлога и именице добијају се прилози са значењем делова дана:

јѹутру Д З МЛ Ка Л О Па, не дѧже се рѧно *јѹутру* О, закѧснила сам *јѹутру* на пѧсо ВЛ, ни се ни пробудѧо *јѹутру* Во;

јзјутра Би Бо МЛ, лѧба донѧсе *јзјутра* Та, *јзутра* Л Па, да дѧђеш рѧно *јзутра* Ка; али и: *догѧдине* Ка, *догѧдине* ћу се жѧним Кн;

28) Именице са значењем годишњих доба употребљавају се са старом показном заменицом *сь*:

лѣти ВЛ ВП Д З МЛ Ка Л, кад скѹпимо сѣно *лѣти* ВП, *лѣти* скѹпљамо шљиве Во;

зѣми Д З МЛ Ка Л О Па, нѣкад је *зѣми* бѣо снѣг дѹбок ВЛ, шта да ложѣмо *зѣми* О;

пролѣтос Д З МЛ О Па, кад је бѣло *пролѣтос* да се плѣти Кр, тѣ смо позѣдѣли *пролѣтос* Д;

лѣтос Д З МЛ Ка Л О Па, *лѣтос* ни свѣ изгорѣло Л, од *лѣтос* не говѣримо Л

зимѹс ВЛ ВП Д З МЛ, нѣма шта да јѣдем *зимѹс* Ћ;

у прѣлеће Ка, шта је родѣло *ѹ прѣлеће* Ш, *ѹ прѣлеће* ѣмамо крштѣње Тр

ѹ јесен остѣвљамо зѣмнѣцу ВЛ, *ѹ јесен* се прѣве свѣдбе Тр.

29) Прилозима *лани* и *лане* сукцесивно се изражавају године:

лѣни ВЛ ВП Д З МЛ, *лѣни* се отелѣле двѣ крѣве МЛ, *лѣни* сам још имѣла ђвце Та; *лѣне* Кр Та, *лѣне* ми се ѹдала братанѣца Во.

Прилозима *увек* и *јѣднако* обележава се нека радња која се понавља:

ѹвек ВЛ ВП Д З МЛ, *ѹвек* је ђна ѣшла за њѣм ВЛ, *ѹвек* смо имѣли стѣку Д;

јѣднако од њѣга тражи пѣре З, врѣда, *јѣднако*, нѣће се жѣни Па, из тѣ кѹће *јѣднако* умѣру Кр, *јѣднако* Кн, *ђн јѣднако говѣри* да нѣће се жѣни Бо;

30) Помоћу броја *јѣдан* изведени су прилози:

јѣдном ВЛ ВП Д З МЛ, *јѣднѣм* дѣбар мѣмак бѣо ВП; *јѣданпѹт* се ђтме јѣзик ВЛ, *јѣданпѹт* смо пѣшли у Бѣоград Би.

31) Прилозима *ђдма* и *скѣро* казује се блиска временска удаљеност:

ђдма ВЛ ВП Д З МЛ, донѣси тѣ, *ђдма* З, *ђдма* ми бѣло бѣље од тѣ лѣкѣва Ш

скѣро Би О Ћ Ш, нѣсам је *скѣро* вѣдела Тр, нѣје се *скѣро* напѣо О.

32) Велика временска удаљеност изражава се прилозима *одавно* и *давно*:

одавно Д З МЛ Ка Л О Па, *одавно* ми није пòсло пàре Д, ўмрла òна *одавно* МЛ;

давно Д З МЛ Ка Л О Па, *давно* то бíло, не мòк се сèтим Кр, тò *давно* бíло Па.

33) Редослед вршења радње казује се прилозима *пре*, *после*:

прé него што лèгнем Ка, нíшта нíје ка *прé* Та; *малопре* Во, *малопре* устàо МЛ;

после ме прàтили кўћи О, оженили смо Милана, па *пòсле* Драгана Би; *пòсем* смо тèрали свàдбу Тр.

34) Са временским значењем забележени су и прилози:

òлет Бо Мл Ка Тр Ћ, *òлет* се посвàђали Кн; *јòлет* се не слажу Па;

пòново Ве Д З МЛ О, *пòново* га врàтили на пòсо Л, отишо у зàтвор *пòново* Бу, *пòново* се ўдала Кр;

неки пут Бо, *неки пут* дòбро, *неки пут* нíје ВП, *неки пут* ми дàју за цигàре Во

рањије Кр, *рањије* смо йшли свùде Кн, *рањије* бíле девојке Тр.

У истој служби среће се именица мах која се изговара без крајњег х:

једамá дòшо на капíју Би, *једамáн* Ка, гледа-гледа па *једамá* скòчи на мен Л.

Прилози за количину

Заменички прилози за количину

35) Међу заменичким прилозима за количину јављају се облици са формантом *к, в, т, н*:

колйко Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *колико* јá знáм ВЛ, *колико* ко мòже Па, *колико* òћеш Ћ; *кòлко* кòшта пèsма Тр, *колко* ймаш Ве, *колко* дáш Мл; *колйко* - *толико* Би, *колйко* варница, *толико* парйца Па,

неколко Кр, *неколко* пúта сам срèла Бо;

овољико Бо Бу Ве Та Ћ Ш, *овољико* жѣто порасло Д, *овољико* вѣлико Бо;

тољико Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *тољико* ме коштао Ш, *тољико* далеко ВЛ.

Умањено значење постиже се одређеним суфиксима:

овољичко било О, *тољичко* мало Та, *овољично* Би, *овољичко* крѣставци се завргли Ка.

Остали прилози за количину

36) Са значењем *много* јављају се следеће лексеме:

мнѡго Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *мнѡго* смо тѣли Кр, *млѡго* га волѣла, сирѡта О, *млѡго* му остале пѣре Д, *млѡго* бѡље било ВП

дѡста Д, *дѡста* смо имали ѡвце Та, било *дѡста* у кѣћу па смо рѡдѣли О;

пѣно Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *пѣно* се водило рачуна Ве, *пѣно* смо рѡдѣли О.

37) Појачавање интензитета постиже се помоћу прилога компаративног порекла и прилошких израза:

већином З, ја сам *већином* била бѡлесна МЛ, *већином* рѡде у инострѡнству Па, *већином* су старѣји у сѣло Кр;

више пѣт Ш, *више пѣт* ми долѣзи да се одрѣкнем Кн,

најбѡље Би, *најбѡље* се крадѣ ѣспред нѡса О;

грдно Мл, *грдно* се вѡраш Ћ, имала сам *грдне* аљине ВЛ;

коѡа Л, ѣма ја *коѡа* да ти прѣчам Па, ѡна *коѡа* висѡка жѣна Би, *коѡа* Би, остѡрео *коѡа* Ш, *коѡа* му кѡса опѡла Ка;

онѡ *ресто* што остѡло Бу;

скрѡз Во, *скрѡз* поседѣла ВП, *скрѡз* се промѣнила у Ѧустрије Та.

38) Са значењем *мало* јављају се прилози:

мало лѣба ВЛ, *мало* да појѣм Ка, *мало* пѣје Ве, *мало* да се разлѣдим З;

мал да ме увѣте Во, *мал* ме убѣли Ш, *мал* да скѣвам, *мал* да опѣрем Па; *малко* да седѣм и да прѣчам Ка, *малко* да појѣм и пѣпијем Тр, болѣло ме *малко* пѣд груди З, *малко* да се причврсти ѡвде МЛ;

мѣти *лѣчка* шѣћер Би, ѣзни *лѣчке* жѣто, такѡ се ваљѣ Д, мѣти *лѣчка* бѣли лѣка Ве, пошѣ виѣно *лецка* Кн.

Половина нечега изражава се варијантним облицима:

пѣла Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *пѣла* дѣна Ка, *пѣла* шкѣле Па; *пѣлак* пѣта Би, *пѣлак* стѣла Тр.

39) Од основног броја и речи *пут* настају сложенице са прилошким значењем:

једѣнпут МЛ, доста кад *једѣнпут* кѣжем Би; *двѣпут* се женѣо О, *трипут* ме јѣрѣла О, *три пѣт* бежѣла Ка, *двѣпут* годѣшње долѣзи Ш, замѣнем *двѣтрипут* Кн.

40) Неке именице у комбинацији са именицом *дан* чине непроменљиви прилошки израз:

недѣљу дѣнѣ Бо, до *недѣљу* дѣнѣ га жѣлила Л; *гѣдину* дѣнѣ Ка, до *гѣдину* дѣнѣ се нѣси црнѣна Л.

Прилози за начин

Заменички прилози за начин

41) Неки од њих садрже творбене форманте *к*, *в*, *т* и *н*:

онѣко Би Бо Ве Д Па, *онѣко* ће и да прѣђу МЛ, *онѣко* како јѣсје Д;

нѣкако се искобелѣла Та, *нѣкако* дрѣкше изглѣда сѣд З;

овѣко Би Ве МЛ Па, *овѣко* ме глѣда с онѣ ѣчи Кр, *овѣко* да лѣгнем О, и *овѣко* ће ме удѣ Ћ;

такó Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *такó* му ка̀зàла Би, *такó* те во̀лим ВЛ, *такó* како се на̀редíли Тр;

онàко Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, немó *онàко* да ра̀диш Ш, тó се *онàко* гра̀дíло Ве, а он *онàко* ви́кне: Еееј, йде свàдба Тр.

Остали прилози за начин

42) Неки прилози изведени су од придева:

дòбро Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *дòбро* смо жи́вèли, *лèпо* се сла̀жàли О, *лèпо* ни бíло Д; ни́је бíло *лòше* Бо, *обично* не читам нòвине Л, тó је *рétко* да се на̀ђе Па, *сла̀бо* ја нèга смàтрам Ка, *сла̀бо* ми долàзе из фамíлије Та, *та̀чно* говòриш Л, *чéсто* му се супростàвља Ка.

Прилог *полако* јавља се у разним облицима:

пола́ко Л, кúпимо пла̀ц, па посе *пола́ко* подíгнемо тèмељ ВЛ, йдем ја *пола́ко* Ка; *лагáчко* Ћ; *полагáчке* Та, *полагáчке* се обу̀јем Кр, *полагáчке* ВП, иде такó *полагáчке* Па, *полагáцко* Тр, *полагáцко* Ве, све ја ра̀дим *полагáцко* Ћ, *полагáчко* Ка.

Поједини изрази имају функцију прилога за начин:

дúпки Д, бíоскоп је бíо *дúпки* пúн З; *за́јно* Би, живèли су *за́јно* ВЛ;

èкстро Ш, *èкстро* ни бíло у Бèч Би; *изедна* З, скројíла то па̀рче *изедна* Кр;

кра̀дом Кн, *кра̀дом* Кр, долàзио ју *кра̀дом* Ка; *ка̀сом* Бо; *ла̀баво* З, како *љу́бав* - *ла̀баво* О; *на̀чисто* Д, *на̀чисто* не заборàвијо МЛ; *постèпену* Д, *постèпену* га пресвојíла Ш.

Неке лексеме, пореклом из турског језика, јављају се у функцији прилога:

бада́ва Кр, *забада́ва* не́ћу да ра̀дим О, потроши́о *забада́ва* Та;

бараба̀р Ве, и она сèје песак, *бараба̀р* Кр, *бараба̀р* Л, другу̀ју такó *бараба̀р* О;

ба̀шка Би, *ба̀шка* слàно, *ба̀шка* слàтко О; *ба̀шка* Ћ, то кúпили *ба̀шка* Бу; мèти *òбашка* сала́ту МЛ;

сѣфте Бо, *сѣфте* ми бiло Л;

ца̀ба те бiло Ка, *ца̀ба* му и па̀ре и свѣ Тр, погодiо пѣсо *ца̀ба* ВЛ;

ђу̀туре Ка, погодим њiву *ђу̀туре* Бу.

43) На редни број *други* додавањем суфикса добијају се прилози:

дрѹ̀кше Би Бо Бу Ве Во Д З МЛ Ка Кр О Па Та Тр Ћ Ш, *дрѹ̀кше* се јѣло рањiје Тр, *дрѹ̀кше* сасвим О, нѣкако *дрѹ̀кше* ђна спрѣма јѣло Ка.

ПРЕДЛОЗИ

Навешћемо инвентар предлога, указати на њихове варијанте и на значење оних који одступају од стања у стандарду или у другим говорима.

Корпус наших предлога чине следећи:

1) *без* брiге Бо, бѹ̀рек *без* мѣса Д, остала *без* мѹ̀жа Л, *без* iкаких пра̀ва Па

(Прилог *ван* има функцију предлога у примерима: *ван* сѣла О, то се дѣсило *ван* гра̀да Та.)

2) Прилози *више* и *повише* такође имају функцију предлога:

повише мѡје њiве Ш, *повише* гла̀вѣ Ка, *пѡвише* мѡје кѹ̀ће Во.

3) Именица *врх* са различитим фонетским варијантама преузима функцију предлога:

поврх свѣга Д; *поврз* њѣга имала и ћерку О, *поврз* тѡга Бу, *поврз* мѣне Кр, *поврз* лѣба погачу Д;

на *вр̆* шпорѣта Ка, у *вр̆* гла̀вѣ Кн, на *вр̆* јези́ка Во.

Облик врз-поврз јавља се у К-Р и П-Т говорима: у Трстенику (Јовић 1968: 164), у Левчу (Симић 1972: 468), Крагујевачкој Лепеници (Вукићевић 1995: 194).

4) Предлог *до* постаје синоним неких других предлога:

млого завiси *до* детѣта Мл, завiси и *до* родiтеља З.

5) Предлог *за* може бити синоним других предлога:

йшла *за* вѡду Д, шкѡлује се *за* прѡфесора ВЛ, у седамнајс гѡдина пѡшла сам *за* њѣга Па;

за кѡга те интересује Кр, *за* мнѡге тй знâш да лупетâш Па, не брйне се тâј *за* родйтелее Тр;

путѡјемо *за* Беѡград Л, одâвде се скрѣће *за* Свилајнац МЛ;

нйсам мйслио ни *за* ѡца Ка; посѣдамо *за* столйце ѡколо О; йшли смо у млин *за* брашно Па.

6) Предлози *међу* и *йзмеђу* се не разликују:

тѡжйли се *йзмеђу* сѣбе браћа Тр; *међу* децама настâла мржња Кн; *међу* сѡбом да се покѡљу ВЛ.

7) Именица *крај* има функцију предлога:

шта ћу *крај* Морâве кад не плйвам Кр, кад дѡђу *крај* његѡве кѡће Ш.

8) Предлог *к* јавља се и са покретним вокалом:

рѡке *к* сѣби О, блйже *ка* сѣби Тр.

9) Предлог *код* јавља се са различитим значењима:

само скйта, *код* онѡга, *код* овѡга МЛ; сѣла *код* шпорѣта Би; жйвѣли смо *код* свѣкра и свѣкрве Д.

10) Предлог *крос* забележен је у том облику:

као *крос* маглу Во; йшли смо *крос* шѡму Ђ; пролазили *крос* сѣло Би.

11) Предлог *на* има различита значења:

отйшао је *на* пѡт Тр, запйши *на* папйр ВЛ, отплађѡјеш кредит *на* рâте Л, нѣ да грѣшим дѡшу *на* нйког Ве, жйвйм *на* парче прѡјѣ З, зѡви је *на* йме Та.

12) Предлог *над* јавља се и са покретним вокалом:

над кӯҳу се надвйло нёко чудо Ка; *нада* трём Кр, надвйла се *нада* ньў пијандӯра Во.

13) Предлог *низ* са именицом има функцију прилошке одредбе:

низ дрём МЛ, *нис* пўт Бо, жйвёли смо *нис* прўгу Ве, плакала *нис* пўт Та.

14) Предлог *о* не мења своја значења у односу на књижевни језик:

нёгде *о* Светом Илйји вратйо се кӯћи ВЛ, тó је бйло *о* Ђурђевдану Би; кад удариш дланом *о* длан Ка; кад је бйло *о* јёсени О; брйнем *о* децама Л.

15) Предлог *од* може се заменити другим предлозима:

досёљени *од* Црне травё Ш, ево и долáзе *од* грóбаља Д; нећу *од* нёг да ўзем ни жу́ту банку Па; направљено *од* дрёвета Кн, òни имáли свеће *од* лóја Па, пёкмез се прáви *од* вóћа Д; он је *од* Драгојевића, то Мёлничани ВП, *од* мóје мајке брáт Кн, сёстра *од* тётке Ве; разболёо се *од* бубрега Л, кáшље *од* плућá О; скўвај му *ода* дрёна чај О.

16) Предлог *око* има значење места или времена:

јурйли се *око* кӯће Та, скўпили се *òколо* нёга Па; *око* дванáјс чўје се јёка Та.

17) Предлог *по* може се заменити неким другим предлозима:

девóјка йде *по* нёга Во; ћу дóђем *по* прáзнику, пðсем Кр, *по* завршётку шкóле се запòслим Л; покйпёло свё *по* шпорёту Би, бйли *по* вóјскё зајно Ш, бйли *по* Бёоград Во.

18) Са покретним вокалом и са предлогом *из*- јавља се и предлог *под*:

пода нйм Ка, *пода* дрво Та, нáшли *пода* прáг нешто за́копано Кн;

де ће крўшка него *йспод* крўшке Па, сакрйо се *йспод* кривёта Во;

жйвёли смо *пот* кйрйју Д, ја сам дёцу нёговала *под* нáдницу О.

19) Прилог *позади* има функцију предлога:

остáвио *позáди* нёга Д, *позади* врата да мётеш нóж Та.

20) Предлог *поред* јавља се у фонетским ликовима:

поред ватре Тр, и *поред* свега ђн отишо Л, *поред* мѐне Ка; *порет* тђга Д, *порет* сѐла протиче Бо; *поред* њива се закàчили Кр.

21) Прилози *пре* и *после* имају функцију предлога у примерима:

прѐ рата З, *пре* пђдне Па, *пре* нѐки дђн О;

после мѐне Л, *после* ослобођења МЛ, и *после* свега Ве.

22) Предлог *пред* јавља се и са покретним вокалом -а и са предлогом *из-*:

прѐда мном Д; *йспред* нђс Л, *йспред* нђса Кн, *испред* винђграда Ве.

Предлог *пред* јавља се са значењем места и времена:

изђђе *пред* њѐга сведочђнство Ка, и *пред* цркву се помђлиш МЛ, сђмо пђје *прет* кђћу и седђ Во;

прид зору ВЛ, МЛ, Би; *пред* Ускрс нѐмам мђра Та, *пред* нђву гђдину долђзе Д.

23) Предлог *преко* забележен је само са вокалом е:

преко вђље Би, *преко* брђда Л, *преко* рѐкѐ Бу, *преко* лѐта йдемо на салђш Па, *преко* дђна нѐма штђ да се бојђш ВЛ, *преко* плђта Д.

24) Предлог *према* јавља се и у другим ликовима:

према Чђчку Ве, јѐдно сѐло *према* Шђпцу Кр; ђн је *према* мѐне како трѐба Д, њђ двђје лђчѐ јѐдно *према* дрђгом Па; купђјемо *према* могућности Во; рањђје седђмо и ткђмо *према* свећи О; *спрама* мѐне Ве.

25) Предлог *против* забележен је у материјалу:

против њѐга пђднели прђјаву Та, нђси смѐо да говђриш *против* Тђта ВЛ, прђчђо *прђтив* власти Ка.

26) Предлог *с* јавља се у трима варијантама:

а) као *с*: *с* овцама Во; ора̀ло се *с* волѡвима Ве, да га убодѣ *с* вѣлом Кн; пита *с* јајима ВЛ, посва̀ђо се *с* јѣдном девојком Би; га̀ђао се *с* камѣњем Ка, *с* кѡлма МЛ; *с* мѹжем не спа̀ва З, *с* његѡвог ѡца Тр, *с* њѣм Би ВП МЛ О Па Ш; *с* пѡсла Ве, шѣрна *с* поклѡпцем Ш; *с* рѡтквама Кн; *с* те буда̀ле Во, *с* тра̀ктором Бо; *с* Цѣганима Ка; з Бѹгарима смо ра̀товали О, ѣдемо з грѡбља Д;

б) као *са*: ѹдала се *са* берѣћетом Тр; *са* врљѣкама МЛ, *са* вретѣном је упропа̀стила Л; *са* греја̀чем Би; *са* детѣтом Во, *са* дѣдом Бо; *са* ја̀букама Би; *са* кравѡтом О, мѣсимо *са* квас̀цем Ка; *са* мном Би Бо МЛ Ка Кн О Па Ш; *са* њѡм Кр; *са* пѹшком га бѣјеш Ћ; *са* ра̀тлук Д; *са* То̀мом Кн; *са* жѣном Бо Бу Ве Д З Л Па; *са* шширитѣр Кн; *са* зѹбѣма Кр; *са* сѣном не говѡри ВЛ, *са* сто̀ком Л; *са* црѐпом Кр; *са* ћѣрком Кн; *са* чѣкић МЛ; пита *са* ора̀сима Кн, *са* унѹком Л;

в) као удвојени прелог *сас*: *сас* онѡга Д; *сас* јајѣтом Би; *сас* кашѣком се трѹкује Би; *сас* кѡњем и кѡлма ВЛ; *сас* мѡјега сѣна Бо, *сас* мѡу ма̀теру О; *сас* на̀ма Ка; *сас* пѣпелом Кн; *сас* ра̀лом Па; *сас* флѣкама МЛ, *сас* њѣм Ка, *живѣла сам сас њѣм* Кн.

Соноризација финалног -*с* јавља се испред звучних:

саз бѣбер Во, *саз* др̀во Би, *саз* женѡм се развѡди Д.

27) Предлог *у* има различита значења:

одвѣли ме *у* Шѣтѡње Л, оставим дѣте *у* њѣву МЛ; јединѣца *у* мајке Тр; бѣо сам *у* педѣсету гѡдину ѹшо та̀д Ка; не мѡш ти *с* њѣм д изиѣш *у* крај Та.

28) Предлог *уз* може бити синониман са другим предлозима:

кѹћа му је *у*спѹт ВЛ, прислѡниш *уз* дѹвар; лѣба и *уз* лѣба МЛ; *уз* мѣне је ѣшо мираз Би; *уз* њѹ се привѣли дѣца Во; али и: *уза* стѣпенице Ве.

29) Предлог *уочи* јавља се у различитим видовима: *уѡчи* Нове гѡдине Ка, *уѡчи* пра̀зника Л; *учи* Ђѹрѣвдана Д, *учи* Божѣа З; *очи* Светѡг Никѡле Би, *очи* Светѡг Ра̀нѣла Ка.

30) Предлог *через* није забележен. Значење овог предлога преузели су предлози *због* и *ради*.

- а) *због* деце МЛ, *због* њи Кр, *због* кога Во;
б) *ради* услуге Тр, *ради* дoговора Бо, *ради* себе О.

32) Забележена су два предлога један до другог:

трговали *са по* једне ципеле МЛ, *идемо такo до на* крај села Л.

ВЕЗНИЦИ

1) Грађа је класификована према типовима реченица. Посебно ћемо се осврнути на везнике који одступају у стандарду.

2) У саставним реченицама јављају се везници *ни*, *нити*, *нит*:

а) нeће *ни* један *ни* други Ка, нeма *ни* лeба *ни* ништа Би, није била *ни* непослушност *ни* мрдање Та;

б) *нити* пoсо *нити* диплома Д, нeма ништа: *нити* рaди *нити* кради Кн;

в) нит: *нит* је jела, *нит* је вoду пила ВЛ.

Саставни везник са редупликацијом *а - а* забележен је у примеру: нe зна дe ће, *а* гoре, *а* дoле Бо.

3) Супротни везници *али* и *него* јављају се без финалног вокала:

али: рaди сaмо шта oћеш, *али* немo да ме интересујеш Ш, стaлно се рчкали, *али* се волели Кн;

ал: тeо би нeшто, *ал* не мoже Д, jа ћу да дођем, *ал* да не кaжете Бо, чувaла ми дeцу, *ал* била бoлесна;

него: чувaли се *него* нису пaзили ВП, није било тoрте, *него* умесимо oбге Тр, нeма да шijемо, *него* позajми овa, она О;

нег: бoље *нег* да се швалерише ВП, бoље код мaтере, *нег* код свeкрве Ве,

4) Раставни везници *или*, *јели*, *ели* јављају се са финалним *-и* или без њега:

или: кyћу *или* стaн Во, да jедемо *или* да пijемо Ћ, угради се качмак *или* прoја Тр;

ил: *ил* да га удариш, *ил* да га згрѣмиш Би, *ил* на пѣсо, *ил* под нѣдницу Д;

јел: *јел* да ти подмѣтну, *јел* да те украдѣ ВП, стѣвимо у кѣш *јел* у ѣмбар Кн;

ел: *ел* си такѣ рѣко Бо, *ел* да се ѣзну, *ел* довиђења Кн, *ел* си бѣо, *ел* нѣси Па.

5) Искључни везник *осим* чује се у обема варијантама: *осим* да *јел* дрѣгу БЛ, *осим* њѣга нѣког нѣма О;

сем да га опет зовѣ у свѣтове Ш, *сем* да нѣког нѣма од њѣгѣви МЛ.

6) Од допусних везника забележени су *мада*, *премда*, *ако*:

мада је бѣло тѣшко у рѣту, опет си преживѣо О, продавали смо слаткиши на вѣшар, *мада* нѣје ка сѣд Би;

овѣ нѣкако да се жѣни *премда* је ѣн старѣји ѣнук Би;

ѣдала сам се трѣпут, *ако* сам старѣја ВЛ, само да те оговѣра, *ако* нѣма зѣшто Бо.

7) Временски везници кад, док, чим, како, само што:

кад: *кад* смо стѣгли у Крѣволак МЛ, тѣшко млѣго *кад* остѣриш О; *кат* су дѣшли, имѣли шта да вѣде Ђ, *кат* све изѣђе на вѣдело МЛ;

ка: *ка* стѣгну унѣци Ђ, *ка* се крѣне у лѣв, нѣма да се врѣнеш Ђ, *ка* слѣвимо слѣву Тр;

док: *док* сам рѣдѣо у предузѣћу Кн, *док* смо бѣли млѣди Би;

докле: девѣјка *јде докле* је зовѣ Кр; немѣ да с удѣш *докле* сам *јѣ* жѣва МЛ.

Везник *да* синониман је са везником *док*:

нѣма да лѣгнѣмо, *а* да се не пѣремо Бу.

Везник *како* синониман је са везником *откад*:

јел пѣт гѣдина *како* се развѣла Па, *јел* вѣше *како* је у Аустрију Кр;

чим: *чим* се врѣне из шкѣле, ѣдма за телефон Ве, *чим* је увѣти лудѣло, трѣи код мѣјке Ш;

како: како кô прѣђе прѣг, надрѣља́ла си Би;

само што: само што се ўзели, растўрили се ВП.

8) Узрочни везници су *јер, јел, зато што*:

јер: тўкла нас, *јер* ма́јку нисмо имали Ѓ, оставила га, *јер* се прѣудала Кн;

јел: нѣшто ју изма́кло *јел* не мѣже свѣ да йма Кн;

ел: нѣ да пйпнем нйшта, *ел* све зарѣжено Ѓ, свѣ сам и издржѣвао, *ел* ја сам најстарйји сйн Д.

зато што: вртали не са пѣложаја *зато што* ударила кйша МЛ;

пошто: глѣдне гѣдине бйле *пошто* мушкарци мобилйсани О.

9) Условни везник је *ако*:

ако ће га преварите, бѣље немѣ да долѣзите ВП, *ако* нѣмаш пѣре, нѣмаш нйшта Та, *ако* се врнеш до пѣдне, дѣбро ВЛ.

Партикуле

О вокалским партикулама већ је било речи код заменица (киме, чиме) и прилога (саде, сада, свуда, туда).

Консонантске партикуле јављају се појединачно:

-*ке*: данѣске Би, ноћѣске ВЛ, јесенѣске О;

-*на*: овденѣ МЛ, тўнѣ ВЛ ВП Па Ш Ѓ, овамонѣ Кн, тамонѣ Бу Во Кр, горенѣ Би МЛ О Та, доленѣ Кн;

-*нак*: овденѣк Кн Кр Та, тўнѣк Д З МЛ Та, тамонѣк БИ Д Л;

-*к*: ѣндак Би Бо Ве Во Д З МЛ Ка Кн О Па Та Тр Ѓ Ш, да мѣтеш ѣндак Би, ѣндак нйшта Ве, пѣлак вѣда, пѣлак ви́но Тр;

-*м*: пѣсем Би Бо Ве Д З, дѣклем ВЛ.

РЕЧЦЕ

1) Показне речце јављају се у варијантама: евѐ, ене, ете и ево, ено, ето:

а) *етѐ* га на капѝју ВЛ, *етѐ* ти ВП, *етѐ* такѝ Л, *етѐ* ти пла́та Бо, *етѐ* ти је девѝјка Кр; али и: *ѐто* му га на́ МЛ, *ѐто* ви́диш Д;

б) *евѐ* З, *евѐ* ти ве́ О, *евѐ* га на ру́чак Па, *евѐ* га Би, *евѐ* ти узни овѝ Кн; *енѐ* та̀мо Ћ, *енѐ* му ћѐрка Ш, *енѐ* га његѝв стрѝц Ка.

2) Речце којима се нешто потврђује или одриче су: *дабѝме* Ве Во МЛ Ка Кн О Па, *па дабѝм* Би МЛ.

Издвајамо и скраћени облик глагола *јесам* којим се потврђује нешто што је раније констатовано:

јѐс такѝ ВЛ, *јѐс*, са њѝм је О;

јѐс је би́ло на̀пѝрно Д, *јѐс* је му до́ђу лѝтке Па, *јѐс* је такѝ би́ло О.

За одрицање користи се речца *не*, или турцизам *јок*: (јесте ишли у школу) - *не* Д З О Па Ш, (јесте били богати) - *не* Па, (јесте крстили децу) - *не* Кр;

ма *јѝк* Д МЛ, ако га вѝли - дѝбро, ако не - *јѝк* МЛ, *јѝк*, *јѝк морѝ* Во.

3) Забележене су модалне речце *ваљда*, *можда*: *ваљда* је његѝв З, *ваљда* долѝзио Па, *ваљда* лѝпше кат си мла̀д Ћ, *ваљда* до̀шли да наслѝде Та, *ваљда* ѝн зна́ Л; *мѝжда* Би Бу Ве ВЛ МЛ О Па Та, *мѝжда* и прѝдали ВЛ, *мѝжда* зна̀ш Д.

4) Неким речцама и модификаторима изражава се ограничење у тврдњама или се нешто наглашава:

ба̀р БИ ВЛ Па Ш, да *ба̀р* ѝће да се ожѝни Би; *ба̀рем* јѝдном у гѝдини Ш, да *ба̀рем* ка̀же Во, *ба̀рем* се волѝли Бу;

до̀душе ѝна ни́је лѝша Би;

ни́је ви́дела ѝца *скѝро* дѝсет гѝдина Бо;

готѝво за њѝм крѝну́ла ВЛ;

углавно изађе дело на видело Кр, углавно се свè дозна ВЛ, углавно да се рчкали Во; главно смо се лèпо слажãли О, главно да ме обйћу Кр.

5) Турцизми *баш* и *таман* евидентирани су на овом простору:

баш кад тède да устãне Тр, *баш* му дoшло дoвде МЛ, *таман* да лèгнем МЛ, *таман* се запослйјо Би, *таман* смо отйшли у Аустрију ВЛ, *таман* да закључам врата Та, *таман* Л, *ја таман* да лèгнем Бо.

Има и других модификатора за истицање:

oн је *лйчно* спроводйо Ка; *нйкакo* да се смйри Та, не смём *нйкакo* да дозвoлим О; йдем на пйјац *поготoву* срeдoм Тр; *бајãги* Би, oће *бајãги* О, *каже бојãгим* Та.

6) Разне речце грађене су помоћу именице *бог*. *дабoгда* поцркали свй ВЛ, *дабoгда* му свè остãло пуcто О, *бoгами* Би Бо Во Д З МЛ Ка Кн Па Ш, нeћу *бoгами* ВЛ, нйсам *бoгами* Д, *набога* Ве, oна му *набога* бранйла Ка.

7) Речца *ли* највише се употребљава без вокала:

да *л* се мoже, да *л* да кyпим Бо, да *л* oдма да се врнем Тр; да *л* јeсe да *л* нйје Кн; али: да *ли* ми вeрујеш Ш, да *ли* вoлите МЛ.

8) Речца *него* забележена је у материјалу:

вйше *него* остãле МЛ, старйји *него* што трeба Д, бoље сирoма *него* поквãрен Д, лeпше пãмучне мãјице *него* синтeтичке ВЛ;

волeла свeкрву вйше *нег* мãјку О, бoље *нег* онãј Кр.

9) Речца *нека* чује се у варијантама:

нек йде дoђавола Бо Ве Д З Л О Па Ш, *некã* га МЛ, *нека* лежй ВП, *нек* лудyје Ка, *нек* йде бeстрага Кн, *нек* закoље кокoшку Во, *нек* пропãдну Та, *нек* дyва колко oће Д.

УЗВИЦИ

1) У овој групи издвајамо најпре словенске, а потом и узвике балканског порекла. Грађа је разврстана по азбучном реду.

Хајде је балканизам турског порекла (Скок ЕРХСЈ):

ајде Би Бо Ве ВЛ МЛ Па Та Тр О Ћ Ш, *ајде* напоље Ве, *ајде* дик се Ћ, *ај* д йдемо Би Бо МЛ; *ајд* у њиву Би, *ај* кӯћи Бо;

ала порâсо Бо, *ала* је леп Ве;

ау (чуђење) Бо Ве МЛ Кр Тр Па Ш.

2) Узвик *бре* је балканизам грчког порекла (Скок 1972: 456):

бре Велйборе Кн, *бре*, еј бре Кн, немô, *бре*, да ћутйш Ћ, шта си, *бре*, зàпео ко глӯв на телефõн Ка.

3) Од императива *гледај* добили смо узвик *гле*:

гле Би Бо Бу Ве Во Д З Ка Кн Кр Л МЛ О Па Та Тр Ћ Ш, *гле*, *гле* Ве, *гле* како му стојй Ћ.

Узвик *еј* има улогу забране: *еј*, немô да причаш више МЛ.

Узвик *ију* изражава експресивност: *ијӯ*, да цркне Кн, *ју*, *ју* шта лаже ВП.

Узвик *куку* употребљава се за кукање: *кукумѐне* Ка.

Узвик *ма* забележен је у случајевима: *ма* йди МЛ, *ма* немôј Во Кн.

4) Узвици *море* и *мори* спадају у балканске грцизме:

удâј се *морй* Кн, немô, *морй*, да се сикирâш Кн, ћути, *морй* тâмо Ка, *море* увàтили га Па, *море* долàзи овâм Кн.

5) Узвик *чик* је турцизам али подстиче на реализацију радње: чйк ако смѐш Ве.

6) Узвици којима се дозивају или терају животиње:

а) *иш*, убио те ратос Во, *иш* Би Бу МЛ Ка О Па Ш, *иш*, кобац те изео Бу;

чибе Би Бо Д З О Па Тр Ш, *чибе*, щето, Бо, *чибе*, цукело, Па;

мац, *мац* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш, *мац*, мацо Д; *пис*, цркла дабогда Тр;

ојч, *тута* Д, *ојч*, *ојч* Л;

б) изражава се нека друга емоција:

па се довàтили *бапе бапе* Л, пребйла је снàја *бапе бапе* Та;

ах Би Бу МЛ Ка О Па Ш; *ух* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш; *ох* Би Бо Д З О Па Тр Ш,
јао, Бо Во Д З Л О Ћ;

в) успоставља се комуникација:

ало ало Би Бо Д З Кн О Па Тр Ш, *ало* Ве Л Кр Та Тр Ћ Ш.

ЗАПАЖАЊА О НЕПРОМЕНЉИВИМ РЕЧИМА

У корпусу говора Млаве забележен је велики број прилога.

а) за место: овам, там(о), де, негде, нигде, куд, свуд, одовуд, одонуд, одатле, оданде, доведе, ту, туна, овдена, дол, гор, одозгор, горе, напред, назад, унутра, напоље, напољу; близо, далеко, били смо кући;

б) за време: некад, никад, одма, сад, пре, ондак, послем, посе, опет, таман, зиму, данаске, јуче, јутрос, пролетос, једном, јесенас, прекјуче, прексутра, одавно;

в) за начин: (о)вако, онако, полако, бадава, друкше.

г) за количину: колко, толко, оволико, толико, много, мал(о), мањ(е), коца, скроз, лечка.

Најтипичнији предлози су: до, за, међу, крај, над, од, око, по, поред, преко, с, у.

Фреквентни везници су: ни, нити, а, али, него, или, је ли, кад, док, чим, јер, ако.

Речце са ове територије: еве, ете, не, бар, дабогда, ли, нека.

Узвици казују расположења, емоцију и служе за дозивање: ајде, ала, бре, где, мори, чим, иш, мац, ух, јао, ало.

Многе непроменљиве речи поклапају се са књижевним речима, а има и модификованих израза, као и турцизама, што овај говор чини аутентичним.

ТВОРБА РЕЧИ И ЛЕКСИКА

1. Творба речи обрађена је у оном делу колико је неопходно да би се уочиле основне разлике и сличности са књижевним језиком. Класификација грађе урађена је по моделу професора Симића (Р. Симић, Левачки говор, 1972).

Дескрипција лексема извршена је према начину творбе: сложене, изведене, комбинована творба. Речи су разврстане према врстама. Прилог нашем излагању је и мали речник несвакидашњих речи и израза.

Говор Млаве гаји нарочиту ризницу етнолошког блага када је реч о клетвама и благословима. Стога је и забележен мањи језички корпус. Рад из ове области захтева посебну студију. Примери су са читаве територије, али у раду наводимо само оне за које имамо потврде у контексту.

СЛОЖЕНЕ РЕЧИ

2. Сложеним речима сматрали смо речи које су постале срастањем двеју или више посебних речи у једну. „Одређеније казано: сложенице су речи које су постале срастањем појединих реченичних делова или и целих реченица састављених од најмање две речи“ (М. Стевановић, 1964: 414).

Именице

3. Сложене именице разврстали смо у неколико подкатегорија.

а) У називима празника у којима је управни члан именице *дан* долази до срастања двеју речи у сложеницу:

Спàсовдан МЛ, Ђурђевдан Кр.

Дошља́ци, ми сла̀вимо *Спàсовдан* МЛ, Мо̀ фами́лија сла̀ви *Ђурђевдан* Кр.

Именица *дан* такође је саставни део сложенице:

блàгдан МЛ, Велйгдан Ћ.

То̀ такò се сла̀ви кад *блàгдан* МЛ, Йде се на грòбље на *Велйгдан* Ћ.

б) У категорију одредбених сложеница спадају следеће:

Београд Ка, Божидар МЛ, Слџнкамен Ка, гологлџв Тр, главобџља МЛ, младожџња МЛ, поломџство Ѓ, изнџтрица Ш, чувџркуђа Ка, џабалебџрош Па, женотрџга Тр, чукундџда Кр, чукунунџче Кр, параунџче Л, пољопрџвреда Па, прабџба Ка,

белџшљива Кн, Беловџдице Ш.

Путџјемо за *Београд* Ка, Мџ муж се зовџ *Божидар* МЛ, Лџчџла се у *Слџнкамен* Ка, Овџ је шљџва за ракију, *белџшљива* Кн, Рањџје сам џшо *гологлџв* Тр, Имџла сам такџ *главобџљу* МЛ, Бџо лџп *младожџња* МЛ, Отац трџба да остџви *поломџство* Ѓ, Кобасџце се прџве од *изнџтрице* Ш, онџ трава за џши, *чувџркуђа* Ка, Њџн чџвек је *џабалебџрош* Па, Трава се зовџ *женотрџга* Тр, Јџ сам *чукундџда* Кр, џмам и *чукунунџчиђи* Кр, Добџо сам *параунџче* Л, Остџли смо на *пољопрџвреду* Па, па смо бџли у Беловџдице Ш, Живџла ни *прабџба* на колибу Ка.

Овај термин преузет је од професора Симиђа, а дефиниџија од Стевановиђа.

„Одрџбене су сложенице постале од синтагми у којих је јџдан део одређивао други“ (Стевановиђ, 1964: 426).

в) Допунске сложенице су следеће:

грџповођа Ѓ, трнџкоп Кн, писмонџша Кр, кџловођа Л, Вратолома О, џубомџра Па, двоужџче МЛ, стодинџрка ВП.

За лџв се одрџди *грџповођа* Ѓ, џзне се *трнџкоп* Кн, На врата се долџзило кџј *писмонџша* Кр, увџтиш се за *кџловођу* Л, свџтац кад вџшар, *Вратолома* О, вџлика ни бџла *љубомџра* Па, џма јџје *двоужџче* МЛ, бџла онџ пџра, *стодинџрка* ВП.

„Допунске сложенице зову се јџш и рекџијске. Али овај термин није најсређнији јер рекџијских има и међу одредбеним сложеницама. Овде мислимо на сложенице које су постале од предлошко-именских веза условљених рекџијом глагола на које се односе. И с обзиром на то што њима управљџју дотични

глаголи, те се везе могу схватити и као допуна управних глагола“ (Стевановић, 1964: 428).

Од сложеница чији се део налази у императиву издвајамо:

испичутура ВЛ, рәспикућа Д.

Нї се знало кôј гôри *испичутура* ВЛ, Миланка била *рәспикућа* Д.

г) Такође су одредбеног карактера сложенице настале од предлошко - падежних веза додавањем именичких наставака:

поселяра Ћ, доколѐница Па, подлѝктица Д, нѝрѝмак МЛ, подбрѝдак Л, нагаз Ћ.

Тô она *поселяра* Ћ, Нї бїло ка сѝд *доколѐнице* Па, Болѐле ме *подлѝктице* Д, Донѐсем ѱвече *нѝрѝмак* дрвѝ МЛ, Глѐ кôлки му *подбрѝдак* Л, Йма де стѝнеш на нагази и напрати Ћ.

д) Именице настале од глагола сложених са префиксом:

дôговор Би, зѝкачка Л, зѝлога З, испїсник Ка, наслон Кн, поврѝзица Кн, подбїрак Па, пòнуда Л, посекодтина Ка, послужѝвник Та, прѝгиб Л, прѝплет Тр, прѝслава Кр, прѝсòлац Па, прїнова Л.

Ће дôђу њôјзини на *дôговор* Би, Дѐ ли сам мѝтула *зѝкачку* Л, Мòрѝла се дѝ нѝка *зѝлога* З, Он и јѝ смо *испїсници* Ка, Йма филорѝту, а йма и *наслон* Кн, На чарѝпе мѝтеш *поврѝзице* Кн, Тô да пребїраш *подбїрак* Па, Она бїла и прилїка и *пòнуда* Л, На рѝкѝ имѝла *посекòтину* Ка, Све мѝте се на *послужѝвник* Та, На мадрацу да йма *прѝгиб* Л, Плетѝ се клòт, па учїниш *прѝплет* Тр, Овô ми слѝва, а светї Арѝнђео *прѝслава* Кр, У сїра ймаш *прѝсòлац*, тô га држї Па, Добїли смо *прїнову* лѝтос Л.

ђ) Именице сложене са одричном речцом *не*:

немогѝнос Ве, неваспитѝње Ћ, несрѝћа Кн, неправда Л, невôља О, нѝвреме Па, нежѝња Кн, немѝштїна Ш.

Вѐлика *немогућнос* у тó време Ве, Којѐ негòво васпитање - *неваспитање* Ђ, била срѐћа у *несрѐћи* Кн, и прàвда и *непрàвда* Л, вѐлика *невòља* О, Спрѐмàло се *нѐвремe* дàнима Па, нѝ се женио - *нежѐња* Кн, била сиротѝња - *немàштѝна* Ш.

Придеви

4. Сложени придеви се творе на исти начин као у књижевном језику:

голодѹпаст ВП, горњомàлски Па, четвороканàлни Тр, стереофòнски Тр, ваздухоплòвни Па.

Одàкле му пàре кад ѝде онàко *голодѹпаст* ВП, *горњомàлски* ка Лескòвцу Па, кàсетофон бѝо *четвороканàлни стереофòнски* Тр, сѝн му *ваздухоплòвни* авијàтичар Па.

Ретко се употребљавају придеви за означавање нијансе боје: отвореноплàв, свѐтложѹт.

Цѐмпер сам обѹкла *отвореноплàв* тад на игрàнку Па, имàла сам прслѹче *свѐтложѹто* Д.

Придеви сложени са префиксима

без- : бѐзбожан Ш, (Немò да бѝднеш *бѐзбожан*, не вàља.)

Овај придев означава особину која се састоји у немању онога што се казује простим придевима.

на- : нàглув Л, (Он мàло се као прàви *нàглув*.)

Придеви сложени са префиксом *на-* казују да појам, уз чије име они стоје, има у незнатној мери ону особину коју означава прости придев.

о- : òмален Та, (Тò је бѝо такò тољки, òмален дечкић.)

Овим придевом казује се особина основног придева и означава појам који иде уз мале, као што је прилично низак.

по- : пòвећи Та, (Дѝгни онà *пòвећи* ца̀к, ја не мòг.)

Префикс *по-* уноси нову нијансу у значење, јер казује увећану особину основног придева.

пре- : прѣпаметан Ка, (Мѳ стрѣц бѣо *прѣпаметан* чѳвек.)

Овај придев је суперлативног значења (казује особину основног придева изражену у великом степену).

при- : прѣглуп Ка, прѣпрост Кн, (Он није за ниѳког, *прѣглуп*, *прѣпрос*.)

Префикс *при-* изражава нешто ублажену (негативну) особину која се означава основним придевом.

про- : прѳсед ВЛ, прѳћелав ВЛ, (Мало *прѳћелав* и *прѳсед* лѳчке.)

Придеви са префиксом *про-* имају ублажено значење простог придева.

за- : зачѳђен Па, (Гледѣ онѳко *зачѳђен*, нѳ зна штѳ ће.)

Помоћу речце *не-* граде се следећи придеви: неваљаѳ Л, нѳпоштен ВЛ, неповѳрљив Ка.

Таки је био *неваљаѳ* дечкић Л, много *нѳпоштен* ВЛ, ѳн и данѳс *неповѳрљив* Ка.

Придеви сложени са речцом **не** некад означавају немање особине простог придева.

Заменице

5. Од сложених заменица издвајамо:

Свакојѳки ме јѳди мѳче Во, Дѳшли *којекѳки* на капѣју Тр.

У сложене заменице убрајамо и следеће одричне: ниѳко, ништа, ниѳкав, ниѳчији, неодређене заменице: нѳко, нѳшто и опште: свѳко, свѳшта.

Ниѳко ми не долѳзи МЛ, *ништа* нѳ да знам Ве, кѳкав - *ниѳкав* Л, *ниѳкав* тѳ чѳвек Д, *Ниѳчија* није до зорѳ Ђ, немѳ *ниѳчије* да глѳдаш З, *нѳшто* ће д-измѣслимо ВЛ, *свѳко* ју долѳзи Кн, *свѳшта* се говѳри Кн.

Непроменљиве речи

6. Сложенице постале од прилошких израза у које улазе одређени падежи самосталних речи с одговарајућим предлогом су:

низбрдо, ўзбрдо, на̀поље, отпри́лике, догòдине, скрàја,

òбдан, òбноћ.

Ка се крèне па *низбрдо* Ка, њòјна кўћа *ўзбрдо* Л, не мòж д-йде *на̀поље* Па, висòка такò *отпри́лике* ВЛ, òпет ми дèца долàзе *догòдине* Кн, Мèти јèдну шèрпу *скрàја* Ћ.

Òна је йшла за пàре *òбдан, òбноћ* Д.

Прилошке сложенице од предлога и поимениченог придева у облику, у коме се он не јавља као посебна самостална реч, су издалèка, нàвелико.

Стйжу ви гòсти *издалèка* ВЛ, Купўје се *нàвелико* Ка.

Прилошки изрази од предлога и прилога постали су сложенице: дòтад, одўвек.

Нйје га *дòтад* поглèдала ВП, *Одўвек* је òна имàла понèког Кр.

Сложени прилози за време су ўјутро, ўвече.

Устàнем рàно *ўјутро* МЛ, лèгàју кàсно *ўвече* Па.

Бројне сложенице и полусложенице су: два-три, пè-шест, сèдам-òсам, двàпут, трипут.

Мèтем *два-три* јàја Кн, пèнзйја *пè-шест* йљада МЛ, Налòжим, убàцим *сèдам-òсам* картóна МЛ, òкрете òчи *двàпут-трипут* Ка.

Сложене речце: вàлда, мòжда.

Вàлда се кокòшка скўвала Кн, *Мòжда* ће отйдну Бо.

Речца која је по саставу сложеница трију речи: дабогда (да - бог - да).

Дабогда га мѝја мѝсо прѝтила Ве.

Глаголи

7. Забележени су сложени глаголи: благослѝвити, злостѝвљати и дангѝбити.

Такѝ мѝјка *благосѝља* ћерку ВЛ, Видела сам да је *злостѝвљају* Ка, Сѝмо да *дангѝби*, за дрѝго нѝшта нѝје ВП.

Од глагола сложених са префиксом на терену су заступљени следећи:

до-:

Довѝли је на прѝг ВП, *Довѝкла* се кај кѝчка Би, Мѝти у тѝрбу шта *догрѝбиш* О, *Додѝј* брашно да не бѝде длѝкаво Л, *Догорѝло* до нѝкатѝ Ве, Шта врѝдѝ што жѝвѝ кад не *дожѝвѝ* Бу, Нѝма шта да се *докаѝже* Кр, Кад се тѝ *докопѝ* имовѝне, гѝтѝв си МЛ, Шта су имѝли, тѝ су и *дѝнели* ВЛ, Ёзи, па *допѝни* лѝнче Кр, Нѝ знаш дѝ ћеш да *дѝспеш* Ка, Дѝца мѝли, *дѝтрчали* код мѝн Ве, Јѝдну артицу ми *дѝтѝрили* кроз прѝзор Во, Кѝј мож да *довѝти*, нек се прѝпне МЛ.

за-:

Нѝсу га *забелѝжили* у књѝге ВП, Не мѝш ти све *забрѝне* Л, Све ни је бѝло *забрѝњено* рањѝје Д, Нѝје глѝпа, него се *забунѝла* Кр, Нека прѝба да *забѝта* шта мѝже Л, Ёшли кад пѝмрачина да *забодѝ* кѝлац у грѝбље Д, Кѝко се нѝје *забрѝнуо*, јѝш кѝко МЛ, *Завлѝдѝла* бѝла бѝлес у сѝло МЛ, Свѝ му ствѝри *заврѝѝчила* кроз прѝзор Па, Рѝдимо док не *заврѝшимо* пѝсо Кн, *Завѝко* се с нѝсем де не трѝба ВЛ, Мѝло *загрѝбиш* одоздѝле, па вѝдиш Тр, Цѝо плѝц *загрѝдѝли* због лѝпѝва Кр, Кад се залетѝо, кад је *загрѝлио* Та, На Светѝга Сѝву *загрѝмѝло* ѝпасно Кр, Кѝмшѝка се рѝно *задевѝјчила* Л, Јѝло се штѝ ѝма, штѝ се *задѝсило* Ка, Тај ѝбичај се *зѝдржо* до данѝшњег дѝна Тр, Кад нѝмаш, мѝра се *зѝдѝжиш* Па, Глѝдај да се не *зѝкачи* за тѝб МЛ, Врѝта ми *зѝковали* лудѝци Па, Тѝ *зѝкопали* злѝто ВП, Рѝфија се скрѝз *замрѝсила* Па, Штѝ остѝну колѝчи од слѝве, тѝ *замрѝзнеш* Л, Млѝго ју тѝј мѝж *занемоћѝо* Би, Нѝ да *заостаѝем* за дрѝгема Ка, Мѝгли се *запѝле* ВП, *Зѝпела* ми

врата, не мѡг д-ућем Бо, Умѡо је њн и да *засвѣра*, и да *запѣва* Ве, Зар мѡло *запѣвѡла* на грѡбљу МЛ, *Запѣтај* се дѡ л си у прѡву Би, Мнѡги су *заплаќали* због њѣ З, Стѡне на пѣт, па се *запрѣча* ѣзено (**стално**) Па, Нѣје лѡко да се *зарѡди* О, *Затворѣла* њѣну капицу (**капију**), и отѣшла Бо, Сарѡнѣше чѡвѣка, *затрпѡше* га Ка, И вѡду су *зѡтровали* ВЛ, Нѣде сам *затѣрила* ѣглу Кн.

из-:

Знѡла сам млѡго, ал сам *изаборѡљала* Бу, Глѣ како сам *изврѣљѣла* рѣку МЛ, Једвѡ га *извѣкли* Ка, У рѡту се млѡго *изгѣнуло* Ш, Кѣћа му *изгорѣла* на брѡдо Кн, Волѣли се па се *изгустѣрали* Д, Свѣ ме јѣли, *изѣли* ме О, Нѣмам кѡм да се *изјѡдам* Би, Ўзела му пѡре, *изјѡшала* га пѡштено МЛ, Свѣкрва ми *излѡпѣла* нѡчисто Па, Нѣсу је *излѣчили*, ѡѡба МЛ, Ђрали њѣву дѡкле нѣсу *изѡрали* ћѣп О, *Искѡшкали* се ко пѡс и мѡчка ВП, Ўдемо на Ждрѣло, *искѣпамо* се Би, Док су бѣли млѡди *излѣдѣли* се Та, Ђн се *излѣпа* ко Мѡксим по дивѣзији МЛ, Не мѡж пѡре да му *измѡмиш* Па, *Измѣшај* јѡрму за стѡку дѡбро О, Једвѡ *измѡлѣла* да кѣпи чарѡпе Бу, У Ђустрију се *искѡлѣо* (**очврсноу**, очеличио) Ка, Како га спѣстили, такѡ га *искѡпали* Кн, Не мѡж свѣ да се *искѡрѣсти* ВЛ, *Ўзнели* га на вѣдело ВП, *Испѡла* му цѣцла из ѣстѡ МЛ, Не полѡзи док не *ѣспије* послѣдњу кѡп Кн, *Исплѣла* сам чарѡпе Па, Ђпрала сам и *ѣспрала* вѣш Кн, Ђмбар му *испрѡзнилѣ* лѡпѡви Кр, Девѡјка се *испрѡси*, па такѡ Л, Да му *испѣни* време З, Напрѡве се ѡбге па се *истѡње* МЛ,

С пѡсла нас *истѣрали* Ка, Ўзнеш прѡшак, мѣтеш, *истрѣѡш* Та, Поштѣно га *изрѡдѣли* Бо, Скѡчемо, па *изрѡнимо*, млѡдос је тѡ ВП, Сѣкња ми се *ицѣпѡла* Л, Јѡгње се кѣпи, па се *ичѣрѣчи* Кр, Ўзне се плѡтно па се *исфѡлтају* фѡлте Ка, Свѣ сам се *исфлѣкала* Бо, Напрѡви се лѣцидерско срѣце па се *ишѡра* Би, Порѡсо, *иштркѣѡ* Ка.

Двама префиксима сложени су глаголи у наведеним примерима:

На свѡдби се *изошѣјѡли* свѣ Тр, Кад рѡдиш, рѡдиш, кад нѣ - *изостѡнеш* Ве, Цѣла му фамѣлија *испропѡдала* Кн.

на-:

Штá йма да се *набодѐ* на виљѹшку Бо, Имáли смо шљивáр, па *набѐремо* шљйве и печѐмо ракију Д, Сáмо га *навѹчѐ* на свáђу Би, Млòго *наврѹѹ* на свòју воденицу Л, *Нагáзио* на чíни МЛ, Толйко смо се *наглáдовали* у млáдости Та, Тò ти је кад найѹеш на злò Па, Јѐди дòбро, *најѐди* се Ка, Дòђу да се *накркáју* Та, Мò снá се намѐсти, *накинђури* и òде, àфте мйго МЛ, Кáпу да *накрйви* кад òће З, Тò је кад *налетйш* на будáлу Бо, Млáтимо вòћке, шљйве *намлáтимо* Д, Молийò бòга па *намолийò* Ка, Нйје тѐо женидбу, него га *намòрáли* Би, Прѐђу *намотá* на клѹбе Ѓ, Òна га такò *намр̀зла* Кн, Не мòж да *напйпа* рáну ВЛ, *Напрáвили* пòсо Па, Такò мй прѐдѐмо док не *напрѐдѐмо* Ѓ, *Напр̀сла* му чáша у рѹкѐ Би, Чувйка (**буљуна**) мòже да *наслѹти* несрѐђу Кн, Скйтáла се, не *наскйтáла* Кн, Жйвот мòра се *настáви*, нѐма штá Па, Прескáче плòт, йма се *натáкне* Кр, Поред нѐга се *наужйвáла* ВЛ, Млòго нас учйтель *научйò* ВП, Дѐте подојйла, *нарáнила* Л, Као кад *нахѹшка* кѹче на нѐг МЛ, Без мѐн *нáчели* лѐба Д, Тáј пијàн по цѐо дáн, *нашљѐмáо* се одáвно Кр.

над- :

Не мòж да га *надвлáда* нйкакò Ве, *Надвйрйò* се на прòзор Бо, Нйси мòго да је *надговòриш* Би, Умѐо је и да йгра, и да *надйгра* Ка, Òна цѐло сѐло *надлáјала* Ве, Вѐћи од òца, *надјачáо* га Ка, Штá ми се *наднòсиш* над глáву Ш.

о-:

Дòбро *обáвио* пòсо Л, Нѐ да га *òбасула* рѐчйма Ве, *Обигрáва* као кйша око Крагујевца ВП, *Обйђйме*, мòлим те Ш, Свѐ му се снòви *обистйнили* Ве, Бандѐре слькама *облѐпйли* Ш, *Облйзáла* га као тѐле Ш, Ўзеш фòлију и *облòжиш* плѐкове Д, Брзо се *обогáтио* Кр, Волѐла га, па *оболѐла* З, Йдем да се *обријáм* у бербѐрницу Ка, *Обрáтйò* се онáко òсорно ВП, Нѐка ме мòра *òбузела* Кр, Нѐмам штá да *òбујем* ни д *обѹчѐм* Па, Зар сам мáло *огладнѐла* Ѓ, Опльáчкали ме, *оглобйли* Па, Тá ме сáмо *оговáра* Ѓ, Сйнови ми се *оженйли* О, Брзо га девòјка *ожáлила* О, Кобйла ми се *ождрѐбйла*, óвца *ојáгњила* З, Бáш сам *ожеднѐо* ВП, Бйвши мѹж ме *олајáва* дѐ стйгне ВП, Нѐга су такò *оклевѐтали* ВЛ, *Окрѹнйли* смо кокѹруз О, Мáчка ми се *олињáла* Ѓ, Укрáли ме, *опльáчкали* Во, Плáц смо *огрáдйли* на òграду МЛ, Сѹнце ме *огрѐјало* Ве, Лѐчйла се, па *оздрáвила* ВП, *Окáдйла* сам цѐлу кѹђу Та, Млáду и младожѐњу *окрѹжйли* са свй стрáнá Тр, Обколйли нас Бѹгари О, Знáмо мй да *омáстимо* бр̀кове Во, Бйвши мѹж је *омр̀зо*

кај кучку Би, Мене су *ономогућили* да с оженим Би, Куј има падавицу, час се *онесвѣсти* Кр, Свѣкрва ми *окупала* дѣцу Бо, Тако је *опаучио*, пала са столице Ђ, *Опрāишли* смо кукѳруз Ш, У сѳбу се *осамйла*, не излази Ка, Срце му *освојила*, умѣла Ш, За нѳћ *осѣдѣо* чѳвек Би, Млѳге кѳће *осиромāшиле* Бу, Девѳјка *ослабела*, нѣће да јѣде ВП, Длака ју се скроз *отāњила* Д, Снајка се мнѳго *отерѣтила* ВЛ, Обѣсила се, нѣће пѳп да је *очитā* ВЛ, Свāког прѳвог у мѣсецу ми се *опāримо* Па, Узо ону дрѳљу, *осевāпио* се ВП, *Оцрњи*ли му ѳбраз Па, Њѣга су одāвно *ошāцовали* Ка.

од- :

Једвā су *одшрāфили* волāн Па.

по- :

Узймају пāре, *повукѳју* плāту ВП, *Погвйрнѳо* на капйју ВЛ, Дѣцу *подойла* и изāшла МЛ, Стāне на пѳт, мāло се *попрйча* Ка, *Пошцовāли* му и ѳца и мāтер Та.

„У почетку је за употребу префикса по- у fuzzy determiner функцији релевантно било једино непогађање праве мере, тако да су у обзир подједнако долазили и случајеви недобацивања до и пребацивања преко ње. У пракси је, међутим, временом све више преовладавало његово коришћење ради означавања податка *не добацује до*; данас је овакво означавање, мање-више у свим језицима, основна функција овог префикса” (М. Ивић, 1982: 57).

под- :

Подвйрйла под сѳкњу Ђ.

пре- :

Нйшта нйсам јѣо, *преглāднѣо сам* Во, Чйтав се пѳк *прекрѣнѳо* Ш, *Прѣмрели* од стрā Би, *Преносйли* смо млѣко МЛ, Чѣсто мѳрам да *прерāдим* свѣтац ВП, Свāшта *сам* преко главѣ *претѳрила* Кр, Сйн ме *претѣко*, вѣћи од мѣн Л, Тāчно је мѳго да прецркне од стрā ВЛ.

при- :

Припрѣмили смо прилог за цркву Во, Све дѣбно док не *пришѹца* Ш, Лопѡв се *пришѹња* кад нѡћ Ѓ.

про- :

Проборавио сам јѣдно врѣме у Рѹсији МЛ, Мѡжда дѡђе, ал умѣ и да прошврља Л.

раз-:

Не умѣ да *се разговѡри* О, Ја глѣдам кѡко *се раздањѹје* ВЛ, Кад шѹма разлистѡ, нѣма се чѹдиш Бо, *Разљѹљѡла* онѡ дѣте, кѡ брљива (**ненормална**) Д, Тѡ трѣба штѡ прѣ да *се раскрѣсти* Ка, *Размилѣли се* кај мрѡви ВЛ, Свѣ ни кѹћу растѹрили (**породицу**) Ве.

с(а)- :

Умѹтиш белѡнце па *сјѣдиниш* свѣ тѡ О, *Скѹплѡли су* пѡре за кѡла, ал нѣсу мѡгли да *сакѹпе* Па, Са свѣ стрѡнѡ га *салетѣли* Бо, Лѡвци се шћућѹрили, *сакрѣли* у шѹму Ѓ, Грѡне *се саломѣле* од шљѣве Бу, Нит ме *свѹко* нити ме обѹко Бо, С кѡлима *се скрѡо* Та, Цѣмпер ми се сквѡсио ВЛ, Скѣнули ме (**избрисали моје име**) с плѡтног спѣска Бу, Не мѡж да стојѣ, *скљѡкѡо се* уз плѡт МЛ, Ѐма да га доведѣм да *се судѣимо* Ве.

у- :

Мѣн *убѡцили* у комѣсију Та, Мѡрѡли да га *увѣримо* у сѹпротно Па, Само нѡђе дѣ ће да *се угњѣзди* Тр, Чѣкао је да *угрѡби* прилѣку Бу, Зѣца *сам уловио* и фазѡна Ѓ, Завѹчѣ се тѡм, *укѹрви се* (**притаји се, примири се**), сам ћѹтѣ О, Пѡзи да не *улетѣ* комѡрци Ка, Не мѡж да *умѡкнеш* од комшѣке О, Нѣ лѡко д *ѹмре*, нѣ дѹшу д испѹсти Па, *Урѣкла* га нѣка женѣтна Кр, *Ѐзо* јѹ пѡре, и кѡла, *урнѣсо је* Д, *Утѣрали* му стрѡ у кѡсти Ѓ, Нѣје мѡгла да *утѣкне* Ш, Ја ѹвече *утѡнем* у размѣшљѡње ВЛ, Нѣсу му подѡтке *убелѣжили* на врѣме Кн, Чѣсто *се уфлѣкала* кад бѣла мѡла Кр, Мѣсли да *увѡтила* пѡра, ајде Тр, Нѣће да *ѹђе* унутра Па, Жѣвѣла је дѹго сѡма, *учѡмѣла* Д, Нѣшто сам *се ушинѹо* у лѣђа Би.

уз- :

Њива се лако узоре кад ѿмаш ш чим МЛ, Он се узмувао, нѣ зна дѣ ће Кн,
Узнемїрїла се, устумарала там - овам Кн.

ИЗВЕДЕНЕ РЕЧИ

„Под овим појмом Стевановић сматра оне речи, које су постале додавањем појединих наставака на просте, или већ изведене, или чак и на сложене речи, односно на њихове делове једних или других или трећих речи, који су увек носиоци заједничког основног значења, како коренске тако и свих од ње изведених речи“ (Стевановић, 1964: 473).

Именице

8. Суфикси којима се творе изведене речи немају посебно значење, али и они уносе ново значење у изведеницу. Наводимо изведенице класификоване по моделу Ивана Клајна, преузетом од Стевановића (Творба речи у савременом српском језику). Критеријум навођења је преглед суфикса у савременом српском језику, по облику, значењу и употреби (Клајн, 2003: 6).

-ба:

бóрба, бѣрба, гòзба, мóлба, нāрѣдба, тўжба, удāдба;

Òћеш-нѣћеш, мóраш у бóрбу Ш, Некад бїла бòља бѣрба Ка, И пòђани полāзе на гòзбу Тр, Не помāжу нїкаке мóлбе Ка, пòдофицир ѿздао нāрѣдбу Ш, Òндак се поднòси тўжба МЛ, Ако нѣки стїгли за женїдбу ел удāдбу Тр.

Наставак -ба служи за грађење именица од глагола који значе процес вршења радње. Додаје се на окрњену инфинитивну основу.

-идба:

верїдба, женїдба, косїдба;

Прàви се *веридба* по двà дàна Тр, Стйго мòмак за *женидбу* Ћ, Тò се йшло прè на *косидбу* МЛ.

Суфикс *-идба* мора се посматрати као засебан суфикс. За то постоје бар два аргумента.

„Прво, по Стевановићевој анализи остаје необјашњено зашто би суфикс *-ба* долазио искључиво на инфинитив на *-ити* (једини изузетак је удадба, што је свакако настало по аналогји са свадба, женидба, просидба, веридба). Друго, и још важније, *-идба* се јавља у речима везидба, резидба и вршидба, где се не може тврдити да је основа инфинитив“ (Иван Клајн 2003: 71).

-бина:

врацбина, рòдбина, сòдбина, тàзбина, òтацбина;

Прàве се *врацбине* у Ранòвац МЛ, Долази ни *рòдбина* ВП, Такà му *судбйна* Л, Одвèла га девојка у *тàзбину* МЛ, Мòрàло се, бр̀анйли смо *òтацбину* Ш.

Суфикс *-бина* долази на именичке и глаголске основе.

„Од именица су отацбина, тазбина (< таст) и родбина: Стевановић (1964: 470) ту помиње и постојбина, које је (бар по облику) од глагола, али се значењем приближава претходним трима. Врацбина и судбина вероватно су од глагола; несумњиво од глагола су насеобина (једина с преласком л > о), наруцбина (наруцба) и поруцбина“ (Клајн, 2003: 98).

-иво:

в̀ариво, плèтиво, прèдиво,

кòљиво,

Жèна мòра да знà да згòтви *в̀ариво* Бо, Понèсемо нèшто, ел нèко *плèтиво* Кн, Мòтала сам клубйће, *прèдиво* Ћ,

На саране се носи *кољиво* (жито) Би.

Ове именице значе предмете добивене вршењем радње основног глагола: варити, плести, прести. Изведене су од инфинитивне основе и наставка.

„Напротив, сочиво (од сок, по Скоку) и кладиво (од глагола класти), као ни кољиво (грчког порекла), данас се не могу сматрати изведеним речима.

По значењу, Шипка именице на -иво дели на пет група (средство, материјал, резултат радње, предмет радње, место вршења радње), али се оне не дају јасно разграничити. Основним би се свакако могло сматрати значење грађе, материје. При том поједине речи могу означавати материјал, како пре тако и после употребе (плетиво - оно што се плете или што је исплетено). Из значења материјала природно произилази значење предмета радње (предиво - оно што је упредено, пређа), као и значење производа или резултата радње (вариво, пециво)“ (Клајн, 2003: 80).

-тва:

жѐтва, сѐтва;

Кад је *жѐтва*, свѝ рѝде на њѝву Би, љ пролеће *сѐтва* Ка.

„Наставком -ва изводе се именице које су по начину грађења најчешће сличне именицама на -ба“ (Стевановић, 1964: 473).

Према Стевановићевој класификацији овај суфикс је обележен са -ва, али се исте именице помињу и у вези са суфиксом -тва. Иван Клајн наведене именице класификује према суфиксу -тва, при чему би требало објаснити одакле -т.

„Из трпног придева тешко би могли бити, будући да Стевановић наводи и примере као лестве (од лести лѝзем, пузити, пети се). Остаје окрњени инфинитив, али би се онда од појединих глагола морали узимати стари облици, као брити уместо бријати (> бритва), плѝети уместо пл(и)јевити (> плѝтва), чак и с(ј)ети уместо сејати-сијати (> с(ј)етва). Једино је решење стога да именицама на -тва оставимо тај суфикс, као што су чинили и Маретић и Лескин. Са суфиксом -ва остаће у том случају само две три речи као врева (од врети), регионално или

застарело бодва, рибарске остве˘ (од бости, бодем) и пеква, црепуља, сач˘ (од пећи)˘ (Клајн, 2003: 72).

-ов:

āшōв, лажōв, лōпōв;

Онā понеће мотйку, онāј āшōв Ве, вѐлики лажōв Кн, крāо и по продāvнице-лōпōв Бо.

„Суфикс -ōв је по Скоку од маџ. партиципа на -о, из мађаризама као лопов, ашов пренет на домаће основе˘ (Клајн, 2003: 176).

Именица *лажов* гради се од основе придева лажљив и наставка.

-аг:

крчāг, пртљāг;

Цйганин прво йзбије па ти дā *крчāг* ВЛ, нѐма мѐста за *пртљāг* Кн.

Стевановић мисли да су ове речи изведене суфиксом -аг (Стевановић, 1964: 478), а Клајн мисли да су просте, или, ако су изведене, да је пртљаг мотивисан глаголом пртити (Клајн, 2003: 21).

Наше мишљење ближе је Клајновом. Може се прихватити да је крчаг проста реч и да означава посуду са дршком у којој се доноси вода са извора или бунара.

Глагол пртити, упртити означава нешто што је спремно за пут, спаковано, па је логичније да је пртљаг мотивисан поменутиим глаголом, а не глаголом пртљати, како мисли Стевановић (1964: 478).

-уга:

барўга, јарўга, мачўга, чворўга;

Нйје мāле *барўге* Би, Кад упāли у нѐку *јарўгу* Кр, извāди онў *мачўгу* (**велику мотку**) Па, Изāшла му *чворўга* З.

Не може се поуздано утврдити да ли је у основи ових именица придев, глагол или именица. „Значењем својим оне су даље од основних речи, и у више њих се осећа пејоративна нијанса“ (Стевановић, 1964: 478).

Именица *баруга* гради се од именице бара при чему је значење пејоративно. „Јаруга је по Скоку настало као аугментатив од јар(ак), али се тај однос између ових речи више не осећа“ (Клајн, 2003: 194).

Мачуга је модификација именице мочуга, што значи велика мотка. У речи чворуга, пре него аугментацију, имамо померање значења.

-ај:

дòгађај, нàмештај, òбичај, пòвраћај, ўздисај;

Кад се йде на Панарйју, па тò је *дòгађај* Л, У Јàвору се рāдйò *нàмештај* Ка, Òни вйше имàју њйне *òбичаје* Та, Мòра да се изврши *пòвраћај* имовйне Тр, учинйò етè такò *ўздисај* Па.

Уместо залогај чује се залог:

Стàви двà зàлога у ўста, па нàпољ МЛ, зàлог по зàлог Кр.

Именица *догађај* је оно што се догоди, процес догађања, изведена од основе са јотованим сугласником. Намештај је предмет добијен од основе глагола наместити са јотованим сугласником. Обичај је оно што се обично врши, а повраћај означава процес означен именицом насталом од основе глагола повратити са јотованим сугласником. Уздисај потиче од глагола уздахнути, казује тренутни процес.

„Значење именица на -ај није лако описати, и није чудо што Стевановић, после више ужих дефиниција типова значења, на крају даје крајње уопштен опис: да се именицама на -ај означавају различити појмови који као процес, акт, предмет, средство или што слично стоје у вези с радњом глагола од којих се изводе“ (Клајн: 2003: 23).

-аја:

Са наставком -аја забележене су именице лудàја и суђàја.

Ћзне се онà вèлика *лудàја* Кн, Тò кàко ти досуде онè трй *суђàје* Би.

„Суфикс -аја јавља се у данас ретким изразима из сеоског амбијента, као *криваја*, речица која кривуда, или крива мотка“ (Клајн, 2003: 25).

-је:

Суфиксом -је обележени су:

-име географског појма *Забрђе*;

Прво йде *Забрђе*, па онда Пáнково З,

-властита именица *Хомòље*;

На бачијáду йдеш у *Хомòље* Би,

-збирне именице са јотованим сугласником: грање, камèње, кòље, прўђе, трње, трўње. У основи ових изведеница су именице: грана, камен, колац, прут, трн, трун.

Донèси *грање* за пòтпалу Кн, Гађàла га сàс *камèње* О, Парадàјз се закàчи за *кòље* да порàстй ВЛ, Мòже да донèсе *прўђе* Кн, Свè смо крчйли трње Л, Йма мàло *трўње* на астàл Би.

Наставак -је додаје се на основу и граде се именице: ивèрје, пèрје, сàће.

Ивèрје не пàда далèко од клàде Бо, Сà ће да лети *пèрје* О, кòшнице и *сàће* Ка.

Низ глаголских именица изведен је наставком -је:

брање, викање, вўчèње, гўшèње, давàње, драње, држање, калèмљење, кйдање, мèшèње, мўжење, мўчење, плаћàње, топљење.

Постале су од трпног глаголског придева следећих глагола: брати, викати, вући, гушити, давати, драти, држати, калемити, кидати, мешати, мусти, мучити, плаћати, топити.

Кад пòчне *брање* Кн, Чўло се *драње* и *викање* Л, Њйном *вўчєњу* ће дòђе крај, Гушãли се, такò пòчело *гўшєње* Тр, узймање-*давãње* Бо, Прòшло врєме *држãња* за рўке Би, Трєба се урãди *калємљење* Д, Нємам жївце за *кйдање*, Тò звãло се *мєшєње* Тр, *мўжење* овацã, Тò бйло *мўчење* Кр, кад пòчне *плãћãње*, Напрãви се *топлєње*, па се топє чвãрци Кр.

-ак:

У изведеним именицама наставком *-ак* обележава се:

радња: добйтак, почєтак;

средство: вãлак;

алат: дãрак;

или умањено значење: анђєлак, врбãк, крајйчак, облãчак, рєдак, собйчак, цвєтак.

За нãс тò бйо вєлики *добйтак* Кн, Свє йма *почєтак* и крај Па, прòшо *вãлак* Л, дєо на рãзбој зовє се *дãрак* ВЛ, на шўстикле *анђєлак* ВЛ, имãо тўнã *врбãк* Кн, ўзнєш овã *крајйчак* О, Појавйо се *облãчак* Л, исплетєш по јєдан *рєдак* Би, Затвòри се у *собйчак* Ѓ, задєне у кòсу *цвєтак* Ѓ.

Именица *добитак* постала је од сложеног глагола добити, а почетак од трпног глаголског придева и наставка. Са значењем средства је именица ваљак, изведена од глагола ваљати, а именица дарак означава део на разбоју који служи за мотање вуне и не може се поуздано тврдити да ли је проста или изведена. Са умањеним значењем наведене су именице постале од именице и суфикса *-ак*. Именица *врбак* удаљава се од деминутива зато што означава посебно место обрасло врбама.

-ка:

именице женског рода: бєлка, мајка, рãнка, трска, слãмка, цєвка, ћєрка;

занимање: водєнйчарка, млйнарка, пєкарка, прòфесорка;

етници: Босãнка, Београђанка.

Кòза *бѐлка* ВЛ, Мò *мàјка* крòтко жìвѐла Д, шлìве *рàнке* Ка, кùћа од тр̀ске у Банàт Па, јѐдна *слàмка* Ш, поломìо *цѐвку* на пùшке Л, имàла сам двѐ *ћѐрке* О,

Имàла воденìца и *воденìчарка* Ка, Зовù је *Млìнарка* и данàs Па, Томìна снаја *пѐкарка* ВП, ñегòва *ћѐрка прòфесорка* Бо,

Нìје одàвде, *Босàнка* З, òна сàд *Београђанка* Д.

Моциони суфикс *-ка* је општесловенског порекла. Називи ималаца занимања и вршилаца радње настали су према мушком роду: воденичар, млинар, пекар, професор. Имена женских лица - становница места или предела, припадница појединих народа изведена су од именица мушког рода Босанац, Београђанин.

Суфикс *-ка* налази примену у хипокористцима: бајка, снајка, Рајка.

„Изразито је хипокористично *-ка* кад долази после вокала, као у Јека (< Јелена), Сока (< Софија), што важи за апелативе као бака, сека“ (Клајн, 2003: 132).

-ко:

Дрàшко, Мìшко,

Брàт од тѐтке *Дрàшко* Кр, Сìн ми се зовѐ *Мìшко* Та.

Суфиксом *-ко* граде се хипокористици настали од мушких личних имена. Последњих година хипокористици су потпуно преузели улогу личних имена. Хипокористици су посебно обрађени у делу **творба хипокористика**.

„Као што често бива са хипокористцима, већина њих употребљавају се као званична имена, посебно такви као Бошко, Мирко, Бранко, Станко, Славко, Рајко, Ратко, Звонко“ (Клајн, 2003: 141).

-аљ:

бòгаљ, ватрàљ, скобàљ, чѐшаљ;

Постàо инвалìд, *бòгаљ* Кн, Ёзе се *ватрàљ* па се цàра Л, Упѐцали смо, ал сàмо *скобàљ* Та, огледàлце и *чѐшаљ* О.

„У речи богаљ мотивација је изгубљена, практично постоји само у ватраљ“ (Клајн, 2003: 38).

Мишљења смо да мотивација постоји у речи чешаљ, од глагола чешљати, а лексема скобаљ означава врсту рибе и не може се поуздано утврдити да ли је проста или изведена.

-ељ:

кр̑пељ, кр̑мељ;

Немотивисана именица *кр̑пељ* означава врсту стенице, а неизвесне је етимологије и крмељ.

Уј̑ео ме *кр̑пељ* Ве, Ни *кр̑меље* н̑и опр̑ала Л.

-(и)ља:

праља, пр̑еља,

везиља, плетиља, тужиља;

Нисам ја њег̑ова *праља* Кр, пл̑еле су у с̑елу *пр̑еље* Л,

Ја сам ђпасна *везиља* Па, Зн̑а да плет̑е као пра̑ва *плетиља* ВП, са ће *тужиља* Ве.

„Ове изведенице већином означавају жену која врши радњу исказану глаголом: ткаља, праља“ (Клајн, 2003: 154).

-уљак:

чорбуља̑к;

Нем̑о да к̑уваш т̑е *чорбуља̑це* МЛ.

Суфикс уноси пејоративно значење.

-ина:

мај̑ина, скоти̑на, кућари̑на;

Нїшта ју бõла нїје *мајчїна* ВЛ, Тõ же такã *скотїна* од човёка ВП, Срўшили су стãру *кућарїну* Ве.

Код Клајна може бити моциони суфикс у речи хероина, деминутивни у сонатина или лишен одређеног значења у нектарина (Клајн, 2003: 240).

У нашим примерима суфикс *-ина* је пејоративног значења, а додаје се на именичке основе именица: мајка, скот, кућа.

-етина:

пилёћина, телёћина, прасёћина;

Појфтињїла *пилёћина* откãд йма фãрма ВЛ, Најбõље мёсо *телёћина* Во, Йма и *прасёћина* Па.

Овде је *-ёћина* варијанта наставка *-етина*. Суфиксом је означена врста меса.

Многи аугментативи и пејоративи граде се сложеним наставцима *-етина*, уљина, уштина: бабетїна, брадетїна, главетїна, ногетїна, ручетїна, кућетїна, сабљетїна, травуљїна, барўштїна.

Знаш кãка дõшла у лице, кã *бабетїна* Л, Пўстио онў *брадетїну* Кр, овõлка му дõшла *главетїна* Д, кõлке *ногетїне* Ка, овољка *ручетїна* Во, није мãла *кућетїна* Д, Капетãн замãне сас онў *сабљетїну* Ка, Порãсла вёлика *травуљїна* Бо, Упãо у *барўштїну* Би.

-ант:

зајebãнт, забушãнт, зафркãнт, шпекулãнт;

Тёжак *зајebãнт* Ве, јёдан õбичан *забушãнт* Тр, тõ *зафркãнт* Би, õпасан *шпекулãнт* Би.

„Овај суфикс води порекло од наставка латинског партиципа презента, са значењем вршиоца радње“ (Клајн, 2003: 224)

-ан:

Др̀аган, Д̀ејан, М̀илан

М̀ој *Др̀аган* пор̀асо МЛ, комп̀ија *Д̀ејан* ни пом̀аже Та, К̀о те уб̀ио, *М̀илане*, к̀о?

Суфикс *-ан* је веома важан у грађењу мушких личних имена.

„Првобитно је био хипокористичан, какав је и данас у Вукан, Владан, Милан“
(Клајн, 2003: 38).

-њаја:

шурња;

М̀оја *шурња* н̀ема шта н̀ема Ка.

Ова именица у књижевном језику гласи шурњаја, али после фонетских промена (испадање гласа ј у интервокалној позицији, сажимање вокала) настаје именица *шурња*.

Суфикс *-ња* *ња

„То је дериват суфикса *-ја*, настао још у прасловенском језику, а служио је за творбу *nomina actionis* и *nomina loci*. Од јужнословенских језика у стсл. и мак. нема примера за изведенице овим суфиксом, у буг. је врло редак и без икаквих алтернација, док ћемо у сх. и словен. испред њега наћи само фонетске варијанте *с* - *ш*, *з* - *ж*. Нема ни алтернација задњонепчаних консонаната ни у једном од јужнословенских језика, мада бисмо их очекивали с обзиром на првобитни облик суфикса (ња).

Сх: *-ња*: *с* - *ш*: трешња (трести, тресем), ношња (носити);

з - *ж*: мажња (мазити), пажња (пазити), мржња (мрзња)”, (Стакић, 1988: 15).

-оња:

зек̀оња, цвет̀оња, бик̀оња, млак̀оња, глав̀оња, бра̀доња, тр̀б̀оња;

Имао во *зѣкѡња* Ка, прѡдали смо *цвѣтѡњу* Ш, Тѡ није бѣк, нег *бѣкѡња* Па, ниѣкав чѡвек - *млѣкѡња* Кн, вѣлики *глѣвѡња* у ѡпштину Би, шта кѣже онѡ *трѡбѡња* Л.

Овај суфикс је мушког рода. Именује имаѡца особине која се казује општим делом. Основе су именичке (бик, глава, брада, трбух) или придевске (млак), ређе глаголске, а изведеница означава животињу или човека са особинѡм исказанѡм у основи. Са тим се слаже и Клајн, (2003: 177).

Зекоња је врста вола чија је длака сивкасто-зеленкасте боје. Цветоња настаје мотивнѡм именицѡм цвет, на шта подсећају шаре на воловској глави.

-ар:

По месту рада названа су занимања: виноградѡр, воденѣчар, грѡбѡр, млѣнар;

из имена животиња изводе се називи за узгајиваче: говедѡр, свињѡр, мечкѡр;

основа значи предмет који се производи, на коме се ради или који се продаје: златѡр, кожѡр, кобасѣчар, кѡлар, лончѡр опанчѡр, стѡлар, стаклѡр, ѱжар;

непроизводна занимања, по називу рѡбе, алатке или оруђа, или по предмету посла: нѡвинар.

Мѡј брѡт најбѡљи *виноградѡр* Л, Имаѡ у сѣло *воденѣчар*, *млѣнар* Во, Плѡтѣли смо *грѡбѡра* Д, нѣкад бѣѡ *говедѡр*, па *свињѡр* О, Цѣганин што ѣде с мѣчку зѡвѣ се *мечкѡр* Кр, Први *златѡр* се појѡвиѡ јѡш кад Ка, ѡтац ми бѣѡ *кожѡр* МЛ, чѣка Лѡла *кобасѣчар* Ве, Мѡј дѣда бѣѡ *кѡлар* Па, Онѡ што прѡви лѡнце - *лончѡр* Л, прѡвио опѡнке - *опанчѡр* Та, бѣѡ и *стѡлар* Та, Бѡњин тѡта *стаклѡр* Ка, У Нарѡдни фрѡнт седѣѡ *ѱжар* Ка.

Франц Гернер (1963: 10) напомиње могућност да је овај суфикс постојаѡ у прасловенском, с тим што је био слабо продуктиван, а онда је учестала продуктивност захваљујући позајмљеницама. Именице су настале извођењѡм тако што се на именичку основу додаје наставак *-ар*.

-аћ:

женскаћ, голаћ, глуваћ, срндаћ;

Ќопасан *женскаћ* ВЛ, ка пѹж *голаћ* ост̀ао Та, Шта се пр̀авиш *глуваћ* Би, Уловио сам *срндаћа* Ѓ.

Проширење основе јавља се у срндаћ, од именичке основе, где овај суфикс служи као моциони (Клајн, 2003: 50). Од придевске основе постале су именице са хумористичном нотом: женски, го, глув. Осим тога једна је именица уобичајена у синтагми *пуж голаћ*.

-ић:

бикчић, брчић, зубић, ветрић, гроздић, кључић, кóчић, момчић, петлић, чворић, чешљић;

Пор̀асо *бикчић* Кр, П̀устио *брчиће* Д, Никли му пр̀ви *зубићи* Во, Раздува̀о се н̀еки *ветрић* Д, Об̀ери дет̀ету *гроздић* Л, Закључ̀а са *кључић* Кн, Побод̀ем д̀е-д̀е *кóчић* ВЛ, Гл̀е к̀аки л̀еп *момчић* Тр, Накостр̀ешио се к̀а *петлић* Л, Зав̀ежем *чворић* на мар̀амицу Ка, М̀етем оглед̀алце и *чешљић* Па.

„Наставак -ић и његова варијанта -чић изузетне су продуктивности у служби за грађење деминутива именица м. рода“ (Стевановић, 1964: 542).

Напомена коју даје Ѓорић (1981: 16) -чић је скоро искључиво деминутивни суфикс, док је -ић вишезначно, као што показују братић, племић, презимена на -ић и други примери (Клајн, 2003: 110).

Деминутивни суфикс -ић додаје се на основу именица: бик, брк, зуб, вет(а)р, грозд, кључ, кол(а)ц, мом(а)к, пет(а)о, чвор, чеш(а)љ.

-ац:

мр̀твац, ѱјац;

Л̀его к̀а *мр̀твац* Ка, м̀ој пок̀ојни *ѱјац* Мл, од м̀ог *ѱјца* па њег̀ова с̀естра Кн.

Бабић (1991: 78) сматра да је суфикс -ац у комплементарној расподели са суфиксом -(а)ц, утолико што долази само после основа које се завршавају консонантским групама (Клајн, 2003: 61).

Именице лѣбац, лѣкац заступљене су у овом крају.

Понѣсем *лѣбац* у кѣтарицу МЛ, Шта йма, сланйна, *лѣкац*, прѣја Л.

-ица:

Блѣгица, Дрѣгица, йверица, јунйца, погѣчица, речйца, синовйца;

Двѣ ћѣрке: јѣдне йме *Блѣгица*, а дрѣге *Дрѣгица* О, ўзе се *йверица* па се напрѣви орман Па, угѣјена *јунйца* ВП, испѣкла бѣба *погѣчице* Па, Ту пролѣзи *речйца*, мѣло дѣле Бу, Ўдала ми се *синовйца* Кн.

Од именичких основа има и других изведеница. О њиховом значењу не може се рећи ништа одређеније него да означавају појам који је на неки начин у вези са именицом у основи (Клајн, 2003: 117).

Суфикс *-ица* је моциони у речима јунйца, синовйца, а деминутивни у Благица, Драгица (обе настале од придева), погачица и речица.

-анце:

Именице са наставком -анце: местѣнце, писѣмце;

Йма јѣдно лѣпо *местѣнце* МЛ, Напиши ти њѣму *писѣмце* Кр.

Овај деминутивни суфикс без сумње је настао додавањем -це на основе са завршетком на сугласник + ан (Клајн, 2003: 202).

-ичак:

језйчак, собйчак, пламйчак;

Исплѣзио *језйчак* Ка, Завўче се у свѣј *собйчак* О, Вйди се *пламйчак* у шпѣрет О.

Овај суфикс има деминутивно значење.

-че:

аста̀лче, ашо̀вче, бока̀лче, барда̀че, Вла̀че, гу̀че, дево̀јче, жгѐпче, змѝче, јасту̀че, кафа̀нче, клу̀пче, ку̀мче, Љу̀пче, ма̀ра̀мче, па̀сторче, пло̀вче, орма̀нче, санду̀че, со̀пче, Стоја̀нче, торбѝче, Ци́ганче, фењѐрче, фуру̀нче;

Ово је врло чест деминутивни суфикс, типичан за јужнословенске језике (Радић 1987: 227) и то пре свега за источне српске говоре (Марков 1960: 235). Пошто сличан суфикс постоји у румунском, албанском и турском, оба ова аутора указују на могуће присуство балканистичких језичких момената у укоренењавању суфикса -че (Клајн, 2003 : 203).

Мада је суфикс -че средњег рода, претежно се употребљава уз основе именица мушког и женског рода. Изузетак је изведеница клупче постала од творбене основе клубе.

Ма̀ћија ўзе па намота̀ сва̀кем *клу̀пче Ђ*.

Именица жгепче настала је према именици женског рода жгеба:

Шта̀ ли до̀ће ово̀ *жгѐпче* од мѐн? *Ш*

Овим суфиксом често је означена младунчад: пловче, гуче, змице, или млада људска бића: жгепче, девојче, пасторче, укључујући националне или етничке називе као Влаче, Циганче.

Ђе га ујѐ *змѝче* Па, Има̀ла сам и *гу̀чићи* и пѝлићи Би, Излѐгли се *плòвчићи* МЛ;

Порасло *жгѐпче*, није ма̀ло ВП, Ел има̀ неко̀ *дево̀јче*, си вѝдо? З, До̀шло ми *ку̀мче* Ка, Не во̀ли се баш *па̀сторче* мло̀го МЛ;

Опколѝли не *Вла̀чићи* кад ѝграмо кòло Бу, До̀шло ми јѐдно *Ци́ганче* на вра̀та Л.

Суфикс -че употребљава се и као хипокористични суфикс од мушких имена Стојанче, Љупче:

Мо̀ј *Стоја̀нче* већ лѐго да спа̀ва МЛ, *Љу̀пче* она̀ што свѐ обећа̀ва Ка.

С неживим значењем су деминутиви многих назива предмета: ашовче, јастуче, марамче, сандуче, сопче, фењерче, фурунче:

По цео дан рѣља сас онѠ *ашѠвче* ВЛ, Ђе да мѣтнемо *астѠлче* Кр, Ћзи овѠ *бокѠлче* Па, Помѣри *бардѠче* са шпорѣта Па, Тѣрим под главу *јастѣче* Ка, Отѣшо чѠва у *кафѠнче* О, ПовѣзѠла *марѠмче* па на сокѠк Кн, Мѣти у *ормѠнче* Кр, Напѣнио *сандѣче* МЛ, ИмѠла сам девѠјачку спрѣму у јѣдно *сандѣче* ВЛ, Лѣгни тѠм у *сѠпче* Л, Напѣнила ју *торбѣче* Па, Рањѣје ѣзнеш па упѠлиш *фењѣрче* ВЛ, Ми ложѣмо, пѠлимо *фурунче* Д.

Од глаголске основе са негацијом гради се недоношче:

ТѠ бѣла мѠла бѣба, толицка, *недонѠшче* МЛ.

Суфиксом *-инче* гради се живѣнче коме је етимолошко порекло од живѣна, али се њоме означава и друго живо биѣе.

Не мѠж д-истѣраш из кѣће *живѣнче* МЛ.

-Ѡија:

бадѠвѠија, бѣнција, галѠмѠија, инѠѠија, интерѣжѠија, јѠргѠнција, казѠнција, проводѠија, сѠјѠија, сѠлдѠија, шаљѣвѠија, шешѣрѠија;

Нѣшта не рѠди, *бадѠвѠија* Кн, СѠмо се дѣре, *галѠмѠија* О, тѠ свѣ по кѣће *бѣнције* МЛ, ЗнѠш кѠки то *инѠѠија* ВП, Оженѣо нѣку старѣју затѠ што *интерѣжѠија* ВЛ, ОнѠј што прѠвио јѠргѠне зѠвѣ се *јѠргѠнција* ВЛ, тѠ рањѣје бѣо *казѠнција* Кн, Да ти бѣдем *проводѠија* Кн, ЊегѠв зѣт *сѠјѠија* О, У тѠј ѣлици бѣо и *сѠлдѠија* Ка.

По својѠј основној функцији, оној коју најчешѣе има у турском, овај суфикс означава вршиѠца радње, а пре свега занимање. У српском, то значење је касније у одреѣеној мери превазиѣено, тако да се тежиште знатним делом померило према квалификативности, односно категорији носиѠца особине (Клајн 2007).

-аѠ:

копѠѠ, орѠѠ,

ИмѠли смо кѣју рѠди на сѣлу, кѣју *орѠѠ* МЛ, По цео дан копѠју *копѠѠи* Кн,

буша̂ч, пуња̂ч;

Нисам имао онај *буша̂ч* за бетѠн Па, ДѠ си ста̂вила *пуња̂ч* за телефѠн? Ка

Суфикс *-ач*, осим за означавање вршиоца радње, у категорији средстава проширује своју продуктивност.

-аш:

гајда̂ш, лопата̂ш, богата̂ш, робија̂ш, пајта̂ш;

Дуле *гајда̂ш* Ка, Зна̂ш ка̂ки јѠлен *лопата̂ш* Ђ, Му̂ж јој *богата̂ш* Л, БѠо на робије - *робија̂ш* Ка, Ѡн је пра̂ви *пајта̂ш* Л.

Именице изведене овим суфиксом могу бити мотивисане карактеристичним предметом, или означавају свирача или особину коју поседује њен носилац. Изведене су од следећих основа: гајде, лопата, богат, робија. Именица *пајташ* је жаргонска.

-ша:

У хипокористицима: Гли̂ша, Три̂ша, Ми̂ша;

именима: Ра̂диша;

имаоцима особина: штѠди̂ша;

ИздѠвамо имѠна *Гли̂ша, Три̂ша, Ђ*, ЗѠт ми се зовѠ *Ми̂ша Ђ*, ПрѠсѠдник Ѡпштине *Ра̂диша* Тр, Ѡн така̂ цицѠја, *штѠди̂ша* МЛ.

Са глаголским основама на *-ша*, мушког рода, значи вршиоца радње, у данас ређе употребљаваним речима, присташа, небојша, незнајша (Клајн, 2003: 208).

У нашој грађи значи имаоца особине, лично име и хипокористик.

-уша:

керу̂ша, деверу̂ша;

Керу̂ша била вѠзана Ш, На свѠдбу била *деверу̂ша* Л.

Има готово увек пејоративни призивок, нарочито изражен у моционим изведеницама из именица мушког рода, као простакуша, четникуша; изузетак је деверуша, с помереним значењем - девојка која прати младу на венчање. (Клајн, 2003: 198).

-иште:

вашарйште, сѐлиште, црквиште, лѓвиште, сйриште;

Тѓ вѐлико *вашарйште* код Петрѓвца Ка, Градйли кўћу на *сѐлиште* Па, На тѓ мѐсто налѓзило се *црквиште* Па, Ми ймамо нѓше *лѓвиште* Ђ, Сйпала у млѐко *сйриште* Л.

Изведенице од именичких основа значе пре свега место.

„Локативног значења нема у речи сириште (од глагола сирити, судећи по дефиницији - средство за сирење млека - у РМС, слично и код Стевановића, стр. 566, а и по синониму сирило, са суфиксом који најчешће иде на глаголске основе)” (Клајн, 2003: 127).

Наставци за грађење пејоратива су следећи:

-ага: тојѓга, тољѓга,

-чага: рупчѓга,

-чура: сељанчѓра;

Удѓрио га сас *тојѓгу* Кр, Подйже *тољѓгу* О, Упѓо у *рупчѓгу* О, ѐна је такѓ *сељанчѓра* Л.

У речи сељанчура творбена основа може бити сељан, према сељани, сељанка.

Са пејоративним значењем је и суфикс -арош: картѓрош, женскѓрош, коцкѓрош.

Жйка сајцйја вѐлики *картѓрош* ВЛ, Бйо је и *коцкѓрош* и *женскѓрош* МЛ.

Овај суфикс је настао, како објашњава Петар Скок, спајањем суфикса *-ар* са мађарским *-ош*.

„Суфикс -ош долази најчешће на именице са суфиксом -ар и даје им пејоративно значење, или, чешће појачава већ негативно значење основних именица: џепарош, картарош, кесарош, женскарош“ (Бабић, 1991: 318).

Творба хипокористика

9. Хипокористици су речи субјективне оцене по томе што у именицу од које се изводе уносе посебну нијансу у значењу и по томе што се граде на један нарочит начин.

„Хипокористици се творе од првога дијела сложенице, а само понекад од другога. На примјер: Живко, Живо, Живан, Живоје јесу хипокористици према сложеницама: Богужив или Дабижив, јер се ријеч жив не налази у сложеницама никада као први дио“ (Т. Маретић, 1931: 88).

Професор М. Дешић мисли да су ово хипокористици само по пореклу, а да се овде заправо ради о правим именима (М. Дешић, 1962: 89).

Према подацима са терена све је учесталија појава да су хипокористици забележени као права имена, нарочито код млађих генерација. Основа за творбу хипокористика је први слог имена од кога се хипокористик гради.

На затворени слог (Дешић, 1962: 91) додаје се моциони суфикс:

Витòмир Вít-а

Драгòмир Дрáг-а

Томй̀слав Тóм-а

Рãдмила Рáд-а

Десãнка Дéс-а

Марй̀ја Мáр-а

Дàница Дáна

Други начин грађења хипокористика од затвореног првог слога:

Богѝмир Бѝж-а Бѝг-ја

Велѝмир Вѝл-а, Вѝл-ја

Миленѝја Мѝл-а Мѝл-ја

Приметили смо јотоване сугласнике у основи који се јављају у додиру са суфиксом за грађење хипокористика.

Трећи начин грађења подразумева да се на први слог додаје неки консонант из основе и наставак:

Мѝлорад Мѝ-д-а

Пѝтар Пѝ-р-а

Следећи начин грађења подразумева да се на отворени први слог додаје наставак који садржи консонант:

Властѝмир Влаја

Павле Паја

Катарѝна Каја

Марѝја Маја

Душан Дула

Добрѝвоје Дѝла

Живѝин Жѝка

Радѝмир Рака

На затворени слог додаје се консонантски наставак (онај који почиње консонантом):

Бранѝмир Брѝанко

Мѝрољуб Мѝрко

Елементи за творбу хипокористика узимају се из основе имена лица, али се врши њихова прерада. Веома важну улогу у формирању хипокористика има и акценат, тачније акцентовани слог.

„Акцентовани слогови се увијек изговарају прецизније него неакцентовани. У нашим народним говорима постоји доста потврда да ненаглашени слогови лакше подлијежу утицају разних гласовних промјена.

При томе се не смије заборавити да и почетак ријечи игра веома важну улогу. Он је обично чврст, теже се мијења, док је свршетак ријечи подложнији гласовним промјенама, јер је енергија онога који говори на измаку и тон је нижи“ (Дешић, 1962: 90).

Професор Дешић тврди да је за творбу хипокористика насталих од личних имена веома важно место акцента, без обзира да ли је оно у основи или наставку, или у којем другом делу имена.

Тако се узима наглашени слог као почетак хипокористика:

Драгѝша Гѝша

Драгѝна Гага

Оливѝра Вѝра

Драгѝслав Гѝса

Владѝслав Дѝса

Никѝла Кѝла

Милѝанка Лѝанка

Светѝзар Тѝза

Јелѝна Лѝна

Димитрије Мита.

Изведени придеви

Присвојни

10. Присвојни придеви којима се означава припадање појму чијом су основом означени, изводе се наставцима *-ов, -ев*.

бра̀тов пла̀ц Па, са̀рма од *вино̀вог* листа Ћ, са *зе́товим* тра̀ктором МЛ, *дома̀шиново* ви́но О, *ку̀мова* здра̀вица МЛ, *ро̀ђаков* по̀клон МЛ, *свекрђва* фамѝлија Бо, *Ма̀ркови* прѝјатељи ВЛ, *Ја̀нкова* же́на ВЛ, *чо̀ба̀нинова* поња̀ва Бо, *оче́ва* се́стра МЛ, *пастѝро̀в* шта̀п Бо, *Петрђва* сна̀ја Кр, *капетанђва* же́на Па, *кне́жева* же́на се зва̀ла кнежѝца Кн, *кра̀ље́ва* Срби́ја Тр, од *стричѐве* пензи́је су жи́вѐли МЛ.

Присвојни придев винов (лист) највероватније је настао по аналогiji на врбов.

Наставком *-ов, -ев* граде се придеви који осим припадности, означавају нешто што је својствено врсти: то̀ је пе́ро *со̀колово* Ћ, *славу̀јева* ја́ја су пла́ва Ћ, на свѐ стра̀не летѝ *го̀лубово* перје Ш, кад *су̀нчева* мена Д, он *ме́сечев* чо̀век Д.

Истим наставком граде се и придеви за одређивање нечега по материји од које се нешто састоји:

грабђва шѝма Би, др̀во *ја̀ворово* Ћ, *ја̀сенов* дѝрек О, *шљѝвова* гра̀на О, *шимшѝрђва* гра̀нчица Л.

Наставком *-ин* граде се присвојни придеви од именица м. и ж. рода на -а:

То̀ све *ма̀мине* ма́зе ВЛ, *та̀тина* де́ца ВЛ, *ба̀бино* порѐкло нѐ знам Л, *ба̀ти́на* ко̀дла Ка, од *женѝне* фамѝлије Па, *Анѝѝн* зе́т Па, *Јелѝн* учѝтељ МЛ, од *ма̀терине* ку̀ће ѝмаш д-ѝдеш Па.

Сложеним наставком *-ињи* (ин+ји) граде се следећи присвојни придеви:

детйњег му свеца Ш, *кокопйња* тртйца Кн, на *мравйње* лэгло Па, *пчелйњи* мёд Ка, *очйњег* ми вида МЛ.

Наставак *-ји* додаје се на проширену основу именица друге врсте:

јунѐћи (јунет-ји) бѹт Ка, *јагњѐћи* чѐрек ВЛ, *прасѐће* печѐње Би, *телѐћи* бйфтек Па, *ћурѐће* мѐсо најбѐље МЛ, *магарѐћи* кашаљ Бо.

Уместо очекиваног гушчѐћи чује се *гѹшчији* Ка и *гѹчији* МЛ, такође *мачѐћи* и *мачји* Кр.

Наставак *-ујски* налазимо у примерима: *ѡвнѹјски* и *волѹјски* Би МЛ.

Придеви изведени наставком *-ски* посесивни су када означавају припадање неком појму:

На *градском* тргу бйло постављено Ве, кад зазвонй *школско* звѡно Во, *ѡпштинска* влас О, *свѡтовски* пешкйр МЛ.

Описни и остали придеви

11. Велики број описних придева гради се наставком *-ав*:

Цѐо жйвот бйо *бѡлав* Во, јѐо сам *буђав* лѐба Тр, Лѡла *грбѡви* Ка, кѡњу пѡшла пѐна, сѡв *гѹбав* Ш, сачѹвај ме, бѡже, од *длѡкаве* женѐ Ѓ, ни *жвѡлаве* ни *бѡлаве* Кн, с нѐким *ћѐлавим* се увѡтила Тр, на *храпавој* површйни црѡта Па, *чађава* сѡба Бо.

Ови придеви казују особине појмова означених именицом у њиховој основи. Чувају акценат основне именице. Придев *буђав* у основи има именицу бѹђ, а *храпав* је немотивисани придев.

Неки придеви са наставком *-ав* постали су од глагола:

На *клизав* терѐн найшла Ка, његѡва жѐна *лѡјава* Л, *мѹцав* Кн, *ѹњкава* Светлѡна ВЛ, чѹпава девѡјчица О, гле какѡ ѡје шкйљава Кн.

Са истим наставком изведени су описни придеви од придева:

Е, *ћоро*, *ћорави* Ћ, Нема браду, *ћосав* Ш, *йде* такâ *голишав* ВЛ.

Овај наставак се такође садржи у форми са консонантом -њ-:

Ђерка ми млого *бледуњав* Бо, *субоњав* чйчица Би, већ постао *слабуњав* Ка.

Наставак -ив, односно -љив сматра се једним наставком:

жѐна му *брбљив*а Кр, није ђн *бојажљив* МЛ, млого бйо *болешљив* Па, ђн *зимљив* О, такђ је *насртљив*, будала Тр, мндог постао *нестрпљив* Тр, крѐвет сâв *мемљив* Кн, *црвљив*а папрйка О.

„То је један исти наставак, по Стевановићу (1963: 198), или варијанте истог суфикса, по мишљењу Јање Шакић (1985: 75). При том није битно да ли је -љив настало од -јив јотовањем после лабијала (у грабљив, зимљив) или се пак љ јавило већ у старословенском, о чему је и Белић давао различита тумачења“ (Клајн, 2003: 281).

„Између придјева са суфиксом –ив, -јив и –љив нема никакве разлике у значењу нити се запажа икаква тежња да значења утјечу на расподјелу тих суфикса.

Придјевии са суфиксима –ив, -јив и –љив значе да се може извршити оно што значе основни глаголи. Најчешће придјевии имају пасивно значење, пр. казују да се што може учинити“ (Бабић, 1991: 423).

„Придеви на –љив су најчешће девербативни. Деноминалних је далеко мање, а деадјективни су врло ретки. У неким случајевима је веома тешко разлучити да ли је основа придева именичког или глаголског порекла. Већина деноминалних придева спада у ову групу, на пример: гадљив, грозљив, кострешљив, лажљив, марљив...Сви су ови придеви могли постати од именица или од глагола“ (Драгићевић, 2001: 100).

Следећи придеви означавају да појам коме се придодају има од онога што означава именица:

глистайво прâсе Д, Дѐ ти она *лишайва* Па, *шугайве* нђге Д.

Велики број придева изведен је наставком -ак и -ка:

ви́так младѣћ Ђ, *кра́так* је та штап за тебе Ве, наместили *ни́зак* плѠт Ш, *у́зак* путѣљак вѠди на салâш Д, *сла́дак* пѣкмез од шѣпка Во, *те́жак* слѣчај Ка.

Двоструким наставком -ак, односно -ачак гради се придев пуначак, при чему прво к прелази у ч јер се налази испред непостојаног а.

Наставком -ок граде се придеви:

Подѣгли *ви́сок* зѣд Д, *ду́бок* бунâр Бо, исплѣла џѣмпер, ал *ши́рок* Па.

Суфиксима -(а)н, -ни граде се следећи придеви:

ка *бѣсан* пâс З, *бѣдан* је тѠ жѣвот Д, *вѣран* дрѣг Кн, *врѣстан* лекâр Л, *гла́дан* ко пâс Па, *ду́жан* па рѣжан О, *жѣдан* Па, *зла́тан* МЛ, *ја́дан* мѠмак Д, *ла́жан* папѣр Д, *ма́сан* рѣчак МЛ, *мрсно* мѣсо Кр, *плѠдна* њѣва МЛ, *си́лан* свѣт се скѣпио О, *сла́ван* дѠчек Па, не бѣди *смѣшан* Кн, *сра́ман* на́чин Ка, *стра́шан* Бо, *хла́дан* пешкѣр Би, *ча́стан* чѠвек Ш, *штѣтан* Ш;

зу́бна бѠлес Кр, *ку́ћни* праг Па, *но́ћни* лептѣр О, *ру́чна* тѠрба Тр.

Наставцима -шан, -ашан, -ахан творе се следећи придеви:

нѣсташан дечкић Д, *јѣшна* ка свиња Кр, лѣба мѠра да бѣде *йздашан* Па, мѠго *жи́вахан* за свѠје године О.

Деминутивног је значења и придев са наставком -икав:

нѣбо *мѠдрѣкаво* дѠшло Ве, *шарѣйкава* вуница Во.

У групу придева изведених наставком -ен спадају они који су постали лексичким речима (Стевановић, 1964: 594):

ДѠшо *црвѣн* у лицу ка рâк Ка, кра́ставци још *зелѣни* Д, *ру́мена* ка рѣжа Кн, Ѡпрала сам *шарѣн* вѣш Па;

они који су попридевљени трпни глаголски придеви: *плетѣн* џѣмпер, а не купѠван Тр, *чувѣн* по бога́ству Д;

који означавају од чега је нешто направљено: *бакрѐн* лѝнац МЛ, *вунѐн* цѝмпер Кр, *гвоздѐна* поткѝвица МЛ, на *дрвѐн* крѝденац ВП, *свилѐна* блѝза Ве, *слѝмен* шешпир Бо, *сукнѐно* плѝтно О, *стаклѐни* сервѝзи Ка.

Придеви са наставком *-ат* изводе се од именица које означавају делове тела и указују на веома изражену особину онога што је означено именицом:

брѝдат чѝвек Ве, са *главѝтом* жѝвѝ Ка, *зѝбат* чѝшалѝПа, *крѝкат* мѝмак Кн, *нѝсат* пѝштар Па.

Наставком *-ит* грађени су следећи придеви:

вечѝти календѝр МЛ Кр, каменѝто подручѝе Кр, *стасѝта* девојка Кн, *плѝменити* љѝди Бо.

Такође наставком *-цит* изведени су:

сѝм *сѝмцит* Ве, нѝв *нѝвцит* Во, али прѝв *прѝвцат* Кн. Овим суфиксом појачава се особина основног придева од којег се изводе.

Придеви који означавају нешто, у чега су изразите особине појма с именом у основи, грађени су помоћу наставка *-овит*:

Њино село *брдовѝто* Ш, Мѝж и Млѝва да бѝдне *валовѝта* МЛ, Пѝжаревац је *ветровѝт* граѝ Па, Јѝсен бѝла *кишовѝта* О, та крај уз Горњѝак *песковѝт* Ђ.

Само у женском роду јавља се: *плетѝћка*, *шивѝћка* ѝгла Кн Д Па.

Глаголи

12. Општесловенски суфикс *-ова* налази се у основи глагола са следећим значењем:

проводити време означено општим делом: гѝдиновати, лѝтовати, зѝмовати;

вршити радњу која на неки други начин стоји у вези са основном именицом: бѡловати, вѣровати, интерѣсовати се, рѣковати се, тѣговати, шкѡловати.

Шта не долàзиш, шта си отишо да *гѡдинујеш* Ве, *лѣтујемо* на мѡру Д, Нѣма дѣ да *зимѣје* Бо,

Још *болѣје* за мѡмкем Д, Не *вѣруј* мушкарцу ни кад сѣава Л, Шта ме тѡ *интерѣсује* Ка, Кад идеш на сàрану, немѡ се *рѣкујеш*, не вàља Кр, Сàм *тугѣје* по цѣо дàн Во, Дѣцу мѡра да *шкѡлујеш* Тр.

Глаголи изведени суфиксом *-овати* су несвршеног вида.

13. Наставком *-ира*, који потиче из немачког језика, изводе се глаголи страног порекла:

Јѡш са пѣт гѡдина знàла пѣсмо да *адресѣра* ВЛ, Обећаѡ да *ће асвалтѣра* пѣт Ка, Мѡра да *се балансѣра* млѡго МЛ, Немѡ *се глупѣраш* Д, *Густѣра* ка Швàба Па, Ослàбела Рàјна, *калирàла* Ве, Сàмо *се модѣра* Ка, Чѡвек не смѣ да *се нервѣра* за свàшта Та, Цѣо жѣвот *се планира* нѣшто Кн, У вѡјску *се салутѣра* Ш, секретàрица код прѣсѣдника, *телефонѣра* Па.

Ова група глагола значи чинити оно што основна именица означава, или вршити радњу која на други начин стоји у вези с именицом у основи. Свакако је глагол салутирати ушао у наш језик из италијанског и значи поздравити некога. Према глаголском виду ови глаголи су несвршени или двовидски.

14. Глаголи са наставком *-иса* преузетим из грчког језика забележени су у материјалу:

Јà *сам балдѣсо* од пѡсла Па, Прво се ѣзне кàпара, *капарѣше се* Ка, Свàки се младѣћ *мобилѣше* Ш, Петља и ѡн нѣшто, *мајсторѣше* Кн, зидàр тѡ свѣ *малтерѣше* Кн, са ће га *пензионѣшу* Па, Остàвила га, *урнѣсала* га ВП, др̀ва ће *се тестерѣшу* на јѣсен МЛ.

Према глаголском виду ови глаголи су двовидски.

15. Деноминативни глаголи са наставком *-и* у основи инфинитива:

Бојимо јаја у боју Л, Задња мџа кџа *брсти* О, Шта ми врџди да *се бунимо* Ве, да *се гџдиш* сџмо Д, Позив *гласи* на њџг ВЛ, Тџ нџ да *су глобџли* нџрод ВП, *Гњџзџила* се лџста Д, Млџго *смо грџшили* и мџ и џни З, Свџ *се дџлийло* на пџла Тр, Мџ мџлаџи смо *се дрџжџили* Ш, *Женџли* нас родџтељи Би, Мџго си да *се забџвиш* прџ Ђ, Бџне шџстер џзе кџлуп и *калџпи* ципџеле Па, *Личџ* на џца ВП, џдемо да ловџмо Ђ, плџчеви се тџмо мџре Бо, Шта се мџчиш Л, Тџ жџна такџ плџни ВЛ, најлџкше се дрџгем сџди Д, крџва *се телџла* ноџс Л, Кџ *се фџали* (хвали) сџм се квџри Ка, *Не цџни* се рџд О, *Черџчи* се јџгње, прџсе Кн, јџбуке *се шеџџриле* Би.

У основама ових глагола налазе се именице: боја, брст, буна, гад, глас, глоба, гњездо, грешка, деоба, дружина, забава, калуп, лик, лов, мера, мука, плен, суд, теле, хвала, храна, цена, черек, шеџер.

16. Неки глаголи изведени су од придева.

а) Наставком **-а** изведени су следећи глаголи:

Немџ да *брзџш* З, Винка *се дебџа* из мџсеца у мџсец ВП, Рџдим пџсо па *отежџм* Ка, Мџра да *јачџ* З.

Ови глаголи значе добити ону особину кџа се казује придевом у основи.

б) Наставком **-и** изведени су следећи глаголи:

Опџре се вџш, па *се белџ* Ђ, Да пџјемо да *се веселџмо* Ве, џмбари *се пџне* са куџџрузом О, Нџје лџко кад *остџриш* Па, џзеш плџтно и фџрбаш у црно, *црнџш* ми кџжемо ВП, Вџш *се шџри* на жџце Кн.

Њихово значење је давати коме или чему ону особину кџа се казује придевом у основи.

17. Глаголи изведени од узвика (ономатопеје) означавају процесџ понавџања одреџених звукова или њихова опонашања:

а) Наставком **-а** граџени су следећи глаголи:

Кад óвца *блѣји* Би, Зíма знá да *грúва* Л, Пчѣле нòп стòп *зúјѣ* Ка, Рáде *крѣца* свòју пѣнзйју Кн, Нèко *кúца* на врата Ве, Комшйка *срче* онú кáфу Кн, Немò *се чйкаш* с мómкем Д, Ёзе пиштòль и *шкльòца* Ш.

б) Глаголи изведени од ономатопеје наставком *-ка*:

Дѣ да *бòцкам*, кáже сѣстра Ш, Орàси *се крѣцају* МЛ, детлић *кúцка*, не џмòш се спáва Во, Кад га шлйсне мáђија Ѓ, сáм *ћушка* онú жèну Л.

Ови глаголи значе понављање тренутних процеса праћених звуком, који се подражава узвиком у основи. Према глаголском виду то су учестали глаголи.

в) Наставком *-ну* изведени су глаголи:

Рйбу улòвиш па *бúћнеш* Би, Тú нòћ нèшто *бúпну* Во, Кљóчѣви *звѣцну* у врата ВП, Кад мòже нек *зврѣне* ВП, Немò да *зúцнеш* Би, *Кúцнем* на врата, ал нйшта Бо, Тáчно чýјем де *лúпне* Па, *трѣснуло* га по глáви коцá Кн, у грм нèшто *шúшне* - зѣц Ѓ.

Значење ових глагола је да обележе тренутне процесе истих или сличних звукова. Ово су свршени глаголи.

Говор Млаве у овој језичкој области не показује већа одступања од нашег стандардног језика. У истраженом говору у употреби су наставци за творбу именичких, придевских и глаголских речи као и у млађим говорима штокавског дијалекта. Разлика је само у фреквенцији неких од тих наставака за творбу именица.

Тако је у нашем говору наставак *-че* врло чест код именица субјективне оцене, са деминутивно-хипокористичним значењем. Употребом овог наставка потиснути су други карактеристични наставци са тим значењем као што су *-ић* и *-ица*.

„То је, као што је познато, особина не само говора косовско-ресавског типа него и источнијих говора нашег језичког подручја, у којима је наставак *-че* нарочито распрострањен, а тако је и у македонском и бугарском језику“ (А. Пецо, Ресавски говор 1968: 359).

Раширеност суфикса -че у изведеницама од именица које нису средњег рода позната је и у жупском говору. (П. Ивић, 2003: 11).

Присуство низа балканских творбених морфема карактерише и књижевни језик. Међу њима се посебно издвајају:

- глаголски суфикс -иса, преузет из грчког језика, који се везује за низ основа интернационалног порекла;
- суфикси из турског језика, пре свега -џија;
- суфикс -ач који је, као у осталим балканословенским језицима, проширио своју продуктивност.

Речник мање познатих речи

А

а̀бер, -а м - глас, од турске речи хабер: 1. глас, вест, порука, извештај, 2. сазнање, спознаја, осећај, обзирање *Дòшо му а̀бер да га мобилйшу. Та*

ађама, -е ж - наказа *Она била чудовйште, ађама. Кр*

ајдара, -е ж скитара *Тò је била ајдара, само јурйла по сèлу. Би*

а̀јати, не а̀јати, а̀јем, 3. л. мн. ају, несврш. - марити, не марити *Ману̀ла га жèна, ал òн вйше не а̀је за њòм. Ве*

а̀кати, а̀кам, 3. л. мн. акају, несврш. - ићи насумице, ломатати се *Нè да се а̀кам с њйм ни за жйву гла̀ву. Бо*

а̀кнут, -а, -о - луд *Онò му дèте ма̀ло а̀кнуто. Кр*

аламу̀ња, -е ж - непоуздана, некарактерна особа; смутљивац *Знаш тй ка̀ка òн аламу̀ња, кòм да вèрујеш. Кр*

а̀лен, -а, -о - бордо *Фарбала се пр̀ва ву̀на у а̀лено. Бо*

а̀мбис, -а м, мн. амбиси, ген. мн. амбиса - јама, од грчке речи abyssos: 1. понор, провалија, бездан, 2. фиг. велика опасност, пропаст *Гйнуло се у р̀ату, ба̀ца̀ли и у а̀мбис. МЛ*

амбу̀ље, плт. - стара одећа, рите *Пòнела нèке амбу̀ље, кад је дòшла. Ка*

апаш, -а м, апаша, ген. мн. апаша - вредан, од француске речи arache (од имена индијанског племена Апача); припадник градског олоша, пропалица, разбојник *Радйвоје бйò апаш, много врèдан. Ве (У нашој грађи значи способан, предузимљив.)*

а̀пѝти (ћапѝти), апим, 3. л. мн. апе, сврш. - узети нешто набрзину *Ђа̀пи кома̀т у рѹку, па на пѹт.* З

ар`амбаша, -е м, мн. арамбаше, ген. мн. арамбаша - каже се за некога ко је храбар, од турске речи харамбаша *harami basi*: старешина пандура, поглавица, вођа; онај који је безобзиран, насилник *Знаш какѝ то ар`амбаша бѝо.* МЛ

ар`тѝја, -е ж - писмо *Напѝсала му ар`тѝју, и п`дслала.* Ве

ар`чити, арчим, 3. л. мн. арче, несврш. - трошити, од турске речи *harç*: трошак, издатак *Тај пѝје и ар`чи имовѝну.* Би

ар`ум, м - коњ који није за вучу *Им`о и ј`дан к`њ, ар`ум, знаш то као онај што није за п`со.* Ѓ

асна, -е ж - корист, од турске речи *hasna*: корист, профит *Св`ки им`о св`ју а̀сну, и у р`ту.* МЛ

аст`ал, -а м, мн. астали, ген. астала - сто *Ст`виш на аст`ал шта ѝмаш.* ВП

а̀ткиња, -е ж - кобила *Им`о сам к`ња и кобѝлу. Знаш к`ка бѝла, д`пасна, а̀ткиња.* ВП

а̀треса, -е ж - адреса (Н` знам која му а̀треса.) Л

а̀чан, -а, -о - ружан, ружно, лоше понашање *То бѝло а̀чно шта ура̀дѝо.* Би

Б

ба̀бица, -е ж, мн. бабице - омањи хлеб, често се меси када се нешто слави или намењује *Д` сад да нарѹчим т`лке ба̀бице, кѹј да испеч`.* Д

балдѝсати, балдишем, 3. л. мн. балдишу, сврш. - уморити се, изнемоћи *Баш не м`гу вѝше, балдѝсо сам.* Па

баљ`зга̀ти, баљезгам, 3. л. мн. баљезгају, несврш. - причати без везе *Н` зна т`ј шта гов`ри, баљ`зга.* Бо

баљ`уна, -е ж, - буљина, сова *М` ж`на ч`ла ноћ`с де баљ`уна вѝк`ала.* Кр

ба̀нчити, банчим, 3. л. мн. банче, несврш. - пити *Тај само ба̀нчи, по цѣлу ноћ*. Бо

ба̀тлѝја, -е м. мн. батлије, ген. мн. батлија - онај који је срећне руке, који има среће *Вòлим кад дође у прода̀вницу, затò што ба̀тлѝја*. ВЛ *Ти не знаш како он ба̀тлѝја, оће га паре*. Бо

ба̀самак, -а м. мн. басамци, ген. мн. басамака - степеник, од турске речи basamak: степеник, степеница *Па̀зи на та̀ ба̀самак, ће се оклѝзнеш*. Па

ба̀та̀лити, баталим, 3. л. мн. батале сврш. - оставити, од турске речи battal: неисправан, неупотребљив; глагол баталити значи исто што и оставити, манути *Бата̀лио сам цига̀ре, ѝма д̀есет го̀дина*. Кр

ба̀ћа̀нски, -а, -о - сорта јабука по пореклу из Баната *Ово̀ је ба̀ћа̀нска ја̀бука, до̀бра*. МЛ

ба̀цòк, -а м. - направа за клепање косе, чекић *Ўзи ба̀цòк да над̀стриш ко̀су*. Ка

белуш̀ња̀в, -а, -о - светлоплав, ведар *Погл̀е како белуш̀ња̀во нѐбо, ѝма се пром̀ени врѐме* Та

бесну̀ља, -е ж, - распусна жена; жена која vara мужа *То̀ је јед̀ампут ра̀спу̀сна ж̀ена, она̀ на̀јго̀ра бесну̀ља*. Л

биса̀ге, плт. ген. мн. бисага - торба преко леђа, од латинске речи bisac: торба начињена из два међусобно спојена дела која се носи преко седла или самара, или преко рамена *Кад ѝдеш у ш̀уму, нòсиш биса̀ге*. ВП

благосѝ̀љати, благосѝ̀љам, 3. л. мн. благосиљају, несврш. - благословити некога *Мен̀ је òтац̀ благосѝ̀љаò... Л*

бод̀ач, -а м, мн. бодачи, ген. мн. бодача - бик или во који боде *Во̀ бод̀ач, ал све му гу̀зови ѝспарлани*. Ћ

бок̀ат, -а, -о - широка, дебела чаша *Ова̀ ча̀ша, òна до̀ђе бок̀ата*. Тр

бра̀два, -е ж, - краћа секира, оштрица *Бра̀два је онò што с̀еч̀е и што се ку̀је*. МЛ

бр̀ектати, брекћем, 3. л. мн. брекћу, сврш. - дахтати *Са̀мо се снеб̀ива и бр̀екће*. Во

брѐновати, бренујем, 3. л. мн. бренују, несврш. - штедети, од немачке речи breuen: обично у одричном облику значи не обзирати се ни на кога, не придавати важност коме *Немѐ да га брѐнујеш млѐго, нек рѐди нѐшто*. Во

брѐдило, -а м, мн. брдила, ген. мн. брдила - део разбоја у облику правоугаоника који служи да се на њему оснују нити. *Брѐдило је овѐ што се ткѐју нѐте*. Ћ

брѐља, -е ж - лоша ракија *Мѐто нѐку брѐљу на астѐл*. Л

бѐдзе, плт. ген. мн. будза - усне *Намѐстила онѐ бѐдзе, па чѐка*. Во

буздовѐн, -а м, мн. буздовани, ген. мн. буздована - врста оружја, топуз; глуп човек, од турске речи bozdogan 1. врста старинског оружја, дршка са гвозденом куглом на једном крају, топуз 2. ограничен човек, глупак, простак *Ми се борѐмо, ја извѐдим буздовѐн, па га исѐчѐм (удѐрим)*; МЛ *Шта ѐн ѐма од шкѐле, гле какѐ буздовѐн*. Л

бѐљук, -а м, мн. буљуци, ген. мн. буљук - стадо оваца, од турске речи boluk 1. јединица турске војске, чета 2. гомила, мноштво; стадо, крдо *Ѐде отѐд бѐљук оваѐѐ*. З

бѐсен, -а м, мн. бусени, ген. мн. бусена - свежањ траве са кореном и земљом *Ѐзем бѐсен трѐвѐ, набѐрем и дѐм кокѐшкама*. З

бѐтати, бѐтам, 3. л. мн. бѐтају, несврш. - тражити, преметати *Сам бѐта тѐм по онѐ прѐње*. Л

буѐѐк, -а м, мн. буѐаци, ген. мн. буѐака - ђошак, од турске речи busak: 1. угао, ђошак 2. забачено место, неугледно ружно место или просторија *Кѐ знѐ шта ѐма там у буѐѐку*. Ка

В

ваљувѐт, -а, -о - округао *Овѐм зрѐно нѐкако лѐпо, ваљувѐто*. Бо

варенѐка, -е ж - кувано млеко *Ѐма варенѐка, млѐко се кѐже овденѐ*. Д (говорник досељен) Елезовић, 1932: 73

в`ариво - скувано јело *Никад да уг`отви неко в`ариво, сам ј`еду сланину и сира*. Кр

варуна, -е ж - фуруна *Ставимо леба у варуну па испечемо*. ВЛ

в`еђа, -е ж - обрва *Ск`ушио в`еђе, начомр`дио се*. Та

в`елија, -е ж - парче сира *Од сира гра`димо в`елије так`*. Д

в`икнути, в`икнем, 3. л. мн. в`икну - позвати *В`икни ме на к`афу, ј`утре сл`ободно*. Кн

в`оњ, -а м, сингт. - мирис *Ос`етио се н`еки в`оњ, не м`ож д-издрж`иш*. Ве

вр`атница, -е ж - капија *Стојим на вр`атници и ч`екам и да дођу*. Ка

вр`днути, вр`днем, 3. л. мн. вр`дну, сврш. - померити се с пута *Вр`дни да пр`ођем*. Д

вр`ебати, вр`ебам, 3. л. мн. вр`ебају, несврш. - чекати прилику *Он `опасан, вр`еба ов`о п`иле*. ВЛ

вр`енгав, -а, -о - крастав *Ов`о д`ете св`е вр`енгаво*. Та

вр`енг`ија, -е ж - тање уже *Ўзе се н`ека вр`енг`ија па се в`еже к`ова за в`оду*. Кн

вр`ља̀ти се, вр`љам се, 3. л. мн. вр`ља̀ју се, несврш. - бацати *Вр`ља̀ се с кам`ењем*. Бо

вр`љав, -а, -о - разрок *Б`ио вр`љав м`омак, зн`аш ћ`орав*. Ка

вр`нути се, вр`нем се, 3. л. мн. вр`ну се, сврш. - вратити се *Да се вр`неш `одма, вр`ни се*. Ш

вр`ћушка, -е ж - лајбер (рајбер) *М`етула сам вр`ћушку на вр`ата, због л`оп`ова*. О

вр`шан, -шна, -шно - до врха напуњено *В`идиш де вр`шно, с`ипни л`ечке*. Би

в`урда, -е ж - посан сир, сир од сурутке *Имамо и сира и, ми к`ажемо в`урду, т`о најздравл`ије*. Ћ

вун`ија, -е ж - левак *Нат`очи са вун`ију, не м`ош др`укче*. Би

Г

гаћник, -а м, мн. гаћници, ген. мн. гаћника - учкур на панталонама, гаћама
Опширао ти се гаћник. Кн

гѣцав, -а, -о - мало, од турске речи гесе; 1. непросвећен, прост човек 2. слабо развијен човек, кепец, патуљак *Једно прасе гѣцаво, нѣ да растѣ.* Кр

гласовѣт, -а, -о - грлат *Ова му жѣна гласовѣта.* Па

гледѣлке, плт. - зенице ока *Да ме бодље слѣжиле гледѣлке, нѣ би се женијо.* Кр

глѣдати, глођем, 3. л. мн. глођу, несврш. - јести месо са костију *Што вѣлим да глѣђем...Л*

глуво дѣбо, фиг. - време после поноћи од један до три *Свѣ заспали, глуво дѣбо.* Д

гњѣздо, -а ср - гнездо *Мѣтула сам јаја у гњѣздо.* Ћ

гњѣцав, -а, -о - непечен *Не вѣља квѣсац, тѣсто остѣло гњѣцаво.* МЛ

гѣјзе, -а ср - гвожђе *Удѣрио га сас нѣко гѣјзе, нѣ знам тѣчно.* Ш

гологлѣв, -а, -о - без капе *Ишо сам гологлѣв, па ме увѣтило.* Ћ

голодѣпаст, -а, -о - сиромашан *Глѣ какѣ је, голодѣпас, бѣда.* Бо

градѣж, а м, сингт. - мешени колач, торта, слаткиш *Бѣло печѣње и градѣж на свѣдбу.* Тр

грбѣѣча, -е ж - леђа *Мен боли грбѣѣча одѣвно.* Ве

грѣне, -ета ср - земљани лонац за кување јела на огњишту *Грѣне је грѣни лончић, у кѣме кѣваш.* МЛ, грненце, Елезовић 1932: 112

грѣза, -е ж - осећање одвратности, осећање гадости *Грѣза ме од њѣга, не мѣж да га пољѣбиш, грѣза да те увѣти.* Кр, Елезовић, 1932: 112

громѣљати, громѣљам, 3. л. мн. громѣљају, несврш. - тумарати, бауљати *Не мож д-ѣде ка чѣвек, нѣпије се па громѣља.* Кр

грумен, -а м, мн. грумени, ген. мн. грумена - коцка шећера *Мѣти грумен у кафеу, да засладиш.* Бо

губер, -а м, мн. губери, ген. мн. губера - вунени прекривач *Покријеш се сас губер кад ладно.* Та

губерица, -е ж - мало тањи покривач *То је исто јорган, ал тањи.* О

гуњ, -а м, мн. гуњеви, ген. мн. гуњева - капут од вуне *Мбра да се нѣси гуњ, кад је зи́ма.* ВЛ

Д

данга, -е ж - модрица, штрафта *Оста́ла му данга, ни́је ма́ла на бутине.* Па

данце, -ета ср - дно *Види му се данце у шо́љу.* Кн

да́рак, -а м, сингт. - дрвени левак за разбијање вуне *Има мотовило и да́рак, да се ву́на припрѣми.* Ѓ

да́ровање, -а - веридба *Идемо следѣћи мѣсец на да́ровање, код ко́мшике.* Ка

да́ције, плт. - намети, од италијанске речи *dazio*: 1. царина 2. порез, дажбина *То су биле да́ције код на́рѣда, ни́је мо́гло да се жи́ви.* Тр

да́ћа, -е ж - помен *Давѣ́ли смо да́ћу прѣшле недеље.* Л

двожу́че, -ета ср - јаје са два жуманцета *Ова́ јаја свѣ двожу́чићи.* Кн

де́нути, де́нем, 3. л. мн. де́ну, сврш. - склонила, сакрила, *(Де ли се де́нула она́ ма́чка?)* О

дерѣгли́ја, -е ж - лађа, од мађарске речи *dereglye*: већи чамац равног дна, без сопственог погона, који служи за превоз људи и терета *Сты́гла дерѣгли́ја и ми́ мо́расмо се искрѣ́цамо на ђбалу.* МЛ

дива́н, -а м, мн. дивани, ген. мн. дивана - трем, од турске речи *divan*: 1. царско или везирско веће, државни савет; царски двор, царски престо 2. разговор 3. канабе,

софа, оттоман *Седѐли смо чѐсто на диван. О Тунâ, де трѐм, бйо ни стајào диван.*
Та

дизгѝн, -а м, мн. дизгине - узда од коња, од турске речи dizgin: (каиш од узде који се држи у рукама када се управља коњима, поводац, вођица *Стѐго дизгѝн, не пѹшћа.* Ш

дѝрек, а м, мн. дирѐци, ген. мн. дирека - стуб, од турске речи direk: (дрвени стуб, колац, греда *Наслонѝо се на дѝрек, такò кај сàд.* Ка

дирѝнчити, дирѝнчим, 3. л. мн. дирѝнче, несврш. - радити *По цѐо дан дирѝнчи, не мòш се жѝвѝ.* Би

догòдине - следеће године *Да сла̀вимо и догòдине.* Бо

дòда, -е ж - сестра *И мò дòда бѝла против верѝдбе.* ВЛ

дòцкан - касно *Не мòж да дòђе, дòцкан.* О

дрвљеник, -а м, мн. дрвљеници, ген. мн. дрвљеника - место или пањ за сечење дрва *Ицѐпај тѹ цепàницу на дрвљеник.* ВП

дрдòњак, -а м, мн. дрдоњци, ген. мн. дрдоњака - наталожено блато на длаци пса *Све му се увàтио дрдòњак.* ВП

дрѐждети, дреждѝм, 3. л. мн. дреждѐ, несврш. - чекати *До неко дòба òна дрѐждѝ на капѝје.* З

др̀ктати, дрктѝм, 3. л. мн. дрктѐ, несврш. - дрхтати *Дрктѐ од ладнòђе.* ВЛ

др̀хати, др̀хем, 3. л. мн. др̀ху, несврш. - дрхтати *Др̀ху од зѝмѐ.* МЛ

др̀лав, -а, -о - крмељиво *Гле онò мàче како др̀лаво.* Кр

др̀пати се, др̀пам се, 3. л. мн. др̀пàју се, несврш. - чешати се *Сàм се др̀па, кà да йма б̀уве.* Па, дрпати, Елезовић, 1932: 156

др̀тина, -е ж - матор *Шта òђе онà др̀тина од тѐбе ?* Д

дубак, -а м, мн. дубци, ген. мн. дубака - стојећи став (пошто се у то стављају деца да би могла да стоје, једна семема се издвојила *А њн се испрсио овако, у дубак, знаш и преговара* Ве

дўвар, -а м, мн. дувари, ген. мн. дувара - зид, од турске речи duvar: зид *Ладно вуче уз тај дўвар*. О

дўдук, -а м, мн. дудўци, ген. мн. дудука - цево које служи за вађење ракије *Йма дўдук дол у подрум*. Ве

дунђер, -а м, мн. дунђери, ген. мн. дунђера - зидар, од турске речи dulger: градитељ који је дрводеља, столар и зидар у исто време *Мој отац био дунђер, и мој дѣда*. Ш

дўс-дибидўс означава нешто потпуно. *Знаш кој то лажов, дўс-дибидўс*. Ве

Ђ

ђамчити, џамчим, 3. л. мн. џамче, несврш. - приговарати *Не зна шта ће, па сам џамче кроз кўћу*. ВЛ

ђезба, -е ж - цезва, од турске речи sezve: метална посуда с дршком у којој се кува црна кафа *Метула џезбу да проври вода, да туримо кафе*. О

Ж

женотрґа, -е ж - трава раставић *Била она трава, женотрґа, ми ви́чемо*. Тр

жердваст, -а, -о - зелено *Гле какѣ ју дчи, жердвасте*. Тр

жмаре, плт. - врста јела, јагњеће месо које се дуго кува, све док се месо с костију не одвоји и претвори у кашасту масу *Жмаре се кўвају цѣо дан док се месо скрѣз не одвѣји*. Во

З

забобрчити, забобрчим, 3. л. мн. забобрче, сврш. - загнурити, забити *Забобрчио му главу у кдву, да признѣ*. Кр

за́бран, -а м, мн. забрани, ген. мн. забрана - багремар; било који омеђени простор
Оти́шле му о̀вце у за́бран. Во

за ви́дела - док се види *Штò не до̀ђеш за ви́дела, него ми дол̀азиш с̀ад.* ВП

заврља̀чити, заврљачим, 3. л. мн. заврља́че, сврш. - бацити далеко *Ў́зне ка̀мен па га заврља̀чи.* О

задрљен, -а, -о - незгодан човек *Млòго је б̀ио задрљен чòвек.* Та

за̀јец, -а м, мн. зајци, ген. мн. заја́ца - зец *По̀шо сам у лòв, кад искòчи за̀јец пред м̀ен.* Ћ

закопра̀њен, -а, -о - нечасан и прљав *Не мòж д-̀умре, а ка̀ко ће кад свè ра̀дйла закопра̀њено.* МЛ

заманд̀арити се, заманд̀арим, 3. л. мн. заманд̀аре, сврш. - задржати се *Та́ј кад оти́шо, он се заманд̀арио, нèма га цèо д̀ан.* Па

заму̀ка, -е ж - носталгија *Ува̀тила га заму̀ка за лèтос.* Бу

за̀ноонома̀д - пре прекјуче *Нè знам ни кад б̀ила, ода̀вно, за̀ноонома̀д.* Па

запèвати, запèва, 3. л. мн. запèвају, несврш. - гласно гплакати *Кад се сара̀њу̀је, онда се запèва.* О

запèти, запнем, 3. л. мн. запну, сврш. - закљу̀чати *Немò да забор̀авите да за̀пнете вра̀та.* Бу

застра̀ња̀ча, -е ж - бочна страна дрвеног кревета *На ову̀ застра̀ња̀чу б̀ио һ̀йлим.* Ћ

за̀струг, -а м, мн. заструзи, ген. мн. заструга - мали дрвени суд са поклопцем, служи за ношење соли *За̀струг је овò дрвèно за сò.* Кн

збодèне òчи, фиг. - зрикав, врљав *Дол̀азио он̀ај, зна̀ш он̀ај са збодèне òчи.* Бу

збр̀чкан, -а, -о - смежуран, увео *Ли́це ју збр̀чкано.* Па

звекйр, -а м, мн. звекири, ген. мн. звекира - звонце, од турске речи zekir: метална алка на вратима која служи за куцање *Кòњима се ст̀ављали звеки́ри.* Та

зврљити, зврљим, 3. л. мн. зврљѐ, несврш. - гледати одсутним погледом *Зврљи у празно*. Л

И

иза̀бан, -а, -о - похабано *Одѐло му све иза̀бано*. Ћ

иза̀рчен, -а, -о - потрошено *Њего̀во на̀слѐство одав̀но иза̀рчено*. Тр

избрѝчити, избрѝчим, 3. л. мн. избрѝче, сврш. - обријати *Добро га избрѝчио*. Кн

изја̀рмити, изја̀рмим, 3. л. мн. изја̀рме, сврш. - пустити волове из ја̀рма *Изја̀рми волѐве, ја̀ ћу дру̀го*. Кр

измѝти, измѝјем, 3. л. мн. измѝју, сврш. - опрати косу *Измѝла кѐсу, дотѐрала се*.

Би

изрѐвати, изрѐвѐм, 3. л. мн. изрѐву, сврш. - исплакати, искукати *Само је ровала за бившим му̀жем док се нѝје изрѐвала*. МЛ

ип - бес *У ка̀ки он ип зна̀ д-упа̀дне*. Кр

иска̀мчити, иска̀мчим, 3. л. мн. иска̀мче, сврш. - испросити *Кад би мѐго још нѐшто да иска̀мчи од њѐ*. Бо

искрѝшити, искрѝшим, 3. л. мн. искрѝше, сврш. - поломити *Има̀ли у̀дес, искрѝшли се скрѐз*. Л

ипчивѝљен, -а, -о - искривљено *Поглѐ ка̀ко ти то̀ стоји, ипчивѝљено*. Та

Ј

јаловѝца, -е ж - неплодна жена *Нѐма дѐцу, јаловѝца*. Кн

ја̀рован, -а м, мн. ја̀ровани, ген. мн. ја̀рована - млади зец *Ува̀тила два̀ ја̀рована, нѝје ма̀ла*. Ћ

ја̀рма, -е ж - крупно млевено кукурузно брашно за исхрану стоке *Однѐсем им ја̀рму ујутру, на̀раним стѐку, нѐма куј.* Д, Елезовић, 1932: 254

јѐге, -ета ср - мала турпија *Јѐге йма, ка̀ко нѐма што се остри.* Во

јефтѝка, -е ж - туберкулоза *Завла̀дѝла јефтѝка пѝсе ра̀та.* Бо

бабини ја̀рчѝћи, плт. - ситне ледене капи *Глѐ како па̀дају ја̀рчѝћи, ба̀бини ја̀рчѝћи, то̀ се ка̀же.* Бо

јѐд, -а м. сингт. - киселина *Пѝшо му јѐд - на у̀ста.* Бо

К

ка̀бал, -а м, мн. ка̀блѝви, - дрвени судови за воду *Напѝњени ка̀блѝви, нѐма да брѝнеш да напѝјиш.* Кн

ка̀дар, -а, -о - способно, од турске речи *kadır*: способан да нешто учини *Ово̀ е мнѝго ка̀дро дѐте.* МЛ

ка̀љав, -а, -о - прљаво *Прасѝћи се ка̀шкали у ба̀ре, гле како̀ ка̀љави.* Д

камѝра, -е ж - гомила, мноштво *Биле па̀ре, камѝра.* Л (Динић 1988: 116, Елезовић 1932: 275)

ка̀мчити, ка̀мчим, 3. л. мн. ка̀мче, несврш. - тражи *Док не иск̀амчи, не мѝш се смѝри.* Бу

ка̀рати се, ка̀рам, 3. л. мн. ка̀ра̀ју се, несврш. - свађају се *Не сла̀жу се дѝбро, ста̀лно се ка̀ра̀ју.* Ш

ка̀рамбѝл, -а м, сингт. - хаос *Напрѝвио се тако̀ ка̀рамбѝл на ва̀шар.* Ђ

кастайсан, -а, -о - струкирано *Има̀ло одѝло, ова̀ко, кастайсано.* Ђ

качама̀ло, -а ср. - дрво којим се меша качамак, варјача *Мо̀раш у ку̀ћи д ймаш качама̀ло.* МЛ

ка̀шкати се, ка̀шкам се, 3. л. мн. ка̀шкају се, несврш. - прљати се, обично у блату *Кашкају се ка прасѝћи.* Д

кѣвтати, кѣвћем, 3. л. мн. кѣвћу, сврш. - лајати *За кѹче кѣжемо да кѣвће.* Во

кѣцош, -а м, мн. кѣцоши, ген. мн. кѣцоша - неко ко је одевен веома модерно, мушкарац *Знѣш кѣки је мој чѣвек бѣо, прѣви кѣцош.* ВЛ

кљѣденац, -а м, мн. кладенци, ген. мн. кладенаца - извор *Отѣшла сам, девојка, на кљѣденац, на глѣдање.* Ћ

кљѣчан, -а, -о - ручно раћен ћилим *Глѣ каки ћилими, све кљѣчани.* Ћ

кљѣс - шпиц *Сѣчѣ се у кљѣс, што ми кѣжемо, у шпѣц.* Кн

кљѣкав, -а, -о - ћопав *Їма фалѣнку, вѣдиш де кљѣкав.* Бо

кобѣлица, -е ж - грудна кост пилета *Знѣм за јѣдац, кѣжеш нѣкем кад полѣмиш кобѣлицу.* Па

ковѣј, -а м, сингт. - кривина *Вѣди се аутобус гѣр на ковѣј.* Ве

ковѣка, -е ж - сова *Ковѣка вѣкѣла, чѣло се, нѣки ће д-ѹмре.* Кн

коленѣка, -е ж - велико дрвено вретено *Знѣм и пѣсму, коленѣка, коленѣка, вретѣно.* ВЛ

колѣчке, плт. - точкови који воде плуг *Намѣсти колѣчке, прѣвѣри.* Бу

кокѣрца, -е ж - морка *Имѣли смо и плѣвке и кокѣрце.* Кн

кѣлмован, -а, -о - ондулирана *Бѣла ју кѣса све онѣко кѣлмована.* Во

комѣн, -а м, сингт. - димњак *Пѣпео се на комѣн да чѣсти.* Па

кѣмина, -е ж - смеса од шљива од које се пече ракија *Пѣкли смо кѣмину свѣку јѣсен.* Ш

кондѣр, -а м, сингт. - изданак на виновој лози *Изнѣко кондѣр на лѣзу.* О

кондѣр, -а м, мн. кондири, ген. мн. кондира - крчаг, од грчке речи kantharos: трбушаста чаша, крчаг, врч *Ўзне онѣ кондѣр и пѣђе на вѣду, да се срѣтне с моѣкем.* Ћ

кондуре, плт. - врста дубоких ципела *Обула сам неке кондуре и пошла.* Би

кончара, -е ж - вунена сукња *Носиле се и кончаре, сукње.* Ћ

кдчина, -е ж - кокошарник, свињац *Баџили јој аљину поврз кдчине, да врачају.*
МЛ, (код Елезовића значи кућицу за свињу, а не и за живину 1932: 319)

кдчка, -е ж - квочка *Излегла кдчка, јесје да смо чекали, ал добро.* ВЛ

крџат, -а, -о - дугих ногу *Он крџат, зачас прегази Млаву.* Во

крџан, -а, -о - лепо *То било крџно дете, ка луче.* ВП

крџа, -е ж - врло слаба кокош *Ова цабе леба јџе, ова крџа.* ВЛ

крљуштати, крљуштам, 3. л. мн. крљуштaju, несврш. - чистити *Свако вече он крљушта орасе, да мџ се прехрани. Нема од чега да живи.* Д

крџтак, -а, -о - мирна, повучена *Она такџ тџха, крџтка, не чује се.* З

крџшто - зашто *Не разумџм крџшто испаштамо.* Кн

крџџ, -а м, сингт. - брлог *Шта су од куће направили, крџџ.* Во

крџика, -е ж - кртица *Ту се шуњаала крџика често.* Бо

кџдра, фиг. - поп, погрдно *Јде она кџдра за славу да свџти.* МЛ

кџдрав, -а, -о - чупаво *Поглџ како кџдриво.* Ка

кумача, -е ж - другарица која воли све да зна, погрдно *Евџ ју кумача, на врата.* Д

кумџр, -а м, мн. кумџри, ген. мн. кумџра - кромџир *Родџло свашта, родџо кумџр, шангарџпа.* Бо

кумџја, -е ж - гугутка *Чује се кумџја, ту негде.* Кн

курдџљ, -а м, сингт. - главна жила биљке у земљи *Ни како д-ичупа курдџљ.* З

курџак, -а м, мн. курџаци, ген. мн. курџака - вук *Долџили курџаци, како ни су, чује се, завиџaju.* Та

кѹфер, -а м, мн. куфери, ген. мн. куфера - кофер, од немачке речи *koffer*: путни ковчег, путна торба *Спàковао кѹфер и отйшо*. Во

кушàк, -а м, сингт. - марама, огртач *Носйли смо и капутйћ и кушàк*. МЛ

Л

лабйне, плт. - слабине *Удàрио га у лабйне, крвнйчки*. Бо

лагѹм, -а м, мн. лагуми, ген. мн. лагума - ров, подземни подрум, од турске речи *lagun*: 1. експлозив, поткоп са експлозивом 2. подземни ходник, тунел *Рàдйо сам де нйсам, у лагѹм сам улàзио*. О

лажйца, -е ж - кашика *Лажйца стојй у фијóку, дè би бйла*. Ћ

лàни - прошле године *Избйла вòда лàни, тѹ, пода трèм*. Ш

лàндрати, лàндрам, 3. л. мн. лàндрају, несврш. - скитати по селу *Не савйја се у кѹћи, само лàндра*. ВЛ

лèвча, -е ж - криви део дрвених кола *Онò што нòси лèс*. Та

ленгузàн, -а м, мн. ленгузани, ген. ленгузана - ленштина *Тèжак ленгузàн*. Би

лèс, -а м, сингт. - волујска кола *Имàли смо мàли и вèлики лèс*. Д

лèлек, -а м, мн. лелеци, ген. мн. лелека - јаук *Протèго се лèлек, далèко се чѹло*. Бо као лèлек - много мршаво *Мршаво је као лèлек, тòлко*. Та

лèчке - мало *Додàј лèчке сòли у тò брàшно*. Ве

лйдати, лйдам, 3. л. мн. лйдају, несврш. - дувати *Óвде кад кошàва, лйда вèтар до Пòжеревца*. Ка

лйлав, -а -о - љубичасто *Овà кошѹља некако дòђе лйлава*. ВП

лйпцати, липчем, 3. л. мн. липчу, сврш. - угинути *Имàли смо и кѹче, али лйпцало*. Кн, (Елезовић: липцат, липчем у значењу црћи, мањкати, 1932: 365)

лйсје, -а мн. - лишће *Опàда лйсје свакоднèвно*. Ш

лòгало, -а ср. - место где зец спава *Ми се прикрáдêмо, да увàтимо зêца на лòгало.*
Ћ

лòћкати се, лоћкам, 3. л. мн. лоћкају, несврш. - мућкати се *Лòћка му се вòда по стомáку.* ВЛ

лубáрка, -е ж - колевка *Дêте ми овò порáсло у лубáрку, онò у крèвет.* Та

лудàја, -е ж - бундèва *Вèлика лудàја, тò се испечê за Бàдњи дàн.* Д

М

магàза, -е ж - остава, потиче од турске речи *magaza*: 1. Складиште, магацин 2. (дућан, продавница *Ту дòл ни је трêм и кујна, а пòред магàза.* Бу

мађије, плт. - магије *Ови из Лаòла само се служе са мађије, такò се прича.* Кр, (Елезовић, 1932: 379)

мàјати, мàјем, 3. л. мн. мàју - намотавати *Мòра кану̀ра да се мајá, знаш да се мòта на клу̀бе.* Ћ

макљàти, макљам, 3. л. мн. макљàју - млатити, радити *Макљá рукàма и бèре јàбуке.* ВЛ

мáла, -е ж - сокак, од турске речи *mahalle*: део града, четврт; део села, заселак; улица, сокак *Ѐмамо и сад мáле.* Ћ

мáнтати се, мáнтам се, 3. л. мн. мáнтају се - вртети се *Мáнта ми се у гла̀ви.* ВЛ

мáњеж, -а м, сингт. - маневар *Прàви мáњеж де год стй̀гне вој̀ник.* МЛ

марвења̀к, -а м, мн. марвењаци, ген. мн. марвењака - ветеринар *Мòра се позовê марвења̀к да вй̀димо штà ћемо.* Во

масáрка, -е ж - једна од две сестре, немају брата *Јес је, ал овá му масáрка, дèли се на пòла ку̀ћа и имáње.* Д

маскодупáн, -а м, мн. маскодупани, ген. мн. маскодупана - онај који воли да једе, а не воли да ради *Сй̀та сам ја маскодупáнá, òће да јê и пй̀је, а дру̀ги да рáди.* З

ма̄ћија, -е ж - маћеха *Није ни дала ма̄ћија да прѣдѣмо вѹну.* Ћ

ме̄ови, ме(х) - мехови *Разма̄кни ма̄ло дер, те̄ ме̄ове.* Тр

ме̄ђа, -е ж - атар *У мо̄ју ме̄ђу за̄шо, ка̄ да не̄ма дѣ.* Ка

меч̄йна, -е ж - немасно месо, кртина *Ўзни прасѣтину, ўзни ма̄ло меч̄йну.* Л

меш̄йна, -е ж - стомак *Пӯстио онӯ меш̄йну, знаш ка̄ки је.* О

мира̄цӣка, -е ж - она која носи мираз када се удаје *Ја сам до̄шла у кӯћу, ал сам била вѣлика мира̄цӣка.* Л, (Елезовић, 1932: 409)

мотов̄ило, -а ср, сингт. - део разбоја, прибор који служи за намотавање пређе *Мотов̄ило се зове̄ онѠ на чѣму се мота̄ прѣђа.* Ћ

мӯрдња, -е м, - ђаво *Ка̄жу да посто̄јао и ва̄мпир и мӯрдња.* Ћ

Н

наб̄асати, наб̄асам, 3. л. мн. наб̄асају - најћи на неког *И кад онѠ, наб̄аса на жѣну.* ВП

набѣдѣти, набѣдим, 3. л. мн. набѣде - бацити кривицу на некога *Немо̄ да га набѣдите, гредѣта.* Ћ

на̄вѣљак, -а м, мн. навѣљци, ген. мн. навѣљака - прегршт сена колико може да се набоде на вилу *Не мо̄же мло̄го да ра̄ди, ал на̄вѣљак по на̄вѣљак, ко̄лко мо̄же да помѠгне.* ВЛ

напл̄итати, напл̄ићем, 3. л. мн. напл̄ићу - додавати петље на нешто што је већ плетено *Напл̄ићемо чара̄пе, на̄гла̄вце, шта бѹде.* Ћ

наре̄дѣти, наре̄дим, 3. л. мн. наре̄де - уговорити свадбу *Отӣшли да се погѠде са прӣком, да се наре̄де.* Тр

натра̄пати, натра̄пам, 3. л. мн. натра̄пају - нагазити *Натра̄пала на не̄што, на не̄ке ма̄ђије.* Бо

накерменїсати се, накерменїшем се, 3. л. мн. накерменїшу се - напминкати се
Само зна да се накермениїше и д-изїїће на пўт. Ве

накѠбњче, -та ср, мн. накоњчићи, ген. мн. накоњчића - дете које млада њише
Имала млада и накѠбњче, знаш тѠ дѠбро, да имажу дѠцу. ВЛ

наклѠпљан, -а, -о - кован *НаклѠпљана ми и кѠса и мотїка.* Ве

накурнїк, -а м, мн. накурници, ген. мн. накурника - незван, досадан гост *Ќпет ми долазїо она накурнїк.* Кр

намастїр, -а м, мн. намастири, ген. мн. намастира - манастир *Бїо сам у намастїр.*
Ве

насад, сингт. - јаја из којих треба да се излегу пилићи *МѠтли смо насад, па шта бїде.* ВЛ

настѠјник, -а м, мн. настојници, ген. мн. настојника - пословођа *Ќндак дѠшо настѠјник и расподелїо не куј ће дѠ да їде.* Па

наѠак-баба, сингт. - намћор, од турске речи пасак; наѠак-баба је језичава и зла жена *ТѠшка то бѠба, наѠак.* Па

наинтѠш - укосо *ИсѠкла ми сўкњу овѠко, наинтѠш.* Бо

начемрѠдити се, начемрѠдим се, 3. л. мн. начемрѠде се - намргодити се *НачемрѠдио се, с нїким не говѠри.* МЛ

нарогѠчитї, нарогѠчим, 3. л. мн. нарогѠче - навући мргодан израз лица
НарогѠчїла се, сам ју се Ѡчи вїде, ка вѠштица. Би

нѠмучки језик - језик животиња *Не јѠду га змїје, научїо нѠмучки јѠзик.* Бу

(не) престѠљати, престѠљати, престѠљам, 3. л. мн. престѠљају - не престајати *Ќде ми на жївце, не престѠља да ме нервїра.* Д

нїпати, нишем, 3. л. мн. нишу - љуљати *Млада га ўзе па га нїше, гѠре-дѠле.* ВЛ

нѠжнице, плт. - маказе *ОтўпѠле ми овѠ нѠжнице.* Би

Њ

њуњав, -а, -о - онај који прича кроз нос *Гле, какѝ је њуњав, ништа га не разумѝш.*
ВЛ

О

џбга, -е ж - кора за питу *Умѝсим џбге и наспрѝвим гибѝаницу.* О (Динић 1988: 172)

обелодѝнити, обелодѝним, 3. л. мн. обелодѝне - дочекати јутро, бели дан *Не зна д-ѝде куѝћи, обелодѝниѝла.* Кр

обикџлити, обикаѝлам, 3. л. мн. обикаѝљају - обиѝћи *Ноѝу сам обикаѝла око њџјне куѝће.* Па

обџчиѝи, мн. - минѝуше *Окѝтила се, мѝтла румениѝло, мѝтла обџчиѝе.* ВЛ

овденѝ - овде *Имѝли смо и продаѝницу, овденѝ.* Бу

одвѝтовати, одвѝтујем, 3. л. мн. одвѝтују - одѝжити дѝг зѝмљи *Отѝпо у војску, мѝра да одвѝтује.* Па

одрѝшен, -а, -о - одвезано *Ел говѝдо одрѝшено?* Па

оклембѝшен, -а, -о - опуштен *ѝде онаѝки оклембѝшен, вѝчѝ се.* О

окомѝк, сингт. - део клипа без кукуруза *Прџпаде ни кукуруз, све окомѝк.* Д

џкука, -е ж - кривина *Ту на те џкуке се судѝрили.* Кн

омрѝкнути, омрѝкнем, 3. л. мн. омрѝкну - каже се за некога кога је ухватила ноѝ *Де омрѝко, ту освѝно.* Во

омѝдина, -е ж - нерад *Нема ниѝде така омѝдина, ка код мѝн.* Во

ономѝд - прекјуче *Бѝла, долѝзила ономѝд.* Бу

џндак - онда *џндак, у том наѝшем живѝљењу, неѝшто смо попрѝмѝли и од Влаѝа, и џни од наѝ.* Тр

ондуѝација, -е ж - врста трајне фризуре *ѝдем код фрѝзера на ондуѝацију.* Та

опањкавати, опањкавам, 3. л. мн. опањкавају - оговара *Откад не живѐ зајно, сãмо га опањкава.* Во

оплећак, -а м, мн. оплећци, ген. мн. оплећака - бела женска кошуља *Свака девојка тад имала оплећак.* Ћ

осйкнѹти, осйкнем, 3. л. мн. осйкну - изгубити глас *Осйкнѹо, зато што пйо лãдно.* Па

оскудãција, -е ж - немаштина *Найшла оскудãција, пðсем рãта.* Ш

оскућевати, оскућевам, 3. л. мн. оскућевају- немати довољно *Оскућевамо, штã да рãдимо.* МЛ

отѐгнути се, отѐгнем се, 3. л. мн. отѐгну се - умрети *Јѐдан се отѐго, дрѹги се протѐго.* Во

очињевати, очињевам, 3. л. мн. очињевају - посматрати, вребати прилику *Он облйзан, не сикирãј се, очињѐва.* Та

оцãк, -а м, мн. оцãци, ген. мн. оцãка - место за сејање житарице или поврћа у врсти *Посѐјали нѐколко оцãка, бѐда.* Бу

ошајдãрити, ошајдãрим, 3. л. мн. ошајдãре - ударити некога *Ал га ошајдãрио, главу му откйно.* Кр

П

пãдавица, синг. - епилепсија *Он йма пãдавицу, не смѐ на сунце.* Па

пајвãн, -а м - уже *Ймам пајвãн, па превѐжем крãву.* О

пãкльйја, -е ж - вунени дужи капут *Имãо сам одѐло, имãо сам пãкльйју.* МЛ

паклицãн, -а м, мн. паклицани, ген. мн. паклицана - парадајз *Родйо паклицãн, пѹна бãшта.* ВЛ

панађур, -а м, - вашар, од турске речи *panaуir*: вашар, пазар, сајам *И прѐ бйо панађур, и сãд йма, трй годйшње*. МЛ

панџуке, плт. - исплетене и гумом постављене назувице *Обуј панџуке, да се не прелãдиш*. ВЛ

патѐвка, синг. - потиљак *Удãрио ме у патѐвку, ту ми òжиљак јòш*. Ш

пачãвра, -е ж - много прљава крпа, од турске речи *pacavга*: 1. комад старог поцепаног дела одеће који се користи само за чишћење и отирање; безвредна крпа 2. човек без карактера *Вйсе ју две-три пачãвре ко-шпорѐта*. Би

пачур, -а м - остатак исеченог танког дрвета из земље *Свѐ исѐчено, остãо само по нѐки пачур*. МЛ

пѐнџер, -а м, мн. пенџери, ген. мн. пенџера - прозор *Тò се зовѐ пѐнџер, тò прòзор*. Ћ

пепељйв, -а, -о - сивкаст *Убйо сам зѐца, а òн мãли, пепељйв*. Ћ

пѐрвез, -а м, мн. первези, ген. первеза - нож за калемљење *Свãки мòмак носйо пѐрвез, первезйћ да йма*. Ћ

пѐрјати, перјам, 3. л. мн. перјãју- журити низ пут *Сãмо је вйдиш де перјã и гòр и дòл*. Кн

пйсат, пйсата, пйсато - пуфнаст *Мòје тѐсто знãш пйсато, порãсло*. Кн

пйтãње, -а ср. - веридба *Дòшли смо на пйтãње, такò кãжу, а овй нòзини се као нѐћкају*. Д

пишмãнити се, пишмãним се, 3. л. мн. пишмãне се - нећкати се *Узео другу девòјку, па трѐћу, пишмãнио се*. Би

плãјвез, -а м, мн. плајвези, ген. плајвеза - оловка, од немачке речи *bleiweiss*: оловка *Дãј ми јѐдан плãјвез, ако ймаш*. МЛ

плãндовати, плãндујем, 3. л. мн. плãндују - наћи се у хладу *Лежймо у хладу и плãндујемо*. Л

плиња̀ре, плт. - велике санке *Ўземо плиња̀ре, па низ Гло́жду.* МЛ

плѡвче, -ета ср. - паче *Има̀ли смо пйлићи, плѡвчићи...* Бу

плѡвав, -а, -о - пегаво *Ово́ ја́је не мо̀ш се офа̀рба, ђно свѣ плѡваво.* Ве

повеза̀ча, -е ж - марама испод мараме *Зна̀ се шта се но̀си, повеза̀ча, па по̀сем ма̀рма.* Д

повр̀зице, плт. - дршке на торби *Повр̀зице му излетѣле.* Ве

по̀ган, -а, -о - бесан, пакостан *То́ знаш ка̀ки по̀ган чо̀век.* Бу

подандй̀сати, подандй̀шем, 3. л. мн. подандй̀шу - уморити се *Подандй̀сао, ра̀дйо цѣо да̀н.* Та

подгушнй̀к, синг. - подбрадак *Ово̀лки му она̀ подгушнй̀к испа̀о.* ВЛ

поднѡсй̀ти се, поднѡсй̀сим се, 3. л. мн. поднѡсй̀се се - дичити се *Она̀ се мнѡго подносй̀ла кроз сѣло.* Ћ (Динић 1988: 208)

потклобу̀чити, потклобу̀чим, 3. л. мн. потклобу̀че - створити мехурове *Потклобу̀чила се фа̀рба, а фа̀рбано прѣкуче.* Тр

по̀друга, -е ж - супарница, пријатељица *Њего̀ва пр̀ва жѣна е мо̀ја по̀друга, такѡ зовѐмо.* МЛ

по̀ђани, плт. - млади́ни гости *Е ђнда дола̀зе по̀ђани, мла̀дини.* Тр

пой̀тати, пой̀там, 3. л. мн. пой̀тају - пожурити *Ја̀ му ка̀жем: Пой̀тај, ле́чке, пой̀тај.* Во

поланй̀ - претпрошле године *Оженѝо се поланй̀, довѣо дево̀јку из Бѝстрице.* МЛ

полагачко - помало, лагано *Дола̀зи ђн код њѡ́зи под про̀зор полага́чко.* Д

по̀ле, плт. - подсукња *Испод сѹкње носй̀ле се по̀ле, онѡ што ви зовѐте по̀дсукња.*

по̀лог, синг. - ја́је које се полаже у гнездо да носе кокошке *Мѐтула сам по̀лог, па йма коца̀.* МЛ

пѡмрачина, -е ж - мрак *Мра̋к се уватио, пѡмрачина, ја бѣж на колибу.* Ш

поношљив, -а, -о - поносна *Она је толико била поношљива, да ники није смѣо да ју приђе.* Бо

потрӳнити, потрӳним, 3. л. мн. потрӳне - посути нечим што је у праху *Потрӳни тунâ шѣћер, на тѣ колаче.* Л

поткӳсити, поткӳсим, 3. л. мн. поткӳсе - скратити *Поткӳсила сукњу, такѡ време дѡшло.* Па

пра̋порак, -а м, мн. пра̋порци, ген. пра̋пораца - звонце *Кѡњ се припрѣми за свадбу, свѣки имѡо пра̋порак, па звони.* Ћ

предња̋к, синг. - увек први *Он љвек предња̋к мѡра да бидне.* Ка

прекӳсити, прекӳсим, 3. л. мн. прекӳсе - мало јести *Штѡ појѣо, ништа, сѡмо прекӳсио.* Кн

пресамѣћен, -а, -о - савијен *Овѡко сам била пресамѣћена, на стомѡк.* Л

прѣсѣвак, синг. - накнадно сејан кукуруз *Опет смо тѡрили прѣсѣвак, па штѡ бѡде.* О

прѣслица, -е ж - кудеља, дрвена направа за коју се веже вуна која се преде *Прѣло се на прѣслицу.* Ћ

пра̋тити, пра̋тим, 3. л. мн. пра̋те - послати *Пра̋тили му дѣлешу.* ВП

прѣдавац, -а м, мн. прдавци, ген. прдаваца - маторац *Штѡ му долѡзи тѡ прѣдавац на капију.* ВЛ

прѣчѣљно - сунчано *Време ће биде прѣчѣљно, такѡ казѡли.* Бо

прѣпет, -а, -о - везана ужетом око врата за неки дирек *Крава му прѣпета. Пѡсе такѡ вѣзана дѡгим канапом.* Ве

прѣпнути се, прѣпнем, 3. л. мн. прѣпну, сврш. - попети се *Прѣпео се на крушку.* Тр

пресѐца̀ло, -а - пањ за сечење дрва *Мѐти ту̀ цеп̀аницу на пресѐца̀ло, л̀акше.* ВП

прѐсан, -сна, -сно - свеже *Пог̀ача прѐсна, трѐба се испечѐ.* Па

претру̀шљен, -а, -о - исечен на пола *К̀ола му се сломй̀ла, претру̀шљена. Др̀ва у авлй̀је претру̀шљена.* Та

пр̀кно, -а - задњица *Де г̀д пр̀кно зѐмљу прекл̀пило.* ВЛ

пр̀ња, -е ж - ноздрва у стоке *Пр̀ње му зачѐплене, зв̀али ветерина̀ра.* Па

пр̀ње, плт. - одећа *Пок̀упила пр̀ње из кр̀денца, и отй̀шла.* Ћ

проклѐство, -а ср. - клетва *Стй̀зало и проклѐство р̀дом.* Ш

прок̀пнути, прок̀пнем, 3. л. мн. прок̀пну - увенути *Свѐ ју цвѐће прок̀пнело.*
Та

проп̀ућкати, проп̀ућкам, 3. л. мн. проп̀ућкају, сврш. - потрошити *Ц̀ело имање је проп̀ућкао.* Бу

прошѐвина, -е ж - просидба *То бй̀ло скромњй̀је н̀кад; пр̀во се напр̀ви прошѐвина...* Тр

п̀ас, -а м, мн. п̀ци, ген. п̀асâ - пси *Изујѐд̀али је п̀ци.* Бо

п̀ујка, -е ж - ћурка *Изл̀гле се и пл̀вке и п̀ујке.* ВЛ

п̀ундраци, плт. - немири *В̀атају га п̀ундраци.* Ка

Р

р̀аденик, -а м, мн. раденици, ген. раденика - радник *Он в̀елики р̀аденик, н̀ма шт̀а.* Та

раздр̀љен, -а, -о - раскопчан *Гл̀е какй̀ је раздр̀љен.* Ка

р̀ајйница раиница, -е ж - ласица *У к̀вез у̀шла р̀ајйница ноћ̀ске.* Ве

р̀ака, -е ж - гробница *Сп̀устили је у р̀аку.* Ш

ракуља̀к, синг. - испљувак *Оста̀о му ракуља̀к на тѐпих.* Кн

ра̀кнѹти, ра̀кнем, 3. л. мн. ра̀кну - плънути *Кад прѹшо поред мо̀је капѹје, ра̀кнѹо.*
Ве

растѹчи́ти, растѹчим, 3. л. мн. растѹче - раздвојити се по шавовима *Расточѹла се ка̀ца и цури́ вѹда.* З

растрѹнта̀н, -а, -о - раширено, опуштено одело, одећа *Ви́ди како овѹ де́те растрѹнта̀но ѿде.* Па

растѹ̀рити се, растѹ̀рим се, 3. л. мн. растѹ̀ре се - развести се *Растѹ̀рили се коца̀ одав̀но.* МЛ

рачевр̀љен, -а, -о - раширен *Испл̀ела сам цѹмпер, ал исп̀ало нѹкако рачевр̀љено.*
Кн

ра̀тос, синг. - клетва *Ра̀тос га би́ло; уби́о га ра̀тос дабо̀гда.* ВЛ

рекѝја, -е ж - ракија *Исп̀екла се рекѝја.* Кн

рѐкло, -а ср - блуза, прслук *Поцѹ̀пало ми се рѐкло.* О

рѐсто - преостали део, остатак *Ку̀пила нѹшто, а рѐсто вра̀тила.* Ве

рип̀еле, плт. - ноздрве стоке, у краве *Ви́ди какѹ ју рип̀еле, зацрвењ̀еле.* Бо

рѝпнути, рѝпнем, 3. л. мн. рѝпну - скочити *Етѐ га рѝпно преко капѹје.* Би

рѝте, плт. - крпе, стара изношена одећа *На тар̀бу му ви́се рѝте.* Та

ри́та̀ч, синг. - ћифта *То је она̀ј што се ву̀ћа, тандара̀, лу̀па о нѹшто.* Л

р̀ња, -е ж - ноздрва *Р̀ња ка̀жемо и пр̀ња.* Ка

ров̀ање, -а ср - плакање *Кад је ѿна пѹчала да ров̀е, не мо̀ж да прест̀ане.* Ка

(Динић 1988: 248)

ро̀њати, ро̀њам, 3. л. мн. ро̀њају - претурати по стварима *Само ро̀ња по шифу̀њѹру.* ВЛ

рѹјав, -а, -о - црвено *Прво јáје мóра да бйдне рѹјаво.* Та

рѹјан, -а м - врста биљке *Кој йма проблем са бубрѣзима, мóра да кѹва рѹјан.* Бу

рукопáн, **фиг.** - лопов *Опасан он рукопáн, мáл-мáл па рѹке у цѣпове.* О

руменйка, -е ж - хармоника *Наслонйо руменйку на плóт и чѣка.* Тр

рѹндав, -а, -о - чулав *Глѣ кáко је рѹндаво кѹче, тó нòва сòрта.* ВЛ

рѣкати, рѣкам, 3. л. мн. рѣкају, царати *Рѣка онѣм штáпем, дрѣветем по кòрòву и нѣшто трáжи.* З

(Динић 1988: 250)

С

свѣтњак, -а, м - инсект, свитац *Нòћу се тó вйде, тй свѣтњаци.* Па

сврáчица, -е ж - рачва на руди *Тó је на руди де се рáчва, зовéмо сврáчица.* Кн

сдрагијòсати се, здрагијòшем, 3. л. мн. здрагијòшу се - згуснути се, односи се на кувано јело *Штá се овò јѣло сдрагијòсало.* Ве

сйграти се, сйграм се, 3. л. мн. сйграју се - играти се *Остáви дѣцу да се сйграју.* Во

синйја, -е ж - дрвени суд, од турске речи *siní*: трпеза, низак округао сто, софра *Ймам и чорбáлук и синйју.* О

синџйр, -а м, мн. синџири, ген. синџира - ланац, од турске речи *zincir*: ланац, окови; ланци ропства *Намѣстио синџйр на кòла.* Кр

сказáлка, -е ж - казалка *Не рáди ми сáт, не мр̀да сказáлка.* МЛ (Динић 1988: 258)

скáмлйја, -е ж - клупа, од латинске речи *scamnum*: *klupa*, школска клупа *Седѣли смо у шкòлу на скамлйје.* ВЛ

скањерáва се, скањерáвам се, 3. л. мн. скањерáју се - фемка се, бити неодлучан *Млáда се као нѣшто скањерáва.* ВП

скла̀д, синг. - меџа *Мој бра̀т у̀шо у мој скла̀д, а о̀тац не за живòта по̀дѐлио*. Тр

склѐпано - ура̀жено на брзину *Зна̀ш ка̀ко га сазид̀ао, склѐпао га на брзину*. Л

скòбити, скòбим, 3. л. мн. скòбе - срести *Скобѝли се на игранци њѝ дво̀је*. Кр

скòрети се, скорим, 3. л. мн. скорê се - стврднути се *Скорèо се лèба*. Д

скрајнѝци, скрајник, -а м - крајници *Йма да се оперѝшу скрајнѝци, код дòктора у Пòжаревац*. Бу

ску̀цано - нешто откуцано на машини *Она йзвади онò напѝсано и то̀ ску̀цано*. Ш

ску̀т, -а м, - сукња *Он кад бѝо ма̀ли, свè ме за ску̀т држѝ*. Л

соба̀јле - рано, од турске речи sobahile: у рану зору, раном зором *Пробудѝо ме соба̀јле д-йдемо*. Кр

со̀ва, -е ж - буљина *Вѝкала ко̀вика, чуло се*. МЛ

солàрче, -ета ср - сланик *Изв̀ади солàрче и мèти на стò*. ВП

солда̀т, -а м, мн. солдати, ген. солдата - војник, од италијанске речи soldato: плаћеник, војник *На Брега̀лницу су по̀шли солда̀ти*. МЛ

сомѝвати се, сомѝјем се, 3. л. мн. сомѝју се - умивати се *Са ладну вòду се сомѝва у̀јутро*. ВП

сòра, -е - низак сто, од турске речи sofra: низак округао сто за којим се јело седећи на јастуцима или душецима; сто, трпеза уопште *Сòра се зовè та̀ј ма̀ли стò*. Бо

сплèт, мн. сплèтови, - плетеница, кика *Има̀ла сплèтове дугàчке, лèпе*. Бу

стабу̀ља, -е ж - магаза, шупа *Ушла у ону̀ стабу̀љу и не помàља се*. Л

старòјка, -е ж - стари сват, род *На свàдбу мòра да бòду кум и старòјка*. Тр

сторњòсати се, сторњòшем се, 3. л. мн. сторњòшу се - пасти *Пао па се поломио, сторњòсао се* Бу *Сторњòсао се низ ба̀самак*. Д

стра̀ва, -е ж - страх (Спо̀нала ме нèка стра̀ва.) Ш

стрмѣкнути се, стрмѣкнем се, 3. л. мн. стрмѣкну се - пасти *Стрмѣкнѹо се нѣза стѣпенице*. Бо

стручѣница, синг. - веже предње и задње точкове воловских кола *Поломѣла се стручѣница на кѡлима*. Кн

стѹбле, плт. - мердевине *Пѡпео се на стѹбле и сам наређѹје*. ВП

стѹкнути, стѹкнем, 3. л. мн. стѹкну - кренути назад *Ја му кажем - Стѹкни, не ѣграј се*. МЛ (Динић 1988: 272)

стѹпа, -е ж - посуда у којој се туче паприка *Такѡ ми тѡ прѣвимо, онѡ папрѣка се ѹзне и стѹпа и тѹца се папрѣка*. З

стѹпица, -е ж - нога стола *Поломѣла се стѹпица на стѡ*. Кр

сфѹрдати (провурдати), сфѹрдам, 3. л. мн. сфѹрдају - прокиснути *Сфѹрдало се млѣко*. Ка

сукѹљ, синг. - прибор за хватање рибе *Пѡнели смо и сукѹљ, ал нѣшта нѣсмо уловили*. Бо

сѹнути, сѹнем, 3. л. мн. сѹну - сипати *Мѡра нѣшто и да се сѹне у тањѣр, не мѡж да зврѣј прѣзан*. МЛ

Т

тѡзе - свеж, од турске речи taze: свеже, тек припремљено, зготовљено јело *Јма лѣба у пекѡру тѡзе*. Би

тамонѡ - тамо *То стојѣ тамонѡ, у шпѡјз*. Бо

танковѣјаст, -а, -о - танка *Знаш какѡ сам бѣла, танковѣјаста нѣкад*. Ћ

тѣкме - корито, од турске речи tekne: 1. корито 2. труп брода *Све се прѡло по старѣнски, у тѣкме*. Бо

тежѣна, -е ж - конопља *Имѡле и сѹкње од тежѣне*. Ћ

тмѡла, -е ж - влага *Све му кѹћу увѡтила тмѡла*. З

тојага̀р, -а м, мн. тојагари, ген. тојагара - гост који долази само да једе и пије на свадби *Ўвек ймаш тојага̀ри, нйки и не зовѐ, ал долàзе.* Па

толўзина, -е ж - исечена стабла кукурузовине *Сакўпља толўзину цѐо дāн.* Кн

т̀р̀гнути, т̀р̀гнем, 3. л. мн. т̀р̀гну - повући *Т̀р̀гни јѐдну да срѐдиш прйтисак.* Л

трангелѐо - трећи дан славе *Ймаш пр̀ви дāн и др̀уги дāн слāве и онда трангелѐо, трѐћи дāн се зовѐ.* Тр

трѐсак, синг. - гром *Убйо га трѐсак, п̀дгибе онома̀д.* Кр

трећа̀к, -а м, мн. трећаци, ген. трећака - стог жита *Вѐлики п̀со завр̀шен, све порѐћани трећа̀к до трећа̀ка.* Та

трѐшје, мн. - ивер *Ложймо вāтру и са трѐшје, т̀о за п̀дтпалу.* Д

трн̀коп, -а м, синг. - пијук, будак *К̀дпам са мотйку, сас трн̀коп цѐо дāн.* Би

тр̀дје, мн. - мрвице *Све овāко рукāма скўпља по аста̀лу тр̀дје.* Кр

тр̀ћити се, тр̀ћим се, 3. л. мн. тр̀ће се - трпати се, гурати се *Штā се тр̀ћи де ју нйје мѐсто.* О

тр̀ковати, тр̀кујем, 3. л. мн. тр̀кују - куца *Она пйше на машйну, само тр̀кује.*

Ш

тр̀ћати, тр̀ћим, 3. л. мн. тр̀ћāју - ценити *Не тр̀ћā она њѐга ни ма̀ло.* Д

тр̀шен, -а, -о - отребљено од труња *Вйдиш да овде тр̀шено, нѐма тр̀ње.* Па

туља̀вка, -е ж - део на точку воловских кола *М̀ора да се намѐсти т̀дчак, туља̀вка.*

Па

Ђ

ћа̀пити, ћāпим, 3. л. мн. ћāпе - узети на брзину *Ђāпи он̀о пāрче и п̀беже.* Л

ћа̀р - корист, од турске речи кар: зарада, добит; корист *Нѐма нйкаки ћāр, нѐма к̀рис од т̀га.* З

ћа́та, -е м, - писар, од турске речи *katib*: писар *У војскѐ је њн бѝо ћ́ата*. Л

ћа́са, -е ж - чинија, од турске речи *kase*: здела, чинија, посуда *То бѝла чинѝја земља́на*. Би

ћевир`ати, ћевир`ам, 3. л. мн. ћевир`ају- веселити се *Он је скл`дн да ћевир`а де стѝгне, из каф`ане у каф`ану*. Бу

ћем`ане, ћимане, ср. - виолина, од турске речи *keman*: гусле, виолина *Гудѝ у он`о ћем`ане док пла`ћају*. Тр

ћѐтен - лан, од турске речи *keten*: лан *Сѝкња од ћѐтена, каснѝје п`амук, па так`о*. Ђ

ћѝфтати се, ћѝфтам се, 3. л. мн. ћѝфтају се - ритати се *Само се ћѝфта ка к`оњ*. Кр

ћ`ок, -а м, - футрола за брус *Мѐти та` брус у ћ`ок*. О

ћу́ла, -е ж - марама за фризуру *Ѐма ма́ла и ве́лика ћу́ла, за такву́ флизу́ру*. Кн

ћу́мез, -а м, мн. ћумези, ген. ћумеза - мала соба *То није с`оба, то голуб`арник, ћу́мез*. Па

ћу́рнут, -а, -о - луд *Ѐно уд`арено м`окром чар`пом, ћу́рнуто*. ВП

ћу́тук - пањ, од турске речи *kutük*: пањ, клада *Седи на ћу́тук и размѝшља*. МЛ

У

у́врата, -е ж - крај њиве *Ту` ја до`ђем до у́врате, па се мѝслим*. Бу

уко́сирити се, укос`ирим се, 3. л. мн. укос`ире се - уочити се *Уко́сирео се, мѝсли с`а ће да поц`ркамо од стра`*. Кр

утр`ну`ти, утр`нем, 3. л. мн. утр`ну - смањити светло *Утр`ну`о ла́мпу*. Ш

утр`пити, утр`пим, 3. л. мн. утр`пе, сврш. - затворити мање рупе *Све нап`унио кр`чком, утр`пио ру`пе*. З

уту́ткан, -а, -о - ушупкано *Погл`е да` л је де`те уту́ткано до`бро*. Л

Ф

фѝт, синг. - дрво за пругу, праг *Кад извѝдили прѝгу, извѝкли јѝдан по јѝдан фѝт.*
Ка

фирѝнга, -е ж - завеса *Навѝкла фирѝнгу и не излѝзи.* Би

фѝкнути, фѝкнем, 3. л. мн. фѝкну - бацити *Фѝкни тѝ там.* Бо

фѝртѝлѝ, -а м, синг. - четвртина нечега, од немачке речи vierter: четвртина нечег целог *Кад нѝмаш пѝре, кѝпиш фѝртѝлѝ, па идеш.* Во

Ц

цѝнглѝти, цѝнглѝм, 3. л. мн. цѝнглѝ, несврш. - звечати *Прѝзѝри сам цѝнглѝ кад кошѝва дѝва.* Во

цѝђ, -а м, синг. - пепео, луг *Пѝрем кѝсу са цѝђ и дѝн-данѝс.* Та

цѝптѝти, цѝптѝм, 3. л. мн. цѝпте - плашити се *Цѝпти ко прѝт, дрѝе кад му се ѝтац појѝви.* Та

цѝрити се, цѝрим се, 3. л. мн. цѝре се - усиљено се смејати *Цѝри се, бајѝги му смѝшно.* Бо

цѝвѝкати, цѝвѝкам, 3. л. мн. цѝвѝкају - плашити се *ѝн цѝвка од свѝга, плашљѝв.* Ве

цѝгован, -а, -о - набран *Тѝ ћемо да направѝмо мѝдерно, цѝговано дѝле.* Кн

цѝмнути, цѝмнем, 3. л. мн. цѝмну - повуци *Цѝмни тѝ врѝта.* Во

цѝртало, -а ср, мн. цѝртала, ген. цѝртала - део плуга *На ѝвѝу пролѝзиш са цѝрталом.*
Кн

Ч

чабрѝѝак, -а м, мн. чабрѝѝаци, ген. чабрѝѝака - дрво на коме двојѝца носе велики бакрач *Нѝсимо на чабрѝѝак, далѝко је.* Кр

чакшѝре, плт. - вунене панталоне *Мушкарци нѝсе чакшѝре, панталѝне.* Кн

чѐзе, плт. - од мађарске речи cseza: лака запрежна кола на два точка *Возйли смо се са чѐзе*. Ве

чѐснйца, -е ж - проја или хлеб *Печѐ се проја-чѐснйца за Бѐжић*. Д

чивѐда, -е ж - чиода *Пробуши тѐ, узни чивѐду*. З

чирѐк, -а м, мн. чираци, ген. чирака - свећњак, од турске речи cirak: сталак за свећу, свећњак *Није било сйјалица ка сѐд, него свећа у чирѐк и ајде*. Би

чйпав, -а, -о - мрљав *Није то за кућу, чйпаво, мрљаво*. Па

чкйљѐти, чкйљйм, 3. л. мн. чкиљѐ - зурити *Нема наочари, само чкйљй умѐн*. Ве

чкрљ, -а м, синг. - живац *Он је вѐлики чкрљ, за чѐс се изнервйра*. Бо

чокѐњче, -ета, ср. - флашица за ракију *Није пијандура, тамѐн пѐсо, ал чокѐњче у цѐпу*. Ка

чувадно - доста добро очувано *Йма одѐло кѐлко дѐш, и чувадно и старйје*. Д

чукавац, -а м, мн. чукавци, ген. чукаваца - детлић *Дѐшо под прозор чукавац, не мѐж да спѐваш*. Кн

чукати, чукам, 3. л. мн. чукају - куцати *Кад ѐво ти нѐко, чука на врата*. МЛ

чуќнут, -а, -о - луд *Одѐвно је он чуќнут, у мѐзак*. Па

чуљо, чуљко -е м. - човек са малим ушима *Уши му мѐле, чуљо, чуљко*. Би

чума, -е ж - велика натршена коса *Вѐзѐла ону њѐјну чуму*. ВЛ

Ц

цада, -е ж - пут, од турске речи cadde: пут, друм; путовање, покрет *Отйшо низ цѐду*. Ка

цѐнта, -е ж - торба *Йде на пѐт и нѐси ону цѐнту нйје мѐлу*. Д

цѐѐн, -а м, синг. - затворен чабар *У пѐдрум ймам кѐцу и цѐѐн*. Ка

цго́ља, -е ж - жгољав, ситан *Он је цго́ља, да га видиш, никакав.* Па

цйбра, -е ж - остатак од печења ракије, од комине, од турске речи *sibre*: остац и сцеђеног грожђа или воћа који се користе за прављење ракије, ком, комина *Шта да се рáди са цйбру.* Бо

цимрйја, -е ж - незгодан, од турске речи *simri*: шкртица, пропалица, простак *Каки је цимрйја, нѐ знаш му нáрав.* О

цо́њати, цо́њам, 3. л. мн. цо́њају - дангубити, дремати *Шта рáди, само цо́ња.* Д

Ш

шáјка, -е ж - патка *Гáјило се и шáјке, и мóрке.* МЛ

шврàка, -е ж - сврака *Долетèла шврàка.* Кр

шѐнути, шѐнем, 3. л. мн. шѐну - полудети *Чòвек одáвно шѐно, полудѐо.* Та

шиљкáни, плт. - кожни опанци са повијеним врхом *Носйли се опáнци, шиљкáни.* Бо

шипáрац, -а м, - млађа мушка особа *Нйшта под мйлим бòгом нѐ зна она шипáрац.* МЛ

ши́ра, -е ж - слатко вино *Ши́ра је òпасна, тò слáтко, брзо те увàти.* Кн

шкòлка, -е ж - школована девојка *Не остàје тá у сèло, то је шкòлка девòјка.* Бо

шлйпер, -а м - каже се за пса коме је длака као у овце рундава *Мој пàс је рàсан, шлйпер.* О

шља́га, -е ж - линија, рупа *Тý се сакрйо мйш, ел не видиш.* Бо

шмóкља, -е ж - несналажљив *Он је шмóкља, смотáнко.* Л

шпекулáнт, -а м, синг. - препродавац, од немачке речи *spekulant*: онај који шпекулише, рачунција, шићарција, вешт трговац *Каки је то шпекулáнт, а свѐ ти донѐсе.* З

шпѹл - за намотавање конца, од немачке речи *spule*: калем, цев од картона, пластике или метала на коју се намота конач *Промѣни шпѹл на машинѹ.* Кн

штрѣк - косо, у штрѣк - укосо *Исѣкли смо у штрѣк, укосо.* Ка

штрѹфна, -е ж - парче ластипа што држи чарапу *Није било ка сѣд, него смо носили штрѹфне на чарѹпе.* Ве

штѹкнути, штѹкнем, 3. л. мн. штѹкну - полудети *Кѹжу да због њѣ штѹкнѹо - полѹдѣо.* Д

шуѣмѹраст, -а, -о - променљиво време *Врѣме шуѣмѹрасто.* Кн

Коментар речника

1. Овај незнатни речник садржи лексеме фреквентне на читавој територији средњег тока Млаве. Не може остати незапажена чињеница да је у њему знатан део речи који води порекло из турског језика, камо је доспео из персијског. Такве речи су се одомаћиле и стога су забележене у речнику, а не у посебној категорији туђица.

2. Речи се посматрају са фонетског, морфолошког и лексиколошког становишта.

3. Према фонетском критеријуму грађа је разврстана на основу уочљивих одступања од књижевног језика:

- замена фонеме једне другом: баљуна, буљуна - буљина, варуна - фуруна, гњездо - гнездо (јекавско јотовање изражено у Ђовдину), дрктати - дрхтати, керменисати се - карминисати се, кртика - кртица, кумпир - кромпир, куфер - кофер, логало - легало, паклиџан - патлиџан, пропућкати - профућкати, пши - пси, рекија - ракија, собајле - сабајле, чивода - чиода, цгоља - жгоља;

- испадање одређене фонеме: кочка - квочка, лабине - слабине, мађија - мађеха (тежња да се сонант ј замени спирантом х), меови - мехови (испадање гласа х), пођани - похођани (испадање гласа х када се нађе у интервокалном положају и контракција), препнути се - попети се, ратос - аратос, раденик - радник, рња - прња;
- замена слога у речи: намастир - манастир (метатеза), баћанска јабука - банаћанска јабука (испадање читавог слога), немучки језик - немушти језик, руменика - хармоника,
- умекшавање африката типично за изражавање влашког живља: ђезба - џезва.

„Према семантичком статусу целокупан лексички фонд дели се на аутосемантичне и семантичне речи. Аутосемантичне речи су оне речи које задовољавају сва три критеријума постављена у семантичкој класификацији. Оне имају способност номинације појмова, имају способност означавања појединих појмова и имају способност вршења функције реченичног члана. Даље, иако последица овога, оне имају могућност развијања свих парадигматских (полисемије, деривације, синонимије и антонимије) и синтагматих односа (упостављање различитог типа лексичког партнерства). То су именице, придеви, глаголи и прилози“ (Гортан Премк: 1997: 31).

У покушају да одгонетну значење непознате речи говорници често посежу за асоцијацијама са другим лексемама управо по формалној вези. Тако је и у Димићевом Речнику, па се тамо где се значење речи поклапа у нашем и његовом говору, наводи одредница (Димић, година издања 1988).

На тај начин говорници несвесно преносе асоцијативне везе између формално сличних лексема и на значењски план и тако покушавају да успоставе однос између форме и садржаја по начелу - што је формално слично, то је и значењски слично (Р. Драгићевић 2010: 252).

4. На морфолошком плану интересантна је појава да се неке именице средњег рода граде наставком -че: бардаче, двојуче, лонче, накоњче, пловче, чокањче. Та појава се назива балканизам - честа употреба деминутива (Радић, 1987: 12).

Изведене именице са значењем младих мушких и женских лица мотивисане су именицама на чију се основу додаје суфикс -че: пасторче, нахоче, сироче.

„Суфикси –че и –иче спадају у главне носиоце деминутивнога значења на читавом источном делу територије јужнословенских језика. Они се јављају као врло продуктивни суфикси у бугарском и македонском језику, а на територији српскохрватскога језика неједнако су заступљени и у том погледу најпродуктивнији су у староштокавским говорима.

Творбена специфичност ових суфикса огледа се у њиховој способности да образују деминутиве како од именица мушког, тако и од именица женскога рода – па чак, кад је у питању суфикс –че, у ређим случајевима и од именица средњега рода“ (Радић, 1984: 149).

Овај суфикс учествује у формирању других именица субјективне оцене, као што су: јастуче, прслуче, прозорче, сопче, где има функцију модификативног суфикса (Станојчић, 2010: 217).

Комбинованом творбом предлога и глагола настаје глагол **изјармити**, што значи пустити стоку из јарма, са места где је зауздана или упрегнута.

5. Са лексиколошког становишта посматрамо: мотивсане речи, оноματοпејске, синониме, полисемичне речи, именице субјективне оцене, термине.

Ниједан говор није статичан и без промене. У нашем речнику наведене су и неке речи познате на Косову и Метохији, што указује на њихову постојбину и територију одакле су се преносиле и у друге крајеве.

„Раније, док су ови крајеви били густо насељени српским живљем, док Арнаути нису били испрекидали везу између представника овога говора и западних његових суседа, био је овај дијалекат тешње везан за динарску групу наших говора“ (Елезовић, 1932: XIII).

„Тако је говор Косова и Метохије био поприште борбе двају утицаја: дежевско-васојевићког и гњиланско-призренског“ (Елезовић, 1932 :XIV).

Мотивисане речи

6. Неке речи називамо мотивисанима према томе како настају и шта означавају. Ако лексему посматрамо као скуп семема, онда је разумљиво да једна семема у речи може да се издвоји и добије својство целокупног значења полазне лексеме. Пример: од глагола бости настала је лексема **бодџ** која означава бика са том особином. Тако се само семема бости издваја из лексеме бик, који има и друге карактеристике: животиња, црн, крупан, непредвидив, опасан, може да убоде, служи за вучу, за рад...

Од глагола брљати настаје именица **брља** - врста слабе ракије, коју неко попије па не зна шта ради, свашта говори, брљави, брља. Ово је фигуративно значење, али се може узети и друго: да ракија није баш пречишћена до краја, него је брља, помешана са другим састојцима.

Уместо глагола враћати се употребљава се **врћати се**, а од њега се изводи именица **врћушка** којом се именује рајбер, лајбер.

Гледџке су зенице мотивисане глаголом гледати; издваја се семема *служе за гледање* и постаје самостални носилац значења.

Сложеница **гологљав** има очигледну мотивацију.

У овом крају се уместо глагола спремати, месити, мутити употребљава глагол **градити**, па тако настаје изведеница **градеж** којом се означава сваки колач мешен ручно - грађен.

Једном речју је обухваћена лексема **двожуче**, по саставу сложеница, а означава јаје које има два жуманцета.

Такође и врста траве **женотрџа** мотивисана је начином на који се до ње долази: жене је беру, тргају, служи за лек.

Суфиксом *-ара* изведена је лексема **кончара** мотивисана материјалом од кога је израђена (од конца).

Кракат је онај чији је крак дуг, који има дуге ноге; мотивисани придев, са пејоративним призвучком.

Орахова љуска је спољни омотач плода, а крљушт код рибе је такође нека врста заштите споља, па се по тој сличности ствара глагол **крљуштати** (орaxe) са значењем: чистити, љуштити.

На основу придева кудрав гради се именица **кџдра**, што представља хумористичан и подсмешљив израз за сеоског свештеника.

Марва је синоним именице стока, те се од ове именице суфиксом *-ак* изводи именица **марвењак** - ималац занимања, ветеринар.

Сложеница **маскодупан** има и други фонетски лик маслодупан; означава онога који воли да једе, а не воли да ради.

Комбинованом творбом настала је лексема **навџљак** мотивисана предлошко-падежном конструкцијом на вилу (оно што може сена да се набоде вилом).

Оплџак је именица којом се означава прслук, онај део одеће који се обавије о плећа са заштитном улогом.

Повезаџа је марама којом се повезује глава, њен назив је мотивисан начином како се користи. Има заштитну функцију у одевању. Гради се комбинованом творбом и префиксом *по-*.

Поврџице су дршке на торби које стоје поврз (изнад) и служе да торба може да се обеси о раме и тако се лакше носи. Гради се помоћу префикса *по-* комбинованом творбом.

Истим начином творбе настаје лексема **подгушник**, у чијој се структури налази конструкција под гушу.

Када се на нечему појаве мехури, каже се да су се подигли клобуци, па се комбинованом творбом гради глагол **потклобучити се**.

Да би се излегли пилићи треба благовремено положити јаја у гнездо; свако положено јаје зове се **пблог** (именица настала од глагола).

Ако се за прах могу употребити синоними трун и труње, онда је логична веза у настанку лексеме **потрӯнити** са значењем посути прахом.

Некада се за девојку која носи кратку сукњу говорило да се **поткӯсила**, што значи скратила сукњу.

Онај који иде испред других, који је напред, или је пред другима назива се **предња̄к**.

Није непознато да је црвено означено као рујно или **рӯјаво**.

Именицу **свѣтња̄к** не треба мешати са именицом свећња̄к, јер она означава онога који светли, а то је у овом случају свитац.

Други израз за конопљу је **тежѝна**. Каже се: Шили смо сукње од тежине, а не од конопље. Та тканина направљена од конопље зове се тежина или тежиња̀во платно.

Детлић је **чӯкавац**, онај који куца, чука. Лексема је мотивисана оним што ради вршилац.

Део плуга којим се црта и обележава по њиви назива се **цртало**.

Лексема опанак има више семема, а једна од њих је шиља̄к. Издвајањем и осамостаљивањем те семеме настају лексеме **шиљка̄ни**.

Осим лексема чија је мотивација јасно изражена на основу неког критеријума издвојеног из мноштва значења, постоје лексеме чија је мотивација настала оноματοпејом.

Овде се могу уврстити следеће лексеме:

звекѝр (од узвика звек, јер се чује звецкање на коњском врату), **кѣвтати** (од узвика кев-кев), **лѣлек** (од узвика леле), **лоћкати** (чује се лоћ-лоћ када се вода или друга течност мућка; каже се и да нешто лоћка по стомаку), **макља̄ти** (млатарати или макљати рукама), **наклѣпљан** (од глагола клепати), **накурѝк** (негативна мотивација), **на̄сад** (од глагола насадити - ставити јаја под квочку), **њӯњав** (тако говори кроз нос), **ца̄нглѣти** (пошто се тако чује када зазвечи нешто и удари, као

нпр. кад падне поклопац на под), **цѣптити**, **цѣрити се** (смејати се, кикотати), **чѹкати** (од узвика чук);

ѧпи-ѧпи (апити и ѧпити значи узети у жаргонском смислу), **дус-дибидѹс** (устаљени израз означава потпуно, скроз).

Неке речи добијају своје право значење тек у контексту. Лексема **грѹмен** постаје вишезначна и она је замена за лексему грудвица соли, коцка шећера.

Замена имена (метонимија) запажа се у примеру **даровање** - веридба. Приликом веридбе подразумева се по старом обичају да се доносе дарови, па је само та семема даровање постала пунозначна и замењује лексему веридба, под којом се подразумева и доношење дарова, и просидба, и одобрење за удадбу, читав низ обичаја. Други израз постаје пунозначан сам по себи, и добија семантику читаве лексеме: уместо речи веридба употребљава се **питање**. Када се каже: Идемо на питање, значи: Идемо на веридбу. Идемо на питање, значи да тражимо и молимо да нам дају девојку. Просац треба да пита њене родитеље хоће ли је ови дати. Лексема *питање* је замена за лексему *договор*.

Именица **дѹбак** означава помагало које се користи пре него што дете прохода, од дрвета је израђен, служи за ходање, за стајање, за држање некога у стојећем ставу. Само ова последња семема стојећи став осамосталила се, па ће се чути: Ене га, стоји у дубак, а мисли се на некога ко се усправио и укочио.

Синтагма **глуво дѹба** има значење невреме, касно ноћу када се не производе и не чују никакви звукови.

Сложеница **голодѹпаст** мотивисана је значењем: неко ко не може да заради, па нема средстава ни да се обуче како треба.

Обелодánити је сложена лексема са значењем изнети нешто на видело или провести код некога цео дан.

Онај који воли да краде назива се **рукопán**. Вероватно је прво био израз рукоман, јер руком мане и украде, па је у питању варијанта.

Када се нешто уради на брзину, каже се да је то дело **склѣпано** као када се клепа коса па се ради једна иста радња, механички се удара.

Хомоними

7. Вишезначност се огледа у следећим паровима хомонима:

áртија

Може да означава хартију било које врсте. Ако из тог општег значења издвојимо посебно, онда се под лексемом артија подразумева све што је написмено: писмо, нека пошиљка, службени акт.

буздовáн

То је врста оружја, али и онај који је неук, припрост, тупав човек. Израз је метафоричан.

врља, врљав - врља

Глагол врлати се, у трећем лицу презента гласи: он *се врља* каменом. Није у тесној значењској вези лексема са *врљав - врља*, која значи: разрок.

зáпевати, запéвати

Овај хомонимски пар може се посматрати у хомографском односу. *Зáпевати* значи почети певати, а *запéвати* гласно кукати, нарицати. Акцент има дистинктивну функцију.

зáпети, запéти

У овом пару лексема разлика је у акценту. Глагол зáпети подразумева запети за нешто, а глагол запéти употребљава се у контексту: Запели смо врата (закључали смо.)

кондѝр

Кондѝр је изданак на лози, и *кондѝр* је посуда за течност, крчаг.

обелодánити

Глагол обелоданити употребљава се са двоструким значењем: изнети нешто на видело или провести код некога у гостима читав дан, дуго се задржати.

òцак

Потпуно се исто акцентује и када означава различито: место за сејање кукуруза (Посејали стотíњак оцáка) или димњак (Дòшо оцачâр и пòпео се на òцак).

прѣе

На исти начин се изговара лексема са двојаким значењем: ноздрве у стоке или стара, похабана одећа.

чўкнуто

Ова лексема означава: ударено место и ударено у главу (фигуративно значење у примеру: Овò дéто ствâрно чўкнуто).

Синоними

9. Синоними су речи које имају различите облике, а иста или слична значења. Деле се на праве и неправе. Прави су они који имају сасвим исто значење, као рећи и казати, а неправи су они који имају слична значења, као говорити и приповедати (Р. Драгићевић 2010 : 252).

„Осим апсолутних синонима, какви су кућа - дом, постоје и релативни синоними, као што су топао - врућ - врео, или прозор - пенџер. На основу обрада бројних полисемантичких структура појединих лексема у великим описним речницима рекло би се да је успостављање синонимског односа једне лексеме у секундарној реализацији према другој у основној веома често, заправо то су најчешћи случајеви релативне синонимије. И то је нормално и очекивано јер секундарна номинација није само у именовању новог појма већ, и чешће од тога у давању другог, секундарног имена већ именованом појму (Гортан Премк: 1997: 145).

Када се узме у обзир да постоје различите врсте синонима, наводимо следеће парове:

неке речи се могу заменити једна другом: **буљљна** - сова, виолина - **ћемѡне**, **кљѡденац** - извор, **ковѡка** - сова, **комѡн** - димњак, **кумрѡја** - гугутка, **кѡрјак** - вук, **магѡза** - остава, **пѡдавица** - епилепсија, **солдѡт** - војник, **стѡбле** - мердевине, **трѡкоп** - будак, пијук, **ћѡта** - писар, **ћѡтен** - лан, **шѡјка** - патка;

неке речи су заменљиве, али са ширим значењем: **кѡљаво** - прљаво, **крѡсно** - лепо, **лубѡрка** - колевка, **лудѡја** - бундева, **набѡсати** - наићи, **прошѡвина** - веридба, **хѡтати** - журити, **цѡда** - пут;

поједине речи су синоними у контексту: **мѡла** - сокак, **мрѡк** - помрчина, **пѡган** - лош, **кѡдро** - способно, **пепелѡв** - сивкаст, **цѡћ** - пепео куван у води.

Међу именице субјективне оцене спадају: **первезѡћ**, **белушњѡв** и све именице које се завршавају на -че. Прва је деминутивног значења, а потиче од речи перорез. Друга је са хипокористичном нотом, интересантна због суфикса који делимично уноси постојање особине придева од кога се изводи.

Пејоративног карактера је именица **беснѡља**, као и **грѡбњѡча** која води порекло од именице **грбина** (у значењу **леђа**), **маскодупан**, **повезача**, **раздрљен**, **церити се** и сл.

Термини

9. Како би се од заборавачачувао одређени број термина, забележено је и неколико лексема са значењем **покућства**:

брѡдило, **вунѡја**, **грѡне**, **гѡбер**, **гѡберица**, **дарак**, **застрањѡча** (као **филорета**), **зѡструг**, **кондѡр**, **кѡфер**, **кушѡк**, **мотовѡло**, **пајвѡн**, **прѡслица**, (**блуза**), **синѡја**, **синѡир**, **скѡмљѡја**, **сѡра**, **стѡпа**, **стѡпице**, **тѡкме** (**корито**), **ћѡса**, **чѡзе**, **чирѡк**, **чокѡњ**; и одеће: **гѡњ**, **пѡкљѡја**, **пѡле**, **рѡкло**, **чакшѡре**.

10. Српски језик је преузимао речи из других језика посредством историјских, војних или културолошких контаката. Тако ће се чути речи из турског, немачког или француског језика, од којих су се неке временом одомаћиле. Наводимо све позајмљенице које су остале у памћењу из периода када

је аутор живео на испитаној територији. Класификација је проверена у речницима Клајна, Шкарића и Вујаклије.

Турцизми:

̀баџија, аброн̀ша, ајд̀ук, ̀креп, ал̀ал, ̀лен, ̀лва, ̀мбар, ант̀ерија, ар̀амбаша, ̀авлија, ажд̀аја, б̀агљав, б̀акар, бак̀лава, бак̀рач, бак̀суз, б̀акшиш, б̀анда, бар̀дак, б̀арјак, б̀арут, б̀асамак, б̀аш, б̀ашка, б̀едем, бек̀рија, бел̀ај, берб̀ерин, берб̀ерница, бог̀аза, б̀оја, боран̀ија, б̀уца, б̀уђав, бун̀ар, бур̀азер, б̀урек, б̀урма, б̀ут, буздов̀ан, в̀ишња, г̀ајде, г̀ајтан, гал̀ама, гр̀ош, гура̀бије, да̀да, да̀ире, д̀еда, д̀ембел, дибид̀ус, д̀инар, дизг̀ин, дол̀ама, д̀олап, д̀орат, дра̀млија, дућ̀ан, д̀уд, д̀удук, д̀угме, д̀улек, дун̀ђер, дурб̀ин, душм̀ан, д̀увар, ђерд̀ан, ђев̀ђер, ђ̀он, ђ̀убре, ђ̀уле, ђ̀утуре, ђ̀увеч, ерг̀ела, забада̀ва, зан̀ат, заврзла̀ма, зй̀фт, з̀орт, з̀улум, з̀умба, з̀умбул, ја̀дац, јан̀ичар, ја̀стук, ј̀елек, ј̀ексер, ј̀огурт, ј̀ок, ј̀орган, ј̀уриш, кач̀амак, ка̀дар, ка̀вез, ка̀вга, каву̀рма, ка̀зан, ка̀јгана, ка̀иш, ка̀јмак, кал̀ај, калашт̀ура, ка̀лдрма, ка̀лем, ка̀лфа, ка̀луп, ка̀ма, кам̀ара, кан̀ап, кан̀дило, кан̀та, кан̀тар, ка̀пак, капарй̀сати, капй̀ја, карабат̀ак, карам̀фил, карау̀ла, кас̀апин, кашй̀ка, кат̀ран, к̀еса, к̀естен, кирй̀ја, к̀ова, к̀омшија, к̀онак, к̀опча, корб̀ач, кр̀еч, кр̀нтија, к̀убе, ку̀ла, кулу̀чити, кун̀дак, куршум, кусур, кутй̀ја, лаг̀ум, ла̀ла, лам̀па, леп̀еза, лимун, лу̀ла, ма̀ја, мајмун, мака̀зе, мамурлук, маму̀за, мангун, мар̀ама, ма̀шице, мегд̀ан, м̀енгеле, мер̀ак, м̀ермер, м̀ертек, минђу̀ше, мир̀аз, мисй̀рка, мистрй̀ја, муш̀ема, мушмула, муштерй̀ја, на̀цак-ба̀ба, накал̀емити, нану̀ле, на̀мђор, обашка, оклагй̀ја, олук, осев̀апити се, о̀томан, о̀цак, оцач̀ар, па̀мук, папагај, папуча, па̀ра, па̀рче, пастр̀ма, паш̀еног, п̀екмез, перда̀шити, пешкй̀р, пиктй̀је, пил̀ав, пирй̀нач, пй̀та, попишм̀анити се, прангй̀ја, ратлук, ракй̀ја, раскала̀шен, ренде, росй̀ја, ру̀свај, сабајле, сач, сакат, саксй̀ја, сам̀ар, сандале, сандук, сантрач, сапун, сарач, сарма, сат, сатара, севте, сйр̀ђе, скела, скелџија, сокак, срча, сунђер, сутлија, табак, тамбураш, тапй̀ја, тарба, тас, таван, тепсй̀ја, тестера, тезга, тојага, топ, тобџија, торба, тулумбе, тура, турпй̀ја, туткало, хар, хаса, хата, хебе, хевап, хемане, ћеремџа, ћилим, ћитап, ћопав, ћорав, ћошак, ћумез, ћумур, ћун, ћупрй̀ја, инат, улар, ушур, чамац, чамовина, чарапа, чаркање, чаршав, чаршија, чакмара, чакшире, чекић, чекмеже, челик, ченгеле, черга, чйбук, чйчак, чинй̀ја, чирак, чйчак, чинй̀ја, чирак, чивйлук, чйзма, чобанин, чоја, чокань, чорба, чрбалук, чукумбаба, чукундџа, чутура, цабе, цада, цамбас, цамй̀ја, цезва, целат, цџп,

цигѐрица, шалв`аре, шам`ар, ш`ам`ија, ш`ашав, ш`атор, ш`ебој, ш`е`нер, ш`егрт, ш`ербет, шимши`р, шк`ембе, ш`у`га.

Германизми:

банкроти`рати, б`ас, бит`анга, бомб`ардовати, бр`аон, бр`ук, ва`га, ва`зна, в`арати, в`екна, в`еш, виз`ита, в`иклери, в`иц, генер`ал, гл`е`ђ, гр`ао, гр`оф, гр`уна, густ`ирати, др`омб`уље, ј`акна, кан`ал, кан`абе, капитули`рати, к`аплар, к`аписла, кар`актер, к`арта, к`асарна, к`елер, к`ель, киб`ицовати, к`илометар, к`ифла, кн`егла, команд`ир, кра`гна, кр`еденац, кри`гла, к`угла, к`у`жна, куплер`ај, кур`ир, лав`ор, л`ајбер, л`аковати, л`анац, ле`ши`р, литар, л`огор, л`оз, л`окна, л`олбер, лумпер`ај, лутри`ја, л`уфт, магн`ет, мај`ор, мај`стор, м`алтер, м`арка, м`арш, маск`ирати се, м`ашна, м`етар, млин, м`олер, м`у`стра, музик`ант, мушт`икла, нокши`р, офиц`ир, п`акло, парад`ајс, пас`ент, п`егла, п`екар, п`ертла, п`иксла, п`интер, полицај`ац, п`ошта, пл`ац, пл`ек, пл`уг, пр`оба, р`амфла, регр`ут, реск`ирати, р`ингла, р`анац, рапорти`рати, салути`рати, с`омот, т`ашна, т`егла, т`ишлер, фаз`ан, фали`нка, ф`арба, ф`едремез, ф`ил, фл`ека, ф`укса, фр`онт, фр`таљ, ф`ушер, цв`икер, ц`егер, ц`елер, ц`игла, ц`окла, ш`аволь, ш`алтер, ш`анац, шв`е`рц, ш`ерна, ш`интер, шл`ам, шн`ола, ш`у`стикла, шп`енагла, шпер-пл`оча, шп`орет, шрафц`игер, шт`ала, шт`ап, шт`ирак, шт`оф, ш`у`стер.

Француске позајмљенице:

а`ђут`анг, адр`еса, а`рмија, артиљ`ерија, артиљ`ерац, бајон`ет, бало`н, б`анка, банк`ар, батаљ`он, бат`ерија, бук`ет, бриг`ада, бр`ош, бирокр`ата, вел`ур, ви`ла, ви`за, виз`ита, волонтер, гар`анц`ија, г`арда, гардер`оба, гарниз`он, д`епеша, етик`ета, жанд`ар, жак`ет, жи`он, инжењ`ер, кали`бар, караб`ин, кок`арда, команд`ир, кондукт`ер, контрол`ор, корд`он, кур`ир, кред`ит, л`икер, манж`етна, мед`аља, м`йна, национал`изам, пак`ет, пар`ада, парк`ет, партиз`ан, пом`ада, р`ампа, р`апорт, регр`ут, реж`им, реп`ублика, рез`ерва, с`ос, табур`е, т`акси, тирк`из, фри`зер, хот`ел.

Клетве у долини Млаве

11. Посебну пажњу приликом изучавања говора Млаве у оквиру лексикологије представљају клетве и заклетве. Обично их изговарају жене, и то старије, које су вичне таквом начину комуницирања и кажњавања језиком. Нарочито се клетве износе да би се неко казнио или уплашио над поступком који је починио. Дешава се да се на тај начин човек или жена јавно обележи и наружи како би му се неко, обично тај који куне, због учињеног дела осветио.

Клетве и проклињања су саставни део усмене традиције и фолклорне књижевности многих народа и у дејство клетве веровали су припадници најразличитијих култура и религија. Један од најстаријих поетских записа клетви налази се у Давидовим Псалмима (109: 17-19):

„Љубио је клетву, нека га стигне; није марио за благослов, нека и отиде од њега.“ (Љиљана Суботић: Клетвени записи у старим српским записима и натписима Љуб. Стојановића.)

Клетву срећемо и на првим страницама Библије, у првој књизи Мојсијевој (гл 3: 14, 17): „Тада рече Господ Бог Змији: кад си то учинила, да си проклета мимо све звијери пољске; на трбуху да се вучеш и прах да једеш до својега вијека.“

У Речнику САНУ (9:579) основно значење одреднице **клетва** дефинисано је као:

1. призивање несреће на некога, жеља да некога задеси или прати какво зло, обично изречено уз призивање бога или других натприродних сила, проклетство, проклињање.

Клетве су веома старог порекла. Некада су биле у саставу *црне магије* те се заснивају на веровању у магијску моћ речи да Бога, демона, судбину или природне силе покрене на наношење зла.

„Имају етичку вредност, јер могу да послуже као заштитни механизам појединца или колектива против појединаца или група које другима наносе зло. Оне служе и као опомена и порука да не треба и да се не сме другом чинити зло и неправда, а најчешће и као „одмазда“ за учињена злодела“ (Суботић 2007: 890).

Изрицањем клетве изводи се радња проклињања - призивање зла на онога коме је клетва упућена, тј. на кога је адресирана.

Реченична структура састоји се од релативне реченице, у којој је онај коме је упућена клетва означен заменицом ко - који, и надређене реченице са изостављеним субјектом: Ако је зло учинио, да му се зло врати. Ако лажеш, уста ти се искривила.

Начинском реченицом успоставља се поређење са ширим контекстом: Како плакала ова свећа, тако ти да плачеш. Очигледно је веровање у хришћанство, самим тим свећа има посебан значај у обреду. Из народних тумачења сазнајемо да восак капље низ свећу када се за неким жали. Та туга се даље уноси у клетву као мера поређења за нечију бол и проклетство.

Клетва је увек исказана у надређеној реченици и то негативним оптативом (радни глаголски придев или презент у 3. лицу једнине) у лику копулативне предикације изведене везником да.

Предлошко-падежна конструкција (да+презент) уочава се у овим примерима: да се акнеш, да цркнеш, да се врати зло, да се провалиш, да пукнеш (у потврдном облику), да се не врнеш (у одричном облику).

Радни глаголски придев забележен је у материјалу: акно се, надувао се, гром спалио, црви појели, јефтिका изела (у потврдном облику), не врекнуло, не најео се, не имао, не пошло од руке, не пушио се оџак (у одричном облику).

Говорник се у већини случајева обраћа проклетом у другом лицу једнине императива: да ти се то и то догоди; ређе то чини индиректно преко трећег лица: нека му буде то и то.

Појачано значење у реализацији клетве остварено је призивањем бога и употребом устаљене фраземе дабогда којом почињу клетве.

Дабогда: се надувао, црви изели, помрчина изела, гром спалио, муња спалила, убио ратос, конђа опустела, све опустело, руке се осушиле, врат сломио, очи искапале, напрего се, змије очи испиле, издати нашли, напрати нашли, губа

појела, убиле сузе, окопилила се, ђаво однео, слепце водио, чума појела, вода однела, курјаци овце појели, семе се утрло, рађала се некрштена деца...

На неки други начин, посебним стилским средствима, некоме се жели смрт: дабогда те мајка у ладно чело пољубила, дабогда ти бољуна на гробу кукала, дабогда ти црви по глави милели.

Пренесено значење имају следећи клетвени записи: камен ти на срце пао, убиле те моје сузе, камен ти у гушу.

Народна фразеологија постаје стилско изражајно средство у клетвама: ђурке му мозак попиле, проклет дан кад си се родио.

Негативне жеље изражене клетвом које се упућују човеку врло често су усмерене на његово тело, јер се на тај начин директно угрожава човекова егзистенција. Људи са телесним недостацима су негативно маркирани, па се ономе ко је здрав шаљу тешке поруке у смислу нарушавања физичког изгледа. Тако је у клетвама казано да ће човек изгубити разум, да ће се разгубати, руке да му се осуше и искриве, врат да поломи, да ослепи, уста да му се искриве.

12. Клетве разврставамо према израженим мотивима.

а) Наводимо клетве којима се изриче **мисао о смрти**.

Ст`ани, п`ара ти ст`ала! ВЛ (Мисли се на пару која из уста излази; значи да тај не дише, да умре.)

Надува̀о се дабо̀гда! Ш

Цр̀ко да цр̀кнеш, цр̀ви те пој̀ели! Ка

Кур̀јаци ти тр̀бу пој̀ели (изели)! Ш

Јефт`ика те из`ела! ВЛ

Цр̀ви му по гла̀вѐ мил̀ели. Д

Дабо̀гда те цр̀ви из̀ели! Ш

Дабѡгда те пѡмрачина појѣла! ВЛ

Дабѡгда те грѡм сп̄алїо! Ка

Грѡм ти мѣда сп̄алїо! Ка

Дабѡгда те он̄а одозгѡр мѣњѡм сп̄алїо! ВЛ

Дабѡгда те мајка у л̄адно чѣло пољѣбїла! Д

Дабѡгда ти бољѣна на грѡбу кѣкала! Ш

б) Посебну групу чине клетве којима се изриче **жеља да тај и тај помери памећу.**

Дабѡгда ти ћѣрке мѡзак пошїле! ВЛ

Штѣко из мѡзга! (Мисли се: полудео, штукнуо.) Д

У ш̄ам̄ акнѡ се, да се акнеш! (Полудео дабогда!) Д

Ар̄атос те бїло! (Мисли се: цабе те било.) Ка

Дабѡгда те убїо р̄атос! Кн

в) Жеља **да проклетог прати несрећа и у следећем колѣну види се у примерима:**

Прѡклет д̄ан кад си се родїо! ВЛ

Гѣбом се разгѣбио, смр̄т желѣо, ѡна те не тѣла! Д

Прѡклето ти и сѣме и плѣме! ВЛ

Дабѡгда ти кѡнђа опѣстѣла! ВЛ

г) Веома су тешке речи употребљене када се жели **да се лоза некоме угаси.**

Пѣсто ти ост̄ало за твѡјом главѡм! Ш

Клїца ти се з`трела! Д

Даб`гда н`јмилїје ст`вио на крст! Д

Св`ке г`дине сп`менике дїзао и д`ће д`в`о! Д

Тр`ње и к`ров ти р`сли даб`гда, п`стїња ти ост`ла! Ш

У к`ћи ти не км`кн`ло и не вр`кн`ло! Ка

Нїшта ти од р`к` не п`шло! Ка

Лищав`ло ти и д`њу и н`ћу! Д

Даб`гда му све опуст`ло. Ка

О`цак ти се нїкад не п`шио! Д

Ако је неко нешто погрешно, **сматра се да ће га правда стићи.**

Јелка, јек`ла за д`нце! Ка (Жалила што бог неће да ти продужи данце, живот.)

К`мен ти на срце п`о! Д

Р`ка ти се ишчивїлїла! Ка

Даб`гда ти се р`ке ос`шїле! ВЛ

Р`ка му се ос`шїла к` га `зо. Д

Даб`гда вр`т сломїо! Ш

Даб`гда те б`г осл`п`о! Д

Даб`гда ти се `чи иск`пале! ВЛ

К`ј ме кл`о, б`к`в ми из`о! Ка

Ако је зл` учинїо, да му се зл` вр`ти. ВЛ

К`ко радїо, так` ти б`г с`дїо! Ш

Бòжја те кàзна стйгла! Д

Ако лàжеш, úста ти се на потйльку искрйвйла. Ш

д) Када некое пожелe смрт, употребљавају речи где се **изокола говори о смрти**, што би се приближило еуфемизму у формалном смислу.

Пўко да пўкнеш, располўтйо се! Ш

Дабòгда се напрèго ко вò! ВЛ

Провàлйо се да се провàлиш, нйгде ти лéка не нàшли! Ка

Ўзми, најèђи се, даће ти дāвāли! Д

Нā, јèди, не најèо се нйкад! Кн

Змйје ти ðчи попйле! Д

Дабòгда ти змйје ðчи испйле! Ка

Мòре те изморйле! Д

Дабòгда те йздати нàшли! Д

Дабòгда те нāпрати нàшли! ВЛ

Дабòгда те гўба појèла! Д

ђ) Жеља да и после смрти нема мира онај који се проклиње:

Тāм у Камилèј да се нйкад не врнеш. Д (У пакао да идеш!)

Дабòгда у пàклу и кàтрану изгорèо! ВЛ

е) **Женске клетве** су препознатљиве, у складу са повређеним емоцијама.

Дабòгда, како плàкала овā свèћа, такò тй да плàчеш! Ка

Убйле те мòје сўзе дабòгда! Ш

Не им̀ао дѣте, никад не загр̀лио кад нѣси ўзо св̀је! ВЛ

ж) Очигледно је **када жена жену куне:**

Даб̀гда пр̀шла као к̀чка П̀вловица! Ка

Даб̀гда се окоп̀лила! ВЛ

Паљенѝцо паљ̀ена, опаљ̀ен̀ло ти за гла̀в̀м Д (Нестало ти после тебе све)!

Поганѝјо пог̀наста, к̀мен у г̀шу! Д

з) У овим клетвама изриче се **жеља да онај проклети пати за својима:**

Сѣње м̀ре да се зустан̀ш! Ка (Тамо чак да стигнеш, далеко од својих.)

Даб̀гда се на сѣње м̀ре зауст̀вио! Ш

Ѐди већ ј̀дном, даб̀гда се не вр̀ну! Ка

Ѐди од м̀не, б̀страга ти гла̀ва! Кн

Даб̀гда те ђ̀во ђ̀нео! ВЛ

Гранѝца те пој̀ела даб̀гда! ВЛ

и) Жеља да **неко нема напретка, ни смираја, ни среће** никад:

Даб̀гда сл̀пце вод̀о! ВЛ

Даб̀гда те ч̀ма пој̀ела! ВЛ

Р̀ја те из̀ела! Д

Л̀ба ти се ог̀дио! Ка

Даб̀гда те в̀да ђ̀нела! Ка

Даб̀гда ти к̀рјаци ђ̀це пој̀ели! ВЛ

Даб̀гда ти, сѣнко, мајчино мл̀ко с̀д̀ло! Д

Даб̀гда ти се с̀ме ўтрло! Д

Дабогда ти се рађала некрштена деца! Ка

ј) Понекад се лоше расположење преноси и на комуникацију са животињама:

Їш, пуџ остào! Кн (Ово се односи на петла.)

Їш, кокòшко, колéра те снàшла! Кн

к) Мајчина клетва понекад садржи и дозу здравог разума:

Сйне, грòм те не убиò. ВЛ

Постоји веровање да никада не прође добро онај кога је народ клео. Клетве се изричу и када се неко узохолио, када је некоме одузет живот. Жена обично пусти косу када проклиње, скине црну мараму, о земљу њоме бије да некога стигне клетва. Има много случајева када су жене на гробу нарицале и клеле онога ко је допринео да неко умре, било да је убијен, било да се због некога убио. Пагански обичаји огледају се у ритуалном пуштању воде поред неког кладенца и то: код Срба у време Врбице и Ђурђевдана, и обично су то клетве девојачке, а код Влаха тај дан се зове Матавео, при чему се проклиње уз пуштање воде.

У овом крају распрострањено је веровање да се даље чују мушке клетве као и да су опасније од мајчиних и од девојачких.

Благослови

13. У благословима се осећа призивак доброг расположења и још бољих жеља онеме коме се жели срећа и напредак. Текст благослова биће сагледаван као део ширег контекста чију вербалну реализацију представља. У тексту благослова садржана је народна полуфразеологија којом се изражавају добре жеље и императивни подстицаји.

У тако изговореним, помало ритуалним реченицама, централно место заузима теоријски концепт језичке слике или модела света.

Модел света је скуп идеја о свету који се може пратити у језику, његовим граматичким формама, лексичком инвентару, фолклорним текстовима, или се може реконструисати индиректно, уз помоћ језичких облика и текстова.

„Лексика је свакако један од најважнијих извора информација о моделу света носилаца одређеног језика. Токарски (2001) језичку слику света дефинише као укупност правила које налазимо како у језичкој структури (флективним, деривацијским и синтаксичким компонентама језика), тако и у семантичким особинама лексике датог језика. Ове особине указују на начин на који говорници датог језика доживљавају свет, као и на најприсутније идеје о организацији света, хијерархијама које у њему постоје и системима вредности“ (Т. Петровић, 2006: 19).

Највероватније да је благослов, као и клетва, некада био саставни део здравице и да се временом издвојио као посебна врста усменог стваралаштва.

„Најстарији помен обредне здравице код Словена са спојем благослова и клетве у једном обреду вероватно је опис немачког свештеника Хелмолда, који је у XI веку као мисионар боравио у Брандербургу, трудећи се да словенског кнеза Прибислава преведе у хришћанство: Словени имају чудну празноверицу: наиме, на својим гозбама и пијанкама они се обређују чашом уз коју изговарају (неке) речи, не бих рекао молитве, већ пре клетве својим боговима, добром и злом, исповедајући (веровање) да сваку добру коб удељује добри (бог) а злу зли“ (Лома, 2002: 185).

Основну идеју благослова чине лепе мисли: да некоме све иде од руке, да се домаћинство шири и умножава, да кућа буде родна, а укућани здрави, да увек срећа прати, да се подмладак жени и удаје, да се слави слава још дуго година.

У благословима се вреднују врлине, способности, занати и умећа, све оно што је добро, хумано и корисно.

а) Жеља да некоме све иде од руке

У весéљу и рãдости йшли и дочекйвãли! ВЛ

Блãго ðцу и мãтери, родйла се на дйку и пóнос, срèћна му кўћа у коју увиђе и стãни (остãне)! Ка

Свілу и кадіфу носйла! Ка

Посредством крњег перфекта са модалним значењем жели се срећа, веселје, радост, да се има новаца за господски начин одевања, као што су свила и кадифа.

б) Домаћинство треба да се шири и умножава

Женйо, удав̀а̀о, к̀у̀ћа ти п̀евала, ст̀о̀ка ти се п̀атила, на в̀р̀би ти родйло, `амбари п̀у̀ни, ко др̀ен здравй бйли, камарйсало и тр̀нтало ти се у цеп̀овима, зл̀о да не ч̀у̀јеш!

Крњи перфекат са модалним значењем има функцију да обележи могућу радњу: женидбу, удадбу, рађање деце, богатство усева, умножавање материјалног блага.

в) Кућа да буде родна

Даб̀огда ти се св̀уда прелив̀ало, нйкад не ст̀ало, т̀о к̀упили сл̀епци и ништ̀аци (просјаци)! МЛ

На р̀ану да те ст̀аве, д̀у̀шу да л̀ечи, св̀е ти за р̀у̀ком п̀ошло, к̀у̀ћа ти п̀евала, комйн да се не уг̀аси! Д

Дав̀о и дарйв̀о, д̀елйо и солйо, намйцо и примйцо, ал̀ал му д̀о века! Д

Б̀ог те облизнйо у пар̀аду! Ка

Б̀ог ти т̀ор п̀у̀нио! МЛ

Даб̀огда ти к̀ошеви берић̀ета п̀у̀ни! Ш

Жйто толйко пор̀асло! Д (Благослов на крсној слави, када се сече колач, диже се у вис уз ове речи.)

Основна функција добрих жеља је обезбеђивање плодности и берићета у кући домаћина.

Глаголски облици перфекат (чешће крњи) и презент употребљени су са модалним значењем, јер означавају тек могућу радњу. Фреквантни су глаголи: дати - давати, напунити, близнити се, патити се. Често се користе у конструкцији

са сложеном речцом да-бог-да како би се обезбедила и гаранција неке више силе за сигурно остварење жеље.

Хиперболизација жеље види се у поимању богатства: да се има и да се прелије, да се непрестано дели и дарује, да се све дупло рађа.

г) Да људи буду здрави

Берићет и здравље на сваком кораку! Кн

Никад се у црно не завили! Ш

Бог ти здравље дао! ВЛ

Дабогда болест преболео! МЛ

Да је жив и здрав мој кум тај и тај. (Кум благосивља кумче.) Ка

У благословима се срећу општесловенске речи као и турцизми (берићет). Лексика која сачињава текст произашао из здравице реалан је одраз народног језика у датом временском пресеку.

Представа о здрављу као основном услову за живот и успех човека огледа се у чињеници да традиционални поздрави на словенским језицима често садрже основу здрав-: *здравио, у здравље* (српски), *останете със здраве* (бугарски), *здравствујте* (руски).

„Здравље је представљено као основна животна вредност која се изједначава са животом самим и у устаљеним изразима у којима се лексеме са основном здрав- јављају у спрези са лексемама са основном жив-: здраво-живо“ (Петровић, 2006: 46).

д) Нека човека увек срећа прати

Бог те благословио! ВП

Бог те погледао! Д

Помаже бог - Бог ти добро дао! Ш

Сусрѣтни га бѡже, па му помѡже! (Овај благослов каже мајка детету.) Ка

Бѡг нек ти опрѡсти, ако сам те клѣла. (Мајка благосиља дете.) Ка

Дабѡгда те срѣћа прѡтила! Кн

Дабѡгда да жѡњеш како си посѣјао! ВЛ

Дабѡгда мирѣсала на смѣље и босѣље! (Мајка благосивље кћер.) Ка

Срѣћа те прѡтила! ВЛ

Срѣћан бѣо и бѡгу се рѡдовао, а и ѡн тѣби! Л

Перфекат, императив и презент са предлогом да употребљавају се у благословима упућеним деци. Информатори углавном користе изразе са фонетски измењеним ликом *благосивља* и *благосивље*.

ђ) Да се подмладак жени и удаје

Стѡпу да ти љѡбе, плѣме ти се не зѡтрло!

Да нѡђеш девѡјку, гѡрску тѣцу, кѡћу да ти напѡни, срѣћу донѣсе, чѡва и пѡзи и нѡвек се слагѡли! Та

Дабѡгда ти свѡтови у ѡвљѣји игрѡли! Ка

Чукунунѡке да дожѣвѣш! Д

Бѡг ти здравље и срѣћу дѡо, да нѡђеш мѡмка ко бѡр, вѣђе му ко ѡгљен, снага од бѡда одвѡљена, на колѣну да те чѡва и пѡзи! Кн

Бѡг ти ѡгњѣште сачѡвѡ! Д

Модални презент и перфекат изражавају мисао која постаје универзална у већини благослова: оснивање заједнице, слога у кући, проширење породице, лепота младића и девојке. У фолклорном смислу представе нашег човека на селу и даље почивају на моделима патријархалне заједнице какви су и описани у народној књижевности. Под тим се подразумева и велика жеља за очувањем традиције.

е) Да се слави слава још дуго година

Свећу п̄а̄л̄ӣли и поск̄ӯру с̄ек̄ли д̄о века, дал̄е̄ко се ч̄ӯли и још д̄а̄ље! ВЛ

К̄о сл̄аву сл̄ави, т̄о̄ме и пом̄а̄же. (Благослов који казују гости на слави.) Ка

Д̄о̄бро ми д̄о̄шли г̄о̄сти! Б̄о̄ље ве н̄а̄шли, дом̄а̄ћине! Кн

Мотив крсне славе веома је изражен у начину живота и трајања говорника са овог подручја. Чувају се стари обичаји хришћанског православног народа. Сматра се да кућа живи док има ко да упали свећу, док има потомства.

ж) Вреднују се способности, занати и умећа

Р̄ӯка ти се позл̄а̄т̄ӣла! Д

Сто̄ј̄ӣ ти к̄о салив̄е̄но, р̄ӯке му се позл̄а̄т̄ӣле! Кн

Б̄о̄г га пож̄ив̄е̄о и св̄а̄ко д̄о̄бро му д̄а̄о к̄о ов̄у ч̄е̄сму н̄а̄прави! Кр

Жеља за очувањем заната и вредновањем стваралаштва још увек постоји. Све оно што је добро, хумано и корисно треба на неки начин наградити, макар се за то чуло и ван граница села, поштујући старо правило *добар глас далеко се чује*. Тако се и племенитост квалификује као нешто што се граничи са песмом.

Ј̄е̄ла, не до̄ј̄е̄ла, кл̄е̄ла не посед̄е̄ла, п̄ӣла не до̄п̄ӣла, сп̄а̄в̄а̄ла не нас̄п̄ав̄а̄ла, р̄е̄кла не пор̄е̄кла, в̄идела не в̄идела, доч̄е̄кала, надв̄о̄р̄ила се, бл̄а̄го њ̄йној к̄ӯћи-п̄е̄ва. Ка

Елементи структуре текста благослова и клетве очигледно су проистекли из здравице. Она је првобитно представљала једну врсту сакралног текста у коме се најпре изражавају добре жеље везане за плодност и напредак у сваком погледу, упућене домаћину, његовој продици и окупљеним гостима, а затим се читавају потенцијалне клетве за онога ко на било који начин угрози остварење тих добрих жеља. Све то упућује на чињеницу да су благослови упућени домаћину и пријатељима, а клетве непријатељима.

СИНТАКСА

СИНТАКСА ПАДЕЖА

На основу упитника, разговора и интервјуа издвојено је нешто грађе која пружа увид у синтаксичке одлике говора Млаве. Задатак је био дескрипција синтаксичких прилика у употреби падежних облика косовско-ресавске говорне зоне с обзиром на утицај других црта суседних дијалеката. Покушало се са објашњењем основних значења и дистрибуцијом падежа као и аналитичком структуром. Намера је била да се покаже како су и у којој мери падежи остали у домену књижевног језика као и да се укаже на присуство модификованих облика помоћу аналитизама.

Запажања су заснована на теоријским разматрањима појединих појава и поређењима са сродним косовско-ресавским говорима и јужноморавским говорима призренско-тимочког дијалекта.

Као основну одлику падежа бележимо да се флективне форме свих седам падежа чувају, иако се општим падежом замењују неке функције зависних падежа. У синтакси реченице такође су забележена одступања у конгруенцији.

„Према нашој традиционалној граматичкој групи независних падежа чине номинатив и вокатив, а групу зависних падежа сви остали облици.

Номинатив се реализује једино као слободни падежни облик, а локатив једино као везани падежни облик, при чему је увек везан предлогом, а само у појединачним случајевима и обавезним детерминатором. Датив се реализује претежно као слободни падежни облик, а ређе као везани падежни облик везан предлогом. Акузатив, генитив и инструментал могу се реализовати у сва четири структурална лика, као слободни падежни облик и као везани падежни облик, предлогом, обавезним детерминаторима, предлогом и обавезним детерминатором“ (Пипер, 2005: 121).

Номинатив

1. Номинатив као независни падеж, као посебан, основни облик самосталне речи, има примарну функцију реченичног субјекта, централно место у реченици.

„Номинатив међутим осим именичке категорије може означавати и одређену именичку функцију. С те стране он се, као што смо већ утврдили, укопчава у падежну систему и обележава именицу у њеном основном, независном положају у реченици.“ (Милка Ивић, 1954: 200)

2. Номинатив може имати две синтаксичке функције: субјекатску и предикатску.

2.1. У функцији субјекта налазимо потврде у материјалу:

време се мѣња Ка, *млади* оти́доше Д, *крѳв* чу́ва кѳћу Па, *сѳнце* сја́ Л, *кѳло* йгра Та, *млѳко* се усйрило Во, *крѳва* се отелйла Во, *срѳце* ми се кйда Ѓ, *стѳка* се омалйла Та, *дрѳги народ* се дйже Д, *свињйце* се игрѳле Ве, и *мој дѳда* тѳ мрсио брѳце Та;

скѳпили се: *бѳсаѳија*, *певѳч*, *виолйниста*, *армуникаш* Тр, *сви* поскачѳли и *бѳба* и *дѳда* Ш, кад се појѳла *имовйна* ВЛ, дѳде им *отац* пѳре Бу, бйју се *дайре* Тр, мѳре се и бројѳ *тојѳге* Ве, оцѳчѳ се *дрѳво* Бу, остѳју *ѳспомене* Бо, ископѳ се *рѳпа* Ш.

2. 2. У функцији именског предикатива забележен је у следећим примерима:

ѳни су *нѳка фамйлија* Бо, тѳтка му *врачѳра* Кн, снѳја му остѳла *удовйца* Ве дѳда ју бйо *шпекулѳнт* МЛ.

2. 3. Номинатив у функцији допунског предикатива налази потврду у примерима:

звѳли је *Раѳа Бѳкина* МЛ, не мѳж опет да се вйчеш *девѳјка* Ѓ.

2. 4. Номинатив са глаголом *имати* пронађен је у егзистенцијалном значењу:

йма *ђѳво* код воденйце Бо, йма *народ* свакојѳки МЛ, йма *прашак* Ка, сад йма *компјѳтери* Д, сад йма *игрѳчке* Та, тѳмо йма *астѳли* О.

2. 5. Номинатив са глаголом *бити* у егзистенцијалним исказима:

то је било *смѐј* ВЛ, *кола́чи* били сла́бо Тр, *музикáнти* били из сѐла Тр.

2. 6. Имперсонална перфекатска конструкција потврђена је у материјалу:

имáло *лудáци* ўвек Бо.

2. 7. Номинатив уз радни глаголски придев забележен је у примерима:

имáо такáв *чй́ча* и код воденйце Ка, имáле *жѐне* које знáле да ба́ју МЛ, имáле *игрáнке* у нáш кра́ј Би, имáли *чувáри* код воденйце МЛ.

2. 8. У презенту се глагол *немати* изражава у облику *нема*:

нѐма вй́ше *та́ј наро́д* Ш, там нѐма *ма́јка* Па, нѐма *капéла* у сѐло Д, *ни јѐдна ку́ћа* нѐма на бр́до Та, нѐма *чѓ́век* како трѐба Л;

нѐма *лагáње* Ве, нѐма *вр́дање* З;

нѐма *тра́ктори*, нѐма *кѓ́мбајни* Бо, нѐма *ба́бице* МЛ, нѐма *лекáри* МЛ, нѐма *рáзговори* ВЛ.

2. 9. Перфекатска конструкција гласи:

ни́је било *бѐло бра́шно* Кр, ни́је било *купѓ́вни квáсац* Л.

2. 10. Персонални егзистенцијални облици глагола *бити* забележени су у одричном облику:

рањй́је ни́је била *вунй́ца* Ѓ, ни́је била *гвојздѐна ѓ́града* Кн;

ни́су биле *то́рте* Тр, ни́су били *кола́чи* Тр, ни́су били *лѐкѓ́ви* Во, ни́су биле *кицѐље* Ш;

ни́је имáо *телефѓ́н* Та, ни́је имáо *телевй́зор* Л, ни́је имáла *поштени́ја девојка* у сѐлу Ка.

3. Номинатив у субјекатској позицији у конструкцији са негираним облицима речи:

нѐма нїгде *жїва ду́ша* Ш, нѐма *нїкаки йзвор* блізу Во;

нѐма *ва́јда* од теб Л, нѐма нїкака *кòрист* Л, ако *мўка* не натѐра Ка.

3. 1. Конструкције са квантификатором у прикупљеном материјалу:

пѐт ѐктара *зѐмља* пропàла Ве, бїли су пўно *дѐца* МЛ, *бѐда* бїла млòго и *немāштїна* Бо.

3. 2. Номинатив у функцији темпоралног генитива:

цѐла прòшла гòдина лежàла Бу, *двāнāјсти јўл* му годїшњица Па.

3. 3. Номинатив уз заменицу *шта* (са значењем количине):

шта га су *вра́нци* ВЛ, шта га су *лòпòви* Би.

3. 4. Субјекатски номинатив уз показне речце:

етѐ ти *зѐт* Бо, етѐ ти *унўче* МЛ, евѐ су *дѐца* у āвљїју Ка, ѐно га мòј *чòвек* МЛ.

3. 5. Конструкција са личној заменицом у акузативу и именицом у номинативу:

нѐма га *бура́зер* З, нѐма га *Тòма* Д, нѐма га *ўчитељ* Бо.

Генитив

4. Генитив може да искаже централна синтаксичка значења, и у том смислу, попут номинатива и акузатива, припада централним падежима, унутар којих се издваја обележјем обухватности (Милка Ивић, 1983: 197-205.)

5. Припадност се може изразити посесивним придевом:

Драгàнов дѐда Во, *Спāсїна* ћѐрка Кн, *снāјино* имàње Л, убиò сам Милàна *Ћòпїнога* на салāш Ш.

6. Генитив који обележава однос део - целина потврђен је у материјалу:

крај од *штáпа* Д, крòв од *његòве штáле* Л.

7. Генитив потицања забележен је у случајевима:

посејали смо семе *парадајза* Кр, врѐме *технолѝгије* Кн.

7.1. Примери из професионалног жаргона:

пѝтпуковник *нашег пука* МЛ, прѐсѐдник *ѝштине* Ка, дрѝга гѝдина *вѝјне шкѝле* Кр, згрѝда *милиције* Бу, Дѝм *здрѝвља* Па.

8. Примери са генитивом у одричној конструкцији:

нѐма *пѝра*, нѐста и *другѝра* Кн, да није бѝло *њѐ* Л, рањѝје није бѝло *рѝдиона*, *телевѝзора* Та; али и: данѝс нѐма *тежињѝва сѝкња* МЛ, нѐма *опѝнци* Кр, није имѝло *мѝксер* ка сѝд Во;

У дијалекатским текстовима из Жабара налазимо: сѝмо сѝд нѐма марѝма уѝште, није имѝло машинѝца (Реметић, 1986: 510).

9. Конструкције са бројевима *већим од четири* и именицама уз које стоји партитивни генитив:

пѝтнајс ари *плѝца* МЛ, четрѐс *ари* кукѝруз Кн, двѝјс пѝт *ари* шѝћерна рѐпа Кн,

четрѐс *комѝда јѝја* Кн;

сѝдам *месѝци* лѐжала труднѝћу Кр;

ѝдала се у седамнѝјс *гѝдина* Д;

пѝт ѝљаде *мѝрака* Ђ;

изгорѐо сам петнѝјс *мѝтра дрѝва* О;

чѝтри *ѝѝка кукурѝза* МЛ, шѝс *ѝѝка кукурѝза* МЛ;

ми смо бѝли три *брѝта* О, бѝли смо сѝдам *брѝта* и двѝ *сѝстре* Д, двѝ *кѝће* остѝле Л, сѝдам *кѝће* увѝтила вѝда Ка.

10. Именице *месец* и *година* уз нумеричку лексему имају функцију партитивне допуне:

двāнāјс мѣсеци лежāо Бу, трй мѣсеца бйо бѡлесан Тр, пѣт месѣци лѣжо нѣпокретан З, седѣла у тазбине трй мѣсеца Ка;

трй гѡдине се разводйо Кр, имāла је близу четрѣс гѡдине кад родйла ВЛ, шѣс гѡдине имāо кад га мāти остāвила Би, имāла сам дѣсет гѡдина Ѓ, двāнāјс гѡдина сам радйла у Бѣч.

10.1. Конструкција са именицом у значењу мере и партитивном допуном у општем падежу налази се у материјалу:

мѣтеш кашйку мāс Ве, сйпаш чāшу брāшно Л, тањйр мѣсо Та;

пāрче проју Та, кѡфу млѣко Па, пāрче чоколāду Ш, појѣо тепсйју гибāницу Би, помўзла кѡфу млѣко Кр.

10.2. Конструкција са именицом - партитивним квантификатором:

трй прикѡлице кукўруз Д, чѣтри цака жйто Ка, двѣ кѣсе пасўль МЛ;

послāла тањйр мѣсо, тањйр колāчи ВЛ;

двā пāра чарāпе исплѣла Кр, двāјс комада кокѡшке Ве.

10.3. Конструкција са прилошким изразом:

дāј мāло лѣба Д, ймам мнѡго рѡдбине на страну Л, дѡста је проблемā Ка;

скўпим мāло пāре Бо, ймам мнѡго пѡсо Кр, млѡго земљѣ, шўме, вѡћа Ка;

немѡ да пйјеш мнѡго ракйју Па, да скўпим мāло кāјмак З, натѡчи мāло вйно Та, испрѣла сам лѣчке вўну Д, дѡнели смо пѡвише папрйку Па;

имāла дѡста кокѡшке ВЛ, имāли смо млѡго проблемй Во, йма коца гѡдине Бу, пўно дўша глāдни Кр.

10.4. Остаци старе двојине чувају се у примерима:

на двѣ мѣсте по пѡла кйла МЛ, на трй мѣсте по стѡ грама кāфу Кн.

10.5. Устаљене изразе илуструју следећи примери: нѐма *проблѐма* Ка, нѐма *појма* Л.

Темпорални генитив

11. Генитив са временским значењем налази потврду у прикупљеној грађи:

прѐтпрошле *гѝдине* смо имали штѐту О, доселио се прѐтпрошле *гѝдине* Бу, не памтим којѐ *гѝдине* били Бугари Л, свѐ ни родило прѝшле *гѝдине* Кн;

прѝшле *јѝсени* оставили ме у бѝлницу Кр, јѝдне *гѝдине* пѝсем ја пѝђем у Кучево Ш, овѐ *зѝмѐ* смо презѝмѐли зајно Бо;

сваке *недѐље* ѝдемо Кр, кѝрају се *сваког дѝна* МЛ, *сваке срѝдѐ* ѝдемо на пѝјац у Петрѝвац ВЛ, *сваке гѝдине* ѝн дође на славу КР, *сваке субѝте* ѝде се на грѝбље МЛ, *сваке дрѝге недѐље* долѝзи кѝћи Ђ.

Генитив с предлозима

12. Уз овај падежни облик стоје многобројни предлози: они који су то по свом пореклу, они код којих је још видљиво њихово прилошко порекло, као и именице с предлошком употребом. Стање се поклапа са стањем у говору Доње Мутнице (Софија Милорадовић, 2003: 77).

Предлог од

а) Опште значење генитива са предлогом *од* је аблативно:

ѝзела *од човѐка* Ка, ако јѝдно *од колѝни* не пѝје Д, не мѝж се ѝтне *од нѝрѝда* ВЛ, не мѝж побѝгнеш *од љѝди* Ка;

отѝшо *од кѝће* Па, није се одвојио *од кѝће* Д, јѝдвѝ се откѝчио *од тѐ женѐ* Ве, отарѝсила се *од тѐ бедѐ* Бо, *од свѝкрве* стрѝпѝм Тр, одбѝли ју *од нѝднице* Ка;

да се одвѝји *од срѝца* Би, кад га одвѝји *од љѝста* Та.

б) Генитив са предлогом *од* показује и правац из кога се креће:

отйшо *од мѣн* Кн, кад крѣнемо мй *од кѹће* Д, дѣре се још *од продѣвнице* Ка, кад пођеш *од стѣнице* овѣмо ВЛ, мѡј ђтац пошо *од колийбе* Ш.

в) Посесивна конструкција са генитивом и предлогом *од* уочава се у примерима:

тѡ ми *од брѣта* дѣте Би, другарйца *од мѡје Милѣне* Па, *од мѡје снѣје* мајка Кр, жѣна *од Лбѹбѣ Лукйћа* Л, тѡ су ћерке *од друге женѣ* Д, лѹтка *од мѡје унѹке* Бо;

брѣг *од ѹјца* З, мѡја сѣстра *од стрйца* Би, још ми жйва сѣстра *од тѣтке* Ћ;

лийст *од бурјѣна* Кн, пѣро *од гѹске* Бо, сѣме *од лубенйце* Ве.

г) Конструкција са предлогом *од* означава и почетну границу неког времена:

од срѣдѣ до пѣтка О, *од данѣс* до јѹтре Ћ;

такѡ то бйло *од старйне* Тр, *од прѡшле гѡдине* нѣмам мйра Бо, *од седамнѣјсте гѡдине* се ѹдала Би.

д) Предлог *од* са узрочним значењем:

мй би *од глади* ѹмрли Бо, ђће *од бѣса* да йде МЛ, оболѣла *од лѣњѡсти* Д, ѹмрела *од тѹгѣ* З;

лежѣла *од ѹпале плућа* Ка, помѣрила пѣмет *од брйге* Бо, разболѣла се *од венчѣња* Кр, млѡго пропѣтила *од свѣкрве* Та, дрктй *од зймѣ* Л;

не мѡж да жйвйш у тѹ кѹћу *од онѣ смрѣд* МЛ.

ђ) Предлог *од* може имати и начинско (поредбено) значење:

овѡ је бѡље *од твѡг* Бо, жйвй *од вѣздуха* Кн, данѣс се *од дйнара* жйвй Л.

е) Предлог *од* јавља се и као допуна глаголима:

лѣчйо се *од срца* Бо, оболѣо *од копрйвњѣче* Кр;

бѣјали ми *од ѹрока* Ка, бѣјала сам и *од црвѣног вѣтра* Ћ.

ж) Генитив са предлогом *од* може имати квалификативно значење у примеру:

кѡњ је бїо бѣо *од пѣне* Ш.

з) Устаљени изрази: ѡцѣпа се *од смѣја* Ка, драугуљїе *од сѡрте* Ве, колáчи *од сѡрте* ВЛ.

Генитив са предлогом *до*

Основно му је значење одређивање крајње границе простирања процеса глаголске радње односно одређивање степена заступљености какве особине (Гортан-Премк 1993: 68).

а) Генитив са значењем завршне границе кретања издвојен из материјала:

није стїгла *до мѡста* Во, прãтили не *до цркве* Ка, дѡшла до прãга Ѓ;

док дѡђем *до кўће* Кн, пўстила жїле *до земљѣ* Л, стїжу *до капије* сас букљїју Тр, вѡда се пѡпела *до бãсамака* Ве, увãтио се *до девојке* ВЛ.

б) Генитив са значењем географског појма као циља кретања:

отїшли су *до Петрѡвца* Ш, ўзни кãрту *до Мãлог Црњића* Бо, кад смо стїгли *до Рãдујевца* МЛ.

в) Конструкција са предлогом *до* у значењу одмеравања неке временске границе:

до Божїћа ѡма кукўруз Кр, завршãва *до Велигдана* МЛ, не пãнтим *до краја* Кр, мўзика свїрãла *до зѡре* Ѓ, *до трѣће гѡдине* није говорїла Д, ће се удã *до Нѡве гѡдине* Бо, кад је дѡшо већ *до смрти* Ш.

г) Месно значење запажа се у примеру:

тад су бїли крѣвет *до крѣвѣта* Ш.

Предлог *код*

а) Предлог *код* у конструкцији са генитивом служи за обележавање лица као циља кретања:

да ѡду *код лекãра* ВП, ѡдемо *код лекãра* О, дѡђе ѡн *код кўће* Па, кад је дѡшо *код колїбе* Ш, отїшли су *код старїје ћѣркѣ* З, отїдне *код бãсације* Тр, сãмо

бају код те Влајне Ве, носила сам то код шнајдерке Кн, побегла код комшије Бо.

б) Предлог *код* има и значење одредбе поред:

спусти там код каце Би, мала кућа код бунара Ка, раскрсница тунâ код шкòле МЛ, нашли га ту код грòбља МЛ.

в) Веома је фреквентна конструкција *код куће*:

òн се упутìо код куће Ш, кад долàзи код свòје куће Бу, понесемо код куће Д, врне се код куће МЛ, све ìма код куће Во, сìn ми спàва код куће Ка, побìше се код куће Ђ, тешко је кад си код куће Д, остàла му мàти код куће Во, жèна му командује код куће Па;

отìшли код свòје куће Ка, трчи ти код куће Ш, ìдем код куће Л, ка ће да дòђе код куће МЛ, с кòлима дòђе код куће Та.

г) У реченици: *Код толике земље*, òна отìшла да служу, значи: иако постоји разлог да остане на свом имању, она ипак допушта другу могућност.

д) Реченицом *Отìшо код свèтог Арàнђела* фигуративно се изражава да некога нема међу живима.

Предлог *из*

а) Генитивом са предлогом *из* означава се место из кога потиче кретање:

врàтìли се пèшки из Петрòвца Кр, лекàр из Нèготина Тр, побèго из зàтвòра Л, снàјка из Мèлнìце Кн, зову је из Нèмачке Па, наручìли из Трнàве Тр, дрùга жèна из Кр̀вија Д, вòда из кàмена Ве, изìшо из пòдрума МЛ, пòшо из кафàне Л, врàтìо се из ñìве Д.

б) Конструкцијом са предлогом *из* означава се географска локација:

мòја девојка из дрùгог сèла Д, тàј мòмак је из дòбре куће Ка, нèма ñìки из ñìне куће Тр, пописивàчи из òпштине Д.

в) Предлогом *из* са генитивом означава се време:

ўспомена *из дeтiњства* ВЛ, тo ми je cлiкa *из млaдocти* Па.

г) Остала значeња гeнитивa ca пpeдлoгoм *из*:

јeлo ce *из тeпcијe* МЛ, пiлo ce *из бapдaчeтa* ВП (мecнo значeњe);

знaмo ce *из виђeња* Би, пoмeрилa *из пaмeти* Па (начинcкo значeњe).

Пpeдлoг *пpeкo*

а) Пpeдлoг *пpeкo* ca гeнитивoм имa мecнo значeњe:

пpeшo *пpeкo пoљa* Би, пpeлaзиo *пpeкo грoбa* Бу, пpeгaзимo *пpeкo рeкe* Бу, живeли смo *пpeкo прyгe* Д, свi смo ишли *пpeкo брдa* Л, кад смo пpeшли *пpeкo мoстa* МЛ, caмo глeдi *пpeкo плoтa* Кн.

б) Вpeмeнcкo значeњe гeнитивa ca пpeдлoгoм *пpeкo* види ce y cлeдeћим пpeимepимa:

кiшa пaдa caмo *пpeкo дaнa* ВЛ, штa oн ce пpичa *пpeкo нoћи* З, свiњa ce гoји *пpeкo зiмe* Кн, чyвa свињe *пpeкo лeтa* МЛ, cтaлнo cпaвa *пpeкo дaнa* Па, тpaжи *пpeкo лeбa* пoгaчу Кр.

Пpeдлoг *oкo*

Одмepaвaњe мecтa рaдњe пpeмa нeкoм пoзнaтoм oбјeкту мoжe ce oбeлeжити и мecним гeнитивoм c пpeдлoгoм *oкo* (М. Кoвaчeвић, 1981: 145).

а) Мecнo значeњe: cтaвиo зaвoј *oкo гyшe* Д, зaвилa крпy *oкo рyкe* ВП.

б) Кoнcтрукцијa ca глaгoлимa кoји знaчe рaзнe aктивнocти oкo уpeђeњa кyћe:

кaд je шeтao *oкo кoлiбe* О, кoси тpaвy *oкo кyћe* Вe, jа нe бpинeм *oкo cтoкe* Би, зaнiмaм ce *oкo живињe* Л, зaнiмa ce *oкo цвeћa* Кн.

Пpeдлoг *пoрeд*

Овaј пpeдлoг имa мecнo значeњe: вepигe *пoрeд вaтpe* Тa, кyћa јy *пoрeд aсвaлтa* Па, caстajали ce *пoрeд прyгe* МЛ, лyбили ce *пoрeд шкoлe* Вo.

Предлог *више*

Са месним значењем је и предлог *више*: тò му стојѝ *више кѹће* Тр, дòшло му *више гла̀вѣ* Ш, *више сѣла* шумáрак Ђ, *више вратá* стојѝ бáдњак Д, *више вратá* обѣсио сикѝру Па.

И други предлози са генитивом имају месно значење. Нека су значења фигуративна:

Предлог *испод*: тò је бѝло *испод* пѹта З, вѝдели га *йспод* стáнице ВЛ;

Предлог *испред*: борѝћи су *испред* шкòле Л, стојѝ *испред* продáвнице Па; побѣго му *испред* нòса Та, укрáли га *испред* нòса ВП;

Предлог *насред*: стојáла је *насред* мòста Бу, бáцѝла се *нàсред* Млáве Па, кад дòђемо *нàсред* сѣла Ка; па дòђемо *ўсред* Нòвог Сáда Тр;

Предлог *између*: тò је мѣсто *између* Кр̀вија и Палáнке Во; прáвиш свáђу *између* дѣцá МЛ, читáј *између* р̀дова ВП;

Предлог *са*: он је скѝдàо кр̀в *са* гла̀вѣ Ш, када је сѝшо *с* бр̀да МЛ, дòшло кò *са* онòг свѣта Би, у Петрòвац улáзимо *с* лѣве стрáнѣ Ка; *с* пр̀ви крај помѝслим (испрва) Бу, *с* пр̀ви крај не покрѝвáла вóјска МЛ;

Предлог *врз*

Предлог *врз* у употреби с генитивом или општим падежом обичан је, али не превише чест у говору Парађинског Поморавља (С. Милорадовић, 2003: 117). Широку употребу овај предлог има и у косовско-ресавским (Јовић, 1984: 164; Грковић, 1968б: 137; Симић, 1980: 54, Радић, 1990: 33) и у призренско-тимочким говорима (Богдановић, 1979: 108; Богдановић, 1987: 219; Ћирић, 1983: 102; Ћирић, 1999: 157; Вукадиновић 1996: 246; Марковић, 2000: 224).

Примери: *врз* н̀га ВЛ, *врз* кошѹље Кн;

повр̀з н̀га Кн, *повр̀з* шпор̀та Д, *повр̀з* крев̀та Ђ;

Предлог *позади*: јá станѹјем *позáди* бòлнице ВЛ, нек дòђе *позáди* шкòле Тр, *позáди* кѹће окáчили плакáт ВП;

Предлог *иза*: *иза* кѹће ВЛ, *иза* штале Кн;

само прича *иза* лѣђа МЛ;

Предлог *изван*: дол̀азео *изван* гра̀да да вѣди дѣте ВЛ, то̀ је нѣгде *изван* сѣла Кр;

Предлог *близу*: то̀ *близу* гѳрње мал̀е Би, заст̀ао је *близо* к̀асарне О, суср̀ели се *блѝзу* ѳштине Д;

Предлог *очи*: не печ̀е се пр̀асе *очи* Божѣћа МЛ;

ѹчи сл̀аве ВЛ, *учи* Велѣгдана Ка, ѹчи недѣље Кн, *уочи* Петрѳвдана О, *уочи* Богојавл̀ења м̀ете се оглед̀алце под кр̀евет Кр;

Предлог *пре*: *пре* тог д̀ана Л, то̀ је б̀ило св̀е *пр̀е* р̀ата З, *пре* ј̀утра Ка, нека д̀ѳје, ал *пре* м̀рака МЛ, *пре* н̀еку гѳдину Бо;

Предлог *без*: *без* овѣ пр̀ашкѳви Би, *без* рѳга Кр, не мѳж *без* ал̀ата Ве, ост̀але су *без* ѳца Би, *без* бр̀ата и сѣстре ВП, ост̀ала сам *без* м̀ајке Ћ, ост̀али смо *без* п̀аре у кѹћу Ве, к̀ували смо к̀упус *без* м̀еса Та;

Предлог *због*: т̀ужѣла сам *због* имања Л, т̀ужѣли се *због* н̀асл̀ества МЛ, код лека̀ра *због* пр̀ехладе Д;

Предлог *место*: *место* овѳг да б̀ирам Би, *место* да с ож̀ени, он п̀ије Кр, *уместо* весѣља свѣ пл̀ачу Л, *место* св̀адбе р̀астур Тр.

Датив

13. Датив у српском књижевном језику има данас уже функционално-семантичко поље него у неким другим словенским језицима (Ј. Милинковић, 1988: 196-198).

14. Веома је жив посесивни датив:

б̀ил̀а сам *мѳјем* ѹѳцу кѳ ћѣрка Д, *мѳјем* м̀ужу тѣтка б̀ила врач̀ара Ра, *мѳјем* чов̀еку дѣца из пр̀вог бр̀ака Кн, *мѳјем* м̀ужу сѣстра м̀ен з̀аова Ка, *мѳјем* ѳцу пр̀ви бр̀ак б̀ио у Кр̀вије Л, *мѳјем* с̀ину девојка Та, *Слобод̀ану* шн̀ајдеру Душановем с̀ин Ка, *др̀угем* чов̀еку дѣте О;

мѳје св̀екрве ѳтац Во, *мѳје* сн̀аје сѣстра Д, *кѳмшијѣ* н̀ашем пл̀ац Па;

да ўзне раўненог сїна (мòјем дèде) Ш, баш уз кўћу мòјем свèкру Л, нàшем рòђаку нèкем плàц Кр, Бàтичинем сїну кафàна Тр, мòје мàјке кўћа Д, мòјем òцу имовїна Ка, нàшем Радївоју парцèла З, Дрàгану Млїнару кўћа О.

Случајеви замене посесивног генитива дативом јављали су се још у најстаријим старословенским текстовима (С. Милорадовић, 2003: 139).

Иста особина проширена је и у бугарском и македонском језику, а постојала је и у старословенском (П. Ивић, 1957: 344).

Адноминални посесивни датив је, према подацима из објављених студија и чланака о косовско-ресавским говорима, на територији целог косовско-ресавског дијалекта интензивније у употреби него у књижевном језику. Примере везане посесивности типа *кућа моме оцу*, *кућа мојем оцу* (кућа мога оца), тј. паралелну употребу посесивног генитива и посесивног датива, бележе истраживачи говора Ђаковице (Стевановић 1950а: 140), александровачког и брусског говора (Алексић, Вукомановић 1966: 312-313), говора Трстеника (Јовић 1968: 167-168), Лукова (Грковић 1968а:130), Чумића (Грковић 1968б: 146), левачког говора (Симић 1980: 98), куршумлијског села Мрче (Радић 1990: 35) и говора северне Метохије.

Датив намене и давања

14. 1. Основна функција датива и у књижевном језику је намена.

а) Овај датив бележимо уз глаголе давања (дати, донети):

снàји дàm кошчўљу Д дāvàли смо *једнèм сиромáху* свàшта Л, дàдосмо по јèдан дўкат *свàкем детèту* О, *бàбе* дāјèмо кáфу кад òће О, дàо *ћèркè* половїну Тр, дáли ономáд прàце *онèзи Милáнке* Та, дāлà сам *Кàтице* машїну за мèсо Би, *свàкем детèту* трèба да дáш йсто Тр;

завàти вòду и дā *онèм жендáру* Ш, па сам дàо *бїку Мйсе Цòлїћу* Ш, дāјè вèлики мирáз *ћèрки* Во, дāvàли смо и *Бўгарима и Нèмцїма* О, дāvàли смо *њйнем децàма* МЛ, дāvàла млéко на кашїчицу *јарїћйма* Бо;

дөнели *младе* дар Тр, донѡсе *мѡјем детѣту* млѣко Кн, донѣше *мѡје мѣтере* прѣсвлаку ВЛ;

б) Ко ме је нешто намењено види се у следећим примерима: *свѣком* се прѣте пѡнуде Бо, да прѣтим *децама* колѣче Ка, да прѣтим *пријѣ* мало мѣсо Д;

спремѣла сам *сину* за свѣдбу Би;

да *бѣцим* кокѡшкама да кљѡцају ВЛ.

Датив користи - штете

14. 2. Уз глаголе дати, поклонити, купити, наменити некоме нешто забележен је датив користи - штете:

ѡћемо да кѡпимо нешто *децама* Кр, кѡпиѡ пѡклон *мѣјке* Кн, мѡраш да кѡпиш *децама* играчке Во, кѡпи нешто *унѡчићима* Д;

исплѣла чарѣпе *сину* Ве, исплѣла *сину* ѡѡмпер Ве, исплѣла сам прслѡче *дѣди* МЛ;

Влѣси *мртвама* дѣјѡ дѣће МЛ, да намѣни *свѡјим мртвама* Па;

кѡћу смо прѣвили *сину* ВЛ;

ћу сѡшијем *Рѣдету* пѣр одѣлца О;

помѡгни *дѣверу* шта трѣба Ве, нек остѣне имѡвѣна *брѣту* Ка, свѣ сам подѣлѣиѡ *децама* Та, мнѡго дѣла *брѣћама* Кр.

Симпатетички датив

14. 3. Објекат у дативу на семантичком плану изражава и присвојне односе, а карактерише се двојном зависношћу: од глагола и од именице. У овом случају учешће лица у глаголској радњи и намена тог дејства неком објекту добија особену нијансу, јер се у вези са истим тим дејством појављује и нешто што је повезано с лицем односом органске припадности (Милорадовић 2003: 148).

Примери из материјала: ѡн намѣшћа *женѣма* кѣчму Ве, намѣжи *детѣту* рѣницу Кр, *свѣма* им намѣшћа и рѣке и нѡге Кр;

директор је шефовао *свјима* Л, *млогима њинима* јад нанела Кр, баце *младе* сјто на кѹћу О, кад смо ми правили свадбу *тѣм млађем* О.

Датив уз глаголе стања

14. 4. Уз глаголе стања слаже се датив у примерима: мѡја жѣна не вѣрује *никем* Ѓ, *нашем дѣде* додијало МЛ, *мѡјем се оцу* смркло пред очима З, *мѡјем брѣту* тѡ се засвјдело Л.

Адресат

14. 5. Са глаголима говорења, мишљења, осећања слаже се датив у примерима:

ја сам рѣко *жандарјима* Ш, причѡ *бѡлничарке* Ш, обећава *свакем* Ве, рѣкли *мом човѣку* О, ја рекѡ *мом свѣкру* јѹтрос Ѓ, рѣкла *девѡјке* да не долѣзи Ка, кажем *свјима* ђд реда ВЛ, казѡла сам и *њѣму и њѡј* Кн, казѡли *мом свѣкру* свѡшта Тр, *причѡла сам* мѡје ћѣркѣ О, *причај* мѡтере Л, *причѡла* *Каурину* за њѣга Д, кажем *нашим децѡма* стѡти пѹт МЛ;

саопштѣли смо *мѡјима* Та, прѣтили ѡбар *њѣјзине бѡбе* Ве, јавѣли *њѣгѡве рѡдбине* Л, јавѣли *Милѣнкѡвићима* З.

Беспредлошки датив уз глаголе кретања

14. 6. Из материјала: а онѡ рѣсто врѡте *кѹћи* О, ѡјде д ѡдемо *кѹћи* Во, полѡзи д ѡдемо *кѹћи* Кн, пѡђем ја *кѹћи* Во, ѡде *кѹћи* Ѓ.

Веѡма се често употребљава облик: ѡдем *код кѹће*, д ѡдемо *код кѹће*.

Уместо локатива бележимо датив: тад није *кѹћи* Па, ѡна није *кѹћи* Та, ми ни смо *кѹћи* тај дан МЛ.

Субјекатски датив употребљава се уз глаголе *бити-јесам*.

човѣку је све мѡло О, нек бѹде *мѡјем брѣту* дѡбро Л, да би *мѡје снаје* бѣло мѡње тѣрет Па, како ли је *њѣгѡве душе* Та, мѣни није нѹжда З, *Калине* није мѡрање да рѡди Д;

сад *мòје унѹке* осамнајста гòдина Ћ.

Датив с предлозима

14. 7. Типични предлози који се слажу са дативом су *ка* и *према*.

Предлог *ка*

Најчешће значење предлога *ка* имплицира кретање у датом смеру, кретање према циљу означеном именом у дативу (Милорадовић, 2003: 156).

Нпр.: сјѹри се дòл *ка Пòпетове кѹће* Та, трчíмо *ка Мáлом Цр̀нићу* Ка.

Сложени прилог за време *кноћи* постао је од предлога *к* и именице *ноћ* и гласи *кноћи*.

тò ће завр̀шимо *кнòћи* Д, йма да седíмо *кнòћи* Кр, мнòго да опèглам *кнòћи* ВЛ.

Предлошко-падежна конструкција *ка* + датив фреквентнија је у косовско-ресавским говорима Трстеника (Јовић, 1968: 166-167), Левча (Симић, 1980: 109-110), Лукова (Грковић, 1968а: 130), него у говору Параћинског Поморавља (Томић, 1987: 428).

Предлог *према*

Са истим основним значењем као и предлог *ка*, са значењем окренутости, управљености и кретања у правцу појма с именом у дативу употребљава се и предлог *према* (М. Стевановић, 1979: 372).

Из материјала: отй̀шо према *рѣкѣ* Л, прátња прол̀зи према *кàсарне* З, пот̀ерају не *према Крѝволаку* МЛ, б̀егамо *према границе*, нѣмаш де Бо, отй̀днемо *према Кòсову* МЛ;

б́или *према мѣне* дòбри Ш.

Акузатив

15. Дефиниције акузатива без предлога, које су дали А. Белић и М. Стевановић истичу, за разлику од ставова неких старијих граматичара, и момент потпуне обухваћености некога или нечега глаголском радњом.

15. 1. Акузатив се слаже са великим бројем предлога, те је због тога, а првенствено зато што је падеж директног објекта, изузетно фреквентан у књижевном српском језику. Таква је ситуација и у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић, 2003: 165).

Понекад су облици номинатива множине заступљени место облика акузатива множине. Такав је случај у примерима:

ми поставимо *стѡлови* за свадбу Па, поскидам *ти ца̄кѡви* Кр, узимама *лѣкѡви*, морам О, спрѣмају *пѡклони*, зар ма̄ло Д.

Ова особина изражена је у призренско-тимочким говорима. У говору Млаве постоји, али не као фреквентна појава.

Акузатив са значењем предмета радње:

свӣ *то̄* пӣју Ка, глѣдаш *њӣну мѹку* Д, има̄ла *вѡљу* Па, волѣла *пѣсму* Па, кад изгустѣра *ба̄сацију* Тр, брзо су и завр̄шили *живот* Та, мѡра да има̄ *га̄зду* Л, донѣсе *кѡрпу* Кн, рӣје *зѣмљу* Д, пѡпијем *ракију*, *вӣно* Ћ, прѡђеш *дрѹге зѣмље* Во, *згра̄де* гра̄дили Кн, бӣје *да̄йре* Тр, тѣрамо *стѡку* Па, глѣдаш *своју стѡку* лӣщалу Кр.

Примери акузатива са предлогом:

сӣпамо у *та̄њѣри* Кр, бѣште *урѡци* кроз потѡци Бу, дѣ смо зна̄ли за *овѣ слаткӣши* ра̄њије Ка, свӣ смо зна̄ли за *Шѣптари* МЛ.

Беспредлошки акузатив:

има̄ *пѡсо*, има̄ *свѣ* ВЛ, *пѡсо* ће ѹвек да има̄ш Ве, *срѣћу* да има̄ш Би, ел има̄ш *пра̄шак* Во, има̄мо *млѣко* и *сӣра* Ћ;

има̄мо *пра̄ци* и *телѣћи* Та, е да има̄м *па̄ре* О.

Акузатив уз одричне глаголе са функцијом објекта:

нисам вѣдо *лѣшшу жѣну* Кр, не јѣм *мáсни парчѣи* Тр, нѣће нѣко *мотѣку* Кр, *дѣцу* не имáше Ћ;

нѣмам *кашѣку*, нѣмам *посуђе* Д, нѣмам *вѣно*, нѣмам *ракѣју* Кн, нѣмам *врѣме* вѣше Ве, нѣмам *зуби* да јѣм Во, нѣмам *сѣстре*, нѣмам *брáћу* Кн, ћѣрка ми нѣма *дѣцу* Ве, нисам имáла *дѣцу* Во.

Темпорални акузатив

15. 2. Са временским значењем јавља се акузатив: дрѹги *дáн* се слáвило йсто Па, йсти *дáн* ју прáтим пòклон Ш, дотрчѣ *тѹнá* на тáј *дáн* ВП, кад га скобѣла трѣћи *дáн* Бу, пòђем и јá нѣки *дáн* Л, следѣћу *субòтѹ* нѣ да дòђе Ка, јѣдно *вѣче* долáзи код мѣн Та.

15. 3. Акузатив са транзитивним глаголима:

игрáли смо *клѣс* Ћ, игрáли смо *лòптѹ* Тр.

У функцији логичког субјекта забележен је акузатив:

жáо *ме* за тѣбе Д, сад *ме* жáо кад ўмро Ш, баш *ме* жáо за њѹ З;

бѣло *ме* мѣло тад Л, мѣло *ме* за твòју мáјку Кн, мѣло *ме* да се обѹчѣм Кн, мѣло *те* да глѣдаш МЛ, мѣло *ме* да пѣвам Па, нѣкем нѣје мѣло за *дѣте* да се догòди Кр.

Акузатив с предлозима

Предлог *у*

дòшли гòсти *у авлѣју* Л, испечѣш *у рѣрну* Ћ, ўдали је *у Клáдурово* Ка, увáљаш *у шѣћер* Д, умòчиш *у онá шѣћер* Тр, отѣшо *у јѣсен* Ка, отѣшла *у кѹћу* Ве, кад ўшли *у кѹћу* Во, отѣшли *у инострáнство* Л, бѣли *у Бѣч* и *у дрѹге зѣмље* МЛ, йдемо *у цркви* О, спòменик се мѣће *у нѣпарну гòдину* Кр, свѣ смо крѣли *у цаце* О.

Предлог *на*

лєго *на крєвет* Па, свє *на јєдно мєсто* Д, врѣмо *на наше лєгало* Ѓ, баџи вѡду *на лице* Ш, йдемо *на овај дрўги пйјац* Кр, отйшли *на мѡре* Д, йшо *на рѡзне стрѡне* Ѓ, нєко кўца *на врѡта* Бо;

кад се наљўти *на човєка* Ка, *на кўј кѡнтар* дѡш Д, да ўзне *на зѡјам* Па, зовў га свй *на телефѡн* Бу, прѡве га *на будѡлу* Па.

Предлог *за*

заврѡшйо *за лекѡра* Ка, ѡн заврѡшйо шкѡлу *за нѡстѡвника* О, пйтѡла ме *за седєње* Кр, свйрѡју *за пйѣе, јєѣе, брѡшно* Тр, прѡтила ме дѡда *за ракйју* Та, плѡтно *за сўкње* О, нйје се знѡло *за овє таблєте* Ѓ, пѡпєвка *за дўшу* Ка, *за пѡкој дўшє* З, йшла *за вѡду* Па, носйли сйр *за прѡдају* Л;

пѡђу *за девојку* Бу, йдемо *за црєп* Бо, йдем *за лєба* у рѡдњу Ка, кѡжу *за мѡега сйна* Па, причѡли нєшто *за трѡктор* Ка, тй брйнеш *за мѡјку* Д, жєна што *за Лѡлу* отйшла О, смѡтрѡју га *за лѡпѡва* Кр, кад се сєтим *за брѡта*, жѡо ме Л, сєтим се *за мѡјку* Ка, нѡдам се *за дєцу* да дѡђу ВП, нѡдам се *за тє пѡре* Ве, жѡо ме *за Нѡду* Кр, нйје га жѡо *за кўћу* З, жѡо га бйло *за дєцу* З.

Предлог *низ*

свуљѡ се *низ бѡсамаке* Д, *низ пѡток* Тр, *низ пўт* Д;

низ лєђа се цєди знѡј Ка, смѡкне *низ нєдра* ВП.

Предлог *пред*

са месним значењем: *пред кўћу* МЛ, да изйђем *пред врѡта* Па;

са временским значењем: *пред Ћскрс* ми се не дѡ нйшта Л, *пред јєсен* Ѓ, *прѡд вече* Та.

Предлог *под*

месно значење: *под крєвет* Ве, *под мйшку* Бу, ѡна мєте полѡку *под мйшку* и йде Ка;

фигуративно: рўку *пѡд руку* Кр, машйну *под рўку* и тражи пѡсо Ш.

Предлог по

значење намере: *йду по девојку* Бо, *йдем по лѐба* МЛ.

Вокатив

16. Дефиниција која под падежом подразумева облик самосталне речи у нарочитој функцији било у реченици, било изван ње, прикључује вокатив падежној системи (М. Ивић, 1953-1954: 195).

Из материјала: *дѐдо*, *ћу да погйнем* Кр, *Марйјо*, *пођи кўћи* МЛ, *о, људи* Кр, *браћо* мѝја ВЛ, *слатки сине* Та, *бре, браће* Л, *дадо*, *де си* Па, *јào, мајко* Л, *јао, бабо* О, *бѝже, бѝже* Ка, *бре, другар* З, *мѝмак, дођи* Во, *еј, Босанац* Тр, *еј, Крајино* Па, *еј, Радице* З, *баба-Кѝсо* Бо, *буразер*, *стàни, немѝ да вѝзиш* Ш, *гàздарице*, *дај мào* вѝду овàмо Ш, *јао, мајко*, *отвѝри врата, убйше ме* Ш, *мѝже, сѝстро*, *дај колица овàмо* Ш, *Аранђеле*, *како се тй осѝћаш* Ш, *госпѝдин-дѝкторе* Ш, *Мйлане*, *ко те убйо, Мйлане* Ш, *йду дани, душо мѝја* Па, *како си, брѝ, чика Аранђеле* Ш.

У косовско-ресавским говорима Трстеника (Јовић, 1968: 79-80) и Левча (Симић, 1972: 224, 292) има доста примера употребе номинативне форме у вокативној функцији, а и у другим говорима овог дијалекатског типа (Стевановић 1950а: 106; Алексић, Вукомановић 1966: 304; Грковић 1968а: 126; Грковић 1968б: 133; Радић 1990: 24) забележени су такви примери – углавном код именица ж. рода на –ица. Симптоматично је да у говору Радимаца „номинатив преузима и вокативне функције“ (Томић, 1987: 426)

У говору Млаве има више примера са употребом вокатива у служби карактеристичној за тај падеж (обраћање и дозивање).

Инструментал

17. Основна инструментална значења забележена у говору Млаве су следећа: време, начин, оруђе-средство или друштво, у зависности од тога да ли је реч о беспредлошком инструменталу или инструменталу са предлогом са.

Беспредлошки инструментал

17. 1. Следећи примери илуструју инструментал оруђа:

показује *пр̑стом* Л, све нас ђплете *јез̑ком* Па, *лѣбом* ме р̑ни Во, кад те м̑ми *шећ̑ром* те р̑ни Ш, ј̑вила се *телеф̑ном* из Шв̑јцарске МЛ, п̑звале га *телеф̑ном* МЛ, и онда се наплетѣ *в̑ном* Ш, б̑лке душѣвне се *рак̑јом* л̑ч̑ле Кр, показив̑ *прутић̑ем* Ш, у њ̑ се убацује кр̑ена л̑пта *тој̑гом* Ка, *тој̑гом* уд̑риш Ка, и м̑ри се *тој̑гом* Тр, п̑сле је то потк̑ва̑о ков̑ч *г̑јзем* Би.

Инструментал као падеж за означавање просторних односа (просекутив) заступљен је у примерима:

тѣм п̑тем се не йде Ш, *т̑м п̑тем* не пролазе Ве, йшли *др̑мем* Бу, п̑шли *п̑тем* Д.

Инструментал за означавање носиоца стања, односно појма који је и сам захваћен вршењем медијалне радње коју субјекат остварује, очигледан је у реченицама:

ј̑ климнем *гл̑в̑ом* Па, само м̑ше *рук̑ма* ка бр̑лив ВП, п̑че да млатар̑ *рук̑ма* Ка, ц̑пка *ног̑ма*, не м̑ш се см̑ри Кн.

У примеру: ђн г̑здује *новчаником* обликом инструментала исказан је неправи објекат.

17. 2. Темпорални инструментал илуструју примери:

радила је и *свѣтком* и *пѣтком* Во, ђн ради и *суб̑том* и *недѣљом* Бо, дол̑зио к̑ћи *зд̑ром* МЛ, само *п̑зником* одм̑рамо у Нѣмачку Кр.

Остали примери са инструменталом:

свѣ смо изрѣд̑ли *рѣдом* како трѣба ВЛ, ожен̑о је *с̑лом* Ћ, *већ̑ном* сам ч̑в̑ала ст̑ку Ћ.

Инструментал с предлозима

Предлог с (са)

17. 3. Заједница је кључна реч у дефиницијама инструментала с предлогом *са* код свих граматичара (Белић 1972: 204; Стевановић 1979: 452).

Забележене потврде са конструкцијом инструментала и предлога *са* у значењу социјатива непосредног типа:

није ишло *са жандарџијом* Ш, разговара *с болесником* Ш, па се вратила *са дететом* ВЛ, *са другом* сам лепо живела О, добро сам *с другом* била Л, *са мужем* Тр, *са братом* Па, *са сестром* Та, *са фамилијом* смо добро Ка, *са децом* се виђамо МЛ, *са Војом* не причамо Па, *са снајом* се слажемо Кр;

само шес година живео *са жено* О, била сам у Сокобању *са човека* О, и *са другом* жено Во, *са другом* жено живео Во, *сас мужа* сам се слажала О, *сас човека* сам се попричала Па, *с мџу унуку* се оженио Тр, *са ту* жено не разговарамо Кн, *са децу* се не трпи Бо.

У овим примерима глагол *наћи се* има значење срести се:

налазимо се *с момци* Л, нашла се *с момком* Д;

нађем се *с пријатеља* Кр, нађем се *са момка* О, нашли се *с лекара* Би.

Социјативна конструкција са негативним значењем:

са јетрву не говорим Ве, *сас јетрву* сам се покாரала Па, *са девера* се покாரо О, *са свекра* се посвађала Ка, *са зово* не говори Л, *са зову* не преговара Ш.

Инструментал у значењу социјатива посредног типа:

отишо на славу *са женом*, *са децама* Ш, идемо ми *сас мџега човека* Па, *сас тога првога човека* се лепо слажала у веселу О, *са сина* остала у кућу Л, вџим се *с дететом* на рингишил Па, живела *са тог старца* Тр;

ишла сам *с једном женом* Кн, живели смо *са дџдом и бабом* Л, *са мајком* сам пџно за девојку Д, спавам *са младожењом* Па, легнем *са супругом* Л, дџте подџжем *са мајком* Па;

био сам *с неким друштвом* Па, био сам *с девојком* Л, не живџ данас *са родитељима* Ка, хџклам *са комшијом* јџдном Ѓ.

17. 4. У следећим примерима инструментала са предлогом *с* открива се значење средства којим се обавља неки посао:

òремо *с говѣдима* Ка, йдемо *сас кòњима* Л, йдемо *сас кр̀вама* О, йдемо *са кр̀вама* Па, *с волòвима* Кн, òремо *са кр̀вама* Д, òремо *сас кр̀вама* МЛ, извук̀ју ш̀му *с кòњима* Па.

17. 5. Социјативни однос је једностран с обзиром на то да субјекат остварује акцију социјативног типа и где се не ради о правом друштву:

п̀жимо сланйну *са ј̀јима* Ка, пйта *са пр̀зи-л̀ком* Кн, об̀римо *са ј̀јима* Па, уп̀жимо *са сò* Во, зам̀симо *са бр̀шно и кв̀сац* Та, стйгли *с д̀ровима* Та, пйта *сас ор̀си* Кр;

̀зо девојку *са стом̀ком* Ве, пој̀вио се *са разбив̀ном гл̀вòм* Тр.

Социјативна конструкција користи се за означавање превозних средстава:

кад је бйло *са т̀м кòлима* п̀товали Ш, чòвек *с кòлима* Па, н̀ки дòпо *с кòлима* Л, прол̀зе *с кòлима* Би, пòђу м̀хом *с кòлима* Ве, дòпо *с мотором* МЛ;

сас трактор прев̀зли кук̀руз Во, йшла сам *с ауто̀бусом* Би, п̀товали смо *с вòзом* Л, г̀рам *са бицйклом* тòвар МЛ.

17. 6. Инструментал у категорији оруђа са функцијом спроводника:

па га зав̀жу *с конòпац* Д, зам̀ло да је уд̀рим *са к̀нтар* Па, з̀трпала га *сас земл̀м* О, г̀ђ̀о је *с мòтку* Д;

ж̀не се трл̀але *са н̀ка врет̀на* Кр, дот̀рамо *са коли́ца* МЛ, немò да клòпкаш *са вратй́ма* ВП.

Примери социјативне конструкције у којима је реч о неопходном материјалу за реализацију одређене радње:

нам̀зала се *са м̀ст* Кн, пл̀к се подм̀же *са зéјтин* МЛ, тò што печ̀ш пòкријеш *са ж̀р* О;

оф̀рбамо врата *са ф̀рбу* Л, затвòриш пап̀рку *са кромпй́ром* Во.

17. 7. Инструментал са квалификативним значењем илуструју примери:

ж̀на *са фалй́нком* Кр, чòвек *са тољ̀гом* је пòтрчао МЛ.

Инструментал с предлозима

Предлог *под*:

дѹва ми *под* кѡш прѡмаја ВП, свѡдба је у двѡриште *под шѡтор* Тр, намѣстио клѹпйцу *под дрѣветом* Д;

Предлог *над*:

стојй му *над главѡм* (фигуративно);

Предлог *пред*:

застѡну *пред свѡку рѡскрѣсницу* Ка, ѡна чѣка *пред канцелѡрију* Па, седй *пред ѡштину* ка лѹда Нѡста Л;

да се вйди *пред дѹшѡм* Би, *пред тѣбе* жйвот почйње Та, пролѡзили сваки дѡн *пред мѡјѡм кѹћѡм* Би, йгра мѣчка *пред свѡку капйју* МЛ;

Предлог *међу*:

међу нарѡдом Тр, *међу свѡје друство* О, нѣма нйшта *међу нас* Ве, *међу нй* рѡзлйка сѣдам гѡдина Кн;

Предлог *за*:

трчйм *за кѡлима* Д, йдем *за кѡлима* Па, сви пѡђемо трбѹхом *за крѹхом* МЛ.

Инструментал са предлогом *за* среће се у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003: 239). У говору Левча испитивач је забележио облик општег падежа и предлога *за* код позиционих значења, а за темпорално значење бележи се облик инструментала са поменутиим предлогом (Симић 1980: 122-123). Уз предлоге за место Душан Јовић у говору Трстеника бележи ретко облик акузатива место инструментала, али међу наведеним примерима нема ниједног са предлогом *за* (Јовић 1968: 162).

Локатив

18. Локатив спада у падеже контакта.

Овим се падежом у суштини конкретизује природа контакта који радња, реализујући се, успоставља са појмом обележеним падежном формом (М. Ивић

1958: 143). Локатив је пре свега падеж места (М. Ивић 1958: 155) који се одликује немаркираношћу у погледу избора именичких и глаголских лексема које именују место и радњу (М. Ивић 1983: 209).

Предлог *у*

18. 1. Овај предлог непосредно служи за обележавање места радње.

Примери којима се потврђује просторно значење:

гџтви се *у бакрач* на верйге Кр, бйла сам *у бању* О, погйнуо Бугарин *у нашу порту* О, лџидери су бйли *у граду* Би, *у блату* МЛ, паника *у куће* Ш, *у овџ сџбе* Ш, нйко с нйким *у куће* не разговара Бо, љвече седймо *у кафане* Во;

бйо дџбар *у школи* Па, џн ти је првак *у сџлу* Ка;

у јџдан пџток се стровалио З, знамо и да лежймо *у нйве* Па, кџлке грџде *у пџдрум* Ка, нџма *у лџнац* нйшта Би, погйно *у иностранство* Д, истопимо мџс *у кџзан* ВЛ;

ми смо дџвет *у кућу* бйли Па, ја и дџда смо остџли *у стару кућу* МЛ, *у девџачку сџбу* да седймо Ка, цџо дан љ *поље* се презнојава ВП, де је бџшта *у авлйју* Во, ймам салџш гџр *у планину* Кр, *у бџшту* смо сџдйли парадџз и папрйку Ве, бйли смо око три дана *у пџсету* МЛ, кад сам га вйдела *у болнйцу* Кр;

нџки седџ јџш *у кџсарну* Л, тџ мџра да пйтате *у сџло* Ка, стџка борџви *у шџму* З, слџву џе слџве тџ *у брџо* Би, ја сам *у сџлче* спџваџо до вџјскџ Ве.

18. 2. У функцији глаголске допуне уз *радити* забележене су конструкције са месним значењем:

запослйо се *у рџдник* Крепољйн МЛ, кад би радйо *у фџбрику* Ка, да йма свџј дйнар *у цџп* Та, сйн ми ради О, снаја ми радйла *у банку* Б, прџфессор бйо *у гимназију* Ка, борџвили смо дџсет гџдина *у кафани* Та.

18. 3. Следећи примери са истом конструкцијом означавају географски објекат:

бйо је дирџктор *у Гимназију* Ка, завршйо за дџктора *у Фрџнцуске* МЛ, запослйо се *у Мало Црнйе* Ка, љнук ми погйно тџ, *у Орџшковицу* О, тџшко је жйвот *у*

Београд Кн, имали лекари у *Пожаревац* Д, ћерку ймам у *Забрђе* Па, она лèжала у *Смедерево* Би, не имàде лèба у *краљевину* Та, дòбро зарађују у *Немачку* Тр, сйн ју отйшо у *Лйбију* МЛ;

удавйо се у *Млаву* Ш.

Примери конструкције са именицама које значе установе, школе, војне јединице:

сйн ми бйо у *трёћи разред* кад мўж ми погйно Би, у *òми разред* сам бйла кад дòшла мàћија Ћ, мўж ми бйо у *војску* З, у исто мèсто сйн ми бйо у *војску* З, брàт мòј у *армију* Кр, бйо у *школу* рецитàтор Та.

Примери конструкције у којој је реч о неком скупу људи:

нека бйдне мйр у *свèту* ВЛ;

сам се зàјми у *комшиљук* Ћ, нàс пèт смо у *зàједницу* Па, бйли смо у *гòсти* код Лалè Та;

дèда ми бйо у *рòпсто* Би, мòји изàшли у *нòвине* Л.

18. 4. Начинско значење види се у примеру: *јуре у тòј пàници* Ш.

Конструкције којима се означава и месно и временско значење:

угрèјемо вòду у *бакрàч* ВЛ, испечè се кромпйр у *пèло* Па, кòса се пèре у *она цèђ* Д, лèба сам пèкла у *црепўљу* Па, грòжђе се мўља у *кàцу* Л.

Конструкције за означавање времена:

бйло је тò тèшко у *живòту* Ћ, секирàш се приљично у *стàрос* Та, у *младости* шàрàла Л, у *тòм мрàку* Ш;

погйно у *рàту* Би, дèда ми погйно у *онà рàт* Та, у *овà рàт* мўж ми настрадàо Би;

18. 5. У фразеолошким изразима:

òна не мòж да бўде у *пràву* Ве, остàне ми жèна у *дрўгом стàњу* Кр, сад смо у *вàше рўке* МЛ, нек се нàђе и у *злў* ВЛ, осèтим јà у *вàздуху* швалерйну ВП, нàјслàђе у *свòјем* Ка, пребйо и кà волòве у *купўсу* Па.

У говору Параћинског Поморавља доминира општи падеж место локатива са предлогом *у*. Забележени су и примери замене локативних конструкција акузативним у косовско-ресавским студијама и чланцима.

Међутим, фреквенција употребе синтетичких облика за локатив далеко је већа у односу на примере са облицима акузатива, осим у говорима Ресаве и Левча, где је тај однос уравнотежен и где се примери са општим падежним обликом у локативној функцији налазе и ван чисто месног значења. Говор Радимаца познаје употребу предлога *по* само уз локативни облик, пошто је већину локативних функција преузео акузатив (Милорадовић 2003: 260).

Предлог *на*

18. 6. Локатив је пре свега падеж места (М. Ивић 1958: 155) и слаже се са предлогом *на*.

Конструкција са локативом или општим падежом и предлогом *на* за означавање места:

држê сина *на колèна* Ш, крв *на кукурљзне шѹме* Ш, *на д̄асака* од кап̄ије Ш, *на п̄ијаци* ВЛ, *на кревèту* Бо, изл̄ива се в̄ода *на рéки* Па, т̄у му враж̄ала *на т̄е р̄аскр̄снице* Кн, *на ов̄е кап̄ије* стај̄ао ВЛ;

ж̄ив̄ели смо *на с̄èлу* ВЛ;

прич̄екај ме *на п̄ут* Бо, стој̄и *на пр̄аг* Та, вол̄ела сам к̄о д̄ете да сед̄им *на пр̄аг* ВП, сачек̄ују се т̄амо *на др̄ум* Д, в̄ез̄али га ето так̄о, *на кревèт* О, п̄опели се т̄у *на бр̄ег* МЛ, ов̄а к̄ућа што т̄у *на њег̄ов пл̄ац* напр̄аљена МЛ;

б̄орба се вод̄ила *на гр̄чку гран̄ицу* МЛ, игр̄анке б̄иле *на лив̄аду* Па, пресп̄ав̄ао *на кл̄уцу* Л, рад̄ио *на жел̄езницу* Во, пр̄д̄стрето *на кревèту* ћил̄ими Ћ, сед̄ела сам *на кл̄уцицу* Ћ;

ж̄ив̄ели смо и м̄и *на бр̄до* г̄ор О, н̄ема га *на пр̄угу* в̄ише Би, ст̄ално стој̄и *на љ̄лицу* Бо, н̄ема р̄ингла *на шп̄д̄рет* Ве, одшкр̄инем з̄авесу *на пр̄б̄ор* да в̄идим О, с̄амо л̄упа *на в̄рата* МЛ;

б̄ил̄а сам *на Мл̄авусад* ск̄оро Би.

Указивање на догађаје који имплицирају учешће неког скупа људи или манифестације изражава се предлошко-падежном конструкцијом:

мало се скупилимо ту *на вашар* Ћ, стојимо тако *на вашар* да преговоримо МЛ, били смо *на скупу* код цркве Ка, Виолета ми *на пџо* Ка;

био у Лесковца *на славу* З, били смо код мџи *на славу* Л, лепо било *на свџдбу* ВП, сви смо ишли *на верџдбу* Па;

идемо *на копање* Би.

18. 7. Предлошко-падежна конструкција са функцијом начинске одредбе:

носили шљиве *на раме* Ка, носиш торбу *на грбину* Л, упртиш обрамицу *на леђа* Д,

искуство се стиче *на своју кџу* Кр, па се вџзе *на трактор* Ве, вџзе се *на чамац* у Ђпатин ВЛ, вџчџм брашно *на сџнке* Ве;

праше се печџе *на ражањ* Тр, ткале смо ћилиме *на разбој* Ћ, праили смо рџчно, *на корџто* Ћ, изрендџшеш јабуке *на рџнде* ВП.

Конструкција са временским значењем:

двџ године био *на робџје* Ш, кад је дџшло да се плати *на крају* З, *на крај слџжџња* вџјскџ МЛ.

Примери у којима је субјекат стварни вршилац глаголске радње означене локативом:

био сам тамџн тџ године *на влџс* (Мелница), био сам у скупиштину *на слџжбу* МЛ.

Примери са устаљеним изразима (идиомима):

тџшко свџкем без свџјега *на свџту* МЛ, тџшко сџмом *на свџту* ВП, *на правџди бџга* отџшо у зџтвор Д, да иџмаш тџ *на џму* Па, убио га *на мџсто* Во, *на крају* крајева Па.

У суседним косовско-ресавским говорима облик акузатива уз предлог *на* често се употребљава и у локативном значењу, и то за означавање места. (Алексић/Вукомановић

1966: 312-313; Јовић 1968: 159-160; Пецо/Милановић 1968: 306-329; Грковић 1968а: 130; Грковић 1968б: 157; Симић 1980: 131-136).

Употреба локативних форми у говору Трстеника је неупоредиво чешћа него употреба акузатива у локативној функцији са предлогом *на* (Јовић 1968: 159-160).

У говору Ресаве и Левча фреквенција употребе локатива и општег падежа је готово уједначена (Пецо/Милановић 1968: 306-329; Симић 1972: 201; Симић 1980: 131-136).

У Чумићу је са предлогом *на* забележен само локатив (Грковић 1968б: 157). У говору Радимаца преовлађује у потпуности акузатив у локативној функцији са предлогом *на* (Томић 1987: 429).

Предлог *по*

18. 8. Два су основна значења локатива са предлогом *по*: временско и месно.

На основу досадашњих лингвистичких истраживања уочава се податак да је највећи број данас најчешћих, најобичнијих значења уз предлог *по* пренесен са дативне конструкције на локативну (М. Ивић 1951/1952: 174).

Из материјала: нека се шѣтáју *по овѣм свѣту* Д, да йдеш *по свѣту* З, нѣшто ми лўпа *по тавãну* Д, сад йду *по гробљу* МЛ, само скѣта *по кўћама* ВЛ;

йшли смо *по шўме* МЛ, немб д йдеш *по шўме нѣћу* ВЛ, сад *по дáну*, није *по нѣћи* Ш, изјурѣше се *по цркве* кај блѣсави ВЛ, лўњãли дѣста *по ўлице* Ка, лежãла и *по бѣлнице* Би, дѣста йма тѣ цвѣће *по планине* Во, раштркãли се *по њйве* Би, йшо пѣпа *по сѣлу* ВП;

кад путўју *по Аустрије*, донѣсу ми свãпта ВЛ, кад су крѣнўли да рãде *по Фрãцуске* Кр;

зар мãло смо рãдѣли *по туђи кўћа* Л, йшли смо *по шљивãцима* Ве, чѣстили *по потѣку* Па;

йшли смо *по вãшãра* Кр, вѣдãли га *по бãба* Ћ, вѣдãли га *по лекãра* Д;

прãтимо пакѣт *по нѣком* Ћ, прãтимо пѣсмо *по кѣмшији* у Нѣмачку Ве.

Временско значење: нãма је слãва трѣћи дãн *по Божйћу* МЛ, ћу да крѣнем нѣки дãн *по недѣље* Д, нѣсиш *по сўвѣм врѣмену* Ка.

Квалификативно значење: пòзнат бїо *по правослâвљу* ВЛ, познајѐм те *по кòраку* Д, прѐпознала га *по глâсу* Па, нѐма таквâ *по лепòте* девòјка О, дòбар бїо *по дýши* Ка, знају ме *по мòјима* из кýће ВЛ.

У говору Трстеника и Ресаве посведочен је мањи број примера са акузативом или општим падежом у локативном значењу с предлогом *по* (Јовић 1968: 159-160; Пецо/Милановић 1968: 306-329). У говору Левча испитивач је забележио само два примера у којима је уз предлог *по* уместо локатива употребљен општи падеж (Симић 1980: 136-138).

Предлог *о*

18. 9. Конструкција локатива и предлога *о* у говору Параћинског Поморавља може се чути, али код информатора који су под већим утицајем књижевног језика (Милорадовић 2003: 280).

У говору Млаве забележено је:

прїча *о свâкоме* Кр, брїнем се *о дèци* Тр, брїнем *о кýћи* О, вòдим рачúна *о имâњу* Ве, вòдим рачúна *о родїтељима* Па.

Конструкција локатива са предлогом *о* за обележавање места среће се у Чумићу. Иста предлошко-падежна конструкција у временском значењу заступљена је у говору Левча и Трстеника.

Као допуна индиректног објекатског типа уз поједине глаголе среће се у Трстенику, Левчу, Ресави, као и у говору Лукова и Чумића (Милорадовић 2003: 281).

Предлог *при*

òтац је дòшо *при себи* Ш, нїје *при чїстој свѐсти* Д, нїје *при пâмети* Ка, нѐмам *при рúци* Та.

У говору Трстеника нема забележених оваквих примера, а у говору Левча веома ретко. Нема потврда за овај предлог у говорима Лукова, Александровца и Бруса, као и села Мрче у куршумлијском крају (Милорадовић 2003: 284).

Предлог *према* уочен је у примерима:

према деца̀ма б̄ио д̄обар МЛ, *према врѣће* з̄акр̄па МЛ.

СИНТАКСА РЕЧЕНИЦЕ

„Језичка комуникација остварује се у комуникативној ситуацији, чији су основни елементи говорно лице – деловање – саговорник. У важније елементе комуникативне ситуације, која се назива и говорна ситуација, спадају такође и место и место и време комуникативне ситуације, предмет и средство комуникације“ (Пипер, 2005: 983).

Конгруенција

19. Ако се именица налази у бројној конструкцији, јавља се слагање по облику:

Д̄ошла су *два човѣка*; ВЛ, *Отелѝла два телѣта*; Л.

20. Уз именице на *-а* које означавају мушка лица атрибут је у сингулару мушког рода (слагање по значењу), а у плуралу се налази у женском роду (слагање по облику).

Б̄ио је *д̄обар судѝја*, Панк̄овац; Па, *Има̀о је и коњуша̀ра и врѣдног слугу*; Во, *И мо̀ј слуга* слугу тра̀жи; Бу.

Учесталија је следећа конструкција: *Он је б̄ио вѣлика пиј̀аница*; О Па Л Д МЛ Ка
Тр,

Т̄о су свѣ *пра̀ве пиј̀анице*; Д, *Б̄иле ни д̄обре ко̀мшије*; ВЛ.

21. Није познато слагање збирног броја и именице, као двоје јагњади, него је углавном: *два ја̀гњета*, *пѣт пра̀сета*, *седам детѣта*.

22. Уз бројну именицу на *-ица* атрибут је у м. роду сингулара:

Дѣ су онѝ дво̀јица? ВП.

23. Глаголски придев у предикату јавља се у облику плурала:

Све т̄о њ̄ѝ *тро̀йца покосѝли*; МЛ,

Браћа суми сазидали кѹћу; ВЛ, Сѣно пласте свѣ четворѣца; Кр.

24. Уз именицу *слуга* број *два* је у облику женског рода:

Двѣ слуге су радѣле на имање; Л

25. Колективне именице на *-ад* не јављају се у том облику, него у множинском:

Прасѣћи рѣју; Телѣћи пѣју вѣду; *Јунѣћи пѣсѣ* траву.

Уз именице *већина, дружина, народ* у функцији субјекта глагол у предикату употребљава се у сингулару:

Већина је гласала; Д, Растѣрила му се дрѣжина; Л,

Вѣлики се народ *скѣпио*; Бо.

Одступања од стандардног језика:

Кад је кѣњ и кѣла са рањеником стѣгли у Пѣжаревац; Ш, Обадва су тамо бѣли два мѣсеца; Ш, ѐсредње су бѣли; О, Глад бѣо вѣлики; МЛ, Мѣ мајка имала три детѣта; О, ѐн дѣшо на славу са женѣм и децѣма; Кр, Млѣго је вѣћку калѣмио; Ве, Тѣ су код нас бѣли у сѣло јѣдна шнајдерка; О, Разболѣле се па ѣмрли; О, Кад удѣри звезда, одрѣме у ладу; Кр.

Глаголски род и сродна питања

26. Уз неке глаголе јавља се речца *се*, уз неке *не*. Тако се издвајају следеће потврде.

а) Глаголи који немају *се*:

додијати: *Додијала* и бѣгу и нарѣду; ВЛ,

досадити: *Досадѣло* му да ради; З,

журити: *Жѣри*, да стѣгне на аутобус; Л,

лећи: *Лѣго* кад год стйго; О,
одоцнити: *Пазѣ* се да не одѡцниш; Кр,
почињати: Мнѡги *пѡчну*, па батале пѡсо; Па,
свратити: Нѣће ѡна вйше да *сврѡти*; Т,
сести: Негде ће да *сѣднемо*, вѡлда; Па,
сићи: *Сйшо* са крѡва; Ћ.

б) Глаголи који имају се:

обезобразити се: *Обезобрѡзила се* као вѡшка; Кр,
свитати се: *Свануло се* (самнуло се); Л,
гнојити се: *Загнойла се* рѡна, коцѡ; МЛ,
доселити се: *Доселйла се* одавно у комшйлук; Ћ,
олењити се: Како *се* ѡна *олѣњйла*, да знѡш. Па
примакнути се: *Примѡкни се* овѡм, мало блйже; Тр,
помолити се: Свѡко вѣче *ја се помѡлим* бѡгу; Кр.

в) Двојака употреба се:

бринути, бринути се: *Брйнем* о њѣму; ВЛ, *Брйнула се* кад долази; Би,
димити, димити се: Оцѡк ми чѣсто *дйми*, Бу, *Дйми* ти *се* нѣшто у кујни; Ћ,
заратити, заратити се: И њй двојйца *зарѡтили*, О, *Зарѡтили смо* с Нѣмцйма; МЛ,
скитати, скитати се: Мѡ унѡка *скйта*, не савйја се; Д, *Сѡмо се скйта* овѡ млѡдеж; Ћ.

С обзиром на порекло и миграције становништва, у области синтаксе, као и у другим областима, наилазимо на утицај књижевног језика, на општесловенски модел српске штокавске варијанте и на балканскословенски тип српског језика. Балканском цртом претежно сматрамо употребу два облика – номинатива и општег падежа. То језичко дешавање је оправдано због утицаја призренско-тимочких говора.

У косовско-ресавској деклинацији говора средњег тока Млаве чувају се флективне форме свих седам падежа, иако постоји општи падеж којим се реализују неке функције зависних падежа. Општи падеж се облички поклапа са акузативом.

Такође су приметне опште одлике косовско-ресавске зоне при чему се овај говор слаже и са зетским говорима. Има ситуација када се не може претпоставити којим ће се правилом руководити говорник, односно којом комбинацијом предлога и очекиваног падежа. Очита неслагања са књижевним језиком бележе се у недоследној употреби свршеног или несвршеног глагола (честа појава код влашког живља) или у недоследном слагању речи по значењу и облику.

Насупрот томе, у делу професора Танасића (Танасић, 2009), када је реч о синтаксичким темама, уочава се утицај дијалекта на књижевни језик, нарочито у неправилној употреби императива, глагола требати и предлога од и под: *немо то да радиш, треба да дођем, од стране државе, удаје се под старост.*

УТИЦАЈ ГОВОРА ВЛАШКОГ СТАНОВНИШТВА

У општини Петровац постоје и села са влашким живљем, распоређеним на обема обалама Млаве. Свакако околни говор утиче на говор српског живља, не само због мешовитих бракова него и због међусобних контаката и веза.

Утицај влашког говора има удела у акцентуацији која је претежно са силазним кратким тоновима:

- *говòри, удàре, кот колйбе, поглèдам.*

На синтаксичком плану нарушен је ред речи:

- атрибути се јављају у постпозитивној позицији: *глад вèлики, тйфус òпасан бйо;*

- проклитизација енклитике: *смо се скўпили, сам имàо кòње, сам имàо кобйлу;*

Уочена је тежња ка аналитизму у деклинацији: *са вíно, са ракйју, сад нèма калўђери.*

Разлика између падежа за означавање места и правца је незнатна, при чему је знатно чешћи локатив: *сèдне на столийци, мèтну у кàци, има кўћу у Дòбрње.*

На лексичком плану има речи под утицајем румунског језика:

- замена српских речи румунским: *бѹзе* (мисли се на усне), *трнѡкоп* (tarnасор = будак);
- румунски калкови: *прѡвили лѡбу*.

ЗАКЉУЧАК

ФОНЕТИКА

А. Прозодијски систем

1. Акцентуација у овом дијалекту је старија штокавска са повлачењем $\grave{}$ са крајњег слога. При том на претходном дугом слогу долази $\acute{}$, а на кратком $\grave{}$. Највећи део говора овог дијалекта има троакценатски систем: $\acute{}$ $\acute{}$ $\grave{}$.
2. У нашем говору запажена су три кратка акцента: краткосилазни, експираторни и веома ретко краткоузлазни акценат, што је настало под утицајем школовања.
3. Кратки акценат се не подудара потпуно са краткосилазним акцентом у књижевном језику. У обичном говору је изразито кратак, експираторан.
4. Померање ($\grave{}$) акцента врши се по косовско-ресавском обрасцу.
5. Краткосилазни акценат у последњем слогу чува се на отвореној и затвореној ултими.
6. Кановачки акценат се јавља у спорадичним случајевима, углавном у именицама, али само у селима на левој обали Млаве.
7. Померање $\grave{}$ по новоштокавском обрасцу забележено је у одређеном броју примера, при чему је мањи број по новоштокавском обрасцу. У овој категорији краткоузлазни акценат се јавља само код млађих или школованијих говорника.
8. Краткосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване дужине помера се на неакцентовану дужину у правцу добијања дугоузлазног акцента.
9. Краткосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће се чува.
10. Потпуно је уобичајена појава чувања краткосилазног акцента у медијалној позицији иза неакцентоване дужине.
11. Дугосилазни на отвореној и затвореној ултими иза неакцентоване краткоће показује приличну стабилност. У затвореном слогу не подлеже променама у новоштокавском духу.

12. Скраћивање (^) у финалној позицији иза неакцентоване дужине одвија се у два правца: или се чува кратки акценат на старом месту, или се губи у финалној позицији, а на месту неакцентоване дужине јавља се дуги акценат.
13. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване краткоће веома се добро чува.
14. Дугосилазни акценат у медијалној позицији иза неакцентоване дужине је стабилан.
15. У неке акценатске специфичности убраја се и јављање ` акцента на месту где се у књижевном језику очекује` акценат.
16. Балканизација прозодијског система овог српског говора подразумева губљење неакцентованих дужина, замену дугоузлазног дугосилазним и краткоузлазног краткосилазним акцентом.
17. Двоструки акценат се јавља код оних случајева код којих се на претходном слогу јављао узлазни тон, а на наредном је остајала висина.
18. Промена квантитета акцентованих слогова иде у правцу дужења и скраћивања акцената.
19. Заступљеност експираторног акцента евидентна је у селима која се граниче са влашким.
20. Неке акцентоване речи губе свој нагласак и та се појава назива дезакцентуација.
21. У говору Млаве врши се преношење акцента на кратку пенултиму.
22. На нашој територији претежно је забележено старо штокавско преношење на проклитику.
23. Ново преношење није забележено.
24. Предакценатске дужине добро се чувају, а поста акценатске дужине се губе.

Б. Фонетске особине гласова и фонолошки систем

25. Када анализирамо изговор вокала у говору Млаве и поредимо га са околним говорима, закључујемо да ресавско говорно подручје има доста стабилан вокализам, осим вокала љ и њ који су отворени.
26. Изговор затворених вокала није потпуно уједначен. Он се протеже од нешто затворенијег до дифтоншког.

27. Забележени су икавизми шумадијско-војвођанског типа. Подељени су на аналошке и фонетске.
28. Примери аналошких икавизама пронађени су у следећим облицима: Д-Лсг. именица друге деклинације, Д-Лсг. личних заменица, Лпл. именица прве деклинације, Исг, Г-Д-И-Лпл. заменичко-придевске деклинације.
29. Потврде фонетских икавизама пронађене су у језичком материјалу: у компаративу с наставком -ији, одричном облику гл. *није*, прилогу *ди* и у именици *гријота*.
30. Ијекавизми су забележени у факултативним облицима заменица са формантом *гођ*.
31. Поред уобичајеног рефлекса *у-* јавља се српкословенски или рускословенски *ва-*, што указује на постојање полугласника.
32. Сонант *р* може имати и вокалску функцију. У различитим позицијама у речи различито се изговара, тако да се јављају фонетски варијетети.
33. Дифтонгизација и проблем фонолошке егзистенције дифтонга огледа се у неизразитом изговору вокала, у групама *ау*, *еу* и *оу*. Када се у групи нађу два вокала од којих је један акцензован, онда је вокал под акцентом израженији у говору од суседног. За нијансу дуже траје и свакако је сонорнији. Други вокал је неизразитије сонорности, краће траје.
34. Секвенце у којима је на другом месту вокал *и* указују на то да је изговор гласа *и* редукован и да се фонетски изједначује са варијантом гласа *ј*.
35. Упрошћавање вокалских група врши се углавном у неакцентованим слоговима: у вокалским групама некада долази до померања артикулационе границе.
36. Хијат се решава губљењем / елизијом првог вокала: д-идемо, д-узну.
37. Следеће вокалске групе упрошћавају се у правцу другог вокала у низу: а + о > о, ау > у, ае > е, о + а > а, о + е > ое, е + о > о, уу > у, у + о > о.
38. Сажимање самогласника врши се тако што се два иста вокала спајају у један. У вокалским групама са сугласником у средини, долази до испадања интервокалног сугласника а потом и сажимања вокала: аха-аа-а, еје-ее-е, ехе-ее-е, ији-ии-и, охо > оо > о, ојо-оо-о; оо > о.
39. Елизија вокала је веома фреквентна у овом говору.
40. Јављају се редукције вокала и то као: афереза, синкопа и апокопа.

41. Појава покретних вокала примећује се у разним врстама речи; нпр. у прилошким речима, у финалној позицији, вокал се често не изговара.
42. Личне заменице се употребљавају у облику *мен, теб*.
43. Хаплоглогија се јавља у глаголским облицима: *видиш-виш, нећу-не*.

Принципи фонолошке дистрибуције

44. У говору Млаве *џ* (јат) је замењено са *е*, односно *и*.
45. Вокализација сонанта *в->у-* чува се као и у другим штокавским говорима.
46. Именица понедељак гласи *понедеоник*.
47. Употреба непостојаног *а* очигледна је у облицима именице *сан-сана*.
48. Супституција вокала подразумева да се у говору Млаве изговара један вокал на месту где се у књижевном језику изговара други. Сви вокали могу бити замењени: *јеребицу, вељушка, претјска, дова̀тело, рестера̀н, овѐм; омиче се - омаче се, кицѐља, неко / неки, митроље́з, дѐтолину, кокљруз, од кљфера*.
49. Изговор гласа *ј* често је ближи изговору неслоговног *и*.
50. Губљење интервокалног *ј* јавља се код присвојних заменица *моа, моу, твоу, своу, моом* и 3. лицу презента глагола VI врсте.
51. Редукција гласа *ј* се запажа најчешће у облицима *је, једно*.
52. Сонант *ј* се не изговара у секвенци *у-е*: *веруе, не веруе*.
53. Изговор сонанта *ј* креће се од стабилног, преко редукованог, до потпуног ишчезавања тога гласа.
54. Артикулација сугласника **в** углавном је као у књижевном језику. Глас *в* остаје када се нађе испред безвучних консонаната.
55. Секундарно *в* јавља се у глагола сложених са префиксом *у*: *у^вићу, у^вишли* и у глаголским облицима начињеним од основа **би-** и **пи-**: *убивѐн, попивѐн*.
56. Сонант *в* има лабаву артикулацију и испада у одређеном окружењу.
57. Има доста примера са супституцијом *ф > в*: *вамѝлија, кѝва, љѝв*.
58. У речима старије лексике претежно се употребљава *в*, а у речима новије *ф*: *телефѝн*.
59. Паралелно се употребљавају обе фонеме *в* и *ф*.
60. Осим алвеоларног сугласника **н** имамо и примере са помереном артикулацијом, када се сонант **н** нађе испред задњонепчаних *к, г*. Записујемо га у облику **џ**: *ба̀џка Во, Бана̀џка Л*.

61. Питање фонетске и фонолошке егзистенције гласа *x* своди се на следеће чињенице:

- да информатори у свом говору радије изостављају глас *x* или га замењују гласом *k*;

- Сугласник *x* постоји углавном у говору информатора млађих од четрдесет пет година, што свакако може бити утицај школе и образовања. Губљење гласа *x* забележено је у свим позицијама у речи: *ајдѹк* Ка, *аљйна* З, *ӑлс* Тр, *ѣктер* Тр, ја м̆ало *полеӂа`* Ћ, у *млађи`* д̆ан̆а;

- Најчешћи супституент гласа *x* је вел̆арни консонант *k*. Код старијих говорника то је уобичајено: и за Б̆ожић *пикт̆ије*, *пл̆ѣкане* ш̆ѣрпе, а код млађих је паралелна употреба и једног и другог гласа.

62. Можемо закључити, поред исправне употребе гласа *x*, има и супституената, али и потпуног изостављања задњонепчаног консонанта.

63. Као варијанта фонеме *з* јавља се фонема *з*: *свѣзда*, *свек̆ир*, *свон̆и* на сав глас.

64. У контакту двају гласова долази до умекшавања дентала *д* у правцу *дј* па се изговара *гођ*, *гоћ*.

65. Када се крајњи безвучни сугласник прве речи нађе у додиру са почетним звучним сугласником друге речи, примећује се повећано присуство звучности код првог сугласника у додиру. Обрнуто, примећује се одсуство звучности: *баш^ж* *д̆обро*; *испот* *ст̆ола*, *кроз^ѣ* *кук̆ѹруз*.

66. Када исти сугласници нађу у додиру, онда се у говору чује један продужени сугласник: *ко^л-др̆ѹга*, *ше^ѣ-ст̆отина*, *р̆ѣко са^м- му*.

67. Јавља се десоноризација звучних консонаната у лексемама страног порекла: д̆е ви је *ӑтреса*, *караб̆ит*, сп̆ав̆ају на *п̆атос*, *тобош̆ар*.

68. Очуване су старе консонантске групе *стр*, *цр*: *ѡстар* н̆ож, *ѡн се наостр̆ио*, све на њ̆ем *стрч̆и*, пас̆уљ *цреш̆њар*, боран̆ија *цреш̆њарка*.

69. Не чува се консонантска група *сл*. род̆ила *шл̆йва*, раскр̆ч̆или *шл̆ив̆ар*, ишли у *шл̆ив̆ар*.

70. Тежи се ка уклањању консонантских група и упрошћавању.

71. Када се нађу на почетку речи, струјни сугласници *ж* и *ш* изговарају се двојако:

ж > ж: *жанд̆ар*, *ж > ц*: б̆или *цанд̆ари*;

ш > ш: *они су на шк̆ѡле*, *ш > ч* б̆или на *чк̆ѡле*.

72. Африкате *ч* и *џ* изговарају се двојако:
ч > ч: *чукал* ми оперисали, *чврља* нешто;
ч > џ: деца се *џаркају*, свѐ ме иџврља́ли.
73. Консонантска група састављена од два прекидна сугласника *тк*, *гд* упрошћава се на почетку речи: *ка̀нице*, опа̀ши *ка̀нице*; *Де́ да до́ђу?* *Де́ су ви дрѐје?*
74. Консонантска група састављена од једног прекидног и једног струјног сугласника има за циљ упрошћавање: *бз>з*: *зова*, *обзова*; *бз>бс*: *обзо́ва*, *обсо́ва*.
75. Консонантска група састављена од једног прекидног и африкате углавном одступа од књижевног језика: *кћ>ћ*:- *мо́ја ћѐра*, *мо́ ћѐрка*; *пч>пч*:- *пчѐла*; *пш>пч*: *нек лйпче*, *пченийца*; *пц>пц*:- *пцўју*, *пцўјемо*, *пцўемо*; *пс>пц*: *лйпцао* дабџда, *пцѐто*, *пци*.
76. Оклузив *г* јавља се у почетној позицији код глагола *вирити*, у облицима: *гв>гв*:- *гвѝри*, *гвѝре* де́ца, *гвѝри* му пица́ма; *загвѝри* под ка̀пу, мал` да *погвѝрнем*.
77. Асимилација по звучности: *бѐште* урџци, *дѝкте се*, *дрѝште* жѐну ће па̀дне, *ка̀ште* шта̀ ви је на језику, *послу̀ште се*; *з-ба̀бом* се не сла̀жем, *з-бра̀дом*, посва̀ђо се *з-женџм*.
78. Асимилација по месту и начину творбе врши се код глагола старе основе (ЈАТИ) те се чују двоуснени консонант *м* и алвеоларно-носни *н*. *да заўзмено* гра̀д, *да ўзмено* сна̀ју; *ўзни* то с-аста̀ла, *ўзнеш* и за мѐн, *ўзем* ја плетѐње, мо̀рамо нешто *д-ўзмено* за Бо̀жић; *јѐси запан̀тила*, да̀ли му *бомбо̀не*; *наједампут* претўри ђчи, *одједампут* ѝзлете на сока̀к.
79. Метатеза и процес асимилације *в >м* испред *н* (свануло>савнуло>самнуло): *самнўло се*, *ка се са̀мне*.
80. Процеси који су довели до измене консонантских група у основи су асимилационе природе: *гн >гњ*: *гњѝле* кру̀шке; *кн >књ*: *књѐгле*; *гл >гљ*: *тѐгли* онџ с пија̀ца; *пн >пњ*: до̀шли онѝ са *пњѐмове*; *пш >пшњ*: ўшла му бўба *у'-пшњик*; *нк >њк*: до̀шли *тѐњкови*, проп̀али *чу̀њкови*.
81. Африкатизација се врши у секвенцама дентал + фрикатив:
т, д + с > ц: *арнаўцко* вре́ме, *свѐцки љўди*; *дс > ц*: *брџки* на̀род, *сўцки* га тѐрѐтили;
т(<д) + ш >ч: да *се почи́ша*; *дж>џ*: *наџѝвѐла* га жѐна; *д + з* дају *с*: ла̀же *ка-ѕѝне*;
жб > џб: *вѐжба*, *вѐџба*.
82. Јотовање се врши у следећим групама:

ст>шт у глаголима са основом пустити - наместити: *запўштили, намёштише, премёштише, напўштили, напўшћен салаш, попўштили, распўшти, спўшти*; ст>шћ у трпном глаголском придеву глагола крстити - наместити: *кршћен, сѡба намёшћена*;

шт>шћ у трпном глаголском придеву глагола ољуштити: *ољўшћени ора̀си, унйшћени*;

сл>шљ у глаголу са основом запослити се: *запѡшљен, незапѡшљен*;

зј>ж: *чарѡпе вѣжѣне*;

сј>ш: дојѡдило ми *изнешѣно, донешѣно* дѣте.

83. Косовско-ресавска црта егзистира у примерима: *оделѣње, стрпали га на оделѣње, осветљѣње*.

84. Велики број примера са метатезом *грѡјзе* (грѡѣзе) и *гвѡјзе* (гвѡѣзе).

85. Палатализација код именица које се завршавају на *-ица* познаје две могућности:

дршчица, гўшчица, кашйчица, ножйца, љўшчица, ручйца;

дршкица, гўскица, кѡскица, кашйкица, рукйца, ногйца, љўскица.

86. Палатализација се врши у трећем лицу плурала презента глагола *прве врсте*: *вўчў, печў, потўчў, тўчў се, пресѣчў, обучў, свўчў; вршў*.

87. Сибилризација даје друкчије резултате:

болеснице, војнице у стрѡј, *дирѣце, покрѡли ни дулѣце, мѡмце, рѡњенице, сандўце, хѡднице*, прѡли *хѡднице, ора̀се, Влѡсе ни Грѣце, на Тўрце, рѡђаце*.

88. У следећим групама консонаната долази до разједначавања:

мн>мл: *млѡгима* није, *млѡго* учйо шкѡле, *млѡго* ме кѡрѡли;

мн>вн: *гўвно, гивнѡзија* мѣђу првим шкѡлама;

мњ>мљ: *сўмљѡла, посўмљѡла* ономад;

мј>мљ: *тѡмљан*, млѡго смо имѡли *тамљанйку* грѡјзе;

мј>мњ: *тѡмњан*, вйно од *тамњанйке*;

ћн>тњ: *божйтњи* пѡст, кўтњи прѡг, *пролѣтњи* дан;

тљ>кљ: ѡни *пекљѡли*, па сад мй да *распекљѡмо, суклијѡш*;

дм>гм: слѡвимо *Гмйтровдан, Гмйтар*;

дл>гл: *глѣто, кнѣгла*;

шт>чт: *ўштиван, ўчтиван*.

89. Дисимилација на одстојању своди се на појединачне примере:

лефѐктор, лаворвѐр, леворвѐр, у орману, шињѐр, шпилитѐр; алтиљѐрија, рѐнген, лѐнген; вѐди шамжѐр, мангарѐн, прокѐвам шангарѐпу.

90. Сугласник *д* испада када се нађе у интервокалном положају у неким облицима глагола *јѐсти јѐм, јѐш;*

бога̀ство, дѐвесто, осѐчѐмо, ослѐжѐо, ђсуство, нѐзѐрник, ошрѐфи, оштѐте;

91. Када се дентал *т* нађе у тешко изговорљивој групи *стм, ктн*, испада у говору:

ђсма, дирѐкно, перфѐкно.

92. У позицији испред консонанта запажа се губљење фрикатива:

ицѐди вѐш, ичупѐ она̀ кѐрен, рачѐпѐо се, рацветѐла бѐшта.

93. Сонант *в* се изоставља: *изабора̀љала, напрѐљено, опрѐљали, распрѐљамо, упрѐља; ђде, одена̀к; резѐрни дѐлѐви; ђн је рѐдѐо у Министѐрство, по могу̀ћству, наслѐстѐ, на ђсуство; свѐки је имѐо свѐје дру̀што, раселѐло се становнѝшто; рѐтке с пѐјаца, кѐпѐо брѐске за цѐм; кѐки лѐп дѐчко, нѐкаке сѐмње, етѐ кѐки смо мѐ бѐли.*

94. Сонанти *р* и *л* се не чују у следећим речима:

жандамѐрија, вѐдили смо компѐр, шажѐр, шапнѐл; овойцки кѐмен мѐтнули на грѐбље.

95. Задњонепчани консонанти *к* и *г* изостају у речима:

у време кра̀ља Алесѐндра, на ескѐрзију, бѐмбе исплодѝру, обрѐтѐмо се кондута̀ру, за орѐлук, носѐле се чашѐре, дѐнели цачѐће; мѐсио бѐзна̀ шта.

96. Сугласник *н* се не чува: *тѐ су интересѐтне пѐјаве, итересѐтне ствѐри, он је кѐлер, кѐлерица у кафѐне, да мѐтете те пѐре, ѐшла са пѐтпоручика.*

97. У броју шездесет испада читава група сугласника: *шѐсѐт гѐдина је имѐла тад.*

98. Уметање сугласника: *нѐка га ѐментује, мѐсец октѐмбар, кѐмшију и кѐмшинку; аустриѐнске бомбѐне, компѐнски ђдноси, стѐвљамо ракиѐнске ђблоге, шумадиѐнска дево̀јка; тѐрали комѐндију, кревѐти с ма̀ндрацима; свѐ грѐдве у бра̀шно, свѐрѐле свирѐне.*

99. *Метатеза се јавља у примерима: грѐјзе, гвѐјзе (гвѐјзе), гѐрван.*

100. Упрошћавање финалних група консонаната: *бѐлес, влѐс, дѐжнос, жѐлос, зрѐлос, крѐс, кѐс, ма̀с, опѐснос, плѐс, по̀пус, пѐс, про̀пас, прѐшлос, прѐс, скрѐмнос,*

способнос, ста̀рос, удо̀бнос, ча̀с и чѐс, јѐс, на̀с двā̀на̀јс, осамна̀јс, петна̀јс, трина̀јс, шесна̀јс, грђз, обрā̀ли грђз.

МОРФОЛОГИЈА

Деклинациони системи

101. Именице прве деклинације у генитиву једнине имају падежни завршетак *-а*, као у стандардном језику.

102. Облици акузатива не одударају од стандардног језика. Код именица које значе нешто неживо акузатив се подудара са номинативом, а код оних које означавају нешто живо поклапа се са генитивом.

103. Именице типа Миле, Ђорђе мењају се са проширењем *-ет-* у косим падежима.

104. Наставци за вокатив су: *-е, -у*. Као један од критеријума морфолошког диференцирања према књижевном језику може се узети и вокатив.

105. Инструментал има наставке *-ом, -ем*, али се наставак *-ем* јавља и код тврдох и меких основа. Недоследност употребе наставка *-ем* у инструменталу потврђује тезу проф. Ивића да је то одлика целог северног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта.

106. Деминутивно значење именице м. рода на *-ић (чић)* преузимају именице средњег рода на *-че: аста̀лче, кожу̀че*.

107. Именице прве врсте у говору Млаве имају дужу множину. Правилна дистрибуција наставака *-ов/-ев* среће се у множини: *бѝкови, вол̀ви; но̀жѐви, кљу̀чѐви*.

108. Претежна употреба инфикса *-ов-* у односу на *-ев-* указује да су се очувале особине старијих штокавских дијалеката.

109. У Нпл. има проширења основе *ов (-ев-)*, али има примера и без проширења: *ђчеви, ђци*. Бројнији примери са инфиксом *-ов-* указују на особине старијих штокавских дијалеката.

110. Краћу множину бележимо у примерима: *коњи, знаци, пауци, мехури*. Именице *камен* и *корен* имају само збирну множину
111. Генитив и локатив плурала јављају се са наставком *-а* у архаичном облику познатом косовско-ресавској зони.
112. У акузативу плурала долази до аналошке палатализације.
113. Генитив множине забележен је са наставцима *-а*, и *-и*. Именице *леђа* и *врата* (плуралиа тантум) имају веома специфичну промену.
114. Локатив множине, осим са наставком *-има*, бележи се у множинском облику општег падежа са предлозима.
115. Акузатив множине поклапа се са књижевним језиком или ту функцију врши општи падежни облик.
116. Именице средњег рода типа *прасе* у сингулару имају посебне облике за датив и генитив.
117. Множински облици замењени су општим падежом (акузатив у једнини, номинатив у множини).
118. У множини постоје колективне форме: *праци-працима, телићи-телићима, гучићи-гучићима, бурићи-бурићима*.
119. Именице са проширењем на *-ет-* у сингулару одступају од стандарда у великом броју примера.
120. Код именице с.р. у Исг. иза меких сугласника доминира *-ем*, а иза тврдых сугласника у основи је наставак *-ом*.
121. Наставак за генитив плурала именице средњег рода је *-а*.
122. У генитиву пл. јавља се наставак *-и*.
123. Наставци за инструментал пл. су тројаки: *-има, -ма, -и*.
124. Већина именица мења се у множини по *-о (-јо)* промени.

125. У Лпл. наставци гласе: *-има* или *-и*.
126. Именица *уста* у Гпл. гласи *устију*.
127. Именице *pluralia tantum* *леђа* и *врата* у генитиву имају наставак *-ију*.
128. Именица *говедо* чешће се чује у форми *говече*, а лексема *говедо* је збирна именица са множинском променом.
129. Именица деца и браћа добијају множинске облике.
130. Именица *дно* јавља се у том облику и облику *дџнце*.
131. Именица *раме* одступа од промене: *о рамѣниѣ, на рамѣниѣ*.
132. Именице женског рода имају у генитиву наставак *-е* као што је то у стандардном језику.
133. У дативу и локативу сингулара наставци су *-и, -е*.
134. Основни наставак вокатива код именица трећег деклинационог типа јесте *-о: сѣстро, жѣно, гѣско*. Вокатив је једнак са номинативом код следећих именица: *Дрѣгиша, Слѣвка*. Женска имена која се завршавају на *-ица*, имају наставак *-е: Дуѣице, Миѣице*. Код неких именица вокатив се поклапа са номинативом: *хеј, Таѣѣна, хеј, Миѣѣѣца*.
135. Именички наставак за номинатив – акузатив множине исти је као у књижевном језику.
136. У генитиву - локативу множине има примера типичних за косовско-ресавски дијалекат: *по љѣвада* и *по њѣва* (осим књижевних наставака).
137. У дативу множине именице треће врсте уобичајен је завршетак *-ама*.
138. Множински облици јављају се код бројних именица на *-ица*.
139. Неке именице *pluralia tantum* имају облике једнине (*вѣле, врѣтнице, двѣѣколице*).
140. Именица *новине* има и једнину и множину.

141. Именице *маказе, машице* имају само облике плурала.
142. Именица *пóдне* може бити и средњег и женског рода.
143. Неке именице четврте врсте понашају се као именице мушког рода.
144. Старе именице на консонант јављају се са мушким конгруентним индикатором и прилазе првој деклинацији: *завладѝо глѝд, тај крѝв*.
145. Једнакост наставака у Дпл - Ипл, као и употреба двоструких наставака за облик Лпл.
146. Синкретизам Г- Л и Д - И пореклом је из двојинских облика.
147. Једнакост морфолошког састава Д-Л која се огледа у потпуној једнакости ова два облика, особина је пренета из једнинских деклинационих типова.
148. Искључива употреба наставка *-ем* у Исинг. им. мушког и ср. рода, појава Апл. са наставком *-и* код именица м. рода, наставак *-е* поред наставка *-и* у Дсинг. и Лсинг. именица *а*-основа, и појаву наставка *-ема (-ама)* у облику Дпл Ипл (- Лпл) истих именица.
149. Код личних заменица изједначавају се Г-Д-А-Л.
150. У Дсг. личних заменица *ја̂, ти̂* наставак гласи *-е: мене, тебе*; али и: *мен, теб*.
151. За личну заменицу првог лица једнине *ја* бележимо синтетички инструментал *моном*, што је настало аналогично према *тобом, собом*.
152. Лична заменица трећег лица једнине *она* у служби генитива се, поред општег падежа, јавља и у облику *њојзи*.
153. Облици заменица на *-ем, -ема* карактеристични су за косовско-ресавске говоре.
154. Рефлексивна заменица сваког лица ретко се чује у нашем говору у пуном облику.

155. Присвојна заменица *мој* у зависним падежима има облике: *мòјег, мòјега*. Присвојна заменица *њен* јавља се у другим облицима: *њòјан, њòјзин, њèзин*. Присвојна заменица *њихов* често гласи *њѝн*.
156. Упитна заменица *чији* има и облик *чѝ*.
157. Показне заменице *тај, овај, онај* у номинативу једнине мушког рода уобичајене су у облику без финалног -ј: *та̂, ова̂, она̂*.
158. Односно-упитна заменица *који* једначи се са заменицом *куј*.
159. Неке заменице се веома ретко јављају у говору Млаве. Реч је о следећим заменицама: *ико, икакав; никоји, неколики*.
160. Заменице не познају разлике у виду. Једино у примерима *сам - самог, сам Ђ сама* човека.
161. Заменичка деклинација углавном се поклапа са придевском деклинацијом.
162. Посебне облике сачувале су једино именичке заменице и заменица *сав*, а само у неким демонстративним заменицама остаје акценат на истом месту у одређеним облицима.
163. Бројеви *један, два* и *оба* имају три рода.
164. Број *један* деклинира се по обрасцима заменичко-придевске промене.
165. Број *један* се јавља у форми *једáнпут*.
166. Основни бројеви гласе: *двàес, двàјс, трѝјес, четрèс, педèсет, шèсèт, осамдèсет*.
167. Увек је у употреби облик *ѝљада*.
168. Постоје два типа бројних именица: *петорѝца* и *петина*.
169. Бројне речи сложене од више цифара говоре се обично без везника.
170. Кад крајња реч означава јединицу, код простих бројева подједнако су заступљени примери са синдетском и асиндетском везом.

171. Редни бројеви деклинирају се по заменичко-придевској промени: *први, други, трећи*.

172. Већина бројева припада придевско-заменичком деклинационом систему.

Заједничке особине именичке деклинације косовско-ресавских говора су:

- заједнички облици на *-ма* у дативу и инструменталу множине;
- локатив множине је једнак са генитивом и по облику и по акценту (по брџова, по шума);
- уопштавање наставака тврдых основа у дативу и локативу једине именица женског рода на *-а*, тј. наставка *е<ѐ* (жене као и душе);
- наставак *-ем* м. *-ом* код именица мушкога рода са основом на задњонепчани сугласник има палатализоване те сугласнике према номинативу множине (ђаце, бубрезе);
- именице типа *буре* за множинско значење немају облик збирних именица на *-ад*, већ имају множину на *-ићи* (бурићи, телићи).

Међусобни однос деклинационих система

Паралелни однос облика Лпл. према Дпл - Ипл., у једном правцу, као и Гпл. у другом, код свих речи једног и другог деклинационог система не мора бити плод утицаја једног од ових система на други.

- Примећено је да наставак *-ем* у Исг. именица мушког и средњег рода има везе са истим наставком код придева. Паралелну форму са наставком *-ем* и са наставком *-им* имају све ове речи у Д-И-Лсг.
- Дублетске речи срећу се у именица и у придева.
- Код именица женског рода у облицима Дпл-Ипл-Лпл. поред наставка *-ама* јавља се и наставак *-ема*. Исти су завршеци код придева и заменица, те можемо закључити да је наставак *-ема* настао под утицајем придевско-заменичког деклинационог система.

Конјугациони систем

173. У глаголском систему говора Млаве у извесној мери очувана је физиономија старог ресавског конјугационог система и неких говорних карактеристика са особинама призренско-тимочког дијалекта.

174. Број глаголских облика се смањује. Глаголски прилог прошли и инфинитив се ретко употребљавају.

175. Основни наставак првог лица једнине презента у говору Млаве је *-м*.

176. Треће лице презента има претежно двојачке наставке: *-у* или *-ду* поред уобичајеног наставка *-е*. У шестој врсти јављају се наставци *-ају, -еју, -ау, -аду*.

177. Имперфекат се у овој говорној зони своди на лексикализоване форме; само у селу Ђовдину забележени су примери глагола хтети у облику имперфекта *ћѝ*.

178. Уобичајен је наставак *-(х)мо* у 1. л. мн. аориста као и одсуство 2. л. мн. аориста.

179. У погледу творбе перфекта има одступања од стандардног језика у том смислу што се овај глаголски облик чешиће исказује само радним глаголским придевом без помоћног глагола.

180. Честа је употреба крњег перфекта.

181. Радни глаголски придев не одступа од прилика познатих у стандардном језику.

182. Вокалске групе *-ао, -ео, -уо* сажимају се када њихов први члан није под акцентом.

183. У неким облицима радног глаголског придева типа *р* се девокализује. 184.. Помоћни глагол *оћу* има двојачке облике радног глаголског придева: *ћа̀о, ћ̀али, т̀ео, т̀ели*.

185. Плусквамперфекат не одступа од стандардног језика.

186. Футур први јавља се као сложено глаголско време, у виду конструкције: енклитички облик помоћног глагола хтети, везник да, презент глагола чије се значење изражава футуром: *ћу те излòмим, ћу да пòћем, ће да дòђе, нећу д-ўзем.*

187. Футур други (предбудуће време) твори се као и у стандардном језику, уз специфичност облика помоћног глагола бити: *ако бй̀днеш т̀о.*

188. Императив се не употребљава у 1. л. множине. Облици императива познати су само у другом лицу једнине и множине.

189. Сонант *ј* има знатно ослабљену артикулацију у примерима типа сакри¹. Облик *немој* чује се без *ј*: *немò да л̀гнеш.* Неки облици су различити од стандардног језика: *ўзни, м̀ти, б̀гај.*

190. Глагол *једем* има стару императивну форму *ј̀ћи.* Синкопа је честа у другом лицу множине императива: *й̀те, ј̀те, с̀те, д̀ште, беште.*

191. Разлика између потенцијала у нашем говору и у стандардном језику види се у уопштавању облика би: *ја̀ би т̀о.*

192. Непостојање ифинитива сматра се карактеристичним балканизмом призренско-тимочких говора.

193. Трпни глаголски придев гласи као у књижевном језику. Код неких глагола прве врсте, јавља се аналошка алтернација по старом јотовању: *донеш̀ен.* Поновљено јотовање бележи се код глагола седме врсте: *к̀ш̀ен.*

194. Глаголски прилог садашњи исти је као у књижевном језику, али има и модификованих примера: *леж̀ћкй̀, сед̀ћки.*

195. Облици глаголског прилога прошлог једино су забележени у форми *бй̀вши, бй̀вша.*

196. Број глаголских облика се смањује: глаголски прилог прошли, глаголски прилог садашњи, имперфекат и плусквамперфекат.

Према неким карактеристикама појединих глаголских облика, уочавамо најтипичније особине северног поддијалекта К-Р дијалекта:

а) наставак –еду у 3. л. мн. презента глагола типа летеду, држеду;

б) имперфектизован презент на –аје: подгуркаје.

197. У корпусу говора Млаве забележен је велики број прилога.

198. Прилози за место: овам, там(о), де, негде, нигде, куд, свуд, одовуд, одонуд, одатле, оданде, довде, ту, туна, овдена, дол, гор, одозгор, горе, напред, назад, унутра, напоље, напољу; близо, далеко, били смо кући;

199. Прилози за време: некад, никад, одма, сад, пре, ондак, послем, посе, опет, таман, зиму, данаске, јуче, јутрос, пролетос, једном, јесенас, прекјуче, прексутра, одавно;

200. Прилози за начин: (о)вако, онако, полако, бадава, друкше.

201. Прилози за количину: колко, толко, оволико, толико, много, мал(о), мањ(е), коца, скроз, лечка.

202. Најтипичнији предлози су: до, за, међу, крај, над, од, око, по, поред, преко, с, у.

203. Фреквентни везници су: ни, нити, а, али, него, или, је ли, кад, док, чим, јер, ако.

204. Речце са ове територије: еве, ете, не, бар, дабогда, ли, нека.

205. Узвици казују расположења, емоцију и служе за дозивање: ајде, ала, бре, где, мори, чим, иш, мац, ух, јао, ало.

Многе непроменљиве речи поклапају се са књижевним речима, а има и модификованих израза, као и турцизама, што овај говор чини аутентичним.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

206. Сложене именице забележене су у неколико подкатегија: са именицом *дан*, као одредбене, допунске и сложене са префиксом.

207. Сложенице у којима је управни члан именица *дан*: *Спàсовдан*, *блàгдан*, *Велигдан*.

208. У категорији одредбених сложеница забележили смо: *Бèоград*, *Божйдар*, *женотр̀га*, *чукунд̀еда*, *бел̀шљива*.

209. Допунске сложенице су следеће: *гру̀пово̀ђа*, *писмон̀ша*, *Вратоло̀ма*, *двож̀уче*.

210. Одредбеног су карактера сложенице настале од предлошко-падежних веза додавањем именичких наставака: *посеља̀ра, подла̀ктица, подбра̀дак*.
211. Именице настале од глагола сложених са префиксом: *до̀говор, за̀качка, повр̀зица, подбѝрак, прѝнова*.
212. Именице сложене са одричним речцом не-: *немогу̀ћнос, несрѐћа, невре́ме*.
213. Сложени придеви се творе на исти начин као у књижевном језику: *горњомáлски, ваздухоплóвни*.
214. Ретко се употребљавају придеви за означавање нијансе одређене боје: *отворенопла̀в, свéтложу̀т*.
215. Придеви су сложени са префиксима без-, на-, о-, по-, пре-, при-, про-, за-: *бѐзбожан, на̀глув, о̀мален, по̀већи, прѐпаметан, прѝглуп, про̀сед, зачу̀ђен*.
216. Помоћу речце не- граде се следећи придеви: *неваља̀о, нѐпоштен, нѐпове́рљив*.
217. Од сложених заменица издвајамо: *свакоја̀ки, којека̀ки, ни́ко, ни́шта, нèко, нèшто, свàко, свàшта*.
218. Сложенице постале од прилошких израза су: *ни́збрдо, у́збрдо, скра̀ја, о̀дан, о̀бноћ*.
219. Прилошке сложенице од предлога и поимениченог придева су: *издалѐка, на̀велико*.
220. Прилошки изрази од предлога и прилога постали су сложенице: *до̀гад, оду̀век*.
221. Сложени прилози за време су *у̀јутро, у̀вече*.
222. Бројне сложенице и полусложенице су: *два-три́, пе́-шест, се́дам-о̀сам, два̀пут, трѝпут*.
223. Сложене речце: *ва̀лда, мо̀жда, дабо̀гда*.
224. Забележени су сложени глаголи: *благослòвити, злостàвљати и дангубити*.

225. Од глагола сложених са префиксом, на терену су заступљени следећи:

до-: *довели, дограбиш, додај, докопа, донели, дотрчали, довати,*

за-: *забелџили, забране, забунйла, забрйнуо, заврљачила, загрмџло, заковали, засвйра, запевала, затровали, затурйла;*

из-: *изборальала, извукли, изгйнуло, изгустйрйли, изјадам, излечйли, искупамо, излупа, исплџла, йспрала, йспразнйли, йспуни, йстџрали;*

на-: *набодџ, набџремо, навучџ, наврђе, најџди се, накркају, накрйви, намота, наппа, напредемо, наслути, наскитала, настави, натакне, наранйла, нахушка, нашљемао се;*

над- : *надвлада, надговџриш, надйгра, надлајала, надјачао, наднџсиш;*

о-: *обавио, џбасула, обистйнили, облџпйли, облџжиш, обогатио, обријам, џбузела, огладнџла, оженйли, ождрџбйла, ојагњйла, олајава, олињаала, ограђйли, оздравйла, омастимо, ожџним, осамйла, осиромашиле, отерџтила, осевайио се;*

од- : *одшрџфйли;*

по- : *повукју, подойла, поприча, пощоваали;*

под- : *подвйрйла;*

пре- : *прегладнџо, прекрџнџо, прерадим, претурйла, претџко, прецркне;*

при- : *припремйли, припуца, пришунья;*

про- : *проборавио, прошврља;*

раз-: *разговџри, раздањује, разлиста, раскрџсти, растурйли;*

с(а)- : *сјџдинйш, сакупе, сакрйли, саломйле, сквасио, судџчимо;*

у- : *убацйли, увџримо, угњџзди, угрџби, уловйо, умакнеш, умре, утџкне, утџнем, уфлџкала, уватила, уђе;*

з- : *узџре, узмувао, узнемйрйла се.*

226. Суфикси којима се творе изведене речи немају посебно значење, али и они уносе ново значење:

-ељ: *кр̑пел̑, кр̑мел̑;*

-(и)ља: *праља, прѣља; везиља, плетиља, тужиља;*

-уљак: *чорбуља̑к;*

-ина: *мајчина, скотина, кућарина;*

-етина: *пилѣћина, телѣћина, прасѣћина;*

-ант: *зајеба̑нт, забуша̑нт, зафрка̑нт, шпекула̑нт;*

-ан: *Драган, Дејан, Милан;*

-њаја: *шурња̑;*

-оња: *зе̑ко̑ња, цве̑то̑ња, би̑ко̑ња, мла̑ко̑ња, гла̑во̑ња, бра̑до̑ња, тр̑бо̑ња;*

-ар: *виноград̑ар, водени̑чар, гроб̑ар, мли̑нар; говед̑ар, свиња̑р, мечка̑р; злата̑р, кожа̑р, кобаси̑чар, ко̑лар, лонча̑р опанча̑р, сто̑лар, стакла̑р, у̑жар; н̑вина̑р;*

-аћ: *женска̑ћ, гола̑ћ, глума̑ћ, срнда̑ћ;*

-ић: *бикчи̑ћ, брчи̑ћ, зуби̑ћ, ветри̑ћ, грозди̑ћ, кључи̑ћ, ко̑чи̑ћ, момчи̑ћ, петли̑ћ, чвори̑ћ, чешљи̑ћ;*

-ац: *мр̑твац, у̑јац;*

-ица: *Бла̑гица, Дра̑гица, йверица, јуни̑ца, пога̑чица, реч̑ица, синов̑ица;*

-анце: *места̑нце, писа̑мце;*

-ичак: *јези̑чак, соби̑чак, плами̑чак;*

-че: *аста̑лче, аш̑овче, бока̑лче, барда̑че, Вла̑че, гу̑че, дево̑јче, жг̑епче, зми̑че, ја̑стуче, кафа̑нче, клу̑пче, кум̑че, Љу̑пче, мар̑амче, па̑сторче, пл̑овче, орма̑нче, санду̑че, со̑пче, Сто̑ја̑нче, торби̑че, Ци̑ганче, фе̑њерче, фуру̑нче;*

-џија: *бада̀вџија, бунџија, гала̀мџија, ина̀џија, интерџија, јорга̀нџија, каза̀нџија, прова̀дџија, са̀јџија, со̀лдџија, ша̀љивџија, шешѝрџија;*

-ач: *копа̀ч, ора̀ч;*

-аш: *гајда̀ш, лопата̀ш, богата̀ш, робија̀ш, пајта̀ш;*

-ша: *Глѝша, Трѝша, Мѝша; Ра̀диша; штѐдиша;*

-уша: *керу̀ша, деверу̀ша;*

-иште: *вашарй̀ште, сѐлиште, цр̀квиште, лд̀виште, сй̀риште;*

227. Наставци за грађење пејоратива су следећи: -ага: *тоја̀га, тоља̀га;* -чага: *рупча̀га;* -чура: *сељанчу̀ра;*

228. Творба хипокористика врши се на више начина, додавањем суфикса на неки од слогова.

229. На затворени слог додаје се моциони суфикс: *Витѐмир>Вит-а, Драгѐмир>Драг-а;*

230. Хипокористици се граде од затвореног првог слога: *Богѐмир>Бож-а<Бог-ја, Велимир>Вел-а>Вел-ја;*

231. Један начин грађења подразумева да се на први слог додаје неки консонант из основе и наставак: *Милорад>Мил-д-а;*

232. Посебан начин грађења хипокористика подразумева да се на отворени први слог додаје наставак који садржи консонант: *Властй̀мир>Влаја;*

233. На затворени слог додаје се консонантски наставак (онај који почиње консонантом): *Бранй̀мир>Бранко.*

234. Присвојни придеви којима се означава припадање појму чијом су основом означени, изводе се наставцима -ов, -ев: *бра̀тов, зѐтов, кнѐжева жѐна, кра̀љева Србија.*

235. Наставком -ин граде се присвојни придеви од именица м. и ж. рода на -а: *мàмине мáзе, батíна кòла, Јелíн учíтель.*

236. Наставак -ји додаје се на проширену основу именица друге врсте:

јунѐћи (јунет-ји) бѹт, *јагњѐћи* чѐрек, *прасѐће* печѐње.

237. Придеви изведени наставком -ски посесивни су када означавају припадање неком појму: *градском тргу, шкòлско звòно.*

238. Велики број описних придева гради се наставком -ав: *бàлав*, Лáла *грбáви*, сàв *губав*, од *длàкаве* жене.

239. Неки придеви са наставком -ав постали су од глагола: *клизав* терѐн, жèна *лàјава*, *мѹцав*, *ѹњакава*.

240. Наставак -ив, односно -љив сматра се једним наставком:

жèна *брбљива*, òн *бојажљив*, *болешљив*.

241. Велики број придева изведен је наставком -ак и -ка:

вйтак младíћ, *крàтак* штáп, *низак* плòт.

242. Наставком -ок граде се придеви: *вйсок* зíд, *дѹбок* бунáр, *шйрок*.

243. Суфиксима -(а)н, -ни граде се следећи придеви:

бѐсан пàс *бѐдан* жйвот, *вѐран* дрѹг, *врстан* лекáр.

244. Наставцима -шан, -ашан, -ахан творе се следећи придеви:

нѐсташан дечкíћ, *јѐшна* свйња, *йздашан*.

245. Деминутивног значења су придеви са наставком -икав: нѐбо *мòдрйкаво*, *шаренйкава* вунíца.

246. У групу придева изведених наставком -ен спадају они који су постали лексичким речима: *црвѐн*, *зелѐни*, *румѐна*, *шарѐн*,

247. Придеви са наставком -ат изводе се од именица које означавају делове тела:
бр̑адат, глав̑аџом, з̑убат, кр̑акат.

248. Наставком -ит грађени су следећи придеви:

веч̑ити, камен̑ито, стас̑ита, пл̑еменити .

249. Придеви који означавају нешто, у чега су изразите особине појма с именом у основи, грађени су помоћу наставка -овит: село *бр̑дов̑ито*, Мл̑ава *валов̑ита*.

250. Општесловенски суфикс -ова налази се у основи глагола:

г̑одиновати, л̑етовати, з̑имовати;

б̑о̑ловати, в̑ер̑овати, интер̑есовати се, р̑у̑ковати се, т̑у̑говати, шк̑о̑ловати.

251. Наставком -ира изводе се глаголи страног порекла:

адрес̑ира, асвалт̑ира, баланси̑ра, глуп̑ираш, густ̑ира.

252. Глаголи са наставком -иса преузетим из грчког језика постоје на терену:

балд̑исо, капар̑ише се, мобил̑ише, мајстор̑ише .

253. Деноминативни глаголи са наставком -и у основи инфинитива:

бо̑јимо, бр̑сти̑, б̑у̑нимо, г̑а̑диш, гл̑аси, глоб̑или.

254. Неки глаголи изведени су од придева:

бр̑з̑аш, деб̑ља̑ се, в̑еш̑ се б̑ели̑, да се весели̑мо .

255. Наставком -а грађени су глаголи од глагола:

бл̑е̑ји̑, гр̑у̑ва, з̑у̑је̑, кр̑ца, к̑у̑ца, ср̑че.

256. Глаголи изведени од ономатопеје наставком -ка:

б̑о̑цкам, кр̑цка̑ју, к̑у̑цка, ћ̑у̑шка.

257. Наставком -ну изведени су глаголи:

бућнеш, бућну, звѣцну, зврѣне, зѣцнеш, кућнем.

258. Деривациони систем карактеришу балканске творбене морфеме.

259. Глаголски суфикс *-иса* преузет је из грчког језика и везује се за низ основа интернационалног порекла.

260. Из турског језика издваја се пре свега суфикс *-џија*.

261. Суфикс *-ач* је, као у осталим балканословенским језицима, проширио своју продуктивност.

262. Неке речи називамо мотивисанима према томе како настају и шта означавају: *бодач, гледалке, двојуче, женотрџа, марвењак, поврџице, чукавац.*

263. Постоје лексеме чија је мотивација настала оноματοпејом: *лѣлек, насад, њуњав, чукасти.*

264. Вишезначност се огледа у хомонимима: *артија, буздован, кондир, ђак.*

265. Неке речи се могу заменити једна другом: **буљуна** - сова, виолина - **ћемане**, **кљаденац** - извор, **ковџка** - сова, **комџн** - димњак, **кумрџија** - гугутка, **курџак** - вук, **стубле** - мердевине, **шајка** - патка;

266. Неке речи су заменљиве, али са ширим значењем: **каљаво** - прљаво, **красно** - лепо, **лубарка** - колевка, **лудџа** - бундева, **набасати** - наићи, **прошџвина** - веридба, **хитати** - журити, **џада** - пут;

267. Поједине речи су синоними у контексту: **мала** - сокак, **мрак** - помрчина, **пџган** - лош, **кадро** - способно, **пепељав** - сивкаст, **џеђ** - пепео куван у води.

268. Лексеме са значењем покућства: *брџило, вунџија, грџне, гуџбер, гуџберица, даџрак, застрањача (као и делови одеће: гуњ, паклиџија, поље, рекло, чакшире).*

269. Турцизми: *џбација, абронџша, ајџуџк, џкреп, алал, џлен, џлва, џмбар, антџерија.*

270. Германизми: *банкротџирати, баџс, битџанга, бомбарџдовати, браџон, бруџк, ваџа, ваџна.*

271. Француске позајмљенице: *балоџи, банџка, банџкар, букџет, брџош, бирокрџата, велџур, виџла, виџа.*

272. Клетве и проклињања су саставни део усмене традиције и фолклорне књижевности. Разврставамо их према израженим мотивима.

273. Наводимо клетве којима се изриче мисао о смрти: *Стàни, пàра ти стàла!*

274. Посебну групу чине клетве којима се изриче жеља да тај и тај помери памећу: *Дабòгда ти ћурке мòзак пошле!*

275. Жеља да проклетог прати несрећа и у следећем колену види се у примеру: *Прòклет дàн кад си се родйò!*

276. Веома су тешке речи употребљене када се жели да се лоза неке угаси:

Пу̀сто ти остàло за твòјом гла̀вòм!

277. Ако је неко нешто погрешно, сматра се да ће га правда стићи: *Јèлка, јèкàла за дàнце! Пу̀ко да пукнеш, располутйò се!*

278. Жеља да и после смрти нема мира онај кога проклињу: *Тàм у Камилèј да се нй̀кад не врнеш.*

279. Женске клетве су препознатљиве, у складу са повређеним емоцијама: *Дабòгда, како пла̀кала овà свèћа, такò тй̀ да пла̀чеш! Дабòгда прòшла као кучка Пàвловица!*

280. У овим клетвама изриче се жеља да онај проклети пати за својима: *Сй̀не мòре да се зустàвиши!*

281. Жеља да неко нема напретка, ни смираја, ни среће никад: *Дабòгда слèпце водйò!*

282. Мајчина клетва понекад садржи и дозу здравог разума: *Сй̀не, грòм те не убйò.*

283. Основну идеју благослова чине лепе мисли: да неке све иде од руке, да се домаћинство шири, људи да буду здрави, срећа да их прати, да се слави слава у тој кући.

284. Жеља да неке све иде од руке: *У весèљу и рàдости йшли и дочекѝвàли!*

285. Домаћинство треба да се шири и умножава: *Же̄нйо, уда̄ва̄о, кӯћа ти п̄евала, ст̄ока ти се па̄тила, на вр̄би ти родило, ам̄бари пӯни, ко др̄ен здра̄ви бӣли, камар̄исало и тр̄нтало ти се у цел̄овима, зл̄о да не чӯјеш!*

286. Кућа да буде родна: *Даб̄огда ти се св̄уда прелӣва̄ло, нӣкад не ста̄ло, то̄ кӯпили сл̄епци и ниш̄та̄ци.*

287. Да људи буду здрави: *Бер̄ӣћет и здра̄вље на сва̄ком ко̄раку!*

288. Нека човека увек срећа прати: *Бо̄г те благосл̄овио!*

289. Да се подмладак жени и удаје: *Ст̄опу да ти љ̄убе, пл̄еме ти се не за̄трло!*

290. Да се слави слава још дуго година: *Све̄ћу па̄лӣли и поск̄уру с̄екли до̄ века, дал̄еко се чӯли и још да̄ље!*

291. Вреднују се способности, занати и умећа: *Рӯка ти се позла̄т̄ила!*

СИНТАКСА

292. У деклинацији говора средњег тока Млаве чувају се флективне форме свих седам падежа, али постоји и општи падеж.

293. Номинатив може имати две синтаксичке функције: субјекатску и предикатску.

294. У функцији субјекта налазимо потврде у материјалу: *вре̄ме се м̄ења, мла̄ди от̄идоше, кро̄в чӯва кӯћу.*

295. У функцији именског предикатива номинативе је забележен у следећим примерима: *џни су не̄ка фамӣлија, т̄етка му вра̄ча̄ра, сна̄ја му оста̄ла удовӣца.*

296. Субјекатски номинатив јавља се уз показне речце: *ет̄е ти з̄ет, ет̄е ти ун̄уче, еве̄ су де̄ца у ав̄лӣју.*

297. Генитив исказује централна синтаксичка значења.

298. Припадност се може изразити посесивним придевом: *Драг̄анов де̄да, Спа̄с̄йна ћ̄ерка, сна̄јино има̄ње.*

299. Генитив који обележава однос део - целина потврђен је у материјалу: крај *од штапа*, крџ *од његове штале*.
300. Генитив потицања забележен је у случајевима: посејали смо семе *парадајза*, време *технолозије*.
301. Конструкције са прилошким изразом: дај *мало леба*, имама *много рџбине* на страну, *доста* је *проблема*.
302. Генитив са временским значењем налази потврду у прикупљеној грађи: претпрошле *године* смо имали штету, доселио се претпрошле *године*.
303. Опште значење генитива са предлогом *од* је аблативно: узела *од човека*, ако једно *од колџи* не пије, не мџ се џтне *од нарџа*.
304. Генитив са предлогом *од* показује и правац из кога се креће: отишо *од мџн*, кад крџнемо ми *од куће*, дџре се још *од продавнице*, кад пџђеш *од станице* овџмо, мџј џтац пџшо *од колџбе*.
305. Посесивна конструкција са генитивом и предлогом *од* уочава се у примерима: тџ ми *од браџа* дџте, другарџца *од мџје Милџне*.
306. Генитив са временским значењем налази потврду у прикупљеној грађи: претпрошле *године* смо имали штету, доселио се претпрошле *године*.
307. Генитив с предлогом *од* има аблативно значење: узела *од човека*, ако једно *од колџи* не пије, не мџ се џтне *од нарџа*.
308. Посесивна конструкција са генитивом и предлогом *од* уочава се у примерима: тџ ми *од браџа* дџте, другарџца *од мџје Милџне*, *од мџје снаџе* маџка.
309. Генитив са предлогом *до* има значење завршне границе кретања: није стџгла *до мџста*, прџтили не *до црџве*.
310. Предлог *код* у конструкцији са генитивом служи за обележавање лица као циља кретања: да џду *код леџара*, џдемо *код леџара*.
311. Генитивом са предлогом *из* означава се место из кога потиче кретање: вратиџли се пџшки из Петрџвца, леџар из Нџготина.

312. Предлог *преко* са генитивом има месно значење: прèшо преко пòља, прелàзио преко грòба, прегàзимо преко рèкê.
313. Одмеравање места радње обележава се генитивом с предлогом *око*: стàвио зàвој *око* гўше, завйла крпу око рукê.
314. Генитив бележимо и са следећим предлозима: *поред, више, испод, испред, између, са, врз*, позади, *иза, изван, близу, очи, пре, без*, због, *место, напред*.
315. Веома је жив посесивни датив: билà сам мòјем ујцу кò ћерка, мòјем мўжу тётка била врачàра, мòјем човèку дèца, мòјем òцу први бра̀к.
316. Датив намене и давања: спремàла сам сйну за свàдбу, да бàцим кокòшкама да клўцају; снàји дàm кошўљу, давàли смо једнèм сиромàху свàшта, дàдосмо по јèдан дўкат свàкем детèту.
317. Забележен је датив користи - штете: òћемо да кўпимо нèшто децàма, кўпйò пòклон мàјке, Влàси мр̀твима дàју дàће, да намèни свòјим мр̀твима.
318. Симпатетички датив: òн намèшћа женàма кичму, намàжи детèтурàницу, свйма им намèшћа и рўке и нòге.
319. Адресат (са глаголима говорења, мишљења, осећања): јà сам рèко жандàрйма, прйчò бòлнйчарке, обећава свàкем.
320. Датив с предлозима: сјўри се дòл ка Пòпетове кўће, трчймо ка Мàлом Цр̀нићу; тò ће завр̀шимо кнòћи, йма да седймо кнòћи, отйшо према рèкê, бйли према мèне дòбри.
321. Особина акузатива изражена у призренско-тимочким говорима: ми постàвимо стòлови за свàдбу, поскйдам тй цàкòви.
322. Забележен је акузатив са значењем предмета радње: свй тò пйју, глèдаш нйну мўку, имàла вòљу.
323. Акузатив уз одричне глаголе са функцијом објекта: нисам вйдо лèпшу жèну, не јèм мàсни парчйћи.

324. Акузатив са значењем предмета радње: свѣ *тѣ* пѣју, глѣдаш *нѣну мѣку*, имала *вѣлу*, волѣла *пѣсму*.
325. Темпорални акузатив: дрѣги *дан* се славило йсто, йсти *дан* ју прѣтим пѣклон, дотрчѣ *тѣна* на *тај дан*.
326. У функцији логичког субјекта јавља се акузатив: жѣо *ме* за тѣбе, сад *ме* жѣо кад ѣмро, баш *ме* жѣо за нѣ;
327. Акузатив се слаже с предлозима: у (дѣшо у *авлѣју*), *на* (лѣго на крѣвет), *за* завршѣо за лекѣра), *низ* (свулѣ се низ бѣсамаке), *пред* (пед кѣћу), *под* (под крѣвет), *по* (ѣду по девѣјку).
328. Вокатив се употребљава за обраћање и дозивање: *дѣдо*, ћу да погѣнем, *Марѣјо*, пѣћи кѣћи, о, *лѣди*, *брѣћо мѣја*.
329. Основна инструментална значења забележена у говору Млаве су следећа: време, начин, оруђе-средство или друштво.
330. Инструментал оруђа: показѣје пѣстом, све нас ѣплете језѣком,
331. Инструментал за означавање просторних односа: *тѣм пѣтем* се не ѣде, *тѣм пѣтем* не пролѣзе, ѣшли *дрѣмем*.
332. Инструментал за означавање носиоца стања: јѣ клѣмнем *глѣвѣм*, само мѣше *рукѣма* ка брлѣв.
333. Темпорални инструментал: рѣдила је и *свѣтком* и *пѣтком*, ѣн рѣди и *субѣтом* и *недѣлом*, долѣзио кѣћи *зѣром*.
334. Инструментал с предлозима с (са) у значењу социјатива и средства: нѣје ѣшо *са жандѣрѣма*, разговѣра *с болеснѣкем*, налѣзимо се *с мѣмци*, *са јѣтрѣву* не говѣрим, ѣремо *с говѣдима*, па га завѣжу *с конѣпац*.
335. Инструментал са осталим предлозима: *под* (дѣва ми *под кѣш* прѣмаја), *над* (стојѣ му *над глѣвѣм*), *пред* (застѣну *пред свѣку рѣскрѣсницу*), *мећу* (*мећу нѣрѣдом*), *за* (трчѣм *за кѣлима*).

336. Локатив са предлогом *у* има различита значења: месно (био добар *у школи*, угрѐјемо вђду *у бакрâч*), начинско (јуре *у тој пàници*), временско (секирâш се прилйчно *у стâрос*, погйно *у рâту*), у фразеолошким изразима (ђна не мђж да бђде *у прâву*, остàне ми жѐна *у дрђгом стâњу*).

337. Предлог *на* служи за обележавање места: држѐ сйна *на колѐна*, крв *на кукурђзне шђме*, *на дàсака* од капије, *на пијац*; начинске одредбе: носиле шлйве *на рâме*, нђсиш тђрбу *на грбину*, упртиш обрâмицу *на лѐђа*; временско значење: двѐ гђдине био *на робйје*, кад је дђшло да се плâти *на крају*, *на крај слђжѐња*.

338. Два су основна значења локатива са предлогом *по*, месно и временско: йшли смо *по шђме*, немђ д йдеш *по шђме* нђћу, сад *по дâну*, није *по нђћи*; нâма је слâва трѐћи дâн *по Божйћу*, ћу да крѐнем нѐки дâн *по недѐље*.

339. Уз именице на *-а* које означавају мушка лица атрибут је у сингулару мушког рода (слагање по значењу), а у плуралу се налази у женском роду (слагање по облику): Био је *дђбар судйја*, Панкђвац; То су свѐ *прâве пијâнице*.

340. Колективне именице на *-ад* не јављају се у том облику, него у множинском: *Прасйћи рйју*; *Телићи пију* вђду; *Јунићи пâсу* трâву.

341. Уз неке глаголе јавља се речца *се*: *Обезобрâзила се* као вâшка; *Загнойла се* рâна, коцâ; уз неке друге се не јавља: *Додијâла* и бђгу и нâрђду; *Досâдйло* му да рâди; а има и оних са двојакђм употребђм речце *се*: *Брйнем* о њѐму; *Брйнула се* кад долази.

Проверђм нашег језичког материјала утврђено је да наш говор има сличности са говорђм Левча, Ресаве, Ђердапа, Доње Мутнице и Трстеника.

После свеобухватног испитивања задате регије, на основу прегледане грађе, компаративне анализе нашег говора са другим говорима, синхроног и дијахроног приступа језичком проблему, можемо закључити да је говор средњег тока Млаве косовско-ресавски, те да се његове особине поклапају са особинама екавске зоне старијих говора, где припада Левачки говор, као и са особинама говора Браничевске области. Крајњу тачку Браничевске области на југу представља Кучево, а на истоку Голубац.

Како и један и други говор припадају северном поддијалекту, наш закључак се своди на то да говор Млаве такође припада том поддијалекту косовско-ресавског дијалекта у коме доминирају добро познате језичке одлике.

Из области прозодије издвајамо ограничење слободне дистрибуције акцената у речи, под чим се подразумева ликвидација окситнезе кратке ултимае, као и ограничену дистрибуцију квантитета.

У вокалском систему карактеристична је замена гласа *jam* са различитим варијантама зависно од позиције у речима.

У области вокалске дистрибуције иде се ка ликвидацији вокласких алтернација у зависности од тоналитета претходнога консонанта.

На плану деκлинације уочена је постепена атрофија морфолошких дистинкција у множинским облицима.

На плану конјугације карактеристично је сужавање морфолошких дистинкција а односи се на употребу инфинитива и имперфекта, као и неких облика презента.

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ

Свадбе у мом крају

-

У овом нашем крају ми имамо пола влашки живаљ, пола српски. Десна ^уобала Млаве има једанајст влашки села и пет српски, а лева обала Млаве два влашки села и петнајст српски.

^уондак, ми сад у том нашем живљењу, нешто смо попримили и од ти Влаха и они од нас. Али ипак они више су од нас задржали свој тај менталитет у животу, него ми Срби. Ми смо ти куј ^увек тражимо ново, док код њи стално се чува то, то старо.

И сад код нас постдји од старине да отац, кад има два сина или две ћери, он њима оставља наследство тако да сад, без обзира да л је један од синова отишо на школу ели није, то наше имовинско право задржало се до данашњег дана, без обзира што смо ми радйли за мџег брата, старйји од мене и школово се, кад буде наш отац преминџо, он тражи половйну.

То је нешто што је ето код нас остало, па кажу сада да то није правилно. Треба да се донесе закон да један син, кџ остaje у кџћи, на њега се пренџси имовйна, а онај пошто је школован, нема право да ништа наслеђује више, или сестра. То је то наше (овај) имовинско право.

Друго, ја сам почео да свирам када ми је отац дошо из рџпства четрест пете године. Доно ми је једну хармонйчицу из Немачке *музик минер* са двајс четри баса, али у овом нашем крају нису имали људи нйти музичари, кџји свирају клавйрску хармонйку.

Имао један ту у Петровцу, неки мајстор Мйлан и ја сам йшо код њега. Он је после отишо на акцију четрест шесте године (а ово) Шамац-Сарајево, Брчко-Бановићи да свира.

Била овде офџрмљена Петровачка бригада и тамо, и ја сам остао да нема ко да ме учи. И онда сам негде четрдесет седме године отишо у Београд и кџпим другу хармонйку, отац ми кџпи и дамо једном мајстору. Да то био неки Брана у Београду, те преради ми ту хармонйку на дугметару. А кџпио сам и клавйрску. Није имала тад код неког Илйје Гаврилџвића Цџнија и имао је неки Еро Дробежан. Њеџва мати и мџја мати су неке сестре, овако далња рџбина. Е сад

ми смо се поштовали, као браћа смо од тетака, и он ме учио. Тада је био педесет динара час, а мој отац ради за тријес динара надицу, и сад као физички радник цео дан. А ја сам платио педесет динара час.

То, и ондак он отидне у војску четрес осме године. Ја отиднем у Смедеревску Паланку код Крњевца, вероватно знате за њега. То је наш највећи хармоникаш бивши (он је премино) који је српску музику толко задужио и нас хармоникаше са музиком и са хармонијом. Он је први кој је на бечком распореду пронашо да дурске и молске лествице ис-свих дванајс тоналитета свирамо са истим прсторедом. Није као код клавирске хармоније, то не може да се изведе ел она свира два реда. Ми свирамо хармонику на шест. И то нико није до тада до њега знао сам он, то је он пронашо да се такó свира.

Ондак, код њега је било још скупле за учење, песто динара тражио је за час, или две и по хиљаде за месец дана. Плус да платим стан тамо где станујем и то, а крава је била на откуп, био обавезан откуп тада, три и по хиљаде тачкице. Значи седам хиљада, али ти само за три хиљаде можеш да пазариш за оне паре, али не можеш без тих тачкица. Ако си прѣдо краву, можеш да пазариш, ако ниси прѣдо краву не мож у продавницу да купиш ништа.

И тако то ишло. Онда код нас су обичаји кад свираш свадбу, неко се ожени, они то огласе прангијом. То је једна овако оне старе гранате што су биле, па се то набије барутом и земљом. Имао циндар неки, се постави, пали се и она пукне- пап, зна се да се неко оженио. Имала је наредба, оглашење, па је ондак имала прошевина, гозба код девојкине куће.

Младожењини гости се скупе и понесу дарове и иде се код девојке, да се то прослави и то се називало прошевина, а девојка дужна је да свакога госта дарује. У то време није било овако оскудица- којем чарапе, назувице, женама мараме, а једно-друго такó мањи дарови.

Е сад, кад је свадба, ондак младожењин отац и маи су дужни да спреме свадбу. А отац и маи млaдини су дужни да спреме девојке да донесе дар. Није могло да се уда, да она дође овако само, ајдемо д-идемо да узмемо девојку из вароши, доведемо је овамо, протерамо један дан, у недељу ручак, и то је то.

Ондак народ у суботу се скупи, то звало се мешење. Дођи да видиш шта та млада донела из куће, из којје она дошла. Ако је из неке, биће, имућније куће, неки, ко је био домаћин, она донела више, добро, ако нека сиротиња, она једна кола. Ал

òбично и òни су тад знàли да се довијàу сеља́ци, па ўзму, да у дòговору с пријатељима као дòнела тò, па пòслем, знàш, врате, пòла ствāри од тòга.

Знàчи, тў је била дўжна да донесе ис-почётка по један крèвет, пòсе двá крèвèта, па двè слàмарице, па нèки чèтри-пèт јàстука. Òндак у тò врème били и куфèри, од вўне прàвљено, па тў и нèколико пешкíра. Òндак дāр да дāрује у кўћи гòсте, бāбу, дèду, дèвера, јèтрву, кòга йма. Имàла је тò свè и тò се, скўпи се сèло, и мй свíрамо и òндак ис-кòла зовè нòзин брāт или нèки дрўги: Ајде, младожèња, плáти дāр, па да скйдамо дāр.

Òн пíта колико, онàј кáже: иљадāрка. А, а, не! Врāтйте дāр (знàш тò као мàло шáла). Окрèни-обрни да тò двèста-трйста дйнара у тò врème. Åјде сàда бројèдў, скўпе се òни. Ју, ју, гле кàке дòнела пешкíре, кàке дòнела вèжèне чāршāве, вйди како вèжèни ћилйми, вйди овò, тò и сад, åјде сад игрāнка. Пòсле игрāнке вечèра.

Ўòбично у субòту у тò врème билà је вечèра: закòље се óвца, па се скўва кўпус. И свйња једна се угòји дебèла, нйје ка сад да је имàо роштйль или нèшто, нèго на рāжањ. И сад од тè свйнè, од онè ўтробе прāви се кавўрма, скўва се, па йли се мèље у онò машину за мèсо, па се додā перйнач, па се напрāви као једна мусāка. И то је вечèра у субòту, само двá јèла, нèма више.

Кад бўде недèља сви гòсти којй дòђу на свāдбу...

Ако је тāј домāћин код мèне дòно прāсе ја сам дўжан нèму да вратим прāсе. Òнда сви донèсемо по печèно прāсе, балòн вйна, погàчу, тад тòрте још нйсу градйли, били колáчи у тò врème на чāшу. Умèси се òбга и òндак чāшом сèцаш, овàмо се тўри тањйр са шећèром, óвде један тањйр са вòдом и сад тй ўзнеш, чāшом одсèчèш колáч, и испечèш у тепсйју, потўраш, испечèш, кад се испечè, онàки врўћи òдма у онў вòду и у онà шèћер. Е тò су били колáчи. Дрўги колáчи нйје имàло. И òндак прāсе се дāвàло домāћину пòлак. А мòја је овāј жèља дал ћу да дāм домāћину половйну од прāсета дòњи дèо, ели гòрњи дèо. Òбично мй којй-смо гòсти, ми дāјèмо гāзде од половйне, лопāтица и глава, а нама остāје кўкови и овò дòле.

Òндак домāћин, он закòље свйњу, да бўде што вèћа и што дèбља, òндак нй-се знàло ко сад, немòј да јèдеш мāсно, ел ће да дòбијеш холестерòл. Тад се тò глèдало да јèш што вйше мāсно. Напрāви се од купўса салáта и од кйселе папрйке па тò се јèде, пйје, кòва са вйном, домāћим вйном. Овò што òни кáжу не вāља да

пїјеш од бѣле тѣлѣ, од липарије, од црне тѣлѣ, то свѣ ће да се разболиш. А кад пїјемо ова сѡк, што тўране све хемикалије, ѓнда нѣнеш да се разболиш.

И ондак јѣдна чаша, луката, имала од три дѣци, нї-се у тѡ врѣме глѣдало да л сам ја здрав, да л с тї бѡлесна, да ли нѣко, овај, овако ка на бубѡн заватиш и пїјеш. Јѣш онѡ мѣсо и пїјеш, даш чашу онѣм дрўгом из кѡве, помѣра се тѡ и йде, ракїја бїла у флашу, мале онѣ литарске флаше, па пѡла и од литра, што гѡре заврнута, дѡђе боката овако, знаш, старїнске, знате ви тѡ.

И ондак шїпка, зовѣмо мї она плава трава женотрґа, направї се шїпка и сад пї, пїјем ја ракїју па тѣб додам, та флаша йде док се не пѡпије цѣло укрўг.

То је такѡ бїло, ѓндак приказўје се час. Постави газда рўчак, рўча се и сад - ајде, помѡзи бѡг, кўме и старѡјко, и сви остали гѡсти. Од нашѣга драгога кўма јѣдно прасе, чорбалук ели тепсїја ел лѡнац, двѣ кашїке, два тањїра, четїри чаше, час дѡно, час дочѣко, бѡже дај да му се врати. Балѡн вїна, ако је вїно, све му се дѡбро око кўће вїло, ако нїје вїно, водїла му газдарица.

Па ѓни вїчу тѡ за свадбу, то овај свакѣму се тѡ прикаже час, што је дѡно да чўје народ. Ёво, од старѡјке тѡ. Старѡјка је бїо дўжан да донѣсе за младу сїто, да донѣсе за дѣте корїто. Сад се не сѣхам онѡ трѣће. Три ствари мѡра старѡјка то ѡбавезно да донѣсе, мѡже дрўго јѡш уз тѡ, ал тѡ је старѡјкїна бїла дўжнос да се рѡди дѣте тў и све тѡ. Е сад, ајде, сѣчў се праци и пред свакѡга гѡста она половїна прасета се тўри. Он је дѡно од кўће погачу, дѡно печѣну кокѡшку, дѡно тѣ колаче и сад тў се јѣде, дѡно сїра.

Домаћин с јѣдну свїњу угѡсти сто гѡсти, ел ѓн потўра онѡ њѣгѡво печѣње, и свакѡ ўзме по јѣдно онѡ парче. Онај каже дебѣло, онај каже нїје, а дај тї наше печѣње и такѡ. Кад се заврши тѡ што ти остало, нїси појѣо, тѡ кўпиш и враћаш кўћи. Сутрадан спрѣмаш дрўго, сад је дрўги дан, долазе пѡђани. Гндак газда је дўжан да од твѡјег прасета, без обзира дал је твѡје дал нїје да одсѣчѣ лопатицу такѡ да газди остaje јѣдна лопатица, и пѡла, и глава. Пѡђани долазе, донѡсе прасе, донѡсе дарове. Сва њѣна фамїлија, за младу-нѣки ципѣле, нѣки мараму, нѣки капўт, нѣки сўкњу, бїло шта, тѡ је за младу. Младожѣњи мож да се донѣсу чарапе, пешкїр, такѡ, нѣма одѣло за њѣга, а за младу ѡтац из кўће ѡбавезно пар одѣла, ципѣле, нѡво одѣло, све тѡ, и тѡ се прикаже етѣ у сѡбу, йде свѣ, и да платимо. Тї вадїш кѡлко кѡ йма, нѣки банку, нѣки дїнар, нѣки дѣсет дїнара мѣнемо. Ај тѡ да се плати. Вїдели смо шта су пѡђани дѡнели.

Пòђани плаћу, млада припаше кицељу и ондак они момци што су носили послужавник те ста́ве па́ре да да куму, кума устaje, луби се са младом и младожењом и њóзи те па́ре дајe. Тò је за младау.

Ту́ је бiло. Дру́ги дан су пòђани, буде исто игра́нка за пòђане, онò сече се онò што је остало. Остало печeње, а овò од нас што смо доносили као да има и прасeће печeње. Е сад, пòсле, касније је бiло тò да пòчели дòле у Стiгу да спрeмају и пòдварак, ћурeћину, па ондак спрeмају они, код њи се нашло прасе живо, а цело прасе даш домаћину. Није ка ми што смо носили печeно и ондак, они то испечeдy, дру́ги дан и тò за пòђане, сaмо млади, прасeтина, да буде и пòдварак.

Тò је бiло у тòме. Трeћи дан је била свадба да се веселe послушници, тò је у тò време бiло ка сaда, плаћили кафану. Ја сам слyшо код тебе кад си жeнйо сина, и ти код мeне, и сад кад дòђе утòрак, е сад млада и младожења да вiмо шта знадy. Ми посeдамо, ми куј смо послужници, да не слyже млада и младожења. Сад онò што остало од понедељка, ако овај, кyва се нòва сyпа па ондак печeње препржаје се, нeки вòли ел има кисела паприка, ај ус печeње испржите ту паприкy, дај óвди да се јeде, све вино, онò йде, и скидају код домаћина, ако они везани вeнци са паприкама, тyри му тy на кòве са вином и ражeвe, где остала глава прасета. Натyре му и нeму, тај вeнац са папrike, и лyка, крос сeло.

Йдемо и ми, мyзика, мбрамо да свiрамо, а код свake кyће чyкам на кашyју. Ехeј, домаћине, еее, eво йде свадба, па ајде. И он изнòси кòву вина, слyжи гòсте, пйје од онòга вина, од прасета ломи од главe нeшто, ај код онòга. Тò се обйће сeло и свадба се у тò време завршавала такò.

Тò је бiло у тeм нашeм крају. Сад има рaзне варијaнте, сам свiраò по целој Србији све тò, ти Стижани су, још у тò време су били мнòго напреднији од нас, они су тeрали свадбе. Имаò сваки, кад прaвио кyћу, јeдну сaлу такò са јeдно òсам мeтара пyта четйри мòжда и дeвет мeтара, и он зна да у тy сaлу мож да стану четрeс гòста и он тòлко зовe нeма тy. А овамо код нас је бiло дòђе зимско време, нeма сирòма, има јeдну сòбу, има нeки трeмић тaмо, дај чyмом се загради, они цйгле међу под нòге од зимe, сyпу док постaве на цeлу ово, òна се залeдила, ова крај врyћ, овaм се залeдила кад зимско време и такò.

А већ Стижани, они су били модернији и тò је у тò мòје време бiло такò. Ондак постојале су завeтине у сeлу, тò је завeтни дан кад цело сeло слави тај йсти дан. напpимер у мòјем сeлу је Спaсовдан, у другeм је Трòјица, у онeм трeћeм је

Бурђевдан и тако рѣдом, и ондак, тада су твоји познаници кога имаш, па и рѣдбина, идем код њи на ручак, а они сутрадан, кад у твојем сѣлу завѣтина, долѣзе.

Ми мѣзичари без икаквог звања идемо по тај запис дѣ ће да свирамо игранку, то ранѣје било или момци ис тога сѣла питају ме је ли, оћеш ти нама да свираш игранку...

Колико тражиш што ћеш да доћеш и само за нас да свираш игранку? Не дамо њики да игра од ови странаца, Били љубоморни на девојке ка Шиптари). Да сад нека девојка, доће странац и да вѣди пред њим коло у његовом сѣлу, дѣ, то би за неѣга била срамѣта, јер они имају сви ти. И ти им кажеш за долѣзак, толико и толико. Коме ви кажете да свирам, томе ће да свирам. Ето, ел ви то од мене добро? И ајде, направѣ се игранка, и ондак народ глѣда: Јѣ, а чија је ово девојка, па чији је ово момчић, ју глѣ какѣ је порѣсо, па глѣ какѣ је лѣп, па глѣ како лѣпо игра, па глѣ ова, кака је лѣпа девојка, па глѣ преновили је прѣ. Па је у то време било на завѣтину, на вапшар, на славу се највише обраћало да се пренови девојка, момак, момчић, дѣте, ако ово мало, и рачуна се каки је то домаћин. Није се твојем детѣту моѣо да купи ново одѣло за завѣтину, за славу и то су биле те двѣ...

И онда постојали су вапшари. Вапшари су по варѣши, ето ту у Петровцу је Прокѣпле вапшар. Цѣо крај ове ѣштине скѣпи се на тај вапшар, сад ту се нешто продавало, овамо зелѣна пијаца, овамо стѣчна пијаца, али од подне почѣњу игранке. И сад се ту вѣди која је мѣзика најбоља, де су најбољи момци, де су најбоље девојке, и ондак народ иде и шацује. Кад доће пред јѣсен имали смо она други вапшар, друѣог сетѣмбра, већ каже: Еј, чија је ово девојка? Тѣм и тѣм.

Ел имаш ти неку вѣзу да питаш ел ће они да је удају, ја би женио мојег сѣна, ал она ми се свѣћа. Јел, а чији је ово момак, ју, глѣ какѣ је лѣп. Кад би тѣо да се жѣни, ја би му дала моју ћерку и тако, ту се долѣзило до тѣ неке прѣче, да почѣње да се усклади да л ће да се прѣве свѣдбе.

Ми свирачи, ја се мѣслим пошто сам био познатѣји у овѣм крају, увек сам имаѣо моју муштерѣју. Да не идем на слѣпо дѣузнем армонѣку и да турим ус плѣт, чѣкам да ме неѣо виѣне: Ај, ел ти не свираш за њикога? Па не свирам, дошо сам овако. Ел оћеш да свираш за нас? Па оћу. Куј сте ви? Па ми смо. Кољко имате момѣка? Па има нас десѣтѣну.

Онда ту има да свирам јѣдан сѣт. Овако сам имаѣо Трновче, Каменово, Кнежѣцу, Забрѣе и Петрѣвац, ѣбавезно јѣдно пѣт сѣла. Поѣнем да свирам у

једанест сати игранку, ноћас у једанест завршим, ел њни како у којѣ село најдале. Прво почиње да игра па се наставља у онѡ друго, у онѡ треће, и онда смо знали за мене да ја сам тѡ као међу виђенијим хармоникашима.

За све тѡ овај све најбѡљи момци код мене играју, па чак су заказивали и Власи, дођу Милановчани, Велико Село, а влашко село. А бре, мајсторе, ал ѡћеш, бре, за нас да свираш, да ми дођемо да играмо код тебе. Ођу, ал кад ће ви да пођете, па ми прѣ ће да се вратимо рано. Ел можда почнеш ти да дођеш у једанаст сати? Па да дођем. Ајде, и почну ѡни. И када дођу моји Трновчани ја им кажем: Знате, сад почињу моји Трновчани, Каменовци, Забрђани, играјте у кѡлу. Ал ѡни имају да сада играју напрѣд.

И свира се та игранка. То се добро плаћало у тѡ време, бар ја сам наплаћивѡ негде око пѣ-стѡтина динара. Биле онѣ зелѣне пестодинарке јѣдно кѡло, а правило је, откако сам почѡ да свирам, било онѡ, сад тѡ више нема, пошто већ тѡ иде, измѡделѡ се, наднаца је кѡло. Кѡлко надначар данас, јѣдан физички радник заради, тѡлко да му свирам јѣдно кѡло десет минута.

И онда ти вашари. Људи са странѣ гледају и сад некем се свиђам, некем не. Одакле си ти мајсторе? Одатле и одатле. Ел имаш погѡђено за ту и за ту недељу. Ја сам те слүшо тунак, већ цѣо сат и ишао сам за твојим кѡлом. Како ти свираш, мѣни се свиђа да погѡдим ја свадбу. Може. Која недеља? Тад и тад. Ел имате прошевину? Та ће свадба да те кошта. Крава је била свадба. Ја сам узимао краву на свадбу са нас четйри друга. Ја сам први увѣо у мѡје друштво саксофон, први сам увѣо виолину, први сам увѣо певачицу, први сам увѣо гитару. Онда, кад сам ја почињѡ да свирам, ми смо ишли два свирача и бйѡ она тѡбош, па пѡсле Цигани црљеначки сѣте се па напрѡве деф, и на дрвен бас, и удари па цйма, па тѡ бйје се као два ритма, па ондак почну да одѡвут Стижани и одѡвут Моравци да доведе певачицу. Ја сам имѡ неку малу Миланку, ту из Дубѡчке. И сад по неки пут пѣва. Тѡ је било талентовано дѣте, страховито пѣвало. Ја сам ну за два месеца спремйѡ прѡграм за свадбу.

Да је и ѡна пѣвала кад је бйѡ Гѡца и Раде, ѡн њѣн певач, све је пѣвала најмодерније, ја сам купиѡ магнетофон, фйлипс, четвороканални, чѣтри брзйне йљаду ѡсамсто метара јѣдан кѡтур на њѣму.

Стереѡфонски, имѡ је два звучника на њѣму, овамо, и ѡвде трећи, и сад имаш три брзйне. Имаш седамдесет пѣт, имаш тријес три брзйне, и имаш седмнајс за

вѣжбање. Мѣња висѣину само за октаву, а не мѣња интонацију, иако је у Ц-дѹру композиција, исто је у Ц-дѹру, само је октава дѹбље. Касним за брзину и полако скидам тѹн за тѹн, препишем пѣсме свѣ и тѹ. Пѹдне да се тражи саксофѹниста. Нађем јѣдног Мирослава из Малаг Лалола, ѹзем њѣга и пѣво је мало. Пѹсо колико ѹћеш, еј, кроз Мораву отиднеш, има саксофѹнисту, има гитаристу, нађем из Црљѣнца нѣког малаг Туму, Циганин али пѣво је добро. Миланка певачица, па ја сам водио пѣт члѹнова кад ѹни кажу. Бре, шта ћеш да зарадиш тамо у Петровцу, па ти си не упропастио, сад њики за нас не пита. Д-идемо код Радѣ Цилѣ у Трновче. Све чѹвек има што ви свирате, слѣпци јѣдни, те ми дођете у авлију са две хармонѣке и јѣдан тѹбош.

И тако сам ја тако радѣо по тим свадбама све. Ондак сам пѹчо да свирам по кафана. Отиднем у удружѣње Мелос Смѣдереве, учлѹним се у удружѣње, и тамо бѣо нѣки Жѹта виолиниста, и мѹрам да полажем што знам да свирам да ми даду категѹрију. И ја свирам и врло дѹбар. За кафане и за ѹркестар ѹцена четѣри и одма ме запишу. Там ми бѣла Мариѹна, нека шѣфица тѹг удружѣња и ѹна мѣне, у тѹ време нѣсмо имѹли телефѹне, него тѣлеграм ми шѹље: Нашла сам ти посо. Од првог идеш за Вршац, имаш певачицу, имаш гитаристу, имаш овога бубњара. Ел ти дѹбар сѹстав? Ја питам: Ел радѣли ѹни у кафану, немѹ ми пошѹљеш нѣке сељѹце тамо да ме лѹди бѣју и да ме изјуре. Каже: Њшта ти не брѣни, знам ја кѹј си ти и кѹј ти трѣба. И отиднем.

У Вршцу сам свѣрао у Бердап кафану на ѣзлаз де за Бѣлу Цркву, преко пѹта де су касарне. Тада су бѣли босѹнци, тѹ је бѣо вѹздухопловни цѣнтар за слѹжѣње ѹрмије. Кад је бѣла заклѣтва тѹ, у мѹју кафану су босѹнци ево овѹко напѹнили, да нѣма мѣста, ставили по четѣри-пѣт асталѹ после заклѣтве и кажу: еј, ти, дођи ѹмо.

Мѣреш ли ти мѣни свират што свѣра Шѣрбо и Јѹвица Пѣтковић? Мѣрем. Еј, деде, да чѹјем. Еј, јѣбо те бѹг, па тѹ је тѹ. Рашѣри те мѣове, и ја рашѣрим армонѣку. Он ухвати, онѣ црвѣне стѹдинарке бѣле, на свѣ, колко имаш ти ребарѣ, на свѣ шѣснест, и он шѣснест стѹдинарке јѣдан тај, онај дрѹги... доста више тѣбе, дођи код мѣне. Ајде мало онѹ да ми свѣраш као Јѹца. Ја им свирам све тѹ. Тѹ толико бѣли задовољни и тѹ је чѹдо бѣло, пѹре смо правили кѹлко вѹлиш, а много је дѹбар народ у Вѹјводини.

Де год сам свѣрао у Вѳјводини, никад није дѳшло до тѳче, до нѳког цѳпања. Никад нѳће вѳјвођански гѳст да кѳже у тѳ време: Еј, бре, ти само свѣраш нѳму. Дѳђи, ѣмам и ја пѳре код мѳн. Тѳ код њѣ нѳма, него дѳђе код тѳб...

Трновче, Лукић Радиша Ђивра, 1932.

Даѣркиња

Ўграло се и пѳвало кад год је мѳгло и бѳга ми тѳло. Није се знѳло за ове таблѳте за жѣвце, ма кѳки бакрѳчи. Сад свѣ то пѣју ко лимунѳду, ели бѳзу. Пѳпијем ракѣју, вино, па ти све лѳпо, рѣјеш зѳмљу само такѳ. Музикѳнти бѣли из сѳла.

Скѳпили се бѳсаѳија, у ѣимѳне, кѳнтру, тамбѳру и руменикѳша кад, кад, кад је кѳло. Свѣрају за пѣће, јѳће, брѳшно, а и за свѳј ѣѳф. Бѣју се и даѣре, бѣла их Кѳтица и шѳфовала свѣма. Мѳгло је, имѳло се. Млѳго землѳе, шѳме, вѳћа. Ўзела човѳка у кѳћу и радѣла шта јѳј вѳља, а имѳла вѳљу да се тѳрају и баирѳју по цѳлу нѳћ. Волѳла пѳсму и да цврѳне, дѳда ју бѣо пѳзнати Стојѣмир.

Радѣло се и онѳ што ѣе све да распрѳца и да прѳђе, такѳ кѳжу. И мѳј дѳда ту мрѳйо брѳце и баирѳ. Да није бѣло њѳ ми би од глѳди ѳмрли, хвалѳ јѳј. Кѳло ѣгра свѳке недѳље пѳсе пѳдне. Није бѣло рѳдиона, телевизора, игрѳло се и срѳце разгалѣло. Музикѳнти кад заврѳше, тек ѳнда за њѣх почѣње пѳпѳвка за дѳшу. Врѳћа гибѳаница, пѣће, ѳдри, све док не пѳдну пијѳни.

Дрѳги нѳрод се дѣже сабѳјле, на радњу ѳни одмарѳју. Бѣје дајѣре и заповѳда, а кад се налѳути на човѳка, отѣдне код бѳсаѳије. Кад изгустѣра бѳсаѳију, врне се код кѳће, баш је брѣга, њѳјзина кѳћа.

Сѳстра јѳј бѣла удѳвана, па се вратѣла са детѳгом, она мѳте полѳку под мѣшку и ѣде:|

-Прѳтила ме дѳда за ракѣју.

Кад се појѳла имовѣна, ѣико је не познајѳе, остѳрело се, а узѣмали пѳшто зѳшто. Дѳде им ѳтац пѳре да ѣду код лекѳра, сѳтио се шта бѣло кѳда су глѳдовали. Брѳзо су и заврѳпили жѣвот. Дѳцу не имѳше, да ли је мѳка такѳ лѳчена?

Гачић Миланка, Шетоње, 1935.

Пйјац

Од дйнара се ўвек жйвѐло. Мй смо га прравили на пйјацу.

Упртиш на грбйну и шаке па оц, оц, пѣшке преко пѡља. Дйгнем се рано, намйрим стѡку и пѡћем. Обўчѐм се онако, да ѡће од мен да кўпе, знaju ме муштерйје, ал йма кад се и лѡше прѡђе, ни за вѡду да зарадйш.

Йде се на стѡчни и жѣнски, сад зелѣни пйјац. Ако тѣрамо стѡку, не йдемо на овај дрўги. Наш кѡмшйја бйо шпекулант. Кўпи, продa, порѣже пaре. Код њѣга ѡвца ћѡпава, крава без рѡга, пола рѣпа. Узѡре, па продa.

Не пaмтим да се код њѣга крава отѣлила. Ми смо продавали онѡ што је за прѡдају, дѡбар брав се не продaје, сaмо не дај бѡже у слўчају бѡлести и кўћу да градйш. Стѡка научйла па йде, вѡдйш, тѣраш.

Нйкад да не продaш близу, да глѣдаш свѡју стѡку код дрўгога, срце ми се кйда. Глѣдаш да продaш кўј је домaћин, да јѡј бўде дѡбро. Продаш ли ѡвце кѡмшйји, он слабо рaни, мршаве, у блaту борaве. Требале ни пўсте пaре, а глѣдаш њйну мўку. Тад и вйше нйкад. На пйјаци се углавном продајѣ са фалйнком, рѣтко је дѡбро, сем ако мўка не натѣра на трговйну.

Чѣсто смо борaвили на пйјац, нйко се нйје пожaлио на нас и нашу рѣч што је дага. Од тй пaра смо кўповали имовйну и згрaде градйли. Врѣме се мѣња, сад још по нѣшто продaмо, слабо се купўје и тргўје. Сйриње се вйше не прaви, слабо, млѣко се дајѣ у млекaру. Стѡка се омaлйла, сaмо стaри се још мало занймaју.

Млaди отйдѡше у град и инострaнство, размйлѣли се на све стрaне. Сад ће и ми д-йдемо на пйјац и да купўјемо још лѣчке. Йду по кўћама и траже да кўпе, е нѣма брaле, нѣће нйко мотйку, ѡће у Бѣоград. Нѣка, тaм ће бетѡн да грйзў, гѡспођа, енѣ је, ѡна од вaздуха жйвй, да бўду мршави и лѣпи.

Ерић Рада, Везичево, 1945.

Кошaва

Лѣти, зйми, у јѣсен и прѡлеће, етѣ ти кошaве. Дўва и фијўче, преврће и обaра. Очупa талўзину, само стаблѡвка остaне. Влaси је зовў кошaѡ, а Румўни рaр.

Дува један, седам или двајс један дан. Ћвек донесе кйшу. Пре него што изйђе, зацрвени се небо. Одма се зна, а и петли кукуречу на промену времена.

У јесен дува и чйсти ваздух. Зйми прави сметове и ледй. Прави таласе само такб на вбди. Кад се бре за жйто и бна дува, за час прегорй орање да се дрљачи. Сўши сено, лйсје за час падне.

Дрече се за час осуше. Ал шпорет тешко горй, поврће дйм, па комйн мбра да ббде висбко. Села су углавном у заветрини.

Йшо Ббг и светй Петар, сели да рўчају и кўсну, а кошава им прбспе, и такб. Ѓни се дйгну и закрсте, кажу: Одатле - дбтле, кошаво, да не дуваш. И стварно не дува на тем месту, такб кажу приче.

Зйми дува, ладно, кйда месо с костйју, пробйја. Мачка и мйш тад зајно спавају. Стакла на прозорима само цангле, фијуче, сви се затворе у кўће, као да је помор. Губйш дах кад дўне. Испретўра и истўмба све што мбже.

Чўјеш гбр у висйни, само учй. Сваки крај йма нешто свбје. Кажу: чйсти ваздух, ал бпет шта ни донбси, кўј то зна. Кад почйње да лењава, прска кйша и дбђе кйшно време. Дува одбтуд одакле се сўнце рађа од те странб. Ѓвде код наше кўће пребацўје, јер смо под самим брегбм. А там, кад се испбљиш на чистйну, лйда и дува целб гбдине, вўчб однбкуд.

Товарили смо сено и не мож да натоваримо, обара. Ббаба бйла гбр, па се смандрљала. И човбка разни ветрбви нбсе, и обрћу на разне стране, мўте вбду, а и памет ко йма.

Николић Стојан, Буровац, 1931.

Причало се, не поврнўло се

Е дбте мбје, сад је свб ббсно. Бйла је ббда, оскўдица у свбму. Кб је имбб збмљу, билб му је више од мбтере. Дбђе блбг дан, нбмам шта д-обучбм и ббујем, да изађем у народ. Опанци шйлкани кб је имбб, а кб нбма, ббс као мбчка.

Косйдба, ббла полутачна кошўља мўшкима, а женбма оплбћак вбжбн око гўше и на вр рукава, три фрталба рукави. Рана бпет како кб, пробја, а лббац за слбву, сйриње, млбко, та ббла мрс, бпет ко йма, а кўј нбма, пробја и тб ти је.

Једна свиња се закѡље, мѣте у саламѹру и осѹши, па да йма пѣрче кад се тѣшко рѣди. Нѣдничари мотѹку на рѣме, па и гѣзда бѣра на сокаку, овај прича, не кѡпа, онај прескѣче, овај јѣ (јѣде) млѡго, спрѣдају се, а шта ћеш бѡље да рѣдиш и јѣш, него да не рѣдиш и цѣо дѣн глѣднѣш, а сад се све и свѣшта бѣца.

Нѣмаш дрѡво, јѣло да спрѣмиш, йдемо нѡћу по мѣсечини у ѡпштинско да оцѣчѣмо бѣгрем, па на грбѣне донѣсемо код кѹће. Јѣдан гѹбер, па се грѣчиш, лѣдно, сви смо у јѣдној сѡби да се не ѣрче дрѡва јер се нѣма. Нѣма стрѹјѣ, лампа, бунѣр далѣко, па вѹчѣш вѡду за пиће, стѡку, кошѹље да се пѣру.

Којѣ су слѡжни и рѣднѣи, они печѣле да имѣју, а овѣ мѡји се свѣђају, пѣју, бѣју се, јѹре грѡту, па бежѣмо по сѣлу и тавѣнима, е срѣћу не мѡж да нѣђеш, ако је не срѣтнеш. Знѣо се рѣд и шта је срѣм, сад нѣшта од тѡга, нѡсе шта ѡће и лѣчно и ѣчно и прича се свѣшта, од брѹке и резѣла, дѡшло крајње врѣме.

Нѣје бѣло скаламѡција (тв, рѣдио), отѣднеш мѣло у сѣло, попрѣча се па кѹћи, сѣмо кад је свѣтак, рѣдним дѣном нѣма кад. Беснѣ се на све стрѣне и лудѡрије свѣкаке, сад смо и мѣ из онѡг врѣмена бѣсни, йма се и јѣће и пиће и ѡдећа и обѹћа и све што ти дѹша йска, и ѡни вѣде. Не поврѣнуло се, нека се прича и спомѣње.

Радуловић Божидар, Мало Лаоле, 1928.

Шнѣјдерка

Прѡво сам дѣте у ѡца и мѣјке. Мѣти ми остѣла са брѣгом трѹдна, а мѣн дојѣла па сам се зѣтровала, кѣжу брѣт не дѣ сѣстри. Млѣђа сѣстра бѣла ѡцу ѣубѣмѣца.

Йшла сам трѣ гѡдине у шкѡлу и ѹчителѣ кѣже: Дѡста је, знѣ до стѡ пѣдѣсет, тѡ јѡј дѡвољно да глѣда у сѣнтиметар. Извѣде ме и-шкѡле и дѣјѹ код мајсторѣце, јѣ код нѣ чѹвам кѡзе, бѣрем копрѣве за плѡвчиће, а не учѣ ме да тѣрам машинѹ. Кѣжу: нѣ тѣла да бѹде мајсторѣца, па постѣла козарѣца.

Мѡј се ѡтац наљѹти, ѹзне ме и на кредѣт ми кѹпи машинѹ сѣнгер, кѣжу преко мѡра дѡшла лѣђом. Пѡчнем јѣ сѣма кицѣљу, рѣкло, дѣци панталѡне, прочѹје се за мѣн и кад пѡче нѣвала. Из дрѹгог сѣла по двѣ-трѣ одјѣданпѹт дѡћу, нѣвала сѣмо такѡ. Јѣ са седамнѣјс шѣла увѣлико и тамѣн се задевѡјчила, а ѡтац да ме удѣјѣ и тѡ ти је, такѡ и бѣше.

Ћудала се и шїла, погїно ми чòвек, прèудала сам се, òпет сам шїла, мало кўј је мòго сà мном да сàшије. Прво скрòјим од òка без шнїта, ўзем мèру, па онда прòба и на крају се завршàва.

Сад кад би све онò сашивèно изїшло пред мèн, ја би се упўдїла, колико је тò млòго, шèсèт пèт гòдина сам шїла. Мòја машїна се тèра на нòгу, шїје на струју. Сад изàшло овò купòвно па се све мање шїје, а и шлїнгује, јер девòјке данàс не нòсе дàр. Ћèрка а и снà ми нїсу научїле да шїју, једїно овò дèте дòста знà, али учї шкòлу, нèма нїшта од тòга, ће да отїдне далèко.

Станковић Ружа, Велико Лаоле, 1932.

Глèдало се кўј из кàке фамїлије

Свè је фàмилијарно, шàшави, пијàнице, нерàдници и швалèри. Нàши бїли да те бòг сачўва, рђàви по нàрàви, кàрàју се, дèле и бїју за свè и свàшта. Браћа се подèлила иàко је бїло да свї зàјно жївè, дèлїли пајвàном.

Чўкун дèда одèлиò сїна и снàју, дрўгог сїна удàрио бїчем на њїви и ўмро у осамнàјс гòдина, мòмак. Овàј погїно у рàту, òста снà са трòје децè. Бїла бàбица, порàђàла и жèне и стòку. Огрне пàклїју, мèту је на кòла, па је вòзе у злò дòба да помòгне, колико кò дà, мнòги нїсу жàлили, а йма и којї јèсу.

Ћèрке се ўдале од мирàза што су слўжїле као девòјке, а сїн ће се жèни. Мánгун, вàра двè девòјке, а òне се бїју којà ће, сиротїња, али òн шàлцїја, кàлфа и свїра па накрїви шешїр, намїгне, па да вїдиш.

Оженїо се онòм коју нїсу дàли, побèгла, родїло се дèте, отїшло у рàт, жèна му се рàзболе од тòц, тад проговорїше и узèше је њèни, ўмре кад је детèту бїло јèдна и по гòдина, òста му мàјка òпет сàма са унўком, погїну јој браћ и снà у бомбàрдовању, свèкар дàо имовїну ћèркàма, а не сїновима.

Прòђе рàт и војник се вратїò, почїње жївот òпет, узїма шнàјдерку којà йма слїчну сўдбину, погїно ју чòвек у рàту. Прèудали ћèрку и сїна од прве женè. Боèm чòвек, вòли да пòпије, да свїра, а мàло да рàди, потрчї и гради зграде.

Жївèло се сиротїњски и тèшко, ћèрка стїгла за ўдају, свї се одбїјàју, дàли је у град за већ жèненог и дòбро ју бїло, слàба је бїла за сељàчку рàдњу. Сїн се

женѝо више пу̀та и није им̀ао децу. Седѝо је д̀уго и као распуштѝенко. Ђзео је жѝену из далѝка и са њ̀ом крѝнѝо даље у живот.

Ма̀ти му није до̀нела мир̀аз, ба̀ба није, жѝена није, так̀о је то̀ кад сиротѝиња за сиротѝињу пол̀ази. На̀дничари и сл̀уге, скла̀њај се сва̀коме па и го̀рем од тѐб, јер је он̀ г̀азда, бѝли су ње́го̀ви так̀и, а што је он̀ ова̀ки, па то̀ сад више није бѝтно, ѝни су од фамѝлије, а мѝ ни́смо, па мо̀раш да бу̀деш ма̀њи од ма̀ковог з̀рна.

Рашковић Миладинка, Кнежица, 1929.

Кад их замома̀че и задевоја̀че

Чим се ро̀ди жѝенско дѐте, ѝдма му спрѝмају да̀р за ѝдају, тка̀ју ћѝлиме, по̀ња̀ве, ве́зу ча̀рша̀ве. Мо̀ра да се то̀вари да̀р на ко̀ла па да глѝда цѐла сва̀дба. Она̀ која̀ нѐма, уда̀ се са ма̀ромом, амбу̀ља, го̀ља за го̀љу. Нѐки ишли, нѐки ни́су у шко̀лу, чѐтри го̀дине и то̀ ти је, за мо̀тѝку је и то̀ м̀лого. Чим изѝђу, ѝдма чу̀вају сто̀ку, ко̀пају, к̀упе сѐно, шлѝиве и све рѐдом. Девѝјке уче да плету̀ и ве́зу, му̀шки да ѝру, дунѝерлук. Од трина̀јсте го̀дине их девоја̀че и мома̀че.

Сва̀ки све́так нѝва а̀љина, блу̀за, одѐло му̀шкима к̀уј је им̀о, к̀уј нѐма јѐдно и́ма па чу̀ва са̀мо за ко̀ло, бо̀си до игра̀нке. Игра̀ло се од по̀днѝе, па до мра̀ка. Пре бѝло да се девојке гра̀бе да игра̀ју до ко̀лово̀ђе, а посе ко̀ју он ви́че да и́гра до ње́га. Кад су се гра̀биле, то је бѝло да се изг̀ине ко̀ја ће, посе мо̀мак ви́че опет, ако ѝна ѝће, глѝдало се на све́ и сва̀шта к̀у-је, как̀и је и трѝста скалам̀оција. Му̀зика без онѝ на стру̀ју, само руменѝка, ба̀сација, ћем̀ане, тамбу̀ра па да вѝдиш. У на̀ше сѐло игра̀ло ко̀ло, па кра̀ва Ру̀јка прек̀инула кад наишла из^с па̀ше преко сока̀ка, па сва̀ку ко̀ја се уда̀ у дру́го сѐло, из на̀шег сѐла, ви́ка̀ли Ру̀јка.

Игра се недѐљом, све́тком, кад је за̀вѝтина, сва̀дба. Пр̀во шѝтња да се вѝди ко̀ се и шта прено̀ви, к̀у-је до̀шо у го̀сте, девојке се гра̀биле у сѐло да се уда̀ју, није бѝло то̀ да иду там далѝко и да мо̀мци узима̀ју из дру́ге држ̀аве чак, ка̀ј сад, то̀ је дру́га ве́ра. На ва̀ша̀рима и́гра ко̀ло, ту̀ се и најви́ше пра̀ве сва̀дбе, прова̀дације, продаѝишу, пренѝсе а̀бер од мо̀мко̀ви родѝтељи.

Ишло се и да се пи́та за девојку, да л̀ ће да је да̀ду, бѝло је да не мо̀ж да се дого̀вѝре за има̀ње, колѝко девојкини да̀ју, а мо̀мко̀ви још тра̀же, па ни́шта од сва̀дбе, као кад два̀ во̀ла на ва̀ша̀ру ста̀ве и ме́ту у ја̀рам, ал се слу̀шао старѝји.

Није се ишло у мрак, ако мџм мџмак пољуби девојку и то је то, каки кафићи и да девојке иду саме, само са родитељима и браћом. Ал тад и сад било је опет свега и свачега, да се напусте девојке, да побегну, да мџмак мџне и узме другу девојку, па кукњава и брука машала. Млади се женили и удавали са петнајс, шеснајс, седамнајс, осамнајс година, који заостану због како фалинке, они коју годину и касније. До војске да се ожене, дарују девојку па после свадба, а она седи код родитеља до свадбе, а тад се свашта дешавало, да трући девојка, мџмак узме другу, леле бруке.

Пајић Милутин, Каменово, 1928.

Игре

Данас деца само на компјутер више. Туре на уши она сокоћала, ће оглуве и шену из мозга. Дрмају главом као да имају падавицу. То рањје није било. Нема радиона, телевизора, играло се за столом. Нама дају да прџдемо, ми запалимо прџу па се сиграмо.

Сџјали смо пасуљ, нас мрзи, ми заклопамо све на једно место. Кад прџшло време, нема да никне, убили нас ко волџе у купусу. Или ако се прџде то је дебџло, с брџа дџла, једно вретџнце цџо дан. Дџте је дџте, дан му ти да џно раџи као маџор, неко џће, неко се боји па мџра.

Играо се клис, свињџце, пџлиле се лиле, најџџље су биле кад се запџли вџна, жџлости, ал шта ћџш после ти слџдује д-идџш голодџпаџт. Клис играли и мџшки и жџнски, кој те пџта. Оцџчџ се дрџво наџткос које ће да лежи и бије се. Ископџ се рџпа и ту мџће оцџђџно дрџво. Е мџра да йма и тојага са којџм ће да се опџли клис. Йгра се рџдом и бије клис и мџри тојагом колико је далџко отишо.

Разбрџјимо се и пџчџнемо. Стџка се запџсџ, а јџдан обџџи. На рџпу се мџте дрџво клис и пџчџне. Тојагом удџриш у јџдну страџну да одскџчи, а онда га у вџздуху добро опџлиш да одлџти што дџље. Кад овај бије клис, овџ да се помџре, да ји не ицџпа главу.

Кад промџшиш пџдне близо, а кад опџлиш онџко душмџнски отџдне чак там. Мџре се и броје тојаге, на рџду је слџдџћи, у круг. Куј највише йма, он побеђџје.

Свињџце се играле такó што се искóпа рўпа, па у њў убацўје крпѣна лòпта тојàгом. Тојàга је прàвљена да бўде лàка, а жйлава. Кó први убаци, тад се почиње поново све док òће да играју. Кó је највише убацйò лòпту тà-је први. Кад све тó изгустйрамо, йграмо глўво кòло и трк за стòком ил за вòду на клàденац. Време је да се плàндује.

Несторовић Марко, Велики Поповац, 1926.

Дàћа

Ср̀би м̀ртвима д̀ајў д̀аће (п̀мене), а Вл̀си пом̀ане. Вл̀си д̀ајў за с̀едам г̀дина, а Ср̀би за г̀дину д̀анà. Чòвек се сар̀ани, пòпа оп̀ва и такò по правосл̀ављу. Свако с̀ело йма свòје, како се д̀ај̀е и намй̀е. Кàди се све што се намй̀е, да се вй̀ди пред д̀ушòм. Четр̀с д̀анà се д̀ај̀е пре тог д̀ана, а на т̀ај д̀ан нòси се пар̀стос (вй̀но, жй̀то, св̀ећа, колàчи) у ц̀ркву, да пòпа очит̀а. Ако п̀ада у п̀с, òнда се гòтви п̀сно, ако не, онда м̀сно.

Пр̀е је бй̀о пасу̀љ, чòрба, рй̀ба сл̀бо, сад йма да се печ̀е. Пй̀те, гиб̀анице, пй̀ће, б̀бице и у њй̀ се боду̀ св̀еће на крају с̀оре и намй̀у, а н̀род прев̀та. Св̀аки ко дòђе дон̀се кòрпу, да нам̀ни свòјим м̀ртвима и за онòг што се д̀аћа пр̀ви.

Пре пòдн̀е се йде на грòбље, све намй̀е и метенй̀ше по р̀еду. Излй̀ва се вòда на р̀еки. На кр̀вету се напр̀ви од од̀ела покòјник и нам̀ни од̀ело, кр̀вет, п̀аре и др̀уго да йма. Веч̀ера мòра да бўде у трй̀ с̀оре. Пр̀во с̀едају овй̀ што су д̀аље и мòр̀ају да йду.

На ч̀елу аст̀ала се м̀еће за покòјника, ту стојй̀ тојàга накй̀ћена, да можда се б̀рани од п̀сà. У тањй̀р се м̀еће све од ј̀ела. Све се т̀ури на аст̀ал, окàди и ј̀едан м̀ало преку̀си и п̀усти веч̀еру. Свй̀ к̀ажу: Бòг да прòсти. Д̀ај̀е се четр̀с д̀анà, пòла г̀дине и г̀дину д̀анà. Спòменик се м̀еће у н̀парну г̀дину.

Ј̀една д̀аћа тр̀еба да бўде пòсна. К̀ажу да за пòкој д̀уш̀е йма с̀амо óвца, па се ж̀енском кòље óвца, а м̀ушком óван. Кад се завр̀ши веч̀ера св̀акем се пр̀ате пòнуде у кòрпу код к̀уће.

Црнїна, ко нѝси, скїда се, кад се даћа заврши. Запѣвãју и жãле покѝјника, набрãјãју штã и како рãдїо, мўчио се, остãвио кўћу и његѝву лепѝту. Ко се нїје родїо, нѣће ни да ўмре. Свї ми ѝдемо тѣм пўтем, сãмо нека бўде рѣдом.

Свãшта завлãдãло у свѣту и међу нãрѝдом, кој їма вѣка тај їма и лѣка, док му не дѝђе дãн.

Драгојевић Душанка, Мелница, 1936.

Покућãра

Ўјутро док не окãди (обїђе) дѣсет кўћа, не скрãси се. Те ју трѣба овѝ, те онѝ, сãмо да пїта, звãна, нѣзвана, сврће и нўди се сãма. Обећãва свãкем и тражи, а којѣм ће да кѝпа ил чўва ѝвце, то ни бѝг нѣ зна.

Трпї је нãрод, трѣба им, нѣма кўј дрўги, їначе би се чãском ратосїљѣли. Треба ју тѝ да ўзме на зãјам па ће да врне на лїмбур мѣсец. Ако не претўри јѣдну мѣку, прїча те дѣ стїгне. Мѝра да дãш.

Запрїча се, чўло се такѝ, шўшка се да ће онѝј онѝ, овѝј овѝ. Вїдела тѝ и тѝ, нїко ју нїје рѣко, па се чўдом чўди, бїје у грўди и скїда марãму. Нїје мѝгла свуд, де су мўшки бїли зãјебани, ѝна жѣне обилãзила и тѝбож крадом да нѣ знају. Преносїла ãброве, смїшљãла и фїловала. А мѝгла је.

Ако ѝћеш да те похвãли, сãмо је угѝсти и дãј, то што ће да улешã и кãже мало ко мѝже. Ко те мрзї їма да му се претўри у трбўву. Ако те кўди, леле, леле краја нѣма. Ће да те кўди у четїри сѣла и што јѣсје и што нїје.

Нїје бїла јѣдїна покућãра и поселãра, бїло је вїше нїх. Али су дрўге бїле мãчїи кãшалъ. Проводацїсала, спанђãвãла, мѣшãла се у све и свãшта. Скаламўти шта од јѣла, ако је не увãти пїће. Ће да їде на пїјац, па уговãра, договãра, ал нїкако да се договѝри.

Што исплетѣ дãњу, ўвече расчѣ, нїје тѝ такѝ, никад нїшта нї исплѣла. Кад пѝчне да прїча и мѣље, ни за рѣп ни за глãву, ни шта је пѝчала, ни којѣ завршїла. Мрзѣ је и не вѝле, штѣту јој прãве.

За свãку рѣкла и мãну јој нãшла, лãже и пренемãже се, из ѝка би ти ўзела, на дїнар да се окрѣне. Чўљї ўши, нарогãчи марãму, па само перјã уз пўт, низ пўт. Капїје запїњãли, а пцѣ пўштãли, цãба, што нацрнї нѣма спãс.

Што на ум то и на дрѹм. Сачувај и саклони сваког од таког нарѹда.

Станојевић Љубислава, Панково 1929.

Такѹ се родио, такѹ ће да се издере (остари)

Није прѹшо а да се не закочи, чачне, намигне ил ачи са било којѹ. Мами и тражи. Удара де је најтеже и де се кйда. Распуштѹенко, паметан, леп чѹвек, радан и вредан, ал вѹли жене и то тѹђе.

Не бира, ѹдате, девѹјке, распуштенице. Све вѹли и сваку ѹће. Спрѹма план и креће у акцију. Нема за њѹга стид, ѹбраз, морал, све се мѹже и ѹће. Све лепо ради, ништа на силу, каже: Ја сам добар чѹвек, код мѹн је све поштѹено и на дѹброј вѹљи, ја никога не мѹрам.

Жари и пали, зашто, питање је то. Бѹже, избегавају га и бране се, ал он зна, чека и вага на праву ситуацију. Помѹти мозак, замрси кѹнце, прѹспе вѹду, па се таласа. Прилази овако, онако, качи се и не околиша. Свако има по неко незадовољство, радозналост, а он то дѹбро зна и вѹшто рѹкује. Дирѹктно каже шта ѹће, прѹвод га занима.

Не банчи по кафане, само вага жене и ужива у њима. Не мѹже да се са нијѹдну скраси, онѹ на којѹ је био слаб, са њима не обиђе година. Ѐде у дрѹге агаре, није му тѹшко. Мнѹге му после рекѹше: Шта смо удпште с тобом тражиле.

С јѹдне се скида, на дрѹгу пѹње, душеван чѹвек. Чѹје се то па га срећу, питају за чуће тајне шифре. Мнѹгима је остѹ заѹвек у сећању, није за живот и ѹзбиљне ствари, кѹј ће то да трпи. Код њѹга нема оскудација, старо, нѹво, онѹ што ће тек да бѹде, пуштено је корѹње, а не жилице. Пресрећу му матер и свашта јој причају. Она га пита да л је истина, он каже: Све.

Шта ће жена, дигла рѹке, мора да не мрдне. И прѹ је тога било, само је дрѹго време било, па се мѹго крѹло. Сваки је опален на свој начин и нечим залуђен, парам, имањем, школом, лепѹтом и овим.

Станојевић Љубислава, Панково 1929.

Прича

Прича о мѡјем идѣњу у воденицу и млевѣњу јърме за стѡку, брашна за проју и
брашна за леба

Дйгнем се рѡно кад пѡчну да кукурѣчу први пѣтлѡви. Нарѡним волѡве, тѡрим у кѡла сѣдам-ѡсам цака кукурѡза и два цака жйта. Тѡрим два снѡпа дѣтелине и шѣс-сѣдам снѡпа толѡзине, напѡјим волѡве па и упрѣгнем у кѡла, и пѡђем у воденицу, тамѡн свањава.

Воденица је бйла јѣдан кйлометер од мѡјега сѣла. Стйгнем тѡмо, а тѡмо пѣ-шес кѡла. Чѣкају на рѣд за млевѣње. Ја распрѣгнем волѡве, увѣдем и у јър. Јър је био вѣлики у сѡстѡву воденице и мѡгао је да прйми двајстйну говѣчета.

Истовѡрим цакове са кукурѡзом и жйтом. Увиђем у сѡбу де је бйо зйдан шпѡрет и три кревѣта, у сѡби сѣдам-ѡсам лѡдй, двојца из мѡјега сѣла, а они дрѡги из Вѡкѡвића. Вѡкѡвић је влѡшко сѣло, па сам јѡ у тѡј воденици и научйо да прйчам влѡшки.

Сѣднем поред шпорѣта и пйтам воденичара ка-ђу на рѣд, а ѡн каже за два дѡна. Заборѡвио сам да кажем, тѡ је бйло око светѡг Никѡле, зйма. Е за тѡ два дѡна, неки пѡт, и три дѡна, тѡ у тѡј сѡби се разговѡрамо, спѡвамо и јѣмо. Напрѡavimo качѡмак и скѡпимо сви што смо од кѡђе пѡнели, ѡбично сѡва сланина, испрѡжимо је на шпорѣту у вѣликој шѣрпи, па свй јѣмо.

Кад дѡђе рѣд на мѣн да мѣљем, јѡ у обадва кѡмена тѡрим прво кукурѡз. Прво самѣљем јърму и брашно за проју, па ѡнда жйто. Кад завршим, воденичар ѡзме ѡјам, помѡгне ми да утовѡрим цакове. Ја упрѣгнем волѡве па код кѡђе.

Дѡшо сам у Крѡвије, а рѡдом сам из Зѣленика. Зовѣм се Милѡн Ађймѡвић,1932.

Врагољисало се

Женили се и удавѡли млѡди. Имање је бйло свѣ и свјѡ. Богѡто за богѡто, голѡнца за голѡнцу, ал кѡј те пйта за осеђѡња, од тѡга се не жйвй.

Девојѡче их и момѡче од двѡнѡјс гѡдина до седамнѡјс, осамнѡјс. Остѡну по нѣки и јѡш кѡј их нйко нѣђе са мѡну или фалинку. Старйји се пйтали, уговорйли, ко тѣб пйта, тѡ мѡраш, ил у грѡбље. Бежѡле које нйсу тѣле, ал удѡри на дѡбро,

дòбро је, ако на рђаво само мòже да рíпа у Млàву ил под вòз. Кòга намòрàју ил навèду да ўзме за имовíну, тражи ўтеху кад му дòђе у глàву. Не мож да се договòре за мирàз. Да ме ожèне у седамнàјс гòдина, да не увàтим пијèње и промангупíрам се.

Мàни шкòлу, ймаш девíзе и кўћу и имовíну. Трућим и отíднем па нек жèне кога òће, мèн нèће. Шкòлу ћу да изўчим, нíсам јà рòђен за слўгу, да на мèн и зèц шиљи шиљак. Йзрод се родío, да јèде дўшу и да срамотí фамйлију.

Ўзме кој кòга, а пòсле се рòди лўбав на дрўгу стрàну. Састàју се по врбàцима. Чувàју стòку на йсту стрàну. Крије се, ал шўма йма и òчи и ўши. Свèму изиíђе четрèс дàнà. Дòђе дàн да се обелодàни, е сад је сад.

Чувàју и прèжè да повàтају швалера̀цију. Мањўју жèне, јўре лўде, жèне, побèгну зајно да нíко не зна дè су. Највйше пàте дèца. Де се прекíне, тў тéшко се састàвља. Старйји брàне, не дàјў, ал кад дòђе дàн, све се рўши и бàца.

Удòвци, удовйце, распуштенице и распуштèнци су бíли òпасна рабòта, тў су чèтворо òчи рàзапете, нйма се свàшта кàчило и што јèсте и што нíје. За спрдњу и скривàње тра̀гова: Забра̀нено је ўвек бíло слàђе и мàmйло. Знàло се кò је какй и како се влàда. Нèко је мòго вйше, нèко мàње, све зàвйси од ситуацѝје. Бíло је и бйће док је свèта и вèка.

Бојић Љубан, Лопушник, 1927.

Бàјање

Бàјале Влàјне и Цйганке. Мòј òтац имò швајлèрку и òна морйла мòга брàта д- ўмре. Бйò мàтер, дрће ко прўт, не смè да лèгне док òн не дòђе.

Кад дòђе пòла нòћи брàт врйштй, пйштй, запèва да ће га закòље нечистйви. Упàлимо лàмпу и нйшта. Угàсимо, лўпа, громелà се по кўћи, цйма астàл. Дèте жутй и вèне, слькали смо се свй, ако ўмре да йма за спòменик.

Дòђе пòпа, седй, нèма нйшта, отйдне, опет йсто. Мòј òтац чўје за Влàјну што бàје и отйдне за нў. Отйдне нòћу са кòла и кòње, понèсе пòвèсмо плàтна и све што је рèкла, мèту је на кòла и дòђе.

Свуче се, расплетê сплêтове, ўзме стўпу и цр̀тало и пòчне да б̀аје. Ми само разўмемо кад к̀аже: Цўкуће. К̀аже: Мајсторе, обелод̀анио се, н̀еће да пòђе. Не мож н̀икако да га прев̀ари да пòђе.

Б̀ајала да н̀ико не прегов̀ори с н̀ом н̀еко вр̀еме, да га прев̀ари да пòђе с н̀ом на кòла. Ѐшли су, али не пр̀еко мòста, већ г̀азили вòду, кад б̀или сред водê òна б̀аци цр̀тало и такò се сп̀асимо. О- тад д̀ете запл̀акало н̀ије и н̀ама се свану̀ло.

Б̀ила тў и једна Цїганка и òна р̀адїла тò. Отїдне на пòток їзмеђу с̀ела и б̀аје. Где пр̀ати, тај до ујўтру н̀ије жїв. Ѐмро би бр̀ат, него ујўтро на н̀агаз найшле пр̀во кокòшке и пој̀еле з̀рна, само ост̀ала вòда.

Нама злò н̀ането, али н̀ина кўћа не їде на дòбро. Него исп̀ашта он̀ај куј н̀ије ни крїв ни дўжан. Он да пл̀ати и одв̀етује дўгове што су н̀егòви старїји задўжїли. Уморїли су девојку да је не ўзме т̀ај мòмак. Па ју нам̀ениле ч̀езе да не б̀уду гр̀ешне. Та кўћа прол̀ази, н̀ема ту напр̀етка. Чòвек се у злў и за сл̀амку в̀ата. Вр̀тали и вòду на кўћу. На кўј к̀антар д̀аш, на т̀ај ће и да д̀обијеш.

Туфегцић Румена, Забр̀е, 1934.

Зан̀ати

Н̀арод р̀адїо пољопр̀ивреду, ал је б̀ило и онї којї су р̀адїли зан̀ате. Брица, пїнтер, кòлар, ков̀ач, дўнђер, шн̀ајдер, опанч̀ар, л̀ецедер.

Наш рòђак б̀ио брица. Почиш̀ивò свè у с̀елу. Б̀ио је и пїнтер. Пр̀авио бурїће, б̀ачве, чабрòве и ведрїце. Кад не пїје òн р̀ади, кад пòпије онда се не р̀ади. Кòлар пр̀авио дрвен̀арију за волўјска кòла, држ̀аља за мотїку, вїлу. Посе је тò окїв̀ао ков̀ач са гòјзем, да б̀уде ј̀аче и траје. Стòлар пр̀авио н̀амештај. Дрв̀ене кривèте, столїце, шифоњ̀ере. Кòмшија је б̀ио ков̀ач. Дўва у м̀ове, гр̀еје и ковè гòјзе. Кòво кр̀аве, кòње. Ст̀еже шїне за точкòве, ст̀ално налòга. Кл̀епље секїре, ср̀пòве, мотїке. Пр̀ави р̀езе, верїге. Бїје и чўка и д̀ању и нòћу. Цїгани б̀или.

Кад се д̀ете рòди, да ўзмеш чўк и чўкаш, да б̀уде мајстор, да зарађује п̀аре. Дўнђери пр̀авили згр̀аде. Кўм је б̀ио шн̀ајдер. Шїо и мўшко и ж̀енско одèло. Шїло се да їмаш да се преобуч̀еш за нòви свèтак. Прїка је б̀ио опанч̀ар. Пр̀авио грађене оп̀анце. Л̀епи су б̀или, ал бр̀зо се из̀абају на ћòну, т̀анка кòжа. Пр̀авио и панцўке. Днò од гўме и онда се наплетè вўном. Л̀аке и нòсиш по сўвом.

Кондуре биле тврде и тешке да се нџсе. Ми нџсмо ѝшли бџси. Имали смо се па је свџки имџ обџћу. Ђтац нам бџо стџлар и шећерџџа. Ђшли смо по ваџара и продавали шџикован шећер око џџбуке, шећерлеме, сладолед. Лџцедери су бџили у граду. Кџпимо па понџсемо код кџће да џџмо, и тџ сџмо кад је благ дан, или кад ѝдемо у цркви.

Наџтеже је бџло онџм кџј нџшта нџма у рџку, него глџда у нџбо. Мџн се одџвек свџћџ градски жџвот. Та ми се жџља остварџла. Селџачко одџло и градско. Кџ би ме пџзно. И страџило без мџзга обџчу, и џно је лџпо. Све се сад то изгубџло и нестџло, сад је технолџџа.

Стојадиновић Станоџка, Орешковица, 1935.

Свџки је лџд на свџј начин

Свџкаки лџдџ ѝма, и пџметни и шџшави, и рџжни и лџпи на свџту овџм бџлем. Нџ зна чџвек шта да рџкне. Јџдан бџнчи, пџје, тџра кџра и не мџри, дрџги ради и вџје се кџ црв да стџкне, да ѝма, гладан и жџдан. Трџћи бџлес болџје и нџкако да се отрџгне и стџне на нџге.

Ваљда бџг каже како ће кџ и сџћенице што детџту сџде кад се рџди. Кџ ѝма вџка ѝма и лџка, срџћу нџћеш да стџгнеш, џсим ако је не скџбиш. Каџу пџт кџлена кџћи, а шџсто раскџћи све тџ, џле га знџле и црна шџма. Ђма бџљи од мџји, ал шта ћу, мџји су, кџки су такџ су, нека се шџтџју по овџм свџту бџлом. Да л су старџји нешто ураџдили, па џни сад мџра тџ да одвџтују, ко знџ, ваљда нџко нџ зна.

Ђду дџни, дџшо мџја, ѝду свџкаки, ваљда ће да дџћу и онџ за рџдос. Тџ ти је кад си раз свџта, па ко је тџ лџћџ. Ми се знџмо и џџ ти причам моје мџсли на ситуџцију, а ти мџсли како џћеш, мџжеш и знџш. Чџвек се плаџи и ваџа за сламку у џџду. Поздравџ све твџје код кџће, и збџгом, па ти џзни нешто и за тебџна, пред тебџе жџвот почџње.

Зеленковић Дивна, Вошановац, 1934.

Шта су радїле девојке

Па етѐ, прїчам, чўвала сам ђвце, свїње, плѐла сам, нѐговала дѐцу, па сам се ўдала. Копала сам, јѐла сам. Бавила сам се мотїком...Нїсам нїгде йшла, ни ко - лекара ја нїсам йшла. Сад ми је деведѐсет пѐта, четвѐрта. Нїје ме болѐло нїкад нїшта. Чўвала сам ђвце, сїрила млѐко, јѐла кољко ћѐла, код оваца, разбој, ткање, вѐжѐње. Мѐне је пўшење здраво, мѐне не смѐта нїшта. Ковач Драго бїо тў у сѐло. Дўле ковач градїо.

Жївкђвић Дарїнка, годиште дванајсто Ћовдин

Мї тђ вђлимо, йдемо тамо где цвета лїпа, тамо йдемо у планину, кђлемо јагање на Ћурђевдан. Лѐпо бїло, мўзѐмо ђвце, нђсимо млѐко, плетѐмо вѐнчїѐ, свѐ бїло лѐпо, нїје ко овђ сад, ђдемо на игранке, стално у Везїчево код цркве, и сад ево понављау то йсто. Свѐти Иљїа, има и на Преображѐње. Стї Иљїа, йма тђ и на велїгдан, нѐшто снимали дѐца, ја глѐдам лѐпо, поновїли ки онђ прѐ.

Йшла сам девојка и сас другарїце, пўштали нас, йшли и родїтељи. И тђ лѐпо бїло, нїје ка овђ сад, каки. Мђмак плати, и мї йграмо коју ђѐе, мї смо бїле прѐве, играле смо.

Четїри сѐстре сирочїѐи, без ђца и без мајке и све смо чўвале: јѐдна прасїѐи, једна јагњїѐи, такђ нас тђ, стрїчѐви не гајїли, тђ је бїло такђ нѐки пўт, свђки свђког волѐо, нїје ко сад. ђтац млад ми ўмро из рата, Слободан остђо тољїцки кад сам ја дђшла овамо, тољїцки бїо.

Тђ је бїло лѐпо, сад овђ мѐн се не свїѐа овђ. ђна ти цї одгајїла, ђна жїва бїла до прѐ три гђдине, четри, али стрїчѐви више брїнули нег дрўги. Све јѐдно дрўго брїнуло, у једнѐ кўѐе бїло, нїје се тђ дѐсило. Тў смо порасли, ми йшли у шкђлу четри разрѐда сђмо, нїје бїло вїше.

Кад мђја сѐстра крѐнўла и Слободан осмогђшња, нїје имђло тад кад сам ја, сђмо четри разрѐда.

И тó је било лéпо, йдемо код цр̀кве, ма́јка ка́же: Не узйм̀льите ја́буку, док не ост̀авите па́ру. Тó нй̀ко нй̀је см̀ео да пој̀е нй̀шта, тó се такó ц̀енй̀ло.

Йде се у цр̀кву и сад нед̀ељом ðни дóђу из Беðг̀рада, сльй̀ку нáс, ја́ девој̀ка, об̀уч̀ем альй̀ну, ðни нас сльй̀кују, тó нòсе у Беðг̀рад.

То се спр̀еме твòји, тó тáмо носй̀ли, погàча, тó се спр̀еми, пй̀ле, сад да лй̀жеш с онòга и ўвек тó, да ма́јка й̀ма млéко. Дет̀ету нòрмално парй̀ћ одéла, һèбе, ц̀уцле, за ча́ј, за млéко, све тó нè знам како се зовè тó др̀во, то лéпо, ту цветá од прòшле гòдине овó што имáло цр̀вèно све изèло нешто, само овó ост̀ало.

Јовáнðвић Жй̀вка, Ћовдин, годиште трй̀ес девèто

Све се враћа

Интерèsантан је дòгађај што је дòживèо мој ðтац. Хй̀љаду дèвесто трй̀ес трèће гòдине ја́ сам бй̀о у колèвке, нèпуна ми бй̀ла гòдина дáна.

Трй̀дèсет и трèће гòдине имáли смо салáш двá кй̀лометра одáвде, зовè се Крушáр. Тó је салáш бй̀о примитй̀ван напрáвљен од др̀вèне гра́ђе, само кòлко је слўжй̀ло за тó прихвáтиште, јер се нèговала стòка на тóм имáњу и тако даље.

Ту су бй̀ле кокòшке јèдно врéме. Па јèдно врéме се показàла кра́ђа за тè кокòшке. Повр̀емено нестàје по две-трй̀ кокòшке, јèдна нòћ прòђе па нестàну по две-трй̀, прòђе нèколико дáна, па дрў̀гу нòћ ðпет две-трй̀ или пе-шèст и тáко дáље.

И мóј дèда, и ðтац й̀сто, Рáдосав Рáнкòвић и Милáн Рáнкòвић (дèда Рáдосав) договòре се да ноћй̀вáју код тè колы̀бе там да чўвáју тè кокòшке, да вй̀де зàшто кокòшке нестàју.

Тáј уби́ца, кад је сáзно где мй̀ чўвамо кокòшке, ðн се наоружá, ўзме пўшку и дóђе тáмо, уствáри нй̀је ðн дòшо да кра́де кокòшке, него је дòшо да ўби́је.

Нèки капрй̀ц је тó бй̀о. Тá капрй̀ц нй̀је откривèн ни до дáнас. И пòшто је бй̀о ðбор испред колы̀бе на тóм обòру имáла врáкница де се ула́зи у ðбор унўтра, а изнўтра се подáпне врáтњица са нèком дáском. У ðбору је имáла кўчка којá је вўкла кли́пак, мй̀ ка́жемо селáци, и кад је тáј уби́ца дòшо на врáкњицу да ўђе у ðбор, кўчка је бй̀ла ја́ко ўòпасна, нй̀је дозвољáвáла нй̀пошто. Òндак је тáј чòвек ўзео дáску, па је ту кўчку бй̀о са дáском по зўбима, такó да ðдјèда мòже да отвòри

вратњицу, и успео је, подбио је пушку, врата су остала отворена, кучка је изашла, са све клипом, трчала је по шљивару, лажала и тако даље...

Али је убица дошо код колибе и отварао врата, а врата се отварао упоље, а не унутра као код сваке колибе. То је било примитивно, не може на унутра него упоље да се отвара. Пошто је то био мрак, ондак је са једном руком отварао врата, а са другом гурao пушку у мрак. кад је напипао човека ударио је метак могоца у груди, изашо на леђа.

Велика је срећа што ниједну кос није повредио ни артирију. Велика срећа у несрећи. Тад је у том моменту мој отац диго секиру да удари њега. Ударио га овде по главѣ, расеко му лобању, и у болници су му извадили један део лобање и кад говори оно ту мрда, само кожа остала. Тукли су се ту по-обору, како каже мој отац покoјни, *гушали се*. Мој отац њега вата за гушу и туко га секиром по врату. Али, пошто сикира била у једној руци, нема у руци јака снага а на врату је била заврнута крагна од сукна, тако се то зове, јакна рѣцимо од сукна, од овче вуне, разумете шта је то *сукнено гунче*. Онда, попадали су ту у обор. У обору биле су ту велика гомила ђубре.

Ондак у том рвању су падали на ту ђубру. Час један одоздо, час други одозго, рвање, тешко рањени обојица. Тај убица са кундакем туко мoјег оца по главѣ. Да би га савладао. Мојем оцу је ту била улупљена лобања. Увек је ту носио улупено, ми кажемо, и једног момента онај убица скoчи, oтне се од мoјег оца и узне да бежи низа шљивар према путу. Мој отац са секиром јурио је за њим великом брзином, и један и други, и кад је мој отац закључио да не може да га стигне сикиром, онда рѣши да употреби сикиру, па стиго га, не стиго.

Како диго сикиру високо, сикира удари у земљу поред ногу, онда што бежи и набије се у земљу, ондак мом оцу оно држалае дође у stomак. И претори се са оне стране сикире. У том моменту онај убица, кад је видео де је овај пао, репетира пушку, да га доврши. У том моменту испадне санжер из пушке. Кад је испао санжер, онда пушка празна, нема више метака, онда јурне поново да бежи и изгубио се, мрак је, то више борба није била. Мој отац се упути што пре код куће за помоћ. Два километра дугачко има се путје. Којом брзином је ишо, углавно стојао на томе да што пре стигне кот-куће.

Найшо на воденицу којâ је на Шетòњске рѣкѣ, зовѣ се Сѹћина воденица. Унутра су радѣли кâмени двâ, млѣли су, и у крају свѣтли мала лампица у воденице, али воденичар спава. Није то премѣтио ништа да нѣко лупа пред врата. Мој òтац је закључио да не мѡже да дѡбије пѡмоћ у воденице, предѹжи да йде кѹћи што прѣ. Тамо йма јѣдно мала брдâшце, није тѡ вѣлика ѹзбрдица, ал ето има йпак нѣка ѹзбрдица.

Кад је било на пѡла пѹта, йзмеђу воденице и мѡје кѹће, уз тѡ брдâшце јѣдва је изâшо и причâо је да је то толико ѹзбрдо, како ми сељâци кâжемо као уз комѣн, дâклем као уз крѡв, такѡ. Јѣдва је стѣго до кѹће, грѹно на прѡзор.

-Јао мâјко, отвѡри врата, убѣше ме.

⁹Онѡак је мѡја мâјка унутра лѣжала на кревету, спаваола нѡрмално, а ја сам био на вѣлике столѣце, у колѣвке пѡред кревета. Кад су чѹли тај глас, сви поскачâли, и бâба и дѣда.

Мѡја мâјка у тѡм мрâку, у тѣ брзѣне пâла, ја сам пâо йспод колѣвке и гâзе прѣко мене, јѹре у пâници да отвѡре врата. Отворѣли су врата нѣкако тâмо, отѣмали се за кључ ко ће прѣ да отвѡри, ко ће прѣ да ѹзне кључ, да откључâ врата. Кад су ѹспели да отвѡре врата мѡј òтац се држи за спѡљну квâку, јѣдва ѹшо у кѹћу, пâо на кревет, у кѡму пâо òдмах. Запѣвка је настâла, пâника у кѹће, мала лампица на гâс стајâла на зиѹу, сад се отѣмају ко ће да запâли лампу. Не мож да нађу шѣбицу, йду тâмо, траже шѣбицу, шѣбица пâла дѡле на пâтос. Како да нађу шѣбицу. Кад су ѹспели тѡ да упâле лампицу, сад спашâвају мѣне. Јâ сам се раскмѣчâо, разапѣваѡ, дѣте йспод гѡдину дâнâ. Било ми дѣ^асет мѣсеци такѡ да се дѣда упѹтио òдма у жандамѣријску стâницу, ѡвде у цѣнтар сѣла де сад шкѡла. Бѣо је ћѡпав, солѹнски инвалид, са тољâгом је трчâо нѣкако до жандамѣријске стâнице и онај дежѹрни òдма упѹти патролу да вѣди шта је тѡ.

Чинѣ ми се да се тâј вѡђа патролѣ звâо Чѣнгић, кѡлко се јâ сѣћам, тѡ је одâвно било. Дѡшо је Чѣнгић код кѹће и бѣје мог òца по образу. Мѣлане, ко те убѣо, Мѣлане, плâс одѡвут, плâс одѡнут. Ко те убѣо, Мѣлане, òштро вѣче на њѣга, не дâјѣ знаѣе мѡј òтац да преговѡри.

-Гâздарице, дâј мала вѡду овâмо.

Ѡна ѹзне врѣг и захвâти вѡду и дâ онѣм жендâру. Она жендâр бâци вѡду на лице и òпет:

-Мѣлане, ко те убѣо, Мѣлане? Јѣдвâ се нѣкако мала освѣстио и кâже:

-Рањел Кумријин. И ђпет п̄аде у к̄ому, и више н̄ема ни р̄еч.

Д̄еда, кад се врат̄ио из жандарм̄еријске ст̄анице, није й̄по са жандар̄има, него сврат̄ио код(е) н̄еког бур̄аз̄ера к̄оји им̄ао к̄оња и к̄ола и л̄уп̄ао на пр̄озор да што пр̄е онај бур̄азер са к̄оњем и с к̄олима д̄ође код к̄уће, да ўзне рањеног с̄ина (м̄ојем д̄еде) и да ј̄уре за Петр̄овац. Кад је б̄ило са т̄ем к̄олима путов̄али, к̄оњ је б̄ио ц̄рн, па кад п̄очело да се свањај̄е т̄амо н̄егде й̄змеђу Петр̄овца и В̄еликог Л̄аола, де се зов̄е Б̄усур река. Онај коњ је б̄ио б̄ео од п̄ене.

Б̄аба и д̄еда сед̄е на зад̄ње с̄едиште у к̄олима, држе с̄ина на кол̄ена.

Најед̄ампут д̄еда каже:

-Бур̄азер, ст̄ани, нем̄о више да в̄озиш, гот̄во.

-В̄алда није.

Каже: Јесте. Ооо! и зауст̄ави к̄оња.

Поц̄ена кош̄уљу кочиј̄аш ђвд̄е, т̄ури на гр̄уде и каже:

-Овај ч̄овек није ўмро. Напр̄ед!

Расп̄али још да й̄ду. Ст̄йго у б̄олницу. У б̄олници је б̄ио јед̄ини д̄октор Ж̄ивк̄овић. Још ђндак је б̄ио млад̄ д̄октор, како пр̄ича м̄ој ђтац, там̄ан језавр̄шио за д̄октора у Фр̄анцуске, и ст̄упио на д̄ужнос у петр̄овачку б̄олницу.

Уд̄ари му н̄екцију пр̄отив тровања и ђдма га уп̄ути за П̄ожаревац и д̄окле пӣсао т̄амо да се јав̄ио т̄ај и т̄ај рањеник из Ш̄ет̄оња, он је р̄еко:

-Шта је т̄о, ђпет из Ш̄ет̄оња, мало пр̄е б̄ио из Ш̄ет̄оња, сад ђпет из Ш̄ет̄оња, д̄октор каже. И онај пап̄ир у р̄уке, ајде за П̄ожаревац.

Кад је к̄оњ и к̄ола са рањеником ст̄йгли у П̄ожаревац, они д̄октори га ст̄аве у б̄олницу. Пред̄узели ђни т̄амо шта су им̄али да пред̄узму, и п̄осле два -три д̄ана м̄ој ђтац је д̄ошо при с̄еби и већ м̄оже пом̄ало да разгов̄ара пон̄ешто. Она б̄олничарка што га сл̄ужи ту, с̄естра, дон̄есе му м̄ало с̄уницу, д̄ај̄е му ин̄екције, откр̄ива га, покр̄ива га, т̄ешки болесник и више п̄ут разгов̄ара с њим, погот̄ову н̄ђу ради занимац̄ије. Б̄олничарка м̄ора да б̄уде т̄у, али не мож да ћ̄ути, разгов̄ара с болесником:

-Милане, пр̄ичај ми, шта је то б̄ило, к̄ој те убио и т̄ако то. Како се т̄о одй̄грало, он то полако, р̄еч по р̄еч пр̄ич̄ао б̄олничарке и њ̄ози то занимљ̄иво да сл̄уша так̄о.

Кад је пр̄ошло још дан-два, она ђпет сад по дану, није по ноћи.

-Милане, ја сад сед̄им цабе, н̄емамо н̄еки в̄елики п̄осо, да разгов̄арамо ђпет. Пр̄ичај ми како то б̄ило, шта је и к̄ако је.

-Па је л знаш кој те убио?

-Па знам. Ја сам рѣко жандарѣма. Како рѣко, њна тѣ цак-цак, цак-цак, а мѣј ѣтац тѣ чѣје па се заустави, па каже:

-Шта је тѣ, нѣки мѣш крѣца ѡвде у кревету, тѣ је у зиду.

Он каже нѣшто, њна ѡпет цак-цак, а лежаѣ је на рѣбро са покривачем одозгѣ, а бѣлничарка седѣ на малу столицу пред њим и кад је тај рѣзговор завршен, вели:

- Добро, Милане, да те окрѣнем мало сад на лѣђа. Ђна га ѡкрену, па га опкорѣчи (она слабија особа). Кад га окрѣнула на лѣђа, она га пита:

- Милане, шта радиш, Милане, шта видиш, шта тѣ глѣдаш?

- Видим нѣке људе.

- А какве људе, де видиш људе?

- Позадѣ кревета, каже. Куј су тѣ људи?

-Па де знам, не познајѣм и ја.

-Па баш ниједнога не познајѣш. Познајѣш оног висѣкога там позадѣ. Куј онѣ висѣки там?

Онѣ је срѣски пѣсар из Петрѣвца.

-Е, дѣбро, Милане, не мѣраш ништа, заморѣла сам те мѣго.

И онѣ људи јѣдан по јѣдан излѣзе на врата и јѣдна жѣна са њима, машину под рѣку, писѣћу машину, за њима ѡде ѡна и она бѣлничарка, и одѣше.

Саслушање дѣшло и такѣ контролѣшу да л ѣма дѣбру свѣст. Кад је прѣшло јѣш двѣ-три дѣна, ѡнда она, визѣта, ѣде као и свѣки дѣн:

-Како си, како се осѣћаш, јѣси узѣмо мало сѣпицу, јѣси узѣмо вѣду.

И онда узѣма тамо да напише шта ће да бѣде од инѣкција убудѣће по пѣднѣ, сѣтра и тако дѣље. Ђнда ѡде код дрѣгог кревета, онај дѣктор ѣсто, тај главни, и каже:

-Арѣнѣле, како се тѣ осѣћаш.

-Па ето, и ја нѣкако. Није дѣбро, али...

Оно крѣвет до кревета, јѣдан до дрѣгог, вѣлико чѣдо. Кад је тѣ мѣј ѣтац вѣдео, убицу да лежѣ у кревету, следѣћи дѣн мѣј ѣтац каже: Госпѣдин-дѣкторе, ел мѣже нѣшто да питам.

-Мѣже, Милане, кажи, извѣлте.

-Или да изѣђе овај што лежѣ пѣред мѣне, или ја у овѣ сѣбе. Не мож двѣ да бѣдемо.

-Може, Милане, може, сестро, дај колиџа овàмо и преместе мòјега òца у дрўгу сòбу. Такò се потрèфило да су и тàмо зàједно, педèсет кйлометра далèко, бòлнйца, па крèвет до крèвèта и обадвà су тàмо бйли два мèsеца у бòлнйци.

Тèшко рàњени обојйца.

Рàнђел је испуштен из бòлнйце јèдан дàн прè. Дòшо брàт за нèга да га вòди из бòлнйце и кад је полàзио из бòлнйце, òн је отйшо код мòјега òца и кàже:

-Мйлане, àјде, ел йдемо код кўће? Ел тй излàзиш данàс, ел јўтре? Шта је бйло, бйло је, немò више да се мр̄зимо. И јà сам погрèшйо, и мèn ће да осуде. Шта је бйло, бйло је.

-Йди тй, мènе немòј да чèкаш. Нèћеш вйше да ме чèкаш, ел нèћеш вйше сà мном да преговòриш.

Тò знàчи да је мòј òтац одбйо вйше са нйм да нйкад не ортàкује. И дòшли су ту, код кўће, и јèдан и дрўги, па се дорèдйло по нèки пўт да йду на слàву код нèког рòђака.

Отйшо мòј òтац на слàву са жèном, са дèцама, а тàј убица и òн дòшо на слàву са женòм и са децàма. И сàд, тàј убица Рàнђел, кад онò кўцају се чàше са свйма, кўца и òн, па òће да кўца и с нйм. Мòј òтац склòни чàшу, пйје мàл, дрўштво је, тў слàва, рàзговори. Кад нèшто прйча мòј òтац, Арàнђел вйче:

-Јèсте, такò је, одобрàва.

Òће да се прикљўчи у тàј рàзговор. Мòј òтац то одбйва, нйје тèо да тèра дàље. Сàмо се ућўтèо.

Сўтра, кад је тò бйла тўча код колйбе, па сўтра дòшла, како тò кàжемо сад, Сўп или секретаријàт, òндак не знам кàко се то звàло, тò је бйло трйјес трèће гòдине. Дòшли на ўвиђај код колйбе. На тòм ўвиђају су вйдели крв, вйдели тўчу, прàвили зàпйсник. И кад се мòј òтац удаљйо од колйбе, пòшо код кўће, òн га је тражйо де онàј бежй, дàл ће га нàће пòново, такò да га нйје нàшò, òн се упўтйо код кўће. Кад је стйго код кўће, òндак је тàј убица имàо брàта, ўправо стрйца, òндак је тàј стрйц ўзо кòња и кòла, па га одвèзо у бòлнйцу прè мòјег òца. Као што сам рèко, јèдан за дрўгим. И кад је изйшла та комйсија на лйцу мèsта, онàј шèф комйсије носйо нèки прутйћ у рукама, показйвò прутйћем дè и како нàшо крв на кукурузне шўме, на талўзине.

Онџ убица, кад је шѣтао око колибе, тражио је поново мџег оца. он је скидао крв са главѣ и брисао рѣке на толѣзину. Ислѣдник, како се то каже, истражитѣл, показивао прѣтем крв на талѣзине, вѣди се записник. Тај убица је осуђен двѣ гѣдине. И сад је покушај убиства двѣ гѣдине. То је мала казна за овакво дѣло, али како је-тако је. Двѣ гѣдине био на робѣје. И тај убица имао два сина, обадва су старѣја од мене.

Негде после дрѣгог свѣцког рѣта, наравно стѣгли смо тѣбоже момци, момчићи. Ја сам са њима био добар дрѣг, играо сам с њима у кѣлу и дрѣжили смо се кѣ да ништа и не знамо за то, уствѣри ја сам знао и помагѣли су ме, такорѣћи. Одемо код неке девѣјчице, рѣцимо тамо у сокак, па неко ѣће да мене бије, ѣни ме заштите.

Хѣћу да кажем да су, ѣто, били према мене добри. Обадва се разболѣ од туберкулѣзе. И тај ѣтац, убица Арѣнђел, и он се разболѣо од туберкулѣзѣ. У онѣ време је туберкулѣза косѣла омладину, па му прѣво ѣмро млађи син, па ѣмро старѣји, па ѣмро и ѣтац, све од туберкулѣзе. Тај ѣтац, кад је дѣшло већ до смрти, бѣловао више месеци и тѣшко бѣлесан, неки рѣђак, неки Жѣка, отѣдне код њѣга и каже:

-Како си, бре, чика Арѣнђеле, дѣшло сам да те вѣдим. Ўвече је то било.

-Не ваља, каже.

-Е не ваља, па ел ѣмаш лѣкѣве, ел се лѣчиш, како изглѣда, бѣри се да се попрѣвиш, не мѣж да бѣде ништа. Ѓѣтѣ, па каже јѣдну рѣч, јѣдва говѣри на крају чѣвек.

Каже: Да, мнѣго сам раѣдио шта бѣде, па неће дѣша да изѣђе бре, Жѣко, а волѣо би да ѣмрем, да се одмѣрим.

А Жѣка: Е бре, чѣка Рѣнђеле, шта си ти раѣдио, није то ништа, шта си ти раѣдио, шта, Сви смо ми погрѣшили понѣшто, кад смо били млади, него немѣ за то да се секираш, ти се бѣри д-оздрѣвиш. Море, нећу д-оздрѣвим, нѣма од тѣга ништа. Убио сам Милана Ѓѣпѣинога гѣре код колибе, чѣвек јѣдва остѣо жив. Па сам баѣдио Јеврѣ ветриѣн у ѣчи, па жѣна остѣала слѣпа, после шѣс месеци и ѣна ѣмрла (била му швалѣрка, знѣте, па на тај начин да јѣј се освѣти, знѣју свѣ, то знам и ја кад ју баѣдио киселину јѣдне нѣћи.

И тó је тá флѣка на капйји мнòго стајала од витриóна, на дàсака од капйје.

-Па сам дàо вòлу, бйку Мйсе Цòлийу у Рàдулово, у кòрен сам тўрио йглу. И онáј бйк је појео кòрен и прогўтао йглу, лйщцо човѣку бйк, кáже. И сад нѣ знам како дўша д-изййѣ.

И шта још прйчào, нѣ знам. Пòшто снймате тó, кáжйте свàкем:

Немó нйком да ўчини дрўгоме зло.

Овó је сàмо јѣдан прймер које јá знáм у седамдѣсет пѣтој гòдини сам сад. Има којй су дрўги доживѣли, али овó је доживѣла мòја фамйлија.

Ранковић Михајло 1933. Шетоње

Апáш

Трчо, рáдйо, окàснио, порàнио да стйгне, да йма, угради и ствòри, да бўде први и нájбòљи. Òсредње су бйли. Ожѣни се и ўмре му жѣна мláда, за сѣдам дáнá. Са дрўгу жѣну жйвѣо до смрти. Кўпово имовйну, нйве, вòћа, шўме. Рáдйо код сѣбе и дрўгога. Прàвио чѣтке и мѣтле. Носйо на пйјац и картйрó на вòз.

Забрånйли му да рáди, он донѣсе машйну у багремáр па там рáдйо. Òтац и мàти рáдйли онáко. Жѣна му рáдна, огрбáвѣла сирòта, ичквѣльйла ју се кйчма. Савйла се òдвоје. Држáла пўно стòку, дйгне се кад сви спáвáју и тѣра дѣсет крáва да пáсў чим зòра рўдй. Нáрод крѣѣ на рáдњу. Кад удàри звѣзда и запечѣ, плáндују, одрѣме у лáду па òпет нáново.

Ако се шта продáјѣ òн да кўпи, да се прошйри и што му трѣба и не трѣба. Купўје дукáте. Áрáли га ал нйсу нáшли, зáкопо да нйко не зна. Нйје продáвó дѣдовину да йде у напрѣдак, ни мўћко ко овй сад, нѣго рáдњóм, брáцо мóј. Јѣдно дѣте йма да не дѣли имовйну ил дáјѣ вѣлики мирáз ћѣрки. Богáту снáју ўзо, млòго дòнела. Дáвó и на зáјам, али òпрезно кој мòж да врáти.

Кáљав и поцѣпан йшо, за стòком бòс, а опáнке по сѣлу носйо. Шешйр с глáвѣ не скйда, сàмо се дрма и кад, кад га накриви. Кòло нйје повѣо, да не áрчи пàре, све су тó нáрòдне битáнге. Прàвио згрáде, шўпе, штáле, кўћа бйла òбична. Кад је изйшло, пàре у бáнку тўро на камàру, пàково камáту да вўчў. Йшо на излòжбу крáва и рáсне крáве кўпйо. Кўпово и машинѣрије, да лáкше, брѣже и вйше

урáди. Вйше ће да зарáди. Кòњима возйо код лекáра свáтове. Мўчио се млòго, да млађйји имáју. Нйшта му нйје трèбало, цр̀ко ко пйле. Лáка му зèмља.

Будомировић Брана 1930. Крвије

Свáко свòј жйвот жйвй

Сви рáде, трчè, мўче се, он јок. Свйма трèба, нèму не трèба. Свй пресйпају из шўпльèг у прáзно, он нйшта. Пèца, вáта рйбу, йде у лòв, калèми вòћку. Не òре, кòпа, кўпи сèно, рáни стòку. Чйсти пўшку и прáви мáмце, зáмке. Не уклáпа се тў, свй рáде овò, а он онò. Тèра свòје и не `áје.

Бèрка се ўдала, па отйшла у инострáнство, развèла, тèра и òна нèнога кèра. Жèна оћорáвèла, не фèрма је, кáже у млáдости шарáла, нáрод свáшта лáје. Йде, ловй лисйце, зáјце, јáзавце па од нй прáви јáзавчу мáс. Йде дáњу, а и нòћу па прежй и улòви.

Разáпне кòжу од лисйце па сўши йспод стрèје. Вáта рйбу, па и нў сўши. Кўчиће држй, а не прáце. Трèбају му да тèрају дйвљач. Којè му се не свйђа кўче, удáри га по чèлу зáчас пòсла.

Пўши лўлу и дáњу и нòћу. Сòба жўта ко кафèциница. Жèна пўши иако не пўши. Нарављйв, с нйм нйје да се свáђаш, ће да опáли. Читá ромáне, на крèденцу р̀па, ће да се ср̀га од тèрèта. Кўћа мáла, још нèгòв дèда прáво, вучè тмòлу.

Òтац му погйно, брађа отйшла у кўћу, а мáти се прèудала док су бйли момчйћи. Попрáвља сáтòве, пр̀чко свè и свáшта. Нйје он бйо за сèло и селáчку рабòту, нйје он разумèо селáке, а ни òни нèга. Свáђо се и натерйвò око áтара, тèшко је дáвò ако му нèшто йскаш. Жйвèо је нèгòв жйвот. Кáже: Мòја кўћа, мòја сòба и слобòда, нйко ме не јўри, рáдим штá òћу и кад òћу.

Млòго је вòћку калèмио и успèвò му кáлем. Рáдйо тò у дрўга сèла, óвде нйје млòго. Жйвèо би стò гòдина, да га не удáри онáј са кòла. Лèжо у бòлници и нè млòго, заврши. Наш гáзда нйкад нйје бйо код кўће, он нй је бйо као заштита, имò пўшку, да не свáки не пўди.

Здравковић Милорад 1955. Буровац

Влајна

Жал за младос је трајала, траје и трајаће за навек. Где си био, шта си радио, лупиш длан о длан, а младости нема више. Кажу да су наши стари живели у Влашко поље, били се с Власима за земљу и територију.

Дошли су последњи у село и то на крај села. Волим влашку музику и игру, па се мјоји чуде и питају од које ми то. Можда је некад дошло до мешања, ал до аскурђела, није било. Отац узмо Влајну, па није скрасио с њом. Сваки ко не мож да се ожени, он отидне па тражи да узме Влајну, полазиле за Србе.

У мом веку није било да Српкиња иде за Вла, али ет сад се и то деси. Пусте паре и иностранство све променило. Мати не мож да види Влајну очима, она је рађевка, дошла, никад чула за Влаце. Али, не рекни двапут. Кад се нађу зајно, одма причају влашки и друге не фермају.

Са Зорицом млого радила и друговала, никад се посвађале, а Влајна је. Комшике ми Влајне, па кад нешто крију, оне ударају влашки. Ујакова снаја влашки тутулак, ни ромори, ни говори. У сред Београда ја Влајну нађе, па Румунку од толико.

Влајну одма спазииш која је, чим на глави носи белу мараму. Замећу, није им српски матерњи језик. Мешали се народи, а у кућу узимале Влаце кад неће нико да дође. Кад се довадили иностранства, све је мање мешања.

Мађија ми била Влајна. Мала била, па наведе коња на камен, па скочи на њега да га јаше. Није скрасила у Србадији, вратила се опет у власију.

Свака тјаца воли своје јато, иако јој у другом боље. Кад је свадба па мешани гости, куку леле кој ће своје и своју музику да истера. У свакем народу има добри и лоши људи, тако је то на свету белем.

Андрејић Живота 1933. Бистрица

Младости радости

Сви́рац сви́ра, у ср́це д́ира. Каф́ана п̀уна, св́аки тра́жи за себ он́о што му ф́али. Ок̀упио се н́арод, угл́авном м̀ушки. Сед́е, п̀ију, к̀оцкају се у п̀аре. Један доб́ија, др̀уги губ́и, крш́и р̀уке, зној́и се, п̀уши. Н́ада се да му кр́ене.

Радозн́али посм́атр́ају, др̀уги за св́ојим аста́лом при́чају. М̀узика се спр́ема и поч́иње да сви́ра. Тру́ба, с́аксофон, хармон́ика, гита́ре, б̀убњеве, само гр́ми к̀оло ср́пско и вл́ашко. Й́ма и ов́и и он́и гости́ју.

П̀оче к̀оло, на тру́би с́амо ј́еч́и, пр́ати с́аксофон, па се обр́нџ́е, сад к̀оло на с́аксофону. Разгаљ́ују ср́це, млади музика́нти. П̀оче и весел́е. Весели́ се ѓазда, мѣ́е п̀аре на тру́бу, с́аксофон. П̀ије се увел́ико, п̀иће в́ата и м̀ути у гла́ви. За ј́едним ст́олом седи́ сам ч́овек, п̀ије из ун́учета, л̀упа у ст́о и кри́ви шеш́ир. Мѣ́е п̀аре на тру́бу. М̀узика му сви́ра и п̀ева. Пев́ач п̀ева п̀есме о л̀убави, младости, неоства́реним и т̀ужним л̀убавима.

Ѓаси м̀уку у п̀ићу, м̀узики. Л́епи п̀аре м̀узики, ма́ме да љ́зму што ви́ше п̀аре. Стар́ији ч́овек сли́ка с апа́рат, шта се деш́ава. Г̀ости весели́, да́ј још по нѣ́ку п̀ару, к̀оцкари се смењ́ују са доби́цима. Л̀умпује се, п̀ије, ужива, не ч̀ује се за сад и с̀утра.

Вр́еме је ста́ло, св́ако у св́ом тра́нсу, све је дал́еко од ства́рности. Мези́ се и превр́ћу ча́ше, ва́шар је. Л̀уди се све ре́че и ма́ње ви́ђају, сви мл́дго ж̀уре. Ј́а и м́ој вр́сник п̀ијемо, сѣ́амо се и ужива́мо у овѣм момѣ́нту. Бр́зо оти́де н́аша мл́дос, ста́рос заку́цала ода́вно. Ду́ша д́е, ал ср́це клоп́де. В́ата и н́ас ча́шица, л́адно нам на н́оге, поч́ињемо да др́ћемо, м́ора се й́де. Нѣ́ка млађ́ији ба́нче, вр́еме им, за н́ас ће ка́жу ма́тори акн́ути. Зб́огом.

Радојчић Богдан, Буровац, 1922.

Свуда оти́дни, ал св́ојој к̀ући се вр́ни

Ч́овек м́ора да се ра́дује кад дол́ази код св́оје к̀уће. Й́ди де д́ешеш, ра́ди, ал ти је најсла́ђе у св́ојем. Й́ма б́оље од тв́ог, ал ни́је тв́оје.

Тр́гово, й́шо на разне стра́не и у др̀уге зѣмље, ал најлѣпше с̀унце с́ја код^т к̀уће. Све је л́епо и там́ан, т̀у. Ку́ј зна́, ва́лда смо ми таки́ н́арод, као за́јци да се увек вр́ћемо

на наше лѣгало де смо рѣђени. Нѣког натѣра мѹка да отидне, а нѣки ђе и од бѣса да йде.

Дрѹги нѹрод, дрѹга пѣсма. Оно свуд се живѹи, ал ђпет је ђпет. Нѣшто ти фѹли, а нѣ знаш како. Твѡје је ѹвек најбѡље, па и најлѣпше. Странац си тѹм, а кад се врнеш, ђпет си странац, кѹжу: ти си тѹмо. Ни тѹм ни овѹм нѹси.

Мѡра се, нѹтраг не мѡжеш, само напрѣд, па дѡкле ће, ће се вѹди. Прѡђеш дрѹге зѣмље, лѹде, вѹдиш бѡље и гѡре. Пѡсле знѹш и да цѣниш онѡ што ймаш, јер човѣку је све мѹло, ѹвек му мѡго трѣба. Кад га снађе онѡ што не вѹља, онда му сѹмо здравље трѣба.

Нѹсу ремѣтили кѹћу, прокишњава. Пѹла јѣдна сѡба, ѡни седѹ у дрѹгу и тако рѣдом. Па да л су мрѹтви, да преремѣте, јел крѡв чѹва кѹћу да не пропѡда. Мнѡге су зѹпете и празне. Пѡмрли и отишли у инострѹнство. Кѡров и трѣне на све стрѹне. Не мож да се прѡђе, стојѹи пѹрлог, зѣмља се не рѹди а нѣма кѹј да рѹди. Да те стрѹ да прѡђеш кроз пѡље. Нѣко нѡво врѣме текнолѡгије.

Врѣме се мѣња, ће да вѹдимо за сѹтра. Кѹћа мѡра да йма гѹзду да јѡј вѡди рѹчѹна, ако нѣма, тѣшко њѡј и онѹма којѹ тѹ живѣ. Дабѡгда ти остѹла пѹстѹња. Тѣшка клѣтва. Мнѡге су таквѣ сад, да се разболѹш. Сѣло се полако гѹси и умѹре, остѹју ѹспомене и сѣњања.

Несторовић Миодраг, Табановац, 1930.

Чакмѹра

Свѹда отидни, ал свѡјѡј кѹћи се врѹни. Кѹжу да се зѹјац ѡбавезно врне на лѡгало де је рѡђен да тѹ ѹмре. Тѹм де спознајѣш свѣт, тѡ ти остѹје за цѣо живот. Градѹило се како је кѡ мѡго, знѹо и умѣо. Нѹша кѹћа је напрѹљена од дѹрека, па уплетѣно дѣбље прѹће, а нѣгде тѹње мѡтке и пѡсле лѣпљено блѹто са овѣ и онѣ стрѹнѣ. Тѡ ти је бѹила кѹћа у чѹкми. Нѣко је ймо у дѹрека цѹглу живу, каснѹје се прѹвиле од печѣне цѹглѣ. Тѣмељ нѹзак кѡ је бѹио с гѡрње стрѹнѣ, а с дѡње су игрѹли вѹшњи због водѣ и рѣкѣ.

Гѡрња сѡба је настѹљена и грађена од живѣ цѹглѣ. Крѣчена је крѣчем у бѣло, спѡља и изнѹтра. Покривѣна је бѹила ћерамѹдом и имѹла двѹ комиѹна. Кад

дўва јака кошàва ðће да поврће дїм. Ложїло се ðгњиште у хòднику чим увиђеш, а дїм је йшо на тàван и крòв. У дòње сòбе сазїдàју шпòрет и тў се ложїло.

Каснїје, кад су изйшли цр̀ни шпорèти, мètут је. Прòзòри једнокрїлни са врђушке да се отвàрају и закачїњу и гòјза да не мож нїко да увиђе. Из хòдника се кроз бàчву пењàло на тàван. Спòљна врата се запїњала на рèзу и рàјбер, а пòсле и на кључ . Гòрња сòба је бїла стајàћна, а сви жївèли у дòње, трї крèвèта.

Млàдо јàгње под шпòрет се шètàло да се не смр̀зне. Ту астàл и машїна. Дрвèни крèвèти, слàмарице и ћилїми одозгòр и фијòка. Купàло се у сòби пòред шпорèта, зèмља бїла на пòду. Очїсти се метлòм и ўпије. Нїје се чўвàло, йдеш у обўћи, нїје ни лàдно бїло. Фирòнге йзаткане од тежїне, конòпле, па дòл чїпка. Пòсле изàшле нèцоване, вèшаңе. Дàњу разгр̀неш да се вїди, да вїдиш куј йде пўтем.

Нїје бїло мйша, по нèки, пàцòви рètко, а не ко сàд не мòж да се одбр̀аниш ни са отрòву. Ту се рàђàло и умйрало, веселїло и жàлило. Жївот је йшо. Срўшили је кад напрàвили нòву. Ни зèмљотрес јòј нїје мòго нйшта, само се лўља и пўца и нйшта ју нїје.

Јанoшевић Марија, Бошњак, 1945.

Домàзлук

Бїра се дрўштво, бїра девòјка од фамйлије, а бòгами и бр̀ав кўј ће да остàвиш за кўћу. Тò ти је жèнско прàсе, јàгње, тèле, ждрèбе које ће да се остàви да порàстè и бўде крмàча, óвца, кр̀ава, кобїла и такò. Мòје ðко нїје бїло којè. Јà чїм увиђем у штàлу, ðдма знàм, шта којèm од м̀арве фàли, и кàкав ће то бр̀ав да бўде. Нèки остàре и нè знају, већ тò рàде као онò тр̀ла бàба л̀ан, да ју прòђе д̀ан. Чим се опр̀аси, ојàгњи ил отèли и дòђе на овај свèt, ðдма се вїди шта ће од нèга да бўде и међу пр̀вима у кртòгу.

Лўди кàжу нèће ји овò нèће онò, ма нїје то такò. Оно је дòбро за домàзлук, али да л ће и ств̀арно да бўде, трèба вèлика нèга, пàжња и р̀ана да бўде и кòрисно. Мй смо свè од н̀аше стòке остàвљали, м̀ало кўј је у околйни имàо такò дòбру стòку. Кàжу, ðни знàју да б̀ају па им йде од рўкè свè. Да пор̀аним и омр̀кнем, гл̀адан и жèдан, и све намйриш на врèме, е такò ми б̀ајемо.

Са стѡком мѡраш као са живѡнчѣтом (човѣком), ако улажеш ти ће и да дѡбијеш, ако сѡмо узѡмаш, нѣће дѡго. Ако је бѡлесно да лѣчиш на врѣме, онѡ што си пѡраѡ, да тѡ не понѡвљаш. Не рѡди свѣтком и недѣљом па да ѡмаш. Де ѡма - тѡ ѡма и штѣте, и тѡ чѡвек мѡра да знѡ.

Изабѣреш домѡзлук, да л ће дѡбро да бѡде млѡго зѡвѡси и од гѡзде. Љѡди ми кѡжу: Блѡго тѣб, свѣ ѡмаш, а јѡ кѡжем: Ето, код мѣн је тѡ такѡ, ујѡтро отѡднем у штѡлу и кѡжем: Дѡбро јѡтро, крѡве мѡје, а ѡне мѣн: Дѡбро јѡтро, ми смо се помѡзле, све ти млѣко готѡво, ти немѡ да се мѡчиш да мѡзѣш, јѣле смо и пѡле.

Е да је такѡ, сви би држѡли стѡку. За имѡње и да си домѡћин мѡраш свѡкем да бѡдеш слѡга, дѡшо мѡја. Лѣгнеш као пастрмѡр и чѣкаш да ти пѡдне с нѣба, нѣће. Мѡжда у тѣ земљѣ дембѣлије, ѡвде код нѡс нѡје, мѡжда ће нѣки пѡт.

Николић Миодраг, Бистрица, 1938.

Муштѡрлук

Окѡпо ја за главѡм и шѡшав је бѡо кѡј то ѡзмисли. Да погѡнемо и главѡ изгѡбимо. Јѡј мѡјко мѡја, да ни пресѣдне свѡдба.

Тѡрѡли га на капѡју (ћѡлим, чѡршав и ракѡју). Лѣп клѣчани ћѡлим да нѡрод вѡди, не мож да бѡде бѡло кѡки, срамѡта. Вредѡ и не врѣди, него је тѡ ћѣф да бѡдеш прѡви и да ѡзнес. Сшли смо за девѡјку одѡвут лѣпо полагаѡчке. Стѡгли, весѣље, кѡњи фрѡкћу, звекири само трѣсѡ, фијѡкер офѡрбан, чѡја на сѣдишту.

Свѡтови пребучѣни у нѡво, кѡло само трѣшти, врѡштѣ и попѣвѡју, сви рѡдосни, сѡнце сјѡ, кошѡва кад кад лѡда, ће да изѡђе ѡна, да дѡва. Бѡло како бѡло, а бѡло је дѡбро, свѡтови сѣдѡју и крѣће се у цркви. Нѡши кѡњи кад чѡју мѡзику врѡштѣ и кѡпају да не мѡжеш да држѡш дизгѡне.

Кићѡнка на чѣлу, звекири око врѡта. Дѡгли главѣ и кѡдају се као чѡвек, пѡносити да само тѡ вѡдиш. Ја рѡпну и дѡдо им грѡмен шећѣра, јѣду ал сѣцају, узврѡљили се.

Посѣдѡсмо и пѡћѡсмо. Кочијѡши под гѡсом, леле, леле, кѡ је лѡђи. У цркви све како трѣба бѣше и крѣтосмо код кѡће. Е тад пѡче јурњѡва. Да се брзѡју и кѡ прѡви стѡгне, ѡн ће да ѡзме муштѡрлук. Прашѡна се дѡгла, не вѡди се прѣс пред ѡком. Кад одѡдном нѡши увѡтише вѣтар и тѡ вѡше нѡшта не мож да помѡгне.

Не кàсају већ летê, пұче јêдан за дрұгим. Ми се стêгли и дèцу стêгли. Кòла летê, преко рұпа, кòњи увàтили прèчицу, рàтос их бíло, да стíгну први и то ти је брê, млòго пұт су бíли у свàтове. Трèска, лұпа, још смо на кòла. Избíсмо на предња̀к, летíмо, ваљда ће бòг да не сачұва и свèта недèља.

Кад на ковèју близу кұће, пұче чивíја и тòчак оде испред нàс, кòла се ср̀гаше на јèдну стрàну, ал стàјања нèма, све пұца, кòњи у пòток и врíштê. Срèћом не попàдасмо, код капíје се укòпаше сáми и стàдоше. Пресèо ми муштұрлук за вèк. Такò се игрàли нàши кòњи дòрати. Преповèдàло се.

Добросављевић Милан, Добрње, 1935.

Лàмпа

Сад све сјàјí, горí на свè стрàне по цèлу нòћ. Нè зна се да л је дàн ил нòћ. Замèнìли лұди дàн за нòћ. Цòњàју и седê до пòла нòћи, не лèгàју. Кад ће ўјутру да се дíгну и рàде? Сабàјле се дíзало, ал и сабàјле лèгàло.

Није бíло стрұ́јê, сàмо лàмпа и фèњер. Упàли се ўвече да се вечèра и онда се лèга. Ђилíми се ткàли па горí лàмпа, утрнеш да мнòго не àрчи гàс. Сàмо да йма гàс и мàс. Фèњер горí кад йдеш у штàлу или обилàзиш стòку да не тумарàш по мрàку.

Нòћу ако пођеш, нòсиш фèњер да не натрàпаш и зверйње да бежй од теб. Кұпиш на вàшàру да ймаш у резèрви, да не чèкаш кад ти трèба. Мен убíли па ојàдили, што се ицèпàла лàмпа. Бíла мұва на њòјзи, да је ўбијем, обòрим лàмпу и рàзби се.

Тұрали смо на зйд, а и на астàл да се бòље вйди. Ко је йшо у шкòлу не чèка да учй уз лàмпу, учй за вйдело. Нòћ је да се одмàра.

Сат је рèтко кò имò. Први пèтли кукурèкну у једанàјс, дрұги у јèдан, и у чèтри у зòру.

Шпàра се, па ако йма мèsечине не пàлиш, него онàко разгрнеш фирàнгу па тумарàш.

Сад стојй у магàзи пұна прашйне и пàучине. Ваљда запèкло днò за гàс.

Огледàло је цèло, ðно је шйрйло свèтлос у дàљ. Вйше не мож ни да се кұпи, осим ўкрасне. Док је бíло ðгњиште и верйге, лàмпе нйје ни бíло. Пòсле се изұмело.

Сад је жївот, све на дугме, ко те пита за лампу и фенер. Кажу има по неки ресторани, као онò старò, беснè, нè знају шта да раде. Народ је бèдно жївèò, ал је бїò срећнїји, чинї ми се. Сад се све трчї и жўри, све нà врат, нà нос. Фала онèм ко їзмисли струју, много је бòље, ал овї млађи за тò врèме не знају, ма не поновїло се, тегòба је тò.

Радојевић Миленија, Везичево, 1932.

Такò се рāнїло и рāдїло

Нїје се имàло, бèда, мало кўј је и имò. Рòди, не рòди, ўбије врèме, а пуно дўша глāдни.

Кòпа се двапут и огрће кукуруз на пàрче прòје. До Божїћа има кукуруз у кòшу а после нèма. Умèси се прòја па подèли на дўше, колико нèма вїше. Лèб се јè сàмо за слàву или блāг дāн. Сїрење кòј има дòбро, а кòј нèма белāј, лèти јèдеш вòћку па опет дрўкше, бїло на бòље без овї прāшкòви. Лèб се мèси у земљāни шпòрет или вурўну за сèдам дāнā, нèма сваки дāн мèшèње, јòш мòже у нāћве па стојї.

Гòтви се у бакрāч на верїге, а на шпòрет кò је сазїдò. Пòсе земљāни бїли црни, па бèли шпорèти. На тāблу се чāском испечè пїта, ел прèсна погāча па врўће млèко, лепòта. Кўпус се кўва, мèте се по јèдан каишчїћ сланїне да замирїше, нїсу бїли лāдњаци.

Кòљеш пастрму годїшње, мāло сўшиш, мāло у саламўру, треба да дòбро рāниш свїњу, а кòјем ћеш прè кукуруз. Свїње бїле сапуњारे, пўно мās, а прāвио се и сапўн домāћи, да се пèру кошўље, а кò нèма пàре у цèћ и драгїје.

Прāвиле се гибāнице, пїте, ал нèма шèћер, слāбо и мèд, понèки имò, сáрму нїко није прāвио и сўпу, чòрба рèтко да се закòље, пїле, јāја слāбо. Тòрте нїсу бїле, колāчи пољўпчићи и сáлчићи. Пїло се вїно, ракїја, све домāће. Народ није знāо за жївце, већ пòпије па му лèпо, бòљке душèвне се ракїјом лèчїле и никад се нїсу излèчїле, већ млòгима њїнима бèду и јāд нāнеле.

Пијанчўре бїли и мўшки и жèнски, бòга ми свè од фамїлије тò, мòји и пїли на вòљу сви рèдом и лўту и мèку. Ако јèдно од колèнї не пїје, дрўго òбавезно пїје, то кроз крв їде свè, продавāли и давāли, бāнчили за свòј ћèф. Мāтерини нїсу пїли, они бїли лўди на дрўги нāчин да млòго рāде и нїкад не стāју да од рèда

црк̄ав̄ају, е т̄о ти је, м̄ој брајко, св̄аки је л̄уд на св̄ој н̄ачин, кад ч̄овек све т̄о в̄иди
иза с̄ебе, а њ̄ему ж̄ивот пр̄ошо. Иск̄уство се ст̄иче на св̄оју к̄ожу, не м̄ож да се учи
и на̄учи, мл̄дги су р̄екли.

Будомировић Брана, Крвије, 1930.

Св̄е је б̄ило л̄епо док те не зад̄еси

Ја сам двајс тр̄еће г̄одинте.

Одавде сам ис с̄ела, као д̄ете б̄ило ми је л̄епо. Чет̄ири р̄азр̄еда сам завр̄шила
шк̄олу, шн̄ајдерски зан̄ат, мајка ми б̄ила шн̄ајдерка.

Т̄у им̄ала, т̄у су код н̄ас б̄или у с̄ело ј̄една шн̄ајдерка, т̄у сам ја код њ̄е уч̄ила.
Сл̄ушаш како ти се пр̄ича, и ја сам то л̄епо св̄аћала и т̄а ме, м̄оја г̄аздарица,
учит̄ељица, много и вол̄ела. Л̄епо сам св̄атила т̄ај зан̄ат и т̄о сам бр̄зо за г̄одину
д̄ан̄а, све сам науч̄ила и све ми б̄ило л̄епо. Им̄ала сам два бр̄ата, ј̄едан ми љ̄мро од
п̄ет г̄одине, и с̄естру. Овај што пр̄ичамо за њ̄ега, њ̄н је ж̄ив̄ео пед̄еш чет̄ири,
Ј̄арослав.

С̄естра ми је љ̄мрела п̄осле њ̄ега, п̄осле три г̄одине, п̄осле бр̄ата, њ̄н љ̄мро
осамд̄есет четв̄рте г̄одине, а с̄естра љ̄мрела п̄осем осамд̄есет с̄едме.

И так̄о, б̄ило ми је д̄обро, љ̄дала сам се, им̄ала сам два с̄ина. Ожен̄или се и све ми је
б̄ило л̄епо да не м̄оже л̄епше да б̄уде. И п̄оштовали су ме. Им̄ала сам п̄осем од
с̄ина, што је код м̄ене, два ун̄ука. Мајка и ђ̄тац су от̄ишли у Н̄емачку, њ̄ни су
ост̄али код м̄ене. Ја сам и одн̄еговала, њ̄ни су ме л̄епо сл̄ушали и б̄ила сам
з̄адовољна, пр̄езадовољна. Ожен̄или су се, св̄е им б̄ило л̄епо. Д̄евет г̄одина су
ж̄ив̄ели. Ж̄ив̄ео овај љ̄нук, д̄евет г̄одина са мл̄адом и доб̄или су два дет̄ета. Он је
от̄ишо, н̄епуни двајс чет̄ири с̄ата. Т̄о ме је потр̄есло. От̄ад в̄ише није ми ж̄ивот
ним̄ало д̄обар, него ето м̄бра да се ж̄ив̄и, и так̄о.

Зн̄ам како је то б̄ило пр̄е. То пр̄е није б̄ило м̄мак и дев̄џка да се упозн̄ад̄у, па да
љ̄ду, па т̄о. Њ̄егов ђ̄тац и м̄ој се договор̄или и љ̄зели смо се, ето так̄о. Па зн̄али смо
се, т̄у смо ми ис с̄ела. Т̄у смо љ̄шли у шк̄олу, т̄у смо б̄или и ето так̄о је б̄ило вр̄еме.
Ов̄о сад л̄епше, љ̄де, упозн̄а се, па п̄осле...

Ратно време. Он је отишо, ја сам остала с његовим оцем и с мајком, и остала сам трудна, и родила сам тог старијег сина још док он био тамо. Неговала сам, али није ми било лако, ал ето преживело се то.

Кажем, све ми је било лепо, док ме ово није нашло. Све ми је било лепо.

Али сад, сад живот није ништа, али ето, мора да се живи.

Наше обичаје. Ето тако, кад свадба, баце младе сито на кућу, то је обичај.

Младожења је унесе у кућу, овако у наруче унесе младу. И ми тако исто имамо то, да кажем то што опет се метне, опет се носи, то знам тако.

Кад смо ми правили свадбу тем млађем, овај старији није тео, он завршио школу за наставника. Оженио се девојком ис Сланкамена, тамо се нашли и нису тели свадбу, а овем млађем смо правили свадбу, ал ту је била мисим. Ту је онда било, носило се прасе, сваки донесе прасе на ражањ, донесе прасе на свадбу и донесе колач, донесе тарту и онда домаћина мање и кошта та свадба. Е сад је другачије.

Исто тако било, знаш, узну плехку и главу, то оставе домаћину, а оно ресто врате кући.

И донесе ракљу, донесе вино. Што мораш да печеш прасе, па д идеш на свадбу.

Сад нема ништа, не пече се прасе, не носи се на свадбу. Или се спрема кући, или под шатор. Ми смо правили обојци унџима, то је било у један дан, то је била једна лепота, две младе, два момка, то је био шатор, то је било све, само нису праџи донешени, ми смо спремили све, а ови гости су дошли са парама куј колко дао да поклони, и то је било све.

И све је било лепо, све је била милина а лепота је било све, докле није нашло збо.

Свака кућа, ја имам разбој, имам преслицу, ман што сам била шнајдерка, од тежине смо правили платно за сукње да обучемо, од конопље што смо сјали. Ја све тај прибор имам, и та разбој, и та брдила, и све што треба и преслице све. Све смо радили, и пређено и ткано. Свака кућа за себе, није то било скупо. Сад у Свилајнцу има куј то води. Има жене које тамо плету чарапе, везу, ткају. Ја сам то све мојим параунџама, чарапе, оне играју фолклор, и синови играли, и унџи

играли, и онда свима везла све то, и џемпѐре и прслуџе, све сам то имала, све што се ради, све сам радѝла и ткала, сукње, киџеље, ма свѐ.

Милић Драга, Орешковица, 1923.

Неда

Већном је сваки имо своја кола и кра̀ве. Ко̀ није имо, он је м̄ор̄о да натр̀ћи мотѝку и ѝде под на̀дницу, да ко̀па за кѝло бра̀шна џео да̀н. Мѝ смо се м̄уком дова̀тили да ѝмамо на̀ш ја̀рам.

Пр̀во тѐле којѐ се отелѝло је бѝла Неда. Оста̀вимо је да б̄уде кра̀ва. Парња̀ку Ру̀шку јој к̀упимо и тако̀ спа̀римо. Кад смо ји спа̀рѝли, Неда бѐше ма̀ња, па је т̀римо из браздѐ (лѐва). Ра̀сле, ал яна порастѐ вѐћа и крупња̀. Рог̀ви повијѝни на̀прѐд, па увѝс. Бѝла тврдогла̀ва, пробирљѝва, в̀ћа се кад је м̄уз̀у и то нѐ беше на̀јг̀оре.

Нап̀о се наш стрѝц па јој џешо џиши и шта̀ још ян зна̀, и од тад яна п̀че да бодѐ. У ја̀рму пикѝра, ал на̀јвише пиј̀анице. Притѝсла уз зѝд ко̀мшику, једва̀ је изв̀кли. Држа̀ли смо је јер ни бѝла со̀ и лѐбник. Г̀дина и тѐле, ла̀ко се м̄узѐ, ал је и ја̀ка бѝла. Где је бѝло тѐшко и япасно ст̀кли њ̀у да изв̀чѐ ко̀ла, нигде џас са т̀варом не оста̀ви.

Дѐсна ру̀ка, ова̀ дру̀га само фигурѝра. Мр̀зѐла је Ру̀шку, бо̀ла је, да л што нѝсу ѝсте кр̀ви ил што је бѝла гл̀па за њ̀у. ѐна се није водѝла, само једном про̀ђе, т̀у више нѐма секира̀ције. П̀ђемо на њ̀ву од ко̀мшије и ми љ̀уди нѝсмо на̀чисто. Мѝ је пу̀штимо и яна пра̀во до њ̀иве.

Све је зна̀ла, само није говорѝла. Држа̀ли смо је д̀уго. Кад смо бѝли у Вла̀шко п̀ље, бѝла је са̀пета и п̀дне у ша̀нац и дѐсни к̀к скр̀ши. Намѐшта̀ли јој и од тад зама̀јав̀ала то̀м ног̀ом.

На мен њ̀икад није уд̀рила нити поку̀шала иако сам као ма̀ли џу̀ва̀о да па̀с̀у. В̀ду није пѝла на рѐки, само на кла̀денцу па џѐди кроз з̀убе. Им̀али смо тѐле, још пуно кра̀ва, такво̀ се отелѝло није. Оста̀вила је на̀слѐднице, нѝсу бѝле на̀лик њ̀ој, ни прим̀а̀ћи. Кад је дотра̀јала, пр̀дали смо је на кла̀нѝцу, дру̀гом г̀зди никад је не би да̀ли. Бѝла је као живѝнче.

Јаношевић Марија 1945. Табановац

Са Немцима и са Бугарима

Две ћерке. Разболеле се па умрли. Е не знам да ти кажем. Једна шесет осам, једна осамдесет.

У осамнајс година сам се удала. Добро сам се провела, добро сам с другем живела, децу сам имала, неговала, живела. Углавно, добро сам живела. Ћерка је једна туж код мене, код куће. Узела сам зета у кућу, добро смо се слажали. Како сам се удала.

Удала сам се, тела сам, волела сам момка па сам с удала. Јес је, две године био млађи, ал смо се слажали добро, нисам вукла батине од њега, радили смо, глад био велики. Децу смо имали, удали, нисмо имали сина, узели зета у кућу, код најмлађе ћерке.

Шес ћери, једанајс унучета ймам, а петнајс паранучета и чукунучета шеснајс. Живели од пољопривреде. Млого смо се мучили, тако смо радили у поље, није била ова машинерија, радили смо, копали смо, посе смо куповали плуг, мало боље кад плуг иде па посем прашимо. С човеком сам се слажала, нисам батине вукла, ето то...

Нисам свекра затекла, само шес година живео са жѐну, деца му била мала, каже мој човек кад он умро, а заова ми била већа, то ми причала свекрва.

А он каже, турили га у сандук, а он каже иде, таман проодио, иде поред сандука, иде укруг, ето то. Не разбираш.

То ми причала свекрва како мој човек био мали, кад ју човек нојзин умро. Била сам у бању, лепо живим са фамилијом, ћерке сам удала, колико беше. Била сам у Сокобању с човека. Йшла сам на вашаре, кад сам била млада, нема све паре задовољно, а ја умесим погачу па понесем сира, кокџку закџем, ако није кокџку, месо се задржало, а ја угџтвим. Посем, па тамо кад стигнемо и мало прџемо по вашару, избѐремо лад па мало сѐднемо, тамо йма астаали, и ручамо и мало постојимо и доџемо код куће, глеамо посо и радимо и тако.

Друго шта ймам да ти причам, саз другом сам лепо живела, батине нисам вукла и жао ме и сад што умро, али више ме жао што ми две ћерке умреле.

Шта ћу да радим кад тако ми судбина. Није имало мира, три ћерке ми умрле.

За рат заборавила сам. Па сам вукла, па смо крили рану ел дођу па узимљу сви. Па отѐрали не да не стрѐљају. Били Немци туж. Не, Бугари, Бугари, а нас мајка, ми

смо три били, ми две сестре и брат. Они реше... Погинуо Бугарин у нашу порту ко цркве, а то се они побили, напали и убили један другог. Напали да ис села неки га убио и скупили, то је био рат, и скупили фамилију свачију, куј избегло у поље, куј није, али више нису избегли.

Порта код цркве што вичемо. Ту не терали па смо такó били, па Бугари били и војска, и терали све на ред само, само да не побију.

И такó смо ми ту стојали, такó стојали, тек само дођи, ал чим дошо та ис Свилáјнца, а дал је Бугарин, Бугарин, дабоме.

Свилáјнац, друга ðфштина, а Петрòвац друга, а та ис Свилáјнца дошо и он не ослободио, а билй смо, мо мајка имала три детета, две женске и брат. Па не обукла све што год смо имали нòвче. Истèрали не дól да не интенйру. Е такó смо имали. И ту ми стојимо и Бугари ðколо нас. И ðколо нас са оружје, сас пушкама.

И само што нису не побили, ис Свилáјнца био неки и он не одбранйо, рёко ни да не пусти. Заповедио и ðни не пуштили. Такó, дòбро сам живела сас мўжем, па смо крйли, све ни ўзну, рану, па смо крйли, нйшта нисмо имали, али ми смо крйли и жйто, и кукуруз, све смо крйли у цáце. Кокўруз ел жйто бёше, у слáмњачу (жйто ставимо) и слáмњача стојй на крёвет.

Ел то кад Бугари били. Нёмци. Нёмци.

Он дошо и тражи а ја само глèдам дал ће у слáмњачу, али нй му дао бòг. Овaм, онaм, покўпе се и отйдну. А дòбро, ја сам причaла. Кўвају ми кáфу, дaју ми да јём. Ја сад ймам стó две гòдине. Пијaница нисам, пиће и не тражим.

Даница Величковић, Орешковица, 1905.

О мом ðцу ковáчу

Еснафска ўправа, мајсторско писмо. Он како полагò ни.

Стојанòвић Натaлија, гòдише двајс шèсто. Мòј ðтац. Он је йшо као дèчко, заборaвила сам дè је учйо. И он је тaм био дўго, учйо је занaт, и кад је изучйо занaт у Бèограду, он је дошо пòсем кўћи и оженио се с мòјом мајком и ту је остaо у кўћи, код нјòзи. Имала једнòга сйна и он пропaо је ўмро. Пòсем неко врёме, запалёње мòзга било, није имали лèкòви ка садèна, мйсим. Етè такó било, учйо у

Београду. Шта мѝш. Па овѝ сѝде (де кокѝшке мѝне), тѝ је бѝло алѝтке, ствѝри свѝ, а под кѝш је обѝрѝо крѝве под шѝпу.

Долѝзили куј гѝд је стѝо да ковѝ крѝве, нѝјбѝљи је кѝже мѝјстор бѝо, ѝн прѝвио и шпорѝте, ѝн се занѝмѝо сѝм и дрљѝче прѝвио, свѝ, занѝмѝо се.

Детѝњство. Такѝ бѝле сиротѝњске, дрѝкше. Ѓтац рѝди, и мѝјка, и ѝна сѝма, на пољопрѝвреду. Тѝшко је бѝло. Рѝсла сам тѝ, у тѝ кѝѝе. Бѝвили смо се пољопрѝвредом, одржѝвѝо вѝше ѝтац, брѝнуо о свѝму, а мѝјка рѝди и сѝтра на прѝмер, кад трѝба нѝшто да се урѝди, ѝна позовѝ фамѝлију, рѝдну снагу да се опрѝши, окѝпа, урѝди. Мѝчили се.

Јѝсам се ѝдала, али пѝсем кад је овѝ рѝт бѝо, мѝј ти чѝвек, мѝј тѝ чѝвек, ѝн је отѝшо и сѝлом је дѝшо, дѝшо је рѝњен већѝном у нѝгу, и пѝсем је ѝмро у кѝѝу, тѝ.

Па сас свѝкрвом, сас бѝбом, дѝдом, пѝсем се ѝни покрѝвали, поѝапѝли. Остѝали смо јѝ, свѝкрва, свѝкар, дѝте нѝговали смо такѝ. Ѓни нѝсу имѝли дѝцу из прѝви крај па јѝдва чѝкали, пѝсем кад онда стѝгне, кѝ и свѝки знѝш. Ето такѝ и оно се потрѝвило. Јѝ сам ѝшла у бѝњу, пѝсле мѝга у Врѝњачку бѝњу. Слѝбо сам ѝшла. И данѝс слѝвим нѝву гѝдину, тѝ ми и бѝба слѝвила, и мѝјка, тѝ ми од старѝне. Свѝти Јѝван, такѝ, тѝ сѝчѝмо колѝч, тѝ ми ѝчина, а Нѝва гѝдина, тѝ ми мѝјкина, тѝнѝк и настѝљамо (не остѝљамо).

Нѝва гѝдина, пѝсем Божѝѝа, па свѝти Јѝван. Кѝљу прѝсе, спрѝмѝју рѝчак, кѝј код кѝга ѝшо у гѝсте, зовѝмо пѝпа и сад долѝзе кад је слѝва. Ѓма књѝгу, и ѝн знѝ де гоћ слѝва, код кѝга кад. И ѝн долѝзи. Ѓмамо тѝ пѝпа. Ѓн је рѝдѝо свѝ, свѝке рѝдње, и ковѝо и шпорѝте, мѝ што кѝжемо кад је бѝло за цркви да се напрѝви кѝбе, ѝн и јѝш јѝдан ѝегов стрѝц прѝвили кѝбе, и пѝп је дѝшао, жѝвѝло се дѝбро и ѝн сас мѝјим ѝцем. Мѝра да напрѝвиш. Нека напрѝве овѝ. Не, не. Нѝка прѝве онѝ, ал ѝни ка тѝ не мѝгу да напрѝве. И тѝ стрѝц ѝегов, Гвѝзда се звѝо, ѝн викине и пѝчне да рѝди крѝст и ћѝтѝо, криѝо, није тѝо да кѝже. Ѓн удѝро лѝке онѝ перѝѝе на крѝсту, нѝшто модѝрѝо, нѝшта, ѝн ухвѝти, кѝже пѝп Гвѝзда прѝви крѝст, а тѝ нѝси ни пѝчео. Не секирѝј се тѝ нѝшта, ма нѝѝеш, ма ћѝти и глѝдај твѝј пѝсо. И ѝн кѝпи шта трѝба, кѝпи гвѝјзе, ѝшла је дужѝна овѝко, такѝ, па пѝсем је ѝшло као крѝст, такѝ као јарѝѝи и ѝн је тѝ све спрѝмѝо.

И кад ѝн пѝчо да савѝја тѝ гвѝжѝе, пѝп ти засѝка мѝнтѝје па закѝчи овѝко. Јѝ ћѝ да држим. Толѝко је волѝо кад је овѝј пѝчо да прѝви крѝст, и кад је бѝла прѝслава цркви ѝни су носѝли тѝм ѝеговем стрѝцу крѝс, а мѝј брѝт и јѝш двојѝца су

носили ова крс, и њни кад стигли горѣнак, њни грабе да мѣту уз цркву њине знаш, те јарѣе.

Овај ударо по свѣму мѡј ѡтац и кад преслонѣо ус цркву, и њни пѣтали попѡви кѡј ѣ крст напрѣд. Каже ова, за мѡјем ѡцу, и ѡзну мѡјем ѡцу и сад је и данѡске, кѡбе. Ыма пѡсем крс је направљен гѡр вишље, ма тѡ има да траје мнѡго и много, слаби мѣтули тѣ јарѣи, а онѣм су слаби нѣки јарѣи.

А овај мѡј ѡтац ѡн меѣао јако, и свѣ, што год су дѡшли попѡви, свѣ викали његов крст да се мѣтне напрѣд. Такѡ је бѣло. Па кад је стѣго мѡј брат, ѡн тѡ је бѣо учѣо, и рѡдбина тѣмо, а главан је бѣо мѡј ѡтац. Кѡла граѣо, свѣ ти ѡн раѣо.

Па шта га знам, не сѣхам се, тѡ је бѣло пѡсем рѣта. Ђни такѡ имѣли рѡдбину и прѣте ел ѡћу ја за тѡга дѣчка ел нѣћу. Ђћу, ѣмам ја тѡ тѣтку у комшиluk и ѡни знали да ѡће тѣ мѡ тѣтка да прѣви свѡдбу, и ѡндак, кад нарѣѣили се, мѣ, тѡ смо бѣли. Нѣка кѣша удѣри тѡ слѡчајно ѡвече, ја сам ѡтѣшла гѡре, ѡни прѣвили рѡчак, и пѡсем маѡ прѣвили гѡзбу, те смо се венѣали. Ал сѣмо прошѣје бѣло за врѣме рѣта, нѣје ка сад оvoliки лумперѣј, тѣ свѡдба, де дрѡкше је бѣло. На кратко је бѣло, рѣтно врѣме. Ја сам се ѡдала мѣѣа, нѣсам бѣла престѣрела. Сад ѣмам осамдѣсет прѣва гѡдина садѣнак.

Васпитѣње дѣце како кѡј бѣо прѣма родѣтелеа. Нѣш ѡтац бѣо ѡштар, преквржена дѣца, нѣсмо ми бѣли напѡшћени. Тѡ игрѣнка, тѡ игрѣли код вратѣница, ѡн не дѣ д ѣдемо, сад нѣје врѣме, сад за идѣње, нег кад се смѣри рѣт. Јѣднога сѣна сам имѣла, а овѡ су ми унѡчиѣи ѡд њѣга. Па мѡраш маѡ лѣпо и ѡштро према дѣцѣ, шта да раѣиш.

Прѣрѣдбе, ал ѡн слабо нам дѣво д-ѣдемо. Стрѣви се нѣшто на тѣ игрѣнка. Тѡ игрѣнка код вратѣнице, ја би изѣшла, ал ѡн не дѣ. Игрѣју мѡје дрѡсто, мѡја сѡрта. Бѣо је ѡстар и прѣгав и нѣје дѣво, ел мѡже нѣшто да искрѣсне на игрѣнке, нѣје бѣло слѡжно кѣ сад.

Обрѣхали вѡду, пѡчели да прѣве шкѡлско двѡриште, пѡсе затрѣали јарѡгу, тѡ ѣмамо орѣаке у воденице. Тѣ и дрѣиш трѣ четѣри дѣна, пѣт, и ѡндак, колико кѡј ѣма могућнос, колико кѡј ѣма највише рѣдове у тѣ воденице, и такѡ рѣдом смо се слѡжѣли и мѣли смо. За врѣме рѣта ѡпет мѣла, нѣје брѣниѡ ѣки. Нѣје ѣки стаѣо да се не мѣље, да не дѣ и пѡсем се тѡ укварѣло, садѣнак трѣба тѡ ѡпрема вѣлика да се ѡпрѣвља, да се јарѡга ископѣ, горѣнак вѡду ѡкрѣнѡли на дрѡгу стрѣну, ѡвдѣнак и овѡ шкѡлско двѡриште затрѣали па сѡјрѣше свѣ ѡнѣ шѡдер. тнѡ све у

реку, па сад ка не можеш, бѡга питај те да се почи ти тѡ да се крене та воденица, млела би. Мѡгла би да мѣље, али сад шта да радиш.

За овѡ време овѡ љнук мѡј, тѡ ми најглавније, да с ожѣни. Она други, ѡн љзо нѣку, и ѡна дѡшла и два жѣнски детѣта љма. Па вѡлимо тѹ дѣцу свѣ, и овѡ старѣји, ѡн љде, вѡли и купѹје свѣ, али шта је, да л је нѣки нѣшто знѡ, бѡг ће знѡти, коѡ љма гѡдине, слѹжѣо вѡјску, коѡ давно, па сад нѣ знам, нѣсам га баш питаѡла коѡко, али углавном љма скоро љспод четрѣс гѡдине тѹ.

Па да није тѡ, ѡн би се женио. Йма јѣдна тѹ жѣна лежѣ бѡлесна... мѡже и да знѡте... ви тѡ ћутѣте, не мѡра се шири, и каже свѣ пуцају да ѡна цѣлу мѡлу зарѹбила. Па учинѣла, учинѣла овѣм, онѣм. Етѣ такѡ и на крају сад лежѣ ка кѹчка, ка цѡва. Ни умѣре нит се дѣже.

А чѡвек кѡзѡ, такѡ чѹјем, што ћеш ти д-ѹмреш, ѹмри, каже, што ја вѹчѣм проклѣство. И ѡнда знѡчи љма нѣшто. Зар ѡн тоѡко бѣо у Јѡвору, бѣо по Петрѡвцу, свуд, зар ѡн не могѡде да се заљѹби нѣгде и да се закѡчи. Па љма гѡдине прѣљично, тѡ су већ четрѣс гѡдина скоро близу. Знѡш како брѣнемо, сикирамо се, а она љма двѣ. ѡни нѣсу тѹ дѣца, но шпѣлери, тѡ знѡду да причају тѡ знѡду, свѣ што је на свѣту, ѡпасни и вѡлимо и свѣ.

Стевановић Наталија, Бистрица, 1926.

И такѡ сам изгубѣо прѣст

Гѡдиште, па треба да бѹде деветнајсто, по венчању. Баба бѣла двајсто. Сѣло Лопѹшник.

Нѡс смо бѣли три брѡта и четврѡта сѣстра. Брѡћа су, срѣдњи је бѣо ковач, а старѣји (најстарѣји) ѡн је бѣо зидѡр, а ја сам бѣо пѡо сас ѡцем, од дванајс гѡдина ја кѡсим ливѡду цѣлу. Ёктар-два кѡсим ја, а љѹди љду:

- Бре, Влајко (такѡ бѣло љме мѡјем ѡцу), немѡ да мѹчиш тѡ дѣте.

- Нѣка, нек се учѣ, а не да нѣ зна, а остѡри.

Мѡло овѡм, мѡло онѡм, кад напоследку да ме дѡду у кѹћу тѹ. Тѹ сам дѡшо код Радѣвоја, а Дѡна, Стѡна, бѣла мѡ жѣна, та јѣдна бѣла. Јѡ сам мѡло сас нѡм говорѣо, а ѡна бѣла нарѣдѣла за другога, и бѣо сам финѣји. ѡн пѡсем јѹрѣо за мном.

- А, каже, -Милиће, јебаћу ти ма́му (да простиш) што ўзе мо́ Дáну.

Ја дођем ту́ недељом код њо́зи једно-дру́го, ўвече ме испрати́ тáст тáм до бр̀да, а одо́нут ме превáте бра́ћа, два́ бр̀ата ме превáте, е ће ме ўбије тá Пэ́ра, био до́пасан нэ́ки, лудáк.

И такó, такó, ја дођем по́сем ту́, мо́ј кум́ Јòван, Вáса, што ўмро́ хо́пáви, па мо́ј тэ́ча нэ́ки, једно-дру́го, дођу́ о́ни ўвече код мэ́не тáм код мо́јега о́ца и пítàју, распиту́ју за мэ́не и ја́ пристáнем. О́ћу да дођем у ку́ћу код Радíвоја и ја́, фáла бòгу, дођем. Зародíли смо се и, й́мам двé ћэ́ркé и један сýн: Ё́вица, Бíља и Слободáн. Сýнови мо́ји, мо́ја дэ́ца. Тó су мо́ји дэ́ца.

Е Слободáн, шта му бíло да мáне ку́ћу ту́, ви́ш како је ту́, оти́шо у ку́ћу и о́н. Он један оти́шо а ја́ сам остáо. Бáба ўмрела, два́јс и двé гòдине како ўмрела, знáш. И нй́где нíсам био. Био мо́ј тáст у рáгу, а ја́ нíсам, нí ме закáчила тá гòдина.

Де сам пр́с уби́о, у во́јску.

Био сам у во́јску, Гóспић. И шта да рáдим ја́, покýснемо до́бро и педерíна мòкра, а ја́ ўзнем да окáчим и угребéм тá пр́с. Дòбијем отровáње. Ту́ рáсо ка нáјмáњи о́рах, бòбйце о́рах, нй́је мáли, а ту́ кад је овáко излáзило, здригòше се кр́в као цигэ́рица, испáда ту́.

И шта ћу, ја́ сй́ћем, такó бíло ту́, дòктор био ка дóл и ја́ сй́ћем код нэ́га и о́н пòчо ту́ да превíја, јàо, а о́но боли́ ту́, цéпа и кад пресэ́ко ту́... Ел ти кáжем, ту́ испáдала је као цигэ́рица кр́в и ја́ одем. Нíсам се ни сэ́тио тòга да тра́жим решéње, ја́ би добíо во́јну пéнзй́ју, па како дà је, а ја́ тó нíсам се сэ́тио. Бòг да прòсти, шта је бíло, бíло, прòшло.

Радíо сам, пàор, имáо сам крáве, имáо сам кòла, тáст, о́н је био болешлýв, ал је био у бòлнйце. Радíвоје, о́н је био у во́јсци осáмнајс месéци бòлнйчар и о́н је био код мэ́не, дòшо ту́ код мèн и ја́ рáдим, с кòлима, с крáве. Прòшло нэ́ко врéме, однэ́гово сам сýнове, ћэ́рке сам ўдо, једну сам ўдо ту́ у сéло, а дру́гу за Стéпу, у Лопу́шник.

И сад ми ўнук од мо́јег сýна, и о́н се презíва Ђòрћэ́вић. Ўзели прэ́зйме од мэ́не, од мо́јега дэ́де. И мо́ уну́ка Натáлија, и о́на се презíва Ђòрћэ́вић.

Зва̀ли ме и преглѐдали и ка̀зали: Ѐди ку̀ћи, ти си нѐспособан, дѐсна ру̀ка. Да сам зна̀о то̀ би изва̀дио, ел то̀ боли, и сад кад оно̀, боли. То̀ кад је била мобилиза̀ција, четр̀ес и тр̀еће.

Ђорђевић Милић, Лопушник, 1919.

Без уну̀ка

Девесто два̀јс дру̀ге ро̀ђен, а кад ћу да ўмрем то̀ нѐ знам, кад ка̀жу. Ра̀дио сам свѐ, пр̀во, ја̀ сам био̀ на пољопрѝвреду. Ни́сам био̀ нѐки слўжбеник, ни́сам има̀о шкóлу. Четѝри ра̀зр̀еда осно̀вне шкóле. Био̀ сам ту̀на, ра̀дио сам свѐ и као зида̀р што год има, ра̀д на пољопрѝвреду. Био̀ сам у Бòсну дѐвет мѐсеци мобили́сан, четр̀ес четвр̀те го̀дине био̀ сам мобили́сан. До завр̀ше́тка ра̀та био̀ сам у Бòсну.

У два̀јс тр̀ећу ўдарну дивизи́ју, се́дму брига̀ду, и по̀сле ра̀та био̀ сам у а̀рмију. Био̀ сам у За̀греб го̀дину да̀на у Ка̀рлобаг, ш̀ес мѐсеци на ку̀рс ова̀ воза̀чки, по̀се се вра̀тим у За̀греб по̀ново, из За̀гр̀еба сам óвде мобили́сан. Би́ли смо на пара̀ду во̀јну óвде, два̀пут у Беòград. Кад сам био̀ на ку̀рс (био̀ та̀ј воза̀чки) и био̀ нѐки фискулту̀рни сл̀ет у Беòград, и си́шли смо по̀ ц̀елем Беòграду на игра̀лиште. Та̀мо пу̀но би́ло, игра̀ли нѐке вѐжбе прòсте, ту̀ се спрѐмали са̀мо за то̀. И ѐто по̀сле ра̀та има̀о сам два̀ си́на. Један ми јо̀ш жи́в. Он у Ѐнђи́ју, а ова̀ ево што òде, ова̀ ми сна̀, òна у Не́мачку.

Три́јес се́дам го̀дина, код једног га̀зде ра̀де. И ево, то̀ ми се дѐсило с то̀га ўјака. Ѐмам овѐ две пара̀уну̀ке. Стари́ји ўнук од ово̀га си́на и од овѐ сна̀је. Стари́ји ўнук, он ту̀ је оста̀о на сѐло, завр̀шио трго̀вачку ви́шу и са̀д ра̀ди ту̀на. А ја̀, ето, јо̀ш се ба̀вим, ра̀дим нѐкако пољопрѝвреду коли́ко мо̀гу да им помòгнем, и на ле́кòви сам. Не́ма вѐзе, не врѐди, не сме́м да пи́јем ни́шта, ни ра́кѝју, ни ви́но, то̀ ми забра̀нио лека̀р свѐ, ле́кòве узима́м и до̀бро се ос̀ећам.

Из на̀шег дети́њства, па сѐћам се ми́, кад смо би́ли ма̀ли ни́је са̀д, ова̀ дѐца не чу̀вају ни сто̀ку ни ни́шта. Ми́ смо по̀ ливаца би́ли са сто̀ком свѐ, за вре́ме дети́њства. Чу̀вали смо óвце и кра̀ве и сви́ње и све по̀ по̀љу. И тако̀ ти је то̀ би́ло онда у оно̀ вре́ме. Сад, сад не́ма то̀, пу̀не, ра̀вне дѐца, и́гра се та̀мо и... и шта ти ја̀ зна́м, али сад нѐ, сад не́ма ни́шта, не́ма ни сто̀ке та̀, сад не́ма ни́шта.

Па било не, ја сам био сам мушкарац и две сестре сам имао, две женске из другог брака, иначе мој отац из првог брака, он се женио с моу мајку, двајс пет година млађа од њега у Бурдовац, мисли одавде. Он имао, умрела му жена, два детета, а два су померели. Она су била, кад је мо мајка дошла за мојег оца, он је имао педесет три године, и после је рађао нас три детета и четврте једно ту било, прошло дете, а иначе ймам једну сестру живу још у Смедереву. Једна ми умрела је сестра најстарија, она умрела.

Како да не пантим рат кад сам био у њега. Други свецики рат, девет месеци. Одавде смо пошли из Петровца, па преко на Овчар и Каблар, то у борбе смо примили код Чачка. Иначе смо прешли у Босну и на Мораву смо прешли у Србију, па смо у Босну прешли код, како се зове ово место да се пролази, Љубовија, код Љубовије. Није Љубовија, како се зове оно место да се прелази у Босну, подем по Босне, по целу смо пршли. Зворник, јесје Зворник, кроз целу Босну. Лево и десно там код Мајевице, ко зна колико смо пут пршли по Сребренику и после смо завршили последњу борбу кад смо били тад у Бањалуку, па Босански Нови, Приједор, па ту прђемо Двор на Уни, па ту прђемо у Хрвацку и после ту одма била Мацегова вила. Ту изгинули многи наши. И ту смо били све после у Загребачке шуме. Ту се водила опасна борба кроз Загреб до Брџице, од Брџице ми смо пршли, ја сам пршо из пешадије у артилерију и ту у Брџицу смо остали а нама дивизија отишла до Ајдовштине, тамо завршила борбу. И ту смо у Брџице, и ми се вратимо од Брџице и онда ту смо остали у Загреб. Завршила се борба већ, завршило се све било. Нама ништа није имало. Крвете смо имали у оне сламарице, није имало ништа.

То била беда после рата. И онда после смо ту радили по Загребу, подем отиднем из Босне у Београд и то сам силом некако искористио, не даду ти, него ја некако навијем и отиднем, и тамо у Аутокоманду у Београд. Ту је било добро и положили смо одлично, све је било лепо, завршило се то. После рата смо радили ка заробљеници. Радили смо после. После рата ни имало ништа, остали смо пушта земља, покупили све што имали Немци, и Руси завршили. После поново и они чистили амбаре и кошеве.

Први Немци, па после ови наши и Титини. И они, и кошеве, и оборе и свиње, узели ми краве, краву из јарма тунâ. И било је страшно него опет, кој радно и кој тео да ради, опет имали. И ако они узимају, нешто се крило и тако. Па мора тако.

Имале јаке задруге, имало све што си имао и пра̀ци, и јагањци, и би́ка и све што си мо̀гао да продаш. Сад је те́шко. Јесте ви́дли шта се ра̀ди у Ма́чву и Во̀јводину. Не мо̀ж да продаду, сви имају кам̀ару свиње, обезбе́дила држа̀ва, али мало то и ови на̀ши, ти не мо̀ш се догов̀оре за вла̀ду да формир̀ају.

Милић Војислав, Орешковица 1922.

Ја се жив не предајем

Четр̀ес пр̀ве био сам на Де́мир капи́ју, ако сте чу̀ли, улаз за Гр̀чку код тунела. Ту је Де́мир капи́ја, е знаш. Ту смо би́ли на по̀ложају.

Би́ли смо пр̀во код се́ла Ра̀дојевца, та̀мо де је код бу̀гарске грани́це, па смо одатле одст̀упи́ли. Ту смо це́лу но́ћ, на̀ша алтиље́рија, а ми смо ле́во и де́сно за̀узели наш пед̀ез-девети п̀ук и деветнаести. Он је био и́спред на̀ма, а ми смо би́ли уз ре́ку Брега̀лницу. Ту смо би́ли.

Одатле, ра̀збију код Кри́ве Пала̀нке, ударе Не́мци поза̀ди, иза ле́ђа и ми смо одма ост̀упи́ли. Ни́смо мо̀гли д-и́демо дру́мем него смо ост̀упи́ли пра̀во преко плани́не, па смо се спу́штили у Кри́вулак. Од Кри́вулака по̀слем смо но́ћу, ту смо при́мили по један сти́бук, по једну ко̀цку, ни́смо јели два̀ да̀на. Одатле по̀слем смо код ма̀настира, ми́слим Све́ти Ђо̀рђе, ту смо сти́гли ис-Кри́вулка, ту смо сти́гли, а ки́ша па̀да, па гле, са̀мо да ни́су би́ли ша̀торска кри́ла, би́ли би го̀ла во̀да мо̀кри, то це́о п̀ук, ни́је то баш ма̀ло во́јска, то су се́дам и́љада војни́ка у п̀уку. Дру́го по̀сле, ту не ра̀збију Не́мци, поза̀ди на̀с, и ми сти́гнемо у Де́мир капи́ју и ту смо на тунелу. На тунелу смо, улаз у Гр̀чку, ту њи се пој̀аве, удари́ли преко Бу̀гарске, па у Гр̀чку.

Из Гр̀чке нас да до́ђу иза ле́ђа. И би́ли смо поч̀упали, би́ли смо на ко̀ња, ту ни би́ло знаш. Би́ло ни је ору́жје. Има́ли смо и те́шке митроле́зе. И одатле њи пој̀аве се на тунел. И ми смо пи́ли ма̀ло ви́но, ту ни је управник био кра́љевске во́јске, кра́љу Алекса́ндру по̀друм и њи ни да̀о, ка́же Не́мци ће да у́зну, него пи́јте колко ку́ј мо̀же. Ми смо пи́ли па се изопи́јали..

Изопи́јамо се и њи се пој̀аве. Пој̀аве се на тунел и ми поч̀укамо она̀ко загр̀јани. Ја сам пу́шку спу́шћио и ћу́пио сам ла́ки митроле́з. И ја сам во́јску сл̀ужио у Ли́кѐ, О́точац-Ли́ка. Био сам и на мо̀ру, у се́дам о́стрва сам био. Био сам у Ра́бу, Ка̀рлобагу, Но̀ваје, Све́ти Ђу́рађ. Из Се́ња смо спрово́ђива́ли, то кад сам во́јску

служйо, спровођивали смо неко оружје и капетан каже мене: Гвѳздићу, каже, ти, каже, да идеш у спрѳвод. Ја или један из Орлева, Јанковић. Све сам и запантио имена, и један Херцеговац.

Ми смо ишли и спровођивали смо то оружје и ишли до жандамеријске станице. То је припремано за неку побуну случајно. То је било и вратимо се ми. Даље после, то сам тамо прешо, а овамо даље четрес прве сам био на грчке границе. Ту сам био и ми смо, седам дана смо оступили. Нисмо могли, не мож да наместимо митролез противавијонски, него смо платунски се бранили. Ако знате шта је платун.

Платунски знаш, саставимо се нас педесет и нишанимо авијон. Али да видиш ти како беже, одједанпут по сто пушака у њега. Одједанпут само се обрне, и одма бега од платуна, а митролези имали, само се обрне авијонски.

Али немаш ти кад ћеш, идеш, одступиш и он се само појави. И каћеш ти да намешћаш то, ту немаш времена.

Друго, послам сам, кад је командант пука, седам дана смо оступали, село Беловодица код Кавадара. То село, Немци не опколе, и командант пука каже: Покажите беле марамце, каже, саће Немци да пуцају.

Рѳко: Господине пукѳвниче, ја се мртав предајем, жив се не предајем.

Каже: Ђеш да поћнеш.

Нек поћнем.

Ја изеданпут окрѳнем се, а Немци разоружају, знаш, онѳ, кј не бежи. А ми смо, ја сам први јурно једнем Шиптару, у село Беловодица. У тем сѳлу, ту, зарѳбили команданта пука и свѳ, а ми смо, нас тројца, побѳгли. Један ис Шѳтоња, ја сам први па им улѳтим у кћу, шѳфтарску, и изеданпут Шѳфтару кажем: Скидај одѳло, Шиптару. Значи, пресвлади се. Каже, неће он.

Ја сам био јак, ја доватим Шиптара у њѳѳве кће и обѳрим га, и извѳдим бајонѳт, знаш бајонѳти су били толико дугачки. Ја извади, ал он се уплаши да ћу да г-убѳдем, али ја кажем: Не бѳј се, скидај само одѳло.

-Како ћу ја у гаћѳце?

А ја му баѳим шињѳр, и ту сад да ли сам бѳквицу баѳио њѳму... и тражио сам је код мѳн, ал не мѳгу да је наћем. Стѳра, ймам партизанску бѳквицу. Мѳн ће девѳдѳсет и пѳт гѳдине.

Посем побегли смо, па пешки све, од Кавадара, то можда сте чули Кавадар, то село Беловодице.

Љубомир Гвоздић, годиште једанајсто. Ја сам био код комаданта, знаш био сам...

Гвоздић Љубомир, Мало Лаоле, 1911.

Лецидер

Ја се зовем Радовановић Илије Михало, годиште хиљаду девето осамнајсто, дваје трећег марта хиљаду девето осамнајсто. По занимању сам војскоарско-лецидерски радник сам био.

Био сам у Петровцу, код Ике лецидера. Био сам седам година код њега. На занату сам био, три године сам био шегрт. Ишо у занатску школу, кад сам завршио седам година, ја сам напустио, није имао посао. Ја сам напустио и дошо сам ту код куће, и почели смо мало хиљаду девето четрес прве кад је био ратно стање почели смо мало да радимо, да правимо бомбоне, лулице и тако и на игрању.

Тako док смо почели после докле имао парафин и докле имао материјал за нашу радњу. Ми смо почели посем да радимо, да изводимо срца лецидерска, онда колаче, то се онда куповало, трошило се онда. Све ручно смо радјили, развијамо, печемо, шарамо посем, штрајкујемо, па шарамо и тако идемо на пијац. Ишли смо на пијац у Шетње петком, недељом у Рапанац, а средом у Петровац. То ни је био обавезан посао.

Ишли смо прво пешки. Прво смо ишли пешки па онда погодимо кола. Ту су имали. Ми нисмо имали кола. Ту су имали кочијаше коње и кола. Ми погодимо кола за Рапанац. Тамо је мало даље и тамо смо ишли са колима, а у Шетње смо ишли пешки. Једно две године, док сам посем купио коња, па сам направо кола, па смо почели тек онако мало да радимо.

Исплатило се, онда се исплаћивало, то је било ратно стање. Наш занат онда подиже ратно стање. То је било, онда се куповале свеће, куповале се све колачи. То кад отиднеш на гробље кој нема лецидерске колаче, он је жене не да деле сас њим.

Лѣцидерска срѣца, то ша̀рамо, ха̀јзујемо то̀. Па није, узѣмало се за сла̀ве свѐће. Сва̀ко дома̀ћинство кад бу̀де сла̀ва он купу̀је свѐће, дол̀азе у ра̀дњу, купу̀ју свѐће од чѣстог во̀ска. Ра̀дѣли смо од чѣстог во̀ска и ето так̀о. Наст̀авио мо̀ј сѣн, и сад ра̀ди мо̀ја уну̀ка, по старѣнски.

Сѣн ми ѣма, ро̀ђен је хѝљаду дѐвесто четр̀ес дру̀ге го̀дине и он је по̀сем наст̀авио, кад је бѣо пунол̀етан слу̀жѣю во̀јску, и он је наст̀авио да ра̀ди да̀ље. Ја сам отѣшо у пѣнзѣју хѝљаду дѐвесто седамд̀есет девѣте го̀дине. Отѣшо сам у пѣнзѣју и њѣму сам прѣдо ра̀дњу и он је ра̀дѣо да̀ље, по̀сем он прѣда̀ на ћерку. Ћерка ра̀дѣла два̀дѣсет го̀дина, њег̀о̀ва, мо̀ уну̀ка, два̀дѣсет го̀дина, и дан-данѣс ра̀де.

Бѣли су дѣбри лу̀ди. Имали смо так̀о вѣлико позн̀анство. Кад отѣднем у Шѣто̀ње око на̀ше тѣзге се ску̀пе, им̀али смо тамо и ро̀дбину. Око на̀ше тѣзге се ску̀пе са мо̀јом жен̀ом, онѣ жѣне мла̀де разгов̀ара̀ју и так̀о бѣли смо и ми онда мла̀ди и им̀али смо пријатѐљство пу̀но и у Ра̀шанцу, и у Петро̀вцу и сву̀де смо им̀али. И у трговѣне смо им̀али, сва̀ки ни позн̀ав̀о.

Радовановић Илије Михајло, годиште хиљаду девесто осамнајсто, Бистрица

Маѣија не мрзела

То је ба̀јалица, свѣкрва ме учѣла од ал̀ата, кад отѣкне ђбраз ту̀. То се ба̀је вла̀шки: Буба кудалак, буба туцакат, буба каракор, буба купужор, буба кунабра, буба куаљбуе, буба ку ѣе бубуље. Си ће душе ла ункај, си ће душе ла ункај, си ће душе ку ба бунце, си ће мајка Марија. Усту таш, лупуле.

То је јѣдно, сад ѣде од очѣју: Ка̀са па̀с прѣко по̀ља, му̀дѣма се заметну̀о, кѣнцем се поштапну̀о, ни у кѣнца шта̀па, ни у му̀дѣ бѣсага, ни у Ра̀дѣ у̀рока.

По̀шла гу̀ска на Мор̀аву на̀ воду и повѣла дѐвет гу̀чета, од дѐвет ост̀ало ђсам, од ђсам сѣдам, од сѣдам шѣст, од шѣст пѣт, од пѣт чѣтири, од чѣтири три, од три два̀, од два̀ јѣдан, од јѣдан нијѣдан.

То сам прич̀ала Љу̀бу Та̀дићу, а Мѝлану Кнѣжевићу, он дол̀азео, он ме тѣрао да му прич̀ам ов̀о како се тк̀а. Како се тк̀а пла̀тно. Нѣки пу̀т на̀ше ма̀јке ст̀аре купов̀але па̀мук, па пр̀во та̀ па̀мук, на̀пра̀ви се скр̀об. Ту̀ри се жѣтно бра̀шно и куку̀рузно, па се ку̀ва, па се то̀ скр̀оби, па се осу̀ши, па кад се осу̀ши ђно се суч̀е

на коленику, па се снује, па кад се оснује ђно се навѝја на вртило, се нѝви, кад се нѝви, уведѣ се у нѝте, па се пђслем уведѣ у брђдо, па се тѳри на рѝзбој, па се награђује, овѝмо се зарезује, тѝмо се тѳри тољага да се вртило не одвија и тѳ се завѣже и тѳ се пђчне тѝа. Двојѝца, јѣдан додѝјѣ на ѝглу, јѣдан на ѝглу, јѣдан дѝјѣ, ја протѝњем на жѝцу у овѝ два прѝста, јѣдну жѝцу у овѝ два прѝста а дрѳга жѣна иглђм пребѝца прѣко онђга. Такђ увђдим у брђдо, такђ повѣжем и такђ тѝам.

Угради се цѣђ у вѣлики бакрач, тѳри се плѝтно у цѣђ, ѳзне се јѣдна дѝска, тѳри на столѝцу, бѝје се бѝје, јђпет се умѝча у онај цѣђ, бѝје се, протѝре се на сѳнце, па се сѳши.

Тђ се зовѣ, бѣлѝ се плѝтно па се јђпет умѝча у вђду па се тѳра на сѳнце, пѣт пут кад урадиш, ђно бѣло. Тѳри се вђда, ѳзне се вђда, ѳзне се што се сѝје брашно, прђспе се она пѣпо и кѳва се мѝло, кѳва и у тђ се стѝви, у тѝ цѣђ се бѣлѝ плѝтно. Ми смо такђ код нѝшега ђца.

Е сад да ти испрѝчам нѣшто што сам јѝ, да ти испрѝчам како сам јѝ код мђјега ђца живѣла. Умрла ми мајка, бѝлђ ми двѣ ѝ по гђдине, угњѝвила се мајка. Ми смо остѝли сирђчићи, ми смо бѝли двѣ сѣстре и два брѝта, четѝри смо остѝли без мајке и мађија дђшла и ђна довѣла њђјзини два, па шѣс. Мађија сад нѝма каже: Ви мђра да прѣдѣте тежѝну. Сѝјале се конђпље, па се тѣ конђпље брѝле па се носѝле у пђток да се тѳре да се кѝселе па се тѝм пободѣ ко чиђда, ѳзне се мђтка и тѳ се претѝсне, потђпи у понедѣоник. У понедѣоник д-ѝш да вѝдиш. Такђ се ђне испѝрају- у вђду, испѝрају, донѣсу, тѳре пђла, сѳчѣ се, па се напрѝви трѝлица овѝко онѣ дѝске од ђграде, а ђвдѣ јѣдан нђж тѳриш онђ и трѝлиш, отрѝлимо тђ, гребенѝмо, све гребенѝмо овѝко на грѣбен па пђслем на перјаницу, па гребенѝмо на дѝрак, па прѣдѣмо.

А колиба бѝла мѝла, па имѝо тѳ комѝн. На комѝну имѝло такђ двѣ мотѝке, удѝрене гвоздѣне и сад нѝша мађија каже: Којѣ дѣте нѣће да прѣдѣ (трѣба да напрѣдѣш такђ клѳбе). Да затвђриш онѳ рѳпу од комѝна, ђне су четѝри на комѝну, такђ виш јѣдну рѳпу. Сад којѣ дѣте нѣће да прѣдѣ, њѣму мѝло клѳбе. Ѐде сѣстра нѝјстарѝја и тѳри стѳбу, колиба мѝла, тѳ протѝње. Ако прђтне клѳбе мђра да напрѣдѣш, којѣ дѣте нам не прѣдѣ, пред Бђжић дђђе Тѳца и потѳца му прѝсте, ал ђна не тђ пѳдѝла. Нѝје тђ бѝло ствѝрно, ал ми смо мђрѝли да жѳримђ, јѝ сам бѝла нѝјмања, сад мђје сѣстре су бѝле старѝје, мђрѝла сам да напрѣдѣм и јѝ плѝчем, мђје клѳбе мѝло. И сѣстре ми дѝдѳ по јѣдно вретѣно, намотѝју ми да и мђје клѳбе не

мòш се прòтне на тû рûпу. Ёто такò се жìвèло. Мì смо били дèца. Били смо дèца, ујутру ма̀нија угради качамак, извади сира и качамак, свако дèте имало свој прут, јèдно чува гуске, јèдно свиње, јèдно чува овце. Раде чуваò кòзе, тû бìо близу, мì смо кòмшије. Музли смо овце, вàримо млéко, такò било. И ја сам сàда била, порасла сам девòјчица, сèстра се ўдала, сад долàзе мòмци код мèне, ја чувам у стрну овце где се пожнèло жìто.

Ако тû дòђе мòмак, ја закàчим овè овце па тèрам на крај стрна, бежим одатле. Јесте, није ки сàде. Ако она̀ Милија Вучић дòђе код мèне и Стојанке, ја тèрам овце на крај стрна, бежим од нèга. Такò било. Клубиће, тò сам јој испричала, то што сам прèла те клубиће ал није тò.

А за ўдају било овако Мì смо били сиротиња, млòго дèца код мòјег òца, сèстра с ўдала, ўзела човèка у кућу, ма̀нула, растурила се, ўдала се за дрўгога и сад мен òтац д-удà. Ова̀ мòј чòвек дòђе код мèне, тû бìо близо, кòмшија, па прè била ракија, пила се ракија, није се пило пиво и овò. Точила се ракија из бурèта у каленицу, натòчим ракију, пијемо тû и зарађујемо, точимо ракију и такò, дрўго вèче дòшло свèкар и свèкрва и ўзели ме, и ја од колибе до колибе, тû сам се ўдала близо, није имала свàдба, није имала ништа, дòшло ми побратим, скўвала се кокòшка у вèлики земљани лòнац у кући, није се гòтвило у кућу, имàо се тû земљани лòнац, тò смо кўвали за слàву и ја сам се такò ўдала.

На коњићу лàка скòка òј, драги мòј. Поздрàви ме и у бòју òде òј, драги мòј. Сèло, дај сèле ма̀ло вòде òј, драги мòј. Зелèно лишће гòру кити, мйрис цвèћа пòље мòра а у лугу сироташце тìхо српски разговàра: и тì ймаш ма̀јку свòју, гòро чàрна, гòро ма̀ла, па те твòја дòбра ма̀јка на пут лèпо отпрèмила.

Милосавлèвић Стојанка, гòдиште трèсто из сèла Ђовдина.

Лòвац

Ја сам борàвио по планини од дванајесте гòдине, од ма̀ли нòгу. По чим сам изàшо из шкòле, отишо сам у планину.

Имàли смо стò двајс брава̀ оваца̀ и седамдèсет кòза̀ и тàm сам борàвио по планини. Није имала ни колиба, направљено нèшто од кочића, од старйне, исплетèм као од прућа и тò с̀тавим као тò ми је бìо крèвет. Дрўго, у планини смо јèли све качамак и прòју. Није било жìтно брашно. Куј̀ највèће имàње имàо òн је свèга двајс а̀ри

сијао жито и то само једе се за Бџић, на данове који су овако свеци Бџић, славе. Тад се само јело житно, све се јело кукурџно, ни имало апсолутно.

И женио сам се у седмнест година, децу нисам имао с том женом првом и исто сам тамо кревет правио, није ко сад имали душџици и нешто. И тај кревет поставимо, то није нешто слабо, мало сас бабу са младу, и кревет збогом, оде. Тако то сам све прошо, послем сам ступио у лџв, и лџвац сам једно педесет и шест година.

У лџву биле су неке сачмаре, пуни се са шипку, па није имало џлово ка сад, него што ковџ говџда па онџ што се, нешто се истерајџ из тџпа. Тџ су биле место драмљџја.

Није имала преломџча, капсџра, па сам правио кџпсе од шџбица, овџ што пџли и извињавам се, онџ што сџмпор...

И тџ помџшам и сџавим од онџх флаша пивџрских, онај плџк тџнак, џвијем тџ и сџавим на тџ шџбицу и опџлим. Прџвио сам бџрут од лџпе и исто тџ састругџвџ бџо и лџта ракиџа и неки тротџн се звџо.

Прџвили смо бџрут, звџо се црни бџрут није ко сад. Некад опџли, некад не опџли и знаш кџко, ако угџдиш лџпо џн опџли. Ако онџ, тџ виџеш Стој, од стрџ, не мџжеш да пуцаш на њџга, нџмаш са чџм.

Тџ пушку прелџмиш, џзнеш пушку и прелџмиш све тџ, није се чџвџло, ту исто џмаш мнџго кџрџаци, по дџвет џду кад се пџре.

Борџвим код колибе сџм и џтац ми кџже, нџмам оруџје него угџрак, вџтру, и бџцам кинџн да би побџго, да не џђе у тџр да дџви џвџе.

Сас тџм смо се брџнили, није имало.

Е послем овџм, кад је стџгло оруџје, јџ сам послем бџо лџвац, двџс година сам бџо грџповџџа, сад сам као пџчасни лџвац, не плаџам, није то такџ. Сџд џдемо на зџчеве, на срне, на дџвљач. Знџ се кад џде се на срне, знџ се кад се џде на зџчеве. На зџчеве џде се од октџмбра и новџмбра, на срндаџе од маџа.

Јџ сам бџо баш грџповџџа, спрџмамо се и дџџемо тџ код дџма и скџпимо се кџлко.

Јџ сам грџповџџа престџavimo, јџ џдем с дџсне стране, зџменик, џде с лџве, кад трџба да дџџемо у цџрину, у лџвиште. Дрџги дџгну пушку увџс и напуње и кад напуње пушке јџ кџжем у полумџсец, мџј помоџник на лџву страну, јџ џдем на

десну страну и тако йдемо у лѡв, не смѣ нѣки да истрчава. Ел ђе ђлово кад опалиш пушку а пѡбије се и йде она кѡнтра.

Йсто зѣца не смѣш да гађаш на лѡгалу. Фазана не смѣш кад је гѡре на грани да га дѣгнеш. Зѣца йсто да дѣгнеш. Ако ѡн зѣц, не смѣш да га ўбијеш кад спава, него на њѣга трўпнеш, искѡчи, па ѡнда га гађаш.

Дѣлимо, кад дѣлимо ймамо свѣ. Ја једанпут сам баш испаѡ глўп, зѣц, једна јеребица и један фазан убйо сам, ѡн мали зѣц, нѣма га ни трыста грама, а један Трајко каже Ја ћу онѡг зѣца, кад ѡн пѡсем имаѡ, ако онѡ мало, а ја нѣмам нѣкакво. А ја вѡлим, па ми дѡђе у памет, гле љўди се гостѣ а ја по гудумарѣма ловим.

Милѡшѣвић Живѡјин, двај сѣдмо гѡдиште, Ћовдѣн

Надѣмци

Код нас у сѣло свѡки има надѣмак, свѡка кўћа и тако ѡдма мѡж да знаш кў је кѡ, ако нѣко запѣта из дрўгог сѣла. Кад види нѣког из дрўгог сѣла и там ймаш фамѣлију, тѣ по њѣму прѣтиш пѡздрав или порўчиш да дѡђу на славу, завѣтину. Није било телефѡна, а да йдеш пѣшке мнѡго је. Тај отидне и пренѣсе онѣм којѣм је порўчйо и каже како смо и шта радимо и шта йма нѡво. Ми смо се звѡли Чапуљани, наилазили смо на Зѡљѣни, Жўћѣни, Пањугани, Шуњкалѡви, Баљугани, Чвѡкини.

У ова сѣла де смо радѣли бѣли Вѣтманови, Пѡдовљевѣ, Бурдѣлац, Јарчѣви, Брѣлини, Фўтини, Цврѣцини, Дрндари, Стандалѡви, Дўћѣни, Тѣћѣни, Геѣцини, Верѣћѡви, Карикани, Буљѡтини, Тутўчкѡви, Бўтини, Шѡшѣни, Тѡшѣни, Бўшини, Бељани, Чўкини, Пујанѡви, Мѡчетовѣ, Чабрѣћевѣ, Дудўче, Рѣмини, Плѡчѣни, Лѣпцини, Цўѣцини, Бубўчѣни, Кўсуровѣ, Жѡљѣни, Прѣдѣни, Шљагани, Руфѣнци и јѡш мнѡги. Надѣмак су добѣли јѡш њѡви стѣри и то се пренѡси с колѣна на колѣно. Ако не знаш чѣји је. На овѣ надѣмце се зна ко је какѣ чѡвек, домѣћин, фамѣлија и да кажем шта врѣдѣ. Млѡго се глѣда на тѡ имање колѣко се йма, а за имање трѣба да бўдеш слўга и да оп стоп радиш. Да учѣ шкѡлу и овајде се. Шкѡла није магарѡц да је свѡко јаше, а ни зѣц да побѣгне.

Нѣки се дѣче са надѣмце, нѣки мрзѣ јер им грѡзни, ал шта ћеш тѡ ти је тў. Ет Мица Сѣмкина бѣла најлѣпша девѡјка, једна узѣмала у кўћу, удавѡла се дѣвет

пѹт, да йма дѣцу и није имала. Кад оронѹла и овам била старйја, тргне по нѣку па плаче и запѣва, толика имовйна и богаство нѣма којѣм да остави, нйког свог рођѣног, толика сила, а сад као да није ни било, запѣва у велики глас. Није млого лежала и ѹмрла, лака јој смрт, а све кумаче звала, кафенйсала и давала онѣ којѣ су остале саме, а нйсу имале пѣмзйју, најеле се и напиле и благосйљале је. Там де нѣма нйшта заподѣне се пѣ-шест, а она није могла, да у свѣму била прва и најбодља, така ју судбина валда. За живота дйгла споменице и на кѹћу ударила плочу. Стицала и тѣкла ко да йма десеторо, лака ју зѣмља и бог да ју дѹшу прѣсти, одморйла се од свѣга. Збодгом, бог помаже свакем, па и мени. Срѣћу само да скѣбиш, да је стигнеш не можеш. Наденѹли му тако йме да бѹде срѣтан (Срѣтен), ал жива (Жйвка)кујѣм дѣца умйрала да би одврѣкла. У шта си се мала загледала, да л у мѣја кола и волѣве ил у мѣје штрѹцане брѣкове.

Томашевић Радивоје, Бистрица, 1927.

Изреке, поређења, устаљени изрази

Свака птйца свѣме јату летй.	Ко се сунца крйје, бѣље да га није.
Не вйди нйшта дале од нѣса.	Вѣсело срѣце кудѣљу прѣдѣ.
Нѣма тѹ пѣт-шѣст.	Кад нѣма кйше добар је и град.
Дѹжи му пѣтак нѣго субѣта.	Вѣдају се ко Стојка и Дѣбрица.
Глѣда као тѣле у шарѣна врата.	И крѣж држй кѹћу.
Снага на уста улази.	Свака врѣћа нађе закрпу.
Кад нѣма кйше, добар је и град.	Лисйца крадѣ кокѣшке у дрѹго сѣло, а не дѣ борави.
Бѣрав код очйнег вйда.	Рѹгала се кѹка крйвѣм дрѣвету.
Свѣ у свѣје време.	Пйтаће те старост де ти била млѣдост.
И пањ је лѣп кад се обѹчѣ.	Где нѣма маѣке мйши коло вѣде.
Лйја, лйја па долија.	Свѣму изађе четрѣс дана.
Ни од пѣсйнка асне, ни од прѣсѣвка кукѹруза.	Прйча као навијѣн.
Није коме намењено, него коме сѹђено.	Блйжа му је кошѹља него гѹњ.
Шйриш се колика ти је поњава.	Спава као јагње или клѣда.
Скаче као мајмун.	Рѹка му се позлатйла, ко је то урадйо.

У радйше свѣга бйше, у штѣдише још и више. Рани пца да те ујѣ.
 Дѣбар глас се далѣко чѣје, лѣш још дѣље. Шипти као гѣја.
 Врѣчи као јарац. Прљав као свиња. Риче као вѣ.
 Цар вечѣра, буздован му йгра. Јагње сйса, а рѣп му йгра.
 Пас лануо, вѣтар нѣси. Лѣже као кокѣшка. Лежи као пастрмар.
 Дѣбар и лѣд су браћа. Он је његѣво одсвйрао. Ради као кѣњ.
 Вѣче као вѣ. Пѣва као барски славуј (жаба). Лѣпа као мѣкра
 поњава. Док се јѣдном не смркне, дрѣгом нѣће да свѣне. Свѣти Мрата снѣг до
 врата.
 Ми о вѣку а вѣк на врата. Йгра ко на трѣски. Мѣже на дѣнар да се окрѣне.
 Кѣс петлић, дѣвека пилѣнце. Нѣге су му кѣ врѣйке.
 Каква мајка - таква ћѣрка, какав ѣтац - таква син.
 Кадйја те тѣжи, кадйја те сѣди. Није то Алајбегѣва слѣма.
 Не мѣће се дѣкат на цвѣће, већ на онѣг кѣга нйко нѣће.
 Ракија каже: ја йдем са тѣбом, а вино: ајде ти напрѣд, ја ћу да те стйгнем.
 Пѣра бѣши, где бѣргйја нѣће. Појѣли би и масну сѣпу.
 Срѣћу не мѣжеш да стйгнеш, само да је скѣбиш. Свѣ се од фамйлије глѣдало.
 И пред твѣм кѣћом ће да зайгра мѣчка. Жѣти жутѣју, а румѣни путѣју.
 Ни у тйкви сѣда, ни у њѣму дрѣга. Ми смо окаћѣни за живѣта.
 Не лйпчи магѣрче, до зелѣне трѣвѣ. Глѣда као гѣска на јѣговину.
 Отишао у пѣпин цѣп, бацйо кашйку. На којѣ страну се мачка лиња, таквѣ ће
 врѣме.
 Подйжеш скѣте као гајка. Лисйца крадѣ кокѣшке у дрѣго сѣло, а не где
 борѣви.
 Шѣт не може прѣтив рогѣтог. Зѣц се ѣвек врати да лйпче тамо где се окотйо.
 Ѧна ѣком, ја скѣком. Мѣли је као шѣва. Дѣша му у нѣсу.
 Не спава, само жмѣри. Ко рѣно рѣни, двѣ срѣће граби.
 Што јѣдан лѣд направи, стѣ пѣметних не мѣже да испрѣви.
 Ко се врабаца бојй, тај жйто не сѣје. Млад као рѣса у пѣдне. Умѣто се као пйле у
 кучйне. Шѣма йма и ѣчи и ѣши. Сиротйња је и бѣгу тѣшка. Лѣпо му стојй као
 свињи клипак. Вѣлики је жаби до колѣна, а мйшу до рамѣна. Први се мачићи у
 вѣду бацѣју.
 У дѣбру је лако дѣбар бйти, на мѣци се познѣју јунаци.

Кад год оћеш, љуби те баба.

Велико Лаоле

Где идеш, баба?

Їдем там до једне женѐ, са љу да се врнем. Їмаш там на аста̀л постављено јѐло,
ако ћеш да јѐш.

После пар минута она се враћа.

Ел си јѐла, сѐне? Како бѐло у шкѐле?

Јѐсам, баба. Нѐје бѐло лѐше.

Глѐ, време се на̀поље насумѐрило, изглѐда ће кѐша.

Їдем да учѐм.

Їди, чди, сѐне.

Рибаре

Баба, шта ра̀диш?

Евѐ, сѐне, спрѐмам нѐшто да јѐмо.

Шта чма ново у сѐлу?

Етѐ нѐшта. На̀јно нѐка кавга са дѐду.

А гдѐ је дѐда, шта он ра̀ди?

Етѐ га по авлѐје, ра̀ни стѐку ва̀ља.

Баба, мѐ ћемо за ви́кенд мало да до̀ђемо код ва̀с.

До̀ђѐте бра̀те, обу́чите се лѐпо, само овам ко̀ца̀ ду̀ва ко̀ша̀ва.

Добро, баба, онда се ви́димо, поздра̀ви дѐду.

О̀ђу, љу га поздра̀вим, са ће се он врне. Еј, Пѐро, ка̀жи та̀те нек понѐсе она̀ плѐк
што дѐда ку̀пѐо, ће да уга̀ђа нѐшто.

Шетоње

Скоро сваке недеље одлазим код прабабе. Поједем нешто од праве домаће хране
и сит се напричам са старком. Баба је рођена и одрасла на селу и има онај
типични говор људи нашега краја.

Добар дан, баба.

Бог ти добро да̀о.

Како си, баба?

Стàрачки. Увìшла ми реума у кòске. Ја се не дам. Ра̀дим кòлко могу и шта мòгу.
Ајд да помòгнеш ба̀бе да зàлијемо, па да ти ба̀ба спрèми нèшто за јèло.

Ва̀жи, ба̀ба.

Понèси, Па̀јо, те двè кòве па на пòсо. Лèпа ми градìна. И лу̀ка, и патлицàни, све
што ðћеш, једино нèма шангарèпа. Йзèде је све цр̀в. Него, Па̀јо, како тì у шкòлу?
Дòбро, ба̀ба.

Ўчи, сине, ўчи, йначе ће да кòпаш. Вйди онò лу̀до ма̀че. Пòпело се на вр̀ òра.
Сйгурно га појурйи Ра̀ша. То лу̀до куче узбуњу̀је све живо по двòришту. Ајде,
блàго ба̀бе, на рúчак. Печèм лèба у вору̀не и пйле на кромпйру. Тй сйра не вòлиш,
ал ће на̀ђемо нèшто дру̀го за салáту.

Рúчак је бйи òдличан.

Фàла, сине. Да си ми жив и здр̀ав. Јà ћу ма̀ло да прилèгнем. Стàра сам, болèду ме
нòге.

И јà, ба̀ба, йдем.

Ајде, у здр̀авље. Па обййи опет твòју ба̀бу.

Шетоње

Разговор између ба̀бе и деде

-Ајде, брè Војйславе, устàј, про̀ђе пòла сèдам.

Кò ти крѝв кад се дйзаш ка ванпир.

Рйпај, мòре! А тй свè ка овà дèца. Да ти нèма мèне, свè би овà стòка поцр̀кала од
гладй.

Ај постàви нèшто да јемо, и ма̀н да запèваш.

Дòбро, дè. Ајде упàли бар онàј телевизор, да вйдим врèме. Да вйдим да л мòгу да
копàм шангарèпу.

Стамница

Дè с морй, нèма те овè дàне.

Енè ме по авлййе, рàнйла сам стòку.

Па не рàниш стòку цео дàн.

Ма морй, немò тй на мèn да вйчеш.

Ај с мòном да зàлијеш ба̀шту. Ўзи ону̀ àлену кòву.

Поглѐ, штãга су јãбуке на вр̄ др̄вета. Сã हु зовѐм ун̄ука да се прѐпне. Сине, ај се прѐпни на др̄во, да ни набѐреш јãбуку.

Евѐ, йдем.

Ај, улãзи, није зãпето.

Петровац

Дрãга, мѐтни нѐшто за рúчак да се кúва.

Штã се, Лãло, дер̄њõшеш, свѐ се ниси најѐо.

А јã сам мйслио да мѐтнеш пõдварак да се кр̄чка.

Дõбро, हु да мѐтнем, немõ ми дйжеш прйтисак по ãвлийје.

Јã йдем да кúпим нѐшто слãтко децãма да изѐду.

Е, а мõго би мѐни да кúпиш јѐдну кокакõлу.

Аа, пãз да нѐмам дрúга пõсла. Сã हु се вратим.

Велико Лаоле

Локални говор и књижевни језик

С обзиром да у нашој општини има више народности, тако се језик и акценат разликује од места до места. Свако прича свој језик како је чуо од старијих, а у школи се усавршава језик и правила говора. Како наши стари нису ишли у школу или су ишли само до четвртог разреда, не можемо очекивати да знају српски како треба с обзиром да се у нашем крају прича влашки. Код многих није овде него *тунак* или *туна*. За реч смести се каже се *угоди се*. Ево неколико примера: *скобио* значи сусрео, *ко* значи као, *куде*, *кам* значи куда, *куј* значи ко. Као и у свакој земљи морамо и ми да имамо разне језике и дијалекте иако нам је свима матерњи језик српски.

Стамница

Свãка у свõје ãвлийје стојãле су кõмшике и причãле преко плõта. Јѐдна се звãла Пѐрса, а дрúга Томанйја.

Пѐрса велй: Си мѐсийла скõро нѐки патйшпан?

Баш сам ономад мѐсийла.

Од колико јãјѐта?

Томанйја нѐзи велй: тўрила сам шѐс јãјѐта. Цѐо смо га јѐли.

Ја га нисам мѣсйла, а баш ми се јѣ.
Да сам знала да ти се толико јѣ, мѣгла сам да ти пратим нѣки комат.
Па мѣгла си.

Кнежица

Здраво, комшико, шта се имâ?
Евѣ ме, нѣ знам шта да спрѣмам да се рѣча.
Ја ћу мало компир и мѣсо.
Е фалâ ти, дала си ми у главу и ја ћу тѣ да кѣвам.
Ајде сад на кафеу.
Мѣни тѣри са пуно шећера.
Шта йма да се јѣ данас?
Енѣ ти на шпорѣту у онѣмо шѣрпѣ.
Донѣси и стави на астал.
Не мѣгу, болѣдѣу ме нѣге.
И мѣне болѣдѣу нѣге, ал йпак не запѣвам.
Ћути брѣ, пита те изѣла, загубила сам пуливер.
Па ти кад нѣшто затѣриш тѣ га затѣриш да бѣг не мѣже наѣе.

Орешковица

Локални говор је много неправилнији у односу на књижевни. Обично старији људи греше и ја ћу вам сада показати како то звучи.
Ајд, дѣцо, дѣжите се, дванајс сати, подне већ.
Ево, бабо.
Ајде, мѣтла сам овâмо дѣручак, ће се олади.
Нѣма вѣзе.
Ето, замајавате ме тѣ, нѣшта од јѣтрос нисам урадѣла.
Па баба, тек је јѣтро, ймаш врѣмена.
Ма кâки црно јѣтро. Прѣе дан. Ајд, ви бѣдите дѣбре, мѣра баба да ради.
Дѣ си, синко, љѣби те баба.
Како у шкѣле, кâко твѣји код кѣће, је л йма кâвга?
Не мѣгу вѣше да раним овѣ кѣће, појѣ вѣше лѣба од мѣн.
Гле, йди код Снѣжѣ Данѣне и дај ју овѣ брашно.

Е, она́ Ми́ра Ра̀сина ми прича́ла о онѐ лу̀де Ра̀дѐ Га̀рчине, ка̀же да загла̀вила ђпет у Кови́н, ја̀ рѐко дђбро, добро, шта̀ ће, ни́је ју̀ дђбро још од лѐтос кад дђшла из Фра̀нцуске.

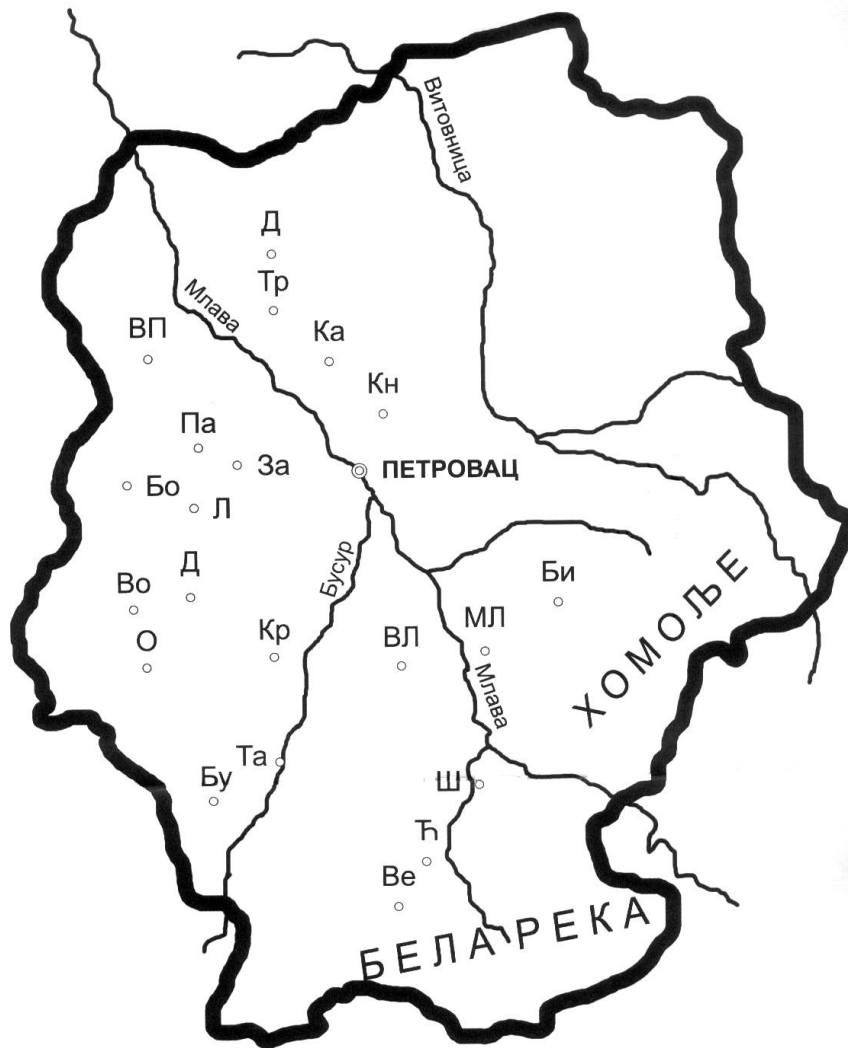
Ђовдин

Док сам фѐрбао ђграду, слѹшао сам ра̀зговор двеју комшика ко́је су преко плота причале. Једна се звала Зорка, а друга Милева. Разговор је увек почињала Милева.

Добро јѹтро, ко̀мши́ка, си се дѹгла? Да проѹа̀скамо само ма̀ло преко плђта. Ја сам јучѐр ишла на пи́јац да кѹпим пу́јку. Јѹтре ће ми до́ђу ма́јстори да ра̀де на ку̀ће, а ова̀ мој чо̀век ће да и ма̀л и припомђгне. Пу́јку ћу да ту̀рим у фуру̀ну да се испечѐ и ћу да угра̀дим гиб̀аницу, а мо́ј Милѹтин ће д ѹде у ва̀рош у нѐке прода̀внице да кѹпи пи́ће да понѹди ма́јсторе. А ти́, ко̀мши́ка, како си, како ти ѹде по̀со?

Ма ћу́ти, јѹтрос сам мислѐла д ѹдем у бо̀лнице код онђг мо́јег лека̀ра да ми да ча̀уре, ал ми ни́је звони́јо она́ Кинѐз. А шта̀ ка осѐћааш? Болѐду̀ ме грби́не, а не могу ни да јѐм и ја̀ сам се поболѐла, ал ку́ј ће да ра̀ди, мо̀рам ја̀, она́ј мо́ј Милѹтин не мо́ж од но̀гу. И тако̀ чудѐса, нек мо̀ра д ѹдем, евѐ дрчи́ она́, ка̀м ни га ма́јстор и да крѐчи? Она́ мо́ј по̀ авли́је ки блѐсав. Ајде па тако̀, ће се испри́чамо нѐкад канда.

Добрње

Информатори

Ристић Милан 1989.
Павловић Ненад 1974.
Андрејић Живота 1933.
Радовановић Михајло 1918.

Милановић Зоран 1987.
Филиповић Санијела 1981.

Обреновић Миша 1988.
Здравковић Ирена 1984.
Поповић Снежана 1980.
Николић Станка 1932.
Лазаревић Томислав 1957.

Николић Саша 1986.
Драгомировић Мила 1969.

Благојевић Марко 1987.
Радојевић Дејан 1971.
Тодоровић Радинка 1955.

Стојановић Ивана 1988.
Станојевић Десанка 1940.
Јовић Радица 1971.

Радосављевић Ана 1986.
Ђорђевић Сузана 1978.
Радосављевић Биљана 1962.
Обрадовић Раде 1955.
Живковић Даринка 1942.

Дамњановић Тања 1986.
Зеленковић Слађана 1970.

Бистрица
Томашевић Радивоје 1927.
Николић Миодраг 1938.
Стевановић Наталија 1926.

Бошњак
Јаношевић Марија 1945.
Угриновић Миодраг 1946.

Буровац
Николић Стојан 1931.
Радојчић Богдан 1922.
Здравковић Милорад 1955.
Милошевић Малиша 1972.

Бусур
Николић Зоран 1966.
Обретковић Чедомир 1928.

Везичево
Радојевић Миленија 1932.
Ерић Рада 1945.

Велико Лаоле
Станковић Ружа 1932.

Митровић Миланка 1929.

Велики Поповац
Петровић Милена 1988.
Николић Снежана 1978.
Цветковић Урош 1954.

Несторовић Марко 1926.

Вошановац
Зеленковић Дивна 1934.
Здравковић Љубица 1935.

Добрње

Живковић Жељко 1989.
Живковић Каја 1947.

Курић Габријела 1988.
Новаковић Првослав 1959.

Јевремовић Сања 1989.
Лазић Лалица 1967.
Бошковић Драган 1967.
Животић Милан 1945.
Туфегџић Румена 1934.

Каменово

Станојевић Србијанка 1988.
Животић Аца 1958.
Стевановић Ана 1983.
Балић Сека 1935.
Пајић Милутин 1928.

Кнежица

Радошевић Малиша 1973.
Петровић Вера 1935.

Костић Никола 1989.
Гвоздић Драгана 1978.
Јовић Весна 1960.
Будомировић Бранка 1932.
Радисављевић Милан 1938.

Михајловић Добросав 1928.

Милкић Милица 1987.
Стојиловић Слободанка 1932.
Бојић Љубан 1927.

Милошевић Данијела 1987.
Обреновић Драшко 1981.

Добросављевић Јарослав 1978.
Добросављевић Милан 1935.

Ждрело

Милосављевић Ирена 1979.

Забрђе

Гајић Александар 1986.
Лазић Горан 1963.
Јевремовић Нешица 1971.
Живановић Милојка 1931.

Животић Радица 1940.

Цветичанин Раденка 1961.
Радисављевић Томислав 1931.

Рашковић Миладинка 1929.
Милосављевић Драган 1989.

Крвије

Аћимовић Милан 1932.
Будомировић Брана 1930.
Вујчић Раша 1960.
Васиљевић Сандра 1988.

Лесковац

Михајловић Милетић 1950.

Лопушник

Стојановић Љубиша 1968.
Ђорђевић Милић 1919.

Мало Лаоле

Стојковић Наташа 1987.
Милошевић Јадранка 1969.

Живановић Бисерка 1930.

Јовановић Војислав 1930.

Јосић Даница 1921.

Гвоздић Љубомир 1911.

Радуловић Божидар 1928.

Мелница

Драгојевић Радиша 1955.

Драгојевић Душанка 1936.

Орешковица

Радовановић Сандра 1986.

Милић Драга 1923.

Милић Сандра 1983.

Милић Војислав 1922.

Пауновић Љубинка 1940.

Стојадиновић Станојка 1935.

Величковић Даница 1905.

Панково

Мартиновић Милица 1984.

Васић Катарина 1983.

Илић Маја 1977.

Миљковић Добрица 1961.

Владисављевић Живкица 1970.

Мартиновић Бранка 1955.

Животић Душица 1943.

Станојевић Љубислава 1929.

Рашанац

Алексић Радованче 1961.

Алексић Данило 1935.

Алексић Лалица 1937.

Табановац

Стојићевић Владан 1989.

Комленовић Стефан 1987.

Савић Недељко 1979.

Јовановић Добринка 1974.

Павловић Предраг 1958.

Милосављевић Зоран 1954.

Несторовић Миодраг 1930.

Трновче

Милошевић Дарко 1986.

Рајчић Бранислав 1967.

Станковић Добрица 1964.

Станојевић Добрила 1954.

Николић Десанка 1928.

Радојичић Боривоје 1938.

Ћовдин

Николић Маја 1986.

Живковић Даринка 1912.

Петровић Радиша 1979.

Јовановић Живка 1939.

Томић Милица 1921.

Јовановић Радивоје 1930.

Петровић Драги 1926.

Богосављевић михајло 1932.

Ивановић Драган 1928.

Милошевић Живојин 1933.

Николић Милија 1930.

Милосављевић Стојанка 1930.

Шетоње

Милосављевић Дијана 1986.

Гачић Миланка 1935.

Лазић Снежана 1975.

Антић Љубомир 1927.

Упитник

2. Да ли се у нашем крају употребљава именица брав (грло стоке)?

Како бисте казали: Видим тог црва или видим тај црв?

3. Како бисте позвали народ: хеј народу! Или хеј, народе!

Како бисте позвали: хеј граде, или хеј граду? Хеј топе или хеј топу?

4. Како дозивате сина: хеј сине или хеј сину?

5. како бисте позвали цара. Хеј царе или хеј цару?

6. Како бисте позвали овчара: хеј овчаре или хеј овчару?

Да ли ћете рећи: Стајао сам са овчарем или Стајао сам са овчаром или стајао сам са овчара?

7. Хоћете ли рећи: Милоше, дођи овамо или Милошу, дођи овамо?

Да ли ћете рећи: Стајао сам са Милошем, или Стајао сам са Милошом, или Стајао сам са Милоша?

8. Позовите: Хеј, коваче или Хеј, ковачу!

Да ли ћете рећи: Причао сам са ковачем или Причао сам са ковачом, или Причао сам са ковача?

9. Позовите: Хеј зецу, или Хеј зече, или Хеј зец!

Како бисте рекли: са зецом, са зецем или са зеца?

Да ли кажете: на ливади су зецеви, зецови или зечеви?

10. Да ли ћете рећи: са другом, или са другом или сас друга?

11. Да ли ћете рећи: са сопчетом, са момчетом или друкчије?

12. Да ли су они у множини: јежеви, јежови или јежи?

13. Да ли ћете рећи: Секао је с ножем или секао је ножом?
Разговарао је са младићем или разговарао је са младићом?
14. Како се код нас каже: идем низ пут, или идем путем или идем путем?
Ово су путеви или ово су путови?
15. Да ли кажете друг-другови, топ-топови?
16. Да ли кажете за множину: клинови или клинци, вукови или вуци?
17. Да ли су те птице: гаврани или гавранови, голуби или голубови?
18. Да ли су они мехури или мехурови?
19. Да ли употребљавате реч коренови или корење?
Кажете ли за множину каменови или камење?
20. Да ли кажете мишеви или миши?
21. Да ли кажете: очеви, оцеви или оци?
22. Да ли кажете: јарци или јарчеви?
24. Како кажете у множини овчар: на ливади су били овчари или друкчије?
25. Да ли кажете: знакови или знаци, паукови или пауци, лишајеви или лишаји?
26. Реците како говорите: Ово је кућа борца и ово су куће бораца.
27. Ово је једно клупко, а ово је мноштво клубака или клупчића?
28. Да ли кажете од ноката или од ноктију, гостију, прстију?
31. Од колико месеци, од колико сати? Да ли се каже овако или од колико месеца, од колико сата?
32. Од онолико путева или од онолико путова?
34. Да ли кажемо: удаљио се од врата или, удаљио се од вратију?

35. Боловао сам од леђа или од леђију или од грбине?
41. Да ли се каже:Пењали смо се по бреговима, или Пењали смо се по брезима, или Пењали се по брегова?
56. Човек из србије је Србин.Да ли су они у множини Србини или Срби?
57. Да ли се каже леба или леб или хлеб?
58. Да ли је:Побего сам од чопора паса или Побего сам од пцета?
60. Да ли се и један и други лук зову лук, или лукац?
61. Како се каже:Разболео се у мозак или из мозга?
64. Како се у множини каже посао:послови или друкчије?
67. Да ли се каже:тај глад их је претисо, или та глад их је притисла?
68. Да ли је звер у множини: звери, зверови или звериње?
69. Да ли кажу:био та рат или био тај рат?
70. Да ли је :тај пост или та пост?
71. Да ли је:тај влас или та влас?
74. Да ли су прасићи или праци у множини?
75. Да ли су телићи или телци у множини?
82. Да ли се именица уже употребљава у множини и како се каже за више њих?
- 85.Да ли се каже:Ишао је са децом или се каже:Ишао је са децама?
86. Како се каже дрво у множини:дрвеће или дрва?
89. Да ли се каже:два зрнета или два зрна?
91. Да ли кажете:теме и семе или кажете још темен и семен за те појмове?

92. Да ли кажете:та јетра или те јетре?
93. Разболео се од тих плећа, или од та плећа?
94. Да ли сте чули за реч прса?Како се каже да некога боле прса?
95. Да ли се каже пазухо или пазуво?
97. Да ли се каже:колико имаш говеди?
98. Да ли кажете:Причали смо о оној жени или причали смо о оне жене?
100. Да ли кажете:Марија, дођи код мене или Маријо, дођи код мене?
103. Да ли кажете:Хеј Милице или Хеј Милицо!
105. Да ли је:Хеј кукавице или Хеј кукавицо!
109. Имали смо мноштво лађа или Имали смо мноштво лађе?
110. Разболео се од руку и ногу или разболео се од рука и нога?
112. Како се каже:Радили су пет година или пет године?
117. Причамо о гуски или причамо о гусци?
122. Причали смо нашој деци или причали смо нашим децама?
124. Да ли сте чули за реч наћве?да ли ми причамо о наћви или о наћвама?
126. Да ли су коњи у јасли, или у јаслима или у јаслама?
128. Да ли се мазао са ту маст или се мазао са тај маст?
129. Да ли је тај власт или је та власт?
130. Ставио је у лонац со. Причамо о со или о соли?
131. Причамо о кости или причамо о костима?

139. Реците било штагде ћете да употребите реч мати.
140. Реците било коју реченицу где ћете да употребите именицу кћи.
142. Да ли се код нас употребљава реч чељад?
145. Реченица, било која, у којој се употребљава мене, мени, с моном, о мени.
146. Разговарао сам са вама или разговарао сам са вас?
147. Купи себи шта хоћеш или купи себе шта хоћеш?
148. Дај јој ту тканину или дај ју ту тканину?
149. Да ли је онај човек о којем причам или онај човек о ком причам?
150. Нисам љут на никог или нисам љут ни на кога?
151. Нисам марио за ништа или нисам марио ни за шта?
153. Наше дете. Причамо о нашем детету или причамо о нашим детету?
169. Да ли се каже: Они су једнаки или они су једнаци?
172. Да ли је Ђорђево прасе или Ђорђеово прасе? Како се каже у овом селу?
173. Да ли се каже главица црног лука или главица црна лука?
177. Овај човек је поштен, а онај је поштењи или поштенији?
179. Он је прост човек, а онај је простији, или је прошћи?
188. Ово је далеко, а оно је још даље?
189. Да ли се нечег сетиш радије или рађе или рађије?
190. Да ли кажете њен или њезин или њојан џемпер?
191. Да ли је њихов посао или је њин посао?

194. Да ли се каже мојема децама или само мојима децама?
200. Да ли се каже неколике и у којој реченици? Наведите било који пример.
205. Да ли је на другом месту или се каже и на другом месту?
206. Причао сам са двома женама или причао сам са две жене?
217. Да ли увек кажете пола кила, пола метра или се употребљава и полак и кад?
222. Да ли се каже: Купио је петора кола или друкчије?
224. Да ли се употребљава реч једаред и у ком примеру?
5. Да ли се увек каже могу или се каже и мог и пример било који?
6. Да ли кажете: они виду или они виде?
7. Да ли се употребљава реч велим (кажем) и у било ком облику?
8. Да ли се код нас каже они воледу?
17. Да ли се каже: они носаше џакове или они ношаше џакове или друкчије?
28. Има ли примера где се употребљава: да биднем?
49. Да ли кажете: изем леба или изедем леба?
51. Да ли кажете: ми дођосмо или ми дођомо, или обоје?
55. Да ли се каже: увишо у кућу као изишо у двориште?
61. Да ли је: они вучу или они вуку кола?
66. Да ли се каже: кад почнем или кад почмем?
69. Да ли кажете: она је кунула, кунила или клела?
71. Она је задрта, или она је задрла или она је задрела у то?

73. Да ли је: Она је умрла или она је умрела?
75. Да ли се каже речевши или рекавши?
76. Да ли се употребљава: Ми смо живели или Ми смо живовали?
76. Ја растем или Ја растим?
78. Како ћете неком наредити да тка ћилим, реците му: ткај (или друкчије)?
82. Да ли се каже: он се брије или он се брија? Да ли је: они се брију или они се бријају?
83. Да ли зумбули никоше или зумбули никнуше у башти?
85. Да ли је метнула шерпу на шпорет или је метула шерпу на шпорет?
87. Да ли је поклон добијен или добивен?
88. Да ли да се сомјем или да се сумјем, или да се умијем или да се омијем?
89. Да ли се каже: Сакриј то или сакри то?
90. Да ли је избијен или избивен?
91. Да ли се каже: ковемо гвожђе или кујемо гвожђе? Да ли је он скован од гвожђа или се каже друкчије?
92. Да ли је она отрована или отрујена или се каже друкчије?
95. Да ли се каже царевао, царовао или царово?
96. Ја жањем жито или жањем жито?
98. Ја сам млео или ја сам мељао брашно?
100. Ја дрктим или ја дркћем?
102. Ја дижем или ја дизама цакове?

104. Они не дају или они не даду да пођем за момка?
105. Да ли је кромпир продан или продат?
107. Да ли је:Ја имадем или Ја имам?
113. Ја гледам или Ја гледим?
114. Разуми шта ти кажем или Разумеј шта ти кажем?
115. Он га је пустио да побегне или Он га је пуштио да побегне?
116. Да ли је она учинила или учињела?
127. Она се променила или она се променула?
132. Они су бежали или они су бегали?
135. Они су звиждали или Они су звиђали?
138. Да ли Ја обећавам или Ја обећајем?
147. Они се свлаче или они се свукују?
148. Ја сам доносила или Ја сам донесивала?
154. Она је добијала пензију или Она је добивала пензију?
155. Да ли се код нас чује у говору: стареји човек или само старији човек?

ЛИТЕРАТУРА

Бабић 1991: Стјепан Бабић, Творба ријечи у хрватском књижевном језику, друго издање, Загреб 1991.

Барјактаревић Данило (1965): Средњоибарска говорна зона, ЗбФФП II, Приштина 1964 – 1965. стр. 57–115.

Белић: Александар Белић, О Вуковим погледима на српске дијалекте, Глас СКА 82, Београд 1910.

Белић (1960): Александар Белић, Историја српскохрватског језика, Фонетика, Београд 1960. стр. 107.

Белић Александар: Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗб I, Београд 1905, СХI + 715.

Белић (1929): Белић Александар, Енциклопедија СХС IV, 1929. стр. 1072.

Белић: Александар Белић, Диалектологическа карта сербског језика, Сборник статеј по словеновџдениу II, Петербург 1905, 1–59.

Библија или свето писмо, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Мегатренд, Software, CD

Бошњаковић (1999): Жарко Бошњаковић, Инвентар и дистрибуција прозодема у говору села Михајловца, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLII

Бошњаковић (2000): Жарко Бошњаковић, Треће лице множине презента у говорима Смедеревског Подунавља и дела Јасенице, ЈФ LVI/1–2, Београд 2000.

Бошњаковић (2003): Жарко Бошњаковић, Прозодијски систем Батовца и његов однос према суседним говорима, Српски језик, Београд, бр. 8/1–2, год. VIII: 315–328.

Бошњаковић (2007): Жарко Бошњаковић, Место вокалског система говора Батовца (код Пожаревца) у северном поддијалекту косовско-ресавског дијалекта, Јужнословенски филолог XLIII, Београд, 149–166.

Бошњаковић (2009): Жарко Бошњаковић, Напомене о консонантском систему говора Батовца (код Пожаревца), Годишњак за српски језик и књижевност. Година XLII, број 9. Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 47–53

- Букумировић (1997): Милета Букумировић, Глаголске одредбе у говорима северне Метохије, О српским народним говорима, Деспотовац 1997.
- Вујаклија (1991): Милан Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, четврто допуњено и редиговано издање, Београд 1991.
- Вукадиновић (1997): Вилотије Вукадиновић, Међусобни утицаји косовско-ресавских и призренско-тимочких говора, О српским народним говорима, Деспотовац 1997.
- Вукићевић (1995): Вукићевић, Милосав, Говор Крагујевачке Лепенице, Универзитет у Приштини, Приштина
- Гавриловић, Дукић: Љиљана Гавриловић, Душан Дукић, Реке Србије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2002.
- Гернер 1963: Franz Görner, Die Bildung der Ethnika von Ortsnamen im serbokroatischen Sprachraum, Berlin
- Гортан Премк (1997): Даринка Гортан Премк: Полисемија, Институт за српски језик САНУ, Београд 1997.
- Грицкат (1954): Ирена Грицкат, О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама, Институт за српски језик, Српска академија наука, Београд 1954.
- Група аутора: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, Синтакса савременог српског језика, проста реченица, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, Београд 2005.
- Даничић (1925): Ђуро Даничић, Српски акценти, Београд 1925.
- Динић (1988): Јакша Динић, Речник тимочког говора, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, Српски дијалектолошки зборник XXXIV, Београд 1988.
- Динић: Јакша Динић, Фразеологија омаловажавања у тимочком говору, СДЗб XXXVI
- Драгићевић (2001): Рајна Драгићевић: Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, Институт за српски језик САНУ, Београд 2001.
- Драгићевић (2010): Рајна Драгићевић: Лексикологија српског језика, Завод за уџбенике, Београд 2010, стр. 252
- Дешић (1962): Милорад Дешић, Утицај мјеста акцента на творбу хипокористика насталих од личних имена, Језик, Хрватско филолошко друштво, Загреб 1962/63, број 3

- Елезовић (1932): Глиша Елезовић, Речник косовско-метохијског дијалекта, Српски дијалектолошки зборник IV и V, Београд 1932–1935.
- Златковић (1990): Драгољуб Златковић, Фразеологија омаловажавања у пиротском говору, СДЗб XXXVI, Београд 1990.
- Ивић М. (1982): Милка Ивић, О неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима, ЈФ XXXVIII, Београд 1982.
- Ивић М. (1983): Милка Ивић, Лингвистички огледи, Београд, стр. 164
- Ивић 1952: Павле Ивић, Испитивање говора села Глоговца код Светозарева, Гласник САНУ IV-2, Београд 1952.
- Ивић (1957): Павле Ивић, О говору Галипољских Срба, СДЗб XII, Београд 1957, стр. 30
- Ивић (1958): Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика, Нови Сад 1957. стр 100
- Ивић (1958): Павле Ивић, Место банатског херског говора међу српским дијалектима, Нови Сад, 326–353
- Ивић (1978): Павле Ивић, Белешке о биограчићком говору, Српски дијалектолошки зборник, Београд, књ. XXIV
- Ивић (1990): Павле Ивић, Балканизми у српским говорима Баната, у књ. О језику некадашњем и садашњем, БИГЗ – Јединство, Београд и Приштина 1990, стр. 189–198.
- Ивић (1994): Ивић, Павле, О говору Галипољских Срба. Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 519. стр
- Ивић (1994а): Ивић, Павле, Српскохрватски дијалекти, њихова структура и развој. Прва књига, Општа разматрања и штокавско наречје. Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 319. стр
- Ивић (1997): Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, СДЗб XLIII, Београд 1997.
- Ивић (1999): Павле Ивић, Српски дијалекти и њихова класификација (II), Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLII, Нови Сад, 303–354
- Ивић (2001): Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика, Издавачка књижарница Зорана Стојадиновића Сремски Карловци, Нови Сад 2001.

- Ивић (2003): Павле Ивић, Жупски говор као најтипичнији представник косовско-ресавског дијалекта, ЗбМС, XLVI/1, Нови Сад 2003.
- Јовић (1960): Душан Јовић, Неки општи и акценатски проблеми говора зоне Раче Крагујевачке ГФФНС V, Нови Сад 1960.
- Јовић (1967): Душан Јовић, О старини косовско-ресавског дијалекта, ЗбФЛ X, Нови Сад 1967, стр. 156
- Јовић (1968): Јовић, Душан, Трстенички говор, Српски дијалектолошки зборник XVII, Београд, 1–240
- Клајн (1992): Иван Клајн, Речник нових речи, Нови Сад 1992.
- Клајн (1998): Иван Клајн, Врсте романизама у савременом српскохрватском језику и путеви њиховог доласка, Зборник матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад 1998. књ. XLII/1 стр. 69–89.
- Клајн (2003): Иван Клајн, Творба речи у савременом српском језику, други део, Београд, 2003.
- Клајн: Иван Клајн, Милан Шипка, Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад 2006.
- Крстић: Ненад Крстић, О француским позајмљеницама у српском књижевном језику, ЗбМС, Матица српска, Нови Сад 2004, 93–112.
- Лома (2002): А. Лома, Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике, Београд 2002.
- Маретић (1963): Томо Маретић, Граматика хрватскога или српскога књижевног језика; треће, непромијењено издање. За штампу приредио Мате Храсте и Павле Рогић, Загреб 1963.
- Маретић: Томо Маретић, О народним именима и презименима у Хрвата и Срба, Рад ЈА, 81, 82
- Маројевић (1996): Радмило Маројевић, Српски језик у породици словенских језика, Српј 1–2, 1996.
- Милетић (1940): Милетић Бранко, Црмнички говор, СДЗб IX, Београд 1940, 209–603.
- Младеновић (2010): Радивоје Младеновић, Заменице у говорима југозападнoг дела Косова и Метохије, Београд 2010.

Николић (1964): Николић Берислав, Сремски говор, СДЗб XIV, Београд 1964. стр. 200–412.

Николић (1966): Николић Берислав, Мачвански говор, СДЗб XVI, Београд 1966, стр. 179–313.

Николић (1972): Николић Мирослав, Говор Горобиља, СДЗб XIX, Београд 1972.

Павловић: Мила Павловић, Јован Марковић, Географске регије Југославије (Србија и Црна Гора), Савремена администрација, Београд 1995.

Петровић (2006): Тања Петровић, Здравница код Балканских Словена, САНУ, Балканолошки институт, Београд 2006.

Пецо–Милановић (1968): Асим Пецо и Бранислав Милановић, Ресавски говор, Српски дијалектолошки зборник XVII, Београд, 1968, стр. 241–366

Пецо (1972): Асим Пецо, Говор ђердапске зоне, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XV/1, Нови Сад, 177–210

Пецо (1978): Асим Пецо, Преглед српскохрватских дијалеката, Научна књига, Београд 1978.

Пецо (1995): Асим Пецо, Треће лице множине презента глагола типа носити, вољети и држати у говорима штокавског нарјечја, Српски дијалектолошки зборник XLI, Београд 1995.

Поленек (2007): Мирослав Поленек, Петровац на Млави, For Publisher, 2007.

Поповић (1952): Иван Поповић, Треће лице множине презента у војвођанским говорима, Зборник Матице српске, Серија друштвених наука, Нови Сад 1952, књ. 4.

Ракић-Милојковић (1990): Ракић-Милојковић, Софија, Основи морфолошког система говора Доње Мутнице, Српски дијалектолошки зборник XIX, Београд, 1–618

Ракић (1997): Софија Ракић, Палатална аспирација финалних велара у делу косовско-ресавских говора, О српским народним говорима, Деспотовац 1997.

Милорадовић (2003): Софија Милорадовић, Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља, Етнографски институт, САНУ, Београд 2003.

Радић (1984): Првослав Радић, Именички деминутивни суфикси –че и –иче у говорима Милешева у Великом Поморављу, Јужнословенски филолог XL, Београд 1984.

- Радић (1987): Првослав Радић: Творбено-семантичке изведенице са суфиксом –че на делу балканизираних јужнословенских говора, Анали филолошког факултета, XIII, стр. 81
- Радић (1987): Првослав Радић: О два аспекта балканизације српског књижевног језика, Јужнословенски филолог LIX, 2003.
- Реметић (1985): Слободан Реметић, Говори централне Шумадије, СДЗб XXXI, Београд 1985.
- РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Београд 1954.
- Реметић (1986): Слободан Реметић, Дијалекатски текстови из Жабара кодд Тополе, Српски дијалектолошки зборник XXXII, Београд 1986.
- Симић (1972): Радоје Симић, Левачки говор, СДЗб, XIX, Београд 1972.
- Симић (1980): Радоје Симић, Скица за дијалектолошку карту северне Србије, Научни састанак слависта у Вукове дане, књ. 31, Београд, 93–136
- Симић (1980): Синтакса Левачког говора СДЗб, књига 26, Београд 1980.
- Скок: Петар Скок, Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика, Приредио за тисак Валентин Пуганец, I–IV, Загреб 1971–1974
- Стаменковић Србољуб: Географска енциклопедија, Насеља Србије, Зоран Радосављевић, Петровац на Млави, Стручна књига, Београд 2001, стр. 196–208.
- Станојевић (1911): Маринко Станојевић, Севернотимочки дијалекат, СДЗб II, Београд 1911.
- Станојчић (2010): Живојин Станојчић: Граматика српског књижевног језика, Креативни центар, Београд, 2010, стр. 217
- Стакић (1988): Милан Стакић, Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима, Филолошки факултет Београдског универзитета, књ. LXIV, Београд 1988.
- Стевановић (!933): Михаило Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, ЈФ XIII, Београд 1933–1934. стр. 1-129.
- Стевановић (1938): Михаило Стевановић, Извештај о дијалекатском испитивању Метохије, ГЗС VI, Београд 1938, 56–69.

Стевановић (1950): Стевановић Михаило, Таковачки говор, СДЗб XI, Београд 1950. стр. 1–152.

Стевановић (1970): Михаило Стевановић, Савремени српскохрватски језик I–II, Београд, Научно дело, 1964, друго издање 1970.

Стефановић, Карацић Вук, Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, треће државно издање, Београд 1898.

Стојаковић (1987): Момчило Стојаковић, Браничевски тефтер, Београд 1987.

Стојановић Љ. :Стари српски записи и натписи, књига 1. Београд, 1902.

Стијовић (1997): Светозар Стијовић, Ијекавски трагови на развоју Ресаве и Млаве, О српским народним говорима, Деспотовац 1997.

Суботић (2007): Љиљана Суботић, Клетвени записи у старим српским записима и натписима Љуб. Стојановића, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику L, Нови Сад 2007.

Танасић (2009): Срето Танасић, Синтаксичке теме, Београдска књига, Београд 2009.

Томић (1987): Томић, Миле, Говор Радимаца, *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*, Београд, 303–474

Ћорић (2008): Божо Ћорић: Творба именица у српском језику, Београд 2008, Друштво за српски језик и књижевност Србије

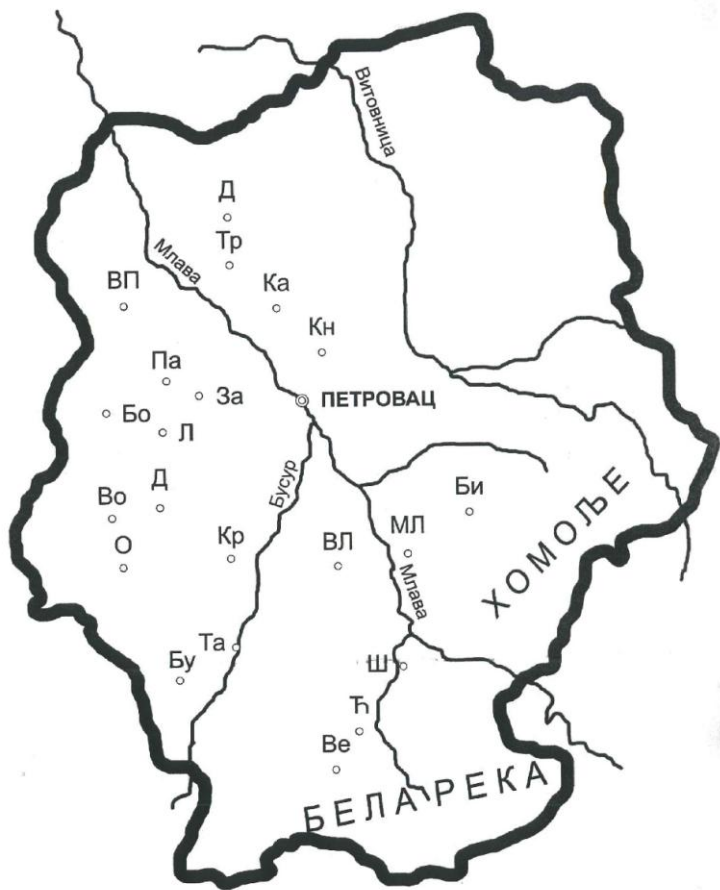
Цвијић (1902): Јован Цвијић, Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, СЕЗб IV, Београд 1902. I–ССХХХVI

Цвијић: Јован Цвијић, Балканско полуострво и јужнословенске земље, Основи антропогеографије, Београд 1966.

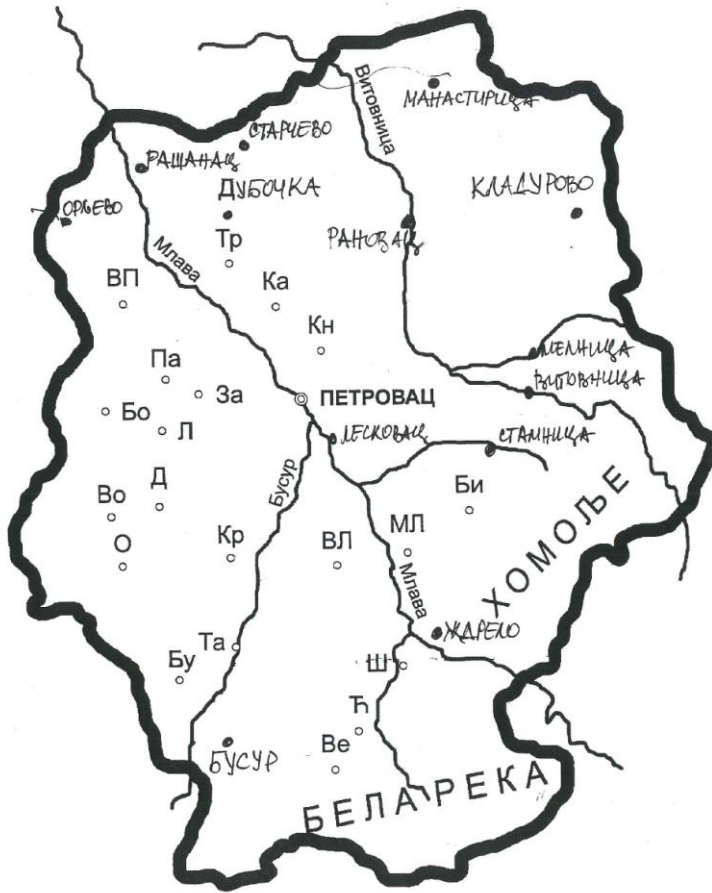
Шакић (1985): Јања Шакић, Придеви са суфиксом –ив/-љив у српскохрватском језику, Прилози проучавању језика, XXI, 75–100.

Шипка (1962): Милан Шипка, Творба и значење именица на –иво, Језик, X, 76–81

Шкаљић (1979): Абдулах Шкаљић, Турцизми у српскохрватком језику, Сарајево 1979.

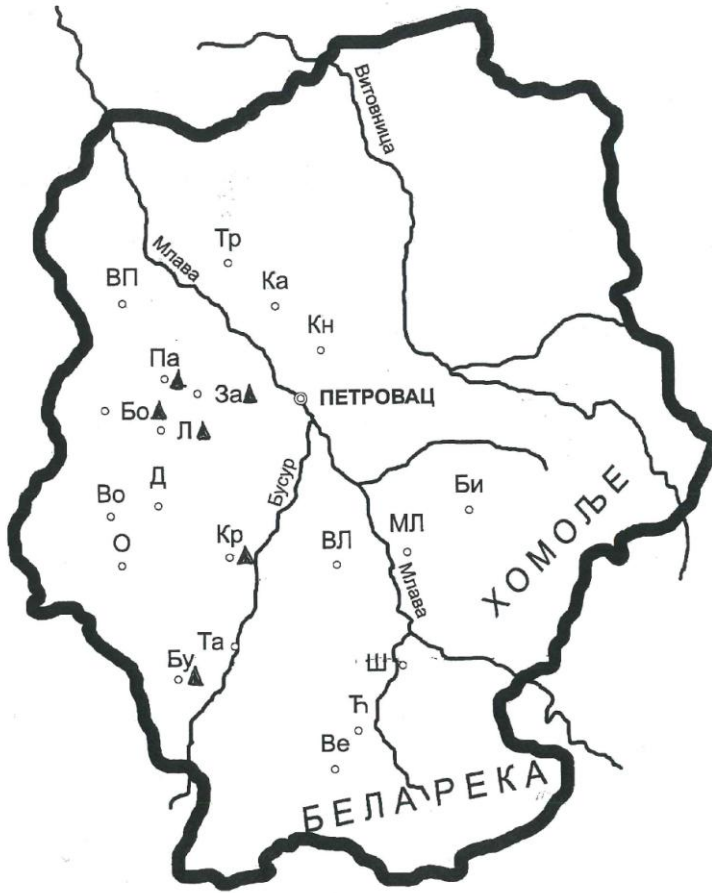

ВЛАШКА СЕЛА

КАРТА 2

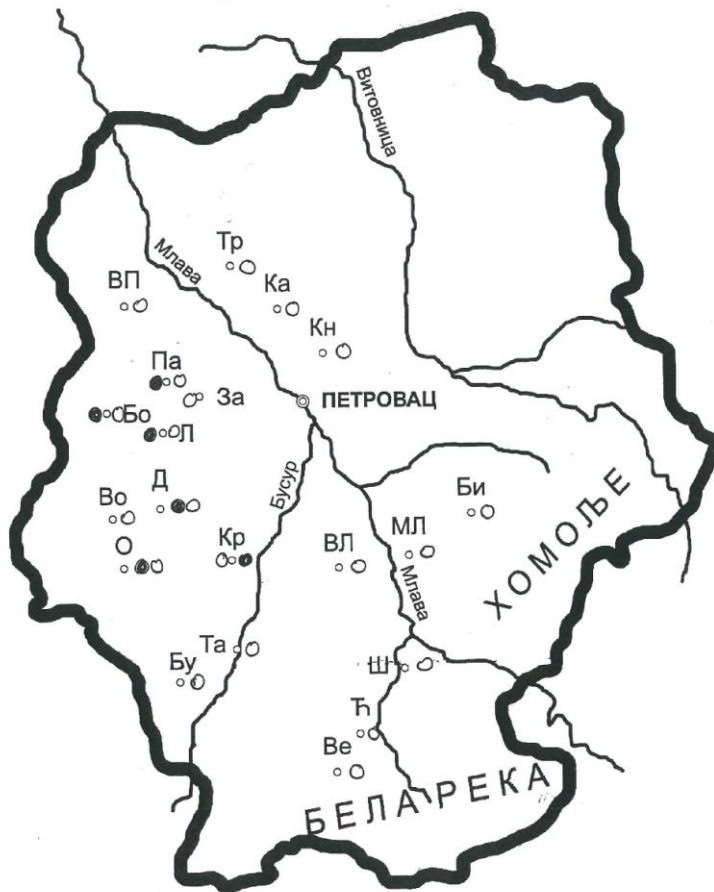
КАНОВАЧКИ АКЦЕНАТ

▲ КАНОВАЧКИ АКЦЕНАТ

КАРТА 3

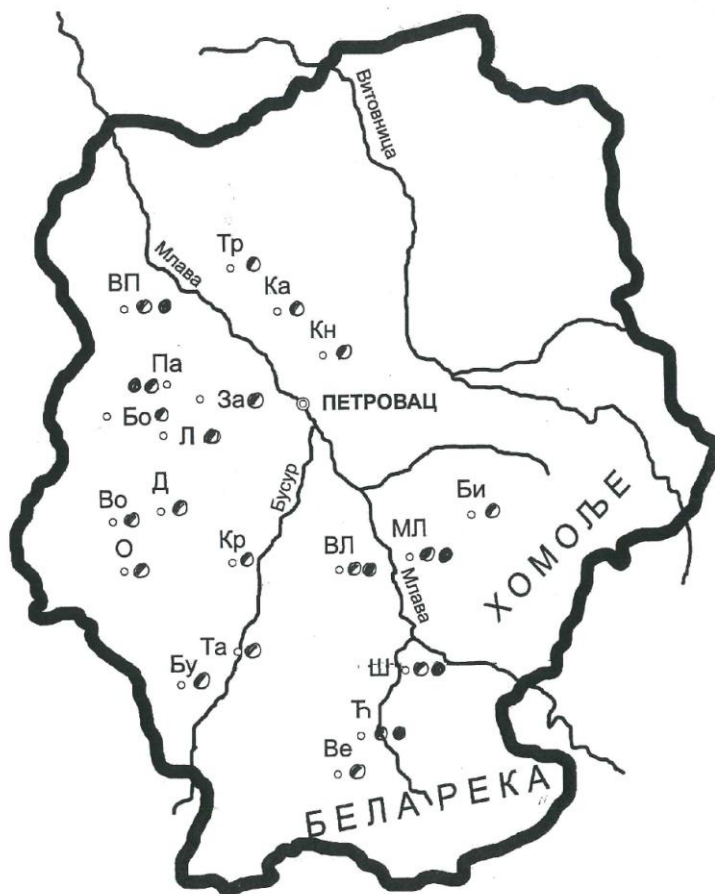
КРАТКОСИЛАЗНИ АКЦЕНТИ У
МЕДИЈАЛНОЈ ПОЗИЦИЈИ ИЗ А НЕАКЦЕНТОВАНЕ
ДУЖИНЕ

- СА СТАРИМ АКЦЕНТОМ
- И СА ПРЕНЕСЕНИМ АКЦЕНТОМ

КАРТА 4

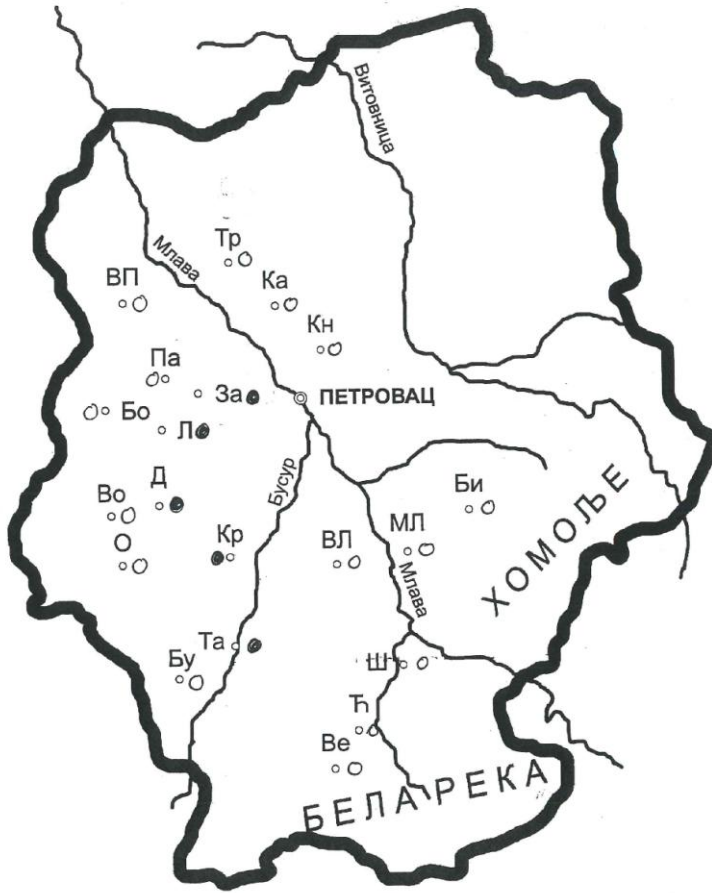
СУДБИНА \curvearrowright АКЦЕНТА ИЗВАН ПРВОГ СЛОГА

- ① ДУГОСИЛАЗНИ, НЕПРЕНЕСЕН $aa\grave{a} > aa\grave{a}$
- ② ПРЕНЕСЕН $aa\grave{a} [> aa\grave{a}]$

КАРТА 5

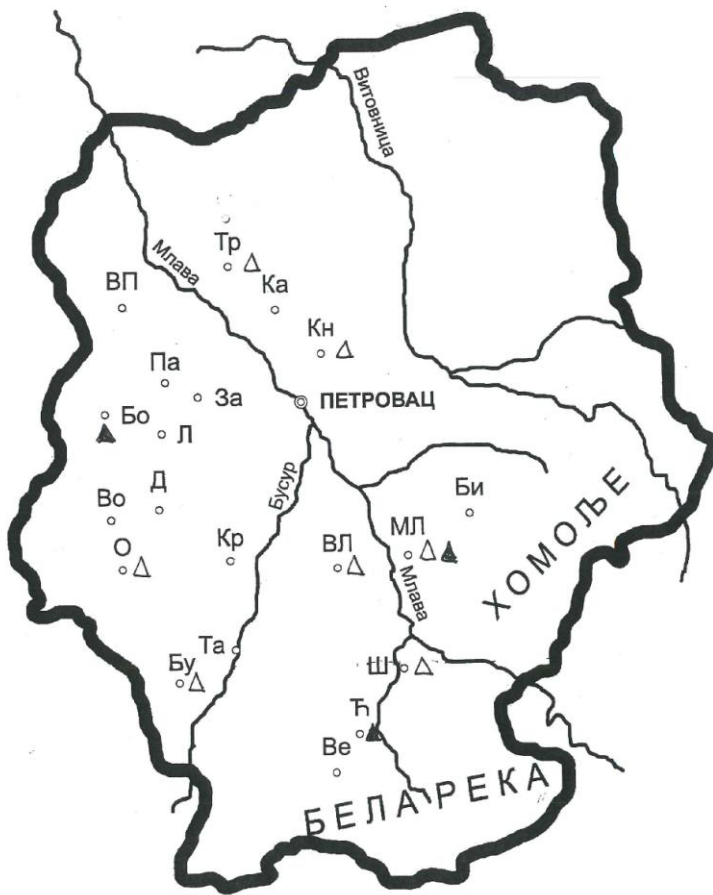
ОТВОРЕНИ ВОКАЛИ

- ОТВОРЕНИ ВОКАЛИ
- ЗАТВОРЕНИ И ПОЧЕТАК ОТВОРЕНИ

КАРТА 6

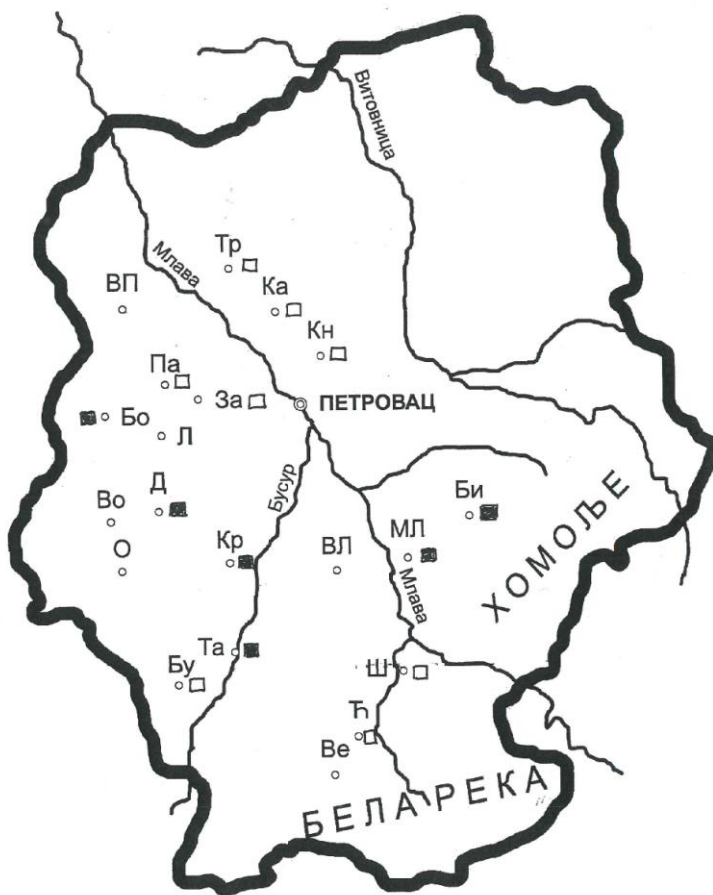
УМЕКШАВАЊЕ АФРИКАТА

Ћ УМЕСТО Ч Δ
Ѓ УМЕСТО Џ ▲

КАРТА 7

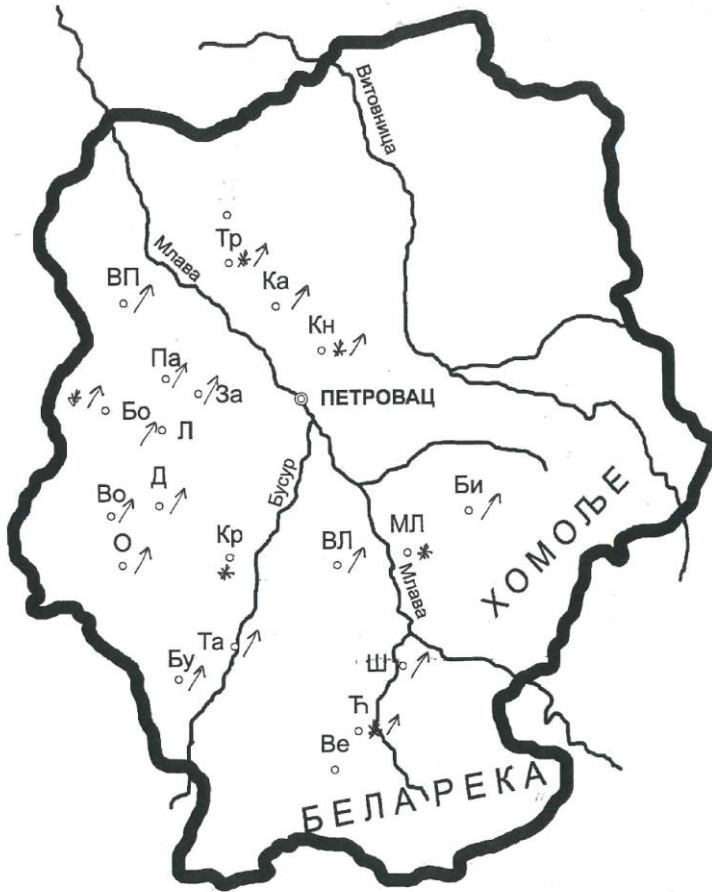
ИМЕНИЦА БРАЋ

□ УПОТРЕБЉАВА СЕ
■ НЕ УПОТРЕБЉАВА СЕ

КАРТА 8

ИЗЈЕДНАЧАВАЊЕ ПАЗЕЖНИХ ОБЛИКА

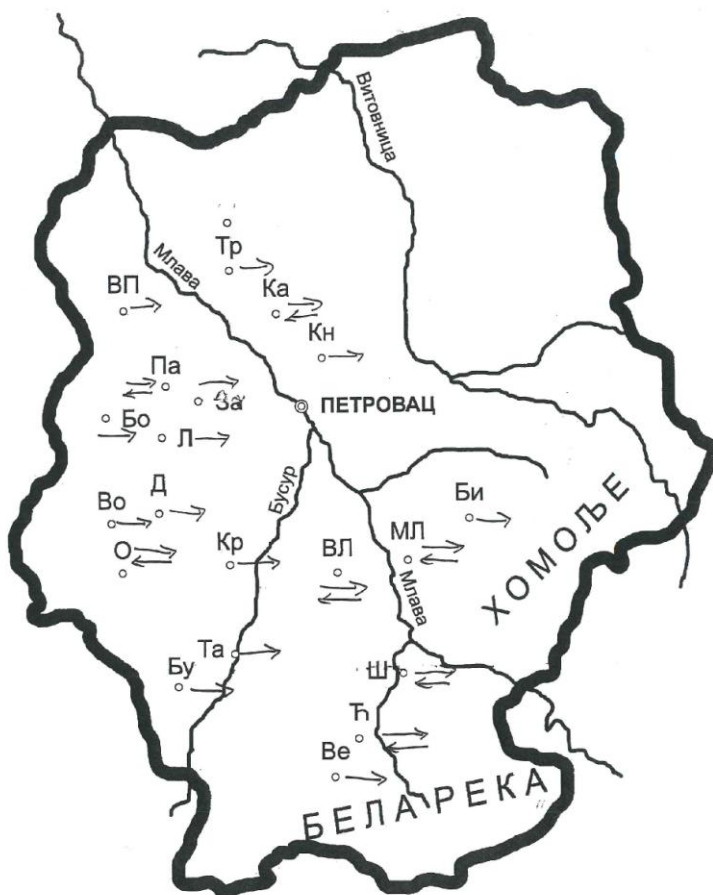

* Гм. = л м.

↗ Δ = и = л м.

КАРТА 9

ИМЕНИЦЕ ЈАГАЊЦИ И ТЕЏИ

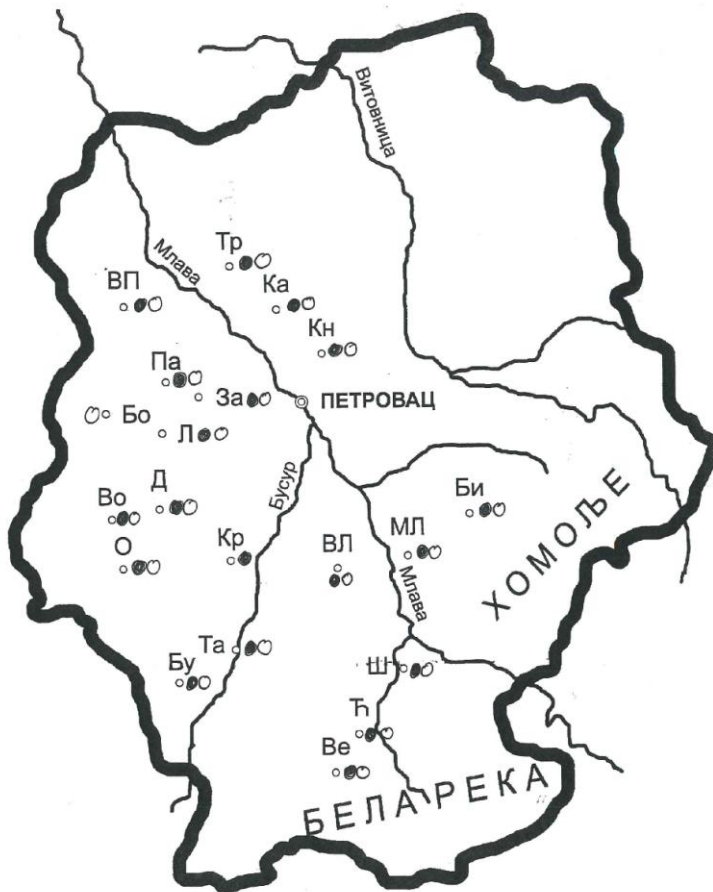

→ САМО ЈАГАЊЦИ И ТЕЏИ

↔ ЈАГАЊЦИ И ЈАГАЊЦИ, ТЕЏИ И ТЕЏИ

КАРТА 10

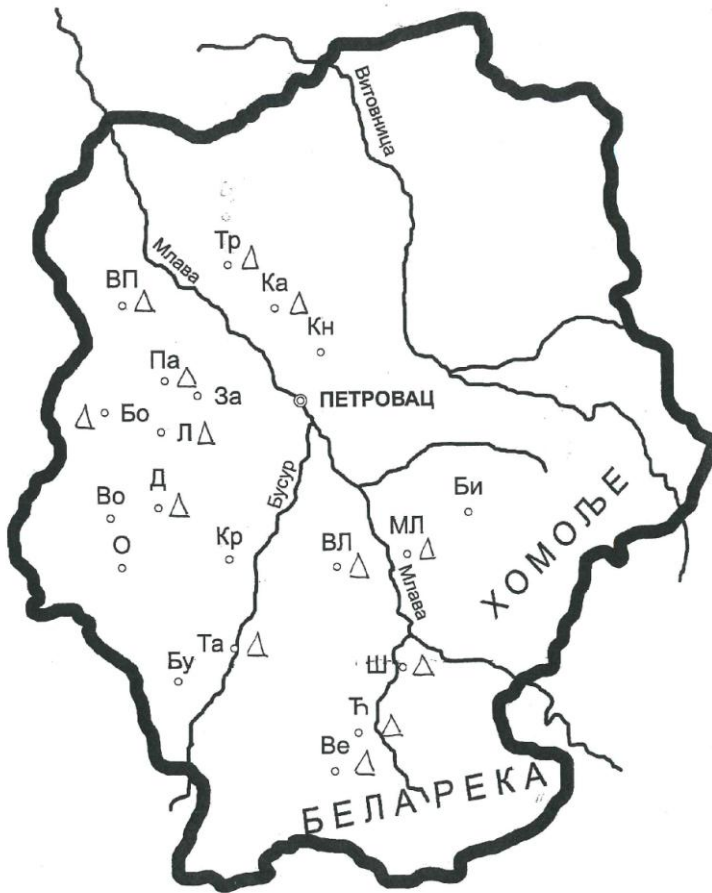
ДАТИВ-ЛОКАТИВ ЈЕДНИЦЕ ИМ. III ВРСТЕ

- НАСТАВАК -И
- НАСТАВАК -Е

КАРТА 111

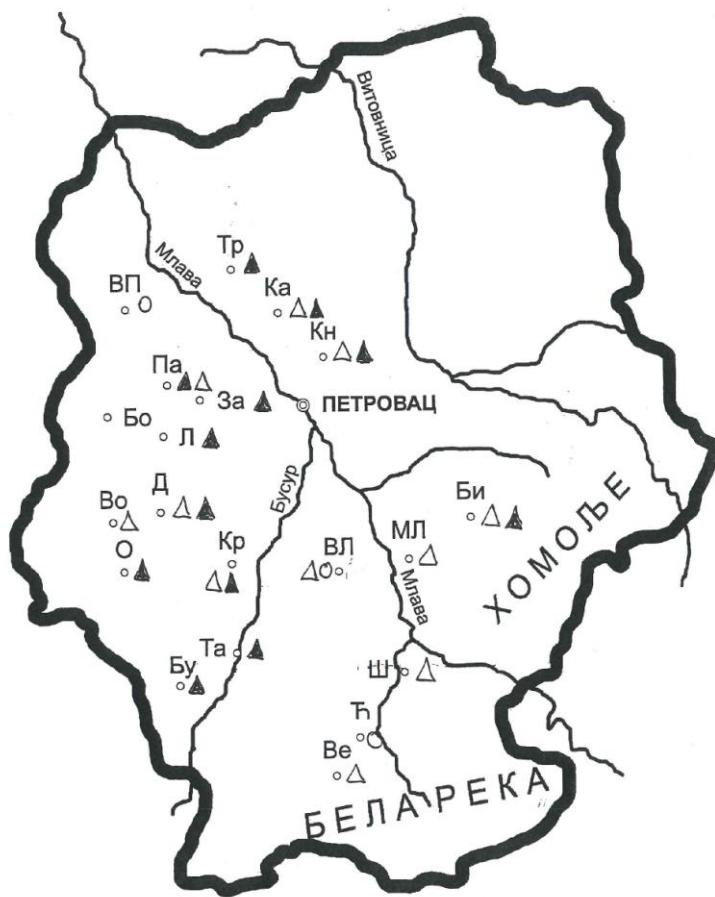
ГЕНИТИВ МНОЖИНЕ -ИЈУ (ЧЕТВРТА ВРСТА)
ИЛИШЦА

Δ -ИЈУ

КАРТА 12

ЗАМЕНИЦЕ КОЈ, КУЈ

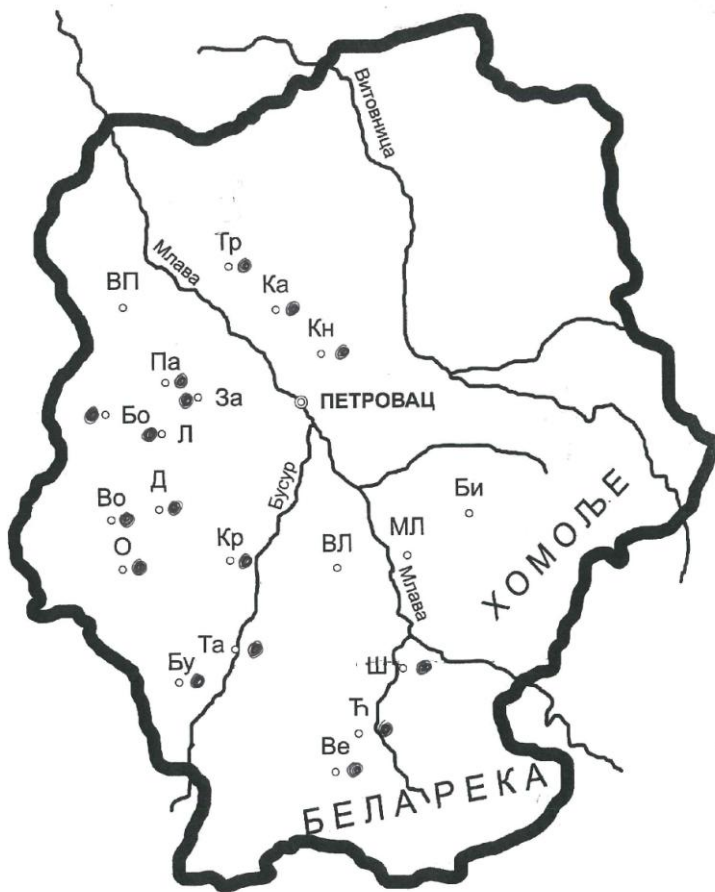

△ - КОЈ
 ▲ - КУЈ

○ - КО

КАРТА 13

НАСТАВАК -ДУ У ПРЕЗЕНТУ

● - ДУ

КАРТА 15

ИМИСТУБКАИ

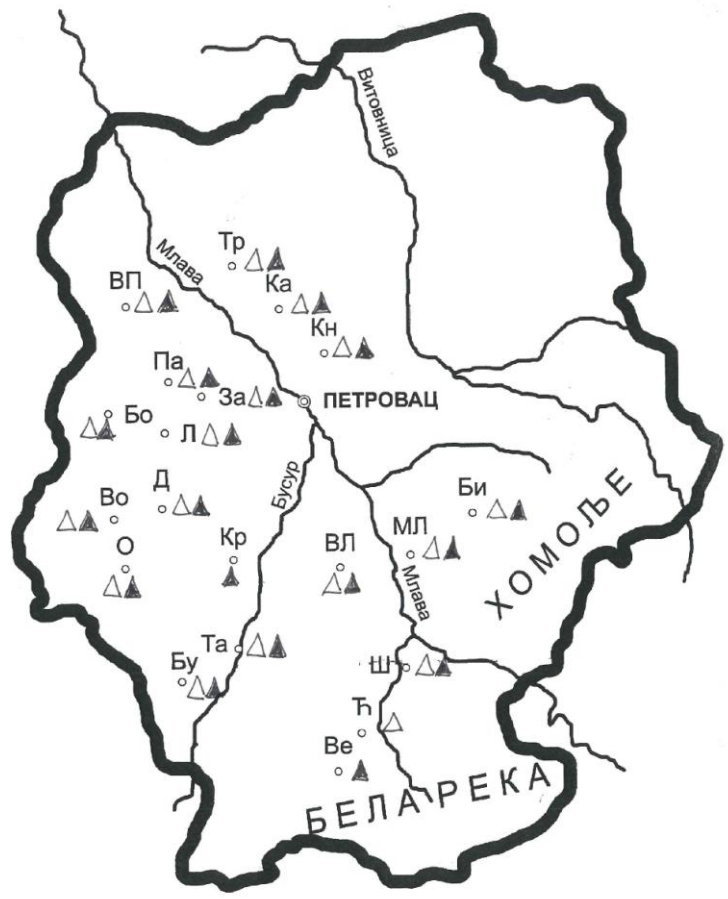

△ -а- у НАСТАВКУ
▲ -е- у НАСТАВКУ

● -аа- у НАСТАВКУ

КАРТА 16

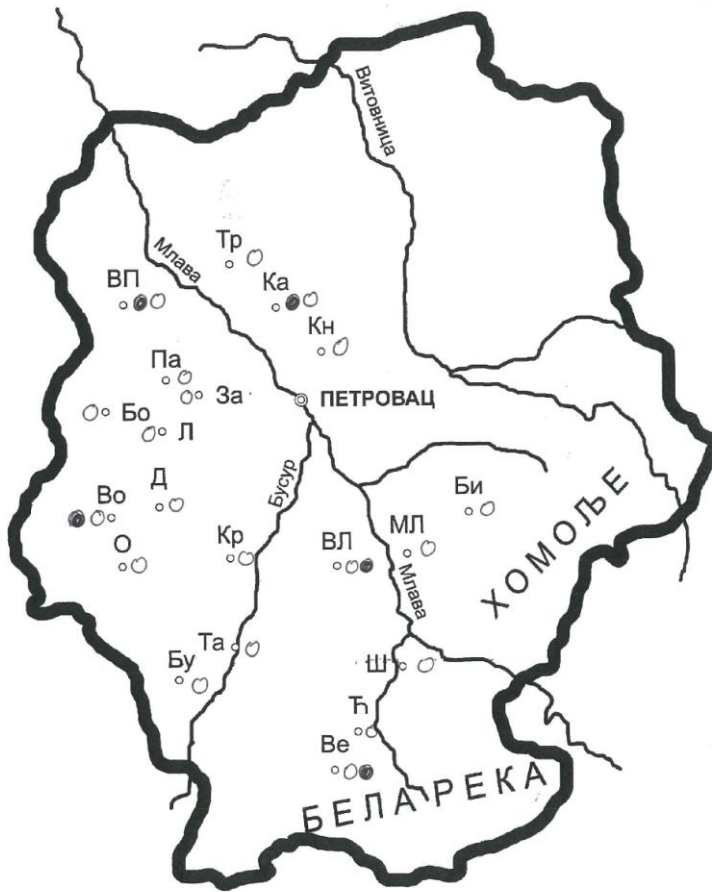
АОРИСТ

△ - $\chi MO > MO$
▲ - CMO

КАРТА 17

ФУТУР I

○ - не да доџемо
● - доџи ћемо

КАРТА 18

Биографија кандидата

Мр Јадранка Милошевић рођена је 1. 8. 1965. године у Пожаревцу. Основну и средњу школу завршила је у Петровцу на Млави. Дипломирала је 1991. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српскохрватски језик и југословенске књижевности (наставнички смер). Касније је, на истом факултету, одбранила специјалистички рад са темом *Терминологија покућства на територији општине Петровац на Млави*, а 2004. магистарску тезу под називом *Антропонимија општине Мајданпек (Мироч и Голубиње)*.

Јадранка Милошевић је највећи део радног времена провела у мајданпечкој гимназији – најпре као апсолвент, почев од 1988, а после као професор. За председницу општине Мајданпек изабрана је 2001. године и годину дана је провела на том радном месту, а на место директора Основне школе „12. септембар” у Мајданпеку постављена је 2006. године. Тренутно ради у Заводу за унапређивање образовања и васпитања, као помоћник директора. Говори руски, италијански и служи се енглеским језиком.

Објавила је неколико приручника из српског језика:

1. *Граматика – спреми се сам* (Књигокомерц, Сокобања, 2005);
2. *Књижевност – спреми се сам* (Књигокомерц, Сокобања, 2006);
3. *Мој прозорчић* (Нота Књажевац, 2007);
4. *Граматика за пети разред основне школе* (Нова школа, Београд, 2010);
5. *Радна свеска за пети разред основне школе* (Нова школа, Београд, 2010);
6. *Читанка за пети разред основне школе* (Нова школа, Београд, 2011);
7. *Граматика за први разред гимназије и средње стручне школе* (Нови Логос, Београд, 2013).

Роман *Гачанка* објављен је 2009. године (Прометеј, Београд).

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а ЈАДРАНКА Ж. МИЛОШЕВИЋ

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„ ГОВОР СРЕДЊЕГ ТОКА МЛАВЕ ”

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 27. II 2014.

Ј. Милошевић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора ЈАДРАНКА Ж. МИЛОШЕВИЋ

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада „ГОВОР СРЕДЊЕГ ТОКА МЛАВЕ“

Ментор ПРОФ. ДР МИХАИЛО ШТЕПАЊОВИЋ

Потписани ЈАДРАНКА МИЛОШЕВИЋ

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 27. V 2014.

Ј. Милошевић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„ГОВОР СРЕДЊЕГ ТОКА МЛАЂЕ“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 27. II 2014.

